

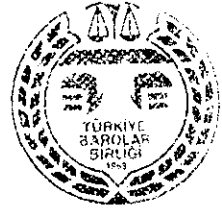

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

Sekseninci yılında Türkiye Cumhuriyeti

SEMPOZYUMU

ANKARA
31 EKİM - 1 KASIM 2003

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

SEKSENİNCİ YILINDA
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
SEMPOZYUMU

ANKARA

31 EKİM-1 KASIM 2003

Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 57

*80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti
Sempozyumu*

320.956
S463
2003
k. 2
000213

ISBN: 975-6689-40-4
© Türkiye Barolar Birliği

Birinci Baskı: Mart 2004

Türkiye Barolar Birliği
Karanfil Sokağı 5/62
06650 Kızılay - ANKARA
Tel: (312) 425 30 11 Faks: 418 78 57
web: www.barobirlik.org.tr
e-posta: admin@barobirlik.org.tr
yayin@barobilik.org.tr

Sayfa Tasarımı ve Ofset Hazırlık
Düş Atelyesi (0312.215 70 37)

Baskı
Şen Matbaa
(0312. 229 64 54 - 230 54 50)

**SEKSENİNCİ YILINDA
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
SEMPOZYUMU**

ANKARA

31 EKİM-1 KASIM 2003

İÇİNDEKİLER

Özdemir ÖZOK'un Açılış Konuşması	5
--	---

BİRİNCİ GÜN

"CUMHURİYET"

Prof. Dr. Mümtaz SOYSAL	13
Prof. Dr. Rona AYBAY	21
Prof. Dr. Fazıl SAĞLAM	29
Prof. Dr. İbrahim KABOĞLU	42
Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT	51
Tartışma	61

"SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER"

Gündüz AKTAN	73
Doç. Dr. Gencer ÖZCAN	73
Prof. Dr. Taner TİMUR	80
Prof. Dr. Sina AKŞİN	87
Prof. Dr. Baskın ORAN	94
Tartışma	103

"CUMHURİYET'İN 80. YILINDA EKONOMİ"

Prof. Dr. Yakup KEPENEK	129
Prof. Dr. Çelik ARUOBA	136

Prof. Dr. Korkut BORATAV	142
Prof. Dr. Türkel MİNİBAŞ	151
Tartışma	162

“80. YILDA SANAT”

Prof. Dr. Sevda ŞENER.....	175
Prof. Dr. Necdet SÜMER.....	175
Prof. Dr. Sevda ŞENER.....	183
Adalet AĞAOĞLU.....	191
Prof. Dr. Muammer SUN	206
Tartışma	218

İKİNCİ GÜN

“CUMHURİYET VE AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE TÜRK HUKUKU”

Av. Zeki EKMEN	225
Ünal TEKİNALP	225
Prof. Dr. Ayşe ÇELİKEL.....	226
Prof. Dr. Ülkü AZRAK.....	236
Prof. Dr. Turgut TARHANLI	246
Prof. Dr. Ferit Hakan BAYKAL.....	258
Tartışma	267

“BİLİM VE EĞİTİM”

Zeki EKMEN.....	289
Prof. Dr. İpek GÜRKAYNAK.....	289
Prof. Dr. Ali ALPAR	299
Prof. Dr. Hasan YAZICI.....	306
Prof. Dr. Bahattin AKŞİT.....	318
Prof. Dr. Tosun TERZİOĞLU	328
Tartışma.....	338

“DÜNDEN YARINA ÜNİVERSİTE”

Prof. Dr. Gencay ŞAYLAN	347
Prof. Dr. Mete TUNCAY	348
Prof. Dr. Aydın AYBAY	354
Prof. Dr. Ahmet MUMCU	363
Prof. Dr. Alparslan IŞIKLI	372
Prof. Dr. Burhan ŞENATALAR	383
Tartışma.....	392

BİRİNCİ GÜN

31 Ekim 2003

AÇIŞ KONUŞMASI

Av. Özdemir ÖZOK (Türkiye Barolar Birliği Başkanı):

Sayın Danıştay Başkanı, sayın Danıştay Başsavcısı, sayın Anayasa Mahkemesi üyeleri, değerli baro başkanları, değerli meslektaşlarım, saygıdeğer konuklar; Türkiye Barolar Birliği'nin düzenlediği "80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti" konulu sempozyuma hoş geldiniz.

Değerli konuklar; Cumhuriyet'in 80. yılını, tüm iyimserliğimize ve iyi niyetimize karşın, yaşadığımız olaylar ve acı gerçekler nedeniyle biraz buruk kutlamaktayız. Son iki yüz yıldır başlatılan çağdaşlaşma hareketleri Atatürk devrimleri ve Cumhuriyet'te doruk noktasına ulaşmış, varılan bu noktada ve ondan sonra bu harekete karşı sürekli muhalefet geliştirilmiş, saldırılar yapılmıştır. Büyük heyecan ve umutlarla kurulan Cumhuriyet, ilk günlerinden itibaren siyasal, sosyal ve ekonomik çıkarları bozulan kesimler tarafından çeşitli yöntemlerle sürekli engellenmek ve Cumhuriyet'i yaratan ilke ve devrimlerin hızı kesilmek istenmiştir.

Yapılan saldırılar ve karşı koyuşlar sonucu bugünkü durum yaratılmış, toplumsal kirlenme siyasetten değer yargılarına uzanan bir yoğunluğa ulaşmıştır. Tüm bunların sonucu oluşan sosyal ve siyasal belirsizlik, insanları kimlik arayışına itmiş; bunun sonucu dinsel örgütler, tarikatlar, cemaatler, yaşamdan kopuk, dünya ötesi yaşamı insanlara tek amaç olarak sunmada başarılı olmuşlardır. Böylece kendine güvenen bireyler yerine, sadece bağlı oldukları dar örgütlerin kurulla-

ÖZDEMİR ÖZOK'UN
KONUŞMASI

rına uyan, yurttaşlık duygusu ve dokusundan uzaklaştırılmış kişiler yetiştirilmeye başlanmıştır.

Bu insan yapısına özellikle 1980 sonrası topluma sunulan insan tipi, her şeyi onaylayan, yöntemi ne olursa olsun zenginleşmeyi ve kişisel çıkarları ön planda tutan, fırsatçılığı yetenek ve başarıyla eş anlayan düşünce modeli egemen olunca bu sistem yaygınlaşmış, kuralları etkinlik kazanmış, bu tanıma uymayanlar sistem dışında kalmışlardır. Bunlarla da yetinmeyerek mevcut karmaşa ve kargaşa içerisinde topluma, devrimlere, çağdaş yaşam biçimi olan Cumhuriyet'e saldırılar bilinçsiz aydınların yeni ve numaralı Cumhuriyet tanımlarıyla daha da güç kazanmıştır. Öyle ki toplumun büyük çoğunluğu, Cumhuriyet'le başlayan aydınlanma, ilerleme ve çağdaşlaşmadan yana iken, yaratılan karamsarlık ve umutsuzluğun etkisiyle sessiz çoğunluğa dönüşmüştür.

Kuruluşunda yaşanan Cumhuriyet coşkusu ve bilinci hiçbir engelle karşılaşmadan, aynı hız ve kararlılıkla bu günlere gelseydi, kuşkusuz bugünkü olumsuzluklar, kuşkusuz bugünkü manzaralar yaşanmayacaktı. Oysa 29 Ekim 1924'te adı konulan Türkiye Cumhuriyeti, zor ve çetin bir süreçten geçerek kurulmuştur. Bunu yeni devletin anayasal kuruluşuyla çok daha iyi görüyoruz. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla başlayan bu hareket, "egemenliğin kayıtsız şartsız ulusa ait olduğu" ilkesiyle laiklik ilkesinin ilk ve büyük adımını atmıştır. 23 Nisan 1920 Meclis Hükümeti'nden 29 Ekim 1923 Cumhuriyet rejimine geçiş, tek aşamada olmamıştır. Birinci Meclis'ten İkinci Meclis'e, İkinci Meclis'ten Cumhuriyet'e giden yol, üzerinde birbirini izleyen ve birbirini güçlendiren anayasal ve yasal aşamalardan geçilmiştir. Bu aşamalar bilinmeden, bu süreç kavranmadan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu bütünüyle kavramaya, anlamaya olanak yoktur.

Anlatımbilimciler der ki "Her tanım yetersizdir, eksiktir, yani hiçbir tanım, tarif ettiği kurumu ve kişiyi tam anlamıyla kavrayamaz, tam anlamıyla anlatamaz ve bütün boyutlarıyla kuşatamaz. Yalın anlatım yanında, yaşananları, sergilenenleri, sunulanları birebir hissetmek, algılamak ve yaşamak lazım." Ulus-devlet, Tür-

kiye Cumhuriyeti, bir çağdaşlaşma projesidir; yaşamın her yönünü dönüştürmeyi amaçlamış, uzun ve çetin bir süreci ifade etmektedir. Cumhuriyet'i kuranlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun üyesi bulunduğu uygarlıktan başka bir uygarlığa, yani batı uygarlığına katılma kararı alarak Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmayı amaçlamış ve hedeflemişlerdir.

Cumhuriyet'le Türk Devleti ulusal bağımsızlık temeli üzerine oturtularak, toplumsal yaşamı, toplumsal yapıyı çağdaşlaşma, uluslaşma doğrultusunda değiştirme hedef alınmış ve bu yönde bir dizi atılımlar gerçekleştirilmiştir. Siz bu atılımlara ister Atatürk devrimleri, ister Cumhuriyet'in değerleri, ister Cumhuriyet'in kazanımları deyin, onun içeriğini şu ilkeler oluşturur, sistem bir bütün olarak şu ilkeleri savunur: Uyduluğa ve emperyalizme karşı tam bağımsızlığı, ümmetçiliğe karşı ulusalcılığı, kulluğa karşı bağımsız yurttaşlığı, medrese eğitimine karşı bilimsel öğretimi, tutuculuğa karşı devrimciliği, padişahlığa karşı Cumhuriyetçiliği, eski yazıya karşı yeni yazıyı ve bütün bunları bir bütün olarak söyleyebileceğimiz, sürekli yeniliği, gelişmişliği içeren çağdaşlığı, laikliği savunur ve bu hedefleri amaçlar.

Bu ilkeler ve devrimler bir bütündür, birbiriyle kesişir, birbirini tamamlar; tıpkı bir kâğıdın iki yüzü gibi, tıpkı bir kumaşın iki yüzü gibi. Bu özellikleri nedeniyle bu devrimlerin hiçbirini birisine tercih edemezsiniz, birbirinden ayıramazsınız, birini diğerine tercih etme olanağınız yoktur; çünkü bu bir bütün harekettir, bu bir bütün, bu bir tek hedeftir.

Değerli konuklar; iki dünya savaşı arasında 20 yılı kapsayan dönem, ünlü bir tarihçi tarafından "*Katastrof Çağı*" olarak nitelendirilmiştir. Dünya bu dönemde liberal yörüngeden koparak, sola ya da sağa savrulmuştur. 1918-1920 arası iki 1920 yıllarında 6, 1930'larda 9 ve Alman işgali altına giren 5 ülkede yasama organları kapatılmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletlerinin üzerine kara bulutlar çökmüş; bundan kurtulmak için hukuku, insan haklarını, demokrasiyi ortadan kaldırarak diktatörler göreve gelmiştir. Oysa ki buna karşılık 1923 yılında savaşı yöneten ve zaferle noktlayan

ÖZDEMİR ÖZOK'UN
KONUŞMASI

kadrolar, bu coğrafyada fikir vermeye ve kamu alanında görev almaya katılan bağımsız, özgür yurttaşlara dayalı Cumhuriyeti kurmuşlar ve yaşatmışlardır.

Bu Cumhuriyet'in temelini Türk hukuk devrimi oluşturmaktadır. 1921'de kabul edilen Anayasa'ya baktığımız zaman, Türk hukuk devriminin amacının ne olduğunu kesinlikle anlıyoruz. Bu metinde "Egemenlik, kayıtsız şartsız ulusundur" hükmü vardır. Siyasal yaşamda böylece büyük bir dönüşüm başlatılmıştır. Artık iktidar, erişilemez, karşı durulamaz bir güç olmaktan bu Anayasa hükmüyle gökten yere indirilmiştir. Böylece teokratik monarşinin yerini, ulus-devlete dayalı ve demokrasiye yönelik bir Cumhuriyet almıştır. Demokratik, laik Cumhuriyet'in temel taşı oluşturan hukuk devrimi, ilhamını gaipten almamıştır. Bu devrim, akıldan, bilimden, çağdaş ihtiyaçlardan kaynaklanmış ve beslenmiştir. Bu güçlü ve etkili devrim, 600 yıl kendisini ümmet ve kul sayan bir toplumun üyelerini tüm engellemelere, tüm karşı koyuşlara karşı yurttaş statüsüne kavuşturmuştur. Bugün kimi kendini bilmezlerin, acımasızca eleştirdiği demokratik cumhuriyeti bizler kolaylıkla kurmadık, bize kolaylıkla emanet edilmedi.

Değerli konuklar; 7-8 Temmuz 1919 günü sabaha karşı yaşanan olay, fevkalade ilginç ve Cumhuriyet karşıtlarının, Cumhuriyet inkarcılarının defalarca okumalarını, ders almalarını gerektirecek bir boyuttadır. Atatürk, 8 Temmuz 1919 sabahı, yanında Ahmet İzzet Paşa ile ülke sorunlarını konuşurken, Mazhar Müfit Kansu'yu çağırır ve gelirken not defterini de yanında getirmesini ister. Mazhar Müfit Kansu'ya gerekli uyarıyı yaptıktan sonra "yaz" der, "1. Zaferden sonra hükümet şekli Cumhuriyet olacaktır. 2. Padişah ve hanedan hakkında zamani gelince işlem yapılacaktır. 3. Kadınların giysileri yeniden düzenlenecek, tesettür kaldırılacaktır. 4. Fes atılacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir."

Kansu, bu şoka daha fazla dayanamayıp elindeki kalemi düşürür ve yazıya devam edemez. Bunun üzerine Atatürk sorar, "Neden yazmıyorsun?" Kansu utanarak, biraz da Ata'dan çekinerek, "Paşam, sizin de hayalperest taraflarınız var" diye yanıt verir. Atatürk gülererek, "Bunu zamani geldiği zaman görecek-

siniz" der. Nitekim zaman her şeyi tayin etmiş, bu söylenenler birer birer tarih sahnesinde gerçekleştirilmiştir.

Değerli konuklar; tarih hiçbir ülkede bu kadar köklü ve ani değişikliği örnek gösteremez. Bunu biz söylemiyoruz, bunu batılı meslektaşlarımız, batılı dostlarımız söylüyor ve yabancı bilim adamlarının hayranlıklarını gizlemeyerek şaşırıldığı hukuk devrimi, hukuku üstün kılma uğraşları, maa-lesef o günden bu yana ve günümüzde kimilerince gülünç ve acımasız konumlara çekilmek isteniyor. Bu gibiler, Cumhuriyet'i ve onun erişilmez kazanımlarını hâlâ anlayamamış, anlamak da istememekteler. Bu anlayışın sonucu olarak sürekli demokratik, laik Cumhuriyet ve onun kazanımlarıyla çekişip durmuşlar; gelişmesine, serpilmesine, kök salmasına engel olmaya çalışmışlar ve hâlâ da çalışmaktadırlar.

Bağımsız, özgür, onurlu, saygın bir ülke olmadık, ulusal egemenliği kayıtsız şartsız siyasal yaşantımıza geçiremedik, kalkınma süreciyle ileri aşamalara ulaşamadık; üretken, sağlıklı, değer yargıları olan, erdemli, temiz bir toplum maalesef yaratamadık. Yapamadığımız, gerçekleştiremediğimiz amaçlar, özelemler için bazı çevreler, Atatürk'ü ve laik Cumhuriyet'i suçluyorlar. Halbuki Atatürk döneminin çok zor koşullar ve en fazla 15 yıllık bir süre olduğu, geriye kalan 65 yıllık dönemin büyük bölümünde ise Cumhuriyet'i eleştiren ve onunla didişen ve onun ilkelerini aşındıran zihniyet temsilcilerinin görev aldığı gerçeği gözardı edilmektedir.

Atatürk, bu kısa sürede yaptığı devrimlerin nedenini şöyle açıklamaktadır: *"Devrim, güneş kadar parlak, güneş kadar sıcak ve güneş kadar bizden uzakta. Yönümüzü daima güneşe bakarak tayin eder ve böyle ilerleriz, parlaklığı ve sıcaklığı ilerlememize müsaade edinceye kadar ilerleriz. Devrim, ulusu ve toplumsal çevreyi hazırlayarak yapılır, devrim eksik bırakılmamalı, devrimi tamamlamak gerekir. 'Hocaları sevindirelim, İslam dünyasını sevindirelim, herkesi sevindirelim' dersek, bu amacı sağlamış olamayız. İş oluru-na bağlayanlar, idareyi maslahatçılar, temelli devrim yapamaz."*

Atatürk'ün bu sözleri, ancak inandığı devrimler ve güvendiği halkı için gözünü budaktan esirgemeyen kararlı ve inançlı devrimcilerin söyleyebileceği anlamlı sözlerdir. Kaldı

ÖZDEMİR ÖZOK'UN
KONUŞMASI

ki Atatürk, bu sözleri sadece söylememiş, aynı zamanda yaşama geçirmiştir.

Yıllar sonra ekonomik, politik ve hukuki yapıda önemli reformlar, değişiklikler yapan Çek Cumhuriyeti'nin Başbakanı Vaclac Claus, reform ve reformculukla ilgili sözlerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Reformcu politikacı, reform yorgunluğuna kesinlikle kapılmamalıdır. Reformcu politikacı, hem çekici, hem de gerçekleştirilebilir bir gelecek vizyonunu formüle etmeli ve bunu açık, seçik ortaya koyabilmelidir. Reformcu politikacı, bu vizyonu halkına izah edebilmeli ve her tür popülist eğilime karşı savunabilmelidir. Reformcu politikacı, tutarlı bir reform stratejisi izlemeli ve gerektiği zaman popüler olmayan önlemleri de alabilmelidir. Reformcu politikacı, kendi kısa vadeli çıkarları için toplumun geleceğini ipotek altına almaktan çekinmeyen çıkar lobilerinin ve rant tacirlerinin etkisiyle yolundan kesinlikle sapmamalıdır."* Atatürk'ten 70 yıl sonra söylenen bu sözler, Atatürk'ün gerçekleştirmeye çalıştıklarıyla ne kadar da örtüşmektedir...

Değerli konuklar; bir yandan reformdan söz ederken, diğer yandan halkı reformlara hazırlamak için gerekli çabayı göstereceklerine, popülizmin batağında şov ve siyasi sömürü yapmaya devam edenlere, tutucu kesimlerdeki direnci kanıt göstererek mevcut ve gerekli reformlara karşı çıkanlara acaba bu sözler bir şeyler hatırlatmakta mıdır? Kuruluşundan bu yana Cumhuriyet'in temel ilkelerinden ödün vermeyen, hukukun üstünlüğünü savunan, tam bağımsız, saygın ve demokrat bir ülke için inançla, kararlılıkla yılmadan, duraksamadan, barış içerisinde kardeşçe yaşamayı amaçlayan bir dünya görüşünü hedeflemiş olan Türkiye Barolar Birliği, bu duyarlılıkla bize emanet edilen laik demokratik Cumhuriyet'e ve kazanımlarına bağlılıklarını Cumhuriyet'in 80. yılında aynı coşku ve heyecanla huzurlarınızda yinelemekten gurur duyar.

Değerli konuklar; iki gün sürecek bu toplantıya geldiğiniz ve beni dinlediğiniz için teşekkür ediyor, sizleri sevgi ve saygılarımla selamlıyorum.

Teşekkür ederim efendim.

CUMHURİYET

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mümtaz SOYSAL

Sunucu: Birinci oturumda konuşmalarını yapmak üzere sayın Prof. Dr. Mümtaz Soysal, sayın Prof. Dr. Fazıl Sağlam, sayın Prof. Dr. Rona Aybay, sayın Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu ve sayın Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat'ı huzurlarınıza davet ediyorum.

Prof. Dr. Mümtaz SOYSAL (KİGEM Başkanı, BCP Genel Başkanı): Arkadaşlarım rica ettiler, *"biz kendi kendimizi yönetelim"* denildi, beni de oybirliğiyle oturum başkanlığına getirdiler; çünkü zannediyorum bir zaman düzenlemesi en azından yapmak gerekecek. Biraz gecikmeyle başladık, ama belli bir saatte de bitirmemiz gerekiyor. Onun için biz, aramızda bu zaman ayarlamasını sağlayacak birinin bulunması gereğini duyduk. Onun için böyle bir görevi, arkadaşlarımın lütfettikleri bu görevi kabul ettim, ama aynı zamanda kendim de konuşmacıyım, ilk önce o disiplini kendim uygulamam gerekiyor.

MÜMTAZ SOYSAL'IN
KONUŞMASI

Her şeyden önce Türkiye Barolar Birliği'ne, böylesine seçkin bir topluluk önünde böylesine ilginç konuları tartışma olanağı sağladıkları için teşekkür etmek isterim. Bu genel bir teşekkür. Kişisel teşekkürüm de, bana -hani biraz sınavda iyi bir soru çekmiş öğrenci havasıyla söylüyorum- çok sevdiğim bir konuyu ya da işlemekten zevk duyduğum bir konuyu verdikleri için, yani *"Demokrasi ve Cumhuriyet"* ya da *"Cumhuriyet ve Demokrasi"* konusunu verdikleri için teşekkür etmek istiyorum. Sayın Başkanın konuşmasıyla herhalde ana temanın ne olduğunu hissetmiş olacaksınız; güncel Türkiye'de, Türkiye'nin bugünkü durumunda bu konuyu, yani *"Cumhuriyet ve Demokrasi"* konusunu çok açıkça ve biraz da derinliğine tartışmak ve bunu böyle bir topluluk önünde başarmak gerekiyor.

İlk bakışta başkaları, sizler dışında, *"Cumhuriyet ve demokrasinin ne farkı var; ikisinde de cumhur var, biri Arapça, öbürü Grekçe, ikisi de onların yönetimi anlamına geliyor, dolayısıyla Cumhuriyet'le demokrasi aynı şeydir"* diyebilirler. Bu, belki birçok toplumda doğal karşılanabilir. Ancak iki toplum var ki bu sözcükler değişik anlamlar yüklenmiştir, genellikle sanılanın

MÜMTAZ SOYSAL'IN
KONUŞMASI

ötesinde anlamlar yüklenmiştir, özellikle de Cumhuriyet sözcüğü: Fransa ve Türkiye, ikisi de devrimler yaşamışlardır. Fransa 1789, 1848, Cumhuriyet sözünün çok öne çıktığı devrimler, anlam yüklendiği devrimler. Türkiye bir büyük devrim yaşamıştır ve aslında bugün 80. yılını kutladığımız Cumhuriyet, bir bakıma devrimin aslında 83. yılıdır. Yani bizim devrimimiz 1920'de başlamıştır, Cumhuriyet onun bir aşamasıdır. Biz 83 yıldır devrim yaşamış bir toplumda böyle bir ülkeyi yönetmeye çalışıyoruz. Onun için belki bizim görevimiz yahut da bizlerin, burada toplanmış olanların görevi, Fransa'da herhalde böyle bir toplulukta bir araya gelmiş olan insanların görevinden ve ödevinden çok daha ağırdır.

Tabii demokrasi, genellikle bir içerik olarak, "şu şu ilkelere dayanır" diye tanımlanır. Cumhuriyet ise genellikle yine bir biçim olarak, "şu kurumları vardır, şöyle yöntemleri vardır" diye tanımlanır. Fransa'ya baktığımızda; Cumhuriyet sözcüğü, belki ihtilalin, 1789'un hemen sonrasında dillerde pelesenk olmuş olan bir kavramdır fakat yeni bir kavram değildir, dünya tarihinde eskiden beri Cumhuriyet sözü edilmiştir. Ama Fransa'da cumhuriyet, müthiş bir diyalektik içinde, kendi kendisini zorla kabul ettirebilmek için hem içeride, hem de dışarıda savaşmak zorunda kalmıştır ve bu savaşlar sırasında, yani dıştaki ve içteki savaşlar sırasında sürekli üzerine birtakım anlamlar yüklenmiştir. Bunların en yüksek noktaya çıktıkları dönem de Fransız devriminin şiddet, terör ya da dehşet diye tanımlanan 1792-95 dönemidir, yani Jakobenlerin dönemi. Orada çok ilginç bir tartışma sürüp gitmiştir ve o ilginç tartışma, belki bizim kendi tartışmalarımıza bir ölçüde ışık tutabilir.

Tabii adı üstünde, terör, devrimin ilkelerini kabul ettirmek için şiddet kullanılmış, giyotin işlemiştir. Fakat bu işleyiş, öyle basit bir terör biçiminde değil, Robespierre'in deyimiyile "erdemli bir terör." Robespierre, erdem ve terör kavramlarını bir araya getirmeye çalışmıştır; Cumhuriyet'in erdem olması, yani birtakım değerleri topluma getirmesi gerektiğine inanmıştır, ama "Terörsüz erdem güçsüzdür" demiştir. Buna karşı-

lık da *"Erdemsiz terör de anlamsızdır, erdemsiz terör de ayıptır ya da olmaması gereken şeydir"* demiştir. Onun için bu ikisinin birleştirilmesi gerekir; fakat Fransa'da kanlar akıtılarak birleştirilmiştir ve o sırada söylenen söz, *"Evet despotluk, fakat özgürlüğün de despotluğu, krallığın tiranlığına karşılık özgürlüğün despotluğudur"* diye bir izahat da getirilmeye çalışılmıştır.

Bizim devrimimize baktığımızda ya da Mustafa Kemal'in devrimlerine baktığımızda; aslında kan daha öncesinde başka şeyler için akıtılmıştır, hem de bütün ülkenin, bütün halkın kanları. Çünkü 1920'de başladığını söylediğimiz Cumhuriyet, hem bir savaş sonrasının yaratığıdır ve öyle bir savaş ki zaten savaşlardan yorulmuş bir toplum, artık mecalinin sonunu harcamaya çalışmaktadır ve yine bağımsızlık için kanlar akıtılmıştır. Dolayısıyla hamurunda her şeyden önce bir bağımsızlık savaşı vardır ama aynı zamanda bir devrimdir. Fransa'dakinin tersine, Fransa'da önce devrim, sonra devrim karşı savaşı söz konusudur; bizde önce bir bağımsızlık savaşı, arkasından devrimler gelmektedir. Hatta kendi içinde, savaş içinde devrimler olmaktadır, bir demokrasi devrimi olmaktadır. Ama o kadar ustaca götürülmüş ki bağımsızlık savaşından yararlanılarak Ankara'da pekala bir askeri diktatörlük kurulabilirdi, onun kurumları olabilirdi, onun güç kullanan, terör kullanan yöntemleri olabilirdi. Hayır, bir Meclis kurulmuştur, hem de öyle bir Meclis ki İstanbul'daki padişahlığın meclisinden kaçabilenler de orada kabul edilmektedir ve o Mecliste toplumun bütün kesimleri de vardır, hacısıyla, hocasıyla, eşrafiyla ama kumandanlarıyla vesaire, yani müthiş bir şey.

Bu, ihtilal aynı zamanda, bir Anadolu ihtilalidir, ama adı ihtilal diye konulmamıştır, savaş sırasında sürmektedir, sonuçta da Cumhuriyet'le taçlandırılmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet bir ihtilalle kurulmuştur, ama ilginçtir bizim bu yakın tarihimiz, 83 yıllık tarihimiz; aslında büyük ihtilal, sonrasında da başlamaktadır. Asıl büyük ihtilal, aydınlanma ihtilali, bir toplumu sayın Başkan'ın belirttiği gibi kökünden değiştirmek, kurumlarıyla, hukukuyla vesaire, bunları değiştirmek.

MÜMTAZ SOYSAL'IN
KONUŞMASI

Bakıyorsunuz, o ihtilal sırasında -ki Mustafa Kemal'in Cumhuriyet içindeki hayatı belki 15 yıl, 15 yıl diye de sınırlandırılabilir, son 5 yılını biraz yumuşamış olanını da bırakırsanız, belki 10 yıla sığdırılmış bir büyük ihtilal- Fransız devriminde akıtılan kanlar da akmamıştır. Evet, bazı idamlar, şunlar bunlar vardır, bir çeşit başkalarının "terör" diye adlandırabilecekleri bir otoriterlik vardır, ama dikkat ederseniz bu otoriterlik, kendisini sürekli bir diyalektiğe de açık tutmuştur. 1924 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kapatılışı, 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kapatılışı, zaman zaman yoklamaktadır, "*acaba ayakta kalabilir miyim*" diye; biraz tehlikede hissettiği zaman da terör olmayan, ama otoriter bir rengini de belli etmektedir. Bu süreç içinde bir şeyler gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır, çok fazla "terör" denilebilecek yöntemlere başvurulmadan toplum değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Onun için Cumhuriyet, bu süreç içinde sürekli kullanılan bir kavramdır. Zira vatan hainliği, -bizim ceza hukukumuzda vatan pek öyle vatan hainliği tanımlanmış değildir; ancak casusluk falan olunca vatan hainliği diye belirtilir, ama onlar ayrı, yine kanunda maddeleri olan suçlardır- Cumhuriyet'e hainlik biçiminde nitelendirilmiştir ve Cumhuriyet'e hainlik de Cumhuriyet'in bütün ilkeleri, bütün değerleri, bütün hukuku vesaireyi kapsayacak bir biçimde geniş yorumlanmıştır. O anlamda evet, bir zorlama vardır; fakat bu zorlama kendini sürekli sınamaya, sınandırılmaya açık tutmaktadır, bunu da kabullenmiştir.

Bu açıdan bakınca, bugünkü görevimiz, yani demokrasi ve Cumhuriyet diye bir ikilem haline getirdiğimiz ve başından beri bir ikilem olarak giden bir ihtilalin devamı olan bugünlerde bugünkü görevimiz, bu diyalektiği çok iyi yürütebilmek görevidir; çünkü Türkiye, henüz Cumhuriyet'ini tamamlamış sayılamaz. Biz, "*ilk 15 yıl*" diyoruz, "*onda Cumhuriyet'in temel kurumları vesairesi kuruldu*" diyoruz; fakat yarım kalmış bir aydınlanma süreci var, yani ihtilalin o yönü henüz devam etmektedir. Nedir; eğitim yoluyla bir toplumu

belli ilkeleri benimser hale getirmek. Onun için konulmuş birtakım kurallar vardır, birtakım yasaklar vardır, bunlar da devam etmektedir. Ama bunlar -yine ilginçliğimiz ve özelliğimiz- Cumhuriyet'in tanımı içine giren ilkelerden birini sürekli gerçekleştirmek için yapmaktayız, yani Cumhuriyet elbet demokratik olmak zorundadır. Başında zaten milli egemenlik vesaire kavramlarına dayanmıştır, Meclisle başlamıştır. Evet, seçimler tek partili vesaire, ama sürekli bir çaba vardır, bunu bütün toplumun gerçekten katılacağı bir demokrasi haline getirmek. Ancak bu, Cumhuriyet'in ilkelerinden ancak biridir; sayın Başkan çok güzel belirtti, bütün devrimi ya da bütün Cumhuriyet'i bir bütün olarak almak gerekecek.

Dikkat ederseniz, ben devrim ya da Cumhuriyet sözcüklerini sanki eşdeğermişçesine söylüyorum; çünkü bir devrimci Cumhuriyet, hem kuruluşunda, hem de ondan sonra yaptıklarında yarım bıraktıkları zaman da sarsıntı geçiren bir Cumhuriyet. Hani o biraz alaya alanın slogan var ya, "*durmayalım, düşeriz*" sözü, eski bayramlarda meydanlara asılan söz bugün hâlâ geçerli; çünkü sürdürülmesi gereken bir devrim var ve bu utanç verici bir terör vesaire de değil, bu bir büyük diyalektik. Biz, bunu üstlenmiş durumdayız, buna devam etmek zorundayız. Nasıl insanlar, Kurtuluş Savaşı sırasında, hatta daha öncesinde sürekli ayakta kalmak, toplumu ayakta tutmak, vatanı istiladan kurtarmak için didinmişlerse, bugün de o diyalektik değişik biçimde, çok belki uygar görüntülerle devam etmektedir.

Geçen hafta bir konferans dolayısıyla Çanakkale'ye gitmiştim. Conkbayırı'nı gezdik; sürekli el değiştiren bir küçük tepelik, bir gün karşı tarafın elinde, bir gün bizim elimizde ve o zaman düşündüm ki Mustafa Kemal'in düşüncesindeki Cumhuriyet ya da bu devrim kavramı, herhalde o sırada ona yapılabılır bir şey olarak gözükmüştür. Mustafa Kemal, bu toplumun insanların nasıl kendilerini feda ettiklerini, nasıl bir maya, nasıl bir hamur olduğunu görmüştür. O korkunç cehennem günlerinde insanlar sürekli patır patır ölmektedir ve bunun Almanların hesaplarıyla başlamış bir savaş olduğu-

MÜMTAZ SOYSAL'IN
KONUŞMASI

nu falan da düşünmemektedirler, vatan denildiği için ölmektedir. O zaman bu insanlara güvenebileceğini ve bunlarla çok şey yapabileceğini bilerek zannediyorum İstiklal Savaşını vesaireyi sürdürmüştür.

Öyle kurulmuş bir Cumhuriyet'te biz hâlâ insanlarımıza güvenmek zorundayız. Belki bu güvenmenin sınaması olarak İnönü, son defa bir denemeye daha girişmiştir; 1924 ve 1930'daki Mustafa Kemal'in denemelerinden sonra 1945-46 denemesi vardır, yani çok partili yaşama girmek ve bunda bu denemeyi sürdürmek, şimdi hâlâ onu yapıyoruz. Sayın başkan onu söyledi; yani ilk 15 yıl, sonra da arkasından gelen 65 yıllık bir devrim ve karşı devrim gibi gözükken bir dönem. Adı karşı devrim diye konulmamış, ama sürekli şurasından burasından o ilk 15 yıl yıpratılmaya, kemirilmeye çalışılmaktadır ve bunu kabul eden bir toplumuz, bunu üstlenmiş olan bir toplumuz ve dünya da bunun farkında değil, belki biz de farkında değiliz, ne yapmakta olduğumuzu, neyle uğraştığımızı pek fark etmiyoruz, ama büyük bir şeyle uğraşıyoruz biz. Bir devrimi terörsüz sürdürmek için büyük bir kavga içindeyiz ve bu kavganın kuralları var, konulmuş olan kurallar, değiştirilmek istenen kurallar. Hayır, biz diyoruz ki bu kurallar evet yumuşatılabilir, şöyle olur falan, ama bunlar bu diyalektiğin sürmesi için gereklidir ve bu diyalektik de bu ülkenin ayakta kalması için, bu toplumun bağımsız yaşaması için gereklidir.

Bu açıdan bakınca, yine günümüzün güncel sorunlarına gittiğimizde, demokrasi ve Cumhuriyet kavramlarını şöyle yeniden ele aldığımızda; -tabii o kadarcık bir zaman içinde eski Yunan Cumhuriyetlerine filan gidecek değilim, ama-Cumhuriyet'in temel sorunlarından biri, ölçek sorunudur. Yani küçük Yunan sitelerinde Cumhuriyet'i sürdürmek çok kolaydı; hem demokrasiyle bağdaşmış biçimde ilkeler olacaktı, küçük siteler vardı, vatandaş denilen insanlar, -gerisi adamdan sayılmazdı- oy verecek, birtakım yönetimler kurulacak, bunlar değişebilecek, yani küçük ölçekte Cumhuriyet yaşatılabiliyordu.

Ancak Cumhuriyet büyüdüğü zaman, büyük sorunlar çıkmaktadır, hele bizim gibi bir coğrafyada büyüdüğü zaman. Yani nüfusunun yarısı evet Müslüman olmakla birlikte, belki etnik bakımdan tam da öyle Orta Asya'dan gelmiş Türkler de sayılmaz. İmparatorluk çökerken, bütün topraklarda, gerek Kafkaslarda, gerek Balkanlarda belki kökenleri pek öyle Orta Asya'dan geldikleri kadar saf olmayan birtakım insanlar, Müslüman oldukları için ve o sırada da tek Müslüman ülke bu topraklarda olduğu ve yaşayan bir Cumhuriyet'in ülkesi olduğu için buraya akın etmişlerdir. Bir kere etnik bakımdan çok karışık bir toplum, son bırakılan topraklar yine etnik bakımdan saf bir yer sayılmaz ve böyle bir yaşam içinde de, böyle bir uzun ihtilal içinde de çok değişik zihniyette insanları toparlamış bir yer. Hem coğrafya olarak büyük, hem toplum olarak zor ve bunun içinde Cumhuriyet'i ayakta tutmaya çalışıyoruz, burada büyük bir zorluk var. Bunu henüz çözmüş, tam anlamıyla güven içine almış, kendimize güven vermiş değiliz, ama devam ediyoruz.

Günümüzün dünyasında ölçek müthiş büyümüştür. Yalnız dünya çapında küreselleşme vesaire değil, bizim bugünlardaki derdimizi alırsak, Avrupa'yı alırsak, bir Avrupa için de ve kendisine göre değerleri olan ve bizim de şöyle ya da böyle genellikle kabul ettiğimiz değerleri olan, ama çok büyük bir ölçekte Cumhuriyet'i ayakta tutmayı düşünüyoruz. Ama zaman zaman da unutuluyor ki bu bizim getirdiğimiz Cumhuriyet'in değerleri, tam da Avrupa'nın istediği biçimlere ve kalıplara sığmayabilir. Bu, Avrupa konusunu çok derinden düşünmemizi gerektiren bir sorun. Yani ülkenin ölçeğinin dışında bir ölçekte bu devrimi devam ettirmek zorundayız, onu çok iyi düşünmemiz gerekir. Nesinden vazgeçeceğiz, nesini pekiştirebileceğiz, onu çok iyi tartmamız lazım.

Dolayısıyla biz yine olağanüstü bir sorunla karşı karşıyayız; başka toplumlar belki o kadar değil, üye olmuş ya da olmakta olan toplumlar bu kadar değil, ama biz böyle bir sorunla karşı karşıyayız ve bunu yine göğüslemek istiyoruz.

MÜMTAZ SOYSAL'IN
KONUŞMASI

Göğüsleyebilecek miyiz, ne zaman, nasıl göğüslemeliyiz, nelere ısrar etmeliyiz, bunu pek düşünmüyoruz.

Aslında bugün Cumhuriyet, demokrasi falan denildiğinde “*tabii Avrupa olacağız*” deniliyor. Ancak nasıl Avrupa olacağız, Avrupa neleri bizde değiştirmek istiyor, onlar üzerinde biraz durmamız gerekir. Acaba bütün değiştirmek istedikleri, bizim Cumhuriyet’i ayakta tutmak için sağlam tutmak istediğimiz ilkeleri ne ölçüde yıpratılabilir ya da ne ölçüde pekiştirebilir, bunu biraz daha derinliğine düşünmek zorundayız. Ama bu düşünce, elbette kolektif bir düşünce olacaktır; hep birlikte düşünüp, bütün görüşleri ortaya atıp, terör olmayan bir Cumhuriyet’te ve başında da terörünü Fransa’dan çok farklı bir biçimde, çok kibarca yaşamış bir Cumhuriyet’te biz, belki de dünyaya müthiş bir örnek vermek zorundayız.

Bu devrimleri yapmış ve bu devrimleri böyle ayakta tutan, Cumhuriyet’le demokrasiyi birbirini öldürmeden, beraber götürmeyi başaran bir toplum sınavıyla karşı karşıyayız. Bunu şunun için söylüyorum: Yıllar önce -zannediyorum 5-6 yıl oldu- Fransa’da Rejidöbre, Fransa’nın böyle ihtilalcilikten gelen geleneğin sahiplerinden birinin galiba bir yazı başlığıydı, “*Demokrasi Cumhuriyet’i öldürüyor; yani demokrasi dolayısıyla Fransa’nın katlanmak zorunda olduğu durumlar, cumhuriyetin ilkelerini Fransa’da tehlikeye sokuyor*” diye bir başlık atmıştı, Fransa’da tabii bunun müthiş tartışması oldu. Bizde de oldu ve olmakta, oluyor. Demokrasinin Cumhuriyet’i öldürmesi, başka toplumlarda, Fransa’da bile zamanı geçmiş bir tartışma, ama bizde çok ayakta kalan bir tartışma, böyle bir diyalektiği yaşıyoruz. Bu bakımdan gerçekten ben zamanı zannediyorum iyi kullanabildim.

Ben müsaadenizle burada bırakayım, bu düşünceler içinde kendimi kaybedebilirim. Tabii zannediyorum bir açılış konuşması için bundan daha fazlası söylenemezdi, ama daha fazlasını zannediyorum teşekkürler halinde... Tekrar tekrar söylüyorum; belki de Türkiye’de ilk defa oluyor, böyle bir tartışma ortamının düzenlenmesi, Türkiye Barolar Birliği’ni tebrik etmek gerekir diyerek sözlerimi bitiriyorum.

Buyurun.

RONA AYBAY'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Rona AYBAY (Bosna Hersek İnsan Hakları Mahkemesi Yargıcı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi): Ben de, Barolar Birliği'ne, böyle bir toplantıyı düzenlediği için ve bu seçkin topluluk önünde konuşma olanağını bana sağladığı için teşekkür ediyorum.

Kendimi çeyrek yüzyıl öncesini bir anlamda yaşar hissediyorum; çünkü sağımda ve solumda oturan çok değerli meslektaşlarımla biz, çeyrek yüzyıl önce rahmetli Hocamız Bahri Savcı'nın önderliğinde Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İnsan Hakları Merkezi'ni kurmuştuk. Mümtaz Hoca, bizim ikinci başkanımızdı, fiili başkanımızdı, ben de genel sekreterdim, Fazıl Sağlam da o zaman çok genç bir doçentti, Yönetim Kurulu üyemizdi. Çok şevkli çalışmalar yapmıştık, Mümtaz Hocayı dinlerken o günleri yaşadım.

Ben, konuşma metnimi size sunmadan önce, Mümtaz Soysal'ın değindiği bir noktayı biraz, kendimce geliştirmek istiyorum: Türk devrimi, bütün kötölemelere, bütün aşağılamalara, bütün iftiralara karşın, çok büyük bir terör yapmış değildir. Yani dünya tarihinde yer alan benzeri olaylarla karşılaştırıldığında; eğer Türk devrimine çok büyük bir terör dönemi denirse, aslında bühtan edilir. Hani meşhur laftır; yumurtalar kırılmadan omlet yapamazsınız, gayet tabii omletin yapılması için birtakım yumurtalar kırılmıştır, ama o kadar büyük ölçekte değil.

Çok değerli meslektaşım, hatta "*siyasallı arkadaşım*" deme onurunu taşıdığım Mümtaz Soysal, bir devrimin günümüzde terörsüz sürdürüldüğünü belirtti ki doğrudur. Ben buna küçük bir ekleme yapmak istiyorum: Şu sırada Türkiye'de, aslında Atatürk Devrimleri'ni teröre karşı savunmak durumundayız. Yani biz terörün kurbanıysa olsa veya hedefiyiz; kurbanı olmadık çok şükür, henüz ayaktayız, ama en azından hedefi olduğumuz muhakkaktır. Onun için terör konusunda gerçekten biraz daha derin düşünmeye ihtiyacımız olduğunu

RONA AYBAY'IN
KONUŞMASI

ve haksızlıklara karşı kendimizi savunma durumunda olduğumuzu hatırladım, düşündüm.

Benim tebliğimin konusu, *“Tebaadan Yurttaş Geçişin Neresindeyiz?”* Ben bu soruyla sunuşuma başlayacağım ve yine bu soruyla bitireceğim korkarım, tam cevabını bulabilmiş değilim. Bir topluluk, devlet olabilmek için birtakım asgari standartlar, asgari vasıflar taşımak durumundadır. Bunlar, çok özetle ülke, o ülke üzerinde bir egemenlik ve tabii insan topluluğu yani, devletin insan ögesi.

Benim konum, devletin insan ögesi denilen ve tek tek insanlardan oluşan bütünle ilgili. Konumuzun temel kavramı olan yurttaşlık, vatandaşlık da devletle bu kişiler arasında kurulan hukuksal bağı ifade eder. Bu bağ, karşılıklı olarak haklar, ödevler, yükümlülükler içerir ve bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olmak, kişiye özel bir statü kazandırır. Neye karşı; böyle bir bağı olmayan yabancılara karşı. Genellikle de daha ayrıcalıklı bir statüdür vatandaş olmak. Bazı ülkelerde kapitülasyonlar nedeniyle tersi de görülmüş olsa da tarihte, ilke budur.

Devletle birey arasında kurulmuş olan bu bağa, verilen ad, tesadüfi değildir efendim. Dikkat buyrulursa, görülür ki bu bağa verilen isim, devletin egemenliğiyle, devlete egemen olan ideolojiyle çok yakından ilgilidir. Demokratik cumhuriyet rejimlerinde bu bağın adı yurttaşlıktır veya vatandaşlıktır, monarşik rejimlerde ise tebaadır, uyruktur. Nitekim Osmanlı devletinde de halk, reaya, bir sürü olarak kabul ediliyordu, padişah da bu sürünün sahibi, hamisi idi. Yani padişahın kulu vardı, padişahın tebaası vardı, ama vatandaş, yurttaş yoktu.

İşin hukuk metinlerine yansıyan yönü de şudur: Tebai Osmaniye'den bahsedilir, Tabiiyeti Osmaniye'den bahsedilir. Dikkat buyrulursa, bu deyimde bir ulusa, bir etnik gruba referans yok. Neye var; padişaha var, yani padişahın kulu olarak, padişahın uyruğu olarak insan kişilik kazanıyor. Bu bakımdan belirleyici öge padişaktır. Cumhuriyet'e baktığı-

mızda ise, Cumhuriyet'in ilk anayasası, 1924 Anayasası'nda vatandaşlıkla ilgili olarak aynen şöyle tanım yapılmıştır: *"Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur."* Anayasa'yla verilen bu tanım, Cumhuriyet'e yakışır, laik ve çağdaş bir yurttaşlık anlayışını yansıtmaktadır. İlgili maddenin öteki fıkralarında, vatandaşlığın nasıl kazanılacağı hakkında hükümler var, onlar konumuz bakımından önemli değil, üstünde durmuyorum.

Yalnız 1924 Anayasa'sında vatandaşlıkla ilgili bir başka noktaya dikkatinizi çekmek isterim, bu tarihi bakımdan önemli olabilir: Malum, her anayasada milletvekili seçilmeye engel durumlar sayılmıştır; hırsızlıktan, dolandırıcılıktan, sahtekarlıktan mahkum olanların milletvekili adayı olamayacaklarına ilişkin hükümler her anayasa gibi 1924 Anayasası'nda vardı, fakat buna ek bir şey daha vardı, o da şu: Yabancı tabiiyet iddiasında bulunmuş olanlar milletvekili seçilemiyordu. Yani yabancı bir devlet uyrukluğunda bulunduğunu ileri sürmek, milletvekili seçilmeye bir engeldi.

Bu, aslında 1876 Kanuni Esası'sinde de vardı, ama 1924 Anayasasında daha özel bir anlam kazanmıştı; çünkü Milli Mücadele döneminde bazı Türklerin Yunanistan gibi, İtalya gibi bazı ülkelerden *"himaye pasaportu"* denilen pasaportlar aldıkları, yani o ülkenin vatandaşı olduklarını ileri sürdükleri, dolayısıyla da Türk makamlarına karşı *"siz benim üzerimde yetki kullanamazsınız"* şeklinde itirazda bulunma imkanına kavuştukları, bir gerçektir. Bu bakımdan 1924 Anayasası'nın yabancı uyruklu iddiasında bulunmuş olanların milletvekili seçilemeyeceklerine ilişkin bu hükmü ilginçtir.

Cumhuriyet'in ilanından sonraki ilk Anayasa olan 1924 Anayasası'nın kabulünden bir ay kadar önce çok önemli iki kanun kabul edilmiştir Mecliste. Birisi, Hilafetin İlgasına İlişkin Kanun, öbürü de Tevhidi Tedrisat Kanunu. Tevhidi Tedrisat Kanunu malum, milli eğitim alanındaki ikiliğe son vermek, yani medrese kökenli, ortaçağ kökenli eğitim anlayışıyla laik çağdaş öğrenimi birleştirmek. Ancak bu birleştirme tabii laik ve çağdaş bir zeminde olacaktı, medrese eğitimi terk

RONA AYBAY'IN
KONUŞMASI

edilecekti. Amaç, tabii Cumhuriyet'e uygun, Cumhuriyet'e yaraşır bireylerin, çağdaş düşünebilen bireylerin yaratılmasını sağlamak.

Bu arada 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilmiş bir kanun var, adı biraz uzun, adını söyleyince zaten içeriği de anlaşılıyor: Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun. Bu devrim yasası da, saf insanların dinsel inançlarını siyasal amaçlarla kullanmak isteyenlere engel olmak ve miskinlik yuvası haline gelmiş birtakım sözde eğitim kurumlarını kapatmaktı.

Kanunun şu hükmüne dikkatinizi çekmek istiyorum: Burada Cumhuriyet'in istediği çağdaş, aydın, vicdanı hür, fikri hür yurttaşların yetişmesine engel kurumlar yahut kişiler hedef alınıyor. "Alelumum tarikatlar; şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik" vesaire, böyle gidiyor. Görüldüğü gibi, bu kanunda insanların özgür düşünen, Cumhuriyet'in meşruluğunun temeli olan ulusal egemenliğin oluşmasına bilinçli biçimde katılan bireyler olması hedefleniyor ve bu hedefe ulaşma engellerinin de ortadan kaldırılması, devlete görev olarak veriliyor ve yasaklanan kurumların başında ilk sayılan nedir; tarikatlar! Bugünkü durum açısından dikkati çekmesi gereken bir husus.

İnsanlarımızı Cumhuriyet'e yaraşır, özgür bireyler haline getirmek amacı bakımından kadınlarımızla ilgili düzenlemeler de tabii çok önemli; çünkü Osmanlı döneminde kadınların iki defa kurtulmaya ihtiyacı vardı. Bir tanesi, uyrukluktan, padişahın kulu olmaktan; diğeri de erkeklerin kulu olmaktan, yani koca veya baba egemenliğinden. O bakımdan 1926'da kabul edilen Medeni Kanun'un -ki o zamana göre en çağdaş kanundur- kadın-erkek eşitliğini getirmesi önemlidir, özel hukuk alanında bu eşitlik sağlanmıştır. Daha sonra kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilerek bu tablo tamamlanmıştır. Öyle sanıyorum ki sayın Nermin ABADAN-UNAT, bu konularda çok daha yetkiyle size sunuş yapacak.

Cumhuriyet'in bireyi, yeni bir kavram, Cumhuriyet'e yaraşır vatandaşlar yetiştirmek bakımından önemli başka kanunlara dikkatinizi çekiyorum, bunlar bilinmeyen şeyler değil: Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırılmasına Dair Kanun'da 1. maddenin 2. fıkrası aynen şöyle diyor: *"Erkek ve kadın vatandaşlar, kanun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar."* Bu, Cumhuriyetçi bir anlayıştır, yani kanun karşısında herkesin sadece adı soyadı vardır; bu, Cumhuriyetçi, eşitlikçi bir anlayış.

Günümüzde durum nedir? 1961 Anayasası, Türk Devleti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesin Türk olduğunu söylemiştir. Bu, çok haksız eleştirilere yol açıyor. Aslında tek bir yurttaşlık vardır, onun da tek ölçütü bu hukuki bağıdır, devletle kişi arasındaki hukuki bağıdır. Yani ırk, etnik köken ve benzeri niteliklerin hiç önemi yoktur. Bu husus bir Anayasa Mahkemesi kararında gayet derli toplu bir şekilde özetlenmiştir, çok kısa okuyacağım: *"Bu ilke, ulusu kuran herhangi bir etnik gruba ayrıcalık tanınmasını önleyen, birleştirici, bütünleştirici bir temel oluşturmuştur. Burada Türklük, ırka dayalı bir anlam taşımamaktadır, her kökenden gelen vatandaşların vatandaşlığı ve ulusal kimliği anlamına gelmektedir."* Bu iş bu kadar basit ve açık. 1982 metni de, aynı anlayışı bir küçük kelime değişikliğiyle benimsemiştir.

Bu arada vatandaşlıktan çıkarmayla ilgili kararlara yargı yolunun açık tutulacağı da bir Anayasa ilkesi haline 1961'de getirilmiştir. Bu, aslında Danıştay'ın öteden beri oluşturduğu içtihadı paralel bir anlayıştır. Danıştay, İkinci Dünya Savaşı'nın en karanlık günlerinde verilmiş bir tek karar dışında, her zaman vatandaşlık konularıyla ilgili davalara bakmıştır, bunu "hükümet tasarrufu" saymamıştır.

Konumuz açısından güncel bir konuya değinmek istiyorum: Anayasal vatandaşlık. Vatandaşlık hukukuyla aşağı yukarı bir 20-25 senedir uğraşan bir kimse olarak bu konudaki cehaletimi önce itiraf edeyim, anayasal vatandaşlıktan ne kastedildiğini anlayabilmiş değilim. Bunun, Avrupa Birliği ülkelerinden esinlendiklerini söyleyen birtakım yazarların

RONA AYBAY'IN
KONUŞMASI

Türkiye'ye getirdikleri bir kavram olduğu söylenebilir. Eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de, kimden esinlendiyse, daha da ileri giderek şöyle bir beyanda bulunuyor: *"Anayasal vatanseverlik ve anayasal vatandaşlık, diğer demokrasilerde olduğu gibi, bizim demokrasimizde de farklı olma hakkını teminat altına alan kilit kavramlardır."* Ben bundan hiçbir şey anlamıyorum; anayasal vatandaşlığı anlamamışken, bir de *"anayasal vatanseverlik"* çıktı ortaya! Neyse, Süleyman bey geri çekildi zaten, eleştiriler, tepkiler karşısında.

Zaten vatandaşlık, niteliği gereği bir anayasal kavramdır. Bunun Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilmiş bir şey olduğu ve bizim bu konuda geri kaldığımızı söyleyenler de çok büyük bir yanlış içindeler. Bu konuda Avrupa çapında yapılmış en yeni uluslararası sözleşme, Uyruluk Konusunda Avrupa Sözleşmesi'dir, 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Orada da vatandaşlık, bizim Anayasa'daki gibi tanımlanmaktadır; *"Vatandaşlık bir hukuki bağdır, ilgili kişinin etnik kökenini göstermez"* diyor Avrupa Konvansiyonu. Nitekim Maastricht Anlaşması'yla 1992'de bir Avrupa Birliği yurttaşlığı kavramı getirildi, ama bu da yanlış anlaşılıyor, aslında böyle bir şey yok. Avrupa Birliği yurttaşlığı, ancak bir devletin yurttaşlığına ek olarak; onun bir kavram olarak değil, ek olarak verilmiştir, bu da açıkça ortada.

Bu fikri ortaya atan sayın Nur Vergin de zaten sonunda aynen şöyle yazdı: *"Bu husus, yani anayasal vatandaşlık, henüz tasavvur halinde olup, hukuka yansımamış ve politikaya dönüşmemiştir."* Yani bu kadar gürültü patırtı edecek bir şey yok ortada, Avrupa'da birtakım filozofların kendi aralarında tartıştıkları bir şey bu; tabi filozoflardır, tartışacaklardır, geleceğe ışık tutacaklardır, ama *"aman tren kaçıyor, yetişelim, biz de anayasal vatandaşlığı bir an önce kabul edelim"* demerin âlemi yoktur.

Gerek Barolar Birliği Başkanımız, gerek sayın Mümtaz Soysal değindiler; Cumhuriyet bir devrimci atılımdır, efendim. Bunu bize unutturmaya çalışanlar olabilir, ama biz unutmamalıyız. Cumhuriyet, Türkiye koşullarında bir dev-

rimci atılımdır. Cumhuriyetçi olmak, Atatürk devrimlerini benimsemek ve geliştirmek anlamını da birlikte içerir. Tabiiyeti Osmanî anlayışından, birbiriyle eşit hak ve yükümlülükleri olan özgür bireyler düzeni olan Cumhuriyet'e geçişte tabii yasa metinleri vazgeçilmez, onsuz olmaz önkoşullardır, bunlar küçümsememelidir, yani "*toplum mühendisliği yapıldı*" filan diye. Hani Marksist bir yaklaşımla bakarsanız, "*üst-yapı kurumudur*" diye küçümsemek de Marksizme hakarettir; çünkü Marksizm de üst-yapı kurumlarının altyapıyı etkilemesini kabul etmemiş değildir. Ancak yine hepimizin bildiği bir gerçek; sadece yasalarla bir toplumda özgürlük kurulamaz, özgür vatandaşlar yaratılması sağlanamaz. Bu soyut yasa kurallarının somut önlemlerle ve katkılarla desteklenmesi gerekir.

Bu noktada yine hiç de eski bir tarih sayılmaması gereken 1961 yılından kalma bir gerçeği dikkatlerinize sunmak istiyorum: 1961 Anayasası'nın 10. maddesi. Bu, nedense unutuldu, unutturuldu. Bu madde, aslında Cumhuriyet devriminin niteliğine uygun devlete görev veren, devletin görevlerini hatırlatan bir hüküm. Şöyle diyor: "*Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaştırmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.*" Gördüğümüz gibi, burada devletin görevi, özgürleştirici bir görevdir, engelleri kaldırıcı bir görevdir.

Bu maddenin kabulünde eğer yanılmıyorsam, o zaman Kurucu Meclis üyesi olan Mümtaz Soysal'ın da önemli katkıları olmuştur. Ama bu hüküm, 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemde siyasi iktidarlar tarafından unutulmuştur, unutturulmuştur. Tabii 1982 Anayasası'nın uygulamasına da hiçbir şekilde yansımamıştır, şartıtcı değil.

Yasalarla sağlanan eşitliğin toplum yaşamında somut olarak gerçekleşmemesi, her zaman değil, ama zaman zaman yurttaşların alışkanlıklarından ve devlet karşısındaki psikolojik durumlarından da kaynaklanıyor. İnsanlar, gele-

RONA AYBAY'IN
KONUŞMASI

neksel olarak devletten ürküyorlarsa, devlete sıcak yaklaşmıyorlarsa, yurttaşın kendini öteki yurttaşlarla eşit hissetmesi biraz zor oluyor.

Bu konuda görünüşte basit, ama önemli olduğuna inandığım bir örnek vereyim: Devlet dairesine vatandaş dilekçe verdiği zaman, mutlaka “saygılarımla” diye bitirmek zorundadır. Bunu yapmazsa, dilekçesinin dikkate alınmamasından veya başına başka şeyler gelmesinden haklı olarak endişe eder. Buna karşılık 12 Eylül döneminde devletin vatandaşla “saygılarımla” diye cevap vermesi yasaklanmıştır, bu konuda bir Başbakanlık genelgesi var, hâlâ da yürürlükte sanıyorum, inşallah kalkmıştır. Vatandaşın “saygılarımla” diye bitirdiği dilekçeye devletin verdiği yanıtta “saygılarımla” sözünün kullanılması 12 Eylül tarafından bir Başbakanlık genelgesiyle yasaklanmıştır.

Evet, soyut hakların somutlaşması için ekonomik alanda yapılacak işler var. Kalkınmayı, gelişmeyi sağlayacak, eşitsizliği önleyecek, gelir dağılımında adaletsizliği giderecek etkinlikler yapılması gerekiyor. Tabii sorunun eğitime ilişkin yönleri var. Yurttaşları siyasal ve ekonomik çıkarları için kullanan din baskısından, batıl inançlardan, hurafelerin etkisinden kurtaracak önlemlerin alınması, devletin görevidir, görevi olmalıdır. Bu, tebaadan yurttaşa geçişin sağlanmasında tabii çok önemli. Böylece demokratik bir Cumhuriyet’te insanların fikri hür, vicdanı hür bireyler olması sağlanmış olacaktır.

Başta sorduğum soruyu tekrarlayarak sözlerimi bitiriyorum: Tebaadan yurttaşa geçişin neresindeyiz?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Saat 10.30. Bana verilen notta da belirtildiği gibi 10 dakika çay ve kahve molası vereceğiz. Ondan sonra yine üç konuşmacımız var ve 12.00’a kadar da tartışma zamanımız olacak.

Çok teşekkür ederim, sağ olun.

Oturum Başkanı: Söz sırası sayın Prof. Dr. Fazıl Sağlam'da; yeni Anayasa Mahkemesi üyesi olarak size laiklik konusunda konuşacak.

Prof. Dr. Fazıl SAĞLAM (Anayasa Mahkemesi üyesi): Teşekkür ederim.

FAZIL SAĞLAM'IN
KONUŞMASI

Efendim, ben Türkiye Barolar Birliği'ne teşekkür etmeyeceğim; çünkü bu bir anlamda kendime teşekkür etme olur; Türkiye Barolar Birliği bünyesinde –özellikle İnsan Hakları Merkezi'nde olmak üzere– birçok çalışmada birlikte olduk, yani kendimi onun tabii bir mensubu olarak görüyorum. Benim teşekkürüm, bu toplantıya katılan hocalarıma; başta aynı kürsüde birlikte çalışmaktan onur duyduğum Mümtaz Soysal hocama ve yine birçok çalışmada birlikte olduğumuz Rona Aybay hocamıza ve bu toplantının en genci olan, en dinamik, en tempolu elemanı olan Nermin ABADAN-UNAT hocama teşekkür etmek istiyorum. İbrahim'e de teşekkür etmem gerekmiyor; çünkü onun da konumu benimle bir, yani birlikte bu çalışmaların içinde zaten bulunuyoruz. Bu toplantıya katılan siz seçkin dinleyici topluluğuna da özel bir teşekkür borçluyum.

Değerli Dinleyenler,

Anayasa Mahkemesi'nde göreve başlamam, konusu daha önce belirlenmiş olan bu konuşmayı daha farklı ve daha sınırlı bir içerikle size sunmamı zorunlu kılacaktır. Ama gene de hepinizin ilgisini çekeceğine inandığım bazı güncel sorunlarla bu sınırlılığı kısmen aşabileceğime inanıyorum. Konunun ağırlığı "*laiklik ilkesi*" üzerinde toplanacak.

Laiklik genel olarak, "*din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması*" ve "*devletin din ve mezhepler karşısında tarafsızlığının sağlanması*", olarak tanımlanıyor. Avrupa ülkelerinde de genellikle benimsenen tanım budur.

Buna ek olarak siyasal ve hukuksal düzenin din kurallarına dayandırılmasını ve bu amaçla yapılacak din istismarını önlemek de Türk laisizminin unsurları arasında yer alıyor. Bu

unsurlar, Anayasa'nun din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili 24. maddesinin son fıkrasından kaynaklanmakta ve bu anlamda Avrupa'ya göre bir farklılığı oluşturmaktadır.

Buna ek olarak laikliğin, Anayasa'nun değişmez ilkeleri arasında yer aldığını ayrıca vurgulamak gerekiyor. Bilindiği üzere bu ilkeler, Anayasa'nun 2. maddesinde Cumhuriyet'in nitelikleri olarak sıralanmıştır. Bu maddeye göre, *"Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, ... demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir."* Anayasa'nun 4. maddesine göre bu nitelikler değiştirilemez, değiştirilmesi teklif edilemez.

Laiklik konusu, Anayasa Mahkemesi'nin bir çok kararında işlendiği gibi, AİHM kararlarında da gündeme gelmiştir. Laikliği çok yakından ilgilendiren en yeni karar, bir ay kadar önce Alman Anayasa Mahkemesi tarafından verilmiştir. Bu kararlar, laiklik ilkesinin çeşitli boyutlarını yansıtmaktadır. Şimdi bunları size, kendi yorumumu katmamaya özen göstererek açıklarsam, hem ihsası reyde bulunmamış olurum, hem de gazetelere bölük pörçük yansımış bulunan bu kararlar hakkında doğru ve sağlıklı bilgi edinmenize katkıda bulunmuş olurum.

AYM'ne göre laiklik Cumhuriyet'in temel taşıdır. Laiklik ilkesi bu yönü ile diğer ilkeler üzerinde de etkili ve belirleyici olmuştur.

"Hukuk Devleti, hukukun üstünlüğü ilkesi, gücünü laiklikten almış, milliyetçilik ilkesi laiklikle tamamlanmış, Türk Devrimi laiklikle anlam kazanmıştır. ... Demokratik düzen, dinsel gerekleri egemen kılmayı amaçlayan şeriat düzenininin karşıtıdır. Dinsel gerekçelere yönetimde ağırlık veren bir düzenleme demokratik olamaz ... Anayasa'daki laiklik ilkesine ... aykırı eylemlerin demokratik bir hak olduğu savunulamaz" (AYM, 07.03.89 E.89/1. K.89/12; AYMKD, 25, s. 143 - 158.)

Anayasa Mahkemesi'nin Refah Partisi ile ilgili kararında laiklik ve demokrasi bağlantısı şöyle açıklanmaktadır:

"Demokrasi, şeriatın antitezidir. Yurttaşlık sorumluluğunun bir göstergesi olan laiklik ilkesi, Türk Cumhuriyetinin ümmet anlayışından ulus anlayışına geçişini sağlamıştır. Laiklik ilkesine bağlılıkla dogmatik değerlerin yerini mantık ve bilime dayalı değerler almıştır ... Laiklik, devletin eylemlerinde dinin yerine bilimsel düşünceyi koyarak, çağdaşlaşmayı hızlandırmıştır. ... Laik bir rejimd, ... din, anayasanın ve devlet idaresinin üzerinde bir yetki sahibi olamaz... Devletin dini meseleleri gözetlemek ve denetlemek görevini üstlenmesi demokratik toplum olma koşullarına aykırı bir müdahale olarak görülemez... Demokrasiye geçişin aracı olan laiklik Türkiye'de yaşamın felsefi özüdür. ..."

AYM'nin laiklik konusunu başörtüsü ile ilgili kararlarında ağırlıklı olarak işlemiştir. Bu konunun gelişim seyri şöyledir:

Yüksek Öğretim Kanunu'nda 1988 yılında yapılan bir değişiklikle türban kullanımına izin veren bir madde eklenmiştir. (Ek madde 16). Bu maddeye göre: *"... Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir."*

Bilindiği üzere bu madde Anayasa Mahkemesi'nin 07.03.1989 tarih ve E.89/1 ve K.89/12 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin ana gerekçesi şöyle özetlenebilir:

"Sorun bir yasal düzenlemenin din kurallarına, dinsel inanç ve gereklere göre yapılıp yapılamıyacağı noktasında yoğunlaşmaktadır. (5.7.1989 tarih ve 20216 sayılı RG, s.22) ... İncelenen kural kamu kuruluşlarından sayılan yükseköğretim kurumlarındaki bayanların giyimlerini düzenlerken, ... başörtü kullanımına dinsel inanç nedeniyle geçerlik tanımakla, kamu hukuku alanındaki bir düzenlemeyi dinsel esaslara dayandırmak suretiyle laiklik ilkesine aykırılık oluşturmuştur. ... Laik hukuk düzeni, laik eğitim-öğretim ve laik yönetim birbirinden ayrı düşünülemez. Laik eğitimde dinsel inançlara göre hiçbir ayırım gözetilemez. ... (Öğrencileri) dinsel gereklerle ayırmak, kimin hangi inançtan olduğunu gösteren bir işaretle belli etmek, onların yakınlaşmalarını, birlikte çalışıp karşılıklı yardımlaşmalarını ve işbirliğini önler; ayrılıklara, dinsel inanç ve görüşler nedeniyle

FAZIL SAĞLAM'IN
KONUŞMASI

çatışmalara yol açar. (ibid, s. 28) ... Dinsel gerekli düzenlemeler, dinsel ... zorlamaları, bunlar da dinsel ayrılıkları getirir. Sonuçta demokrasinin özgürlükçü, çoğulcu hoşgörücü niteliği kalmaz. (ibid s. 30) ... Denetlenen yasa maddesi, dinsel inançları simgeleyen başörtüsü ya da türbanla yükseköğretim kurumlarına gelip öğrenimlerini sürdürmelerine olur vermekle, ... özellikle gençler arasında sosyal görüş, inanç, din ve mezhep ayrılığını kışkırtarak bölünmelerine yol açabilecek ve sonuçta devlet ve ulus bütünlüğünü, kamu düzenini ve güvenliğini bozabilecek niteliktedir. (ibid, s. 32)"

a. Anayasa Mahkemesi'nin, yukardaki gerekçelerle Ek 16. maddeyi iptal etmesi üzerine Yükseköğretim Kanunu'na Ek 17. madde eklenmiştir. Bu maddeye göre:

"Yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydıyla Yükseköğretim Kurumlarında kılık ve kıyafet serbesttir"

Bu kural yeniden Anayasa Mahkemesi önüne gelmiş ve Mahkeme 31.07.1991 gün ve E.1990/36 ve K.1991/8 sayılı kararında (*Resmi Gazete*, 31.07.1991-20947) aşağıdaki gerekçelerle yeni maddenin iptali gerekmediğine karar vermiştir:

"...Yürürlükteki kanun ifadesinin Anayasayı öncelikle kapsadığında kuşku bulunmamaktadır. ... getirilen serbesti, yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak koşuluna bağlıdır. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılmasının, öncelikle Anayasaya aykırı olduğu, Anayasa Mahkemesi ... kararında belirlenmiştir. Dolayısıyla maddedeki yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak koşulu, Anayasaya aykırılığı saptanmış olan, dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü ve türbanla kapatılması durumunu, kılık kıyafet serbestisi dışında tutmaktadır."

1. Refah Partisinin başvurusu üzerine AİHM'nin dörde üç çoğunlukla aldığı Daire Kararı'nda laiklikle ilgili olarak şu noktaların altının çizildiğini görüyoruz:

– Türkiye'de antilaik eylemlerle "teokratik rejime" geri dönüşün sağlanması, bir hayal olmanın ötesinde ciddi bir olasılık olarak belirmektedir.

– RP'nin amaçladığı “çok hukukluluk” modeli iki nedenden dolayı Sözleşmeyle bağdaşmaz: Birincisi, böyle bir toplumsal modelde, bireysel hak ve özgürlüklerin koruyucusu ve demokratik bir toplumdaki çeşitli inanç ve dinlerin uygulanmasının tarafsız düzenleyicisi olarak devletin rolü ortadan kalkacaktır. Çünkü bu tür bir toplumda bireyler devlet tarafından belirlenen kurallara değil de ilgili dinin öngördüğü statik hukuk kurallarına uymak zorunda kalacaklardır.

İkincisi, bu tür bir sistem, demokrasinin temel ilkelerinden biri olan kamu özgürlüklerinin kullanılmasında bireyler arasında ayırım gözetmeme ilkesini kaçınılmaz olarak ihlal edecektir.

– Hem insan haklarına saygılı olduğunu ileri sürmek hem de şeriata dayalı bir rejim savunmak birbiriyle çelişmektedir. Taraf bir devlette şariat düzeni kurmak amacıyla hareket eden bir siyasi parti, AİHS arkasında yatan ideale uygun bir dernek olarak işlem göremez.

– Parti ileri gelenlerinin “*cihad*” söylemleri, şiddet kullanımının “*bir araç*” olarak benimsendiğinin göstergesi olarak değerlendirilmeye elverişlidir.

b. Bu yaklaşım, AİHM'nin temyiz mercii olan 17 üyeli “*Büyük Daire Kararı*”nda daha da netlik kazanmış ve bu kez karar oybirliği ile alınmıştır. Bilindiği üzere Büyük Daireye yapılan bir temyiz başvurusunun kabul edilebilmesi için, davada Sözleşmenin ... yorumlanmasını veya uygulanmasını etkileyen ciddi bir sorunun ... varlığı gereklidir. Bu nedenle Büyük Dairenin bu kararının din ve vicdan özgürlüğünün ve laiklik ilkesinin yorumu açısından ayrı bir ağırlığı vardır. Şimdi dilerseniz bu kararın ana hatlarına bir göz atalım:

– Mahkeme, bu kararında devletin dinsel alanda nötrlük ve tarafsızlık görevinin altını çizmektedir. Mahkeme demokratik bir toplumda devletin, ... başörtüsü takarak dini inancını sergileme özgürlüğünü, eğer bu özgürlüğün uygulanması başkalarının hak ve özgürlüklerini, kamu düzeni ve

FAZIL SAĞLAM'IN
KONUŞMASI

güvenliğini koruma amacıyla çatışyorsa, sınırlayabileceğini düşünmektedir.

– Mahkemeye göre, din özgürlüğü esas olarak bireysel bir vicdan meselesidir. Bu özgürlüğü güvence altına alan 9. madde, bir din veya inanç tarafından yönlendirilmiş her hareketi korumamaktadır. Örneğin *"ibadet saatleriyle çakışan normal çalışma saatlerine riayet etme zorunluluğu, din özgürlüğüne aykırı düşmez."*

– Mahkeme din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili olarak benimsedeği ilkeleri Türkiye'ye uygularken, laiklik ilkesinin, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ve demokrasiye saygı ilkeleriyle uyum içinde bulunan devletin temel ilkelerinden biri olduğu görüşünü ifade etmiştir. Bu ilkeye saygı gösterilmemesi şeklindeki bir tutum, kişinin dini inancını açıklama özgürlüğünü kapsayan ve Sözleşme'nin 9. maddesindeki korumadan yararlanacak bir davranış olarak kabul edilmeyecektir.

– Dini inançların uygulanışının nötr ve tarafsız bir düzenleyicisi olarak Devlet, memurlarına, hedef ve eylem planları dini kuralların yerleştirilmesi olan İslami köktendinci hareketlerde yer almama yükümlülüğü getirebilir. Türkiye gibi büyük çoğunluğu belli bir dine mensup bir ülkede, üniversitelerde, ... laik üniversiteler, çeşitli inançlara mensup öğrencilerin barış içinde bir arada yaşamalarını ve dolayısıyla da kamu düzeni ve başkalarının inançlarının korunmasını teminen söz konusu dine ilişkin ritüel ve simgelerin sergilenmesini, bu tür bir sergilemenin yeri ve şeklini belirleme hususunda sınırlamalar getirerek düzenleyebilir.

– Çok Hukukluluk Yönünden: Mahkeme, çok hukuklu bir sistemin, Sözleşme sistemiyle uyuşmadığı yönündeki Daire kararından ayrılmak için hiçbir sebep olmadığını düşünmektedir. (119)

– Şeriat Amacı Yönünden: Mahkeme, Anayasa Mahkemesi kararında yer alan ve hepsi milletvekili olan Refah

üyelerince dile getirilen ... düşüncelerde ifade bulan şeriata dayalı bir rejim kurma eğilimini gözlemlemektedir. ... (Ayrıca) ... *"örneğin kamu kesiminde başörtüsünün serbest bırakılması ya da kamu hizmetlerinin namaz saatlerine göre düzenlenmesi"* (gibi açıklamalar da bu eğilimi teyit edici düşünceler olarak değerlendirilebilir.) Dolayısıyla Mahkeme Anayasa Mahkemesi'nin Refah Partisi liderlerinin düşünce ve tutumlarının, dini kurallara göre şekillenen bir devlet ve toplum modelini ... yansıttığı yönündeki görüşüne katılmaktadır.

Mahkeme, dairenin, şeriatın sözleşmede öngörülen ... demokrasi ilkeleriyle bağdaşmadığı yönündeki görüşüne katılmaktadır.

Hemen belirtelim ki bu bağlamda Büyük daire kararının asıl dikkati çeken yönü, laikliğin Türkiye için taşıdığı özel önemin altını çizmesidir. Aynen okuyorum:

"Mahkeme Osmanlı yönetiminde bir İslami teokratik rejimin geçmişte mevcut olduğunu da gözlemlemektedir. Önceki teokratik rejim yıkılarak cumhuriyet rejimi kurulduğunda Türkiye, İslamı ve diğer dinleri özel dini uygulama alanıyla sınırlandıran laiklik tipini seçmiştir. Türkiye'de laiklik ilkesinin demokratik rejimin yaşatılmasındaki önemini göz önünde bulunduran Mahkeme, Refahın şeriatı yerleştirme politikalarının demokrasiyle bağdaşmadığına hükmederken Anayasa Mahkemesinin haklı görülebileceğini düşünmektedir." (125)

Mahkeme başvuruların laikliğin Türkiye'deki özel rolü adına çok hukuklu sistemin yasaklanmasının, özel yaşamlarını dini buyruklara göre yaşamak isteyen Müslümanlara karşı ayrımcılık anlamına geldiği yönündeki iddialarını reddetmektedir.

Mahkeme, ibadet ve ayin ile kişinin dinini sergileme özgürlüğünü de içeren din özgürlüğünün öncelikle bir bireysel vicdan meselesi olduğunu tekrarlamakta ve bireysel vicdanın, bütün olarak toplumun örgütlenmesi ve işleyişiyle ilgili özel hukuk alanından oldukça farklı olduğunu vurgulamaktadır.

FAZIL SAĞLAM'IN
KONUŞMASI

Ayrıca, diğer Sözleşmecî Devletler gibi Türkiye de din-den esinlenen özel hukuk kurallarının (örneğin taraflar arasında cinsiyete dayalı ayrımcılığa izin veren ya da boşanma ve miras ya da çokeşlilik gibi konularda erkeğe ayrıcalıklar tanıyan kurallar) kamu düzenine ve demokratik değerlere zarar verecek şekilde uygulanmasını meşru olarak engelleme hakkına sahiptir. Sözleşme bağitleme özgürlüğü dinlerin, kanaatlerin ve inançların uygulanmasının nötr ve tarafsız bir düzenleyicisi olarak devletin rolüne zarar veremez. (128).

Bütün bu analizin arkasından Mahkeme Refah Partisinin kapatılmasının demokratik bir toplumda zorunlu tedbir niteliği taşıdığı sonucuna varmıştır.

3. Strassburg organlarının başörtüsü ile ilgili kararlarına gelince:

a. Bu konuda ilk karar Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından verilmiştir. Komisyon, 03.05.1993 tarihli kararında turban yasağına karşı yapılan başvuruyu şu gerekçelerle kabul edilmez bularak geri çevirmiştir:

– AİHS kamusal alanda bir inancın gerektirdiği biçimde davranma hakkını mutlak olarak güvence altına almamaktadır.

– Sözleşme'ye göre bir dinin uygulanması veya ifadesi, bir dinin veya inancın zorunlu kıldığı ya da esinlendiği her türlü hareketin yapılabileceği anlamına gelmez.

– Yüksek öğrenimi laik bir üniversitede yapmayı seçen bir öğrenci, bu üniversitenin düzenlemelerini kabul etmiş sayılır.

– Özellikle nüfusun büyük çoğunluğunun belirli bir dine mensup olduğu ülkelerde, bu dinin tören ve simgelerinin herhangi bir yer ve biçim sınırlaması olmaksızın sergilenmesi, bu dini uygulamayan veya başka bir dine mensup olan öğrenciler üzerinde baskı oluşturabilir.

– Laik üniversiteler, öğrencilerin kılık ve kıyafetlerine ilişkin kurallar koyarken, bazı köktendincilerin yüksek öğretimde kamu düzenini bozmalarını ve diğerlerinin inançlarına zarar vermemelerini sağlamaya özen gösterebilir.

– Laik bir üniversite yönetmeliği, öğrencilere verilen diplomanın, dinsel kaynaklı bir hareket kimliğini yansıtmaması gerektiğini öngörebilir.

– Laik üniversite düzeninin gerekleri dikkate alındığında, öğrencilerin kılık-kıyafetlerinin düzenlenmesinin ve bu düzenlemeye uymayan öğrencilere (diploma verilmesi gibi) idari hizmetlerden yararlandırılmaması, din ve vicdan özgürlüğüne müdahale sayılmaz.

b. Ayrıca yine aynı konuda AİHM'ne Türkiye'den iki kız öğrenci tarafından yapılmış iki yeni başvuru mevcuttur. Bu başvurular hakkında Daire, AİHK'dan farklı olarak kabul edilebilirlik kararı vermiştir. Bu davalardan biri, daha sonra başvuru sahibi tarafından geri çekilmiştir. Diğer dava ise karar aşamasında olup henüz sonuçlanmamıştır. Ancak biraz önce size aktardığım Büyük Daire kararının başörtüsü ile ilgili bölümleri, başörtüsüne belli koşullarla yasak getirilebileceği yönündedir.

c. AİHM önüne gelen Dahlas - İsviçre davası (42393/98) başörtüsü konusunda bir başka örnek oluşturmaktadır. Cenevre'li bir öğretmen, okulda türban kullanmasını yasaklayan bir önlemlerle ilgili olarak iç hukukta yaptığı başvurularının İsviçre Mahkemelerince reddedilmesi üzerine, AİHM'ne başvurmuştur. Ancak Mahkeme, Sözleşme'nin 35/3 maddesi gereğince başvurunun temelden yoksun olduğuna ve bu nedenle kabul edilemez nitelikte olduğuna karar vermiştir.

– AİHM bu kararında türban yasağının yeterli bir yasal temele dayanmadığı iddiasını kabul etmemiş, İsviçre Kantonu'nun 6 Kasım 1940 tarihli Milli Eğitim Yasası'nun 6. maddesinin "milli eğitim, öğrenci ve velilerinin siyasi ve dini inançlarını teminat altına alır" şeklindeki kuralı ile 120/2.

FAZİL SAĞLAM'IN
KONUŞMASI

maddesinin "memurlar laik olmalıdır..." şeklindeki kuralı yeterli bir yasal temel olarak görmüş ve türban yasağını bunun somutlaşması olarak değerlendirmiştir.

Türkiyede de turban yasağının yeterli yasal dayanağı bulunmadığı yönünde iddialar ileri sürülmesi bakımından Mahkemenin bu değerlendirmesi, önem taşımaktadır. Ayrıca birazdan değineceğimiz Alman Anayasa Mahkemesi kararı da aynı sorunla ilgilidir.

– Öte yandan kararda İsviçre Hükümeti'nin ve İsviçre Mahkemeleri'nin özetlenen görüşleri, Türban kullanımının Avrupa'daki algılanış biçimi bakımından önemlidir. Bunlardan bazılarını örnek olarak sunuyoruz:

"... Verilen karar, (yani öğretmene getirilen türban yasağı) okulda inanç özgürlüğü prensibi ile bağdaşmaktadır. Amacı yalnızca dini inancı korumak değil, aynı zamanda bazı durumlarda hassaslaşan dini barışı da teminat altına almaktır. Bu bakımdan eğer öğretmenler tutumları ve kıyafetleriyle inançlarını gösterirlerse, okulun dini çatışma ortamı olma tehlikesi altında olacağı belirtilmektedir. Bu durumda ilgiliye türban' kullanımının yasaklanmasının altında önemli bir kamu çıkarı vardır. ... Türban dini bir işaret taşımaktadır. ... türban kullanımını cinsiyetler arası eşitlik prensibi ile bağdaştırılması güçtür. Ayrıca türban kullanımına izin verilmesi, diğer dinlerin giyim sembollerinin kullanımını da (cübbe) beraberinde getirebilir. ... Bu durum okuldaki tarafsızlığı tehlikeye düşürebilir. Son olarak devlet okullarında öğretmenler, dini semboller taşıırken, haç takılmasını yasaklamak oldukça güçtür."

Esasen AİHM de verdiği kararda, öğretmenin devletin laik niteliğini, din ve mezhepler karşısındaki tarafsız olma yükümlülüğünü temsil ettiği gerekçesiyle, başvuranın öğretmenlik görevi sırasında türban kullanımının yasaklanmasını demokratik bir toplumda gerekli bir önlem olarak değerlendirmiştir.

Bu karar, bir ay kadar önce 24.09.2003 tarihinde verilmiştir. Buradaki olay, Alman vatandaşlığını kazanmış bulunan

Afganistan kökenli bir bayan öğretmenin, Baden Württemberg Eyaletinde ilk öğretim devlet okullarında öğretmenlik kadrosuna yaptığı başvuru ile ilgilidir. Bu başvuru, ilgili öğretmenin göreve başörtüsü ile gelmekte ısrar etmesi üzerine reddedilmiştir. Aday öğretmen tarafından, bu işlemin iptali için açılan davaların , Stuttgart İdare Mahkemesi, Baden Württemberg İdare Mahkemesi ve Federal İdare Mahkemeleri'nce reddedilmesi üzerine, sorun Anayasa şikayeti yoluyla Federal Anayasa Mahkemesi önüne gelmiş ve Mahkeme şikayetçinin başvurusunu haklı görerek idari yargı kararlarının iptaline karar vermiştir.

Karar dörde üç çoğunlukla alınmıştır. Çoğunluk kararı, bayan öğretmenlerin okulda ve derste başörtüsü taşımalarını yasaklayan yeterli bir yasal düzenlemenin bulunmadığı gerekçesine dayanmaktadır.

Mahkemeye göre, başörtüsü taşımak, ilgilinin dinsel kanaatinin bir ifadesidir. Din ve vicdan özgürlüğü, maddesinde sınırlama nedeni bulunmayan özgürlüklerdendir. Bir öğretmenin inandığı dinin zorunlu kıldığı başörtüsünü taşıması, bu özgürlüğün kapsamı içindedir. Ancak din ve vicdan özgürlüğünün bu şekilde kullanılması, bir yandan öğrencilerin bu alandaki negatif özgürlükleri ile, diğer yandan ana-babanın çocukları üzerinde sahip oldukları eğitim hakkı ile ve öte yandan devletin din ve dünya görüşlerine karşı tarafsız ve nötr olma konusundaki anayasal yükümlülüğü ile bir çatışma ve gerilim ilişkisi içindedir. Her biri birer anayasal normun koruması altında olan bu alanların çatışması, herbirine optimal etkinlik tanyacak şekilde çözümlenmelidir. Ancak idare yeterli bir yasal dayanak olmaksızın kendiliğinden böyle bir çözüme gidemez. Bu nedenle aday öğretmenin başvurusunun yeterli bir yasal düzenleme olmaksızın, başörtüsü taşımakta direndiği gerekçesiyle reddedilmesi, dinsel nedenlerle yapılmış bir ayrımcılıktır. Ancak yasa koyucu, öğrencilerin negatif özgürlüklerini, ana-babanın çocuklarını kendi din ve dünya görüşlerine göre yetiştirme haklarını korumak amacıyla ve devletin din ve dünya görüşleri karşısındaki tarafsız

FAZIL SAĞLAM'IN
KONUŞMASI

niteliğinin bir gereği olarak, dinsel kisvelerin hangi alanda ve ne ölçüde yasaklanacağı konusunda düzenleme yapabilir.

Bu kararla ilgili olarak ilk göze çarpan nokta, AİHM'nin DAHLAS kararı ile açık bir çelişki içinde olmasıdır. Çünkü DAHLAS davasındaki yasaklayıcı işlemin dayandığı düzenleme, Almanyadaki düzenlemeden pek de farklı değildir. Ama AİHM bunu yeterli bir yasal düzenleme olarak görmüş ve ağırlığı şu gerekçeye vermiştir: Memur statüsü içinde yer alan bir öğretmen devletin din ve mezhepler karşısındaki nötr, tarafsız ve laik niteliğini temsil etmektedir; bu nedenle de okulda ve derste -haç dahil- dinsel inancının ifadesi olan kisve ve işaretler taşıyamaz. Alman Anayasa Mahkemesinin 30 sayfalık kararında DAHLAS kararından tek bir satırla olsun söz edilmemiş olması büyük bir eksikliklerdir.

Kararda dikkati çeken ikinci nokta bizdeki laiklik ilişkisiyle doğrudan ilgilidir. Dava sırasında özellikle davacı tarafından başörtüsünü yasaklamanın "*laisist bir anlayış*"ın sonucu olduğu, oysa Federal Alman Cumhuriyeti'nin laik devlet anlayışından farklı ve dinsel çoğulculuğu dikkate alan bir nötrallite esasını benimsediği belirtilmektedir. Bu yaklaşımın, çoğunluk kararında da dolaylı bir biçimde benimsendiği anlaşılmaktadır. Bu nokta, Anayasa'muzdaki laiklik ilkesinin Alman sekülerizminden farklılığını ifade etmektedir. Bu çerçevede Alman Anayasa Mahkemesi kararının Türkiye açısından geçerli bir örnek teşkil edemeyeceği, bu açıdan AİHM DAHLAS kararının Türkiye'deki laiklik anlayışına daha yakın olduğu söylenebilir.

Karara karşı oy kullanan üyelerin karşı oy yazılarında ise kişilerin memurluğa alınma konusunda bir talep haklarının bulunmadığı, bu konunun idarenin takdir alanına girdiği, olayda idarenin aday öğretmenin başvurusunu reddetmek için dayanacağı yeterli yasal ve anayasal düzenlemelerin mevcut olduğu, bir öğretmenin henüz yetişme çağındaki ilk öğretim öğrencilerinin karşısına kendi dinsel inancının sürekli bir ifadesi olarak başörtü ile çıkmasının, devletin anayasal

bir yükümlülüğü olan tarafsızlığını, öğrencilerin negatif din ve vicdan özgürlüklerini, ana-babaların çocuklarını dilediği din ve dünya görüşünde eğitime hakkını, ihlal ettiğini, idarenin bunu değerlendirmesi için açık bir yasal düzenlemeye gereksinim bulunmadığı, kaldı ki eyalet meclisinin bu yönde bir yasal düzenleme yapmayı reddettiği, ulusal irade temsilcilerine kendi iradelerine aykırı düşecek şekilde düzenleme yapma yükümlülüğü getirmenin demokrasiyle bağdaşmayacağı, çoğunluk kararının empoze etmek istediği yasal düzenlemenin olayların özelliklerini dikkate almayan bir yasaklamaya dönüşeceği ve özgürlük için daha kısıtlayıcı sonuçlar doğuracağı, öteyandan kararda konunun kadın-erkek eşitliği yönünden taşıdığı önemin hiç dikkate alınmadığı, dinsel inanç nedeniyle peçe takmanın bunun bir adım ötesi olduğu, çoğunluk kararının mantığı içinde bunun dahi yasaklanamayacağı belirtilerek davanın reddi gerektiği savunulmuştur.

Gazetelerden öğrendiğimiz kadarıyla Alman eyaletleri bu konuda yasaklayıcı bir düzenleme hazırlığının telaşı içine girmiş bulunmaktadır.

Görülüyor ki sorunlar sanıldığı kadar basit değildir. Öyle anlaşılıyor ki AİHM, bu karmaşık sorunlar içinde laikliğin Türkiye için taşıdığı önemi birçok aydınımızdan çok daha iyi kavramış durumdadır. AİHM'nin Refah Partisi ile ilgili daire kararı, İslam ve demokrasinin ancak laik bir çizgide bağdaşabileceğini göstermektedir. AİHM'nin temyiz mercii olan Büyük Daire kararı ise bu gerçeği adeta tescil etmektedir. Bu iki karar İslam fundamentalizminin, demokratik hak ve özgürlüklerden yararlanarak şeriatı getirmeye yönelik eylem ve söylemlere girişmesine set çekmiş bulunmaktadır. Ama bu iki karar, ayrı zamanda siyasi islamın laik bir zemin üzerinde demokratikleşmesinde ve sistemle bütünleşmesinde de önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle hepimizin AİHM'nin çizdiği bu çerçeveyi benimsemesi, içine sindirmesi ve bu çerçeveyi zorlamaktan özenle kaçınması demokrasimizin hayrındır.

Hepinize, sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Sayın Profesör Sağlam'a teşekkür ederiz. Tabii biraz zamanı aştı, ama Türkiye'de Avrupa deyince akan sular durduğu için, böyle bir hoşgörüden yararlandı.

Şimdi sıra sayın Kaboğlu'nda; İnsan haklarının Cumhuriyet döneminde geçirdiği gelişimi anlatacak.

İBRAHİM
KABOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Prof. Dr. İbrahim KABOĞLU (TTB İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi (İHAUM) Başkanı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi): Sağ olun sayın hocam.

Bu seçkin topluluğu ben de saygıyla selamlıyorum.

"Cumhuriyet, yurttaş ve laiklik" sacayağına ben de insan hakları konusunu oturtmaya çalışacağım; 80 yıllık Cumhuriyet döneminde hak ve özgürlüklerin gelişimi. Bunun için önce dünyadaki gelişimi şöyle genel çizgileriyle hatırlatmakta yarar var; 80 yıllık gelişim, dünyadaki gelişimle acaba paralellik mi kaydetmiş, yoksa ayrışmalar mı baskın?

XX. yüzyılın başında dönemin hak ve özgürlük anlayışı olarak anayasalarda, XVIII. yüzyıldan alınmış olan miras baskın; yani liberalizm, bireycilik ve doğal hukuk özgürlük anlayışı. Sosyal haklar yönünden birkaç istisna var: Meksika Anayasası, Almanya Anayasası gibi. Buna karşılık, 1924'ten itibaren bilindiği gibi sosyalist anayasacılık hareketiyle eşitlik ve haklar ekseninde yeni bir anlayış uygulamaya geçiriliyor. Böylece iki özgürlük anlayışı, iki ayrı anayasa hareketiyle farklı biçimlerde uygulamaya konulmuş oluyor. Fakat 1940'larda liberal anayasalarda hak ve özgürlükler yönünden sosyalleşmeye tanık oluyoruz. Bu hareket, 1980'li yıllara kadar devam ediyor; öte yandan 1940'lı yıllarda sosyalist anayasaların sayısında artış söz konusudur. 1980'lerde ise neoliberal dalganın yükselişi özgürlükler alanını etkileyecektir. Bu dönemde sosyalist anayasaların *"liberalleşmesine"* tanık olmaktayız. 2000'ler ise, globalleşme, ulusalüstü örgütler ve silahlı müdahale yoluyla *"demokratikleştirme!"* ya da *"özgürleştirme!"* hareketleri öne çıkmış bulunmaktadır.

Acaba bu genel eğilimleri ışığında Türkiye'nin durumu nedir? Kısaca paralellik kurmaya çalışayım, sonra ayrıntıları ele alacağım. İlk saptama şu: Doğal hukuk felsefesi hak ve özgürlükler alanında bizde de etkili; hatta denilir ki "1876 Anayasası, 1789 Bildirgesinin kötü bir kopyasıdır; 1924 Anayasası ise iyi bir örneğidir." Bu çerçevede şu gözlem yapılabilir: Cumhuriyet rejimi, haklar ve özgürlükler anlayışını, belli ölçüde Osmanlı mirası üzerine dayandırmıştır.

İkinci gözlem ise, 1924 Anayasası, -sosyalist hareketi bir yana bırakacak olursak- döneminin anayasalarının öngördüğü özgürlük anlayışını yansıtmaktadır. Bununla birlikte 1940'larda genel olarak tanık olduğumuz sosyalleşme hareketine karşılık, Türkiye'de liberalleşme yönünde bir gelişme gözlenmektedir. Ülkemizde sosyalleşme, 1960'lı yıllarda başlayacaktır, ama bunun etki ve sonuçlarını ortadan kaldırması eğilimleri çok geçmeden ortaya çıkacaktır. Buna karşılık, 1980'li yıllarda tanık olunan neoliberal dalga, belli ülkelerin iktisadi politikalarını ölçekte etkileyecektir. Türkiye'de bu yönde yapılan tercih bir kısır döngüyü de beraberinde getirecektir. Sadece iktisadi özgürlüklere yapılan vurguyla sınırlı kalmamakta, aslında liberalizme yabancı olan devlet otoritesine de aşırı bir şekilde yüceltilecektir.

1990'lı ve 2000'li yıllarda ise Türkiye'nin anayasal düzlemde özgürlüklere ilişkin tercihlerinde ulusalüstü örgütlenmeler ve küreselleşme ağırlığını hissettirecektir. Ancak bunun yanında esasen sorgulanması gereken husus, silahlı müdahaleler karşısında Türkiye'nin barış hakkı bağlamında "yurtta barış, dünyada barış" ilkesine karşın sergilediği ABD yanlısı tutumdur.

Bu genel çerçeveden sonra Cumhuriyet döneminde özgürlüklerin gelişimi konusuna biraz daha yakından bakabiliriz. 1924 Anayasası, tabii ki bu konuda dönüm noktası. Biraz önce belirttiğim gibi, 1924 Anayasası, özgürlük anlayışı bakımından doğal hukuk felsefesine dayalı bir Anayasa. Hak ve özgürlükler 68 ve 88. maddeler arasında ve oldukça yüzeysel, sınırlı olarak düzenlenmektedir. Bunlar içerisinde dikkatimi-

İBRAHİM
KABOĞLU'NUN
KONUŞMASI

zi çeken hak ve özgürlükler, klasik bireysel hak ve özgürlüklerdir, bunların hemen hepsine yer verilmiştir; yasa önünde eşitlik ilkesinden mülkiyet hakkına kadar bunlar Türklerin tabii hukuku olarak sayılmıştır. Bu çerçevede yine siyasal ve kamusal haklara da yer verilmiştir. İktisadi haklar konusunda Anayasa'nun bireysel mülkiyet ve girişimi koruyucu özelliği belirgindir, devlet bu bakımdan müdahaleci ve düzenleyici değildir. Bu açıdan İzmir İktisat Kongresi'nin liberal ve özel teşebbüsçü ruhunun Anayasa'ya sinmiş olduğunu Bülent Tanör'den yaptığım alıntıyla sizlere aktarıyorum. (B. Tanör, "Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri", *Cogito*, YKY, 1998, s. 3111) Gerçekten, Anayasa'da sosyal haklar, kültürel haklar bakımından gördüğümüz başlıca hüküm, parasız ilköğretim hakkı ve zorunluluğudur.

Bu konuda ilginç olan husus, *Medeni Bilgiler ve Kemal Atatürk'ün El Yazıları* başlıklı kitapta (Prof. Dr. A. Afet İnan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000) Atatürk'ün hürriyet paragrafında yaptığı ayırım, günümüz özgürlük anlayışına da ışık tutması bakımından belirtilmeye değer. 1924 Anayasası'ndan da alıntılar yapan Atatürk şu saptamaları yapar: "Bu hürriyetler, nitelik ve doğal özelliklerine göre iki gruba ayrılır. I. Bireyin maddi çıkarlarına karşılık olan hürriyetler; II. Bireyin fikri hayatındaki hürriyet hakları. Birinci grup içinde sayabileceğimiz hürriyetlerin başlıcaları şunlardır: Birinci grup, bireyin maddi çıkarlarına karşılık olan hürriyetler: 1. Kişisel hürriyet, 2. Meskenin saldırıdan korunmuş olması, 3. Kişisel mülkiyet, 4. Ticaret, çalışma ve zanaat hürriyetleridir." (s. 70) Buna karşılık Atatürk, "İkinci grup olarak bireyin fikri hayatındaki hürriyet hakları: 1. Vicdan hürriyeti, 2. Toplantı hürriyeti, 3. Basın hürriyeti, 4. Dernek kurma hürriyeti, 5. Öğretim hürriyeti" şeklinde saymaktadır. (s. 72) Görüldüğü üzere Atatürk, özgürlükleri iki büyük kategoriye ayırmaktadır.

1924 Anayasası'nın uygulanmasını ele alırken, öncelikle şunu hatırlamakta yarar var: Kanuni Esasi'de yapılan değişikliklerin 1924 metninin yazımı için olumlu bir zemin oluşturduğu söylenebilir. 1909 Revizyonuyla tarihimizde ilk kez

toplu özgürlükler ve basın özgürlüğü tanınmıştır. Şimdi sorabiliriz. Acaba 1924'ün uygulanması doğal hukuk özgürlükler anlayışı yansıtılmış mıdır? Hemen belirtelim ki uygulamaya tek parti rejiminin baskıcı politikaları damgasını vurmuştur. Bu nedenle anayasal düzenleme ile uygulama ileri derecede farklılaşmıştır. Bir yandan kişi özgürlüğü ve güvenliğini zedeleyici uygulamalara düşünce suçları eklenmiştir. (Türk Ceza Kanunu, Hıyaneti Vataniye Kanunu), öte yandan kolektif özgürlükler üzerinde baskı kuran yeni düzenlemeler, (1913 Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikler, 1925 Tahriri Sükun Kanunu, 1931 Matbuat Kanunu), Anayasa'nın özgürlükçü anlayışını uygulamaya yansıtmasını engellemiştir.

Aslında toplu özgürlükler üzerindeki baskı, Türkiye ile sınırlı değildir. İkinci Meşrutiyet döneminde yürürlüğe konan ve özellikle Avrupa devletlerinden alınan yasaların 1930'lu yıllarda antiliberal anlamda değiştirilmesi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa devletlerinde tarık olunan faşizmin özgürlükleri boğucu hareketleriyle Türkiye'de otoriter önlemler alınmış olması arasındaki paralelliği yansıtmaktadır. Bu çerçevede 6 umdenin CHP ilkeleri olarak Anayasa'ya 1937'de girmiş olması, aslında kolektif özgürlükleri ve siyasal parti özgürlüğünü büyük ölçüde kâğıt üzerinde bırakmıştır.

Uygulamaya bu ilişkin olumsuz saptamalara karşı şu vargıya ulaşılabilir: Her alanda gerçekleştirilen reformlar ve hatta devrimlerle, hukuk alanında yapılan düzenlemelerle, eğitim reformuyla, konmuştur. Gerçekten eğitim ve öğretim birliği yasası, özgürlüklerin altyapısını kurma iradesi açıkça ortaya özgürlükçü düşünebilen nitelikli insan yaratma çabasına yönelecektir. Bu nedenle reformların büyüklüğü, ve kapsayıcılığı tartışma dışı kalmaktadır.

1950'lilerdeki açılıma gelince: -Kapani'den aktarıyorum bu kez- "büyük çoğunluk daha çok hürriyet istediği için Demokrat Parti'yi desteklemiştir." (M. Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, 1976, AÜHF Yay., s. 107) Ne var ki bilindiği üzere ifade, basın, dernek ve toplantı özgürlükleri alanında sağlanan açılımlar,

İBRAHİM
KABOĞLU'NUN
KONUŞMASI

daha çok ilk seçim dönemiyle sınırlı kalmış ve 50'li yılların ikinci yarısından itibaren bunlar geri alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde izlenen politikalar bakımından yine altı çizilmesi gereken bir husus, iktisadi liberalizme vurgu yapılmış olması, buna karşılık sosyal haklar alanında DP iktidarının oldukça cimri davranmış olmasıdır.

Bu açıdan da şu kaydedilebilir: 1945'lerden itibaren Avrupa devletlerinde tanık olunan sosyalleşme yönündeki dalga, Türkiye'yi 1960'lı yıllara kadar anayasal düzeyde ve ciddi politik açılımlar yönünde etkilememiştir. Burada muhalefet sorunu, muhalefeti sindirme politikası öne çıkmaktadır. "Böylece" diyor profesör Kapani, "Türkiye'de hürriyet bir defa daha onu bayrak yaparak iktidara gelmiş olanların ihanetine uğramaktaydı." (s. 109)

1961 Anayasası ile açılan dönemde ilk vurgulanması gereken kavram, insan haysiyeti kavramıdır, yani insan haklarının insan onuru kavramı üzerinde inşa edilmiş olmasıdır. Bu çerçevede devlet-birey ilişkisi, tarihimizde ilk kez "insan haklarına dayanan devlet" kavramıyla bireyin önceliği temelinde bir yapılanmanın sağlanmış olması belirtilmeye değer. Yine biraz önce belirtildi, 10. maddenin yazım tarzına yansıyan özgürlük ve özgürleştirme anlayışı, bir tür XX. yüzyıl anayasacılık akımının, iki anayasacılık akımının, iki ayrı hak anlayışının, liberal özgürlük anlayışı sosyalist özgürlük anlayışının bir sentezi gibi karşımıza çıkmaktadır.

Bir de 11. madde belirtilmeye değer. Bu 11. madde, haklar rejimi bildiğiniz gibi, özü koruyan bir düzenlemeyi rejim ve nihayet hak ve özgürlükler bakımından, güvenceli bir rejim öngörmektedir. Tanınan hak ve özgürlükler alanı bakımından 1954'te İHAS'ı onayladığımızı varsayarsak, -DP döneminde, onun önemini inkar etmeyelim- 1961 Anayasası, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) karşısında bir tür maksimum standardı yansıtmaktadır, yani onun çerçevesini aşan daha güvenceli bir düzenlemeyi gerçekleştirmektedir.

Peki bu konuda acaba uygulama ne yönde olmuştur?

Yine birkaç yüzeysel gözlemlerle yetiniyorum. Öncelikle uygulama bakımından şu sorulabilir: “Peki madem ki 1961 Anayasası, İHAS’ı bile aşırıyordu, şu halde acaba 1961 Anayasası döneminde İHAS’a doğru neden açılım sağlanmadı?” Birinci soru bu. İkincisi, uygulama açısından yasal düzlemde. 1961 Anayasası’na uygun olarak gerekli düzenlemeler tamamlanamamıştır ve mesela düşünce suçları, bilindiği gibi o dönemde de devam etmiştir. Neden bu başarısız oldu? Bu bakımdan –madem ki konumuz yurttaş aynı zamanda– hak ve özgürlük özneleri, 1961 Anayasası’nı ne derece bilinçli kullanmışlardır? Bu da sorulmaya değer bir sorudur. Bu sorulara yanıt ararken asıl sorunun ne olduğunu göz ardı etmeyeceğiz. Gerçekten ana sorun, Anayasa’ya karşı oluşan dalga ve kurulan karşı cephe. Bu cephenin başını çekenler, birinci olarak bu Anayasa’yı uygulamakla yükümlü olan yöneticiler olmuştur, ikincisi ise iş çevreleri olmuştur. Bunu, Bülent Tanör, “İki Anayasa” kitabında çok iyi tahlil etmektedir.

1971 değişiklikleri, 1961 metninden özgürlükler aleyhine ve otorite lehine ileri derecede bir uzaklaşmayı ifade etmektedir. Aslında 1971 müdahalesi sonucu ortaya çıkan metin, 10 yıl sonra hazırlanacak Anayasa’ya geçiş için de bir tür köprü işlevi görecektir. Gerçekten, 1982 Anayasası’nda insan onuru kavramı, yerini başka kavramlara terk edecektir, mesela adam öldürme, idam cezalarının infazı gibi kavramlara terk edecektir. Böylece özgürlükler hareketi bakımından demokratik rejimi benimseyen ülkelerle Türkiye arasında gözlenen paralel gelişmede ilk kez önemli bir sapma ortaya çıkmaktadır. 1982 Anayasası’nın uygulanmasında tanık olduğumuz sorunlar bu gözlemleri doğrulamaktadır.

Gerçekten 1982 Anayasası’nda 2001’e kadar yapılan değişikliklerde, Anayasa’yı özgürlükler açısından 71 metnine yaklaştırma çabası vardır, bilerek ya da bilmeyerek. Şu söylenebilir: 1961 ve 1982 Anayasaları 1971’de ve 2001’de birbirine tamamen ters düşen yönlerde değiştirilerek belli ölçülerde birbirine yaklaştırılmıştır; birinin yasakçı yönünün ayıklanmasıyla, öbüründe özgürlükçü yönünün törpülenmesiyle.

İBRAHİM
KABOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Fakat o belli çerçevede kalmıştır. Bu nedenle burada aslolan, nasıl bir bilançonun ortaya çıktığıdır, nasıl bir değerlendirmenin yapılabileceğidir.

Bu konuda dönüyorum yine, Atatürk'ün yaptığı ikili ayrıma. "*Medeni Bilgiler*" kitabındakine benzer bağlamda bugün ben bir taraftan "*siyasal liberalizm*" diyorum, öbür taraftan Atatürk'ün, kişinin kendi çıkarı için kullandığı özgürlükler olarak adlandırdığı kategoriye "*iktisadi liberalizm*" diyorum. Türkiye'de XXI. yy'ın başında, yani Atatürk'ün gözlemlerinden yaklaşık üç çeyrek yüzyıl sonra hak ve özgürlükler sorunsalını "*siyasal-sosyal-kültürel*" nitelikli olanlar ve iktisadi alanda yer alanlar ayrımı ışığında irdelemek gerekiyor.

Ancak bu çerçevede şu soruyu sormak istiyorum: Acaba 1961 Anayasası'nın getirdiği 10. maddesi ve diğer hükümleriyle kısacası, insan onuruna dayanan sistemiyle getirdiği düzenlemeyi koruyabilseydik, hukuk devleti ve sosyal devlet anlayışını sürdürebilseydik, bu gün acaba Avrupa Birliği'yle ilişkilerimizi ve Cumhuriyet'in 80. yılını bu şekilde mi değerlendirecektik ve kutlayacaktık? Bu, herkes tarafından üzerinde düşünülmesi gereken çok önemli bir sorudur.

Peki 1982 Anayasası'nın katkısı yok mu? Öncelikle şu saptama yapılabilir; 12 Eylül darbesinin, 12 Eylül mevzuatının ve 1982 Anayasası'nın etkileri öncelikle anlayışlar üzerinde oldu. Son yıllara kadar, son 10 yıla kadar insan hakları daha çok sol siyasal partilerin ve sol düşünce akımlarının üstlendiği bir sorun gibi algılanıyordu, buna karşılık demokrasi sağ siyasal partilerin ve sağda yer alan çevrelerin sorunu gibi algılanıyordu. Oysa 1982 Anayasası ve rejimi, büyük ölçüde bu ayrışmayı kırmıştır. Hatta son zamanlarda gördüğümüz gibi basında "*Kızıl Elma Koalisyonu*" adı verilen bir tür güç birliği, yakın zamana kadar aşırı olarak nitelenen belirli sol gruplarla milliyetçi sağ grubun ortak tavır geliştirmesi, Türkiye'de insan hakları söylemini yeniden değerlendirmemizi gerekli kılabılır.

Fakat ikinci önemli faktör, 1982 Anayasası'nın otoriter niteliğinin aşılmasında -1982 Anayasası'nın bize öğrettiği- dış dinamiklerin bu derecede, belki Tanzimat'tan bu yana ilk kez bu denli belirgin biçimde rol oynamış olmasıdır. Ama tam tamına karşılaştıramıyorum; çünkü o Tanzimat'tı, imparatorluktu, bu konularda pek deneyimi yoktu Osmanlı'nın. Ancak 1982 Anayasası döneminde gerek 1987'de kabul edilen bireysel başvuru hakkı gerek 1995 değişikliği, gerek 1999 yılında yapılan iki değişiklik, gerekse 2001 yılında gerçekleştirilen değişiklikler, tarihimizde ilk kez dış dinamiklerle bu denli yoğun biçimde Türkiye'de Anayasa'nın insan hakları ve liberalleşme yönünde evrimini zorlamış bulunmaktadır.

Bu bakımdan Cumhuriyet'in 80. yılında şunları sorgulayabiliriz: Bir kez; Irak savaşı karşısındaki tutum konusunda, 1920 Meclisi'nin mirasçısı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Mart'ta ABD'nin Irak'a saldırısı sırasında topraklarımızı kullanıma iznini vermeyerek ülkemize kazandırdığı onuru, sadece 7 ay 7 gün koruyabilmiştir; 7 Ekim'de 1 Mart kazanımı tamamen tersine çevirmiştir, Hükümet'e Irak'a asker gönderme yetkisini tanımak suretiyle.

İkincisi, 80. yılında insan hakları konusunda ciddi bir içtenlik sorunumuz var, bir sekter yaklaşım sorunumuz var, bir de terminoloji sorunumuz var.

İçtenlik sorunu, özellikle siyasal iktidarlardan gelmektedir. Üniversitelere "çeki düzen" (!) vermek amacıyla yürütülen çalışmalar belirtilebilir. Özellikle devlet gözetimi altında kullanılan özgürlükler, ilk- öğretimden üniversiteye kadar, yani bütün insan haklarının çerçevesini oluşturan özgürlüklerin siyasal iktidarın kendi denetimi ve gözetimi altına alma çabalarını, içtenlik açısından genel olarak insan haklarındaki açılım karşısında ciddi olarak sorgulamalıyız. Neden? Çünkü, eğitim haklarının kullanıldığı kurum özgür düşüncenin aşılandığı mekandır.

İçtenlik konusunda her partiyi sorgulamalıyız; çünkü her partide insan hakları alanında cesur ve açık tavır sergileyen

İBRAHİM
KABOĞLU'NUN
KONUŞMASI

kişiler harcanmıştır. DSP açısından Pişkinsüt örneği verilebilir, ANAP açısından İrtemçelik örneği gösterilebilir, AKP açısından Yalçınbayır örneği belleklerde tazeliğini korumaktadır. Gerçekten bu çerçevede oluşturulan insan hakları danışma kurullarının içinde bulunduğu sıkıntıyı İnsan Hakları Danışma Kurulu Başkanı olarak dile getirirsem, içtenlik sorununun devam ettiği kolayca anlaşılabilir. Cumhuriyet'in 80. yılında, insan haklarını, bir tür partizanlık ve iktidar mücadelesi mekânına çevirmek için insan hakları alanında gönüllü etkinlikte bulunan kişi ve örgütler üzerinde yasal hükümler açıkça ihlâl edilerek ve bir tür "idari darbe" yapılarak yoğun baskılar devam etmektedir.

İkincisi, sekter yaklaşım. Sekter yaklaşım nedir? Atatürk'ün çizdiği ayrımı benim 80. yılda anlamlandırmam biçiminde, siyasal liberalizm alanındaki sıkı ve katı düzenlemeler karşısında iktisadi liberalizmin halen dizginsiz olması, bu özgürlüklere ilişkin çarpık bir anlayıştır. Oysa hepimizin tanık olduğu üzere en çok kötüye kullanım, insan-para, insan-mal, insan-çevre ilişkisi çerçevesinde tanınmış olan hak ve özgürlükler alanında ortaya çıkmaktadır.

Son olarak insan hakları kavramını yerli yerine oturtma bakımından terminoloji sorunu konusunda bu kez Çankaya'ya bir yollama yapmak istiyorum: İnsan hakları açısından resepsiyon krizini nasıl değerlendirebiliriz? Burada üç sorun var: Konunun siyasal yönü, yani Cumhuriyet ve demokrasi yönü ile eşitlik yönü, bir de konunun özgürlük yönü. Cumhurbaşkanı, resepsiyon davetiyesinin altına gerek baylara, gerek bayanlara ilişkin kılık kıyafet kuralını koymak suretiyle her zaman o düzenlemeyi yapabilir, bunun için gerekçe göstermek zorunda değildir. Gerekçe gösterirse, gösterdiği gerekçe Cumhuriyet olabilir, siyasal gerekçeler olabilir, laiklik olabilir; fakat insan hakları adına tikele indirgenmiş eşitlik ilkesini zedeleyici bir uygulamayı haklı göstermek kolay değildir. Eşitlik ilkesi uygulanmaz ise, başörtüsüyle resmi mekanlara girenlerin özgürlük söylemlerine karşı sahip olunan hukuki araçlar zayıflatılmış olur. Herkes için geçerli bir kural

koyma yerine, daha baştan ayrımcılık yapılırsa, o zaman bu işlemi, insan hakları ve laiklik ölçütleri bakımından haklı gerekçelere dayandırmak güçleşir.

İBRAHİM
KABOĞLU'NUN
KONUŞMASI

İlginiz için teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz.

Sayın Kaboğlu, kendisine karşı bir olumlu ayrımcılık yapıldığının herhalde farkındadır, süreyi bir hayli aştı.

Şimdi söz sırası sayın Abadan-Unat'ta. Hanım olarak 4 erkek konuşmacıdan sonra konuşacağı için, ona tabii biraz daha hoşgörü gerekecek, ama o da herhalde salondakilerin de görüşlerini ifade edebilmeleri için tartışmaya en azından bir 15-20 dakikayı bırakmayı düşünecektir.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT (Boğaziçi Üniversitesi Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Bölümü): Teşekkür ederim sayın Başkan.

NERMİN
ABADAN-UNAT'IN
KONUŞMASI

Biliyorsunuz, tarih boyunca kadınlar hep susturulmuş; bu fırsatı bulmuşken müsaade edin, biraz ben de konuşayım.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. yıldönümünü kutlarken, aynı zamanda Türk kadınının özgürleşmesinin de 80. yıldönümünü kutluyoruz, ama nasıl; ona bakalım: 1923 öncesi Türkiye'de şer'i hukuk yürürlükteydi. Şer'i hukuk demek, çok eşli nikâha, tek taraflı boşanma hakkına cevaz verme, ancak iki kadının tanıklığını bir erkeğe denk tutmak vesaire gibi tamamen eşitsiz bir hukuk düzeni egemendi, yargı alanında olsun ve haklar alanında olsun.

Bugün durum nedir? 1926'da başlayan hukuk reformuyla, Medeni Kanun'un kabulüyle Türk kadını, o zamanın koşullarına göre geniş ölçüde eşit sayıldı. Kadının aile içindeki tam eşit durumu ise ancak 2001'de, yani kabulünden 75 yıl sonra değiştirilen Medeni Kanun'la gerçekleştirildi bu eşitliğin de yine eksik tarafları var, özellikle malların paylaşımı vesaire

NERMİN
ABADAN-UNAT'IN
KONUŞMASI

konularda. Benzer şekilde 1931'de Türk kadınına tanınan yerel yönetime seçmen olarak katılma hakkı 1934'te ulusal düzeyde kabul edildi. O zaman Türk kadını, o dönemde Fransa, İtalya, Belçika, İsviçre gibi batılı ülkelerin kadınlarından önce, yani 16 yıl önce seçme ve seçilme hakkına kavuştu. 1935'te yapılan iki dereceli seçimlerde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 18 kadın girmiştir. Bu, o zamanki oran içinde yüzde 4.5'ti. Türk kadını, bu düzeye Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili düzene 1946'da geçmesine karşın, bugün dahi bu oran aşmış değildir. Son seçimde Meclis'e 23 kadın girmiştir, oranı % 4.3'tür, yani biz hâlâ % 5'in altındayız ve böylece de Batılı uygar dünyanın içinde yerimiz çok geridedir.

Peki Türk kadınları içinde sesini duyuran var mı; var. Bakan, bugün Birleşmiş Milletler'de 174 devlet tarafından kabul edilen bir sözleşme var; "*Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*", CEDAW. Bu Sözleşme'yi denetleyen komisyonun başkanlığına Birleşmiş Milletler delegelerince ittifakla seçilen bir Türk kadını var: ODTÜ'de öğretim üyesi Prof. Dr. Feride Acar. Onun dışında yine Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun denetim mekanizmaları arasında yer alan "*Kadınlara Karşı Şiddet*" Özel Raportörlüğü görevine de yine delegelerin oybirliğiyle başka bir profesör; yine ODTÜ'de Kadın Çalışmaları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Yakın Ertürk seçilmiştir. Her iki komisyonda çalışacak olan temsilcilerimiz, dünyada 174 devlete kadın politikaları konusunda, hangi hususta yanlışlık yaptıkları hususunda birtakım tavsiyelerde bulunacaklardır. Acaba onların önerileri Türkiye'deki sorumlu makamları harekete geçirebilecek midir?

Şu halde tüm uygar dünya kadınlarının haklarını savunmak, ilgili devletlere yol göstermek görevi Türk kadınlarına düşerken, biz neyle uğraşıyoruz? Biz, Türk devrimleri içinde ne saygın ve demokratik olanı etrafında anlaşılması güç bir tartışma, bir kutuplaşma içinde bulunuyoruz. İşte Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. yıldönümüne böyle giriyoruz. Bunun nedenini anlamak için Türk kadın hareketine çok kısa bir göz atmak gerekir. Dikkati çeken husus, Türk kadınlarının geç-

mişte söylemlerini, ifade etmeye başladıkları andan itibaren artan ölçüde protestoya dönüşen bir hareket içinde bulunmalarındır. İkincisi ise, Türk toplumunda bu harekete ivme kazandıranların başında erkeklerin olmasıdır.

NERMİN
ABADAN-UNAT'IN
KONUŞMASI

Bu durum sadece Türkiye için değil, tüm dünya için de geçerlidir. Nitekim birtakım sosyal bilimciler şöyle diyorlar: *"History, onun hikayesi yazılmıştır, ama herstory, yani kadının tarihi daha yazılmamıştır, kaleme alınmamıştır."* Erkek ağırlıklı söylemin Türkiye'de sürdürülmesi neden olmuştur? Çünkü toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenen İslam, ibadet dışında kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmadığının altını çizmiş, toplumsal barışı tehdit eden en önemli öge olarak kadınların temsil ettiği fitneyi görmüştür. İslamiyet, cinselliği etkin bir tehlike odağı ve toplum için potansiyel bir kargaşa unsuru olarak görmekte, bu nedenle cinselliğin sıkı bir denetime tabi tutulmasını istemektedir. İslam'ın bu katı ve buyrukçu niteliği nedeniyle cinslerin yaşam alanları çok keskin hatlarla ayrılmıştır. Kamusal alan erkeğin, özel alan kadının yaşamlarını geçirdikleri yerler olmaktadır. Gerçi diğer tek taraflı dinler de -Hıristiyanlık gibi- başlangıçta kadınlara ikinci sınıf insan gözü ile bakıp, cinsleri kesin buyruklarla ayrı tutmuşlardı. Fakat bu yaklaşım yüzyıllar içinde yumuşatılmış, sadece İslam'da günümüze kadar süregelmiştir.

İslam'da cinsler arası eşitlik yerine, birbirlerini tamamlama ilkesi geçerlidir. Cinslere özgü mekansal ayrıma ek olarak, cinslerin birlikteliğini meşru bir çerçeveye kavuşturan aile düzeni de eşitsiz bir kurallar bütünü içinde düzenlenmiş, bireysel tercihlere, eğilimlere hemen hiç olanak tanınmamıştır.

İşte bu ezici toplumsal denetime karşı XIX. yüzyıl ikinci yarısında Mısır'da olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da bazı sesler duyulmaya başlıyor ve bu konuyu ilk ele alan da yine kadınlar değil, erkeklerdir. Türk romanı üzerinde çalışmalarıyla isim yapmış olan Prof. Jale Parla o dönemin romanlarında erkeklerin görücü usulü evlilik istemediklerini, aşk özlemi çektiklerini, eğitilmiş eşlere sahip olmayı, iki cinsin

NERMİN
ABADAN-UNAT'IN
KONUŞMASI

rezalet ya da dedikodu korkusu olmadan bir arada bulunabilecekleri bir sosyal yaşam arzuladıklarını saptamıştır. Parla, bu eğilimi kısaca Osmanlı ataerkil düzenine karşı erkeklerin ılımlı başkaldırısı diye nitelendirmişti. Bu dönemde reform yanlıları, İslamın modernizmle uyuşabilirliğini saptamak için kadın meselesine öncelik tanıdılar.

İki kültür anlayışı arasındaki engin uçurumu ayrıntılı biçimde incelemiş olan Nilüfer Göle'ye göre, batılılaşmanın da, İslamcı görüşün de mihenk taşı kadındır. Başta erkekler tarafından sürdürülen bu tartışmaya XIX. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı toplumunda eğitim görmüş kadınlar da karıştı. Ahmet Cevdet'in kızı Fatma Aliye, bütün yaşamı boyunca bu konuda yazı yazmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra birden bire kadın derneklerinin sayısında büyük bir artış görülüyor. İkinci Abdülhamit döneminde kadınların okuryazarlık oranında bir artış ortaya çıkınca, feminist hareketler de canlanabilmiştir.

Serpil Çakır'a göre, 1895-1908 yılları arasında 10 kadın dergisi çıkmış, *Hanımlara Mahsus Gazete* 13 yıl yaşamını sürdürebilmiş. 1903-1932 arasında 22 kadın dergisi daha hayata atılmış, bunlardan *Kadın Dünyası* 1913'ten 1921'e kadar yayını aralıksız devam ettirmiştir ve bu yayınlarda Osmanlı kadınları, toplumsal ve siyasal eleştirilerini dile getirmişlerdir. Başka bir deyimle, Osmanlı erkek feministleri konuya reform ve yenileşme aracı gözüyle bakmışlar, Osmanlı kadın feministleri ise eşitsizlikten yana, ikinci sınıf toplumsal bir grubun şikayetlerini açığa vurmuşlardır.

Derken Birinci Dünya Savaşı başlıyor ve bu arada ekonomi, yani çalışma hayatında bir emek açığı ortaya çıkıyor ve böylece evde oturan kadınların emeğine de bir ihtiyaç görülüyor. İşte ilk defa kamusal alana ücret karşılığında çalışmaya başlayan kadınlarımız, o zaman değişik kurumlara giriyorlar ve bu arada bir zorlamadan sonra PTT'ye de memur oluyorlar. Çünkü önce o zaman yabancı ellerde bulunan telefon şirketi, ancak Müslüman olmayan ve dil bilen kadınları almak istemiş, ama kadın dergilerinin protestosu üzerine

Müslüman kadınlar da sonradan memur olarak alınmış, bunlar da çalışmaya başlamışlardır. Ancak bu memurlara ikinci sınıf vatandaşlık muamelesi devam etmiştir; çünkü gündüz çalışan, iletişimi sağlayan kadınlara akşam iş bittikten sonra Karaköy'den Kadıköy vapuruna binerken, bunlara ancak en alt kamarada oturma hakkı tanınmış ve tesettürlü olma şartı da koşulmuştur. Bu kadınlar çalışabilir gözü ile bakılmış ama, insan olarak hesaba katılmamışlardır.

Türk kadınları yalnız çalışma hayatına girmemiş, 1918'de Türkiye'nin karşılaştığı ulusal buhran karşısında da seslerini çıkarmışlar. İngilizler'in İstanbul'u işgal etmeleri üzerine bilindiği üzere Sultanahmet mitinginde Halide Edip, sesini duyuruyor, sonra Kurtuluş Savaşı'nda Halide Onbaşı olarak katılıyor ve onunla beraber Satı Kadın ve Ulus meydanında omzunda silah taşıyan meçhul nice köylü kadınlar onları izliyor. Bu arada Anadolu kadınları, Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti üyeleri de Anadolu illerinde işgal kuvvetlerinin yaptığı haksız muameleleri telgraflarla dış dünyaya iletme yollarını da buluyorlar.

Evet, Türk kadını giderek kamusal alanda ağırlığını duyurmaya başladı. Hatta bu arada suffragette (süfrajet) hareketlerine de özendiler, siyasi haklarını istemeye başladılar. Bu hareket, en büyük desteğini Mustafa Kemal ve dava arkadaşlarından aldı. Kemalist reformlar, Türk kadını kamusal alanın dışında tutmayı yerine kamusal alanda tebaadan yurttaşlığa, aile yaşamında ise eşit haklara sahip bir eşe dönüştürmeyi amaçlayan politikalar benimsemiştir.

Nilüfer Göle bu reformları şöyle yorumluyor: "*Kemalizm, belki de dünyada devlet idaresiyle medeniyet dönüşümünün hedefleyen ilk harekettir.*" Türk kadını böylece 1926'da Medeni Kanun'un kabulüyle geniş çapta haklara kavuşuyor. Ondan sonra kadınlar için eğitim, meslek edinme, kamusal alanda çalışma, siyasette rol alma yarışı başlıyor. Fakat bu hedefe giderken, Türk kadınları, Yeşim Arat'ın da belirttiği gibi, babalar, kocalar, kardeşlerden oluşan bir erkek desteğinden de yoğun biçimde yararlanıyor ve dolayısıyla kimisine göre

NERMİN
ABADAN-UNAT'IN
KONUŞMASI

tepeden verilen bu hakları yeter derecede savunmuyor, anayurda yayılması için yeter derecede çaba sarf etmiyorlar. Bu görüşü benimseyenlere göre kadın derneklerinin gelişmesi önlenmeseydi, o süreç daha güçlü olacaktı.

Oysa durum açık; toplum olgunlaşıp kendi sivil toplum örgütlerini kuracak ölçüde güçlenmedikçe, devletten desteğe muhtaçtı. 1930'larda henüz cılız bir güce sahip olan kadın dernekleri, aradan geçen 75 yılda güçlendiler, ama hâlâ yeteri kadar güçlenmediler. Kadınlar yüz bin imzayı aşan dilekçelerini Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı masasına -ben de dahil olmak üzere- koymasını biliyor, ama kanunlarda istenilen değişiklikleri hâlâ geçiremiyorlar. Nitekim Türk Ceza Kanunu'nda kadınların insan hakları anlayışıyla bağdaşmayan ayrımcı hükümleri tespit eden kadın derneklerinin temsilcileri, TBMM'deki özel komisyon tarafından dinlenmemiştir.

Fakat bilanço hep bir ileri, bir geri. Bugün ilkökul düzeyindeki kız-erkek arasındaki denge, kız oranı %45, erkek oranı %55 olarak kurulmuştur. Üniversitede ise kadın öğretim üye ve yardımcılarının oranı % 40'tır. Ama hâlâ üç milyonu aşkın kadın, okuma yazmadan yoksundur, kadına karşı şiddet büyük bir sorundur. Kadın, ulusal ekonomide ağırlıklı olarak çalışır, ama ücretsiz aile bireyi olarak; kentlerde ücretli işlerde ancak %15 oranında kadın çalışmaktadır. Ancak öbür taraftan özel ve kamu sektöründe çok seçkin bir kadın elitimiz var, yurtiçinde ve yurtdışında yüzümüzü güldürüyor.

Bu çelişki nasıl çözülebilir? Bu çelişkiyi çözmek için muhakkak ki çok düşünmek lazım. Ne var ki karar verme mevkiinde yer alan sorumlu erkekler ve onların paralelinde düşünen bir kısım gençler, insan haklarını kalkan yapmak suretiyle eşitlikçi demokrasi felsefesiyle bağdaşmayan bir model peşinde koşuyorlar. Postmodern düşünce kalıplarıyla örtüşen bu yeni demokrasi modelinde, insan hakkı olarak vicdan ve ibadet özgürlüğü ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu anlayış, bizi hakların bütünlüğü ilkesi açısından, insan haklarına ilişkin sınıflandırmanın değerlendirmesi sorununa götürmektedir.

Nedir bu sorun? Fransız hukukçulardan Rivero, bu insan hakları tanımını şöyle -hoş, sayın Profesör Kaboğlu, bunu en geniş bir şekilde sunmuştu, yalnız hatırlatmak için bir kere daha okuyorum- veriyor: *"İnsan hakkı insan onurundan kaynaklanan ve kişinin sırf insan olması nedeniyle sahip olduğu devredilmez ve vazgeçilmez haklardır. Bu haklar, içerikleri, işlevleri, sınırlandırmaları bakımından birbirinden farklılık taşırlar. Ama hepsi aynı bütünün bileşenleri, aynı uygarlık sisteminin ayrılmaz parçalarıdır."*

Genç anayasa hukuku profesörlerinden Semih Gemalmaz'ın belirttiği üzere, *"İnsan haklarının bütünlüğü ilkesinin doğal sonuçlarından biri, haklar arasında hiyerarşi kurulamamasıdır. Yani bir hak, öteki hakkın üstünde olamaz, değer ve işlev açısından hepsi birbirinin eşitidir. Kimi insan hakkının lüks, kiminin zorunlu, kiminin şimdilik önemsiz, kiminin ise tehlikeli olarak nitelendirilmesi, hakların bütünlüğü karşısında hiçbir anlam taşımamaktadır."*

Fransız hukukçularından Becet-Colard diyor ki *"İnsan ne yalnızca düşünceleri için vardır, ne de yalnızca eklemek için yaşar. İdeolojilerin insan hakları bakımından en büyük tehlikelerinden biri de bir hak kategorisinin tercih edilmesi, haklar arasında ideolojik kökenli hiyerarşik derecelendirmelere gidilmesidir."* Yani ibadet hakkı vicdan hakkı diğer bütün hakların üstüne, piramidin tepesine oturtulmak isteniyor; oysa bu haklar sütunlardır. İlk bakışta savunulabilir bir talep olarak karşılanabilecek bu isteğin, biraz daha dikkatli incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin vazgeçilmez ilkesi olan laiklikle uyum göstermeyeceği açıktır. Zira çarşaf, türban, ehram takan kadın, dünya görüşünü tek bakışla deşifre eden bir simge, bir sembol taşımaktadır; tıpkı Yahudi çocukların kafasındaki kipa, Sih, erkeklerin giydiği sarık, Hıristiyanların boyunlarına astığı haç gibi.

Çağımızın batılı hukuk devletleri, din özgürlüğüne en geniş yer ayırmakla birlikte, kamusal alan sayılan yerlerde dini çağrıştıran simgelerin kullanılmasına izin vermemektedir. Sayın Sağlam'ın da hatırlattığı üzere, Alman Anayasa Mahkemesi, bu konuda çok önemli kararı vermiştir. Koyu Katolik sayılan Bavyera Eyaletinin tüm okullarında sınıflarda

NERMİN
ABADAN-UNAT'IN
KONUŞMASI

asılı bulanana İsa yontularını indirtmiştir. Nasıl ki Amerika'da da Anayasa Mahkemesi, tüm okullarda o zamana kadar sabah okunan duanın da laiklik ilkesiyle bağdaşmadığına karar vermiştir. Başkan Bush, bu sabah duasını tekrar geri getirmek istiyor, ama henüz getirememiştir.

Küreselleşmenin etkisiyle birçok ülkede dinsel Rönesans yaşanmaktadır. Ne var ki bu akımın güçlendiği durumlarda sorumlu yürütme ve yasama organları, kamusal bir denetimin zorunluluğunu dile getirmektedir ve bu konuda sayın Sağlık güzel örnekler vermiştir. Ancak dediğim gibi, son zamanlarda bu konuda kesin tavır almayan Federal Almanya, birden bire ayıldı, öyle anlaşılıyor. Yabancı genç kız ve kadınların -ki bunların çoğunluğu Müslüman'dır- giderek gelenek görenek gereği örtündüklerini, beden terbiyesi dersine girmediklerini, yüzme dersini almadıklarını, sınıf gezilerine katılmadıklarını gördükçe, bu davranışları yasaklamaya başlamıştır. "Zulümden kurtulmak istiyoruz" sesleri, bugün hem Beyazıt Meydanı'nda, hem de Köln sokaklarında yankılanmaktadır. Sorumlular, bu durum karşısında belli kararlar almak zorundalar.

Yine demokrasisi en mükemmel örnek olduğu ileri sürülen İsveç'ten bir örnek veriyor; orada da yabancılar dairesinin baş hukukçusu bayan İngeguard Gilburn şöyle bir beyanda bulunmuş: "Okul, dinsel bakımdan tarafsız bir yerdir ve kesinlikle din gösterisi yeri değildir. Biz bu nedenle okul idaresinin, öğrencilerin okula yüzü tümüyle örten burka veya başka şeyler giyerek gelmesini yasaklama yetkisine sahip olduğu görüşündeyiz." Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başkan Yardımcısı Paul Cosle ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden giden bir heyete şöyle demektedir: "Kadınların başlarını örtmesini, diğer kadınlara karşı ayrımcılık olarak değerlendiriyoruz" ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin de Türk Devleti'nin uygulamalarını onaylamakta olduğunun altını çizmiştir.

Türban ve kız çocuklarının sünneti konusunda yoğun tartışmaların yaşandığı bir dönemde, Fransız Cumhurbaşkanı Chirac da; "Modern toplumun kazanımlarını tartışma konusu

yapmak isteyenler için saptırılmış bir din özgürlüğü kabul edilmez” demiştir. Başka deyişle Chirac, vicdan ve ibadet özgürlüğü hakkının hiyerarşik bir sınıflandırmanın içinde üst mevkide yer alamayacağını beyan etmektedir. Alman Cumhurbaşkanı Rau ise, kamusal alanda türbana karşı olduğunu açıklamış, Federal Anayasa Mahkemesi’ni ve federal mahkemelerini göreve davet etmiştir. Avrupa Parlamentosu Başkan Yardımcısı Renzo Imbeus da, bu kamusal alanla ilgili şöyle diyor: “Bir kamu görevi ve hatta yalnız kamu görevi değil, kamusal durum söz konusu olduğunda, kimsenin türbanı dayatmaya hakkı yoktur.”

Bir an için şöyle düşünelim: Şu son moda desenlerle bezenmiş, siyah bir bonenin üzerine takılan, kişiyi çok sık ve alımlı gösteren türban, aslında neyi simgeliyor? Bana göre, dini simgelemese bile, kadının kendi kişiliğini geliştirirken özgür iradesi dışında bir kısım bağlayıcı geleneklere sadık kalmasını ya da siyasal nedenlere dayalı bir baskıya boyun eğmesini simgeliyor. Bugün evli bir kadın, ancak eşinin noterden tescil ettirdiği yazılı izni aldığı takdirde, istenmeyen bir gebeliği yasal yoldan sona erdirebilmektedir. Sayıları eksilmeyen şiddete maruz kalan kadınların rehabilitasyonunu yapacak olan kurumsal kadın sığınak evlerinin tümü kapatılmıştır.

Bir ceza hukuku danışmanı profesör, ırzına geçilen kadınlara tecavüzcüyle evlenmelerini, zamanla kocalarına alışabileceklerini öğütlemektedir. Öyle bir tecavüze maruz kalan hanım da *Hürriyet Gazetesi’nde* cevap vermiştir: “beş seneden beri alışamadım. O kadar çok dayak yedim ki ayrılıyorum.” Hükümet programında Kopenhag Kriterleri doğrultusunda kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirecek herhangi bir konu yer almamıştır. Geçmiş dönemlerde bir Kadın Sorunları Bakanlığı kurulmuş ve bir müsteşarlık olarak bu kurum başbakanlığa bağlanmak istenmişlerdir; fakat bu teşebbüs de akamete uğradı.

Türkiye ve Ortadoğu’da çağdaşlık, modernite ve kadının toplumsal konumu hakları etrafında yürütülen tartışma daha yakından ele alındığında görülür ki bu çelişkiler, bir kısım ve

NERMİN
ABADAN-UNAT'IN
KONUŞMASI

etnik mensubiyetle de ilgilidir. Günümüz kadın söyleminde farklı modernite anlayışları çatışmaktadır. Örtünen, kapanan kadınlar, evde oturmak yerine, kendilerine göre aktif sayılan roller benimsemektedirler. Yani dışarıda, kamusal alanda aktif olmak istiyorlar, ama örtülü olarak. Şu kadar ki Prof. Serpil Üşür'ün belirttiği üzere, yeni İslamcı kadın, cinsiyetçi sistemi aşıp yok etmek için bir toplumsal proje geliştireceğine, protestoculuğunu tepkiselliğe, reaksiyonerliğe indirgemektedir.

Militan Müslüman kadının siyasal faaliyet alanı, genellikle enformel mekanları kapsar, "başsağlığı, göz aydını" vesaire gibi mesajlar. Bunun anlamı, kadınların katıldığı siyasi faaliyetlerin kurumlar içinde örgütlenmiş olmaması, tersine geçici olmasıdır. Kadınlar böylece gerektiğinde siyaseti bu alanın gerçek sahipleri olan erkeklere terk ederek, esas görevleri olan anne-eş konumuna dönmektedirler.

Peki ne yapacağız? Eğitim alanına baktığımız zaman, akademik alanda evet üniversitelerde öğretim elemanlarının %40'ı kadındır. Bu oran, Atatürk'ün daha 1916 günlerinde beslediği düşün, rüyasının bir kesiminin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Ya büyük çoğunluk; onları erkeklerimizin egemenliği altındadır. Erkeklerimiz, en güzel kravat ve takım elbiseleriyle demeç vermekte, kadınlarımızı yönlendirmektedirler.

Demek ki Tanzimat'tan bu yana kadın-erkek ilişkilerinde önemli değişiklikler olsa da özde egemen söylem yine erkeklerindir. Bu ne zaman değişecek; yetişen kuşaklara Atatürk'ün aydınlanma felsefesini kavrayıp, verilen hakkın hak edilmesi gerektiğini anladıkları gün. Bu da ancak eğitim politikası ve devlet politikası yardımı ile olabilir. Madem ki henüz oraya erişemedik, o halde bir vatandaşlık borcumuz var. Onun için ben derim ki bütün Türk kadınları, hiçbirinin emekli olmaya hakkı yoktur, mücadeleye devam.

Oturum Başkanı: Sayın Abadan-Unat, konuşma süresine disiplinle riayet ettiği için, kutlanması gereken bir tutum gösterdi; fakat süremiz biraz daraldı.

Şimdi sayın dinleyicilerden ya da izleyicilerden soru-cevap konusunda da aynı disiplini göstermelerini bekliyorum; çünkü aşığı yukarı 15 dakikamız var. "Soru sormazsam çatlarım" diyenler varsa buyursunlar.

Buyurun.

Müge GÜRSES (Emekli Bankacı ve Bağımsız Cumhuriyet Partisi Kurucusu): Sayın hocalarıma, her birinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

TARTIŞMA

Benim sorum sayın Rona Aybay'a; hocam, birkaç ay önce Bilgi Üniversitesi'nin 3-4 hocasıyla birlikte sayın Nur Sertel'in karşısında bir aşıkoturum programı vardı televizyonda, türban tartışması ve Nur Sertel'i çok şiddetli bir şekilde köşeye sıkıştırdılar yanlış hatırlamıyorsam ve Bilgi Üniversitesi'nin bu 3 hocası da türbanı yasallaştırmak, üniversitede kişisel özgürlük adına serbest bırakılması konusunda ısrarcı bir yaklaşım içinde oldular.

Ben, sade bir vatandaş olarak şunu düşünüyorum: Hocalarımızın birçoğı, okuryazarlıktan aydın insan olma aşamasına gelemediklerini düşünüyorum. üniversitelerimizde kişisel özgürlük tuzağına düşürerek öğrencilerimizi yanlış yönlendirmelerini çok yanlış buluyorum. Siz, Bilgi Üniversitesi'nin bir öğretim görevlisi olarak, meslektaşlarınıza bu konuda acaba bir yönlendirici etki gösteriyor musunuz, merak ediyorum.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Rona AYBAY: Çok teşekkür ederim efendim.

O bahsettiğiniz programı ben izlemedim, ama meslektaşlarıma söz geçirmek ne haddime. Onun için, bu sorunuza ben yanıt veremiyorum, özür dilerim. Meslektaşlarım kimlerdir, aynı üniversitede bulunduğumuz pek çok insan var. Onun için beni bağışlayın, cevap veremiyorum, onlara sorsanız daha yerinde olur. Bilgi Üniversitesi'nden bazı hocalar bu etkinlikte yer alacaklar, belki onlar daha iyi cevap verebilirler.

TARTIŞMA

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Buyurun efendim.

Av. Adil ŞAHİN (Ankara Barosu): Ben, Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu Hocama soruyorum: Cumhuriyet döneminde hak ve özgürlüklerin gelişimine ilişkin bahiste, globalleşme ve müdahaleci hak ve özgürlük getirme; ulusalüstü kavramlardan bahsetti, son dönemlerin moda deyimleri. Ben, müdahaleci hak ve özgürlük getirmenin gerek uluslar bakımından, gerekse kişisel hak ve özgürlükler bakımından müdahalecilikle ne derece bağdaştığını bir türlü anlamış değilim. Buna ilişkin soruyorum.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. İbrahim KABOĞLU: Teşekkür ederim. Ben de zaten bu konuda bir değer yargısı ortaya koymadım, -tırnak içerisinde- "*liberalleşme ve demokratikleşme*" anlamında müdahale ettiklerinin sadece saptamasını yaptım; yoksa bağdaşmazlığı konusu, zaten sözlerimin satır aralarında anlaşılıyor.

Av. Adil ŞAHİN: "*Sonsuz Özgürlük*" adına Afganistan'a müdahale ediliyor; bizim de iç hukukumuzda, iç siyasal sistemimize baskı yapılarak biz de ordu gönderiyoruz oraya, Barış Gücü birlikleriyle birlikte. Aynı şekilde Irak'a yapıldı. Irak'ta da olan, her gün olan olayları görüyoruz. Yani bunların özgürlükle hiçbir ilişkisinin olmadığını, globalleşmenin ve uluslarüstü müdahaleci özgürlük getirme fikrinin bu fikirleri insan hakları ve kişisel özgürlükler, demokrasi getirme adı altında yeni bir sömürü şekli olduğuna inanıyorum, bu nedenle sormuştum.

Prof. Dr. İbrahim KABOĞLU: Ben de zaten "*tırnak içerisinde*" dedim.

Oturum Başkanı: Buyurun sayın Oran.

Prof. Dr. Baskın ORAN (Siyasal Bilgiler Fakültesi):

Efendim, ben bir kere son soruyu soran beyefendinin sorusuna ögleden sonraki bildirimde temas edeceğimi söylemek istiyorum.

İkincisi, bu anayasal vatandaşlık terimini çok da anlamsız bulmadığımı söylemek istiyorum. Her ne kadar bu terim iki kere sayın Demirel ve bir kere de sayın Çiller tarafından telaffuz edilmiş olsa da. Bu anayasal vatandaşlık teriminin anlamı, Türk kelimesi anlamının muğlak oluşundan geliyor. Türk kelimesi, bizim sandığımızın aksine, üç tane anlama sahip. Biri, Rona hocanın söylediği gibi, bir vatandaşlık bağınu ifade ediyor, anayasal vatandaşlığın da bunu tarif ettiğini söylemek mümkün.

İkincisi, Türk kelimesi, Türk Milleti teriminde olduğu gibi, inşa edilmek istenen bir milletin adını ifade ediyor. Üçüncüsü, Türk kelimesi, Orta Asya'dan gelen bir soyu ifade ediyor. Her ne kadar Anayasa Mahkemesi kararı, bu üçüncüsünün Türkiye'de geçerli olmadığını, "*Türk kelimesi etnik anlamda anlaşılabilir*" diye ifade etmişse de, bizim geleneğimizde ve hatta pozitif hukukumuzda Türk'ün etnik anlamda kullanıldığı çok açık. Bu geçmişte de böyle, bugün de böyle. Mesela 1950'lere kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'ne girme şartlarından bir tanesi, "*öz Türk*" ırkından olmaktı. Bu sonra da 1950'lerden sonra "*Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak*" biçiminde değiştirildi.

Bugün hâlâ geçerli olan iki tane pozitif hukuk kuralını söyleyeyim: Birincisi, Özel Okullar Kanunu'nda, yabancı okullarla ilgili yanılmıyorsam 16. maddede, -ama emin değilim- yabancı okullarda müdür yardımcısının Türk olacağını söyler. Aynı madde, Türkiye Cumhuriyeti olan vatandaşı olan azınlıklara da uygulanır ve Türkiye'de gayrimüslim vatandaşlarımızın kurduğu okullardaki müdür yardımcıları için bu kanun aynen şu tabiri kullanır: "*Türk asıllı ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı.*"

TARTIŞMA

Üçüncüsü, 1983 tarihli Sabotajları Önleme Yönetmeliği'dir. Sabotajları en fazla yapma olasılığı bulunan gruplar içinde "yerli yabancılar (TC vatandaşları)" onun için Türk kelimesinin etnik anlamda kullanılmadığını söylemek, bir parça zordur Türkiye'de. Bu nedenden dolayı anayasal vatandaşlığın Türk kelimesini sadece ve sadece nötr bir vatandaşlık ilişkisine indirgeyip de kurtarmasını ben güzel bir olay olarak karşılıyorum.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Rona AYBAY: Değerli dostum, meslektaşım Baskın Oran'a teşekkür ederim.

Vatandaşlıkla ilgili tartışmalarda birbiriyle pek de ilgisi olmayan iki değişik düzey var. Bir tanesi, Anayasadaki vatandaşlık tanımının eleştirilmesi. "Türk soylu yabancı" diye de bir kavram var mesela, Baskın'ın söylediği Türk asıllı Türk vatandaşı ise, tabii bir hukuk ucubesi, böyle bir şey olamaz, bir kişi Türk vatandaşı ise yabancı olmaz. Fakat bu soruna anayasal vatandaşlık gibi henüz pozitif hukukta hiçbir şekilde varlık kazanmamış bir kavramla çözüm getirmek, bana abes geliyor, bu abesle iştiğal; çünkü anayasal vatandaşlık diye bir şey yok. Bunu rahatlıkla söylüyorum; çünkü Avrupa Birliği'nde de böyle bir şey yok. Yani bu sorunu tartışacaksa tartışalım, Anayasadaki vatandaşlıkla ilgili hükmü tartışacaksa tartışalım. Ancak bunu böyle mevcut olmayan bir anayasal vatandaşlık kavramıyla karıştırmayalım.

Anayasal vatandaşlık, deyim olarak da yanlış; çünkü vatandaşlık zaten anayasal bir kurum, vatandaşlığın önüne anayasal diye sıfat getirmek gereksiz.

İkincisi, bütün çabama rağmen, pozitif hukuk planında Avrupa Birliği'nde veya başka yerde anayasal vatandaşlıkla ilgili bir şey bulamadım. Bir tek şey buldum; o da Portoriko vatandaşlığıyla ilgili. Portoriko'da iki çeşit vatandaş var; -Portoriko biliyorsunuz Amerika Birleşik Devletleri'nin bir tür sömürgesi- orada bir, Amerika Birleşik Devletleri Anaya-

sası'ndan kaynaklanan vatandaşlık sahibi olanlar var, onlara "constitutional citizen" deniliyor, anayasal vatandaş deniliyor. Bir de bir kanuna dayanarak ABD vatandaşlığı kazanmış olanlar var, onlara da "statutory" yani kanundan doğan vatandaş deniliyor. Pozitif hukuk planında bundan başka örnek bulamadım, ben bulamadım, belki başka yerde var, ama Avrupa'da kesinlikle böyle bir şey olmadığını söyleyebiliyorum; çünkü bunu savunanlar da nihayet kabul etti.

En son belge, Avrupa çapında, Uyrukluk Konusunda Avrupa Sözleşmesi. Onun 1. maddesine bakarsanız, aynen şöyle diyor: "Uyrukluk, bir kişiyle bir devlet arasındaki hukuksal bağ anlamına gelir, kişinin etnik kökenini göstermez." Ben bu anlayışla -ki Avrupa'ya egemen vatandaşlık anlayışı şu anda bu- bizim Anayasadaki vatandaşlık anlayışı arasında bir fark görmüyorum. Onun için de anayasal vatandaşlık diye bir kavramın ortaya atılmasını -tabiri biraz ağır bulursanız özür diliyorum ama- abesle iştigalden başka bir şekilde nitelendiriyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Belki bir terim sorunu var; yani bir sorun var, Baskın'ın sözünü ettiği uygulamalar da tek tük de olsa var, ama terim olarak anayasal vatandaşlık yerine, anayasanın tarif ettiği vatandaşlığı ifade edecek başka bir terim bulunabilir, anayasal vatandaşlık hakikaten sorun yaratıyor.

Buyurun sayın Başkan.

Nuri ALAN (Danıştay Başkanı): Benim tesettürle ilgili bir sorum olacak, sorumu da sayın hocam Nermin Abadan-Unat'a yöneltiyorum.

Yalnız sorumu sormadan önce, bir tespitte bulunmak istiyorum: Sayın İbrahim Kaboğlu, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle ortaya çıkan davetiye krizinden söz etti ve burada sonuç alındı, o davette hiç örtülü bir hanım yoktu. Ancak aynı gün veya ertesi gün gazetelerden öğreniyoruz, Cumhuriyet Bay-

TARTIŞMA ramı'nda muhtelif illerde yapılan toplantılarda ve balolarda, buraya katılan kamu görevlileri örtülü eşlerini getirebildiler.

Bir başka tespit de şu: Bugün görevli olarak dışarıya giden bazı kamu görevlilerinin yanında eşlerini götürdüklerini, sıfatları itibariyle de eşleriyle birlikte büyükelçiliklere girdikleri görülüyor. Büyükelçilik binalarının da kamusal alan tarifi içinde olduğu kuşkusuz.

Ben, kişisel görüşlerimi hiçbir şekilde yansıtmadan sorumu sormak istiyorum: Türkiye'de tesettürü savunan kesimin ne dereceye kadar kuvvetli olduğunu bilemiyoruz. Ancak bugün Anayasa'yı da değiştirebilme gücüne erişmiş olan iktidar partisi tarafından da bu görüşlerin desteklenmiş olması, bu görüşte olanlara önemli bir kuvvet kazandırmaktadır. Siz, eğitim yoluyla bunun çözülebileceğini söylediniz, buna katılıyorum tabii. Ancak bu, belli bir zamanı da gerektiriyor; çünkü öyle öğrenciler tanıyorum ki son sınıfta fakülteyi terk etmek bahasına örtünmeyi bırakmamıştır. Güncel olarak bu sorunu nasıl çözebiliriz? Yani bu bir olgudur, hatta toplumsal bir gerçeklik de diyebiliriz. Bu konuda yakın vadede nasıl bir çözüm düşünüyorsunuz?

Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT: Teşekkür ederim.

Ben o kadar heyecanlandım ki bu tarihi sempozyuma katılmakla, Türkiye Barolar Birliği sayın Başkanı'na ve Yönetim Kurulu üyelerine teşekkür etmeyi unuttum, çok affedersiniz.

Sorunuza gelelim: Ben, konuşmamın giriş kısmında dedim ki *"Cumhuriyet'in 80. yıldönümü, aynı zamanda Türk kadınlarının özgürleşmesinin de yıldönümüdür."* Ama şimdi bu özgürleşme de felsefi bir kavram olduğu için farklı biçimde algılanıyor ve zaten bu dinsel Rönesans mı diyelim, kökten-dinci politik emeklerin somut örgütlenmesi mi diyelim, çok ustaca hazırlanmış fikir kalıpları da sunuyorlar. Diyorlar ki *"Kadınların çağdaş kılığı, -bu hep o fitne kavramına geri gidiyor- kadınları erkeklere karşı cazip ve çekici göstermek için. Yani onlar çağdaş giyinirlerse seksüel obje oluyorlar. Hakiki özgür kadın*

ise, bir seks objesi olmaktan çıkacak, nötr olacak, yani kapanacak ve yalnız kafasıyla özgürleşecek. İşte o zaman kapalı dolaşacak, böylece de kimseyi herhangi bir kargaşaya sevk etmeyecek." Yani İslam düşünce tarzının içinde potansiyel terör odağı da kadınlardır, o şeylerde bütün kaynaklarında görülüyor. Yani bu şekilde bir özgürleşme modeli sunuluyor.

Bizim kişilik hakkımıza dayanarak kendi kişiliğimizi özgürce geliştirmek, potansiyel yeteneklerimizi geliştirmek, eğitim yoluyla bildiklerimizi ortaya koymak; özgür insan olma modeli var. Onun yanında bir böyle aseptik ve toplum içinde yalnız dini kaynakları doğru belleyen ve iyi bir eş, iyi bir anne olan bir kadın modeli var. Yani bu iki model, bir çatışma içinde, o şekilde sunuluyor ve o şekilde taraftar kazanıyor.

Ondan sonra tabii bir günah kavramı var, şimdi cehennemde yanma korkusu mesela, naylon çorap giyen insan cehennemde yanacak. Türkiye'de buna ne kadar inanılıyor, bilemiyorum, kamuoyu yoklamaları henüz bunu göstermiyor, ama demek ki böyle bir ahret korkusuyla yaşayan insanlar da var. Ne var ki ahretten kimse gelmedi, bize haber vermiyor; kaçtığı kazanda kayıyor, bilmiyoruz.

"Nasıl bir çözüm bulacağız?" Çözüm her şeyden evvel gelecek kuşaklarda yatıyor. Yani etrafa bakıyorum, mesela ben büyük onurla Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden yaş haddinden emekli oldum, gittim İstanbul'da karşılıksız, yarı zamanlı dersler veriyorum Boğaziçi Üniversitesi'nde. Boğaziçi Üniversitesi, İngilizce öğretim yapan bir yer. 80-90 tane, artık başörtülü olarak dolaşamıyorlar; çünkü rektörlük denetim koydu. Şimdi yeni bir moda çıktı: XVIII. yüzyılın sonunda Amerika yeni keşfedildiği zaman, batı sınırına doğru bir Pioneer Grubu vardı; o kadınlar bir bone giyorlardı, başa geçirilmiş, ama fular değil, başörtüsü değil, örerek yapıyorlar, şimdi onunla dolaşıyorlar. Yani her defasında başka bir kriter oluşturulamıyor, zaten sınıfa da girdikleri zaman çıkarmak zorundalar. Orada bile bu durumla karşılaşılıyor.

TARTIŞMA

İşte gençler arasında bu karşıt, yani laiklikle bağdaşmayan bir düşünce, felsefe akımı da var, bunu hesaba katmak lazım. Evet, ben eğitime en büyük önemi veriyorum, ama elbette ki formel eğitim, yani örgütlenmiş eğitim bunu tek başına sağlayamaz. Kaldı ki buyurduğunuz gibi, eğer eğitim belli kalıplara sokulursa daha da az şey edecek. Nitekim istatistikler gösteriyor, 8 yıllık eğitime geçtikten sonra imam hatip okullarına kaydolan erkek öğrencilerde hemen hemen yüzde 50'ye varan bir azalma olduğu halde, kız öğrencilerde çok az, yani 140 bin erkek öğrenci sayısı 70 bine inmiştir, buna mukabil 80 bin kız öğrenciden ancak 70 bine inmiştir, yani 10 bin fark var, hâlâ devam ediyorlar.

Tabii yalnız eğitim politikasıyla olmayacak. O zaman neyle olacak; işte demokrasinin bir dayanak noktası da sivil toplum örgütleri, sivil toplum örgütlerini arttırmamız lazım. Okuryazar olan hiçbir kadının evde oturmaması lazım, "emekliyim" dememesi lazım. Ne kadar öğrencim varsa, "emekliyim" dediği zaman "ne yapıyorsun?" diyorum. "Hiçbir şey yapmıyorum" deyince, boğazına sarılacağım geliyor; çünkü ben 82 yaşındayım, yani benden daha genç insanlar var, herhalde onlar da bir şey yapabilir. Yani medeti Avrupa Birliği'nden bekleyemeyiz, kendimiz bulacağız.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Buyurun.

Turgut CANER (Kimya Mühendisi): Hocam, imam hatip okullarından mezun olanların kendi alanları dışındaki yüksekokul ve fakülteleri bitirerek kamuda görevlendirilmeleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin çimentosu olan laiklik ilkesiyle ne denli bağdaşmaktadır?

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Fazıl SAĞLAM: Efendim, bu konuya benim cevap vermem doğru olmaz, yani ileride önüme mesele olarak gelebilir.

Oturum Başkanı: Buyurun.

Adalet AĞAOĞLU (Yazar): Değerli Nermin Abadan-Unat, kadın hak ve özgürlüklerinden söz ederek bize gerek Avrupa hukukundan, gerek Konseyde toplantılardan aktardı, çok güzel bilgilendirdi, çok teşekkür ederiz. Bu arada alınan kararlar ve düşünceler arasında çok önemli bir noktaya da değindi: *"Kadın hakları ve özgürlüğü bir bütündür, ayrılamaz; ırk, cinsiyet, kültür, din, şu bu filan ayrımı olamaz, bu bir bütünlüktür"* dedi. Çok önemli saydığım bu bütünlük, insan hakları konusunda da aynı şey, hepsi de aynı konuda.

Ancak hemen *"hep birlikte şunu düşünebilir miyiz?"* diye soruyorum: Cumhuriyet'in 80. yılına girerken, birden bire devlet kurumları arasında toplumu koşullandırma ve şartlandırma namında bir kurumun varlığını öğrendik. Acaba burada kadın hak ve özgürlüklerinin bu bütünlük anlamında kavranması için bunun bir şartlandırması olabilir mi, olamaz mı? Evet veya hayır, bu kadar.

Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT: Cevap evet.

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Değerli izleyenler; oturumu kapatıyorum. Hepinize çok teşekkür ediyorum.

**“SİYASET
ve
ULUSLARARASI İLİŞKİLER”**

Oturum Başkanı: Gündüz AKTAN
(Emekli Büyükelçi)

Oturum Başkanı: Efendim, iyi günler, hoş geldiniz.

GÜNDÜZ AKTAN'IN
KONUŞMASI

Vaktinde yetişmekte biraz zorlandım, Ankara'nun trafiğindeki bu kargaşa dolayısıyla. Daha önceden yolları bilmezseniz, mutlaka yanlış bir yere giriyorsunuz. Korkarım benzer durumda yalnız ben değilim, herhalde sizlerden de aynı zorlukla karşılaşanlar olmuştur.

Evvvela iyi bir panel geçireceğimizi sanıyorum. Elinizdeki programa göre, o programdaki sıraya göre gideceğiz. Arkadaşlarımız 20'şer dakika konuşma yapacaklar, 20 dakikayı 20 dakika olarak tutacağız. Ben genelde 3 dakika kala saati kendilerine bildireceğim, bundan gocunmayacaklarını umuyorum. Aslında kendileri de başkanlık yaptıklarında gayet sert başkanlar vardır aralarında, onu da çok iyi biliyorum. Bir de 1 dakika kala ikinci bir kâğıt göstereceğim. Ondan sonra geriye kalan çok önemli şeyler olabilir, ama onları söylemek ve soru-cevaba bırakmak daha doğru olacak diye düşünüyorum. "Lozan Barış Anlaşması ve Cumhuriyet" konusunda Doç. Dr. sayın Gencer Özcan'a sözü veriyorum.

Buyurun sayın Hocam.

Doç. Dr. Gencer ÖZCAN (Yıldız Teknik Üniversitesi): Çok teşekkür ederim sayın Başkan.

GENCER ÖZCAN'IN
KONUŞMASI

Ben, öncelikle Türkiye Barolar Birliği'ne ve Yönetim Kurulu üyelerine, böylesine seçkin bir dinleyici topluluğu önünde konuşmak olanağını bana sağlamış olduğu için teşekkür etmek istiyorum. Ancak benim teşekkür etmeme neden olan bir başka konu üzerinde durmam gerekiyor, kişisel olarak da ayrıca teşekkür etmem gereken bir husus var: Değerli hocalarımın huzurunda, hatta yanında konuşarak adeta bir sınava giriyormuşum duygusunu, heyecanını ve gururunu bana yeniden hissettirdikleri için de kişisel olarak kendilerine teşekkür etmek istiyorum.

Ben bu konuşmamda mümkün olduğunca kısa bir konuşma yapacağım ve bu konuşmamda bazı soruları tartışmaya açmak istiyorum. Bu sorular şunlar: Günümüz Türkiye'sinin

GENCER ÖZCAN'IN
KONUŞMASI

dış politikasına 80 yıllık cumhuriyet deneyiminin ışığında bakıldığında, nasıl bir resimle karşılaşıyoruz? Cumhuriyet'i kuran kadroların dış politika alanında bize bıraktıkları miras -ki buna Lozan adını vermek mümkün- korunmakta ve geliştirilmekte midir? Günümüzde karşılaştığımız dış politika sorunları bakımından cumhuriyetin kuruluş yıllarına, kurucuların dış politika sorunlarına bakışıyla yaklaştığımızda, güncel dış politika sorunlarımıza karşı duruşumuz nasıl değerlendirilebilir? Bu sorulara eleştirel bir açıdan bazı yanıtlar vermeye, daha doğrusu kendi kafamdaki düşünceleri sizlerle paylaşmaya çalışacağım.

Cumhuriyet dış politikasını Osmanlı diplomasi geleneğinden farklılaştıran en önemli ayrımlar, çokuluslu bir imparatorluğun ulus-devlete dönüşümü sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin cumhuriyet dönemi dış politikası açısından ortaya koyduğu en önemli ayırım, yeni devletin Birinci Dünya Savaşı sonucunda yitirilen topraklara yönelik yayılmacı politikalardan uzak durmasıdır. Bu tutumun ardından, Anadolu'da sınırları süngüyle çizilmiş, ülkesel olarak savunulabilir bir devlet tasarımını yaratmaya koyulan gerçekçi bir dış politika anlayışı vardı. Bu anlayış, bir askeri toprak devleti olan Osmanlı İmparatorluğu diplomasisine yön veren en önemli etkenlerden birisi olarak adlandırabileceğimiz patrimonyal toprak tutkusundan -Sina Akşin hocamdan aldığı- hemen burada belirtmeliyim- köklü bir ayrılışa işaret etmektedir.

Cumhuriyeti kuran kadroların, Osmanlı'nın çöküş döneminden başlayarak gerçekçi, ölçülü, savunulabilir sınırlar öngördükleri görülür. Bu gerçekçi öngörüler, Balkanlar'da, Kafkasya'da, Ortadoğu'da neredeyse birkaç yıl içinde kuşaklar boyu etkisi hissedilebilecek ölçüde büyük insan kayıplarıyla birlikte, imparatorluktan kopan büyük toprak parçalarıyla birlikte oluşmuştur.

Bu toprak tutkusundan uzak savaşların bilemediği gerçekçiliğin ilk somut örneği de "Misakı Milli"dir. Misakı Milli sınırları, süngüyle çizilmiş olan sınırlardır, mütareke sınırlarıdır.

Bu sınırların kurucu kadrolar tarafından daraltılarak yorumlanması dikkat çekicidir. Özgün metinde meskûr, mütareke hattı içinde ve dışında yer alan bölgelerden söz edilmesine karşılık; daha sonra yapılan yayınlarda, yani cumhuriyetin kurucuları tarafından "dışında" ifadesine yer verilmemiş, sadece mütareke hattı içindeki bölgeler vatanın ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür.

Ayrıca Misakı Milli, kabul edildiği 28 Ocak 1920'de yürürlükte bulunan Kanuni Esası'de yapılmış ülke tanımını zımnen değiştirerek daraltmıştır. Kanuni Esası'nın 1. maddesi, Osmanlı Devleti'ni "*memalik ve kıtaat-ı hazırayı ve eyalet-i mümtaziyeyi muhtevi ve yekvücut olma ile hiçbir zamanda, hiçbir sebeple tefrik kabul etmez*" biçimde tanımlamaktaydı. Burada sözü edilen seçkin eyaletler, XIX. yüzyılda fiilen Osmanlı'dan ayrılan Mısır Hıdivliği, Mekke Şerifliği gibi toprak parçalarını kapsıyordu. Böylelikle Misakı Milli'nin mütareke hatlarıyla çizilen sınırlarını referans alan Meclisi Mebusan ile söz konusu sınırları daraltarak yorumlayan kurucular, İmparatorluğun ülke anlayışını da kökten bir biçimde değiştirmiş oluyorlardı. Özetle belirtmek gerekirse; Misakı Milli'yle panislamist, panturanist ya da Osmanlıcı ülke ve toprak anlayışından uzak, yeni bir dış politika anlayışının temelleri atılmıştır.

Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında da dış politika-nın hayalcilik ve toprak tutkusundan uzak, katı bir gerçekçilik ilkesi uyarınca yönlendirildiği görülür. Lozan görüşmeleri ve sonrası dönemde bu gerçekçi anlayış, iridendist, rövanşist politikalarından uzak durulması, dış politika aracı olarak güç kullanımından kaçınmak biçimleri ile yeniden karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde de Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gerçekçilikten ayrılmadığı, savunulması mümkün olmayan sınırlarda ısrar etmedikleri, dolayısıyla daha büyük yıkımlarla sonuçlanabilecek girişimlerden geri durduklarına ilişkin pek çok örnek verilebilir.

Lozan görüşmeleri öncesinde İsmet Paşa delegasyonuna verilen talimatlarda, Anadolu'nun toprak bütünlüğü -ki burada doğuda Ermeni yurdu verilmesi yönündeki talepler- ve

GENCER ÖZCAN'IN
KONUŞMASI

kapitülasyonlar gündeme geldiğinde görüşmelerin kesilmesi talimatı verilmiştir. Ancak buna karşılık Musul, Batı Trakya ve benzeri konularda daha esnek davranılması öngörülmüştür. Yine Misakı Milli'nin dar bir yorumuyla 16 Mart 1921 Moskova Anlaşması'yla Batum'dan vazgeçilmesi de örnek verilebilir.

Mustafa Kemal'in patrimonyal toprak tutkusundan ve iridentist politiklardan uzak durmasına yönelik anlayışının en açık örnekleri, Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemde yapılan açıklamalarında sergilenmektedir. 1923 yılı başlarında İzmit'te İstanbul gazetelerinin yaptığı toplantı sırasında, Mustafa Kemal'in tartışmalı ülkesel sorunlara katı bir gerçekçilikle yaklaştığı görülmektedir. Batı Trakya için sarf edilecek çabanın elde edilecek neticeyi haklı çıkarmayacağı vurgulayacak, stratejik açıdan elde tutulması güç bir araziden sarf-ı nazar edilmesinin daha akılcı olacağını söyleyecektir. Musul konusunda ise yazılmamak koşuluyla "*Olan oldu, her şey bitti, Musul için harbe devam etmek makul mudur?*" sorusunu soracaktır.

Bu görüşler, teslimiyetçi bir bakışın değil, "*sulhu inkıtaa*" uğratmaktan çekinen, barışı kesintiye uğratmaktan çekinen bir gerçekçiliği, İngilizlerin bile o sıralarda elde tutmakta güçlük çektiği bir arazinin geleceğine ortak olmaya kalkışmak hayalciliğine kapılmayan bir anlayışı yansıtmaktadır.

İki savaş arası dönemde Boğazlar sorunu ve Hatay konularında izlenen dış politikada da aynı anlayışın izdüşümleri bulunmaktadır; maceracılıktan uzak, uluslararası meşruiyet sınırları içinde izlenen gerçekçi bir politika. Özellikle Mont-rö'de "*koşullar değişince anlaşma değişir*" olarak Türkçe'ye çevirebileceğimiz "*rebus sic stantibus*" ilkesinin adeta uluslararası hukuk kitaplarına geçebilecek ölçüde ideal bir uygulamasının yapılmasına da yine cumhuriyet yönetimi ön ayak olmuştur.

Belki de Cumhuriyet döneminde, yani Atatürk'ün yaşadığı dönemde izlenen politikalarda revizyonizme en fazla yaklaşan, alan, konu, Hatay sorunu olmuştur. Falih Rıfkı

Atay, anılarında, Mustafa Kemal'in bir Türk'ün hayatını tehlikeye sokmamak davasından ömrünün sonuna kadar şaşmadığını belirtirken, Hatay konusunda bir tümen yollayıp Hatay işini halletmesini önerenlere verdiği yanıtı aktarmaktadır: *"Evet, bunu ben de bilirim. Bir tümen yollasam Hatay'ı alabiliriz. Renani'de Almanlarla muharebe etmeyen Fransızlar da Hatay için muharebe açmazlar. Fakat ya bu sefer haysiyetlerine dokunup karşı koyacakları tutarsa? Ben, bir sancak için şu kadar Türk vilayetini tehlikeye sokamam."*

Atatürk ile İnönü arasında Hatay konusunda *"bir emri vaki yaratmaktansa, siyasi teşebbüs ile"* sorunun çözümü konusunda ortak bir anlayış oluşmuş, güce başvurmaksızın, yasal sınırlar içinde 20 Ekim 1921 Türk-Fransız Ön Anlaşması'nın 7. maddesiyle öngörülen yasal olanaklar kullanılarak bir çözüm yoluna ulaşılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı deneyimine bakıldığında da, Cumhuriyet kadrolarının fırsatçılıktan uzak durdukları görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın en kritik dönemlerinde bile kendisine önerilen arazi parçaları ve başka ayrıcalıklar için savaşa girmekten uzak duran kadroların tutumundan dersler almamız gereken bir dönemden geçtiğimizi düşünüyorum. Cumhuriyeti kuran kadroların Osmanlı coğrafyasına yönelik ihtiraslar içinde olmaması, günümüzde karşı karşıya bulunduğumuz sorunlar göz önüne alındığında, yeniden anlam kazanmaktadır; çünkü kimilerine göre, *"artık kabına sığmayan"*, *"sınırları ötesindeki çıkarlarına sahip çıkması gereken"*, *"stratejik çıkarları Anadolu'ya hapsedilmeyecek"* bir Türkiye'de yaşıyoruz.

Bu durum karşısında akla bazı sorular geliyor: Türkiye, Lozan sonrasında benimsediği ve soğuk savaş boyunca sadık kaldığı dış politika amentüsünü yürürlükten mi kaldırıyor? Irak'ın işgal altında tutulmaya çalışıldığı bugünlerde, Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi sürecini andıran bir dönemde, Türkiye bu kez paylaşımçıların masasına mı oturmaya çalışmaktadır? Zor durumda bulunan komşumuza karşı, *"fırsat bu fırsattır"* diyerek yaklaşmamız mı önerilmektedir? Bu sorula-

GENCER ÖZCAN'IN
KONUŞMASI

rın sorulmasını haklı çıkaran bazı ifadeleri tartışmaya açarak sözlerime devam etmek istiyorum.

Ağustos 2002'de Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakçı, "Musul ve Kerkük, Kuzey Irak'ta yaşayan Türk soydaşlarımızın bölgesidir, buna kem gözle bakılmasına tahammül edilemez" dedikten sonra, Musul'un Lozan ile Türkiye'ye emanet edildiğini ekleyecektir. Kasım 2002'de ise dönemin Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış, basında yer alan, "Irak'tan 1926 Anlaşmasıyla verilen petrol paylarından dolayı alacaklarımız var" biçimindeki yorumlar üzerine, Irak'tan petrol alacaklarımız konusunda "teknik çalışmalar" yaptırıldığını basına açıklayacaktır.

Aralık 2002'de ise bu kez Başbakan Gül, "Musul ve Kerkük'te istediğimiz dışında yeni bir oluşum gerçekleşirse, elbette bizim de hayallerimiz ve senaryolarımız vardır" diyecektir. Gül, sözlerine şöyle devam ediyor: "Kuzey Irak'ın üniter yapısının korunmasını istiyoruz. Musul ve Kerkük'teki petrolerin bu çerçevede içinde Irak halkının bütün unsurlarının faydalanacağı şekilde kullanılmasını savunuyoruz. Yani, Arap, Türk ve Kürtlerin ortak yararlanmasını. Ama bu olmaz, orada bu petrolerin geleceğine yönelik yeni oluşumlar söz konusu olursa, elbette buna seyirci kalamayız. Bu konuda bizim de senaryomuz var."

Eylül 2003'te verdiği bir mülakatta Dışişleri Bakanı Gül, yaklaşımına bazı gerekçelerle açıklık kazandırmaktadır: "Irak, yakınlık açısından, aynı din, aynı kültür açısından bizim bir parçamızdır. Böyle bir ülkeyi başka güçlere neden bırakalım? ABD'den, İngiltere'den, Bulgaristan'dan, Polonya'dan, İsrail'den, belki Rusya'dan gelecekler. Tüm bunlara mı bırakalım, yoksa biz de orada inisiyatif mi alalım?" Özellikle özenli davranılması gereken bir konuda, özenli davranılması gereken bir dönemde tartışmalı ifadelerin dışı vurulması sürdürülmektedir. 22 Ağustos 2003 tarihli Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan bir söyleşide Dışişleri Bakanı Gül, Irak petrollerine değinecektir: "Ülkemizin stratejik çıkarları Anadolu'ya hapsedilemez. Türkiye, Irak'taki petrolden hakkını hukuki bir düzen içinde alacaktır."

Bu ve benzeri yaklaşımlar, iki açıdan sorgulanmalıdır: Öncelikle sınırlarımızın ötesindeki stratejik çıkarlarımız nelerdir? Hangi durumlarda stratejik çıkarlarımızın Anadolu'ya hapsedilmiş olduğunu düşünmeliyiz? Ülkemizin stratejik çıkarlarına Anadolu dışında nasıl özgürlük sağlanacaktır?

İkinci olarak şu sorular gündeme getirebilir: Irak petrollerine ilişkin defterlerin artık kapatılması herkesçe kabul edilmesi gereken bir olgu değil midir? Özal döneminde kapatılmış bir defterin yeniden açılması, Türkiye'yi Irak'ın petrollerine üşüşenler arasındaki bir konuma sokmayacak mıdır? Böyle yaparsak, Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptıklarını ulusal ölçekte yeniden üretmiş olmayacak mıyız? Bu açıklamalar, Türkiye'yi zor durumdaki komşusunun yeraltı kaynaklarının paylaşımında pay sahibi olmaya çalışan ülkelerle benzer bir konuma sokmayacak mıdır? Belki de hepsinden önemli olan soru şöyle sorulabilir: Bugünkü koşullar altında yeni bir paylaşım düzeneği oluşturacak emperyal düzenin hukukiliğinden bahsetmek mümkün müdür?

Bu aşamada Musul konusunda eski defterleri karıştıranların gözden kaçırdıkları önemli bir ayrımı vurgulamak istiyorum: Genç Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nin hak ve yükümlülüklerini devralmış devlet olmak sıfat ve yetkisiyle Musul'u 1920'lerin süper gücü İngiltere'den istedi; şimdilerde eski hesaplarını karıştırdığımız ülke gibi, bir biçimde zayıf düşürülmüş, başı darda kalmış komşusundan istemedi.

Sözlerimi son bir soruyla bitirmek istiyorum: Cumhuriyet'i kuran kadroların bize bıraktığı mirasın en olumlu unsurlarından birisi de Türkiye Cumhuriyeti'ni yayılmacılığa yatkın, askeri bir toprak devleti olarak kurgulamamış olmaları değil midir?

Teşekkür ederim, sağ olun.

Oturum Başkanı: Çok teşekkürler sayın Özcan.

Şimdi sayın Taner Timur, bize "Atatürk'te Bağımsızlık ve Barış İlkeleri" konusunda sunuşunu yapacak.

TANER TİMUR'UN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Taner TİMUR: Teşekkür ederim.

Ben de benden önceki bütün konuşmacılar gibi, Türkiye Barolar Birliği'nin bu toplantıyı düzenlemesine ve sizlere hitap etme fırsatını bana vermesine teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Bu kısa konuşmam çerçevesinde Atatürk'teki bağımsızlık ve barış ilkelerinin, fikirlerinin önemini belirtmek istiyorum. Parantez içerisinde şunu söylemek isterim ki bu konu bana önerildi, ben seçmedim. Ben kabul ettikten sonra zorluğunu biraz daha anladım. Özellikle bu sabah hukukçu arkadaşlarımızı dinlerken, biraz da onlara imrendim; çünkü hukuk her şeye rağmen belli maddeler, belli sarih ifadeler, bunları tabii şu veya bu şekilde tefsir edebilirsiniz, ama bir pozitif hukukla her şeyden önce karşı karşıyasınız. Oysa barış değilse bile bağımsızlık ilkesi, hele günümüzde çok farklı şekillerde tefsir ediliyor, çok görelî bir kavram haline geldi veya getirildi.

Kimilerine bakarsanız, bağımsızlık, ulusal bağımsızlık, artık bir anlam ifade etmeyen bir statüye bile geldi. Bunlara bugünkü tartışmalardan başlamayacağım gayet tabii, bunlara Atatürk'ten başlayacağım; çünkü konumuz da zaten Atatürk'te bağımsızlık fikri. Bir kere Atatürk'te bağımsızlık dediğimiz zaman, mesele bir hayli kolaylaşıyor; çünkü Atatürk, her şeyden önce bir bağımsızlık savaşının kahramanı. Bağımsızlık savaşı diyelim, kurtuluş savaşı diyelim, hepsi aynı anlama gelen bir savaşın bizlere bir vatan hediye etmesi anlamını taşıyor. Fakat burada çok boyutlu bir bağımsızlık anlayışıyla ve sadece anlayışıyla değil, aynı zamanda savaşıyla karşı karşıya olduğumuzu çoğu kez unutuyoruz gibi geliyor.

Şunu söylemek istiyorum: Bugün tarih anlayışımızda, egemen tarih anlayışımızda -resmî demeyeceğim; çünkü çoğulcu bir toplumda artık resmî tarih anlayışı Osmanlılarda olduğu gibi pek söz konusu olamaz- bir egemen anlayış veya yarı resmî de diyebiliriz, çünkü okullara yansımış şekliyle bir tarih anlayışı var ki bu daha çok bizim yakın bağımsızlık savaşımızı siyasî ve askerî boyutuna indirgeyen bir anlayış gibi

geliyor bana. Milli Kurtuluş Savaşı nasıl anlatılıyor; “Atatürk Samsun’a çıktı, oradan Amasya Tamimini yayınladı, sonra Erzurum ve Sivas kongrelerini topladı, sonra Büyük Millet Meclisinin örgütlenmesine giden girişimlerde bulundu ve sonunda bunu da kurdu.” Bu, işin siyasi ve askeri yönü ve fevkalade de önemli yönü; çünkü zaten bu olmasa öbür boyutları da olmaz. Burada da altını çizdiğimiz Erzurum Kongresi kararlarını ulusal bir platforma taşıdığı, ulusal bir plana naklettiği için, Sivas Kongresi daha da önemli ve bir ulusal kongre ve adeta Büyük Millet Meclisi’nin de bir kuruluş hazırlığı olarak dikkatimizi çekiyor.

Oysa Atatürk’ün fikir ve eylem zenginliği içerisinde biraz daha geniş bir perspektifte bu soruna baktığımız zaman, aslında Atatürk’ün üç boyutlu bir kavga yaptığını görüyoruz ve üçü de kongrelerle simgeleniyor. Atatürk, bu bağımsızlığı üç boyutlu olarak görüyor; Birincisi siyasi ve askeri boyut, ikincisi kültürel boyut, üçüncüsü iktisadi boyut. Ne yazık ki diğer iki kongrenin adı geçmiyor; çünkü milletin, devletin kurulması açısından aynı derecede stratejik roller oynamıyorlar, aynı konumda değiller.

Bunlar neler? Bunlardan biri Maârif Kongresi’dir. Atatürk, 1921 Temmuz’unda Sakarya Savaşı gibi ölüm kalım savaşıdan önce, daha Ankara’nun bile geleceği henüz garanti altına alınmamışken, Ankara’da 250’den fazla öğretmeni topluyor ve orada diyor ki; “Bağımsızlık, her şeyden önce bir fikir bağımsızlığıdır”. Hangi fikirlerden, daha doğrusu fikir denilemeyecek şeylerden bağımsızlık; hurafelerden, eski hurafelerden. Bir de doğudan, batıdan gelen, çoğu kez ideolojik nitelikli; fakat o sırada batının emperyalist amaçlarını kapalı da olsa bir “mision civilatrise” esprisi içerisinde sunan görüşlere çok net bir şekilde karşı çıkıyor. Burada aynı zamanda laikliği de buluyoruz; çünkü geniş anlamında laiklik, fikir ve düşünce özgürlüğüdür, yani dini taassuptan da kurtuluşu ifade eden bir inanç, fikir, düşünce özgürlüğüdür.

Bir de biliyorsunuz daha Lozan Anlaşması imzalanmadan ve o da kesintiye uğradığı sırada, 1923 başında İzmir’de, adı

TANER TİMUR'UN
KONUŞMASI

"İzmir İktisat Kongresi" olarak geçen, fakat asıl adı "Türkiye İktisat Kongresi" olan kongreyi topluyor. Burada söylediği şey ne? Burada yaptığı bağımsızlık mücadelesinin sadece İngiliz ve Fransızlara, Yunanlılara değil, aynı zamanda Osmanlı Devletine karşı olduğunu da ortaya koyuyor. Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'ni bir açış nutku vardır, fevkalade bir sosyal analizdir ve bilimsel bir analizdir. Orada söylediği şey; bir memleketin kazandığı siyasi ve askeri zaferler ne kadar güçlü olursa olsun, iktisadi zaferlerle bunlar perçinlenmezse, o zaferler kalıcı olmaz ve bir tarih felsefesini de Atatürk orada kılıçla sabanın mücadelesine veya işbirliğine dayandırır ve "Eğer bunlar karşı karşıya gelirlerse, sonunda saban kılıcı da yener" der. Bu bağımsızlık da Osmanlı Devleti'nde kaybedilmiştir; çünkü Atatürk orada "Osmanlı Devleti, artık son şekliyle yabancı sermayenin bir jandarması olmaktan öte bir varlık taşıyıyordu" der.

Ne sebeple bu noktaya gelmiştir? O sırada bütün Türk aydınları da Tanzimat'tan itibaren rahatsız olmuşlar, ama buna çare bulacak güçte olmadıkları için, bu savaşa birçok nedenlerle girişememiş oldukları için, kalan ve bizi XIX. yüzyıl ikinci yarısında tam bir yarı sömürge statüsüne düşüren olgunun adı da, belgenin adı da kapitülasyonlardır ve kapitülasyonlar da Atatürk'e, "Bir ülke ki kendi yargısına hakim değildir, kendi vergisine hakim değildir, kendi gümrüklerine hakim değildir, o ülke bağımsız olamaz". Bu son derece net bir şey, bunu bile çok zor gerçekleştirmişti, burada realist olmamız lazım.

Lozan Anlaşması'na baktığımız zaman, İstanbul'daki şirketlerin -ki bunlar, çok hayati şirketlerdir, tünel işletmesi, gaz işletmesi, tramvay işletmesi vesaire, bunlar bile kademeleli olarak tamamen ortadan kaldırılmışlardır- özel konvansiyonlarla, yani Lozan'da ikamet konvansiyonu ve bir de gümrüklerde 5 senelik bir dondurmaya tabi tutulmuştur; çünkü gerçekten Kurtuluş Savaşı'nın fevkalade zor ve müttehid ve müttefik cephe karşısında verildiğini hepimiz biliyoruz.

Bağımsızlık, ondan sonra adım adım uygulanan politikalarla demiryolu politikası, millileştirmeler vesaire ve milli tasarrufla milli bir burjuvaziye yetiştirme vesaire şeklinde ve

sonunda uluslararası krizin Türkiye'ye yansması dolayısıyla da bir planlama fikri. Sovyet tipi bir planlama değil, ama dediğim gibi yine yerli burjuvaziye de ters düşmeyen; kriz koşullarında zaten durum pek mümkün olmadığı için, böyle bir olanak da ortada olmadığı için, planlama şeklinde bir kalınmaya devletçi bir şekilde çevirmeye çalışmıştır.

Burada bugünkü duruma biraz değinmek istiyorum, bugünkü bağımsızlık fikrine; var mıdır, yok mudur? Buradan maalesef bugün çok uzağız. Bunun tartışmasını kısaca yapacağım, ama ondan önce militerlik, askerlik ve barışçılık konusunda birkaç şey söylemek istiyorum; çünkü o da var benim konuşma konum içinde. Atatürk, aslında çok barışçı bir insandı, bunu artık söylemek fevkalade fazla lüzumsuz; çünkü bunu en büyük düşmanı kabul etmiştir. Yani savaştığı, yendiği Venizelos, Atatürk'e Nobel Barış Mükafatı'nın verilmesi için O'nu aday göstermiştir. Bilmiyorum, tarihte böyle başka bir örnek var mı; yenilmiş bir devlet adamı, yenen insanı Barış Nobel'ine aday olarak göstermesi?

Aslında paradoks şurada: Savaş eğitimi almıştı, ama barışçıydı. Fakat onun zamanında bunun tam tersi durumlar da vardı. Sivil olup da militer olanlar vardı; Mussolini gibi, Hitler gibi. Atatürk ise tam tersine gaziydi, muzaffer bir askerdi; fakat barışçıydı. Barışlığını da gerçekçiliğiyle birlikte hem bir hümanist tarafı itibarıyla, hem de gerçekçi bir politikayla uyguladı. Biraz önce Gencer arkadaşımın söylediklerini biraz da bu yönüyle değerlendirmek lazım; sadece gerçekçi değil, aynı zamanda barış idealine de düşkün bir liderlik vasfı olarak değerlendirmek lazım. Fakat bugün ters bir görüş var.

Aslında ters görüş de olabilir, yani bugün bu yok diye, aynı durumlar yok diye "mutlaka yanlıştır" şeklinde düşünme hakkına sahip değiliz; çünkü hayat değişiyor, toplumlar değişiyor. Fakat en azından tartışmak da zorundayız.

Kısaca şunu söylemek istiyorum: Bugün küreselleşme koşullarında yaşıyoruz. Küreselleşme koşulları dediğimiz şey, aslında uluslararası kapitalizmin yeni bir aşaması. Ay-

TANER TİMUR'UN
KONUŞMASI

rica şunu söylemek gerekir ki kapitalizm başından itibaren küresel eğilimler taşıyan, başından itibaren uluslararası bir pazar yaratan bir üretim biçimi. Bakın, 1929'da Türkiye'de kriz patlamadı, kriz Amerikan borsalarında patladı, binlerce, yüzbinlerce, milyonlarca işsiz ortaya çıktı, Avrupa'ya yansıdı vesaire... Sonra bize de yansıdı; çünkü biz de uluslararası kapitalist sistemin içindeydik ve devletçilik de öyle teorik bir arayışın sonucu olarak ortaya çıkmadı, pratik zaruretler, dış ticaretimiz zaten düşük düzeydeydi, tarım fiyatları düştü vesaire, mutlaka devletin müdahalesi gerekiyordu. Bu koşullarda 1930'larda bile küresel kapitalizmin bu etkileri varken, bugün çok daha bu etkiler fazla.

Yalnız bugünkü etkilerin niteliği üzerinde düşünmemiz lazım. Bugün küresel kapitalizme egemen olan güçler, uluslararası sanayici güçler değil, kendilerine pazarlar yaratmak ve kendi üretimlerini yayarak başka ülkelerde de mukayeseli masraflar teorisi çerçevesinde yararlanarak bunu geliştirmek isteyen güçler değil; bugünkü küresel kapitalizme, kapitalizmin en parazit, en spekülâtif tarafları egemen oluyor ve bunun simgesi de sermaye serbestisidir, en büyük özelliği budur. Bakın, teknolojiye bir küreselleşme var mı? Yok. Onun için Türkiye'de ilaç fiyatları bile çok astronomik rakamlarda. Bugün ticarete bir serbestleşme var mı? Yok. Kankön de yine iflasla bitti; çünkü Amerika, günde 1 milyar dolar civarında kendi çiftçilerine sübvansiyon veriyor. Ama nerede asıl küreselleşme var; spekülâtif sermaye akışlarında.

Bizim ekonomimize bu gözlüklerle bakarsanız, ne görüyoruz; 1994'te, 2000'de, 2001'de, bizden önce 1998'de Rusya'da, 1997'de bütün Kaplanlar'da veya Dragonlar'da, Uzakdoğu'nun ileri sanayileşme yolundaki ülkelerde hepsini gördük, bunlar hepsi sıcak para akımları denilen sermaye akımlarıyla ortaya çıktı. Demek ki şu ortaya çıkıyor: Aslında bizim bağımsızlığın üzerinde Demokles'in kılıcı gibi asılı duran 140 milyar doları aşan bir borç yükü, bizi her açıdan bağlayan ve bağımsızlığımızı da geniş ölçüde ortadan kaldıran bu durum, bizde 32 sayılı kararla 1989'da hiç de yüzde

yüz bir mecburiyet yokken, onun yapılmasıdır, borçları da bu arttırmıştır vesaire...

Buna ek olarak bir de gümrük birliği var. Siz gümrüklerinize sahip olursunuz da işinize geldiği için indirirsiniz, hatta sığra da indirirsiniz. Ama üyesi olmadığınız kolektif bir grupla tek taraflı olarak gümrük birliğine girmeniz, bunun da pek bir benzeri olduğunu sanmıyorum. Bunu savunan işadamları var *"rekabete girdik vesaire..."*. Efendim, rekabete bu anlaşmayı yapmadan da girebilirdik, kendi kendimize indirebilirdik bu gümrükleri, buna hiçbir engel yoktu, Meclisi bağlayan hiçbir kuvvet yoktu. Ancak bu şekilde *"nasıl olsa Avrupa'ya girdik, giriyoruz"* diye, girmek için de bunu bir adım sayarak yapmak, bir ülkenin bağımsızlığını kendi kendine sınırlamasına çok somut bir örnektir.

Bakın, ilk 8 ayda -basına yansıdı- 13,5 milyar dolarlık bir dış ticaret açığı var. Bunun ne kadarı bundan, o tabii tartışılacak bir şey, ama tekrar edeyim: Bu kanun, Gümrük Birliği Anlaşması, bizim lehimize bile olsa -çünkü bu her zaman değişen bir şey, ticari ilişkiler ortamı çok kolay kontrol edilemeyecek kadar çok faktörlü bir dünya- asla yapılmaması gereken bir şeydi. Ama siz rekabetinizi güçlendirmek için gümrüklerinizi indirirdiniz, hiçbir engel yoktu.

Bir de borç tabii, asıl onun üstünde duracağım. 32 sayılı Karar, Türk Parası'nı Koruma Kanunu'nda yapılan değişikliklerle yapılan bu durum, bugün Türkiye üzerinde çok büyük bir sıkıntı, bir bağımsızlığı üzerinde büyük bir yük yaratmıştır. Burada şunu söylemek istiyorum: Bir insan kendi kendine borçlanabilir; hesap yapar, kitap yapar, sonra bu borçları ödeyemez, onun cezasını da çeker, başı da derde girer vesaire... Ancak bu ulusal borçlanmalarda çok acı ve üzerinde durulmayan bir taraf var; bizim hesabımıza başkaları borçlanıyor.

Denilebilir ki *"bunlar bizim seçtiğimiz insanlar"* ama seçilirken böyle vaatlerde bulunmuyorlar, yani *"borçlanacağız"* demiyorlar, parti programlarında böyle bir şey yok. Kısaca aslında tamamen bir emrivaki şeklinde ve zaman zaman

TANER TİMUR'UN
KONUŞMASI

da “*borç yiğidin kamçısıdır*” şeklinde demagojik bir ifadeyle bu duruma Türkiye’yi getirmiş vaziyetler. Bu durumdan Türkiye’nin maalesef kolay kolay çıkacağını kimse söyleyemez, Türkiye her an çok büyük krizlere yeniden gebe olarak yaşıyor. Yani bunun Türkiye’yi ne taraflara götüreceğini tabii şimdiden kimse söyleyemez. Yalnız dediğim gibi burada hiçbir parti söylemiyor, yani maalesef o küreselleşme koşulları içerisinde Türk yönetici sınıfının, Türk yönetici zümrelerinin ortak, dünyadan da pek fazla haberdar olmadan geliştirdikleri ve birbirinin üstüne kambur gibi bıraktıkları bir politik yumak oldu ve sonunda gelen durum da bağımsızlık açısından budur.

Burada son olarak şuhu söyleyeyim: Eğer Türkiye bu krizden çıkmak istiyorsa ve her doğan Türk çocuğunun 2 bin dolar borçla doğduğu düşünülürse, bu durumun bütün boyutları içerisinde anlaşılması kolaylaşır. Ancak bunun anlatılması o kadar kolay değildir; çünkü basın da, medya da bu sistemin içerisinde olduğu için, bu medya da bunu anlatacak durumda değildir. Zaten dikkat ederseniz, o milyarlarca dolarları nasıl harcadığı pek anlaşılamayan veya çok kötü bir şekilde harcadıkları anlaşılabilir medya sahipleri de son yıllarda çok büyük sıkıntılar yaşadılar, belki yaptıklarına göre az bile.

Kısaca şunu söylemek istiyorum: Türkiye’nin bu noktadan kurtulabilmesinin tek yolu, kamuoyunu bu noktada seferber edebilmektir. Mesela şimdi “*8,5 milyar dolar daha gelsin mi, gelmesin mi*” çok rahat bir tartışma, “*kaçırdık filan...*” Bu 140 olacak, 200 olacak, 250 olacak; böyle bir rahatlık içerisinde, sanki ila-nihaye gidecekmiş rahatlığı içerisinde bunu yenmek lazım. Bu konuda bir bilinç sözcüğü de yetmiyor, bilincin de ötesinde bir iç sancısı vatandaşa yerleştirmek lazım. Tabii bu eğitim, okullar, bu uzun vadeli bir iş, kısa vadede bunu yapacak basın ve medya da maalesef onun bir parçasıdır. Bunu konuşurlar, tartışurlar, medyada da bu tartışılır, panellerde konuşulur, ama bu şekilde temel mesele ve temel tartışma birimi haline sokulmaz, dediğim gibi hiç kimse bindiği dalı kesmez. Bağımsızlık konusunda ister istemez güncel ifadeler

ağırlık basmak zorunda veya benim en azından söylemek istediğim şeyler bunlar idi.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Sayın Profesör Taner Timur'a çok teşekkür ediyorum.

Şimdi Prof. Dr. Sina Akşin, "*Atatürk, İnönü ve 1950'den Sonraki İç Siyasetimiz*" konusunda sunuşunu yapacak.

Buyurun sayın Akşin.

Prof. Dr. Sina AKŞİN (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi): Taner Timur arkadaşımızın bildirisi, çok çarpıcı bir bildiriydi, benimki de aynı havada olacak umuyorum.

SINA AKŞİN'İN
KONUŞMASI

Konuyu ben seçmedim, bana bulmuşlar bu konuyu; fakat konuya hiçbir itirazım yok. Biraz Atatürk'ten -konu Atatürk, İnönü ve 1950'den sonrası- bahsedeyim: Atatürk, bir dahi, olağanüstü bir adam; fakat dahileri yaşarken teşhis etmek zor. Yani "*büyük adam*", bir sürü şeyler söylenmiş, ama onun dehası sonraları sanıyorum daha çok belirdi. Atatürk, muazfer bir komutan, muazzam bir zafer kazanmış ve bu muazzam zaferin verdiği krediyle bir devrim yapmış, bir devrim önderi. Fakat bu devrim, Atatürk'ün böyle "*Türk Milletine bir hoşluk yapayım*", Noel Baba havasıyla "*Türk halkına şu iyilikleri, şu güzellikleri yapayım*" diye yapılmadı, bu bir zorunluluktur. Zaten zorunluluk olmasa dayanmazdı, devrim, Atatürk ölür ölmez biterdi; bitmedi. Bitmedi; çünkü bu devrim gerekliydi.

Arkadaşlar; Atatürk devrimi, tarihte emsali az görül-müş bir meydan okumaya büyük bir yanuttur, büyük ve çok başarılı bir yanuttur. Neydi bu meydan okuma? Bu meydan okuma, Türklerin yurtlarından atılması olayıdır. Türkler, Karlofça'dan itibaren adım adım Rumeli'den çıkarıldılar. Rumeli, bizim yurdumuzdu. Yani bu, bize, belki bazı gençlere tuhaf geliyor, ama bugün Ankara, İstanbul, İzmir ne kadar yurdumuzsa, Rumeli de o kadar yurdumuzdu. Rumeli'de, tabii Bulgaristan'da Bulgarlar vardı Türklerin yanında, Yuna-

SİNA AKŞİN'İN
KONUŞMASI

nistan'da Yunanların yanında Türkler vardı, ama Anadolu'da da Rumlar vardı, Anadolu'da da Ermeniler vardı. Bu bakımdan Anadolu ile Rumeli farklı değildi ki. Yani karışık bir etnik yapıya sahip olmak bakımından Anadolu ile Rumeli arasında hiçbir fark yoktu ve orası bizim yurdumuzdu. Fakat Batılıların koşullanması sonucu olarak yerleşik Türklerin orada kalmasına izin verilmedi. Yani 1699'dan sonra Türkler etnik temizliğe tabi tutuldular. "Efendim onlar da burada otursunlar, bu kadar komşuluk ettik" falan dememişlerdir, "gitsinler, çeksinler arabalarını gitsinler" denilmiştir.

200 yıl süren bu yenilgi ve ıstıraplı badire sırasında Türkler'in bir tesellisi vardır; "Anadolu bizim yurdumuz, Anadolu'ya sığınırız" tesellisi vardır. Bu tesellinin boş olduğu, Sevr'le anlaşıldı; çünkü Ege Bölgesi Sevr ile Yunanistan'a verilirken, orada bir Rum çoğunluğu yoktu. Kuzeydoğu Anadolu, ta Tirebolu'dan Gümüşhane, Erzincan, Muş, Bitlis ve buraların doğrusu, bütün oralar Ermenistan'a veriliyordu ve orada 1914'ten önce de kesinlikle bir Ermeni çoğunluğu yoktu.

Demek ki neydi mesele; mesele şuydu: "Siz Türkler, 1071'den sonra geldiniz, geldiğiniz gibi gidersiniz. Bu yurdun, bu coğrafyanın gerçek sahipleri, yani Anadolu'nun gerçek sahibi Rumlarla Ermenilerdir". Zaten Erzurum Kongresi'nin bir maddesi var, diyor ki "Her türlü dış müdahale, Rumluk ve Ermenilik kurmaya yönelik sayılacaktır". Yani teşhisi koymuş Erzurum Kongresi, "Her türlü dış müdahale, Rumluk ve Ermenilik kurmaya yönelik sayılacaktır". Bu toprakları onlar kendilerine ait görüyorlar; çünkü buraları eski Yunan toprakları, buraları eski Roma toprakları, buraları eski Hıristiyan topraklarıdır görüyorlar.

Evet, Atatürk'ün, Türkiye'nin kurtuluş mücadelesi, bu durumu tersine çevirdi, Sevr'in yerine Lozan geldi. Fakat Lozan'ın sürekli kılınması lazımdı. Nasıl sürekli kılınacaktı? Türklerin Avrupalıdan farksız bir hale gelmesi gerekiyordu. Yani kültür, eğitim düzeyi bakımından, uygarlık düzeyi bakımından, iktisadi gelişme bakımından Avrupalıdan farksız olunursa, biz bu topraklarda kalabilirdik ve Atatürk devriminin amacı buydu.

Atatürk öldü, yerine İnönü geldi. Dediğim gibi, dahilerin birçoğu yaşarken pek teşhis edilemiyorlar. Haldun Derin diye bir zat var, Çankaya'da genel sekreterlik yapmış, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı zamanında. Daha önce de orada çalışıyor-muş, anıları var. Diyor ki "Atatürk öldü, İnönü geldi. Kral öldü, yaşasın kral". Haldun Derin'in günahına girmek istemiyorum, ama belki de Haldun Derin Atatürk'ün dehasını, başka bir klastan olduğunu pek kavramamış. "Kral öldü, yaşasın kral. Atatürk öldüyse, yerine İnönü geçti. İşte buyurun İnönü..." Yakın arkadaşı üstelik, yüksek nitelikleri var İnönü'nün. İki İnönü zaferi var pozitif hanesinde, Mudanya başarısı var, Lozan başarısı var, 15 yıl başbakanlığı var, o da müthiş bir adam. "O gitti, bu geldi" oluyor ve tahmin edilir ki İnönü'nün etrafını yine dalkavuklar sardı ve dediler ki; "O gittiyse, sen geldin." Ondan sonra bir de bakıyoruz, pullardan, paralardan Atatürk'ün resmi gidiyor, yerine İnönü'nün resmi geliyor. Yani aynı şeymiş gibi. "O gitti, bu geldi" oluyor.

İnönü, büyük hizmetlerine yeni hizmetler ekledi, Atatürk'ün ölümünden sonra. Biri, tabii savaş dışında tutulmamaız, öbürü de Köy Enstitüleri Kanununun çıkarılmasıdır. Yani İnönü, Cumhurbaşkanı olarak büyük başarılarına büyük başarılar ekledi. Fakat tuhaf bir durum var: 1945'te İnönü, Sovyet tehdidi karşısında paniğe kapılıyor ve bu panik sonucunda -İnönü'nün böyle panikleri var, hayatı boyunca ben 4 tane panik buldum, neyse o uzun bir hikaye tutuyor-. "Çok partili sisteme geçiyoruz beyler" diyor. Partiye falan danışmadan bildiğim kadarıyla, yani "budur" diyor; çünkü Halk Partisi'nin daimi Genel Başkanı ve Milli Şef, paralarda, pullarda resmi olan bir adam. "Ben karar verdim, çok partili sisteme geçtik" diyor. O andan itibaren o birinci İnönü, -benim teorim, iki İnönü teorisi- o büyük İnönü gidiyor, başka bir İnönü geliyor.

Maalesef İkinci İnönü'nün bilançosu bence parlak değil, bugün çektiğimiz sıkıntılar, o çok partili sistemin o zaman gelmiş olması. Çok partili sisteme bir itirazım yok benim, ama her şeyin zemin ve zamanı var. Acaba en iyi tarih 1945 miydi?

SİNA AKŞİN'İN
KONUŞMASI

Arkadaşlar, Köy Enstitüleri Kanunu 5 yıl önce çıkmıştı, daha 5 yıl olmuş. Sen kalkıyorsun, birden bire sistemi bu fırtınaya açıyorsun, çok partili sistemin fırtınasına açıyorsun. Bu, şu anlama gelmiştir: Türkiye'de canlı olarak var olan ortaçağ ki buna ben şeyhlik ve ağalık düzeni de diyorum, şeyhlik ve ağalık düzeni zayıflamıştı, ama hâlâ vardı ve çok partili sistem sayesinde müthiş bir kuvvet kazandılar, kuvvet aşısı yapılmış oldu. Yani yatağa düşmüş birisi, bir iğne yapıyorsunuz, birden bire diriliyor, Frankenstein gibi. Ağalık-şeyhlik düzeni Türkiye'de dirildi; çünkü oy almak için bunlara başvurmak zorundaydınız, şeyhler ve ağalara. Başvurmak zorundaydınız; adamların elinde 10 binlerce, 100 binlerce oy var. Yani bu oyunu başka türlü oynamak zordu herhalde, nitekim öyle oldu.

Sonuç olarak ortaya çıkan manzara şudur: 1950'den sonra Türkiye Cumhuriyeti tarihi başka bir mecraya girmiştir. Yani Türkiye Cumhuriyeti tarihi, tek olarak incelenemez, iki dönemde incelenmek zorundadır. Bu da benim tarihlendirmem; 1950'ye kadar Atatürk Devrimi dönemi, ama tabii sonraki dönemin hazırlıkları başlamıştı. 1950'den önce başlamıştı, ona hiç şüphe yok. Fakat 1950'den kesilme noktası ve ondan sonra Türkiye'de kısmi karşıdevrim dediğim dönem başlamıştır. Bugün bu kısmi karşıdevrimin içindeyiz hâlâ maalesef ve onun Türk halkına yüklediği kamburları taşıyoruz. Taner Timur arkadaşımız, bu kamburları bize çok güzel anlattı.

Fazla vakit yok, onun için bu kısmi karşıdevrimin bazı özelliklerinden bahsedeyim: Ben, bunları 5 noktada topluyorum. Bir kere biz, 1980'li yıllardan itibaren Atatürk Devrimi'nin ne olduğunu da anladık, bu çok önemlidir; çünkü mesela Kadrocular, Atatürk Devrimi'ni devletçiliğe indiriyorlardı. Bu indirgemecilik, ekonomizm, yani "*yol, baraj, fabrika yaparsın, bu iş tamamdır*" havası, halbuki bu çok yanlış. Atatürk devrimi, bir aydınlanma devrimidir; 1980'lerden sonra özellikle felsefecilerimiz, Bedia Akarsu, Macit Gökberk ve felsefeci olmamakla birlikte yine felsefeci sayabileceğimiz Suat Sinanoğlu, bize bunun bir aydınlanma devrimi olduğu-

nu öğrettiler. Yani bu iş, böyle fabrika yapmak işi değil. Tabii o da var, ama her alanda topyekûn kalkınma; müzikte de kalkınma, tiyatrodaki da kalkınma. Yarı yol, baraj, fabrika yapılacak, telefon, bilgisayar, ama onun yanında sanat, tiyatro, bilim, eğitim.

Bu aydınlanma devriminin mucize iki kurumu, Halkevleri ve Köy Enstitüleri, bunlar muazzam buluşlar ve fakir Türkiye, 478 tane kültür merkezi yaptı, 9 kolda çalışan 478 tane kültür merkezi. 4322 tane Halkodası, bunlar da küçük kültür merkezleri. 1950'den sonra, 1951'de Halkevleri kapatıldı, toptan kapatıldı. Bu olay, tarihin en karanlık olaylarından biridir, İskenderiye Kütüphanesi'nin yakılması gibi bir olaydır. Hülagü'nün kitapları Dicle ve Fırat'a atması gibi bir olaydır, korkunç karanlık bir olaydır. Ondan sonra 1954'te zaten içi boşaltılmış olan Köy Enstitüleri kapatıldı ve devrim durduruldu. Ben buna kısmi karşıdevrim diyorum; çünkü tam karşıdevrim olsa, şeriat geri gelirdi, saltanat geri gelirdi falan... Hayır, onlar olmadı, ama devrim durduruldu.

Bu kısmi karşıdevrimin birtakım özellikleri: Birinci özelliği, maddi kalkınma modeli tercih edilmiştir, yani kalkınma büyük ölçüde yol, baraj, fabrika, telefon ve bilgisayara indirgenmiştir. Unutmayın ki Türkiye'ye 8 yıllık eğitim, süngü zoruyla gelmiştir, ancak 1997'de gelmiştir. Hiçbir partinin bu konuda çabası da yoktu, Atatürk'ün kurduğu parti dahil, hiçbir çabaları yok, süngü zoruyla gelmiştir, Türkiye'ye. Maddi kalkınma modeli tercih edilmiştir ve hatta şunu da diyebiliriz: Tipik devlet adamları mühendistir; işte bir inşaat mühendisi Demirel, bir makine mühendisi Erbakan, bir elektrik mühendisi Turgut Özal. Turgut Özal zamanında muhteşem bir telefon şebekesi Türkiye'ye armağan edildi, böyle olmadık yerlerden Avustralya'ya telefon edebiliyorsunuz, olağanüstü bir şey, ama öbürü de biliyorsunuz beton kralı, köprüler ve barajlar kralı oldu falan...

İkinci özelliği, bu devrimin dondurulduğunun gizlenmesi; "devrim dondurulmuştur, durdurulmuştur, bunu gizlemek lazım". Nasıl gizleyeceksiniz; tören Atatürkçülüğüyle. Yani 23

SİNA AKŞİN'İN
KONUŞMASI

Nisanlar, 19 Mayıslar, 10 Kasımlar, 29 Ekimler böyle büyük tantanayla kutlanıyor, şiirler okunuyor falan, herkes heyecan içinde. Tören Atatürkçülüğü, dünyanın en büyük riyâkarlığı, bu bir sis perdesi, yani durumun çakılmaması, anlaşılmaması için konulmuş bir sis perdesidir. Her yere Atatürk ismini veriyoruz, her yere büstünü dikeyiyoruz, ama en büyük ihaneti yapmışız, korkunç bir ikiyüzlülük. Herkes de sanıyor ki -biz dahil- *"ne güzel, Atatürkçü bir ülkeyiz, Atatürkçü bir toplumuz"*...

Üçüncü özellik; oy almak için şeyh ve ağalara başvuru oluyor, demin de bahsettik. Tabii bu adamlar, ağalarla şeyhler oyları bedava vermiyorlar, talepleri var. Nedir o talepler? *"Halkevleri kapatılsın, Köy Enstitüleri kapatılsın, imam hatip okulları açılınsın"*. Sonuç, korkunç şeyler; Kahramanmaraş olayı gibi, Sivas yangını gibi, Madımak faciası gibi, büyük facialar da yaşanmıştır ve bugün açıkça söyleyelim, burada biz bizyiz, şeriat iktidardadır. *"Biz değiştik"* falan diyorlar, yani hikaye; Almanya'da milli görüşçülerle diz dize oldular ve 4 kadınla evliliğin iyiliklerinden bahsettiler. Yani tutamıyorlar kendilerini, hemen kafalarındaki düşünceyi ortaya koyuyorlar.

Dördüncü özellik, Taner Timur arkadaşımızın ifade ettiği mali sorumsuzluk. İnanılmaz bir şey, *"vur patlasın, çal oynasın"* bir yatırım politikası ve ona paralel *"vur patlasın, çal oynasın"* bir hortumlama. Hırsızlığın ne olduğunu biliyoruz, ama bence en büyük hırsızlıklardan biri de beyhude yatırımlardır. Yani hizmete açılmayan 7 havaalanı; Sabiha Gökçen, Isparta vesaire... Koskoca havaalanı yapılıyor, kurdeleler kesiliyor, ondan sonra kapatılıyor, *"Allahaismarladık"*. Bu da en büyük hırsızlık, bu da büyük bir hırsızlık.

Otoyollar; uzmanların söylediğine göre Türkiye'de otoyollar yüzde 20-30 oranında kullanılıyor yani daha sırası değil. Tabii Türkiye'ye otoyol lazım, ama şu sıra değil, beyhude yapılmış. Zaten görüyorsunuz, değil mi, Ankara-İstanbul Otoyolu bile bomboş! Yani böyle mi olur otoyol? Avrupa gördük, Amerika gördük çoğumuz, görmedikse de filmlerde görüyoruz; bir otoyolun yoğunluğu nasıl olur, biliyoruz. O

yoğunluk olmadan otoyol yapmak bir cinayettir, okullardan, hastanelerden, bilmem neden çalınmış paralardır ve tabii borçlanma. Osmanlı'dan farkımız kalmadı, Osmanlı'dan malesef hiçbir farkımız kalmadı, korkunç bir borç yükü altındayız. Taner Timur çok güzel anlattı bunları.

Beşinci özellik de ahlaksızlık. Korkunç bir ahlaksızlık, yani bu kısmi karşıdevrimciler, bütün o hükümetler ahlaksız. Faili meçhul cinayetler mesela, mesela iti ite kırdırmak taktikleri. PKK çıkmış mesela, onunla kim uğraşır; jandarma, polis, ordu uğraşır, değil mi? Hayır, korucular çıkartılıyor; daha da kötüsü, Hizbullah çıkartılıyor, sonra Hizbullah başımıza bela oluyor. Solcu gençler azıyorlar, sokaklara düşüyorlar falan filan, onlara karşı ülkücü gençler çıkartmak. Bu çok böyle yüksek politika, yüksek ve derin politika. "Derin devlet" diyorlar ya, işte faili meçhul cinayetler, mafya... Bakıyorsunuz, koca başbakanlar mafyayla telefonlaşıyorlar ve bir başbakanımız, bir mafya hesaplaşmasında Budapeşte'de burnuna yumruk yedi, kimse bunun hesabını sormadı. Kim bilir nedir bunun hesabı?.. Yani bu kısmi karşıdevrim, tam bir afet ve yine Taner Timur arkadaşımızın da söylediği gibi, medyamız, bunu bizden gizlemek için her şeyi yapıyor; çünkü onlar da işin içindeler. Aslan medyamız, o televizyonlar, o boyalı basınlar filan, ellerinden geleni yapıyorlar.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı (Gündüz AKTAN): Çok teşekkürler sayın Akşin. İyi-kötü medyada çalıştığım için, ben başladım birazcık rahatsız olmaya, birazdan cevap hakkımı kullanacağım. Sayın Akşin'i dün televizyonda da takip ettim, doğrusu orada bir haksızlığa uğradı, yeterince zamana sahip olamadı. Burada sanıyorum söyledikleri, aslında dün televizyonda söylemek istedikleriydi. Ben şimdi daha iyi anlıyorum kafasındaki fikirleri. Bu bakımdan benim için de çok iyi bir fırsat oldu.

Sayın Akşin'le ilgili belki bir başka nokta; bu konular da -ağabeyi olduğumu zannediyorum- Mustafa Akşin'den epeyce çekmiştik, şimdi son derece memnunum kendisinden

bu fikirleri duymuş olmaktan, ama bunu nakletmeyeceğine eminim. Biliyorsunuz sayın Mustafa Akşin, çok parlak büyükelçilerden biriydi; fakat bana göre, diyebiliriz ki biraz fazla liberaldi, yoksa büyükelçi olarak çok iyiydi, ona hiç kuşku yoktu.

Prof. Dr. Sina AKŞİN: *Radikal Gazetesi* okuyor.

Oturum Başkanı (Gündüz AKTAN): Herhalde beni okumuyordur.

Şimdi sözü sayın Baskın Oran'a bırakıyorum. Yalnız küçük bir uyarıda bulunmak istiyorum: Mümkünse öündeki metin neyse, ona sadık kalsın; çünkü panelistlerin birbirine cevap vermesi için 5'er dakika bir zamanımız olacak. Erken bitirmiş oluyoruz, böylece zamanın bir kısmını da öyle kullanabiliriz. Bu arada çok canlı bir tartışma olacağını sanıyorum, ortada yeterince tahrik edici materyal var.

Buyurunuz sayın Oran.

BASKIN ORAN'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Baskın ORAN (Siyasal Bilgiler Fakültesi): Evet efendim, heyecan fırtınası devam ediyor, tabii bağımsızlıktır, milliyetçiliktir, küreselleşmedir, hortumlamalardır, bu gibi şeylerden bahsedince heyecan duymamak mümkün değil.

Benim bildirim de küreselleşme-bağımsızlık ilişkisi ve ikilemi üzerine. Zamanımın önemli bir kısmını da kavramlar üzerinde tartışarak geçirmek niyetindeyim; çünkü tartışabilmemiz için aynı dili konuşmamız lazım.

Önce küreselleşme kavramından başlayalım. Küreselleşme; kısa, fakat bana göre tek doğru tanımıyla, batının altyapısıyla, yani uluslararası kapitalizmle ve üst yapısıyla, yani kültürüyle bütün dünyayı fethetmesidir. Küreselleşme budur. Öyle küresel köy gibi hoş ve gayetle boş tanımlarla ilişkimiz yoktur.

Bugüne kadar üç tane batı yayılması yaşadık, üçüncüsünün içindeyiz. Bunlardan -akıllardan kalması için yuvarlak tarihler vereceğim- birincisi 1490'larda, ikincisi 1890'larda,

üçüncüsü de 1990'larda başladı. 1490'larda başlayan itici gücü, devlet desteğindeki ticaret kapitalizmi diye tanımlayabileceğimiz merkantilizmdi. İkincinin itici gücü, sanayi devriminin tekeli aşamaya girmesiydi, olgunluk aşamasına girmesiydi. Üçüncünün itici gücü de 1970, 1980 ve 1990'larda, aşağı yukarı 10'ar yıl arayla ortaya çıkan üç tane önemli olguydu. 1970'lerde iktisadi ayak olarak çokuluslu şirketler, toplumsal ve teknolojik ayak olarak 1980'lerde iletişim devrimi, siyasal ayak olarak da 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çökerek batı dünyasını tekel haline getirmesi olgusu.

Birinci küreselleşme, 1490'ların küreselleşmesi, bugün sömürgecilik dediğimiz kavramla sonuçlandı. 1890'ların küreselleşmesi, bugün emperyalizm dediğimiz kavramla sonuçlandı. 1990'ların küreselleşmesi, üçüncü küreselleşmeye de globalleşme diyoruz. Bu küreselleşme, kendi içinde de, dışında da çok çelişkili sonuçlar yarattı. Bunun altyapısı, yani uluslararası kapitalizm, hem gelişmemiş ülkeleri sömürdü ve zayıflattı, hem de aynı zamanda gelişmişlik taşıdı. Üstyapısı da aynı şeyi yaptı; fakir ülkelerdeki gelişmemiş ülkelerdeki kültürleri altüst etti, ama aynı zamanda Batının gelişmiş kültürünü taşıdı. Bunun sonuçlarını göreceğiz.

İkinci kavrama gelelim, yani ulusal bağımsızlık kavramına. Bağımsızlık dediğiniz anda, bir sürü teorik sorun ortaya çıkmaktadır ve biraz sonra geleceğiz, -başından söyleyeyim, izlemesi kolay olsun, zaten izlemenizin kolay olması için sanıyorum size bir özet dağıtıldı- içi büyük ölçüde boşalmış bir kavramla karşı karşıyayız. Burada isterseniz şöyle bir benzetme yapalım; böylece bağımsızlığın ne olmadığı da ortaya çıkacaktır, ne olduğunun ortaya çıkacağı gibi: Bireylerin, halkların, milletleri özgürlüğü vardır, devletlerin bağımsızlığı vardır. Bu, Türkiye'de çok iyi anlaşılmadığı için söyleme ihtiyacını duyuyorum. Bu anlamda ulusal bağımsızlıktan değil de devletsel bağımsızlıktan bahsetmek, terminolojik açıdan daha doğrudur. Ulusal bağımsızlık, sadece bir dil pelesengi olduğu için, bir galat-ı meşhur olduğu için kullanılmaktadır.

Bağımsızlığın niteliğine gelince, bağımsızlığın en önemli

BASKIN ORAN'IN
KONUŞMASI

niteliğinin özellikle günümüzde sınırlılık olduğunu söylemek zorundayız. Nasıl bireyin özgürlüğü, başka bireylerin özgürlüğünün başladığı yerde durursa, devletlerin bağımsızlığı da başka devletlerin bağımsızlığının başladığı yerde durur. Bunun yanı sıra devletler, kendi imzaladıkları antlaşmalarla kendilerini sınırlarlar. Örneğin Türkiye, AB ile yapmak istediği anlaşmalarda bir egemenlik devrine gidecektir, bağımsızlığını kendisi sınırlayacaktır. Dolayısıyla devletler, kendi eliyle de bağımsızlıklarını sınırlarlar. Fakat bu sunuşta benim asıl üzerinde durmak istediğim, bu ikisi değil; iki tane başka sınırlama unsuru: Biri ülkenin iç yapısının getirdiği sınırlama, yani iç dinamik, biri de uluslararası arenanın getirdiği sınırlama, o da dış dinamik.

İç Dinamik

İç dinamikten başlarsak; bağımsızlık denilen olgu, esas olarak dış politikanın uygulanması suretiyle elde edilen, daha doğrusu muhafaza edilen bir olgudur. Dış politikanın arkasında ise üçlü bir arka plan mevcuttur. Bunlar üç tane iç içe geçmiş çemberler biçiminde algılanabilirler; askerî çember, ekonomik çember ve siyasal-toplumsal çember. Bunların üçüne birden dış politikanın arkasındaki plan, arka planı diyebiliriz. Bu arkaplan, nazik bir tabir kullanmak gerekirse, Türkiye'de yeterince güçlü değildir ve bu nedenden dolayı Türkiye'nin bağımsızlığı sınırlıdır. Mesela TSK'nın kullandığı silahların %80'i, batı, hatta Amerikan yapımıdır. Ayrıca siz, silahlandıkça, yakın komşularınız da silahlanır ve bu bir kısır döngü haline gelir.

Türkiye'nin stratejik önemi, Türkiye'nin gücünü oluşturan en önemli unsurdur; fakat bu stratejik önem azaldıkça, güçlü ülkelerin ileri karakolu olarak kendinizi ilan etmek suretiyle bu öneminizi artırmaya çalışırsınız. Bu da sizin bağımsızlığınızı o büyük devlet nezdinde sınırlar veya daha da ileri giderek, bu öneminizi artırmak için bazı büyük devletlerin bir tür paralı askeri olmaya da soyunabilirsiniz. Bunların yanı sıra, askerî boyutu ve güvenlik boyutunu abarttığınız oranda, ülkeyi zayıflatırsınız; çünkü her ülkede bir sarkaç vardır. Bu

sarkacın bir ucundaki kavram, güvenlik devleti kavramı, bir ucundaki kavram da hukuk devleti ve insan hakları kavramıdır. Bu sarkaç hangisine doğru giderse, öteki zayıflar. Güvenlik devletine doğru salındığı zaman bu sarkaç, o ülkede demokrasi ve insan hakları "lüks" addedilmeye başlanır.

Gelelim ekonomik çembere: Ekonomik çemberde üç tane kriter söyleyeceğim, birtakım rakamlar vererek hızlı gidebilmek için. Dış borç/Gayri Safi Milli Hâsıla, -Gayri Safi Milli Hâsıla malum, bir yıl içinde o ülkede üretilen bütün mal ve hizmetlerin toplamıdır- bu oran ne kadar yüksekse, bağımsızlık o kadar azdır. Dış ticaret/Gayri Safi Milli Hâsıla, burada da durum aynı şeydir. Bir de borç faizi/vergi gelirleri oranına dikkat edelim.

1981, 1991 ve 2001 yıllarına ilişkin rakamları vermek gerekirse; dış borç/GSMH oranı 1981'de %23, 1991'de %33, 2001'de %57'dir, gittikçe yükselmekte ve bağımsızlığın oranı düşmektedir. Dış ticaret/GSMH oranı 1981'de %19, 1991'de %22, 2001'de %41'dir. Borç faizi/vergi gelirleri oranı 1981'de %6, 1991'de %31, 2001'de %103'tür. Yani 2001 yılında toplanan bütün vergiler, borç faizlerini ödemeye yetmemiştir.

Diğer yandan 2002 yılına ilişkin bir rakam vermek gerekirse; GSMH 180 milyar dolardır, sadece bankalara hortumlatılan para 50 milyar dolardır; yaklaşık 1/3'ü bankalar tarafından hortumlanmıştır. Bu açıdan da, bağımsızlığı sağlayacak olan dış politikanın arkasındaki halkanın çok güçlü olmadığını görüyoruz.

Siyasal-toplumsal çembere gelince; İslamcılık ve Kürt sorunu, Türkiye'yi bu açıdan epey zayıflatmaktadır. Bir yandan şeriatçılar, bir yandan Kemalistler, kendilerini türbana zincirlemiş vaziyettedirler, iş yapmak için yanından ayrılmaları mümkün değildir. Diğer yandan Kürt sorunu, bir terör sorunu olarak algılandığı sürece, anlaşılması mümkün olmayan bir sorundur. Çünkü teröristbaşı 1925'te idam edilmiştir, Şeyh Sait; teröristbaşı 1937'de idam edilmiştir, Seyit Rıza; teröristbaşı 1999 yılında yakalanmıştır, Apo. Ama Kürt

BASKIN ORAN'IN
KONUŞMASI

sorunu dimdik devam etmektedir. Bunu terör sorunu olarak algılamaya devam ettiği için, Türkiye bağımsızlığını zayıflatmaktadır.

Dış Dinamik

Sözünü etmiş olduğum bu iç dinamiğe etki yapmak mümkündür efendim. Etki yapmanın mümkün olmadığı veya etki yapabilmenin son derece nadirattan sayılması gerektiği dış dinamiğe gelelim: Bunu üçe ayıracağız; uluslararası sistemin yapısı, küreselleşmenin altyapısı ve etkileri, küreselleşmenin üst yapısı ve etkileri. Uluslararası sistem, bildiğimiz terimleri kullanırsak, çok kutuplu sistem, iki kutuplu sistem diye hatırlıyoruz kitaplardan.

Burada bazı sistemler, ulusal devletlerin bağımsızlığını destekleyici niteliktedirler, bazıları da o bağımsızlığı son derece azaltıcı niteliktedirler. Örneğin hegemon bir devletin (yani sisteme tek başına söz geçiren bir devletin) tek olmadığı uluslararası sistemlerde, Türkiye gibi stratejik orta boy devletlerin bağımsızlığı artar. Buna en tipik örnek Atatürk dönemidir. Atatürk döneminde büyük devletler o kadar birbirlerine girmişlerdir ki uluslararası politikada o kadar büyük bir kaos vardır ki Türkiye ile uğraşmak için vakit bulamamışlardır. Onun için şimdiye kadar görülmüş en bağımsız, -konuşmanın sonunda bu bağımsız terimini külliyen yanlış ilan edip, başka terim koyacağım onun yerine- bu bağımsızlığın en yüksek olduğu dönem, Atatürk dönemi olmuştur.

Bunun yanı sıra, gevşek iki kutuplu sistem dediğimiz dönemlerde yine bu bağımsızlık oranı yükselir. Buna en tipik örnek de 1960'lar ve 1970'lerdir. 1960'larda ve 1970'lerde Türkiye, iki defa Amerika'yla yaptığı Savunma ve İşbirliği Anlaşmasını kendi lehine değiştirmiş, Amerikan üslerinin kullanımını durdurmuş, Kıbrıs'a çıkartma yapmış, Filistin'i desteklemiş, vesaire, 10 dakika sayabilirim.

Bir de bu bağımsızlığı son derece güçleştiren sistemler vardır. Bunlardan bir tanesi, katı iki kutuplu sistemdir. Bu

katı iki kutuplu sistemde grup, yani blok liderleri o kadar güçlüdür ki kendi blokları içinde bağımsızlığa izin vermezler. Bu, örnek olarak 1950'ler; hem Doğu Bloku, hem Batı Bloku için. İkincisi de uluslararası politikada bir dengenin olmadığı, tek bir hegemon devletin her şeye hakim olduğu dönem ki şu anda onu yaşamaktayız. Böyle durumlarda ulusal bağımsızlık son derece zayıflar.

Gelelim, bağımsızlığı sınırlayan ikinci unsura: Küreselleşmenin altyapısı. Efendim, eskiden ulusal devletleri süper devletler sınırlardı. O süper devletlere karşı bazı oynamalar mümkündü; mesela Osmanlı olsun, Türkiye olsun, bunu çok iyi yaptılar şimdiye kadar, denge politikasıyla. Zaten Türk dış politikasının üç temel direği varsa, bunun biri Batıcılık, ikincisi dengencilik, üçüncüsü de meşruiyetçiliktir, bu dengenciliği çok iyi oynadı; Almanya'ya karşı İngiltere'yi, İngiltere'ye karşı Rusya'yı, vesaire...

Fakat bugün artık uluslararası arenaya esas hakim olan, devlet değil, sermaye. Zaten küreselleşmenin de çoğu zaman sanıldığı gibi aksine, devletle bir ilgisi yok. Küreselleşme'nin sermayeyle ilgisi var ve o 1490'lar, 1890'lar, 1990'lar diye anlatmaya çalıştığım kırılma noktalarının tek sebebi, sermayenin o dönemlerde daha büyük bir ekonomik pazara ihtiyaç duyması. Şimdi devletlerin yerini çokuluslu şirketler aldı. Bugün 60.000 tane çokuluslu şirket var. Bunların şubeleriyle birlikte anlaşılması halinde, rakamı 500.000 çıkarmak gerekir. Bunlar, dünya üretiminin %20'sini, dünya ticaretinin de %70'ini ellerinde tutuyorlar.

Diğer yandan, Taner Hoca'nın da söylediği gibi, spekülasyon sermaye denilen bir olay, bunları dahi unutturacak bir şey. Bakın, 2000 yılında, 24 saat içinde, 1,3 trilyon dolar işlem görüyor dünya piyasalarında. Bu 1,3 trilyon doların %10'u o 24 saat içinde el değiştiren mal ve hizmetlerin karşılığı, %90'ı spekülasyon sermaye. 2001 yılında biz iki tane ekonomik bunalım yaşadık. Birinde, bir haftada 6 milyar dolar çıktı Türkiye'den, ikincide on günde 8 milyar dolar. Bunu Amerika

BASKIN ORAN'IN
KONUŞMASI

Birleşik Devletleri dahil, hiçbir ulusal devletin kontrol etmesi mümkün değildir.

Gelelim, nihayet bağımsızlığı sınırlayan üçüncü unsura: Küreselleşmenin üstyapısı. İşte konumuzun ve zurnanın "zırt" dediği deliğin bulunduğu yer burası. Bugün küreselleşmenin üstyapısı da ulusal devletleri çok çok sınırlıyor. Dikkat edin, küreselleşme toplantılarını, Dünya Bankası'nın veyahut da daha doğrusu Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantılarını protesto edenlerin taşıdıkları protesto pankartları da İngilizce. Marka kültürü -yaşımız ortalaması epey yüksek olduğu için bu salonda hepimizi değil, ama hepimizin çocuklarını ele geçirmiş vaziyette. Geçen gün baraj suları altında kalmadan Hasankeyf'e gittim, orada dizimize kadar paçaları sıvayıp Dicle'de oturduk ve balık yedik. Oradaki olabildiğine salaş lokantalardan bir tanesinin adı, "Blue Scorpion" idi, "Mavi Akrep".

Zaten en fazla endişelendiğimiz yer de burası galiba; çünkü altyapıyı görmez insanlar. Gördükleri, gördüklerimiz, hep üstyapıya ilişkin şeylerdir; ahlaka ilişkin, hukuka ilişkin, kültüre ilişkin, geleneğe-göreneğe ilişkin şeyleri görürüz sadece, onun altındaki ekonomik temeli, altyapıyı görmeyiz.

Mesela Sevr'in 232. maddesini bilmeyiz, ama Sevr'in bizi parçalamak istediğini biliriz. Oysa Sevr'in 232. maddesi, Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Nedir o? O zamanlar Türkiye Masası Şefi olan Cottarelli, Türkiye Cumhuriyeti bütçesinin Büyük Millet Meclisi'ne gitmeden önce IMF'ye gideceğini söylemiştir. 232. maddeyi, bilmeyenler için tekrarlayayım, mealen de olsa: "*Osmanlı bütçesi Meclisi Mebusan'a gitmeden önce Maliye Komisyonu'na sunulacaktır. Bir İtalyan, bir İngiliz, bir Fransız'dan oluşan bu komisyonun onayını aldıktan sonra Meclisi Mebusan'da değişiklik yapılırsa, bütçe tekrar Maliye Komisyonu'nun onayını almadan yürürlüğe giremez.*" Böylece taslak aşamasında değil, hazırlık aşamasında IMF'ye gönderilmektedir Türkiye Cumhuriyeti bütçesi; bu da Sevr'in 232. maddesidir. Çok insan Türkiye'de bunu bilmez, ama Sevr'den, Sevr'in başka şeylerinden şikayet eder ve çok bü-

yük olasılıkla olmayan şeylerinden şikayet eder, şimdi oraya geliyorum.

BASKIN ORAN'IN
KONUŞMASI

Şikayet ettiğimiz esas olay şudur: Diyoruz ki *"batı, tarih boyunca insan ve azınlık haklarını bahane ederek Osmanlı İmparatorluğuna ve Türkiye'ye müdahale etmiştir"*. Doğrudur; fakat Allah'a şükür, biz bu müdahaleye göğsümüzü çelik siper yaparak direnmişizdir. Yani bu insan ve azınlık haklarını ihlale devam edecek, dolayısıyla müdahale sebeplerini devam ettirecek bir biçimde büyük devletlere karşı direnmişizdir. Mesela 1878'de Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi şöyle demiştir: *"Babiâli, Ermenilerle meskûn vilayetlerde mahalli ihtiyaçların lüzum gösterdiği ıslahatı yapmayı ve vakit geçirmeden tatbik etmeyi ve Çerkezlerle Kürtlere karşı onların emniyetini temin etmeyi taahhüt eder"*. Abdülhamit, bunun hiçbir kelimesini uygulamamıştır, onun sonucu olarak da arkasından 1894-96 Sason ayaklanması gelmiştir, onun arkasından o Hamidiye Alayları kurularak Kürtlere bastırılmıştır. Onun arkasından tehcir gelmiştir, onun arkasından Asala terörü gelmiştir. Asala terörü görevini yaptıktan sonra da şimdi Türkiye'nin içinden çıkması mümkün olmayan, biri batan, bini çıkan Ermeni tasarıları gelmiştir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Küreselleşmenin alt-yapısına direnmek zordur. Küreselleşmenin üstyapısına direnmek veya direnmemek, işte bütün mesele budur. Çünkü küreselleşmenin üstyapısı, bir yandan sizin ulusal bağımsızlığınıza müdahale eder, bir yandan da muasır medeniyet getirir. Atatürk'ün bağımsızlığa bu kadar önem vermesinin nedeni bağımsız olmak değildi. Azgelişmiş ülke milliyetçiliğinin -ki 1930'larda ilk defa Mustafa Kemal'le ortaya çıkmış ve 1950'lerde bütün dünyaya yayılmıştır- ikinci ve asıl amacı olan, muasır medeniyete erişmenin önkoşuluydu bağımsızlık. Muasır medeniyet, sonradan 1950'lere kadar batılılaşma; batılılaşma kelimesinin aşağılayıcı bulunması üzerine de modernleşme kelimesiyle ifade edilmiş olan şeydir. Yani sonucun sonucu; eğer Türkiye, kendisine insan ve azınlık hakları konusunda yapılmış olan baskıya direnirse, bu doğ-

BASKIN ORAN'IN
KONUŞMASI

rudan doğruya kendi insanına insan muamelesi yapmaya da direnmek anlamına gelir.

Bir örnek vererek bitiriyorum: Biz, hep Sevr'in Osmanlı Devleti tarafından insanın onurunu ve devletin onurunu zedeleyen bir baş eğmeyle kabul edildiğini öğrenegeldik. Külliye yanlıştır efendim; Babîali, kendisine empoze edilen Sevr taslağına inanılmaz onurlu, hatta başı dik ve hatta dikbaşı bir cevap vermiştir. Eğer merak ediyorsanız, bizim kolektif olarak Mülkiye'de çıkarmış olduğumuz *Türk Dış Politikası* kitabının birinci cildinde "*Osmanlı Hükümeti'nin Barış Antlaşması Tasarısına Yanıtı*" başlığı altında okuyabilirsiniz.

Bakınız, burada enteresan olan şu: Kapitülasyonlar konusunda Sevr'in -malum, 1914'te İttihat ve Terakki tek yanlı olarak kapitülasyonları kaldırmıştı- kapitülasyonların 1920 yılında geri getirilmesini istemesi üzerine Bab-ı âli'nin verdiği cevap, ikili bir cevaptır. Birincisi, "*ekonomik kapitülasyonların geri getirilmesi kabul edilemez; çünkü gelişmeme mani olur*". İkincisi, "*adli kapitülasyonların geri getirilmesi konusunda bir komisyon kuralım*". Ne demek bu? "*Adli kapitülasyonlar konusunda komisyon kuralım*" demek şu: "*İçinde bulunduğum şeriat düzeninin sürdüğü sürece, benim bu müdahaleden kurtulmama imkan ihtimal yok. Bir komisyon kuralım, ben muasır medeniyete doğru ilerleyeyim ki bu müdahaleden kurtulayım.*"

Nasrettin Hoca'nın ensesine bir gün sokakta yürürken herifin biri "*pat*" diye bir tokat vurmuş. Dönmüş geriye, tanımıyor, etmiyor, "*herhalde bir yanlış oldu*" demiş, yürümüş, "*pat*" diye bir tane daha arkadan. Dönmüş, "*adam ne yapıyorsun sen; ben seni tanımıyorum bile*". "*Vallahi ağabey, kusura bakma; sende bu ense, bu karşıdaki adamda da -işaret ettiği adam da kalantor, kıkır kıkır gülüyor'- o para varken, sen bu enseyi tokattan kurtaramazsın*" demiş.

Bizde de bu insan ve azınlık haklarına riayetsizlik varken, Avrupa'nun veyahut dünyanın müdahalesinden kurtulamayız. Kurtuluşun tek çaresi, aynı zamanda kendi insanımıza insan muamelesi yapmak anlamına gelecek olan bu batı

müdahalesinin dediklerini yapmaktır. Bu ulusal onursuzluk değildir; ulusal onuru korumanın tek çaresidir. Bağımsızlık, daha doğrusu bağımsızlık diye bir şey artık olmadığı, onun yerine "görelî özerklik" tabirini kullanmamız gerektiği için, görelî özerkliği elde etmenin tek çaresi budur efendim.

Oturum Başkanı (Gündüz AKTAN): Sayın Oran'a da çok teşekkür ediyorum.

TARTIŞMA

Çok değerli fikirler ileri sürüldü. Genelde başkanlar, bu fikirleri özetlemek gibi yanlış bir yola saparlar, ama ben sizin vaktinizi almayacağım. Aslında bakarsanız, özetlenecek gibi değil, özetlemeye kalkarsam, bu görüşlere haksızlık da yapmış olurum. Buna karşı bir başka haksızlık türünü seçeceğim, o da şu: Yapmış oldukları konuşmanın belli noktalarında, onlar belki aksini de söylemiş olsalar, belli yorumlarda bulunacağım. Belki oralardan başka yerlere gidebiliriz.

Sayın Özcan, Osmanlı İmparatorluğu'nun patrimonial toprak tutkusundan bahsetti. Bütün devletlerde bir tür toprak tutkusu vardır; yok mudur? Aslında en büyük toprak tutkusu, ulusdevlette yok mudur? Yani bir an Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi topraklarını savunmasında gösterdiği azmi düşünün, bir de bugün Filistinlilerin kendi topraklarını savunmak için yaptıkları mücadeleye bakın. Eğer bu bir tutkuysa, Osmanlı herhalde Filistinliler'in tutkusunun 1/10'u kadar bir tutkuya sahip değildi; çok daha kolay kaybetmiştir, geriye almak için ve oradan atılan insanların geriye göndermek için de sanıldığı kadar büyük bir mücadele yapmamıştır. İmparatorluğun toprak tutkusu çok düşüktür. Buna karşılık ulus-devletlerin toprak tutkusunu belki insanlığın evriminin başlangıç dönemindeki bu "teritorial empireter" denilen hayvanların toprak tutkusuna bile benzetmek mümkündür.

İkinci konu, gerçekten Lozan'daki müzakerelerde sınırların savunulması konusunda çok kesin değildir talimat, gevşek bir talimattır, bu çok doğru. Hatta buna çok güzel örnekler de verdi; Batum, Batı Trakya ve Musul konularında. Aslında bir tanesini de Cumhuriyet'ten sonra yapmıştır

TARTIŞMA

Atatürk, bu da Kardak krizi dolayısıyla önümüze geldiği için eski arşivlere inip baktık; Meis Adası konusunda İtalyanlarla yaptığı müzakerede Meis Adası'nın etrafındaki 8 küçük kaya ve adacığı İtalyanlara bırakmıştır, orada Mussolini belasını üzerimize çekmemek için. Bugünün şartlarında böyle bir şey, yani Kardak'ı düşünten, en ufak bir şeyde nasıl büyük hadiseler doğdu. Bu tabii bizim artan gücümüzle ilgili olduğu gibi, artan ulus-devlet niteliğimizle de ilgili olabilir.

Irak'a müdahale konusunda kendi hakları görüşlerini ileri sürdü. Irak petroleri konusunu açanlardan biri de benim. Orada bizim tarihi haklarımız değil, ahdi haklarımız vardır. Belli bir noktaya kadar gelmiştir bunlar, ödemeleri yapmışlardır, aşağı yukarı 12 yıllık bir borçları kalmıştır. Doğru, Özal zamanında bütçelerden bu borç çıkarılmıştır; fakat bu defter hiçbir zaman kapanmamıştır, kapanmadığı kendilerine de söylenmiştir. Dolayısıyla günün bu saatinde Türkiye, -tabii verecek hali var mı Irak'ın, o başka bir tartışma konusu, ama- bunu isteyebilir, bu bir haktır Türkiye için.

Sayın Timur, kapitülasyonlardan bahsetti ve bunu vergi, yargı ve gümrük olarak söyledi. Onun bu konuyu doğal olarak açmasının ışığında burada benim aklıma şu geldi: Biz biliyorsunuz çok büyük bir mücadeleyle, yani Lozan'daki delegasyonumuz kapitülasyonlar konusunda amansız bir mücadele -çünkü bu konuda istediğini elde edemeseydi, merkezin talimatını almadan Ankara'ya dönme yetkisine sahipti- ölümüne bir mücadele vermiştir. Fakat akla başka bir şey geliyor: Biz zannederiz ki kapitülasyonlar daha ziyade Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgilidir. Halbuki mesela Japonya'da da, Çin'de de kapitülasyonlar vardı. Japonya'da kapitülasyonlara rağmen Japon ekonomisi öylesine büyüdü ki 1890'ların sonuna doğru İngilizler -ki başlıca kapitüler ülke oydu- Japonları müzakereye davet ettiler, kendileri kapitülasyonların kalkmasını istediler.

Bunu şunun için zikrediyorum: Bu yakalama dediğimiz, yani geri kalmış bir ülkenin önde giden bir uygarlığın ülkelerini ekonomik bakımdan, kültür bakımından yakalaması

dediğimiz olay, bizden çok daha başarılı bir şekilde Japonya'da vuku buldu. Bunun birçok nedeni var, yani kendimize haksızlık yapmak da doğru değil. Japonlar, dağılan bir imparatorluğun varisi değildiler, ben o kısmını mukayese etmek istemiyorum, ama mukayeseli çalışmaların yararlı olabileceğini düşünüyorum.

Küreselleşme konusunda sayın Timur'un söylediklerine belki aklıma gelen bir şeyi ilave etmek istiyorum. Yani Çin'in bugün küreselleşmenin içine girmek için bu kadar çaba göstermesi; biliyorsunuz Dünya Ticaret Örgütü'nün dışında tutuldu, adamakıllı bir müzakere sürecinden geçip çok ciddi tavizler de, yani batılı ülkelere tavizler de, vermeden içeriye sokulmadı. Burada bir şey var, bunu gözden kaçırmamamız lazım. Bağımsızlığı ortadan kaldıran unsurlardan biri, Türkiye'nin borçlanması, ondan hiç kuşku yok. Fakat bu borçlanmada biz şöyle bir yaklaşım içindeyiz: Yani bize bu borçlanma sanki dışarıdan dayatılmış bir borçlanma, onun arkasından da dayatılmış bir IMF programı, bunun içerisinde biz cenderenin içerisine giriyoruz. Halbuki -başka arkadaşlar da, sanırım sayın Timur da bunu kabul etti sunuşunun belli yerlerinde- Türkiye'deki borçlanmanın temel nedeni, popülist politikalar.

"Peki niye çıktı bu popülist politikalar?" diye sorarsanız, o zaman sayın Akşin'in söylediğine yakın bir şey söylemek zorunda kalabilirim; çünkü hazırlıklı olmayan bir demokraside yönetici elitler, çok büyük ihtiyaç olan kitlelere kendi ürettiklerinin, yani bu kitlelerin ürettiklerinin üzerinde kaynaklar sağlamazlarsa oy alamazlar, gelemeyiz iktidara, bunu sağlayanlar gelir. Eğer rekabet, siyasi rekabet bunun üzerine oturursa, ondan sonra buradan pek bir hayır da çıkmaz, sadece borç çıkar.

Sayın Akşin, "Rumeli yurdumuzdu" dedi. Bilmiyorum, içinizde kaç kişinin aileleri Rumeli'den geliyor; fakat bizim yaptığımız bir çalışmada, Türkiye'deki nüfusun aşağı yukarı %35'i Rumeli ve Kafkas kaynaklı. Dolayısıyla bunun da çok büyük bir kısmı zaten Balkan, Rumeli kaynaklı. Burada şöyle

TARTIŞMA

bir olay cereyan etti: Bilmiyorum, benim ailemde her iki taraf da Rumeli'den gelmeler ve gelişleri Balkan savaşları dolaylısıyla, yani mübadele de değildi, perişan bir şekilde geldiklerine hiç kuşku yok, ailelerinin çok büyük bir bölümünü de kaybettiler. Fakat Türk Milleti, başından geçen bu olağanüstü trajediyi sanki unutmuş gibi, bunu hatırlamıyor, bunu politik söylemine hiç aktarmıyor. Bunun kötü bir şey olduğunu söylemek için bunlardan söz etmiyorum, ama bir gerçek var, bu böyle. Yunanistan size baktığı zaman, bu duygular içerisinde *"tekrar almak istiyor eski kaybettiği yerleri, ama içinde gizli tutuyor, bir gün bize gelecek, alacak"* korkusu içinde. Halbuki bilmiyor ki bizim böyle bir derdimiz yok.

Bu nasıl oldu? Yani yurdunuzu kaybediyorsunuz. Biz, Justin McCarthy'nin hesabına göre 1821-1922 yılları arasındaki yani 100 yıllık süre içerisinde, 101 yılda Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen Türkler ve Müslümanlar, 5 milyon ölü veriyor ve 5 milyon insan da Anadolu'ya geliyor. Bu, tarihin gördüğü en büyük exodus'lerden biri, yani Yahudiler için söylenenden çok daha vahim bir durum var burada, ama her şey unutulmuş gibi.

İzah etmek ihtiyacını duyduğum bir olgu var: Aklıma Weber anlamında Atatürk'ün karizmatik liderliği geliyor; Weber'in *"instituton building"* dediği, yani kurumlar yaratan, yepyeni bir ulus, yepyeni bir devlet yaratan bir lider. Öyle bir karizma yaratıyor ki siz imparatorluğu kaybediyorsunuz, elinizde küçücük bir parça kalıyor; fakat bundan son derece mutlusunuz. En büyük başarıyı kazandınız, dünyanın en mutlu insanı sizsiniz. Bu böyle bir amnezi, bir unutkanlık getiriyor, büyük karizmatik lider; fakat bu süremeyebilir, sürememesinin anlamı şudur: Yavaş yavaş kaybettiklerinizin acısı geriye gelmeye başlayabilir. Buna üçüncü kuşak sendromu deniliyor. Yani birinci kuşak, büyük acılarını kendi çocuklarına anlatmıyor, onlar da bilmedikleri için kendi çocuklarına anlatmıyorlar; fakat birinci kuşak, torunlarına anlatıyor.

Bu vuku buldu mu Türkiye'de? Bunu bilemiyorum; fakat bulabilir her zaman. Yani bir gün başımızı Balkanlara çevirip,

"burası bizim yurdumuzdu, bizim hakkımızdı; büyük bir ıstırapla, büyük bir acıyla bizim elimizden burayı aldılar" duygusu bir gün çıkabilir.

İnönü'ye ilişkin olarak sayın Akşin'in söyledikleri çok önemli. Ben, İnönü'nün her zaman haksız eleştirildiğini düşününlerdenim. İnönü, siz ne kadar *"büyük"* dersiniz deyin, o büyük boyutlarının da üzerinde bir insandı muhtemelen. Ama her insanın bir talihsizliği vardır, o talihsizlik İsmet Paşanın Atatürk gibi birisinin ikincisi olmasıydı. Ama Türkiye, ulus olarak olağanüstü talihi, işte bu iki insanın yan yana gelebilmesiydi. Böyle bir iki insanın yan yana gelebildiği bir tarih evresi ve tülke, doğrusunu isterseniz ben tanımıyorum, bu bizim olağanüstü şansımızdı.

Sayın Akşin'in demokrasiye erken geçildiği konusundaki görüşü, bence bugünün şartlarında son derece cesaretle söylenmiş bir şeydir ve ben, bunun doğru olduğuna inanıyorum. Bunun anlamı şu değil: *"O zaman tekrar eskiye dönelim, tekrar bıraktığımız yerden devrimleri uygulamaya çalışalım"*. Bu mümkün değil, aradan 50 yıl geçti. Yapılacak şey, bugünün şartlarında, yani demokrasi içerisinde biz bu devrimleri tekrar nasıl yapabiliriz; büyük zorluk oradan geliyor.

"Devlet bağımsız, halk özgür" sözüne tabii katılıyorum, yalnız şöyle düşünün: Kapitülasyonlar altında bir devlet, yani vergi, gümrük ve adalet mekanizmaları yabancıların elinde. Bu devlette halkın özgür olması ihtimali var mı, mümkün mü bu? Fiilen mümkün değil. Yani kavramlara, kavram ayrımlarına karşı değilim, kavramların çok iyi tanımlanması lazım, ama burada özgürlükle bağımsızlık çok iç içe geçmiş oluyor.

Sayın Baskın Oran'ın bugünün şartlarında bence çok doğru bir analizi var, o analiz de şu: *"Bir dünyada hegemon devlet varsa, öteki devletlerin bağımsızlığı sınırlıdır"*.

Hatta ben buna şunu da ilave ederim: Artık orada orta büyüklükte devlet veya bölgesel güç de kalmaz. Yani sizin artık bugünün şartlarında, Amerikan gücünün böylesine hakim

TARTIŞMA ve yaygın olduğu bir ortamda “*bölgesel gücüm*” diye hareket etme manevra alanınız son derece kısıtlıdır.

“*Amerika'nın paralı askeri, ileri karakolu olmak...*” Bugün kavramlar çok değişti, Amerika'nın kendi ordusu paralı ordu bugün. 1991 Körfez Savaşı'nda Amerika'nın yaptığı tüm askeri masraflar, ama tümü, son kuruşuna kadar Araplar ve Japonlar tarafından ödendi. Bu nasıl bir hegemon güçtür ki bunun en bariz işareti olan silahlı kuvvetlerini kullanırken kendi cebinden çıkarıp para veremiyor? Şimdiki sıkıntısı zaten bu parayı bulamamasından kaynaklanıyor.

Son bir şey söyleyeceğim: İnsan haklarının tanınması halinde, yani kendi iradenizle insan haklarını tanıdığınız durumda kurtulacaksınız. Bu hakikaten bir strateji olarak sunulduysa üzerinde tartışılabilir, ama -diplomatlar ne derece bilimsel bir şey söyleyebilirler, onu bilemiyorum - ama biraz bilimsel açıdan bakmak lazım. İnsan hakları, demokratik olmayan toplumlarda çıkmaz; demokratik olmayan toplumlarda insan haklarını, yani hukuk devletini, onu garanti eden mekanizmaları çıkaramazsınız. Demokrasi size bireysel hakları getirir, ama kolektif hakları getireceğine dair hiçbir garanti yoktur. Hele hele Osmanlı İmparatorluğu gibi bir Ortaçağ İmparatorluğu olacak, bunun içerisinde demokrasinin hiçbir kurumu işlerlik sahibi olmayacak, işleyemeyecek, bunun içerisinde bireysel haklar da kabul edilmemiş olacak, ama üçüncü-dördüncü kuşak kolektif hakları siz Ermenilere tanıyacaksınız, Rumlara tanıyacaksınız ve nasıl tanıyacaksınız; bunlar yabancı güçlerle birleşip sizi allak bullak etmeye çalıştığı bir dönemde, bu fiilen mümkün değildir.

Bakın, bugün bile herhangi bir hareket, yani diyelim ki PKK hareketi; bu PKK hareketi, basit bir insan hakları hareketi değildir. PKK hareketi, dış güçler tarafından sürekli desteklenmiştir, dış politikayı yapan herkes bunu bütün ayrıntılarıyla bilir; sizin dostlarınız desteklemiştir, müttefikleriniz desteklemiştir. Bir de bu mücadeleyi yaparken demokratikleşmeniz bekleniyor. Kan akarken insan hakları hukukunda ilerleme sağlanamaz. Ancak savaş hukukunda ilerleme sağla-

nabilir. Yani pratik olmayan bir şeyle uğraşıyoruz burada ve unutmayalım, bunu her Dışişleri memuru bilir, bir başkasının insan hakları sorunu, daima kullanılabilecek bir dış politika aracıdır. Bunu sonuna kadar kullanırsınız, siz de kullanırsınız, biz de başkasına karşı kullanırız, her zaman bu mümkündür. Onun için bu işin kolay olabileceğini zannetmiyorum.

Buyurun sayın Oran.

Prof. Dr. Baskın ORAN: Efendim, çok kısa olarak, böyle telgraf çeker gibi cevap vereyim. En önemlisini de en sona bırakacağım; çünkü Gündüz Aktan, en önemlisini en son söyledi.

Bu imparatorlukların toprak tutkusuyla ulusdevletlerin toprak tutkusunun farklı olmasının sebebi, -teorik izah da bulunabilir belki- ama Türkiye açısından bu şey değil; çünkü imparatorluklar da muazzam toprak meraklısıdırlar. Hatta ulusdevletler devamlı toprak almadıkları halde, imparatorluklar devamlı toprak da kazanırlar, fethederler. Burada Türkiye'nin toprak konusunda çok hasis olmasının sebebi, artık o elbise çeke çeke, çeke çeke çekecek yerinin kalmamış olmasıdır, yani Anadolu'dan gidecek yerin olmamasıdır, onun için toprağa bu kadar önem vermektedir.

Irak petroleri konusunda, tabii şimdi ben ortaokulda okurken Saint Joseph'te benim takma adım "avukat"tı. Fransızca'yı arkadaşlarımdan biraz daha erken söktüğüm için, kalkıp Frère'lerin onlara söylediklerine cevap verirdim; "Sen avukat mısın?" derlerdi. Gencer'in de haklarını müdafaa etmek tabii ki bana düşmez, ama Irak petroleri konusunda her ne kadar ahdi alacağımız varsa da bunu koyun can derdindeyken yapmamak onuruna sahip olmalıydık. Zaten Gencer de esas olarak bunu söyledi.

Demokrasiye erken geçildiğine katılma meselesine ben katılmıyorum, onu hemen geçeyim.

"Bu PKK, insan hakları hareketi değildir" doğru. PKK, milliyetçi bir örgütün terörist yöntem kullananıdır ve Kürt milli-

TARTIŞMA

yetçiliğini eskiden beri temsil eden örgütlerin zaman zaman teröre başvurduklarını biliyoruz, bu sonuncusudur. Yalnız PKK insan hakları hareketi değildir, ama 12 Eylül tarafından insan haklarının rezil edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. 12 Eylül askerî darbesi, 1980'de gerçekleşmiştir, PKK 1984'te ortaya çıkmıştır. PKK'yı yaratan, hiç kendimizi aldatmayalım, Diyarbakır Askerî Cezaevi'dir.

Geçenlerde yaşlı bir dostum öldü Diyarbakır'da; önce felç, iki gün sonra da ölümü gerçekleşti. Bu zat, sağlam olan bütün dişlerini cezaevinde birer birer kendi çekmişti iple. Neden, biliyor musunuz? Çünkü cezaevinde kendisine bok yedirilmişti ve artık o dişlerle yemek yiyemez hale gelmişti. PKK, bir insan hakları hareketi değildir; fakat 12 Eylül rezaletinin insan haklarını külliyen ortadan kaldırması sonucu ortaya çıkmıştır. Unutmayın, İsviçre'de 4 dil konuşuluyor ve bunlardan 3 tanesi de resmî dil. Neden kimse dışarıdan İsviçre'ye müdahale edip İsviçre'yi parçalamıyor; çünkü İsviçre'de parçalanacak bir ortam yok da ondan. Onun için PKK'nın dış mihraklar sonucu doğduğunu söylemek külliyen yanlıştır. Zaten sevgili dostlarım, nerede "*dış mihraklar*" lafını duyarsanız, iç çamaşırınızı bırakmak zorunda kalırsanız bile kemen kaçın.

Söyleyeceklerim bu kadar.

Oturum Başkanı: Teşekkürler Sayın Oran.

Buyurun sayın Akşin.

Prof. Dr. Sina AKŞİN: Vallahi ne söyleyeceğimi bilemiyorum, yine de Başkanımıza biraz cevap vermek istiyorum. "*Efendim, dayatılmış bir dış borç yok*" dedi, bu doğru değil. Biz tabii borçları tabanca zoruyla almadık, ama eğer elinizde çuvala para varsa, onu işletmek istersiniz. En iyi işletmelerden biri de fakir fukara ülkeleri bulup onları borçlandırmaktır. Yani "*gel, borç al...*" Ben şundan biliyorum; bizim Cebeci'de, banka şubelerinden kızlar geliyor arada bir, kredi kartı için, dayatıyorlar, yani öyle dil döküyorlar ki... Aynı şekilde Dün-

ya Bankası, bin tane fırlıdak çeviriyor, "Milli Eğitim Bakanlığı'na borç verelim rakamla verilen notlar harfe çevrilsin projesi için size kaç milyon dolar borç veriyoruz" diyorlar. Tabi bizimkiler de borçkolik, "borç aldık, ne güzel" diyorlar. Ama onlar da çok uğraşıyorlar, alalım diye. Onun için bu tamamen tek taraflı değil; elinizde çuvalla para varsa, onu işletmek istersiniz ve bu işletme yollarından biri de budur, ona buna borç vermektir.

İnönü konusunda, İnönü'ye olan sevgi ve saygınıza ben de katılıyorum, zaten bunu söylerken ıstırap duyuyorum, ama birtakım gerçeklerle de karşılaşmak lazım. Bu arada şunu da söyleyelim: Cumhuriyet Halk Partisi, hiçbir zaman parti olmamıştır, her zaman liderin arka bahçesi olmuştur. Atatürk zamanında öyleydi ve hep öyle oldu. Yani Cumhuriyet Halk Partisi, lider partisidir, orada başta kim varsa, onun borusunu öttürmüştür. İnönü, Köy Enstitüleri'nin kapatılması sırasında havalara bakmıştır; Halkevleri kapatılırken bir konuşması var Mecliste, başka bir tepkisini bilmiyorum. Hiçbir zaman oturup da Cumhuriyet Halk Partisi, programında, "efendim biz iktidara gelince Halkevleri'ni yeniden açacağız, yeniden Köy Enstitüleri'ni açacağız" dememiştir, onun üstüne soğuk su içilmiştir. İsmet Paşa ve Partisi, birlikte üstüne su içmişlerdir, seyirci kalmışlardır.

Peki 8 yıllık eğitimin o kadar geç gelmesinde CHP'nin vebali yok mu; şüphesiz var. Hiç böyle bir meselesi yoktu, başka işlerle uğraşıyorlar; dokunulmazlık vesaire... Güzel tabii, onlar da güzel davalar, ama Türkiye'nin temel meselesi, Ortaçağ'ı tasfiye edememiş olmaktır.

Şunu da belirteyim: Ortaçağ güçleri, emperyalizmin faal desteğini alıyor. Fethullah hoca Türkiye'ye barınamıyor, bu adam şeriatçı, sanırsınız ki başka ülkeye giderse bir Müslüman ülkeye gidecek; hayır, domuz yiyen bir ülkeye gidiyor, oraya yerleşiyor. Çan sesleri arasında böyle orada oturuyor, işe bakın. Cemalettin Kaplan nerede çıkıyor; Almanya'da çıkıyor, işe bakın, oğlu yine Almanya'da oturuyor. Geçenlerde de Nakşibendilerin büyük adamı trafik kazasında öldü, meğerse Avustralya'ya yerleşmiş o da. Yani hiç Müslüman

TARTIŞMA ülkeye gitmiyorlar bunlar. Bu, emperyalizm ile Ortaçağ güçleri arasında, yani şeyhlik ve ağalık düzeni arasındaki yakın ilişkiyi gösteren bir şeydir.

Baskın arkadaşımızın söylediklerine şunu da ilave etmek istiyorum: Herkes haklı burada bir yerde; fakat şunu da göz önüne almak lazım: Asala işi ne zaman başlamıştır? Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra, 1975'te başlamıştır. Asala'nın tipik eylemleri, faili meçhul cinayetlerdir çoğu, örgüt işidir. Asala terörü 83'te durdu. Niye durdu; çünkü Asala halt etti, Fransız öldürdü. Orly Havaalanı'nda Türklerle birlikte Fransız öldürülünce şak diye kestiler. Hemen yakalandılar, faili meçhul olmaktan çıktı. İşe bakın, yani böyle inanılmaz bir şey. Peki ertesi yıl PKK silaha sarılıyor; bu bir tesadüf müdür? Bunu düşünmeniz için söylüyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Buyurun.

Prof. Dr. Taner TİMUR: Ben, küreselleşme konusunda en önemli gördüğüm şeyi söyledim, yoksa konumuz küreselleşme olmadığı için, küreselleşmeyi bütün boyutlarıyla anlatmaya çalışmadım ve küreselleşmede en önemli şey olarak spekülâtif de olmak üzere, sadece spekülâtif değil, ama bütün sermaye akımlarına serbestlik sağlama olgusuna işaret ettim. Bu anlamda Türkiye, küreselleşmeden farklı politikalarla yarar da çıkarabilir. O bakımdan Gündüz Aktan'ın söylediğinde bir gerçek payı var. Fakat verdiği örnek, bence pek yerinde değil, daha doğrusu benim söylediğime uygun bir şey değil; benim bakış açımdan, beni daha çok destekleyecek bir şey.

Sayın Aktan Çin örneğini verdi; Çin, benim asıl eleştiri konusu yaptığım ve Türkiye'yi de çok ağır bir şekilde baskı altında tuttuğunu söylediğim bu sermaye akımlarını kontrol eden bir ülke. Çin, ticareti serbestleştirmek istiyor; çünkü ticarete engeller, tam tersine küreselleşme şampiyonluğunu yapan Amerika'dan ve batı ülkelerinden geliyor. Onlar, kendi tarımlarını destekleyerek, suni bir fiyat politikasıyla

az gelişmiş ülkelerin, kalkınmakta olan ülkelerin tarımlarını, çiftçilerini çok zarara sokuyorlar. Dünya Ticaret Örgütü'nün şu sırada tüm toplantılarına, hatta çıkmaza sokacak şekilde egemen olan unsur bu.

İkinci ve daha passional unsur, tabii çok partili hayata geçiş. Sina Akşin dostumun birçok fikrime katılmasını tabii büyük bir sempatiyle karşıladım, ama burada ben maalesef O'nun fikrine katılamayacağım. Çok partili hayata geçişi ben böyle bir karşıdevrim vesaire diye görmüyorum. Çok partili hayata geçişimiz, çok farklı bir konjonktüre rastlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İkinci Dünya Savaşı'nda izlenen politikaya karşı Amerika ve İngiltere, savaşa girmeme, Almanlarla, Nazi Almanya'sıyla anlaşmalar imzalama, ona çok yakın bir politika gütmeye dolayısıyla bizim şeffik sisteminin itibarı çok zayıflamıştı. Hatta başta Sovyetler Birliğiyle de bizi baş başa bıraktı, "ne haliniz varsa görün" diye.

Çok partili sisteme giriş konusunda bir de kitap yazdım, orada daha ayrıntılı örnekler verdim. Çok partili sisteme geçmemiz bir sürü olumsuz şeyler yarattı, ama geçmeseydik Türkiye Sina Akşin dostumun söylediği gibi olumlu, ilerici adımlar da o uluslararası konjonktür içerisinde ne dereceye kadar ilerleyebilecekti? Bunlar zaten çok partili sisteme geçmeden bazı geri adımlar atılmaya başlanmıştı. Ayrıca tam çok partili hayata geçerken, Halk Partisi içerisinde büyük bir kavga vardı. O sırada bugün söylenen şeyleri söyleyen insanlar, Recep Peker ve çevresi, Halk Partisi içerisinde müfritler grubunu oluşturuyorlardı ve Recep Peker'in devrim tarihi derisiyle ilgili notları, parlamentonun bir gevezelik unsuru olduğu vesaire gibi fikirleriyle daha çok Mussolini'den etkilenmişti.

Kısaca benim düşüncem şu: Türkiye çok partili hayata geçmeseydi o sırada, tipik bir ortadoğu diktatörlüğü olurdu, İran şahı gibi reformlar yapmaya çalışırdı. Çok partili hayata geçtiğimiz zaman, yine kötü şeyler oldu, Sina Akşin'le tamamen paylaştığım olumsuz gelişmeler oldu, ama buna muhalefet de oldu, en azından buna bir ciddi ve örgütlü muhalefet de oldu ve üstelik Türk vatandaşında bir oylarının etkinliğinin-

TARTIŞMA

den, etkililiğinden doğan bir kendine güven, bizi bugün orta-doğudan ayıran özelliklerden biri olarak iftihar ettiğimiz bazı nitelikler ortaya çıktı. Bunları ben kolayca yabana atamayız diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler sayın Timur.

Buyurun.

Doç. Dr. Gencer ÖZCAN: Öncelikle sayın Başkan'ın yorum ve katkıları için teşekkür ederim. Ben, patrimonyal toprak tutkusunun kavramsal olarak açılması konusunda bir tarihçi olmadığım için çok donanımlı değilim, derin bir tartışmaya giremem. Burada ne ölçüde gerekir, onu da bilmiyorum, ama hangi anlamda kullanmaya çalıştığımı birazcık açmak istiyorum.

İki şey söylemeye çalışıyorum; birincisi genel, Osmanlı bir askeri toprak devleti; yani bir imparatorluk olarak onu İngiliz ve Fransız İmparatorluğu'ndan ayıran, Baskın hocamızın da belirttiği gibi şu: Osmanlı İmparatorluğu, o sömürge imparatorluklarının yaratılması dalgasında ortaya çıkmış tür imparatorluklardan birisi değildi, onlarda bu tarz patrimonyal toprak tutkularına rastlamıyoruz. İngiltere, esas itibariyle hammadde temini ve mamul madde gönderilmesi trafiğini sağlama alabilecek belli denizaşırı noktaların tutulmasına büyük önem atfederdi; Cebelitarık, Malta, Süveys, Hong Kong vesaire gibi yerlerin tutulması onlar için önemliydi, onun dışındaki yerlerde doğrudan yönetimle işini çözümlüyebiliyordu. Ama Osmanlı'da böyle bir şey yok, yani yerel üretim biçimlerinin değiştirilmesi, fethedilen yerlerde yepyeni bir üretim formunun ortaya çıkartılması anlamında daha sonraki imparatorluklardan ayrıldığını görüyoruz, birincisi bu.

İkincisi de özel olarak biraz önce yine Baskın hocamızın değindiği bir tarihsel olaya değinmek istiyorum. Bu Bab-ı âli'nin Sevr'e verdiği ilk resmi tepki 30 küsur sayfalık doküman şeklinde olan bu tepki de gerçekten son derece ilginç bir

tepki. Fakat İstanbul Hükümeti, daha sonra bu pozisyonunu son derece anlaşılabilir bir nedenle koruyamamıştır ve orada da netice itibarıyla sadece ve sadece kendisini Vatikan tarzı birtakım sıfat ve ayrıcalıklar karşılığında ve ayrıca da birtakım eski Osmanlı toprakları üzerinde yapılacak bazı küçük simgesel düzenleme, mesela İzmir için bir kalede bir bayrak bırakılması falan gibi birtakım simgesel değişiklikler karşılığında vazgeçebilmesi anlamında kullandım, bunu vurgulamak istiyorum.

Ulusdevletlerin toprak tutkusu konusuna gelince özellikle de Türkiye'nin Anadolu sınırlarını koruyabilmek için kuşkusuz çok büyük bir çaba gösterdiği açık, yani ulusdevletin ülkesel bütünlüğüne verilen önem kuşkusuz açık.

Hemen bir teşekkürü sayın Aktan'a belirtmek istiyorum; Meis-Adakale meselesi olarak Türk dış politikası tarihinde geçen husustur. Gerçekten o konuda yine gerçekçi bir tutumla belki de alınabilecek bir askeri harekâta girişmek yerine geri durulmuştur.

Üzerinde en çok durmak istediğim konu, sayın Yaşar Yakış'ın yapmış olduğu açıklama. Yine Baskın hocam sağ olsun, bu konuda söyledi; fakat ben önce bir itirafta bulunmak istiyorum, o da şu: Ben, bu konuyu ilk okuduğumda hem ilgi duymuştum, kaydetmişim; buraya gelmeden önce dosyalarımı yeniden karıştırırken, daha önce dosyayı aldım, fakat okumadım, yazısını buldum sayın Aktan'ın. Dolayısıyla sanki "kişisel bir atışma mı" gibisinden bir şeyin rahatsızlığını duydum.

Burada benim sorunum, sayın Aktan'ın ya da bir başka yazarın, müellifin belli bir konuda fikir ileri sürmesi değil. Yaşar Yakış gibi son derece takdir ettiğim, başarılı bir kariyer diplomatının kendisine sorulan birtakım netameli sorulara çok daha iyi bir cevap verecekken ve kaçınması gerekirken, çok hassas bir dönemden geçerken "evet, biz bu konuda teknik çalışmalar yaptırıyoruz" demesidir. Sonradan tabii bu Kürşat Tüzmen'in Bağdat ziyaretinde çok kötü de bir olaya neden ol-

TARTIŞMA muştur. Orada Iraklı yetkililerin öntünde bu sorunun devamı niteliğinde başka sorular, üzerine "ikinci Libya hadisesi" diye adlandırılan bir sevimsizlik yaşanmasına neden olmuştur. İnanıyorum ki aradan 5-10 sene geçince -inşallah her şey yoluna girer, istikrar sağlanır- Iraklı meslektaşlarımızla oturduğumuzda da bunlar bizim öntümüze gelecek. Zamanlama konusunu Baskın hocam söyledi, yani bir Dışişleri Bakanı tarafından, özellikle meslekten gelen bir Dışişleri Bakanı tarafından bu açıklamanın yapılmasının zamanı mıydı?

Bir küçük hususa daha değinerek bitirmek istiyorum, o da şu: Yine burada alıntısını yaptığım açıklamalarda, -Dışişleri Bakanlığı'nın çok sıkıntı duyduğunu biliyorum, bunlar basına da yansıyan haberler- mesela Milli Savunma Bakanı Çakmakçoğlu'nun bir türlü anlayamadığım ifadesi, "Musul, Lozan'da bize emanet edildi". Yani böyle bir şey yok bildiğim kadarıyla; fakat bu seçimlerden önce söylenmiş, belli bir seçmen kitlesine yönelik olarak kullanılmış bir ifade. Dışişleri Bakanlığı'nın çok rahatsız olduğunu biliyorum. Ama bunları, bu alıntıları özellikle Başbakan, Dışişleri Bakanlığı ve Mili Savunma Bakanlığı düzeyindeki insanlardan yaptım, diğerlerini yapmıyorum. O konuda inanılmaz bir külliyat var; ve ben Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olarak bu söylemlerden çok rahatsızlık duyuyorum.

Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Buyurunuz efendim.

Çağpar FIKIRKOCA (Emekli Çevirmen): Efendim, dış politikanın yürütülmesinde yeni iktidar, bazı becerikli olmayan davranışlar sergilemiş olabilir, bunun sebeplerinin şu anda önemi yok. Fakat ben, sayın Gencer'in şunu anlamazlıktan geldiğini görüyorum ve şaşıyorum: Genişlemeci olmayan barışçı bir dış politikamız, bizim irademiz dışında geçerliliğini ve fiili etkinliğini kaybedebilir sayın Gencer. Bu durumda Cumhuriyet, yeni duruma uyum sağlamak, yeni dengeler

arayışını yürütmek görevine ve sorumluluğuna sahiptir ve bunu yapmalıdır, aksi halde görevini yapmamış olur. Cumhuriyet'in dış politikası, Cumhuriyet'in elini kolunu bağlamak için değil, onu yaşatmak ve güçlendirmek için ortaya konulmuştur. Şartlar değişince, Cumhuriyet'in dış politikası değişir veyahut gelişir. Bu konudaki dilsel beceriksizliklerle işin özünü kaybediyorsunuz gibi geliyor bana. Ne düşünüyorsunuz bu konuda?

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Buyurunuz.

Av. Burhan KARACELİK (Türkiye Barolar Birliği Önceki Başkan Yardımcısı, Zonguldak Eski Milletvekili): Ben, sayın Akşin'in konuşmasında bir noktaya açıklık getirmek istiyorum: sayın Akşin, İsmet Paşa'nın 1945'te Rusya'nın korkusuyla paniğe kapıldığını ve çok partili rejime karar verdiğini söyledi ve dedi ki *"Bundan partisinin haberi var mıydı, bilemiyorum, belki de partisinin haberi yoktur"*.

Yaşadığım bir olayla buna açıklık getirmek istiyorum: 1957'de İsmet Paşa'nın başkanlığında il başkanları toplandı, Zonguldak İlini temsilen o toplantıya ben katıldım. Başkanlar söz aldıklarında hemen hemen hepsi ağız birliği içinde İsmet Paşa'yı eleştirdiler: *"Paşam, çok erken davrandın, çok partili rejime geçecek zaman değildi, millet buna hazır değil, bugün büyük sıkıntıyı başta sen çekiyorsun, keşke buna geçmeseydin"* dediler, eleştirdiler.

İsmet Paşa, bütün bunları dinledikten sonra verdiği cevap şu: *"Ben, 1945'te çok partili rejime geçmeye karar verdiğim zaman, bunu parti içinde arkadaşlarımla tartıştım. Bugün söylediklerinizi bana pek çoğu söylediler: 'Paşa erken, sen buna geçme, birçok badi-reler atlatacağız, Türkiye'yi bir maceraya sürükleme' dediler. Kendi kendime düşündüm, söylediklerinde gerçek payı vardı. Günlerce düşündüm, dedim ki: 'İsmet, sen olacıklara tahammül edebilecek misin? Yeni bir rejime geçiyorsun. Eğer tahammül edemeyecersen, Türkiye'yi bir maceraya sürükleme' ve bunlara tahammül edebilece-*

TARTIŞMA

ğime karar verdim, çok partili rejime geçildi. Bugün 11 yıl kazandık; eğer bugün başlasaydık, 11 yıl geriden başlayacaktık". Yani İsmet Paşa çok partili hayata geçerken, kendi paniklemesinden değil, kendi partisinin ileri gelenleriyle, partiyle meşveret, görüşerek bu görüşe geçmiştir. Buna açıklık getirmek istedim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ederim. Buyurun.

Av. Hasan DÜLGEROĞLU (Ankara Barosu, Barolar Birliği Delegesi): Sorum, sayın hocam Oran ile sayın hocam Akşin'e olacak.

Değerli hocam Oran, Kürt sorununu dile getirirken, teşhisi koydular. Teşhis gerekçelerine bir itirazım yok; mantıklı akli ve haklı. Yalnız çözüm yolu konusunda alternatif bir çözüm getirmedi. Bu anlamda şu sorunun cevaplandırılmasını diliyorum: Kürt sorunu, malumunuz 12 Eylül'den sonra bilinen baskılar nedeniyle, Apo'nun 1984'te bir köy baskınıyla 15-20 kişiyi katletmesiyle başladı. 1999'lara kadar da malumunuz, bir Türkiye gerçeği. Türkiye Cumhuriyeti vatandaş kimliğini taşıyan kişi, bu şer gücün baskısı, zulmü karşısında Güney Anadolu'ya gidemez oldu.

Yine vurguluyorum; teşhisiniz haklı, ama şunu soruyorum: 1984'ten sonra hükümetin takındığı, ordunun sahip çıktığı o çözüm yolunun çözüm olmadığını söylediğinize göre, siz sayın hocam, o zamanının başbakanı veya siyasi, askeri konuda danışmanı konumunda olan genelkurmay başkanı durumunda olsaydınız, kangren olmuş o illegal örgütün orduyla yaptığı harbe nasıl bir çözüm bulurdunuz?

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim. Buyurun.

Ahmet ÇİFTÇİOĞLU: Sayın Timur hocam, Atatürk'ün bağımsızlıkla ilgili görüş, düşünce ve uygulamalarını dile getirdi. Ben kısa kısa tümcelerle bu görüş ve düşünceleri biraz daha pekiştirmek istiyorum: Atatürk diyor ki "*ben, atalarımın en büyük mirası olan özgürlük, bağımsızlık aşığı olarak yaratılmış*

bir insanım". Evet, o özgürlük ve bağımsızlık aşığı olarak yaratılmış büyük, hem de çok büyük bir insandı. İşte bu büyüklüğü sayesinde ki yalnız bizim yurdumuzda değil, tüm dünyada tarihlere onurla, şanla, gururla, altın harflerle geçti. 23 Nisan 1920 günü Birinci Büyük Millet Meclisi açıldığında, -sevgili gençlere anımsatmak istiyorum; Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi değil, Birinci Büyük Millet Meclisi, daha o zaman Türkiye adını almamıştı- tüm dünyaya şunları haykırıyordu: "Bütün dünya bilmelidir ki artık Türk Ulusu, Türk Devleti üzerinde herhangi bir güç, herhangi bir makam yoktur. Tek bir güç vardır; ulusal egemenliktir ve tek bir makam vardır; ulusun kalbi, vicdanı ve varlığıdır".

Atatürk, haykırmasını sürdürüyordu: *"Bütün dünya bilmelidir ki artık Türk Ulusu, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti, asla ve asla uşak muamelesine tahammül edemez. Her uygar ulus ve hükümet gibi, özgürlük ve bağımsızlığının tanınmasında ısrarlı olarak direnmektedir".* Bütün sorunumuz da budur, biz savaş değil, barış isteriz; barışın bir an önce gerçekleşmesini görmek, ona yardım etmek ve katkıda bulunmak isteriz.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ordusu dağılmış; topu, mermisi, hiçbir şeyi kalmamış; yıkık bir ülkede ulusal kurtuluş savaşı yapılıyor. Ama nasıl yapılıyor, nasıl başarıyor? Kağnılarla, kadınlarımızın taşıdıkları mermilerle, cephanelerle, halktan toplanan yiyecek, çamaşır, giysi, çarık, çorapla ulusal kurtuluş savaşı başarıldı. Ama bu askeri başarıyı büyük Atatürk yeterli görmedi. Sizlerin de az önce değindiği gibi, İzmir İktisat Kongresi'ni toplayarak, orada yapılması gerekenleri dile getirdiler ve 1930'lu yıllarda tüm dünyada ekonomik kriz yaşanırken, Türkiye bu krizin dışında kaldı.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Buyurun.

Cumhur AYDIN: Baskın hocanın sunuşunu çok dikkatle dinledim, notlar aldım. Geriye dönüp bakıldığında, bütün anlattıkları çok doğru yerlere yerleşiyor, sanki hiç konuşulacak

TARTIŞMA şey kalmamış gibi görünüyor. Ancak ben, kendisine iki soru yönelmek isterim: Birincisi, bu dış ticaret ve GSMH oranlarını verdi. Acaba başarılı bir 50 yıllık Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, bağımlılık-bağımsızlık konusunda daha farklı bir yerde olabilir miydi?

İkinci sorum yine hocama: *“Ulusallık öldü, görelî özerkliği elde etmenin zamanı, azınlık hakları ve insan haklarına tutunalım, durumu da idare edelim”*. Kendisi söylemedi, ben söylüyorum, öyle algıladım ben. 1920’lerde böyle bir mantık olsaydı, acaba Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıkabilir miydi?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Buyurun.

Prof. Dr. Ferit Hakan BAYKAL (Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Devletler Hukuku Öğretim Üyesi): Çok teşekkür ederim.

Ben, öncelikle konuşmacılara çok teşekkür ediyorum; gerçekten zevkle dinledim, birçok not aldım. Yalnız benim sadece Baskın Beyin söylediklerine çok kısa karşı görüş olarak söyleyeceklerim var: İsviçre ile Türkiye’yi kıyasladılar, iki devlet olarak. İsviçre’de 4 dilin konuşulduğunu, 3 dilin resmi dil olduğunu, bunun da hiçbir sakınca yaratmadığını söylediler. Bu konuda herhalde hiç verilemeyecek bir örnek, bana göre İsviçre. Yani İsviçre’nin tarihine, kültürüne, yapısına bakarsanız, Türkiye ile bunu nasıl kıyaslayabildiğini ben anlamış değilim.

Yine PKK olayına geldiğimizde, bunun sebebinin ben şahsen 12 Eylül olduğuna inanmıyorum. Akşin hocamızın da değerlendirdiği gibi, sayın Aktan’ın da değerlendirdiği gibi, bunun tamamen dış mihraklarla yönlendirilen bir eylem olduğunu, terörist bir faaliyet olduğunu söylüyorum; çünkü Ermeni olayının bıçak gibi kesilmesinden hemen sonra bu devreye girmiştir. Ayrıca bazı gruplar, iyi niyet olması duru-

munda her türlü kültürel hakların tanınmasından yanayım. Ancak bir grup kalkıp, “ülkeyi parçalayacağım, böleceğim” diyorsa, kan akıtıyorsa, buna da kolaylık sağlamak gerekmiyor. Kimsenin hakkı kötüye kullanma hakkı olmadığını da burada belirtmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Buyurun.

Av. Adil ŞAHİN (Ankara Barosu): Arkadaşım kısmen değindi. Ona ben daha bir açıklık getirmek için sorayım. Yanlış anladığımı sanıyordum, ama herhalde benim gibi anlayanlar var. Baskın hocama tabii ki bu soru: Globalleşme adına bağımsızlıktan vaz mı geçelim? İnsan hakları, demokratik, özgür hukuk devleti kavramlarına hiç kimsenin itirazı olamaz. Bunu Avrupa kendi içinde bile uygulamıyor. Bugün globalleşme adına zaten yönetimimize çok derin denebilecek ölçüde müdahaleler var. Yani “globalleşme adına bağımsızlığımızdan vazgeçelim mi?” demek istiyor, bunu anlamış değilim, buna açıklık getirmesini istiyorum.

Bir de Sevr imzalanırken bazı delegelerin bazı maddelere çok onurlu bir şekilde itiraz ettiğini söylüyor. Biz lise tarihlerinden de biliriz, gözyaşlarıyla imzalandığı söylenir. Sonuçta Türk Milleti'nin yok edilmesi ve İç Anadolu'nun dışında Anadolu'nun diğer taraflarının yok edilmesi bahasına imzalanmadı mı?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim, sağ olun.

Timur hocam, sizinle başlayalım isterseniz, var mı söyleyeceğiniz herhangi bir şey? Yani herhangi bir şey yoksa geçebiliriz.

Buyurun sayın Özcan.

TARTIŞMA

Doç. Dr. Gencer ÖZCAN: Teşekkür ederim sayın Başkan.

Sayın dinleyicinin görüşlerine şunu söylemek istiyorum: Bu şartlar değişince politikanın değişmesi, son derece tehlikeli bir düşünce, bütün açıklığıyla düşüncelerimi ifade etmek istiyorum.

Bir küçük hatırlatma yapayım, siz mutlaka bu ayrıntıları hatırlayacaksınız: 1921 Moskova Anlaşması imzalanırken, imzalayan, görüşmeleri sürdüren heyette Stalin de vardı ve 1945 senesinde aynı Stalin, tıpkı sizin söylediğiniz ifadelerle Türkiye'ye karşı bir baskı politikası başlattı. Ne dedi; *"Şartlar değişti, biz 1921 Anlaşması'nı imzalarken çok zayıftık; şimdi sene 1945, İkinci Dünya Savaşı'nın muzaffer ülkesi olarak biz Kuzey Anadolu'daki sınırları gözden geçireceğiz, Boğazların statüsü değişecek vesaire..."* ayrıntısına girmiyorum. Yani bu şartlar değiştiği zaman, kime ne olacağı hiç belli olmaz.

Bu iş çok mu sonuç alıyor, onu bilemiyorum, ama yapılabilecek tek bir şey var: Sınırlar bir kez çizildikten sonra, sınırları yapan anlaşmalar bir kez imzalandıktan sonra, o imzacı devletlerin ona sonuna kadar saygı göstermesi gerekir. Bunu bir defa bir akit olarak kabul etmemiz gerekiyor. Sınırlar konuşa konuşa değil, konuşmaya konuşmaya pekişiyor. Yani şu anda koşullar uygun aslında, Gürcistan çok kötü durumda; Güney Abazya sorunu var, Acarya sorunu var, Osetya sorunu var, daha kötüsü hükümet seçimlerde gidebilir. Batum'u isteyelim aslında, hiçbir sakıncası yok! Bence bu son derece tehlikeli ve tüm yayılmacı ideolojilerin arkasında da -örnek vermek istemiyorum- şu modern zamanlarda gördüğümüz tüm yayılmacı ideolojilerinin arkasında da bu tarz anlayışlar var. Ben bu görüşü kesinlikle sakıncalı buluyorum.

Teşekkürler.

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Buyurun sayın Akşin.

Prof. Dr. Sina AKŞİN: Beyefendinin söylediği bu il toplantısındaki şeyler tabii ilginç, ama bana pek rasyonel bir karar gibi gelmiyor. Bu konuda İsmet Paşa'nın bir zorunluluk altında olduğu söylenir, yani içeriden böyle, ordudan veyahut da sivil güçlerden, dış güçlerden, bunlar hiçbiri kanıtlanmış değildir. San Francisco Konferansı'na katılan, yani Birleşmiş Milletleri yaratan Konferansta Suudi Arabistan da vardı, o sırada Suudi Arabistan'da köle pazarları vardı. Yani kimse Türkiye'yi çok partili sisteme zorlamamıştır. Dolayısıyla bu, İsmet Paşa'nın şahsi kararıdır, ortanın solu kararı da şahsi kararıdır; yani ben bilmiyorum, danıştığını, yetkili kurullardan kararlar çıktığını filan... Belki olmuş olabilir, ama benim haberim yok, olduğunu da sanmıyorum. Yani ortanın solu da kararı da yine bir panikte, "eyvah, Türkiye İşçi Partisi seçimleri alacak!" diye söyleyiverdi ve Parti hemen arkasından gitti. Maalesef bu Cumhuriyet Halk Partisi, kim varsa başta, onun arkasından gidiyor, herhangi bir yetkili kurul kararı olduğunu sanmıyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Buyurun sayın Oran.

Prof. Dr. Baskın ORAN: Efendim, dört tane sayın katılımcı soru sordu. Birincisi, "Kürt sorununda eğer 1984'te uygulanan çözüm, çözüm değilse, alternatif çözüm nedir?" Efendim, ateş bacayı sarmış, burada itfaiyeyi çağırıp da köpük sıktırmaktan başka çare düşünebiliyor musunuz? Ama bir de şu meşhur söz var: "davul benim boynumda, tokmak başkasının elinde". Başkaları getiriyor ateşi çatıya kadar, ondan sonra hangi alternatif çözümü bulacaksınız? Tabii ki silahla şey yapacaksınız, yani bir silahlı ayaklanmayı silahla bastırmaktan başka alternatif olabilir mi? Fakat asıl önemli olan, bu yangın söndürüldükten sonra ne yapıldığı, daha doğrusu hiçbir şey yapılmadığı.

Bakın, ben size bu yangın söndürüldükten sonra yapılanları sayayım: Askerî fırınlardan ekmek dağıtıldı, Güneydoğu'daki çocuklar toplanarak Ankara'da Atakule'ye ve Tatilya'ya götürüldü, Galatasaray'ın maçları Diyarbakır'da oyna-

TARTIŞMA

tıldı, Vanspor'a muazzam fonlar aktarıldı ve bir de opera ve bale sanatçıları Van'da poşu ile temsiller verdiler. Kürt sorununu çözmek için yapılanlar, ateşin söndürülmesinden sonra bunlardır efendim. Sanıyorum sorunuza cevap verdim.

İkinci soru sahibinin sorduğu, "*Gayri Safi Milli Hasıla'ya olan oranlarla ilgili olarak acaba Türkiye daha iyi bir yerde olabilir miydi?*" Bunu, daha önce sözünü ettiğim Türk Dış Politikası kitabında bulabilirsiniz. Bu kitap, 7 tane bölüme ayrılmıştır, Türk dış politikasının devrelerine ayrılmıştır; 1919-23, 1923-39, 1939-45, 1945-60, 1960-80, 1980-90, 1990'dan 2001'e kadar. Oradaki Hikmet Uluğbay tarafından yapılmış olan iktisadi tablolar da bunun cevapları olduğu gibi vardır. Mesela en basitinden şunu söyleyeyim: 1923-39 dönemi, Atatürk dönemi olarak da bildiğimiz iki savaş arası dönem, iktisadi bakımdan iki döneme ayrılır. Tabii doğal olarak siyasi bakımdan da, ama o şu anda konumuz değil. Biri, 1923-1930 dönemi, ikincisi de 1930-39 dönemi. Birinci dönem, bu göstergeler açısından felakettir, ikinci dönem ise muazzam iyidir göstergeler; çünkü devletçilik başlatılmıştır, bütün devletlerin yaptığı gibi gümrük sınırları yükseltilip iktisadi müdahale önlenmiştir. Hikmet Uluğbay'ın tabloları bütün cevabı verecektir. Onların yorumu da vardır ayrıca. Yani sadece tablo verilmemiştir, uzun uzun yorumları da vardır, dış politikada özerklik açısından.

Aynı kişinin ikinci sorusu, "*insan haklarına tutunalım, idare edelim anlamında mı? 1920'lerde bu mantık olsaydı, Türkiye Cumhuriyeti ortaya çıkabilir miydi?*" 1920'lerde bu mantık vardı, bu mantık olduğu için 1926 Medeni Kanunu çıkartıldı ve bakınız, en çok çetin tartışmalar, İkinci Komisyon'un kurduğu alt komisyonda geçmiştir, yani Ankara Palas'ı yaptıran, başkanlığı sırasında bu binayı yaptıran Dr. Rıza Nur'un -ki yarı deli, yarı dahidir- katıldığı Azınlıklar Alt Komisyonu'nda geçmiştir.

Bu azınlıklar komisyonunda Rıza Nur'u daima sıkıştırıyorlardı. Rıza Nur, bu sıkıştırmalara iki tane argümanla karşılık verdi ve susturdu. Bu argümanlardan bir tanesi de

"Medeni Kanun yapacağız" argümanıydı. Yani 1926'nın sözü, 1923'te verilmişti. Onun için Türkiye fazla sıkıştırılmamıştır Lozan'da, büyük oranda istediklerini elde etmiştir; sınır bakımından da, haklar bakımından da vesaire... Büyük oranda dışarıya söz verdiği için çıkardığı, Medeni Kanun; dolayısıyla Atatürk bu memlekete iyilik mi yaptı, kötülük mü yaptı? Buradan hareket edin. Biz bugün Batının bize empoze ettiği insan ve azınlık haklarını kabul etmekle acaba kendi insanımıza iyilik mi yapacağız, kötülük mü yapacağız? Ulusal onuru kurtaracak mıyız, yoksa batıracak mıyız? Acaba sizin söylediğinizi karşıladı mı bu?..

Üçüncü soru sahibi, "İsviçre uygun örnek değil" diye bir şeyler söyledi; fakat mikrofondan buraya çok az şey ulaştı. İsviçre'nin uygun olmadığını söyledi, fakat niçin uygun olmadığını söylemedi. Bir de "PKK dış mihrakların sonucudur" dedi. Galata Kulesi'nde adamın biri bit ilacı satıyormuş, pire ilacı satıyormuş, bir bıçkın. Kadının biri de gelmiş; "evladım, bu pire ilacı pireleri öldürür mü?", "öldürür teyze". "Ver o zaman oradan bir tane" demiş, almış bir tane. Ertesi gün gelmiş, "evladım, ben bunları pirelere atıyorum, atıyorum, pireler ölmüyor" demiş. "Teyze, alacaksın pireyi, gözünü açacaksın, gözüne sıcağın" demiş. "Ama evladım, ben pireyi tuttuktan sonra sikar öldürürüm", "o da olur teyze, o da olur" demiş. PKK'nın dış mihraklar sonucu ortaya çıktığı da bir fikirdir. Ama yanlıştır. Onu devlet üretti; dış mihraklar yararlandılar.

Son soru sahibi, aynı zamanda geçen oturumun ikinci sorusunu soran beyefendiydi. Orada kendisi şöyle demişti: "Amerika'nın özgürlük götürmesi meselesi..." Efendim, o özgürlük götürmek filan değil, o konuda mutabık olduğumuzu sanıyorum. O, emperyalizmin ta kendisi, hem de küreselleşmeye aykırı bir durum.

Av. Adil ŞAHİN: "Bağımsızlığımızdan vazgeçelim, bölgesel özerkliğe razı olalım" diyorsunuz, eğer yanlış anlamıyorsam, son bağlantınız böyleydi. Benim sözüm buna itirazdır ve buna açıklık getirmek bakımındandır.

TARTIŞMA

Prof. Dr. Baskın ORAN: Üstadım, benim mesleğim öğretmenlik. Ben her Allah'ın senesi, hele bu sene 7 tane ayrı sınıfı idare ettiğim için ve o sınıflardaki çocuklar da yaş ve baş açısından sizden çok aşağı seviyelerde olduğu için, bendeniz soruları anlamak konusunda çok büyük sıkıntı çeken bir meslek sahibi değilim, dolayısıyla sizin ne dediğinizi çok iyi anladım. Müsaade ederseniz, şimdi ona cevap vereceğim.

Siz dediniz ki *"bağımsızlığımızdan vaz mı geçelim?"* Ben diyorum ki 180 derece tersini söylüyorum. Biz insan ve azınlık hakları tanımamız sayesinde biz daha bağımsızlaşacağız, Avrupa'nın müdahale konusunu elinden alacağız. O zaman Avrupa eğer bizi hakikaten ortadan kaldırmak biçiminde bir amaca sahip olsaydı, başka bir bahane bulmak zorunda kalacaktı, bunu söylüyorum. Avrupa'nın birinci müdahale konusu ve haklı müdahale konusu, insan ve azınlık haklarının bu ülkede son derece zayıf olmasıdır. Aynı olay Osmanlı'nın da başındaydı, ben size bunu uzun uzun şeylerle anlattım.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkürler.

Hepinizin sabrını belki biraz zorlamış olduk, bizleri dinlediğiniz için hepimize çok teşekkür ederiz.

CUMHURİYET'İN SEKSENİNCİ YILINDA EKONOMİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ünal TEKİNALP

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
5408 S. UNIVERSITY AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60637

Oturum Başkanı: Türkiye Barolar Birliği'nin düzenlediği "80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti" tartışmalı toplantılar dizisinin iktisatla ilgili oturumunu açıyorum.

Bu oturumda 4 konuşmacımız var; sırayla Prof. Kepenek, Profesör Aruoba, Profesör Boratav ve Profesör Minibaş, bildirilerini en fazla 25 dakika içerisinde sunacaklar. Bundan sonra tartışılan konuları sizlerin soru, cevap ve yorumlarınızla da zenginleşmek üzere tartışmaya açacağım.

Şimdi sözü Prof. Kepenek'e veriyorum. Prof. Kepenek, "Ulusal Ekonomi İlkesi ve Ekonomik Bağımsızlık" konusundaki bildirisini sunacaklar.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Yakup KEPENEK: Teşekkür ederim sayın Başkan. Değerli konuşmacı arkadaşlarıma da başarılar diliyorum. Siz katılımcılara da bu işgününün öğleden sonrasını bizi dinlemeye ayırdığınız için sevgiler, saygılar sunuyorum.

YAKUP KEPENEK'İN
KONUŞMASI

Bana verilen görev, ulusal ekonomi, bağımsızlık bağlamında Cumhuriyet'in kimi değerlerini ya da kimi yaklaşımlarını, belki bildiğiniz kimi konuları olabildiğince tartışmaya açmak. Ancak asıl önemlisi, buradan günümüze nasıl uzanılır, güntümüzde o değerler nasıl değerlendirilebilir, ne yapılabilir, bu konuyu vurgulamak istiyorum ya da bu konunun üzerinde durmak istiyorum. O nedenle konuşmamın iki ayağı var, uygun deyimiyse.

Önce Cumhuriyet'in doğumuyla ilgili günlerdeki ulusalcılık anlayışına bakalım: Bunun tohumları çok önceden atılmış, çok önceye gitmeye gerek yok. Burada İzmir İktisat Kongresi'nin, Lozan Barış Anlaşması'nın -ben Lozan'ı hep barış sözcüğüyle anmamız gerektiğini düşünüyorum- ve Osmanlı'dan kalan kimi diğer düzenlemelerin katkısı, etkisi var. Var da "Cumhuriyet'in ekonomik anlayışı, ekonomik gelişme anlayışı nedir?" sorusunu sorduğunuzda, ortaya şöyle bir şey çıkıyor: Bu gelişme anlayışı çok yönlüdür, bir başka anlatımla bütüncüdür. Bütüncülden anlatılmak istenen, murat edilen

YAKUP KEPENEK'İN
KONUŞMASI

şudur: Eğer siz, siyasi bağımsızlığınızı, siyasal bağımsızlığınızı ulusal bağımsızlıkla birleştirmek istiyorsanız, yapmanız gereken, ekonomik bağımsızlığa sahip olmaktır. Peki bir ülke, bir toplum, bir ulus, ekonomik bağımsızlığına nasıl sahip olur? Bunun bir tek yanıtı vardır, o da şudur: Üreterek.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda, Osmanlı'nın çöküşünün ana nedeni, sanayileşememesidir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in birinci önceliği, Cumhuriyet'i kuranın ve kuranların zihinlerine kazınan öğe: "Yıkılmamak için sanayileşmek gerekir, yıkılmamak için üretmek gerekir". İşin özü bu, o zaman sanayileşmek gerekir.

Burada "bu iş nasıl olacak, neler yapılacak?" hususu bir tarafta, sanıyorum değerli arkadaşım Boratav, sanayileşme konusunu enine boyuna işleyecek. Ama ben izin verirseniz o bağlamda kimi noktalara, genel noktalara değinmek istiyorum. Osmanlı'da da sanayi girişimleri var. Cumhuriyet'in özellikle devletçilikle gelen sanayileşme anlayışında şu öğe var, buna iyi dikkat edin: Osmanlı'nın sanayileşmesinde sanayi üretimi belli yerler içindir; Saray mensupları içindir, ordu içindir, başka şeydir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonraki üretim-dokuma üretimi, şeker üretimi, benzerleri- halk içindir, yani bütün pazar, iç pazar içindir. Bu ayrımın altını çizmek gerekiyor, bu önemlidir. Bu üretimi de halklaştırma, bunun öbür özellikleri, kâğıt, demir-çelik -ki o zamanlara göre çok önemli atılımdır- ve benzerleri, ayrıca üzerinde durulmaya değer, ama hiç unutulmaması gereken bir öğe var, konuyu bugüne taşımak için onun altını çizmek istiyorum: Cumhuriyet'in gelişme anlayışı bütüncüdür.

Ne demek bu bütüncül gelişme anlayışı? Cumhuriyet'in gelişme anlayışında, ekonomik kalkınma, büyüme, gelişme, yalnız sayılarla ölçülmez. Yani asıl olan, "kaç ton çimento ürettiniz, ne kadar kömür çıkardınız, kaç bin metre dokuma ürettiniz" değildir. Bunlar önemlidir, yanlış anlaşılmasın, sayı önemlidir. Bunun ötesinde başka bir önem vardır; o önem niteliklidir. Cumhuriyet'in kalkınma anlayışının sadece ekonomi ayağı yoktur; eğitim ayağı vardır, kültür ayağı vardır, sanat ayağı

vardır, insanın yaratıcılığının önündeki bütün engellerin kaldırılmasıyla sağlanabilecek açılımlar, özellikler vardır. Yani Cumhuriyet, sadece sayısal büyümeyi hedef almamıştır. Ama 1946'dan sonra ve özellikle 1950'den sonra en çok ihmal edilen yönümüz budur, yani *"büyümenin, ekonomik gelişmenin sadece sayı tarafına önem verelim, şu kadar km yol yaptık, şu kadar asfalt döktük, şu kadar tonluk baraj yaptık, biz baraj kralı olduk, biz yol kralı olduk"* falan değil, onlar yeterli değil. Onlar gerekli, büyüme için, gelişme için, ama yeterli değil.

Yeterliliği sağlayan nedir? İnsana yatırımdır, eğitimidir, sanata önem verme, kültüre önem vermedir. Fabrika açarken, yol yaparken, tiyatro binasını da yapmak, konservatuvarı da açmak, resme, yontuya, başka sanat alanlarına önem vermek. Bu çok önemlidir ve sonradan terk edilen, bizim zihnimizden uzaklaştırılan, toplumsal aklımızdan uzaklaştırılan ana öge, Cumhuriyet bağlamında budur. Bunu önemsemezseniz, bu dengeyi, yani sayısal büyümeyle niteliksel gelişmeyi bir arada götüremediğiniz zaman, kör topal kalıyorsunuz, gelişme de olmuyor. Yani sadece betonarmeyle gelişilmiyor, geri kalıyorsunuz, ilkel kalıyorsunuz. Beton Arabistan'da da dökülüyor, hiç önemli değil; bu tarafı önemli, yani öbür tarafı. Şimdi o öneme geleceğim, ama burada Cumhuriyet'in bu ulusal bağımsızlık çerçevesini vurgularken unutulmaması gereken birkaç nokta var.

Bunlardan bir tanesi -yine sonraları çok unutulmuş bir noktadır bu- şu: Cumhuriyet, maliyenin şu üç altın kuralına göre yönetmiştir ekonomiyi: Bunlardan bir tanesi, bütçe dengesidir, yani gelir-gider dengesi. Devletin varidatıyla, geliriyle giderini alabildiğince dengelemektir. İkincisi, yani bu kadar önemli bir başka öge, Lozan'dan sonra 5 yıl alınamayan, ama 1929'dan sonra sağlanan bir olanakla gümrüklerinizi de ayarlayarak dış açığı dengede tutmaktır. Yani ülkenin ülke dışıyla ekonomik alışverişini, girdisini ve çıktısını dengeli yapmaya çalışmaktır. Biri kamu maliyesi dengesi, öbürü dış denge.

Üçüncüsü, keyfi olarak para basmamaktır. Emperyalist güçlerin bankası olan Osmanlı Bankası, o zamana kadar Mer-

YAKUP KEPENEK'İN
KONUŞMASI

kez Bankası işlevini görmüştür, onun yerine Merkez Bankası 1930'lu yılların başında kurulur. Ancak Cumhuriyet Hükümeti, bankaya "hadi para bas" talimatını vermez, veremez. Bu sonradan yitirilen çok önemli bir özelliktir. O zamanın hükümetleri parasız kalmadı mı? Elbette kaldı. Devletçilik yatırımları yapacaksınız, savaş geliyor, savunma harcamalarınız olacak, ama para basmıyorsunuz. Bunlar önemli değerler ve sonradan yitirilen değerler. O nedenledir ki Türkiye daha sonraki yıllarda enflasyon, borç batağı vesaireye sürüklendi.

Cumhuriyet ilkelerinde esas olarak dış borç yoktur. Devletçilik için Sovyetler Birliği'nden 8 milyon altın borçlanma vardır, Amerika'dan yanılmıyorsam 10 milyon dolar -ya da altın- borçlanma vardır Bir de Almanya ve İngiltere'den Karabük Demir-Çelik için galiba 16 milyon Sterlin gibi bir borçlanma vardır. Bunlar, anlamsız, önemsiz borçlanmadır ve bu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, altın ve döviz varlığıyla çıkmıştır savaştan. Bu, düzgün ekonomi yönetiminin sonuçlarıdır.

Savaş yıllarında olanları bir tarafa bırakalım, ama o dönemin izin verirseniz iki tane özelliğine daha dikkatinizi çekeyim. Bunlardan bir tanesi şudur: O zamanın devleti, -bu noktaya da çok dikkat çekilmez- değişik toplumsal çıkar gruplarına; yani sermaye grubu sınıfına, toprak sınıfına, işçi sınıfına veya küçük üreticiye, memura eşit uzaklıktadır. Siz bakmayın, "memur devletiydi, şöyleydi, böyleydi" denilmesine, o yıllarda memurlar da çok büyük sıkıntı çekmişti.

Şunu demek istiyorum: Otonom, özgün, bağımsız devletiniz olacak ki iş yapabilesiniz. Yani devletiniz, hükümetiniz çıkar gruplarının tutsağı olmayacak, faizcilerin oyuncağı olmayacak. Hükümetiniz medya sahiplerinin, bankacıların at oynattığı alan olmayacak, bakanlarınız İstanbul'dan atanmayacak, siz atayacaksınız ve değişik sermaye kesimlerine, çıkar kesimlerine eşit yakınlıkta olacaksınız. Mustafa Kemal'in onca önerisine karşın o meclis, toprak reformu yapamamıştır. Neden yapamamıştır? Çünkü mecliste her şey tartışılmıştır ve doğunun milletvekillerinin belli bir ağırlığı vardır.

O nedenledir ki ünlü hukukçu Ernest Hirsch, anılarında Cumhuriyet dönemini anlatırken, o dönemin parlamentosu- nu Hitler'in, Mussolini'nin parlamentolarına benzemeyen, ülke sorunlarının tartışıldığı çok demokratik parlamentolar olarak niteler ve Mustafa Kemal'in toprak reformu yaptır- maması örneğini verir. Bunu yaptırsaydı daha iyi olmaz mıydı? Olurdu, o ayrı hikaye. Ben bir dönemin özelliklerini size yansıtmaya çalışıyorum.

Türkiye, daha sonraki yıllarda ne yaşadı, nasıl yaşadı; bizim yaş ortalamamız, galiba bunları yakalamaya yetiyor, ben onlar üzerinde fazla durmayacağım. Sonraki yıkımları, bozuklukları da sıralamayacağım, saymayacağım. Bugüne gelelim: Ekonomi teorisinde -değerli iktisatçı arkadaşlarım başışlasınlar- ekonomi kuramında 1980'lerin ortalarında büyük bir düşünce devrimi yaşandı. "Nedir bu düşünce devrimi?" Ekonomi biliminin asıl temel kaynağının bilgiye dayalı üretim, teknoloji, araştırma-geliştirme olduğu, hem teoride hem de sayısal olarak ölçümlerle bir anlamda kanıtlandı, aslında dünyadaki gelişmeler de bu yöndeydi. Zaten her teorinin bir uygulama göstergesi vardır.

Peki sonra ne oldu? Bu, şunu getirdi: Bundan sonra küreselleşme, haberleşme ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme başladı, üretim teknikleri değişti, Fordist, Taylorist üretim biçimlerinin yerini esnek üretim biçimleri aldı ve kuşkusuz bütün ülkeler, Türkiye dahil, bundan bir şekilde etkilendiler, sürekli etkileniyorlar. Bu süreç, Marks'ın ta başında, zamanında da vurguladığı gibi, genelde şuna dönüştü: İleri teknoloji üreten, araştırma-geliştirme yapan, daha kaliteli, daha nitelikli, daha üretken mal üreten, daha üretken yöntemlerle ürün ve hizmet sağlayan toplumlar, firmalar ve saireler, bu süreçten kazançlı çıktı.

Ekonominin temel sorusu şudur: Artının, fazlanın kaynağı nedir? Artının, fazlanın kaynağının araştırma-geliştirme ve teknoloji sonucu daha hızlı arttığı gibi bir sonuca varılıyor, son 15-20 yıldır. Bu çok önemli bir değişimdir. Yani fazla yaratmak istiyorsanız, bu alan önemlidir. Kuşkusuz işgücünün

YAKUP KEPENEK'İN
KONUŞMASI

katkısı, kuşkusuz sermayenin katkısı var ama bunlar bir yana, giderek ve ağırlıklı bir biçimde yeni yaratımlar, araştırma-geliştirme ve bulgular, yenilikler öne çıkıyor.

Burada başka şeyler de öne çıkıyor: İnsan kaynakları dediğimiz, insana yatırım dediğimiz ögeler gibi. Cumhuriyet, aslında büyük ölçüde budur. Cumhuriyet okuryazarlığı güçlendirerek, Köy Enstitüleri'yle, Halkevleri'yle ve benzerleriyle, o insana yatırım ve yatılı okul süreciyle çok insanın -Çoban Sülü dahil yararlandığı bir olanaktır yatılı okul süreci- ve yurtdışına yetenekli gençlerin eğitime gönderilmesi süreci.

Türkiye'nin bu anlayışı yeniden yaşama geçirmesi gerekiyor; çünkü insan gücünüzün, insanınızın yaratıcı yeteneğini ne kadar güçlendirirseniz, ne kadar arttırırsanız, -bu yaratıcı yetenek yalnızca üretim, dar anlamda, fincan, bardak üretimi anlamında değil, giyim-kuşam tasarımından iyi heykel yapmaya, iyi müzik yapmaya kadar- her alanda insanınızın yaratıcılığını ne kadar çoğaltırsanız, toplum olarak daha çok getiri elde ediyorsunuz, birey olarak da o ilgili birey ondan yararlanabiliyor.

Türkiye, o anlamda çok fazla bir şey yapabiliyor mu, bu son 10-15 yıldır buna ayak uydurabiliyor mu? Hayır. Türkiye, bir rant ekonomisiyle birbirini boğazlayan, Ahmet'in cebinden alıp Mehmet'in cebine koyan, oradan çıkarıp işte bankayı hortumlatan, yurtiçinde kaçırın, yurtdışına kaçırın bir vahşi sistemi, bir gidişi yaşıyor.

Cumhuriyet'ten alınması gereken ikinci önemli ders, -bu şimdi kolay anlatılmıyor, kolay da algılanmıyor, ama bunun altının çizilmesi, önemsenmesi gerekiyor ve sizin de anlayacağıınıza hiç kuşku yok. Genel olarak sıkıntılı oluyor bunu anlatmak- kurum meselesi ya da kurumlaşma meselesi.

Değerli arkadaşlarım; aslında kapitalizm, kurumlaşma demektir. Doğrudur, kapitalist kişi olarak şöyledir, böyledir, ama kapitalizm aynı zamanda "anonim şirkettir", kurumdur. Kapitalizme dayalı sistemlerin kurumlaşması önemlidir ya

da kurumlaşma, bu yapı içinde önemlidir. Neden önemlidir? Bakınız, Mustafa Kemal, kişiye bağlı görülür veya her şeyi kişiye bağlı yaptığı sanılır; hiç öyle değil. Birkaç örnek vereceğim size: O yıllarda Türkiye’de Etibank, Sümerbank ,MTA , Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Hıfzısıhha kuruldu. Sondan gidelim, ben bu örneği çok veriyorum, geçenlerde televizyonda da söyledim. Hıfzısıhhanın önemi şurada: Türkiye insanının gıda ve ilaç alanında sağlıklı tüketim yapabilmesini denetlemek, yani o alanlarda denetim getirmek.

Size bir kopya vereyim: Tamamınız Ankara’da mı oturuyorsunuz, bilmiyorum, ama bugün –veriler de çok açık değil, belli değil– bir araştırmaya göre yüzde 32 veya 33, bir diğerine göre de yüzde 72 oranında Ankara’da yenilen et kaçak kesiliyor. Bunu bilmiyoruz, bir yerlerden aldığımız veriler. Bundan daha dehşet verici bir şey olabilir mi? Bakın, bu Çemişkezek’te, Keşap’ta, bilmem nerede değil, bu Ankara’nın göbeğinde. Başkentte siz gıda denetimini o kadar savsaklıyorsunuz ki insanınıza, yüzde 30’u diyelim, 1/3’üne kaçak kesilmiş et yediriyorsunuz. Hadi oradan gidelim, yani iyi tarafından alalım işi. Burada devletin doğru dürüst denetim yapması gerekli.

Bana çok acı veren bir şey daha söyleyeyim: İtalyanlar o yıllarda kamu eliyle ENI diye bir şey kurdular. Elektrik İşleri Etüt İdaresi gibi, elektrik konusunda tasarım, proje üretme, yatırım yolu açma tarzında görevleri var. Bir beyin yeri ve birçok ünlü siyasetçi de o tezgahdan geçti. Sayın Başkan Türel bilecek, Turgut Özal dahil olmak üzere bu kurumu biz, siyasilerin elinde Cumhuriyet’in ilkelerini terk ederek yok ettik.

İtalyanların Elektrik İşleri Etüt İdaresi’yle birlikte kurulan kurumu ENI ne yapıyor, biliyor musunuz? Kazakistan, Azerbaycan gibi Türki Cumhuriyetleri’nin petrol sahalarını, petrolünü ve doğalgazını alıyor, komisyonunu da alıyor, Ruslarla da işbirliği yapıyor ve Türkiye’ye satıyor. Peki biz Elektrik İşleri Etüt İdaresi’ne ne yaptık? Onu siyasilerin oyuncağı yaptık. *“Senin adamın yönetecek, benim adamım yönetecek; benim*

YAKUP KEPENEK'İN
KONUŞMASI

kadrom gelecek, senin kadron gelecek” mantığı içinde yok ettik; tıpkı Sümerbank'ı, Etibank'ı yok ettiğimiz gibi.

Türkiye bu değerlere sahip çıkmasını bilseydi ne olurdu? Bence çok daha iyi yerlerde olurdu. Peki neden sahip çıkamadık? Toplumsal uyanışımızın, toplumsal gelişmemizin yetersizliğinden sahip çıkamadık.

Geleceğe yönelik bazı şeyler daha var sayın Başkan, ama ben burada bırakayım, anlaşılan çok konuştum.

Hepinize saygılar sunarım, sağ olun.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim Profesör Kepenek.

Şimdi söz, tarım politikası ve üstüne görüşlerini, düşüncelerini iletmek üzere Profesör Aruoba'da.

Buyurun efendim.

ÇELİK ARUOBA'NIN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Çelik ARUOBA: Teşekkür ederim sayın Başkan.

Cumhuriyet dönemi, tarımsal yapı ve tarım politikaları üzerinde bazı şeyler söylemeye başlamadan evvel, bir küçük tanım yapmakta, iki kavrama açıklık getirmekte belki yarar var; tarım kavramına, kırsal kesim kavramına bir parça açıklık getirmemiz gerekiyor. Tarım, bir üretim sektördür, yani bir yandan doğrudan tüketim, bir yandan da sanayi hammaddesi olmak için bir bölüm mallar üreten bir sektördür. Buna karşılık kırsal kesimle bir ülkede kent dediğimiz, daha yoğun, daha kalabalık yaşam yerlerinin dışında kalan, köylerde yaşayan, çeşitli biçimlerde tanımlanmakla birlikte küçük yerleşim yerlerinde yaşayan nüfusu kastedilir.

Genellikle kırsal nüfusun yüksek olduğu daha fakir, az gelişmiş ülkelerde kırsal kesimle tarım kesimi büyük ölçüde örtüşür. Yani tarım, bir üretim biçiminden çok, yaygın biçimde bir yaşam biçimi halinde görülür. Tabii bunun istisnaları var; özellikle ihraç malları, sanayi hammaddeleri filan için. Ancak gelişmeyle, kentleşmeyle, dünya ekonomisine açıl-

mayla birlikte, başka bir deyişle pazarlanan gıda maddelerine karşı talebin yükselmesiyle tarım giderek daha yoğun biçimde bir üretim dalı olarak ortaya çıkmaya başlar. O zaman daha evvel daha fakir yerlerde tarımsal politikalarla kırsal politikalar örtüşürken, başka bir deyişle daha çok iktisadi anlamda politikalar, iktisadi nitelikli politikalar sosyal sonuçlar ortaya çıkarırken, giderek tarımsal politikalar, kırsal politikalardan ayrılmaya, uzaklaşmaya, farklılaşmaya başladı.

Bu tanım çerçevesinde belki bir miktar Türkiye'deki tarımın gelişmesine, Cumhuriyet dönemi tarımının gelişmesine bakarsak, biraz daha kolay yol alabiliriz. Bunları söyledikten sonra, Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerindeki tarımsal yapıya baktığımız zaman, mutlaka tarımı da, diğer sektörleri de ekonominin bütünü içinde, toplumun bütünü içinde algılamak gerekli. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türkiye çok fakir bir ülke ve bu fakir ülkede üretimin büyük kısmı, neredeyse yarısı tarım sektöründe geliyor. İstihdamın -hiç olmazsa bu dönemlerde kırsal kesim ve tarım kesimini örttüşüyor kabul ettiğiniz için- neredeyse yüzde 80'i, nüfusun yüzde 70-80'inin yaşadığı kırsal kesimde yer alıyor.

Tarım, dış ticaret açısından çok önemli; ihracatımız aşağı yukarı tamamen tarım ürünlerinden oluşuyor, ithalatımızın büyük kısmı tarım ürünlerinden oluşuyor, başta temel gıda maddeleri olmak üzere. Yani Türkiye, bir bölüm tarım ürünlerini ihraç edip, önemli ölçüde bir bölüm tarım ürünlerini ithal ediyor, bir tarım ülkesi olduğu halde gıda maddeleri ithal ediyor. 1920'li yılların ithalat istatistiklerine baktığımız zaman, açıkça buğday, un, şeker gibi kalemlerin üst sıralarda yer aldığını görüyoruz. Yine ithalat rakamlarına baktığımız zaman, üst sıralarda tarımsal hammadde kullanılarak üretilen sanayi mallarının, başta bez, dokuma ve saire olmak üzere yer aldığını görüyoruz.

Öte yandan tarımın kendisine, üretimine baktığımız zaman, ilk gözümüze çarpan unsur, toprak kullanım düzeylerinin çok düşük olmasıdır. Yani bir yandan ekonominin en önemli sektörü, bir yandan önemli miktarda tarım ürünü

ÇELİK ARUOBA'NIN
KONUŞMASI

ithal ediyoruz, bir yandan da belki en önemli tarımsal girdi olan toprağı düşük düzeylerde kullanıyoruz. Baktığımız zaman, ekilebilir alanların ancak yüzde 20 kadarını ekebiliyoruz ki bu 4-5 milyon hektar kadardır.

Niye böyle oluyor? Hemen kısaca bunun da sebeplerine baktığımız zaman, üç temel sebep ortaya çıkıyor: İlki nüfus; Türkiye, nüfusu az bir ülke, nüfus-arazi oranı düşük bir ülke. İkincisi, sanayi girdisi; aleti, üretim yapmak için sanayi malları yeterli değil. Üçüncüsü, tarım pazarlarından yoksun; altyapı yok, yol yok, dolayısıyla ekonominin diğer yanlarıyla bütünleşemiyor. Tabii burada farklılıklar var. Mesela kıyı bölgelerde, limanlara yakın bölgelerde, daha çok ihraç ürünü üreten yerlerde bu oranlar, bu gözlemlerimiz kuşkusuz bir miktar değişiyor.

Dolayısıyla ilk dönem tarım politikaları, bu üç temel noktaya yönelik ortaya çıkıyor. Birincisi, biliyoruz ki Cumhuriyet önemli nüfus politikaları uyguluyor; nüfus artışını teşvik eden politikaları uyguluyor. İkincisi, çeşitli kaynaklara, araştırmalar baktığımız zaman, gücü yettiği kadar tarım alet ve makinelerinin ithal edilmesi için çaba harcıyor. 1920'lerin başında Türkiye'de yapılan bir tarım sayımında 26-27 yılında Türkiye'de toplam tarımsal alet sayısının 15 bin civarında, traktör sayısının ise yaklaşık 600 kadar olduğu görülüyor. 1929 yılı sonunda traktör sayısının 2 binin üzerine çıktığını görüyoruz, yani arada geçen 2-3 yıl içinde varolan traktörlerin 3 katı kadar ithalat yapılmış.

Nihayet üçüncü temel unsur, ekonomiyle bütünleşmedir. Yine Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki en aktif politikaların altyapı politikalarının -şimendüfer dediğimiz- demiryolu politikaları olduğunu görüyoruz. Limanlar da yapılmaya çalışılıyor. Bunun yanında yine tarım sektörünün ekonomiyle bütünleşmesini sağlayacak olan, tarımsal sanayi dediğimiz sanayide önemli gelişmeler var. Mesela baktığımız zaman, iki tane şeker fabrikası kuruluyor 1920'li yıllarda. Bu, şekerpancarı üretimini 4 yıl içinde 5 kat kadar artırıyor. Ayrıca ihracatın bir miktar teşvik edilmesi söz konusu olmuştur. Me-

sela 1925 yılında 980 bin kilo olan tütün üretimini 3,5 milyon kiloya çıkararak temel ihraç ürünlerinden biri oluyor. Demek ki bu üç unsur içinde tarımsal üretimin artışını teşvik edici ya da tarımsal üretimin düşük düzeyde kalmasının temel nedeni olarak üçüncü unsuru göz önünde bulundurmamız lazım.

Tarım politikaları açısından baktığımız zaman, bu dönemde tarıma yönelik doğrudan politikaların biraz önce yukarıda saydığım gibi pek fazla olmadığını, özellikle fiyat politikaları, destekleme politikaları uygulanmadığını görüyoruz. Kuşkusuz bunun temeli, biraz evvel saydığımız üç nedenden üçüncüsü olan bütünleşme. Başka bir deyişle kırsal politikalarla tarım politikalarının üst üste olmasıdır.

Yine bu dönemin önemli olaylarından biri, kuşkusuz 1929-30'da çıkan büyük dünya buhranı. Bu dönemde bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de en çok etkilenen fiyatlar, tarım fiyatlarıdır ki bunlarda şiddetli düşüşler ortaya çıkıyor. Burada da tarımda fiyat açısından destek politikaları uygulanmadığını görüyoruz. Muhtemelen burada bir bölüm tarımsal politika söz konusu, yani temel ihraç mallarının fiyatlarının yükselmesini önleme düşüncesi de burada hakim olabilir. Ancak üretimde de tabii fiyatların düşmesi, ticaret hadlerinin hızla tarım aleyhine dönmesi, üretimde eksilmelere ,sermaye kullanımında gerilemelere yol açıyor. Mesela 1929 yılı sonunda 2 bin civarındaki faal traktör sayısı, 1934-35'te bin civarına geriliyor.

Arkasından savaş dönemi var tabii. Bu bambaşka bir dönem, yani çok fazla sayıda insan askere alınıyor, 1 milyon üzerinde. Unutmayın 11-12 milyon nüfusumuz, bunun yarıdan çoğu aşağı yukarı kadın, geriye kalıyor 5-6-7 milyon civarında erkek, bunun 1 milyonunu askere alıyorsunuz. Bir de tabii arada bir mübadele yaşamışız, yine önemli ölçüde bir emek, işgücü, girişimci kaybı olmuş. Onun için savaş ekonomisini belki bir parantez içine alıp, belki bir miktar hayıflanarak bir kenara koymamız lazım. Savaş ertesi, değişik bir dünya, değişik bir yönetim biçimi, hele 1950'den sonra iyice değişik bir sistem ortaya çıkıyor. 50'lerden sonra Türk

ÇELİK ARUOBA'NIN
KONUŞMASI

tarımına baktığımız zaman, çok hızlı biçimde yaygın tarımsal üretimin teşvik edildiğini ve ortaya çıktığını görüyoruz. Bunu iyi hava koşulları ve yüksek dünya konjonktürü de destekliyor. Biraz da popülist bir yaklaşım var, fiyat destekleri söz konusu olmaya başlıyor ve hızla Türkiye'de ekilen topraklar genişliyor, ama verimlerde ciddi bir artış yok.

Türk tarımındaki uygulanan politikalarda ikinci önemli değişim şu: 1960'ların sonunda bu kez Türkiye, ekebileceği alanların -yani aşağı yukarı 7-89 milyon hektara ulaşıyor-sınırına geliyor. Bu kez üretimi arttırmanın -hala ithalatçı, bunu da unutmamak lazım- diğer yolu, toprak verimlerini yükseltici politikalar uygulanmaya başlıyor; ticaret hadlerini tarımın lehine tutmak, doğrudan girdi yardımında bulunmak, ucuz kredi sağlamak, ucuz akaryakıt sağlamak gibi. Bunlar dönemin bir bölüm teknolojik iyileşmeleriyle, yüksek verimli tohumlarla filan da birleşince, Türk tarımında ciddi bir dönüş ortaya çıkmaya başlıyor.

Burada çok önemli olan şey; sayın Kepenek hocamın da biraz evvel vurguladığı gibi, dönemin yöneticileri sadece sayılarla düşünen -Süleyman Demirel, Bahri Dağdaş Tarım Bakanı galiba filan...- yani ekonomik başarıyı üretim ve verimle ölçen, sayılarla ölçen bir anlayışla yaklaştıkları için, bu açıdan bence başarılı oluyorlar. Üretimin hızla arttığını, makine kullanımının hızla arttığını, gübre kullanımının hızla arttığını görüyoruz.

Bu dönemde 100-200, 1000-2000 traktör birden bire 300-400 bin traktöre sığıyor.

Mesela 1950'ler, Amerika'dan filan traktör gönderildiği halde, önemli makineleşmenin olduğu dönemler değil. Ancak ciddi biçimde kırsal kesimle tarım kesimi birbirinden ayrılmaya başlıyor. Ekonomik faaliyet alanından uzaklaşan büyük bir köylü kitlesi ortaya çıkmaya başlıyor. Ekonominin diğer kesimleri, bu kitleye iş yaratacak güçte değil. Bugün bile hâlâ Devlet İstatistik Enstitüsüne inanmak gerekirse, kırsal kesim dediğimiz kesimde 4 milyona yakın aile var, ama

bence 1 milyon aile tarımcı, belki daha az. Bütün göstergeler, Ziraat Bankası ve kooperatiflerle ilişkiler, makine-alet sayısı, işletme büyüklüğüyle ilgili bilgiler, bize bunu çok gösteriyor. Yani tarımsal üretim yapan ve piyasaya veren aile sayısı, kırsal kesimdeki aile sayısının 1/4'ü kadar. Uygulanan tarım politikaları, böyle bir tablo ortaya çıkarıyor; çünkü kırsal politikalarından tarım politikalarını tamamen ayırıyorlar.

Bundan başka politikalar uygulanabilir miydi; kuşkusuz uygulanırdı. Hele ekonomik şeylere baktığımız zaman, politika seçenekleri çok fazla. Bugün karşımıza giderek kırsal politikaların tarımsal politikalarından uzaklaştığı ve başarılar giderek sadece sayılarla ölçüldüğü, büyük ölçüde kırsal politikalarından vazgeçtiğiniz için, başarılı olan tarımımızda sorunlar vardır. Bunlar kırsal kesimde Türkiye ekonomisinin ve Türkiye'nin yapısının en büyük hastalığıdır. hâlâ orada 3 milyon kadar tarımcı olmayan, Türkiye'nin en fakir kesimi, tek amaçları göç etmek olan bir kitle tabir yerindeyse kuyrukta bekliyor, tarım dışına geçmek için, kentsel kesime geçmek için.

Hem Türkiye'nin deneyimleri, hem de diğer dünya ülkelerindeki özellikle gelişmiş ülkelerdeki deneyimler, bize tarımcı nüfusun da azalacağını gösteriyor. Giderek tarımsal istihdam, toplam istihdamın küçük bir parçası haline, tarımsal üretim toplam üretimin küçük bir parçası haline gelecek. Bu tabii diğer sektörlerin tarım sektöründen daha iyi büyümesi, daha hızlı büyümesi ve diğer sektör ürünlerine karşı talebin tarım ürünlerine karşı talepten daha hızlı artmasının doğal bir sonucu. Dolayısıyla bugün çarpık kentleşme, yaygın işsizlik gibi çok önemli sorunlarımızın kökeninde Cumhuriyet dönemi sonrası ortaya çıkan, özellikle 60'ların sonunda ortaya çıkan doğrudan tarıma yönelik sert politikalarının olduğunu -ki dediğim gibi tarımsal üretimi arttırmak açısından başarılı oldukları halde- söylemek yanlış olmaz.

Bugün de hâlâ aynı yanlışı yapıyoruz, bir miktar; mesela istihdam tablolarımıza bakıyoruz; "*Türkiye'de istihdamın büyük kısmı tarımda gerçekleşiyor*" diyoruz. Halbuki kastedilen,

ÇELİK ARUOBA'NIN
KONUŞMASI

birtakım varsayımlarla çalışmayan insanları çalışıyor gibi göstermek ya da çok düşük verimli insanları istihdam gibi göstermektir. "Köylüye destek verdik, fiyat verdik" diyorsunuz, bunu sadece pazara; yani buğday fiyatlarını arttırıyorsunuz, düşünmüyorsunuz ki kırsal kesimdeki insanların büyük çoğunluğu buğday, un satın alıyor, çok az kısmı satabiliyor ve bunlar ayrıca çok fakir. Dolayısıyla kendimizi de aldatıyoruz.

Aslında yapılan, belirli bir üretim kesimine yönelik iktisat politikası. Sanıyorum bu konunun biraz acıtıcı da olsa kendi kendine çözülmesini beklemek yerine, giderek daha aktif biçimde kırsal kesime yönelik göçü daha rahat hale getirecek politikaların oluşturulması gerekli.

Kısaca özetlemek gerekirse, burada bu kırsal kesim, esas olarak kırsal kesim-tarım kesimi farkını ve Türkiye'deki bugünkü görünüşü; bunun kırsal politikalarla tarımsal politikaların büyük ölçüde birbirinden farklılaşması sonucu ortaya çıktığını vurgulamaya çalıştım. Çok üstünde durulmayan bir konu olduğunu düşündüğüm için bunun üzerinde durdum. Cumhuriyet döneminde belki çok farkındaydı insanlar; çünkü Atatürk, çiftçi ve tarımdan çok, köylü sözünü kullanıyordu.

Teşekkür ederim sayın Başkan.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim Profesör Aruoba.

Söz, "Sanayileşme Başarımı ve Devletçilik" konulu bildirisini için Profesör Boratav'da. Buyurun efendim.

KORKUT BORATAV'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Korkut BORATAV: Efendim, bana bildiri konusu olarak sanayileşme ve devletçilik teması önerildi, ben de kabul ettim; fakat bu düşüncelerimi söylemeden önce hemen bir terminolojik açılma yapayım: Devletçilik sözcüğü, bugünlerde belli bir akımın dilinden küçümseyici ve biraz da günahlar taşıyan bir terim olarak kullanılıyor.

Bir örnek vereyim: Cumhuriyet'in 80. Yıldönümünü dolayısıyla ben de birkaç açikoturuma davet edildim. Bu açıko-

turumlardan birini bir meslek grubunun diyelim, örgütlediği açikoturumun açiliş konuşmasını yapan arkadaşımız, konuşması boyunca üç kere, Türkiye'nin bugünkü temel sorununun çözüm yollarından birinin de aşırı devletçilikten kaçınmak, uzak durmak olduğunu söyledi. Ben, o arkadaşımızı tanıdığım için, amacının özelleştirme filan olmadığını biliyorum. Burada kastedilen şey, başka bir şey! Devletçilikten kasıt, bugünlerde kastedilen, devletin baskıcı uygulamaları. Yani bir yerde derin devlet, bir yerde açık devlet, insan hakları ihlallerini yapıyorsa, gizli kapaklı işler yapıyorsa, insanlara işkence uyguluyorsa, bir yığın büyük günahlar işliyorsa, bunu devletçilik diye nitelendiriyorlar.

İktisatçı olarak, iktisat tarihiyle ilgilenen biri olarak biz, devletçiliği böyle anlamıyoruz ve o nedenle aşırı devletçilik diye de bir şey bilmiyoruz, devletçiliğin sosyalizm olmadığını da biliyoruz. Devletçiliği bizim anlayış şeklimiz, esas olarak şudur: Devletin yatıran, yatırım yapan, üreten -aynı şey değildir, yatırım yapıp üretmemesi de mümkündür- denetleyen, aktif bir aktör olarak; fakat bunların da ötesinde, bu özelliklerinin sanayileşme öncelikli bir kalkınma stratejisinin merkezine koymasındır. Dolayısıyla devletçilik, Türkiye iktisat tarihinin, hatta Cumhuriyet sonrası iktisat tarihinin sadece belli bir dönemini içeriyor, benim nitelendirmem bu. Bu da esas itibariyle şu söylediğim özellikler açısından 1930'lu yıllardır. Savaşın içine de uzamıştır, savaşın ortalarında bir tarihten sonra devlet üreten, yatırım yapan, yer yer zaman zaman denetleyen bir aktör olma özelliğini sürdürmüştür. Ama stratejik öncelikleri itibariyle sanayileşme öncelikli kalkınma hedefinin nüvesine bu özelliklerini oturtmamıştır. Dolayısıyla bu özel bir anlayıştır, istiyorsanız bunu biraz gevşetirsiniz, devletin işletmeci, üretici olarak geniş bir alan kapladığı uygulamalara devletçilik dersiniz. Ama ne yaparsanız yapın, o değerli arkadaşımızın söylediği gibi, devletin sopalı, silahlı, baskıcı uygulamalarına devletçilik demek büyük bir terminolojik kargaşa yaratıyor. Bu düzeltmeyi yapayım, ondan sonra konumuza döneyim.

KORKUT BORATAV'IN
KONUŞMASI

Cumhuriyet iktisat tarihinin bana göre yüz aklarından birisi, 1930'u izleyen bir veya iki yıl içinde, daha açık söylemek gerekirse 1930-32 arasında Türkiye'nin, belki Cumhuriyet'in varlığının sürdürülmesini sağlayan çok önemli bir stratejik senteze ulaşmasıdır. Bu da korumacılık ile devletçilik arasındaki sentezdir. Bu senteze geçmeden önce, anlatacaklarımı biraz öncesine taşıyayım; Cumhuriyet'in ilk yıllarına gelelim, 1923-29 dönemine:

Biliyorsunuz, bu ilk dönem, bizim "*Kemalist devrimler*" dediğimiz, en önemli atılımların yoğunlaştığı yıllardır. Kemalizmin siyaset, hukuk ve eğitim alanında Hilafetin ve Saltanatın lağvıyla başlayan, -salonda hukukçuların varlığını varsayıyorum- Medeni Kanun'la, Türk Ceza ve Ticaret kanunlarıyla batı hukuk sistemini Türkiye toplumuna taşıyan, eğitimi laikleştiren atılımlarının büyük bir bölümü bu yıllarda olmuştur.

Peki bu kadar büyük devrimci bir dönüştürmenin halk sınıfları nezdinde sineye çekilmesi veya meşrulaşması nasıl mümkün olmuştur? Büyük bir şans eseri demek yanlış, ama büyük bir olumlu sürecin sayesinde olmuştur. 1922 yılında 9 Eylül'le birlikte biten tarih dönemeci, Trablus Harbi'yle başlayıp, milli mücadeleyle, Dumlupınar zaferiyle veya İzmir'in kurtuluşuyla aşağı yukarı son bulan, 12 yıllık aşağı yukarı kesintisiz bir savaş ve yıkım döneminin son yılıdır.

Bu savaş ve yıkım dönemi, Anadolu topraklarını değil de Anadolu'da insan gücünü tahrip etmiştir. O dönemi canlı bir şekilde anlatan bir tanık, son milli mücadele için askere çağrılan insanların köyünün içinde nasıl bir manzara ortaya koyduğunu, dedelerle torunların birlikte askere gittikleri bir ortam olarak anlatır. Dolayısıyla Anadolu, insan gücünden yoksun kalarak- ama üretim güçleri bakımından, yani üretilmiş üretim güçleri bakımından, daha doğrusu sermaye stokunun kendisi bakımından doğrudan doğruya büyük yıkım yaşamadan- aşağı yukarı, 10-12 yıl geçirmiştir.

Böyle bir ortam, şu imkanı verir: Barış koşulları oluşturduğu

andan itibaren, teknik bakımdan yıpranmış olsa da Anadolu ve İstanbul ve büyük kent toprakları bombalanmadığı, doğrudan doğruya tahrip edilmediği ölçüde, sınai üretim kapasitesi atıl durmaktadır veyahut atalet oranı artmıştır. Toprak insansız kalmıştır, insanlar toprağa dönüyor, insanlar kentlere dönüyor, üretim kapasitesini yeniden yükseltmek mümkün oluyor. İşte o sayede 1923-29 yılları arasında milli gelirin ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 9'a yaklaşmıştır. Tarımın büyüme hızı bunun biraz üzerindedir, 1-2 puan üzerindedir; yani yüzde 8.6 milli gelir, yüzde 8.9 tarım, daha gerçekçi olursa. Sanayi de aşağı yukarı aynı tempoda genişlemiştir.

Biraz önce sanıyorum Aruoba'nın verdiği birkaç örnek dışında- büyük bir yatırım yapılarak değil- milli gelirin aşağı yukarı yüzde 9'u sermaye birikimine tahsis edilmiştir. Mevcut kapasite, yeniden üretime tahsis edilerek, Türk toplumu hızlı bir gelişme temposunu yakalamıştır. İnsanlar böylece 10-12 yıllık bir yıkım, savaş ve daralma konjonktürünü rahatlatarak aşma imkanı bulmuşlardır. Bu şans, Kemalist devrimlerin kitle tabanının oluşmasına da katkı yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Türkiye toplumunu canlı bir ekonomik konjonktüre getirmişlerdir.

Ancak arkadaşlarımız, özellikle Kepenek arkadaşım değindi, 1929 yılında dünya ekonomisinin ve onun hele ki Türkiye gibi kenarında, çevresinde yaşayan ülkelerin başlarına büyük bir ekonomik felaket geldi; büyük buhran. Büyük buhran, öyle bir rüzgar halinde geldi ki 1930 yılından itibaren zayıf, korumasız Türkiye ekonomisi, bu fırtınanın içinde savrulmaya başladı. Bu savrulmanın ilk ve en ağır sonucu, tarıma, özellikle buğday üreticisine geldi. 1929-32 arasında buğday fiyatları yüzde 70 civarında düşmüştür. Tarım dışında, sanayi fiyatları da düşmektedir, ama ticaret hadleri, bu iki fiyat arasındaki makas aşağı yukarı yüzde 50'ye yaklaşan, 1940-50 arasında bir oranda buğday üreticisinin aleyhine dönüşmüştür. Türkiye tarımının asıl kitlesi, hububat üretti, sayısal olarak hâlâ da öyle ama... Dolayısıyla bu büyük darbe, borcu, ufak tefek vergileri sabit fiyatlarla, kullanacağı

KORKUT BORATAV'IN
KONUŞMASI

girdi ve tüketim malları buğday fiyatı kadar düşmeyen sanayi ürünü fiyatlarıyla büyük bir bunalım eşiğe gelmiştir.

Sorun şu: Bu büyük fırtınanın karşısında ne yapılacak? İlk adım, ilk aşamada koruma duvarları yükseltildi. Yani dış dünyadan gelen rüzgar ve fırtınanın Türkiye ekonomisini olduğu gibi savurmaması için gümrükler yükseltildi. Gümrük serbestisi 1929'da zaten kazanılacaktı, dolayısıyla koruma ve öyle beklenildi ki 1920'li yılların genel, hem dünyada, hem Türkiye'de yaygın olan anlayışına yatkın bu; bu fırsatı kullanan özel teşebbüs, özel sanayiciler, artık yavaş yavaş Müslüman ve Türk unsur tarafından, Türk unsurların da daha geniş bir biçimde temsil edildiği özel sermaye grupları, koruma duvarlarının arkasında oluşan o lehteki fiyat hareketini sermaye birikimine ve sanayileşmeye tahsis edeceklerdi. Bir veya iki yıllık uygulama gösterdi ki bu beklenti gerçekleşmeyecek.

Tabii bu arada çok partili rejime dönük de ikinci deneyim yapıldı, Serbest Fırka kuruldu ve fark edildi ki Serbest Fırka, büyük bir kitlevi destek görmektedir. Yani halk sınıfları, buhran karşısında ortaya çıkan konjonktürü iktidara karşı örgütlenerek değerlendirme eğilimi içine girmişlerdir. Yani Kemalizmin ve Cumhuriyet'i getiren devrimci kadroların siyasi gelecekle ilgili, Cumhuriyet rejiminin edimleriyle tereddütler belirmeye başlamıştır.

Serbest Fırka'nın kendisi, Atatürk'ün yakın arkadaşlarının kurduğu bir partidir, ama onun kitle tabanının birden bire kontrolden çıkma ihtimali doğmuştur. Atatürk, 3 ay süren bir Anadolu gezisine çıkar, bizzat görür, halkın içinde yaşadığı durumu görür ve fark eder ki durum böyle devam edemeyecek.

Ayrıca şöyle söyleyelim: Koruma özel sektörün elinde bırakıldığı sürece, bir yığın avanta ve vurgun mekanizmasının işlemesine yol açıyor. İşte o noktadan itibaren, bu önemli stratejik tercihin ikinci ayağına tartışarak, adım adım ilerleyerek, bazen fazla ileri gittiklerini fark edip biraz geri çekilerek ulaşılar: Korumacılık, artı devletçilik. Bu sentez, Cumhuriyet'in

bekasını da sağlayan çok önemli bir stratejik tercih oluşturdu. Bunun sadece sınama-yanılma ile ulaşılan tesadüfi bir tercih olmadığını, sizleri ikna etmek için bir kere şunu söylemek istiyorum: Bunu yapmasaydı ne olacaktı?

İki alternatif vardı. Birincisi, en kolay olan yol, en zahmetsiz, en sancısız olan yol; hiçbir şey yapmamak. Hiçbir şey yapmamamın anlamı şudur: Tarım fiyatları olağanüstü düşmüştür, Türkiye'nin tek ihraç ürünleri tarımın etrafında kümelenmiştir. İhracat fiyatlarının bu derecede düşmesi, sadece Türkiye'de değil, dünyada da düşmesi, Türkiye'nin ithal potansiyelini de aşağı çekecektir. Türkiye'nin ithalatı esas olarak zorunlu tüketim mallarından oluştuğu için, halkın tüketim seviyesi, düşen tarım ürünleri düzeyinde aşağı çekilecek, ekonomi daralmaya, durgunluğa, halk kitleleri de sefalete teslim edilecekti.

Bu yolu izleyen ülkeler olmuştur. Batı, işte o Nazi Almanya'sının 1930'lu yılların ortalarından itibaren başlattığı farklı yöntemler bir yana, Amerika'da "new deeyl" denilen politikaların yaptığı farklı çözümler bir yana, o çözümlere ulaşmaya kadar batı böylece o buhranın etkisi altında, tabii farklı yapılar içinde, işsizlik yaratarak, toplumsal huzursuzluk yaratarak sürüklenmiş, gitmiş ve batı toplumlarının iki önemli ülkesinde, Almanya ve İtalya'da Nazizm ve faşizm gelmiştir ve aşağı yukarı bütün Doğu Avrupa'da bu tarz yönetimler iktidarda bulunmaktadır. 1930'lu yılların sonuna geldiğimizde. Türkiye'nin bu teslimiyetinin 10 yıllık Cumhuriyet devrimlerinin külliyen tehdit altına gireceğini tahmin etmek için kahin olmak gerekmiyor, ama en azından siyasi iktidar bunu algıladı. O yüzden bu tercihi, bu alternatifi bilinçli olarak reddetti.

İkinci bir seçenek de vardı; bu, daha palyatif olan, daha günü kurtaran bir seçenek olurdu: Büyük çöküntüye uğrayan buğday ve tarım ürünü, tarımsal üreticileri, mekanizmaları kurmak çok zor değildi. Zaten bir müddet sonra kuruldu; zira önce Ziraat Bankası aracılığıyla, daha sonra kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi gibi kurumsallaşmalar aracılığıyla buğday ve tarım ürün fiyatlarının çöküntüsünü önlemek. Ne kadar

KORKUT BORATAV'IN
KONUŞMASI

önlenirdi bilemiyoruz, ama bu yönde aktif çaba sarf edilirdi. Peki bunun maliyetini kime ödeceksiniz? Bunu kentli tüketicilere, yani tarıma tarımsal fiyatların çöküşünü kentli tüketicileri vergileyerek önleme çabası olabilirdi. Kenti vergilersiniz, tarımsal ürünü desteklersiniz. Bu, paylaşımcı bir tepki idi; günü kurtarırdı, ama büyümeye ve sanayileşmeye yönelen öğeler taşııyordu. Dolayısıyla belki ilk baştaki o kitlesel tepkiyi geçici olarak durdurur, ama uzun, orta dönemde Türkiye'yi durgunluğa ve son tahlilde belki birkaç yıl sonunda yine Cumhuriyet'in temel devrimci dönüşümlerini tehdit altına sürükleyecek bir tıkanmaya muhtemelen yol açması kaçınılmazdı. İşte bu iki seçeneği reddederek buhranın yarattığı koşulları devlet eliyle bir sanayileşme fırsatı olarak algıladılar ve sanayileşmeci atılımları yaptılar.

Bunun sadece sınama ve yanılma yoluyla değil; bilinçli, adeta derinlik taşıyan bir analizle yapıldığını gösteren bir metin okuyacağım size. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nun giriş bölümünden aktarıyorum, sene 1933, -yani temel tercih yapıldıktan sonra, 1932'de artık korumacılık ve devletçilik sentezi belirlenmiştir- şöyle -hukukçuların dinleyiciler arasında temsil edildiğini varsayarak, Osmanlıca'ya da daha aşina olduklarını bilerek, Türkçeleştirmeden okuyorum- diyor: *"Garb kültürünün, yani tekniğin ve büyük sanâyi'nin sahası, şark sahillerini ihâta ediyordu. Bu sahalar, sanâyi'leşmemiş milletlere ma'mûlât gönderiyor, büyük sanâyi'nin tufanı altındaki dünya pazarlarında mevcut istihsâl cihazları inhilâl ediyor, yani üretim araçları parçalanıyor ve daha dün müstakîl vahdetler halindeki câmiâlar, büyük sanâyi'n hegemonyası altına girerek hukuken müstakîl, fakat iktisaden tâbi' birer varlık haline dönüşüyordu. Garbın sanâyi' memleketleriyle ziraat ve hammadde memleketleri arasındaki bu tâbi'yet, sanâyi' memleketlerini ihyâ' edici, fakat hammadde memleketlerini de tedricen inhilâl ettirici vaziyetler ihdâs etti".*

Bu, okuyacağım metnin birinci bölümü. Bu alıntı, bugün size yeni gelmeyebilir; çünkü aradan 70 yıl geçmiş, aşağı yukarı hepiniz şu veya bu şekilde *"bağımlılık nedir, sömürgecilik, emperyalizm nedir?"* falan türünden böyle aykırı rüzgarlardan

esen metinleri ve tartışmaları dinlemişsinizdir. Fakat bu 70 yıl öncedir ve bu metinde şu var: Dünya sisteminin iki kutuplu bir nitelik taşıdığını teşhis ediyor, bu iki kutbun merkezi ile çevresi arasında büyük nitelik farkları olduğunu tespit ve teşhis ediyor. Nitelik farklarının ihtisaslaşmada kendini yansıttığını, yani sanayi ve hammadde üreticileri arasındaki uzmanlaşmada kendini belirlediğini ortaya koyuyor. Ayrıca siyasi sömürgeciliğin aşılmasıyla problemin çözülmediğini vurguluyor. Diyor ki: *"Bu uzmanlaşma süreci, eskiden siyasî bakımdan bağımsız görünen, ama iktisâden bağımlı birimler haline dönüşüyordu"*. Dolayısıyla olay, sömürgecilik sonrası emperyalizmin teşhisidir. Bu, zamanı için çok derin ve sağlıklı bir algılamadır.

İkinci ögesi şu: *"Türkiye'nin bu emtia mübadelesindeki meokî, garp sanayi ma'mûlâtına bir mahreç ve sanâyi'ye hammadde yetiştiren bir ziraat memleketi olmasıdır"*. Türkiye'nin konumunu da doğru teşhis ediyor: *"Türkiye, batı uygarlığını yakalamanın peşindedir ve batı uygarlığının devrimci öğelerini topluma taşımaktadır. Ama ekonomik bakımdan o da az gelişmiş, bağımlı bir ülkedir"*.

Metnin sonuncu unsuru şu: *"Büyük sanâyi'ci memleketler, aralarındaki bütün siyasî ve iktisâdî ihtilâflara rağmen, -'faşizmin doğduğu dönem, kavgaya girdiler, problemler içindeler'- ziraatçı memleketleri her zaman için hammadde müstahsili meokî'nde bırakmak ve piyasalarına hakîm olmak davasında müttetiklerdir. Bu i'tibârla ziraatçı memleketlerin bu silkinme hareketlerine er geç set çekmek hususunda siyasî nüfuzlarını kullanmakta birleşecektir. Bil-hâssa bu hakikat, muhtaç olduğumuz sanâyi' zaman kaybetmeden kurmak için en mühim muharrikimizdir"*.

Bu son alıntı, çok doğru bir stratejik teşhis yapıyor: *"Büyük bir fırsat doğdu bizlere"* diyor, *"şu anda zayıf durumdalar ve kapışıyorlar, ihtilâf halindeler. Egemen durumlarını bize henüz taşıyacak güce sahip değiller, ama fikirleri aynı, er veya geç bunu yapacaklar. Onun için acele, geç kalmadan muhtaç olduğumuz sanâyi' hamlesini yapmak..."* Bu da stratejik bir güçlü algılama gösteriyor, *"Geç kalmadan yapmamız lazım"*. İşte devletçilik-korumacılık sentezi, bu stratejik algılamadan doğmuştur.

KORKUT BORATAV'IN
KONUŞMASI

Sözlerimi, bu sentezlerin sonuçlarıyla ilgili birkaç sayısal rakam vererek bağlayayım: Efendim, 1930-39 dönemi, bu sayede Cumhuriyet tarihinin en hızlı sanayileşme dönemini yaşamıştır; yıllık sanayi gelişme temposu yüzde 10.3'tür. 1930-31'in, buhranın o ilk fırtınasını geçtikten sonraki büyüme hızı yüzde 7.9'dur. Yine Cumhuriyet tarihinin savaş sonunu izleyen, yani 1923'ü izleyen 2-3 yıllık ve 1945'i izleyen 2-3 yıllık dönemlerini dışlarsak, yine en hızlı büyüme, milli gelirin en hızlı büyüme dönemidir. Bütün elverişsiz koşullara rağmen, 1930'lu yılların ortalarına doğru tarımsal fiyatlar istikrar kazanmıştır ve istikrar, tarımsal büyümeye de imkan vermiştir, büyüme hızı ortalama yüzde 5.1'dir.

Bu dönem, 1960'lı yıllara gelinceye kadar milli gelirden sanayi payının arttığı tek dönem olmuştur. 1930'lu yıllara kadar hep tarımsal sanayinin önünde göreceğiz, hem savaş, hem de savaşı izleyen 1950'li yıllarda aynı tabloyla karşılaşacağız. Sermaye birikim oranı yukarı çekilmiştir ve o sayede, bu 7-8 yıllık sanayileşme temposu sayesinde çok ağır savaş yılları ve savaş yıllarının çok olumsuz koşullarına rağmen, savaş sonunda mevcut ekonomik potansiyeli 3 yıl içinde savaş öncesi döneme Türkiye ekonomisini getirmiştir ve ondan sonra da çok bunalımlı olmayan bir gelişme patikası izlenmiştir. Bence Cumhuriyet'in iktisadi bakımından en saygın, en parlak sayfalarından biridir.

Hemen şunu da söyleyeyim: Yakup Kepenek arkadaşımın verdiği o çok sınırlı boyutlardaki krediler, aslında ekonominin hiç açık vermediği bir döneme aittir, proje kredileridir, yani maksat sınırlıdır. Ekonomi, 1938 yılında hiç dış açık vermemiştir, ticaret açığı vermemiştir. Bu sözünü ettiğim parlak sayfa, fakir ve yoksul bir ekonominin kendi ayakları üzerinde durarak, yani dış dünyaya karşı açık vermeden büyüyebildiği bir dönem olmak itibarıyla de saygınlık öğeleri taşır.

Teşekkür ederim sayın Başkan.

Oturum Başkanı: Profesör Boratav'a teşekkür ediyoruz.

Söz, "Liberal Ekonomiye Geçiş ve Sonuçları" başlıklı bildirisini sunmak üzere Profesör Minibaş'ta.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Türkel MİNİBAŞ: Teşekkür ederim sayın Başkan.

TÜRKEK MİNİBAŞ'IN
KONUŞMASI

Bu ülkede liberalizm deyince, hepimizin aklına genellikle 1980 süreci gelir, 1980 ve piyasa ekonomisine geçiş. Bu yüzden çoğu kişi için de 1980, bir milat gibi kabul edilir, yani her şeyi 1980'le başlatır, 1980'le bitiririz. Biraz önce Korkut hocanın konuşmasının başında yaptığı uyarıda olduğu gibi, her dakika önümüzde 80 öncesine dönmek tehdi vardı. Eğer biraz ülke ekonomisindeki koşulları, ülke ekonomisinde devletin müdahaleci, biraz daha kontrol edici, yönlendirici politikalarından bahsediyorsanız, önümüze gelen ilk cevap veya ilk soru, "80 öncesine mi dönmek istiyorsunuz, Arnavutluk gibi mi olalım?" şeklindedir. Böyle ciddi bir tavırla karşılaşmaya başlarsınız. Ellbette ne kadar ciddi olduğu tartışılır.

Bunda tabii ki ekonomiyle tarih, yani zaman arasındaki bağlantıyı kurmayan bir toplumda yaşıyorsak, o zaman hep bu tür söylemlerle karşılaşmamız çok mümkün. Türkiye'nin 80 yıllık tarihine bakarsanız, hep liberalizm yolunda bir kalkınma serüveniyle karşılaşıyorsunuz. Ama liberalleşmeyi çok daha geriye götürdüğünüz zaman durum değişir. Liberalleşmeyle tanışmamızı çok geriden başlatmak tabii ki mümkün. Yani 1930'a kadar gelen sürecin çok dalgalı da olsa bir liberalleşme süreci olduğu, yani bu toprakların en azından kapitalizme eklenmemeye çabaladığı bir süreç olarak götürürüz.

1930-61 arasına -çok kaba söylüyorum, böyle bir ayırım yapma, tabii çok sağlıklı olduğunu iddia etmiyorum, ama baktığımız zaman; yani Lozan Anlaşması'yla gümrüklerin artık üzerimizdeki yükümlülüğünün bittiği, dış borç yükümlülüklerinin bittiği süreçten sonrasına baktığımızda, 1930-61 arasını tabii ki ikiye ayırmakta yarar var. Bunlar, 1930-45, 1945-60 gibi; çünkü burada bizim için çok belirleyici olan,

TÜRKEL MİNİBAŞ'IN
KONUŞMASI

bugünü anlamak, yani bugün Türkiye'deki liberalleşmeyi, daha açık söylemek gerekirse piyasa ekonomisi doğrultusunda, ultra liberal doğrultusundaki küresel sürecin liberalleşmesindeki Türkiye'yi anlamak için, 1946 devalüasyonunu iyi bilme, 1946 devalüasyonunu sıkça hatırlamak gerektiğini düşünüyorum.

Burada savaşın hemen arkasından o kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinde yapılan bir devalüasyon vardır; 1946'nın koşulları içinde hiç de haklılığı olmayan, tartışmaya çok açık bir devalüasyondur ve böylelikle Türkiye'nin daha sonraki yani bugün içinde yaşadığımız kriz sürecinde nasıl, neresinde yer alacağı, nasıl bir tabloyla karşılaşacağını da gösteren, belki de başlatan bir tarih olarak algılamak gerektiğini de düşünüyorum. Hatta 1946 devalüasyonu ile birlikte Türkiye'nin gönüllü bir dışa bağımlılık serüveninin sürecini başlattığı kanısındayım; çünkü bu 1946 devalüasyonu ile birlikte süreç, beraberinde bu düşük katma değerli, bir taraftan iç pazara dönük bir üretim yapısı olan, bunula ihracat yapmaya çabalayan, hammaddede tamamen yarı mamul ürünlere dayalı bir ekonominin fotoğrafını verecektir.

1946 devalüasyonunun bugünü açıklamakta bizim önümüzde önemli bir projeksiyon olduğunu da düşünüyorum. 1946 devalüasyonu, aslında kapitalizmin de yeniden yapılandığı sürece bir katkıdır; çünkü İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği ve ardından batı dünyasının yeni yeni kendi ayakları üzerinde çabaladığı bir dönemde, siz bir savaşa kenarından giriyormuş, çıkıyormuş izlenimi de vermiş olsanız, savaşa girmemişiniz, stoklarınız var, dolayısıyla dünya piyasalarında söz söyleme hakkınız özellikle tarımsal ürünlerde varken, bir devalüasyon yapıyorsanız, bunun kapitalizme de bir katkı olarak değerlendirilmesi gerekir diye düşünüyorum. Yani bu süreçte ithal ikameci politikalar, bu katkıyı daha da zenginleştirici olacaktır. Bunu söylerken, "*ithal ikameci politikalar niye uygulandı; çok kötüydüler, keşke o dönemde piyasa ekonomisine açılınsaydı*" diye bir şey asla söylemiyorum. Ama ikisini birbirini takip eden süreçlerde bir arada değerlendirdiğimizde,

Türkiye'nin az gelişmişliğini açıklamak açısından çok önemli olduğun düşünüyorum.

Burada tabii bu rolü göz ardı ettiğimizde, Türkiye'nin özellikle küresel süreçte üstlendiği rolü de biraz eksik tanımıyoruz. Sıkça, "80 öncesine dönelim mi?" tartışmasıyla karşılaşmamız da belki bu süreçleri hep unutmamızdan da kaynaklanıyor olabilir. Bu ithal ikameci politikaları 1946 devalüasyonuyla birlikte değerlendirdiğinizde, 1980'e gelen dönemi, kabul edelim ki Türkiye'de özel kesimin de çok rahat, rehabet içinde geliştiği, arkasını devlete dayadığı; o çok parlak sayfaları kendisine bir artı olarak kullanırken dış pazarlarda rekabet etmeyi, yani Türkiye'yi uluslararası sistem içinde rekabet eder bir ülke haline getirmeyi de hiç düşünemediğini veya düşünseler de çok önemsemediklerini aklımızda tutmamız gerektiğini düşünüyorum.

Bunu derken, bizim ülkemizde yaşadığımız her kriz döneminin aynı zamanda kapitalizmin krizleriyle de -baktığınız zaman o kaba ayrım- zaman zaman örtüştüğünü göreceksiniz. Kapitalizmin her kriz dönemindeki sorunu, hep sermaye birikimi yetersizliğinden ve pazarları paylaşma yetersizliğinden, dolayısıyla kendi sermaye birikimini, yani kar marjlarını yükseltmesini, ne kadar ucuz kaynaklara, ne kadar çabuk kaynaklara ve ne kadar çabuk pazara ulaşmak üzere kuracağını, dolayısıyla doğal kaynakların maliyetinin en düşük nerede bulunabilirse, emeğin maliyeti nerede çok düşük tutulursa orada varolmak isteyeceğini artık biliyoruz.

Özellikle de Türkiye'nin piyasa ekonomisiyle liberalleşme sürecine girdiği dönemde bunu artık açık ve net olarak çok ciddi bir şekilde zaten deneyerek öğrendik. Bu o zaman bize beraberinde bir devlet modeli de getiriyor, yani 1980 sürecine kadar gelinirken bizim belki de 1980'i bir milat olarak kabul etmemizin temelinde şu var: Sırtını devlete dayayan, beraberinde ülkenin gelir dağılımında devletin çok etkin olduğu, yani bir yarıdan Sümerbank'ıyla, Etibank'ıyla, çimento sanayisiyle, elektrik işletmesiyle kendi toplumuna gelir dağılımını düzeltecek şekilde devletin yatırımda, üre-

TÜRKEL MİNİBAŞ'IN
KONUŞMASI

timde, dağıtımda, pazarlardaki fiyat mekanizmasında etkin olduğu bir devlet modelinden birden bire o liberal sürecin, ultra liberal politikaların daha doğrusu piyasa ekonomisine geçtiğimiz zaman ki şaşırmanın temelinde de... Çünkü artık sermayenin hiçbir yasal engelle karşılaşmayacağı, devletin müdahaleci, koruyucu kimliğinden çıkmasının dayatıldığı, ekonomik düzenlemedeki yerinin, yani baştan beri söylediğimiz o yatırım, üretim, gelir dağılımını düzenleyen ve bunu yaparken de fiyat politikalarında ve gelir dağılımı, üretim politikalarını birlikte kullanan devletin, artık bütün bu mekanizmaları piyasa ekonomisine bıraktığı bir devlet modeline geçmesine şaşırmanın belki buradan kaynaklanıyordu.

Türkiye’de bu süreçte kapitalizmin kriziyle bunun sonucundaki o yeniden yapılanma süreçleriyle Türkiye’deki ekonomik düzenlemeleri karşılaştırdığınız zaman, çok kaba olarak baktığımızda, Lozan barış görüşmeleri ve İzmir İktisat Kongresi, yani Lozan barış görüşmeleri olurken, hatta sekteye uğradığı bir zamanda bu ülkede bir iktisat kongresinin olması elbette bir tesadüf değildi. Aynı zamanda beraberinde bir ticaret anlaşmasının da olması bunun doğrultusunda tesadüf değildi. Çünkü siz *“bugün reddettiklerinizi yarın almaya geleceksiniz”* diyenlere diyorsunuz ki: *“Hayır, benim burada kendi ekonomi politikalarımı üretebileceğim güçlerim var”*. Ama aynı zamanda bu, içerideki güçlere karşı da, yani içeride üretime hakim kesimlere karşı da bir yerde bir gözdağı, yani *“bunu benimle yapacaksın, bu gemi böyle gidecek”* söylemi.

Tabii Cumhuriyet’in ilk yıllarına damgasını vuran liberal politikalara bakarken, dünya konjonktürünün ne halde olduğunu da göz ardı etmememiz lazım; 1920’de Tokyo Borsası’ndaki çöküşü ve bununla birlikte işte Hindistan meselesi, dünyadaki pazar dengelerindeki değişimle birlikte kendini artık büyük dünya bunalımının hissettirmeye başlamış olması. Bunları dışlayacak olursak, tabii ki 1923 ve 30’a kadar gelen süreçte karşılaşılan sorunları belki biraz daha ya altın sayfalar olarak açıklayabiliriz ya da ondan sonra devletçiliğe geçiş sürecinin birden bire nasıl oluştuğunu düşünemeyiz. Çünkü

1930 devletçiliği, sadece Türkiye'ye has bir model değildir, yani krizden dolayı bir süreç başladığı zaman bütün dünyada korumacılık, müdahalecilik... Türkiye'ninkini özgün hale getiren, Türkiye'deki devletçilikle, yani o korumacı, müdahaleci devlet modeliyle bunu toplumda toplumla bütünleştirebilmesiydi, yani halkçılıkla bütünleştirebilmesiydi. Bunu üreten, bunu üretecek olan, bunu ileriye taşıyacak olan insan tipini de yaratmakla ilgiliydi.

Şimdi birden bire bu yatıran, üreten, dağıtan ve denetleyen devletten, üretim ve fiyat mekanizmalarındaki belirleyiciliğinden, yerli sermayeyi teşviklerle yabancı sermayeye karşı korumaktan, -ki burada tarım kesimi de, sanayi kesimi de çok özel, ikisi de çok önemli teşvikleri beraberinde almışlardır- ülke kalkınmasına pozitif katkı sağlaması için firmalara üretiminin belli bölümünü ihraç etmekten, yabancı sermaye girişimini kontrol etmek için, bu devlet biçiminden birden bire karşımıza bunlardan vazgeçen bir devlet modeliyle karşılaşıyorsunuz.

İşte burada özellikle son 30 yıla baktığımız zaman, kapitalizmin şu anda içinde yaşadığımız kriz sürecinde, yani 1968 itibariyle başlayan ve kendini giderek çok yüksek bir şekilde hissettiren kriz sürecinde Türkiye planlı ekonominin avantajlarını yaşayarak 1980'e kadar gelmiştir. Ama 1980'le birlikte piyasa ekonomisine açıldığımız döneme baktığımız zaman, ki bu süreçte biz bir taraftan da 1961 sonrası itibariyle karşılaştığımız IMF politikalarına baktığımızda, IMF politikaları doğrultusunda geline 1980 politikasıyla daha öncekileri birbirinden ayırt etmekte yarar var. Çünkü 1980, artık tamamen ekonominin yeniden yapılandırılması üzerine uygulanan bir modeldi. Yani bu, krizin daha yüksek bir süreçte vardığında, artık kapitalizmin kendi sürecinden tamamen kaynakları paylaşmak, kaynakların ucuz olduğu alanlarda kaynakların düşük maliyetle elde edileceği alanlarda kendi denetim sistemini kurma kararlarını verdiği bir sürece geldiğinde görüyoruz.

TÜRKEL MİNİBAŞ'IN
KONUŞMASI

Burada tabii ki 1980 süreci, toplumca enflasyonun aşağı çekilmesi, dış ticaret açığının daraltılması, yeni pazar olanaklarının yaratılması şeklinde algılandı. Oysa bu, tamamen bir yanda, yeni bir dönemecin başlangıcıydı. Bu yeni dönemde yüksek enflasyon ve döviz çıkmazı içindeki ülkelere bir piyasa şablonu sunuyordunuz. Bu piyasa şablonu da bir yandan faiz ve kur politikalarıyla para ve sermaye hareketlerini özgülleştiriyor ki böylelikle sermaye, işte o karların daha hızlı artabilmesi için, daha hızlı nemalanabilmesi için bir alan yaratıyor.

Bir ikincisi de KİT'lerin, kamu kuruluşlarının -ki Cumhuriyet'in sermaye birikimini yaratmakta hem çok önemliydi- ülkedeki gelir dağılımını düzenleyici rol oynaması; bunları özelleştirerek sermayeye yeni alan yaratmak, yani uluslararası sermayeye düne kadar karlı bulmadığı alanları artık karlılık süreci. Düne kadar eğitimi, sağlığı, tarımı, bunlar az gelişmiş ülkelerde özellikle uluslararası işbölümü alanında siz devlete bırakmışken, hatta yerli sermayenin bile bu alanlar cazip bulmazken, işte KİT'lerin özelleştirilmesiyle birlikte, -ki bu devletin yeniden yapılanmasıydı- devletin o baştan beri söylemeye çalıştığım yatıran, üreten, o dağıtan devletten artık vazgeçildiğini, dolayısıyla ulus-devletin sosyal devlet görevinin işleyip işlemediğini göstermek açısından denetleyen devlet rolünü üstlendiği bir sürece geçti. Onun için de bence 1980 çok önemli bir dönemeçti ve bu dönemeç içinde zaman zaman krizlerle, ülkenin krizleriyle karşılaşıldı, ama en önemli göstergelerden bir tanesinin dış borç olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu süreçte bir yandan para, yüksek faize bağlı para politikalarıyla sermaye birikimi oluşturulmaya çalışılırken, diğer taraftan da sınırsız dışa açılma politikalarıyla dış pazarlarda rekabet gücünün yakalanması iddiasıyla model gündeme getirilmişti. Bu, sadece ihracata dönük bir sanayileşme modeli değildir. Modelin diğer bir ayağı sınırsız yabancı sermaye girişi ve dış borçtu.

Dış borca baktığımız zaman, dış borçların milli gelire olan oranı büyürken, bir yandan da vade yapısında çok cid-

di tehlikelerin ortaya çıktığını görüyoruz. Çünkü bu süreçte artık uzun vadeli borçlanmadan kısa vadeli borçlanmaya geçildiğini, hatta 1997'ye geldiğimizde milli gelirin artık yüzde 11.8'inin, dış borçların bir yıl içinde 13.3'e yükseldiğini göreceğiz ve bunların stoklardaki payı da aynı şekilde çok hızlı bir şekilde yükselmeye başlayacak.

Bir diğer hedefimiz, yabancı sermaye girişini sağlamaktır. Burada da yabancı sermaye girişlerine baktığımız zaman, 1980-84 arasındaki girişlerden 1990-96 arasında bir zıplama var bu süreçte, 7.2 milyar dolarlık bir fiili giriş var. Elbette bu arada sermayenin de çıkışı söz konusu. Net girişler, bize tabii gerçekçi rakamları vermekle birlikte, yabancı sermaye girişinde de sektörel dağılımlara baktığımızda, daha çok tüketim, dayanıklı tüketim sanayiini gündeme getiren, yani bu alanları finanse eden, hizmetler sektöründe bankacılık ve finansman sektörüne yönelik olan, alışkanlık maddelerine yönelik olarak yabancı sermayenin hızla geldiğini görüyoruz. Toplumun daha çok markacılık diye bildiği bu süreç içinde yabancı sermayenin kalıcı, yani istikrarlı bir seyir izlediğini ve 1990 süreciyle birlikte sıcak para hareketleriyle, daha çok kısa vadeli sermaye hareketleriyle gelip çok hızlı çıkışlarla da ekonomiyi sallayacağını göreceğiz.

Harcamaların bütçedeki yerine 1975'le 2000 yıllarına baktığımızda ise baktığımızda, bütçe harcamaları içinde -ben buraya çarpıcı olsun diye sosyal harcamaların paylarını koydum özellikle- giderek eğitim harcamalarının düştüğünü, sağlığın bütçe içindeki payının çok düştüğünü ve sosyal güvenliğin de binde 6'lara gerileyeceğini göreceğiz. Tabii bu işte kapitalizmin bu son kriz sürecinden artık çıkarken, dünya kadar devletin egemen olduğu alanlardan çekilmesi, yani özelleşme diye toplumun bildiği, bu alanları özel kesime devrettiği alan da öncelikle eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, enerji, maden, orman gibi devletin çok egemen olduğu alanların artık çok karlı hale gelmesi. Çünkü bu karlılık, eğitimin bir sektör haline gelmesi, sağlığın artık bir sektör haline gelmesi, sağlığın diğer sektörlerle bağlantılarının çok ve eğitimin çok

TÜRKEL MİNİBAŞ'IN
KONUŞMASI

keskinleşmesi; böyle baktığınızda, bu küçülmenin, özellikle bütçedeki harcamaların küçülmesinin nedenlerini algılamak çok daha kolaylaşabilmekte.

Kriz sonrası politikaların bütçedeki yansımalarına da baktığımızda, aşağı yukarı- özür dilerim, yıllar bu tarafa düştü- burada da küçük bir parantez açmak istiyorum: Ben bu tür aletleri kullanmaya karşıydım, bu benim tutuculuğumdan kaynaklanıyordu. Fakat Cumhuriyet'in 80. yılında bari kendimde bir devrim yapayım dedim, fakat bunu yaparken de başım çok belaya girdi, birçoğunu kaybettim tablolarımın ve bulabildiklerimle birlikte böylelikle yıllar da bu tarafa düşmüş oldu. Ama bunda sonra bunu kullanmaya kararlıyım. Yakup Kepenek geldiğinde, "*niye bunu kullanıyorsun?*" dedi. Burada deniyorum efendim, onun için beni hoş göreceksiniz.

1975 itibariyle baktığınızda 2002'ye kadar gelen şöyle kaba rakamlara; faizin bütçedeki harcamalarının, bütçedeki payının giderek çok arttığını, yani bütçemizin büyük bir ağırlığıyla faiz ödemelerine gittiğini göreceğiz. Onun için de zaten bütün IMF programlarında bütçedeki faiz dışı fazlanın üzerine pazarlıklar oturacak. Diğer taraftan yatırımların konsolide bütçe harcamaları içindeki payına baktığınızda, artık 6'lara düştüğünü, personel ödemelerinin azaldığını -ki çok doğal, devlet küçülüyorsa, personel ödemeleri de bununla birlikte kamu harcamadaki payı azalacaktır- görüyoruz. Diğer taraftan vergilere baktığımızda, Gayri Safi Milli Hasıla içindeki vergilerin payına baktığımızda, 2000 süreciyle birlikte vergilerdeki bir artışın olduğunu, çünkü artık devletin hükümetlerin kendilerine kaynak yaratmakta vergileri kullanacağını, ama bunların daha çok da dolaylı vergiler yoluyla toplanabileceğini görüyoruz.

Faiz/vergi oranı ise çok çarpıcı; 1975'te ki krizin artık Türkiye'de de kendini göstereceği zamanda yüzde 4 iken faiz/vergi oranı, 2002'de yüzde 73'e kadar yükseldiği ortaya çıkacak. Burada tabii ki kapitalizm kendini yenileyecek, bunun için anlaşmalarını yapıyor. Bunun için son süreçte Uruguay'dan Seattle'a, Daho'ya kadar uzanan bir sürü top-

lantı sürecinde yapılan anlaşmalara baktığınız zaman, bütün anlaşmaların ve Türkiye'nin IMF ile yapmış olduğu politikaların da bu anlaşmalarla örtüştüğünü, doğrusu bütün bunların uluslararası sermayenin önünü açmak için yapıldığını biliyoruz.

Burada *"bunun önünü açmak mümkün mü?"* derseniz, bu sadece belli yasaları gerçekleştirerek tabii ki olmuyor, bunun için Anayasal düzenlemeleri gerçekleştirmeniz gerekiyor. Ama bunun öyle bir düzenleme olması lazım ki sermayenin verimliliğini ve karlılığını ve hiçbir şekilde olumsuz bir şekilde etkilemeyecek bir düzenleme olmasını sağlamak gerekli. Bunu etkileyecek güçlere karşı da bir Anayasal düzenleme yapılmalı. 12 Martı 1971'in arkasından 24 Ocak, 12 Eylül 1980, bu düzenlemeleri yapmaya yetmemiştir. Ama krizin artık iyice keskinleştiği -ki kriz eğer 1968'de başladıysa, bütün literatür böyle kabul ediyor- 12 Mart ve 12 Eylül, bu sürece denk geldiğine göre ve hâlâ çözemediğine göre, artık demek ki ülkelerin belli bir miktarda anayasalarında düzenlemeler değil, topyekun düzenlemeler gerekmektedir.

Burada sermayeyi istediği alanda, istediği koşullarda yatırım yapabilmesi için bu düzenlemeleri nasıl yapacaksınız? Öncelikle sizin devlet alımlarınızı düzenlemeniz lazım; çünkü devlet, en büyük alıcı. Aynı zamanda o ülkede yatırım yapılacak alanları düzenlemeniz için işte Endüstri Bölgeleri Yasasını çıkarmanız lazım. Nereye yatırım yapılacak, hangi koşullarda yatırım yapılacak ve bunun bağlantılarını, yani beraberinde Yerel Yönetimler Yasasını çıkarmanız lazım, beraberinde maden yasasını çıkarmanız lazım, beraberinde orman, yani köy yollarını düzenleyenleri de çıkarmanız lazım.

Burada tabii bir kamu, ticaret ilişkileri sürdürürken, o zaman kamu-özel ayrımının da yeni baştan düzenlenmesi lazım. Burada sermayenin önünü açmanız için öyle bir hükümet biçimini oluşturmanız lazım ki bu her türlü ayrımcılığa da karşı çıkmalı, globalizmin çıkarlarını zedelediği sürece her türlü ayrımcılığa da hoşgörüyle yaklaşması lazım, bu çok önemli bir şey. O zaman zaten işte son 80. yıla ilgili yapmış olduğu-

TÜRKEL MİNİBAŞ'IN
KONUŞMASI

muз bütün o platformlarda veyahut tartışmaları düşünecek olursanız, niye kamu-özel alanının sıkça tartışıldığını, -asla burada tartışmak istemiyorum, ama- niye çok önemli şeyler varken, yasalar Meclisteyken, türban meselesinin toplumun merkezine oturduğunu algılamamız daha kolaylaşacaktır. Çünkü kamu-özel kesim alanları tanımını yapmanız artık şart, kamusal alan içinde kimin neye hakkı olduğunu cumhurbaşkanından başlayarak valiye kadar biçimlendirmeniz gerekiyor. Eğer valinin yetkilerini arttırıyorsanız, vali eğer o ilde yatırımın nereye yapılacağından, o ilde devletin çekildiği alanları özel kesimin...

Burada özel kesimi iki ayrımda düşünmek gerekir; birisi kar amaçlı özel sektördür, diğeri kar gütmeyen ama gönüllü çalışan özel kesimdi, bugün sivil toplum örgütleri dediğimiz kesim, bunların emeğini paraya çevirmeden biz kullanırız diyor. Ama ne için kullanırız; özel kesimle birlikte devletin bıraktığı boşluğu doldursun diye kullanırız. Bugüne kadar Türkiye bunları düşünmüyordu hiçbir şekilde, bir tarafta özel kesimin, bu sivil toplum dediği, yani asker elbisesi olmayan herkes gibi algıladığı için, buradaki emeğin maliyetini, buradaki biriken fonların maliyetini hiç hesap etmeden özel kesimle birlikte bunların yeni demokrasiyi oluşturmasını çok doğal kabul ediyor; çünkü onlar hayır işi yapıyor zannediyor. Hayır, devletin yaptığı eğitimi yapıyorlar. Devletin sağlık hizmetine ayırdığı payı azaltmış, bindirmiş binde 6'ya, siz onun yerini alıyorsanız, burada çok önemli, ciddi bir ekonomi yürüyor demektir.

O zaman geldiğimiz sonuç, başta tarım, enerji, sosyal güvenlik olmak üzere, devletin bütün egemen olduğu alanları özel kesime devretmesidir. Fakat bu özel kesime devretmek, asla ve asla o ülkenin yerli sermayesi tarafından olamaz, çapı yetmez. Belki böyle biraz daldan dala atlanmış gibi oldum; çünkü benim sınırlarımı aşıyordu, Cumhuriyet öncesi dönem hakkında bir şey söylemek istemiyorum, böyle bir görev paylaşımı vardı aramızda. Ancak orada eğer o ülkenin özel kesimi devletin teşvikleriyle 40 yıl nemalanmış ve bunu da

sadece iç pazara yönelik bir üretimle yapmışsa, talep profili sadece iç pazarı dikkate almışsa, dış pazarı hiçbir zaman için kendi programının içine koymamışsa, onun için de 1980'e kadar ancak tarımsal birtakım ürünlerle dış pazarlarda rekabet etmek demeyeyim de ihracat yapabiliyor hale gelmişseniz veya ancak böyle kendinizi korumuşsanız, o zaman tabii ki o özel kesim, bu küresel süreçte bütün sermaye sınırların kaldırıldığı bir süreçte rekabet edebilmesi zorlaşacaktır.

Ancak biz ve bizim gibi ülkelerde zaten büyük sermaye bu süreçte şirket evliliklerini yapmıştır. Özellikle 1990 sonrasına baktığınız zaman, Türkiye'de de şirket evliliklerinin yapıldığını, burada ulusal sermaye veya ulusal sanayi dediğiniz kesimin bu süreci yakalayamayan veyahut önemsemeyen, bilmesine rağmen... Çünkü Türkiye toplumunun çok sıkça ettiği bir laf var; *"bize bir şey olmaz ağabey"* tavrı var, kemikleşmiş bir tavır bu toplumda. Böyle baktığı için, bu küçük, orta ölçekli sermayenin bu rekabet sürecinde varolması söz konusu ya olmayacaktır, yani ya iflaslar yaşanacaktır ya da onlar da birleşmeleri daha küçük boyutlarda yaşayacaklardır. Ama büyük sermaye, zaten ulusötesi sermayeyle bu şirket evliliklerini yaparak şu anda kendisini koruma altına almış durumdadır.

Dolayısıyla Türkiye, -arkadaşlarım benimle hemfikir olur veya olmaz, onu bilmiyorum, ama- şu anda büyük sermayeyle ve büyük sermayenin yanı sıra ulusötesi sermayenin ülkedeki kaynakları nasıl kullanacağını ve bunu nasıl üretime dönüştüreceğini ve sonra nasıl kendisinin buradan nemalanaacağını hesap etmeyen hükümetiyle -ki zaten aksi mümkün değildir, hükümetin böyle bir projeksiyonu da yoktur, böyle bir iddiası da yoktur, ideolojisinde de bu yoktur zaten- küresel süreçte yerini alacaktır.

Çarpık lafını Korkut hocanın kitaplarından öğrendik öğrenciliğimizde; 1980 öncesi dönemi okurken Türkiye'nin nasıl çarpık eklemlediği sözünü de oradan öğrendik. Ama bu artık çarpık filan değildi, çarpılmaya izin vermiyor küresel

TÜRKEL MINİBAŞ'IN
KONUŞMASI

süreç. Şimdi aynen bu sürecin size dayattığı doğrultuda buraya eklemliyorsunuz ve yerinizi alıyorsunuz.

Bunun sonucunda ne olur? Şu anda baktığınız zaman, aşağı yukarı rakamlar 67 milyonun 6.7 milyonu -orada okuduğunuz için bir daha söylemiyorum- sifıra yakın gelirle yaşıyorsa ve bu ülkede zaten çok ciddi bir şekilde işsizlik olmasına rağmen, bu işsizliğin 2000 itibariyle nitelikli işgücü işsizliğine dönmüş olması ve genç nüfusun işsiz olması adına çok ciddi tehlikelerle karşı karşıya olduğunu düşünecek olursak, zaten Türkiye şu anda belki 80. Yılda 80 yıl öncesini hatırlayarak bir anıyı yaşatmaya çalışıyor. Ama bunu bir eleştiri olarak ne yazık ki söylemek durumundayım; çünkü 80 sene sonrasını düşleyebilmek için, bizim öncelikle ekonomiy-le, siyasetle, bilimle aradaki bağlantıları çok sıkı kurmamız lazım. Ama ne var ki bugün bu bağlar, 1980 sürecinin getirdiği o ultra liberal düşünce biçimi içinde uzmanlaşmanın çok ön plana çıkması, disiplinler arasındaki bağlantıların koparıl-maya çalışılması ve bunun sonucunda artık bilimi üretmek yerine, bilimi kotaran, bir yerlerde üretilmiş bilimi kotaran bir ülkenin tabii küresel süreçte tam bağımsız olarak varol-masını ben çok düşleyemiyorum. Bu karamsarlığım için de üzgünüm. Ama umudum var, bunu da iyi yetişen bir gençlik olduğunu hâlâ düşündüğüm içindir.

Teşekkür ederim.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Efendim, konuları izninizle tartışmaya açıyorum. Soru-ları olan ya da yorumlarını getirmek isteyen arkadaşlarımız lütfen söz alsınlar.

Buyurun efendim.

Süleyman DİNÇEL (Bağımsız Türkiye Partisi): Efendim, Türkel hanuma sormak istiyorum: 1980 sonrası uygulamalar kaçınılmaz mıydı, yani küreselleşmeye kapılmadan, 1930'lu yıllarda yapılan sentez, o dönemde yapılamaz mıydı?

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Buyurun.

Av. Recep ADIGÜZEL: Benim sorum sayın Çelik Aru-
oba'ya: Kırsal kesim ve tarım kesimi farklılaşmasının Cum-
huriyet dönemine hakim olduğunu, o cepheden baktığınızı
söylediniz. Peki bu farklılığı giderebilecek, bunun çimentosu
olarak görebileceğimiz bir hayvancılık olamaz mı veya başka
bir sektör olamaz mı? Tabii onlar geçmiş, belki konumuz da
değil, ama ben çok merak ettiğim için söylüyorum; bu farklı-
lığı ortadan kaldıracabilecek bir öneriniz olabilir mi?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Başka bir soru ve yorum getirmek isteyen arkadaşımız
olmadığına göre, ben tekrar konuşmacılara aynı sırayla dö-
nerek, kendilerinin burada geliştirilmiş fikirler üzerindeki
katkılarını sağlamak üzere bir 5'er dakikalık süre daha tanı-
yacağım.

Buyurun sayın Kepenek; diğer konuşmacıların dile getir-
dikleri hususlar ve izleyicilerimizden gelen sorular üzerinde
düşündüklerinizi lütfen bildirin.

Prof. Dr. Yakup KEPENEK: Ben, değerli arkadaşım Bo-
ratav'ın bu az gelişmiş ülkeler, gelişmişlerle ilgili alıntısının
kaynağını da söylemesini isterdim ya da herhalde saklı değil
o kaynak. Bildiğim kadarıyla Celal Bayar'a ait o sözler veya
Celal Bayar'a ait diye biliyorum.

Prof. Dr. Korkut BORATAV: 1934-38 Sanayi Planı'nın
önsözü, girişi, anonim.

Prof. Dr. Yakup KEPENEK: Londra dönüşünde verdi-
ği bir demeç diye biliyorum. Bunu şunun için söylüyorum,
yanlış algılamayın: Daha sonraki yıllarda ve şimdilerdeki bu
gelişmelerde, o dönemin düşüncesinden ülkeyi yönetenlerin
veya bu alandaki düşünenlerin ne kadar uzaklaştığını vurgu-

TARTIŞMA

lamak için söylüyorum. Bugünlerde bu sözleri tekrar etmenin çok pahalıya mal olduğu da ortada.

Kısaca bir-iki noktaya değineyim: Son zamanlardaki gelişmeler, -burası bir hukukçular toplantısı, Baro toplantısı, onun için vurgulamak istiyorum- işin gittikçe hukuk dışına kaymak olduğunu, kaydığını gösteriyor. Bunu önemsiyorum, şöyle önemsiyorum: Hak kavramının, hak alma kavramının yerini devletin, belediyenin, hükümetin birilerine iane dağıtması, sadaka vermesi; yani sosyal hak kavramı gitti, onun yerine ihtiyacı olup olmadığının nasıl saptandığı da belli olmayan, tamamen sübjektif değerlendirmelerle yurttaşları dilenci yerine koyup, sadaka verme mantığı giderek egemen oluyor. Hukukçuların bu noktayı doğru, iyi değerlendirmelerinde, irdelemelerinde yarar var. Hak başka bir şeydir; sosyal hakkınız varsa, gider kömürü de alırsınız, çocuğunuzu okula da gönderirsiniz.

İkinci ve çok tehlikeli bir süreç şudur: Deniliyor ki: *“Devletin eğitimde, sağlıkta, başka alanlarda yatırım yapması kadar yanlış bir şey olamaz”*. Düşünebiliyor musunuz; bu Özalizm mantığı, -Sayın Minibaş 1980 sonrasını özetledi- çok aşırıya götürdü. Dünyanın hiçbir liberal ülkesinde, hiçbir sağcı hükümet kalkıp, *“devlet yatırım yaparsa, bu yıkıma yol açar, her türlü yatırımı -sağlık, eğitim- artık özel kesim yapmalıdır”* dememiştir. Yani bizde çok garip bir liberalizm gelişiyor ve bu çok tehlikeli boyutlara doğru gidiyor. O zaman da ulusallık, bağımsızlık ve benzeri kavramlar unutuluyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Profesör Aruoba; buyurun.

Prof. Dr. Çelik ARUOBA: Ben, tarımla ilgili bir-iki şey söylemeden önce, sayın Kepenek Hocama bir destek de yapayım: Baktığımız zaman, devletin büyüklüğüyle ilgili göstermelerin belki en önemlilerinden bir tanesi, toplam harcamalar içinde kamu harcamalarının payı. Kamu harcamalarının ka-

pitalist, liberal, demokrat filan olan bir bölüm ülkelerde, ama gelişmiş ülkelerde çok yüksek boyutlara çıktığını görüyoruz, toplam harcamaların yarısından fazlasının kamu tarafından yapıldığını görüyoruz ve bu harcamaların artma eğilimi içinde olduğunu görüyoruz. Yani bu, biraz evvel söylediğim gibi, serbest piyasa, liberal filan ekonomiler, ama kamunun toplumun isteklerine karşı gelmesi lazım, onları karşılaması lazım gibi geliyor, bunu hiç gözden kaçırmamak lazım. Bizde bu payları; yatırımlar içindeki payları, harcamalar içindeki payları düşürelim diye önemli bir baskı var.

Efendim, tarım –sizin de sorunuzun cevabı belki bu şekilde olacak– ilgi çekici bir iş alanı, belki bir iş alanı diyeyim; çünkü tarım ürünlerine, özellikle gıda maddelerine karşı talep artışı, gelirler arttıkça artışı yavaşlıyor. Bu biyolojik bir şey büyük ölçüde, insanın karnı doyuyor. Dolayısıyla bütün dünyada bu kişi başına gelirlerin artması anlamında gelişmeyle, büyümeyle birlikte tarımsal üretimin toplam içindeki ve istihdam içindeki payı düşüyor. Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de de düşüyor, yüzde 50’lerden yüzde 10’ların biraz üstüne indi. Fakat istihdam dediğimiz, yani kırsal kesim nüfusunun toplam nüfusa oranı çok daha yavaş düşüyor. Bir de bu süreç içinde giderek artan kentsel nüfusu yahut bir miktar ihracat, sanayi talebini karşılamak için tarımın küçük bir bölümünde, kırsal kesimin küçük bir bölümünde işletme dediğimiz, yani daha ekonomik, daha ticarete dönmüş bir tarım sektörü oluşuyor, üretici bir sektör. Dolayısıyla tarımın kendi içindeki gelir dağılımı şiddetle bozuluyor yahut kırsal kesimin içindeki gelir dağılımı şiddetle bozuluyor.

Buna karşı çıkmak, çok büyük ölçüde göçü yavaşlatmak, tarımsal üretimi yaygınlaştırmak filan gibi birtakım önlemler düşünerek belki çok bölgesel filan birtakım şeyler yapılabilir. Ama mümkün değil; çünkü biraz evvel söylediğim gibi talep artmıyor, dış talep de artmıyor, dünya tarım ticareti müthiş bir başıbozukluk içinde yahut büyük bir baskı içinde. Baktığımız zaman, Dünya Ticaret Örgütü bünyesindeki anlaşmalar arasında hâlâ tarım anlaşması yok ve imzalanma ihtimali çok

TARTIŞMA

zayıf, herkes kendi tarımını koruyor. Bir Amerikalı hocamın konuyla ilgili söylediği gibi, *"dünya tarım anlaşmaları, dünya tarım ticareti piyasalarda değil, Amerikan Dışişleri Bakanlığında ve çeşitli büyükelçiliklerde yapılıyor"*. Dolayısıyla belki kısa dönemli, bölgesel küçük şeyler yapabilirsiniz, ama neticede nüfusun önemli kısmının kente ve tarım dışı üretim sektörlerine geçişini daha az sancılı hale getirecek politikaları bulup uygulamak lazım, bunu önlemeye çalışmak gibi.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Profesör Boratav; buyurun.

Prof. Dr. Korkut BORATAV: Ben de sayın Minibaş'a sorulan sorunun bir ucunu da ben tutayım diye düşündüm; *"acaba 1980 yılında bizim başımıza gelen bu felaketten alternatif bir çıkış var mıydı?"*

Hemen şunu söylemek istiyorum: Bu dönem, sadece Türkiye için değil, batı alemi için de bir dönüm noktasıydı. Enteresan bir şekilde 1979 ve 1980'de İngiltere'de Thatcher, Amerika'da Reagan iktidara geldi; fakat 1980'li yılların başında, bir-iki yıl içinde Fransa'da da Mitterand Başkanlığa seçildi. İngiltere ve Amerika'nın önceki 20 yılın, yani bazıları'nın kapitalizmin altın çağı dedikleri dönemin kazanımlarını, emekten yana kazanımlarını, refah devleti, Türkiye terminolojisinde sosyal devletten yana kazanımlarını sermaye lehine dönüştürme programlarıyla iktidara geldiler. Mitterand ise tam tersine, bu kazanımları emekten yana daha da genişletmek programıyla iktidara geldi.

Tabii bu iktidar ters dönebilir miydi, o ayrı mesele. Yani Reagan'ın rakibi Carter'dı galiba, Carter'ın ikinci seçimiydi. Reagan yerine Carter, İngiltere'de de Thatcher yerine Neel Kinnock seçilseydi, acaba şey farklı olabilir miydi? Ben bunu söyleyecek durumda değilim, daha doğrusu söyleyemem, öyle ufak seçim oyunlarıyla. Fakat şunu demek istiyorum: Bu iki programdan sermaye lehine olan kazandı. Ama Avrupa'da

sermaye lehine kazanımın mesafesi çok daha sınırlı oldu, Türkiye’de ise çok daha vahim oldu; çünkü 1980’e gelindiğinde, Türkiye’de çalışan emekçi sınıfların örgütlenme derecesi siyasete yansımamıştı, Batı Avrupa’da ise yansımıştı. Her yerde, Batı Avrupa’da sermayenin kazanımı yavaş yavaş oldu, yani çok önemli kazanımları oldu, sosyal devlet her yerde aşıldı, ama Türkiye’de gibi çöküşle değil.

Bunun niye böyle olduğuna bu toplantının gündemi müsaade etmiyor, ama ben ufak bir şey söyleyeyim: Türkiye, çok partili rejime de hastalıklı bir şekilde geçti; sol tasfiye edildi, sonra geçti. Değerli arkadaşım Minibaş, liberalizmi önceki dönemlere aldı, mesela 1946 devalüasyonunu ilginç bir dönüm noktası olarak parmak bastı. İşin siyasi boyutu da 1946-47’yi yakından incelemesidir arkadaşlarımızın.

1946-47, şunlardan oluşuyor: Sol partilere önce müsaade edilir, sonra sıkıyönetim hepsini kapatır ve içeri atar. Kendiliğinden oluşan, sınıf çizgisi izleyen sendikalar kurulur, büyük bir güç kazanır, sonra kapatılır. Sonra partilerin sendika uzantıları, sendika hayatına damgasını vurur. Kendisine daha sonra dahi komünist demeyen, Marksist dahi demeyen Zekeriya Sertel’in *Tan Gazetesi*, iktidar partisinin provakasyonu ile yıkılır, tahrip edilir, kapatılır. Üniversitedeki hümanist hocalar ve Nazi Almanya’sından kaçarak Türkiye’ye gelmiş olan Alman profesörler üniversiteden uzaklaştırılır ve çok partili rejime böyle geçilir. Böyle geçilince de 1980 yılındaki büyük dönüşüm olduğunda, Avrupa’daki gibi emekçi partilerin kazanımlarını korumayı kendi hayat nedenleri olarak oluşturmuş siyasi partiler yoktur, tahribat tam olur.

Ben onu vurgulamakla yetineyim, eminim değerli arkadaşımız Minibaş, işe başka boyutuyla da bakacaktır.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Profesör Minibaş; buyurun.

Prof. Dr. Türkel MİNİBAŞ: 1930’lu yıllara eğer sadece “devletçilik adı altında demiryolu yapılmış, fabrikalar yapılmış,

TARTIŞMA

Merkez Bankası kurulmuş” başlıkları altında bakarsak, tabii ki “1930’ları acaba niye 1980’de yapmadık?” diyebiliriz, çok da doğru bir soru olur. Ancak 1930’lu yılların yükselişini bir de şöyle düşünün: Bir taraftan Hitler yükseliyor ve Avrupa’daki o bütün işsizliğe, açlığa, yoksulluğa karşı bir şey öneriyor, başka ülkelerin topraklarını öneriyor, öyle yükseliyor, böyle kaynakları arttırmayı ve onların cebine paranın gireceğini, yani yaşam standartlarını yükseltmekte bir başka ülkeyi vaat ediyor. Aynı anda Türkiye’ye dönüp baktığınız zaman, 1930’lu yıllar, üretimde emeğin de kendi fiyatını belirleme, pazarlık hakkının olduğu, örgütlenme hakkının olduğu yıllar değil, bunu da göz ardı etmeyelim. Yani bir tarafta da o devletçi modelin içinde emeğin kendisini var etmesi, kendi özgünlüğünü koruma hakkı da yok. Böylelikle devlet bir yerden de emek üzerinden de kendisi bir sermaye birikimi oluşturuyor, bunu da yadsıyamayız diye düşünüyorum.

1980’lere gelirken, bir 1961 Anayasası’nun getirmiş olduğu özgürlük ortamı, yani 1961 Anayasası’nun getirdiği örgütlenme, muhalefet etme, emeğin sermayenin karşısında varolabilmesi için kendisini inşa etme dönemi, arkasından bir yerde darbeyi yiyor 12 Mart’ta. 1971 ki arkasından petrol krizi gelecek. Tabii ki iki sene sonra petrol krizi çıkacak diye 12 Mart’ı yapmadılar, ama aynı zamanda 12 Mart rejimi, uluslararası krizin de ithalat yoluyla, emeğin fiyatını belirlemesini, yani emeğin ücretini sınırlayarak, kendi ücretinin üzerinden pazarlık hakkını kaldırarak da krizi transfer ediyor, bu tür ülkelere ki bir tek Türkiye değil zaten, benzer süreçlerden geçen ülkeler var.

1945-75 arası, yani dünya kapitalizminin en rahat, en zengin, en görkemli, hocanın “*altın yıllar*” dediği yıllar. Bu süreç içinde gelirken, bir 12 Mart darbesini yiyorsunuz. İkinci darbeyi de 12 Eylül’de yiyecek zaten emekçi. Emek açısından niye bakıyoruz? Çünkü üretim sadece sermayeyle yapılan bir şey değil. Sistem, adına ne kadar kapitalizm diyorsa, veriyor, öbür taraftan da bunu gerçekleştiren bir emek faktörü var burada.

1980'li yıllarda bu dalga dalga gelirken önümüze, yeniden yapılanma programları doğrultusunda, ki adını artık sisteme tamamen eklemek adına bu gerçekleştirilecek, niye karşı koyamadık, hem de Anayasadan kaynaklanan özgürlüklerimiz olmasına rağmen? Ama hiç kolay değil, iki kere darbe yemiş olan emek, aydınlık, her kimse bunları konuşanlar, haklarını koruyacak olanlar, örgütlenerek sermayenin karşısında durmak demeyeyim, ama sermaye ile aynı ülkede eşit koşullarda, en azından pazarlık gücü oluşturacak, ülkenin politikalarında söz sahibi olacak insanların yahut örgütlerin, kurumların ortadan kaldırıldığı bir yerde böyle bir karşı duruşu bekleyemezsiniz.

Ancak öbütünde farklı bir şey: Birincisi, dünyanın krize girdiği bir süreç 1930; ikincisi, yeni yapılan bir ülke var, o yeniden bir ülkeyi inşa etmenin heyecanı var, bir bağımsızlık savaşı var arkasında. Ama 1970'li yıllarda zaten bağımsızlık savaşı dediğiniz zaman hapse giriyordunuz, 1930'ları veya 1920'leri örnek verdiğiniz zaman, yani Mustafa Kemal'in Nutkundan parçalar bile okumanız yetiyordu zaten karşıdevrimle karşılaşmanıza. Dolayısıyla bunu durduracak ortam müsait değildi, yani yoktu, izin verilmiyordu, ama buna rağmen karşı duruşlar oldu.

Bir önemli nokta daha var: Biz, hep ekonomiden konuşurken, tabii belli göstergeler üzerinden hareket ediyoruz, ama o toplumun sosyo-ekonomik düzeyini de beraberinde düşünmemiz, kültürünü de beraberinde düşünmemiz lazım. Böyle düşündüğünüz zaman, unutmayalım ki bırakın birçok anlaşmayı, birçok yayını bile takip etmek için yabancı dil bilmek gerekiyor. Ben Yakup Kepenek'le hemfikirim, eğitimin devlet tekelinde olması, bir tarafıyla çok da kötüdür; çünkü sizin neyi nereye kadar okuyacağınıza, ne kadar paylaşacağınıza ve hangi politikaların belirlenmesinde söz hakkı olacağınıza da o devlet karar verecek. O zaman işte okuma alanlarınızın sınırlı olduğu, dünyada olan biteni ancak *Hürriyet Gazetesi* manşetiyle yakalayan bir toplumda böyle bir topyekun karşı duruşu beklemenin çok mümkün olmadığını düşünüyorum.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

İzleyenlerden yeni bir soru ya da yorum var mı? Olmadığına göre, benim birkaç kapanış sözcüğüyle oturumu sonlandırmama müsaade edin.

4 değerli iktisatçıdan, 4 değerli meslektaşımızdan 4 ilginç bildiri izledik. Prof. Kepenek, ulusal bağımsızlık ile ekonomik bağımsızlık arasındaki ilintileri kurmaya çalışırken, Cumhuriyet'i kuranların 4 temel kararlılığına dikkati çekti: Ekonomik yönetimde iç ve dış dengeleri korumak ve enflasyondan kaçınmak, devletin görevi otonomisini elden geldiğince korumak, sadece fiziki sermaye birikimi değil, beşeri sermaye birikimine önem vermek ve dördüncüsü, ulusal bağımsızlığı ve ekonomik bağımsızlığı sağlayacak politikaları izleyecek şekilde kurumlaşmak. Doğal olarak 1980'lere geldiğimizde, bu 4 duyarlılıkta önemli aşınmalar görüyoruz. Dolayısıyla izleyicilerimizden birinin yaptığı yorum ve sorduğu soru da muhtemelen cevabı aradığımızda Prof. Kepenek'in saptamalarından bazı ilginç ipuçları çıkarabiliriz.

Profesör Aruoba, çoğunlukla dikkatsizlikle özdeşleştirdiğimiz kırsal kesim ve tarımsal üretim farklılığına dikkati çekti. Bu, 1920'li yıllarda belki o kadar belirgin değildi, ama 1920'li yılların faktör cihazlanmasından günümüze geldiğimizde, burada çok önemli değişiklikler izliyoruz ve özellikle 1980'li yıllara vardığımızda, kırsal kesimle tarımsal üreticilik farklılığının çok önemli bir boyut kazandığını, artık kırsal kesimde ekonomik faaliyetten, hatta tarımsal üretim faaliyetinden kopan yaygın bir işgücü stokunun varlığını saptayabiliyoruz ve doğal olarak bu, kırsal politikaların yokluğunda çarpık kentleşme ve yaygın işsizlikle başka düzlemlerde ve kent düzleminde filiz veriyor. Dolayısıyla bu sorunun herhalde gelecek 10 yıllarda kentleşme politikalarıyla ve sanayileşme politikalarıyla yeni bir mecraya yöneltmesi, kaçınılmaz bir gereklilik olduğu ortaya çıkıyor.

Profesör Barotav'ın ve Profesör Kepenek'in sunuşlarında birbiriyle örtüşen çok ilginç noktalar vardı. Dünya ekonomik

krizleriyle Türkiye'deki belli başlı dönemeçlerin örtüşme noktalarını hem Profesör Boratav, hem Profesör Minibaş dikkatimizi çektiler. Doğal olarak bu uluslararası büyük bunalımlara karşı Türkiye'nin göstermiş olduğu tepkiler de bir yerde tesadüfi değil, sınıf tercihleriyle iç içe. 1930'lu yıllara girdiğimizde, karşılaştığımız büyük bir dış şoka nasıl bir stratejik sentezle cevap verdiğimizizi Profesör Boratav gayet güzel anlattı ve doğal olarak işin kökeninde dünya ekonomik işbölümüne karşı oluşan bir tepkinin yattığına dikkatimizi çekti.

Öte yandan 1946'da dünya ekonomisiyle yeni bir eklenme dönemi yaşıyoruz. Bu, Profesör Minibaş'ın gönüllü bir dışa bağımlılık süreci olarak tanımladığı, ama yeni bir dünya ekonomik işbölümü ima eden bir dönüşüm noktası. İthal ikameci sanayileşme, bu dönüşümün muhtemelen önemli unsurlarından biri. Ama önemli olan unsur, herhalde dünya ekonomik işbölümünün kapitalizmin 30 altın yılında yeni bir mecraya girmiş olmasıdır. Bu bağlamda uluslararası işbölümü içerisinde Türkiye, ithal ikameci sanayileriyle ve gelişen ekonomisiyle bir yer bulmaya çalışıyor. Ancak uluslararası işbölümü içerisinde yer almanın 1980'li yıllarda bambaşka, çok değişik bir mecraya giriyoruz. Bu mecra, sermayenin her ne pahasına olursa olsun, önünü açma çabalarıyla kendisini belli ediyor. Doğal olarak bunun yasal zeminleri de hazırlanıyor. Bu yasal zeminlere Anayasa değişikliklerini de, yerel yönetim reformunu da, hatta Profesör Minibaş'ın duyarlılıkla işaret ettiği bazı toplumsal oluşumları da dahil etmemiz lazım. Her halükarda gelecek, muhtemelen Türkiye'deki insanların yaratacağı çok yeni, değişik sentezlere gebe. Dolayısıyla gelecekle ilgili olarak kötümser olmanın tahmin ediyorum herhangi bir gereği yok. Türkiye yeni sentezlere her zaman hazır ve bunu gerçekleştirecek insan gücüne de sahip.

İzlediğiniz için, katkılarınız için hepimize çok teşekkür ediyorum ve oturumu kapatıyorum.

SEKSENİNCİ YILDA SANAT

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sevda ŞENER

Prof. Dr. Sevda ŞENER: Barolar Birliği'ne teşekkür ediyorum, özellikle sanatı bahis konusu ettikleri için. Gerçi sanat konusunda kendi aramızda çok konuşuruz, pek çok böyle panel yaparız, açikoturum yaparız, ama hep bu konuyu zaten bilenler, birbirlerine anlatır, kendimizi onaylanmış görmekten hoşlanır, dinleriz. Halbuki burada bugün daha farklı bir topluluğa hitap etme, onlarla düşüncelerimizi paylaşma fırsatı yakaladık, bana bu çok heyecan veriyor, onun için tekrar teşekkür ediyorum.

SEVDA ŞENER'İN
KONUŞMASI

Efendim, çeşitli sanat dallarını burada temsilen burada geliyoruz. Sayın Adalet Ağaoğlu, edebiyat tarafını ele alacak. sayın Muammer Sun, müzikle ilgili, Necdet bey de *"genel olarak konuşacağım"* dedi, onun için ilk sözü almak istedi, *"ben, genel olarak 80 yılda sanatın biraz da politik çağrışımlarıyla işlemek istiyorum"* dedi.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Necdet SÜMER: *"80. Yılda Sanat"* konulu konuşmanın konusuna bakıp, Cumhuriyet döneminde sanat alanında olup bitenlerin listesini çıkararak, onlar hakkında övgüler ya da yergiler sıralayacağımı düşünmeyiniz lütfen. Böyle yapmak yerine, daha çok geniş anlamda politik bir konuşma yapacağım. Sanatı da toplumsal yaşamımızın bütününe ilişkin bir temel soruna bağlı olarak ele alacağım. Bu sorun, ulusal özgürlük, yani bağımsızlık sorunudur.

NECDET SÜMER'İN
KONUŞMASI

Bundan önceki oturumu izlemiş olan izleyiciler, bağımsızlık kavramının tartışıldığını hatırlayacaklardır. Tıpkı Batının bütün dünyaya dayattığı küreselleşmenin kaçınılmazlığı yönündeki bir görüş gibi, bağımsızlığın da artık anlamını yitirdiği yolunda görüşler ileri sürüldü. Bu konuşmamda bu görüşlere yanıt verecek değilim; çünkü konuşmanın sınırlarını aşar. Ancak şunu belirtmek isterim ki sanat konusunda ileri süreceğim görüşlerimin bütünü, ulusal bağımsızlık, bana göre ulusal özgürlük sorunu çerçevesi içinde ele alınacaktır.

Konuya girerken, önce ünlü sosybilimcimiz Niyazi Ber-

NECDET SÜMER'İN
KONUŞMASI

kes'ten bir kısa alıntı sunmak istiyorum: Berkes, ziyaret ettiği Köy Enstitüleri'ne ilişkin izlenimlerini "Unutulan Yıllar" adlı kitabında belirttiikten sonra şu saptamayı yapıyor: "Öğrencileri tarlada, makine başında, halay çekmede ve kendi yazdıkları piyesleri oynamakta seyretmiş, hayran kalmıştım. Bu bir direktörün işi olamazdı, çocukların kendindeydi. İlk kez içime Türk insanının geleceği üzerine iyimserlik doldu. Bir toplum, doğru yolda gidilirse, bu denli kısa zaman içinde değişebilirmiş."

Bugün biliyoruz ve bütün çıplaklığıyla yaşıyoruz ki doğru yoldan sapılmıştır. O doğru yol, Berkes'in de pek çoğumuzun da düşündüğü gibi ulusal bağımsızlığımızı güçlendirecek özgün gelişme ve kalkınma devrimini sürdürmektir. Özgünlüğün altını özellikle çiziyorum. Özgünlüğü hedef almak, sanıldığından da büyük önem taşımaktadır; çünkü siyasal, ekonomik bağımsızlığın kültürel bağlamdaki karşılığıdır özgünlük. Düşünsel ve sanatsal yaratmada yaratıcı gücün kaynağının kendinde olması, başka yerde, başkasında aranmaması demektir. Özgünlükten vazgeçtiğiniz takdirde, yayılmacı bir kültürün ağına, kültür emperyalizminin tuzağına düşmeniz kaçınılmazdır.

Çoktandır bilindiği gibi, kültür yayılmacılığının amacı, bir sosyokültürel ortamı ekonomik sömürüye hazırlamaktır. Bağımsızlığın anlamı tartışılıyor, çeşitli görüşler ileri sürülüyor; bence devrimin bütünü ile bağımsızlık, eşanlamli iki kavramdır. İşte bağımsızlıktan, yani devrim yolundan büyük ölçüde sapıldığı için, Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşları, örneğin düşün ve sanat alanında ağızyla kuş tutsa, batının patronajından kurtulamamıştır. Her birimiz bunu en azından gözlüyoruz, birçok insan kendisinde yaşıyor; fakat bu gerçeği her zaman açık yüreklilik ve cesaretle ortaya koyamıyoruz. Bu durumun nedeni, düşünen ve yaratan yurttaşın yalnızca sesini duyuracak imkanlardan yoksun olması değildir; daha çok o sese sahip çıkacak ulusal bir güçten, ulusal destekten yoksun olmasıdır. Bu nedenle pek çok değerli insanımız, değerli ürünler, görmezlikten gelinmiştir ve gelinmektedir.

Bağımsızlık bilincini gereği gibi yerleştirmeyi ve yaygın-

laştırmayı başaramadığımız için, ulusal bağımsızlığımızın, ulusal kalkınmamızın ve ulusal onurumuzun güvencesi olan devrim ilkelerini Atatürk'ün ardından gözümüzü kırpmadan bir yana attık.

Bu durumun sanat alanındaki sonuçlarına bakalım; alalım müzik sanatını: Atatürk, 1 Kasım 1934'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada, müzik konusuna ilişkin şunları söylüyor: *"Arkadaşlar, güzel sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır, ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeniyi almasında ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletilmeye yeltenilen musiki yüz ağartıcı değerde olmaktan uzaktır, bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları genel, son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evresel musikide yerini alabilir"*.

Elimizi vicdanımıza koyarak yanıt verelim; bu sözlerle gösterilen hedef Türkiye'de müziğin bugünkü durumu mudur, Türk müziğinin bugünkü durumu mudur? Atatürk, bir an evvel çözülmesi gerektiğini düşündüğü sorunun adını koyuyor, altını çiziyor: Türk musikisi. Üstelik doğru yöntemini de saptıyor; *"ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri ve söyleyişleri toplamak, onları genel son musiki kurallarına göre işlemek"*. Hastalığı da saptıyor; *"bu deyiş ve söyleyişler yüz ağartıcı durumda değildir"*. Buradaki deyiş ve söyleyiş kavramlarını ben müziksel anlatım olarak anlıyorum; yoksa sözlü müziğin sözleri olarak değildir.

Elbette sorunu çözmek, o zaman bu alanda çalışacak olanlara düşüyordu. Şimdi bugüne bakalım. Sanırım hepimiz şu savı oybirliğiyle onaylarız: Müzik söz konusu olduğunda, zihnimiz başka toplumsal sorunlar karşısında olduğundan daha karışık bir durumdadır. Benzetme yerindeyse denizde karışık dalgaya yakalanmış bir teknede gibiyiz. Kulağımız ve ruhumuz, birçok yönden gelen beklenmedik darbeler yemektedir. Peki bu rahatsız ve mutsuz durumda ferahlığa çıkacak

NECDET SÜMER'İN
KONUŞMASI

bir rotamız yok mu? Elbette var, ama o yolda yürünmedi; tıpkı siyasal, ekonomik ve tüm kültürel sorunlarımızda Atatürk devrimi yolunda yürünmediği gibi.

Demokrasiye bağlılığıyla ünlü bir politikacımızla yıllar önce Türk müziği sorununa ilişkin yazdığım bir makale üzerinde tartışırken, bu politikacımız, sonunda şu görüşü dile getirdi: "*Sayın Sumer, bir bileşim, sentez şart mı? Demokratik bir toplumda Batı müziği ile Türk müziği yan yana yaşasa olmaz mı?*" Benim savım "*olmaz*"dı; çünkü Tanzimat'tan bu yana olan zaten buydu. Sonuç, alaturkalıkla alafrangalık karşıtlığının şizofrenik parçalanmışlığında hastalanmış bir kültürel iklim. Oysa Atatürk devriminin ulusal bağımsızlık ilkesiyle güttüğü hedef, siyasette, ekonomide, kültürde bu hastalıklı yapıyı, bu kültürel parçalanmışlığı ortadan kaldırmaktı, ulusal kültürün anlamı budur. İrkçı ulusçuluğun, tutucu kültür anlayışıyla bir ilgisi bulunmayan hümanist Atatürk ulusçuluğunun hedefi, geleneksel kültürene evrensel boyutun kapılarını açmaktı, söylevinde belirttiği budur, onu sömürge kültürü derekesine düşürmek değil.

Müzik alanında devrimin özgüven yüklü atılımları içinde temel kaygıları ve çabaları, özgün bir ulusal müzik üretmek, yaratmak olan ve birlikte bir okul, ünlü "*Beşler*"i oluşturan uluslararası düzeyde çok değerli bestecilerimiz yetişmiştir. Tutulan yolda karımca yöntem hataları yapılmış olabilir. Devrimin sürekliliği içinde eğer bu süreklilik sağlanabilseydi, bu hataları gidermek zor olmayacaktı. Çünkü onların gözünde batı, bir patronaj oluşturmuyordu; onların gözünde batı, yalnızca önemli ve yararlı bir zengin kaynaktı, yani batıdaki müzik.

Yöntem hatalarının başında, karımca geleneksel müziğimizi ayırmak, parçalamak gelir. Sorun, geleneksel "*Türk Halk Müziği*" adı verilen kırsal kesim müziğini ele alıp, ona çoksesli bir yapı kazandırmakla çözülebilir sarılmıştır. Osmanlı sarayıyla köylü sınıf arasındaki geniş toplum kesimlerine yüzyıllardır mal olmuş bir müzik türümüz yok sayılmış ve bu kültürel gerçek görmezlikten gelinmiştir. Teksesli çok-

makamlı sistem içinde gelişmiş olmakla birlikte, tarihsel süreç içinde son derece incelmış ve klâsik formlar üretmiş, son derece zengin bu kaynak çürümeye terk edilmiştir.

Oysa sorun, bu kaynağın ele alınması ve evrenselin kapılarının bu kaynağa açılmasıyla çözülebilirdi. Tıpkı batıda uzun tarihsel süreç içinde makamsal karmaşık yapıdan armonik boyuta izin veren yalın bir sisteme, 12 ses sistemine geçilmesinde olduğu gibi, ciddi bir sistem çalışmasına girilmeliydi. Bu yapılmadı ve bu zengin kaynak ortadan da kaldırılamadığı için, sonunda başıboş kapitalin, paparazzi medyasının ve eğlence sanayiinin eline düşmüştür. Bugün hakim olan iki konservatuarlı anlayışın onu içinde bulunduğu durumdan kurtarması mümkün değildir.

Şu görülememiştir: Alafranga-alaturka karşıtlığını beslemek, meydanı gerçekte kültür emperyalizmine açıp terk etmek, ona teslim olmaktır. Türk müziğine başka ve baskın bir müzik sistemi yanında, bir tür yerel kültür konumu vermektir, o da lütfen. Ben, bu yaşıma dek batı müziğiyle uğraşıp ya da onu benimseyip de Türk müziğine küçümseyerek bakmayan çok az insana rastladım. Bu duyguyu ancak üstün saydığı bir kültüre boyun eğmiş sözde aydın içine sindirebilir. Nitekim bu yan yanalık, sonunda trajikomik bir durum yaratmış ve ortaya iki konservatuar çıkmıştır. Birisi, klasik Batı müziği sistemini ve onun ürünlerini öğretmektedir, öbürü geleneksel biçimleriyle Türk müziğini. Birisi, Türk müziğinin kılına dokundurmadan çabasıdadır, öbürü dokunmaya kalkışmak bir yana, onu yok saymaktadır. İkisi de kendi sistemleri bakımından tam bir tutuculuk ve birbirine neredeyse düşmanca bakış içindedirler. Bu tutuculuk ve düşmanlık, şizofrenik durumun sürmesini ve Türk müziğinin yerel kültür konumunda kalmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece Türk müziğini bu konumdan kurtaracak ve ona evrensel boyut kazandıracak özgün ulusal müzik yaratma yolu tıkanmış olmaktadır. Geriye halkı klâsik batı müziğine ısıdırmanın yollarını aramak kalmaktadır. Böylece asıl sorun, tek tük kişisel çabalar dışında, kurumsal düzlemde terk edilmiştir.

NECOET SÜMER'İN
KONUŞMASI

Gelelim yazın sanatına: Fazıl Hüsni Dağlarca ile yapılan bir röportajda, sorulardan birine verdiği yanıtta, sanat yapıtı üretmede özgünlük sorununa ışık tutmaktadır. Soru: “Şiirinizin bütüncül yapısında Türk şiirinin geçirdiği bütün evreleri, dönemleri, akımları görmek mümkün. O ilk çıkışınızda önünüzde kimler vardı, kimleri okuyordunuz, kim elverdi sizin şiir yolunuza?” Yanıt: “Ben, şiirin büyük bir işçilik olduğuna üç yaşımdayken inandım. İstedim ki şiir yazarken işçilik, parmaklarımı tutmasın, onlara bir karşı direniş vermesin. Örneğin bir yontu mu yapıyorsunuz, mermerin karşı koyuşunu yok etmek ilk işinizdir. Mermerin karşı koyuşunu yok etmeden taşı istediğiniz gibi konuşturamazsınız. Okuduğum bütün şiirlerde, başka şairlerin şiirlerinde demek istiyorum, ilk bakışım, o şairin işçiliğidir. Şairlerin çoğu işçilikten yoksundur, bu gizi ölene dek anlamazlar. Hiçbir şairi bu bakımdan kendime örnek almadım. Kimi örnek aldım kendime; çalışmayı, bütün sanatlarda başarının ilk adımı budur”.

Kültür emperyalizmi, size örnekler dayatır. Bu örneklerle bağlandığınızda, özgünü yaratma imkanını daha baştan yitirirsiniz. Dağlarca’yı büyük ozan yapan, böylesi örneklerdir diyebilir miyiz? Kültür emperyalizminin etkisi altına girmiş toplumlarda özgün yaratı yolları açılabilir, zenginleşebilir mi? Bu konuya ilişkin olarak 12 Eylülün sorgulanması bağlamında kimi sanatçılarımızdan bir iki alıntı sunacağım size. 12 Eylülün ülkemizin bugünkü hale gelmesindeki payı ortadadır.

“12 Eylül, ABD çıkarları doğrultusunda gerileştirilmesi gereken bir toplum yarattı. Sanat ve edebiyat alanındaki düzeysizleşirme politikası, sanatta ve edebiyatta ticaret adamı tipini yarattı. Amerikan postmodernizmini edebiyatın temel eğilimi yaptı, 1940’ların ciddi hümanist birikimine savaş açan eğilimleri ortaya çıkardı, best-seller edebiyat ön plana geçti. Bu etki ve tahribat sürüyor”. (Demir Özlü, Yazar)

“12 Eylül, nasıl politika alanında sol ve demokratik düşüncenin ve örgütlenmenin yıllar yılı toparlanamayacak biçimde ezilmesi operasyonu ise, sanat, kültür alanında da bu alanın bir daha muhalif sanat yapılamayacak biçimde reorganizasyonu denemesidir. Askeri darbenin kültür alanı yöneticilerinin eğilimleri, globalizasyon po-

litikalarına pek güzel denk geldi. 1982-83 yıllarında 'küratör' diye aydın çevrelerin hiç de tanımadığı kişiler peyda olup, 'artık öyle resim yapılmayacak, sadece kavramsal sanat yapılacak' diye gazete yazıları yazmaya başladılar. Bıgh show'lar, resim sanatına karşı kavramsal sanatı hırçın, hatta düşmanca bir üslupla yerleştirmeye girişti. İyi sanatçı, usta sanatçı kavramları yerine, özenle önemli sanatçı kavramını dayattı". (Orhan Taylan, Ressam)

Postmodernizm denilen akım üzerinde eğer zaman izin verirse biraz duracağım, ama ondan önce yine Fazıl Hüs-nü'den bir cümlelik bir alıntı yapacağım: Fazıl Hüs-nü Dağlarca'nın yukarıda sözünü ettiğim röportajda bir soruya verdiği yanıt: "Şiir ne duyguyla yazılır, ne düşüncelerle; şiir içimizdeki doğanın kıvılcığıdır". Bu sözler son derece özgün bir sanat anlayışının dile getirilişidir. Aynı zamanda sanat eleştirisi için sapasağlam bir temeldir. Dağlarca'nın bu anlayışı batı sanatından öğrendiklerine borçlu olduğunu söylemek mümkün mü? O batı ki bugün insanın içindeki doğa kıvılcığıdır. O batı ki bugün insanın içinde bir doğa olduğunu bile reddeden akıntılara kapılmıştır. O akıntıların bize uzanan kolları özellikle 80'lerden bu yana postmodernlik adı altında yazın sanatımızın da özgün sularını bulandırmıştır. Ulusal kültür yaratma yolunda büyük ozanlar ve yazarlar yetiştirmiş olan özgün sularını.

Nedir bu postmodernlik dayatmasının iç yüzü? Batı dünyasında "modernizm" denilen dönem, bir yönüyle batı kapitalizminin kendi içerisindeki gelişmesinin bir ürünü idi ve bağımsız bir gözle bakabilen toplumlar için de yararlı olabilecek değerler üretmişti. Öbür yönüyle ise, batının ekonomik sömürüsünün ve yayılmacılığının kılıfı, bahanesi olmuştur. Kendi sorunlarına kendileri çözüm üretemeyen toplumlara batı kendi çıkarlarına uygun çözümler dayatıyordu. O toplumlara da batının aklına ve çıkarlarına uymak kalıyordu. Bu uyumun yakın zamana dek adı, modernleşme idi. Bugün bu uyuma batı yeni bir kılıf bulmuştur; "postmodernleşmek".

İngiltere Başbakanı Tony Blair, devletlerin egemenliğine sınırlar getirecek yeni bir enternasyonalizm ve yeni bir insani

NECDET SÜMER'İN
KONUŞMASI

müdahale doktrini oluşturma çağrısında bulunuyor. İngiliz diplomat Robert Cooper da bu doktrinin şekillenmesine katkıda bulunmak üzere bir makale yazıyor. Bu makaledeki açık sözlülük karşısında insan küçük dilini yutabilir. Diplomat Cooper şöyle diyor: *"Postmodern dünyanın karşı karşıya kaldığı sorun, çifte standart fikrine inanmaktır. Kendi aramızda yasaları ve açık güvenliği temel alarak ilerliyoruz. Ancak postmodern Avrupa kıtası dışındaki daha eski moda devletlerle ilişkilerimizde geçmiş bir çağın daha zorlu yöntemlerine başvurmak mecburiyetinde kalıyoruz, yani güce ve hileye. Kendi içimizde kanunlara sadık kalıyoruz. Ancak ormada çalışmak zorunda kaldığımız zaman, bizler de orman kurallarıyla hareket ediyoruz. Bu durumda gerekli olan yeni sömürgeciliştir; insan hakları ve kozmopolit değerleri olan bir dünyanın kabul edebileceği bir sömürgecilik."*

Postmodernizmin batı kapitalizminin "küreselleşme" adı verilen yeni egemenlik biçiminin ideolojisidir. Bu ideolojinin ana hedefi, çağın yeni koşullarında batının geleneksel sömürü alışkanlığını küresel ölçekte sürdürebilmesini sağlamaktır. Batı kapitalizmi bu hedefe ulaşmak için anti-modern bir ideoloji olarak kotardığı postmodernliği aşağı yukarı 60'lardan bu yana tezgaha sürmüştür. Bu hedef açısından batının çözmesi gereken ana sorun, XX. yüzyıl boyunca batı dışındaki dünyaya da yaygınlaşan ve bu dünyayı batının saldırılarına karşı korumaya çalışan ulus-devletin yapısını siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan yapı bozuma -deconstruction- uğratarak, küreselleşmeye direnen özneler olmaktan çıkarmak; Cooper'ın deyişiyle, yeni sömürgeciliğe ayak bağı olmaktan çıkarmaktır. Bu yolda sanatın da çok etkili bir silah olduğunu keşfetmişlerdir.

Bu nedenle postmodernist ideolojinin bir işlevi de özgün yaratma peşindeki insanı, sanatın öznesi olmaktan çıkarmaktır. Ancak özne insan sorunu, postmodernizmin aynı zamanda tıkağın yeridir. Batı kapitalizmi "küresel egemenliğe ulaşayım" derken, insanı yitirmiştir. Her şeye yapı bozum yöntemiyle, yazılı bir metne bakar gibi bakan postmodernistlerin yegane dünyası "metinlerarası" dedikleri dünyadır.

Nesnel gerçeklikten kopuk, anlamdan ve insandan yoksun bu dünya, dilsel, görsel simgelerin arapsaçından oluşmuştur. Küreselleşmenin istediği dünya, böyle bir dünyadır. Postmodernistlerin "metinlerarası" dedikleri şey, küresel ekonomide metalararası kılığında karşımıza çıkmaktadır. Onların gözünde insan da, metalar arasında yalnızca bir metadır.

Son yıllarda popüler kılmak için onca reklamı yapılan kimi romancımızın -eğer okumayı başarabilirseniz- kitaplarına bakmak, bu gerçekleri görmeyi kolaylaştırır. Ancak yazın sanatımızı, 80 yıllık özgün birikiminden koparmak artık mümkün değildir. Nitekim, her gün tam sonu geldi sanılırken, şiirde, öyküde, romanda ve düşün yaşamında geçmişin birikiminden güç alan özgün bir ses duyulmakta; batının çoktan yitirdiği yaratıcı ruh ve heyecan kendini göstermektedir. Aynı şeyi görsel sanatlar için söylemek ne yazık oldukça güçtür.

Zaman darlığı nedeniyle burada kesiyorum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. Sevda ŞENER: Ben 80 yılın perspektifinden tiyatrodaki gördüklerimizi, tiyatronun gelişimini ve günümüzün sorunlarını ele almak istiyorum. Zaten konum da o.

Tiyatrodaki bir devrim yapıldı, bir yeni yöne girildi. Fakat bu Cumhuriyet'ten önce başlatılmış bir şeydir, yani tomurcukları XIX. yüzyılda atılmış, ama gelişimini ve yeni doğrultusunu Cumhuriyet döneminde almış bir akım, yani çağdaş batı tiyatrosu doğrultusunda gelişen bir tiyatro kurmak. Ondan evvel bizim bir geleneksel tiyatromuz var, fakat daha çok buna "seyirlik oyun" dediğimiz, hep güldürü tarzında yazılmış oyunlar. Kendi üslubu var, kendi biçimi var. Fakat dediğim gibi, dramatik olanı barındırmayan veyahut farklı bir dramatik anlayışla yazılmış oyunlar.

Bir de, "köylü oyunları" dediğimiz, hâlâ Anadolu köylerinde oynanmakta olan ritüel kalıntısı olan gösteriler var. Gösteri değil aslında, köylülerin birlikte oynadıkları oyunlar.

SEVDA ŞENER'İN
KONUŞMASI

Batı tiyatrosu doğrultusunda gelişen tiyatromuzun kökleri Osmanlıya dayanıyor. Fakat şöyle bir farklılık var: Bu tiyatro benimsendiği zaman, bir nevi padişahların kendi görkemlerini, gücünü, hatta biraz da kaprisini ve keyfini göstermek için davet ettikleri topluluklar -çoğu saraylarda da gösterilerini yapıyorlar- biçiminde yabancı toplulukların İstanbul'a gelip, oyun sergilemeleriyle başlamışlar. Çok övünürler, çünkü o sıralarda İstanbul'a en ünlü isimler ve ünlü topluluklar gelmiştir. Fakat daha sonra, yani Tanzimat ve Tanzimat'tan sonraki dönemlerde gittikçe güçlenen bürokratların da bir çeşit bir alafrangalık, bir modernlik adı altında benimsediği bir tiyatro hareketini görüyoruz. Fakat Cumhuriyet'ten sonra bu yeni bir doğrultuda geliyor ve ben buna değinmek istiyorum.

Zaten 80 yılın perspektifini evvela şöyle bir olumlu bakmak istiyorum, "80 yılda tiyatroda neler yaptık?" diye. Sonra ikinci bölümde de "80 yılın sonunda hangi sorunlarla karşı karşıyayız, neleri aşmak zorundayız?" diye.

Şöyle bir söz vardır: Cumhuriyet'ten önce "batılılaşma" dediğimiz akım, ben Oferoz Ahmet'in -çok severim- bir sözü var, "saat ithal edildi, ama zaman bilinci gelmedi" diye. "Aydınlanma" dediğimiz eleştirel düşünce gelmediği için, sanatta da eleştirci bakış açısı, yani akılcı ve eleştirci bakış açısı henüz yok. Ama Cumhuriyet'ten sonra kazanımlarımızın başında neler geliyor? Bence başında tiyatroya saygınlık kazandırılması gelir, yani tiyatro sanatının saygın bir sanat olduğudur. O zaman kadar tiyatrocular hep küçümsenen insanlar, eğlendiriciler, sıradan adamlar olarak kabul edilmiş. Saygınlık kazandırılmasında Atatürk'ün çok büyük payı var. Yalnız bir ismi daha mutlaka anmak istiyorum, o da Muhsin Ertuğrul. Muhsin Ertuğrul, tiyatroyu mabet olarak adlandıran ve saygı gösterilmesi gereken ciddi bir iş olarak algılayan, "tiyatromuzun babası" deriz. Atatürk, daha sonra İnönü hep tiyatroya değer vermiş, tiyatro yapan sanatçılara da saygı duymuş ve herkesin de saygı göstermesini istemişlerdir.

İkinci büyük adım, Müslüman Türk kadını sahneye çıkarılması. Biliyoruz ve hep duymuşsunuzdur, çok talihsiz bir Afife Jale tecrübemiz var. Ondan sonra Atatürk'ün teşvi-kiyle Bedia Muahit hanım sahneye çıkmıştır ve Türk kadının sahneye çıkması gerçekten büyük bir devrimdir. Hatta devrimlere öncülük etmiş diyebilirim, çünkü Türk kadını sahneye çıkıyor. Bir de, onları seyretmeye gelenler de, artık eskisi gibi kadın erkek ayrı oturmuyor, -bu Cumhuriyet'ten sonra oluyor- hanımları kollarına takıp tiyatroya gidiyorlar. Adeta tiyatro cinsiyet ayrımının aşıldığı ilk sanat alanı oluyor, bir nevi öncülük etmiş oluyor.

Tiyatro'nun eğitici işlevi. Bizde her zaman Tanzimat'tan başlayarak hep tiyatroya birtakım görevler yüklenmiştir, nedense tiyatro hep eğitici olmak zorundadır. Ama Cumhuriyet ideolojisini benimsetme yolunda tiyatrodan ciddi olarak yararlanabileceği düşünülmüştür. Daha evvel burada sözü edildi, çok büyük bir girişim olan halkevlerinde, o halk odalarında, dediğiniz gibi 4 bini aşkın yerde, 400 halkevinde temsil kolları kurulmuştur ve orada oyunlar oynanmıştır. Bunlar oyun olarak belki çok kaliteli oyunlardan yazılmamış ama büyük bir tiyatro seferberliği başlamıştır. Halkevleri'nin kapatılmasıyla bu yurt çapına yayılan tiyatro faaliyetlerinin de maalesef, sonu gelmiştir. Ancak şu yakın zamanlarda tekrar devlet tiyatrolarının, Anadolu illerinde tiyatro açılmasıyla ona yaklaşmaya çalışan bir girişim var.

Burada belki Muammer bey de katılacaklar. Bu yalnız halkevlerinin, yani tiyatronun yaygınlaşması değil, resim alanında da var. Ressamlar Anadolu'ya gönderiliyor, halk türküleri derleniyor, halk dansları, yani öyle bir girişim. Bu maalesef, yarım kalmış bir girişim.

Geçen konuşmada Sina hocamız dedi ki "1950'lere kadar ne yapıldıysa yapıldı. Tiyatronun biraz yansımaları daha uzağa sürer. Gerçekten 1950 bir dönemeçtir, ama tiyatro gelişimini 1960'lı, 1970'li yıllarda da sürdürdü, o çöküntü daha sonraya geldi. Ben bunu toplumbilimci olarak açıklamayı bilmiyorum". Tiyatro, sos-

SEVDA ŞENER'İN
KONUŞMASI

yal olgulara olan tepkisinde hep biraz daha geç geliyor, fakat kendini biraz daha uzun sürdürebiliyor.

Devletten destek görmesi ve kurumsallaşması gene Cumhuriyet ürünü. Bunların başında bir kere şöyle bir şey: Tiyatrocu, tiyatro yapacak kişinin iyi eğitim alması, bu işin bir eğitim işi olduğunun kabulü ve konservatuarın açılması. Arkadan devlet tiyatrosunun kurulması, yani devlet eliyle tiyatronun desteklenmesi gerektiğinin kabulü. Bu da, iki büyük hamle olarak görülüyor.

Bu arada çocuk tiyatrosunun biriminin kurulması bana çok önemli geliyor. Gene, bu konuda Muhsin Ertuğrul'un çok büyük çabası var.

Bu tiyatro alanında, yani uygulama olarak gelen bu gelişimi, yazarlık alanında da görüyoruz. Yazarlarda da bir gelişim var. Bir kere, sosyal sorunlara bizim yazarlar mutlaka eğilirler. Ben "taklitçi" denilmesini çok kabul etmiyorum. Bizim sorunlarımız, bizim gerçeklerimiz, tiyatro eliyle sahneye getirilmiştir ve giderek de açılmıştır. Evvela şehir konularıdır, bu köylere yönelir, kasabaya yönelir, psikolojik sorunlara el atılır, felsefi sorunlara el atılır, yani hepsi mükemmel yazarlar değil ama içlerinde çok iyi yazarlarımız yetişti. Bana öyle geliyor ki Adalet Ağaoğlu yanımda zaten, bir Melih Cevdet, bir Haldun Taner, bir Turgut Özakman, bir Güngör Dilmen, onları rahatlıkla uluslararası değerinde sanatçılar, yazarlar olarak değerlendiririz. Yazarlığımızda bir gelişme oldu. Kadın yazarların çoğalmasıyla, kadın sorunlarının işlendiğini görüyoruz, yani yazarlıkta da bir gelişim görülüyor.

Ben kendi içinde olduğum bir şeyden bahsedeceğim: Akademik düzeyde tiyatro eğitimi. Bu da, Ertuğrul Muhsin'in ideallerinden biriydi, 1958 yılında gerçekleşebildi. "Üniversitelerde tiyatro okutulsun, hiç olmazsa iyi seyirci yetişir. Giderek yazar da yetişebilir. Tiyatroyu felsefi bağlamda düşünebilen insan da yetişsin" diye akademik ve sonradan da üniversitelerle bağlı konservatuarlar ve tiyatro bölümleri açıldı ve bunu da büyük bir gelişim olarak görüyoruz.

Son yıllarda en anılmaya değer girişim, Anadolu'nun çeşitli illerinde devlet tiyatrolarının açılması oldu ve bunlar gittikçe kendini daha iyi topluyor ve daha başarılı sonuçlara... Evvela, tabii çalkantılı dönem geçirdi. Evvela, yalnız Ankara'da başladıydı sonra Bursa, İzmir, İstanbul, ama daha sonra Konya, Antalya, Sivas, Adana, Trabzon. Gaziantep'te yeni açıldı;; Diyarbakır'da var, Erzurum'da, Van'da var, yani 10-12 filan oldu. Bu çok büyük bir girişim. Oradaki topluluklar gelip burada temsil veriyorlar ve hakikaten benim göğüsüm kabarıyor. Oraya hep de gençler gidiyor. Tabii, bazı problemleri var. Fakat bu da son yılların en kayda değer gelişimi.

Bir de, yerel yönetimler tiyatroya sahip çıkmaya başladı. Eskiden biliyorsunuz, Belediyeye bağlı İstanbul Şehir Tiyatrosu vardı. Mesela, İzmit'teki belediye tiyatrosu çok başarılı. Eskişehir'deki başarılı. Başka yerlerde de, Samsun'da var, Denizli'de var, Bakırköy'de var, belediye tiyatroları var. Kars'ta da mı var? Hiç ummadığımız biçimde, son derece başarılı çalışmalarla geliyorlar. Amatör çalışmalar güzel gelişti. Bunlar işlerin olumlu tarafı.

Olumsuz tarafa gelince; günümüzün tiyatrosunu bir duraklama ya da gerileme döneminde sayabiliriz. Günümüzde bir sıkıntımız var. Bu neden? Bu gene sabahki konuşmalara çok bağlı. Tiyatro öteki sanatlardan biraz farklı. Kolektif bir sanat ve çok donanım isteyen bir sanat. Sahneniz de, iki kalandan tiyatro oluyor olmasına da, yani günümüzün çağdaş düzeyde tiyatro yapması için teknik donanımı olan, iyi sahnesi olan bir yere ihtiyacı var. Bunun için de devlet desteği şart. Bu baştan anlaşılmış, görülmüş ve "Devlet Tiyatrosu" diye büyük bir kuruluş yapılmış. Bu destek gittikçe azalıyor. Her konuşmada laiklikten ve demokrasiden bahsediliyor, ama sosyal devletten çok az bahsediliyor. Bu sosyal devletin en önemli yeri, kültürel alanda sosyalleşmesi, en savsaklanan, en az itibar gören, en az ödenek ayrılan, yani devletin sosyal görevi olarak kültürel alana verdiği destek çok aza indirilmiş durumdadır. Bir konser salonumuz yok, bizim Ankara'da doğru dürüst konser salonumuz yok. Mevcut tiyatrolarımız

SEVDA ŞENER'İN
KONUŞMASI

ne kadar yıprandı ve onların teknik donanımları ne kadar eski görüyoruz, küçücük küçücük salonlar. Gerçekten tiyatroya ayrılan ödenek az. Özel tiyatrolara ayrılan ödenek yetersiz kalıyor.

Devletin en çok üstünde durduğu iki ödevi var. Bir destekleme, bir de kontroldü. Kontrolenden hiç vazgeçmiyorlar. "Denetleme" dediğiniz zaman, hep oradalar, adam akıllı sansüre varan denetleme var, ama destek gittikçe azalıyor. Bu tabii, tiyatronun gelişimini önlüyor.

Bir başka yasal durum; yasalar ve yönetmelikler şimdiki gelişime uyacak biçimde değiştirilmiyor. Bunun çok sıkıntısını çekiyorlar, yani önlerinde hep çok eskiden yapılmış bir yasa var. Bir türlü o yasayla özlenen günümüzün nüfus artışına veyahut sanatsal gereksinimine cevap verecek değişiklikler henüz yapılmadı. Ama buna karşın siyasi baskı var. "Baskı" dediğim şöyle: Her siyasi parti değişiminde genel müdürler değişiyor. Son yıllarda benim bu konumda yazım da var, kitabımda da var. Her 1 ya da 1,5 senede bir genel müdür değiştirilmiştir. Gelen her parti, hangi iktidar gelirse, hangi bakan gelirse, genel müdürü değiştiriyor. Bu durumda ödenekli tiyatroların gelişmesi mümkün değil. Kimse doğru dürüst bir politika izleyemiyor, bir program uygulayamıyor, çünkü hep değişim halindedir. Bunlar olumsuz bir şey. Yalnız bu değil, daha evvel de bahsedildiği gibi, toplum yapısındaki değişimin, yani modern, isterseniz postmodern deyin... O ayrı bir konu, aslında modernlik, postmodernlik benim konum. O konuda bir sene ders veriyorum. Diyelim, küreselleşmenin etkisiyle, üstyapının etkisiyle, tiyatronun medyayla ilişkisinde, toplumla, seyirciyle ilişkisinde, oyuncuyla ilişkisinde, yazarla ilişkisinde büyük zorluklar yaşanıyor. Şöyle: Medya günümüzün problemini başta parasal güç, ondan sonra da gösteriş, öne çıkma, baskın gelme, parlama, bireysel başarı. Bireysel başarıda duralım, tamam ekonomik durum. Yani bugünün ekonomik yapısı bireysel başarıya dayalı. Birey gücünü gösterecek, kılıcını kuşanacak, üste çıkacak. Bu müzikte fena değil, iyi solistler çıkıyorlar, çok iyi piyanistlerimiz

çıkıyor, yaratıcı filan. Ama tiyatrodaki mümkün değil, tiyatro kolektif bir sanat. Bir oyuncu ne kadar "iyi oynayayım" dese, mümkün değil. Yazar, "aman, benim kalem de ne kalemmiş" dese, iyi bir oyuncu kadrosu yoksa... tiyatrocuları o solistlerle değil de, orkestra ve koro elemanlarıyla karşılaştırırsak...

Daha doğru olacak. Ama müzikte hiç olmazsa sizin yüz ağartan solistleriniz var. Tiyatrodaki bunlar çok zor, yani bireysel çıkışlarla ne yapabiliriz? Bir yazar ağzıyla kuş tutsa, sahne de doğru dürüst konulmadığı müddetçe... Piyanist filan olursanız tek başına, fena değil. Bir kere gerçekten orada büyük bir sorunumuz var. Tabii, bu insanların ahlakını da etkiliyor. İnsanlar da, oyuncu da parlamak istiyor, dizilerde görünmek istiyor, kendini göstermek istiyor. Hatta şeyler kuruldu, pazarlanıyorlar, onları örgütleyen yerler var, onlara dizide iş bulan yerler var. Ayıplayamıyorsunuz da, öne çıkan "kendimi nasıl gösteririm, nasıl çok para kazanırım, günümüzde ayak altında kalmadan..." Etik bir sorun var, yaptığı sanatla mutlu olmuyor. Oysa sanat yapanı mutlu eden bir uğraş alanı, sanat yaptığı için insan mutlu olur. Şarkı söyleriz, o bile bizi ne kadar mutlu eder, Nazım'ın ne güzeldi, "kendi sesimi dinliyorum da, bir duyulanıyorum, dokunuyor bana" der. İnsan şarkı söyler mutlu olur. Profesyonel olmayan insanlar bile sanatsal bir işte bir şey yazsa, çizse, bir şey dokusa mutlu olur. Ama insanlar şimdi bu mutluluğun tadını unutmuş durumda, yani "çok para kazanayım, en modern cep telefonu, en pahalı hem resim çeken, hem de bilmem ne bilgisayar görevini yapan bir şey alayım" diye bakıyor. Gençler de bunu istiyor, böyle bir furya var. Oyuncu da insan, o da bu toplumun bir üyesi, bu tuzığa düşmüş durumdadır. Giderek medyanın da baskısıyla, tiyatro salonu eğlenceye dönüşüyor. Hatta kelime olarak da bunu kullanıyor, "eğlence" ya da "oyalanma" diyor. Niye insan tiyatroya gider? Eğlenmeye gider. Daha daha beteri, -çünkü eğlenemiyor bile- oyalanmaya gider, yani vakit geçirme. Oyalanma içinde Necdet beyin de değindiği gibi, görsel unsur öne çıkmaya başladı. İnsanlar en kolay neden etkileniyor? Gördüğü şeyden etkileniyor. Onun için hep bir resim gibi görünmeye başladı, hep imgeler, göstergelerle... Keşke gösterge olsa da, altında bir de anlamı

SEVDA ŞENER'İN
KONUŞMASI

olsa. Bazen gösterge değeri bile yok, alaca bulaca renkli, canlı kostümleriyle, çarpıcı müziğiyle, kolay danslarıyla, seyircinin kolayca algıladığı küçük epizotlar halinde, uzun uzun kim düşünecek, bir anda anlayıp gülsün veyahut da anlamış gibi olsun. Dediğim gibi, iyi sanatı bunun dışında tutuyorum, yani görüntüye önem veren, göstergelerle anlatılan, alt anlamı olan, ben ona asla karşı değilim. İmgesel bir dili en güzel kullanan sanata kim karşı olabilir; o başka bir şey. Ama bu tamamen şov nitelikli oyunlar yapılıyor. Bakın, bu sözcüklere de yansıdı. Performans, şov, tiyatro hiç ayrımı kalmadı, yani "sahne sanatı" deyince, içine hepsi giriyor. Sanat şimdi performans oldu. Son zamanlardaki oyunlarda oyuncuların daha çok dans becerisi, şarkı becerisi öne çıkıyor, onları seviyorlar, onları yapıyorlar, karakter canlandırmıyorlar. Daha evvel değiştiği gibi, giderek karakter yok oluyor, karakter ölüyor. Artık siz onun sosyoekonomik nedenleri, küreselleşmeye filan istediğiniz gibi bağlayın, ama netice bu, karakter yok. Karakter o şovun içinde bir figür, yani bir şov yapılıyor, bir resim, danslı, müzikli fevkalade çarpıcı bir resim ve oyun kişisi de onun içinde bir figür. Figür olunca, o bildiğimiz dramatik olan kaybolan. Dramatik olan nedir? Bireydir, insandır. Bize onun için heyecan verir. İradesiyle, eylemiyle kendini gösterir, kimliğini gösterir, hatta karar verir, karar alır. İradesiyle bir karar verir, o karar yüzünden de başı belaya girer. "Dramatik olan" dediğimiz durum ortaya çıkar. Bunlar giderek kayboluyor. Bu tabii, hiç hoşumuza gitmeyen bir durum olarak, yani yazık bir durum olarak... Yoksa, şovu, müzikali kim reddeder? Eğlenmenin de bir yeri var. Ben çoğulculuktan yanayım, "ille bir tür olsun" demiyorum. Tabii müzikalde olsun, tabii şov da olsun ama ciddi, düşündürücü, insanı yenileyen, düşüncesini yenileyen, hani "bir kitap okudum dünyam değişti, hayata bakışım değişti" demiş, "bir oyun gördüm değiştim" dediğimiz oyunları özledik, onların yokluğunu hissediyoruz.

Eleştirinin azlığından söz edeceğim. Eleştiriye yer verilmiyor. Başımından da geçti, biliyorum. Yazılı ve görsel basın, eleştiriye, ciddi eleştirel bakışa çok az yer veriliyor, eleştiri

diye bir şey yok, giderek azalıyor. Uzak açılı eleştirel bakış maalesef kayboluyor.

SEVDA ŞENER'İN
KONUŞMASI

Yalnız iki olumlu noktayla bitirmek istiyorum: Bütün bu olumsuzluklara doğru girmeye karşı, yüz ağartan birkaç şey var, bunları söylemek istiyorum. Bir kere, sanatını iyi, doğru yapmakta direnen sanatçılarımız var. O kadar çok var ki bir iki isim vereceğim: Bir Yıldız Kenter, bütün zorluklara rağmen, kendini aşmaya çalışıyor ve hayret edeceksiniz, 70 yaşından sonra bir hamle yapıyor. Bir Genco Erkal. Bunlar hakikaten artık para pul demeden çalışanlar.

Bir ikinci husus da; ben hâlâ ders veriyorum. Sayın Nermin Abadan-Unat'ın tavsiyesine uyarak emekli olmamayı, yani emekli oldum da, boyun eğmemeye niyet ettim.

Gençlerin arasında bu durumu teşhis eden, bu duruma mutlaka çare bulmak isteyen, kendini aşmak isteyen çocukları görüyorum. Sanki bu kötüyü gidiş dibe vurdu. Artık yeni bir tomurcuklanma başlıyor. Ben bu çocukları gördükçe, hakikaten onun için eğitimime devam ediyorum. Sayıları çok değil, ama işin farkında olan ve artık sanatın güzelliğini, sanatın yapıcı, onarıcı, değiştirici işlevini benimsemiş gençler var. Onlardan hakikaten umutluyum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Buyrun, söz sizin sayın Adalet Ağaoğlu.

Adalet AĞAOĞLU (Yazar): Türkiye Barolar Birliği sayın Başkanı, sayın konuşmacılar, değerli izleyiciler... Dışarıdan bakanların, yani Ankara dışındakilerin gözüne göre, burası üretimsiz bir kent. Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı'nun bütün çalışanları yanı sıra Birliğin değerli üyeleri, Cumhuriyet'in 80. yılı adına öyle kapsamlı, o kadar çok boyutlu bir sempozyum düzenlemiş bulunmaktadırlar ki, sempozyumun bildiri programları kamu kurumları dışından gelme böyle bir bakışa katılmamızı engelliyorlar. Tam karşıtı; değerli bilim adamlarımızın bu saate kadar sundukları bildirimleri, kanımca,

ADALET
AĞAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

ADALET
AĞAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

bizlere Başkent Ankara'nın düşünce üretimindeki zenginliğini göstermiş oluyor. Böylece, işte burada daha şimdiden bu saygıdeğer üretime yeni bir tarih düşürülmekte değil mi? Kendi adıma ben, düşürülen bu aydınlık tarih için Türkiye Barolar Birliği'ne teşekkür etmek istiyorum. Sağ olsunlar. Ankara'ya farklı bir anlamda da üretimsiz bir yer diye bakılmakta. Böyle bir bakışın kamuya dayalı işgücünden doğma ikilemleri, iş alanları yaratacak yatırımlardan uzaklık gibi çeşitli nedenleri var. Ama, ben bu nedenleri değerlendirmeye kalkışacak değilim. Somut anlamıyla üretim-üretimsizlik sayılan, kodlan, şifreleri, istatistik verileri çözmeyi bekliyor. Sayılar ve şifrelerle uğraşmaktan hep korkmuşumdur; bugün büsbütün korkuyor, gerçekleri görmeye yarayan sayısal verilere dokunmaktan kaçıyorum. Deyim yerindeyse, benim uzmanlık alanım edebiyat. Somutluğa karşı, geçmişte 'edebî' sözüyle tanımlanmış hayli içedönük, gramla tartılmayacak soyutlukta ama olmazsa olmaz ağırlıktaki yaratıların, bu türden ürünlerin alanı... Herhalde ben de sempozyuma bu sonuncu anlamdaki verimin üstünde durmak, bunu anlamlandırmak üzere çağrılmış bulunuyorum. Fakat kendi 'edebî' sınırlarım içine çekilirken de, 80 yıllık Cumhuriyet'in edebiyat hayatını sergilemekteki güçlükleri daha derinden hissediyorum Çünkü sanat, edebiyat kronolojik bir sıralamayla, şu tarihte bu eserler, sonraki tarihlerde şu kadar sayıda şöyle şiirler, böyle romanlar gibi mekanik bir sıralamaya izin vermiyor. Her biri bireyin, giderek toplumun iç dünyası, benlik yapılanması kadar çok boyutlu; o kadar karmaşık. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki edebiyat, bu edebiyatın yazarları Halide Edip, Yakup Kadri, Memduh Şevket Esenal, Peyami Sefa, Reşat Nuri... desem de, her birini kendi özel koşullarıyla da arayıp bulmak gerekmekte; buna da buradaki zamanımız yetmez.

Edebiyatın malzemesi, doğa, zaman, mevsimlerden falan ibaret değil; o oranda dışyüzü içyüzü, dahası derinliğiyle insan... Bu da arkeolojik bir kazıyı gerektiriyor; aranarak bulunan şeylerin bütünlüğü oranında başta yazarların kendisi, onun yaratıları, bu ürünler üstünde aydınlatıcı oluna biliniyor. Gözle görülemeyen için duyulan merak, bilinmeyeni

aramak heyecanı... Bilim ve ilimin sanatla, edebiyatla bütünleşmesi yolculuğu ise çok daha heyecan verici.

Sempozyum nedeniyle duyduğum sevinç bundan galiba. Bir de şundan: Cumhuriyet'in 80. yılı nedeniyle burada konuşan bütün bilim adamları, değerli düşünce üreticileri, hemen hepsi Cumhuriyet'in birinci, ikinci kuşaklarından. Ben de onlardan biriyim. Bizler hemen hemen Cumhuriyet'le birlikte doğduk, büyüdük. Ben, ne bildimse onunla birlikte bilip öğrendim; ne gördümse onun gölgesinde, onunla birlikte gördüm. Hepimiz Cumhuriyet Devleti'ni yaşadık. Cumhuriyet'in görgü tanıklarıyız. Kültürel dönüşümlerin, toplumsal değişimlerin ikilemelerini dışardan, sadece inceleme kitaplarından, siyasanın dilinden değil, yaşamın içinden, yaşayarak biliyoruz. Bu sahici tanıklığın böyle, 80. yıl gibi bazı fırsatlarda zapta geçmesi ayrıca sevindirici değil mi? Burada hemen şimdi, genelin ötesinde kendimle de yakından ilgili özel bir şeye değinmek isterim:

Sempozyum programında mesleğim "Yazar-Gazeteci" diye belirtilmiş. Gördüğünüz gibi konuşma masasındaki yerimin kartonunda da öyle yazıyor. Yaygınlaşan bir tanımla "gazeteci yazar" yerine "Yazar-Gazeteci" denmiş. Bu da bana, bir türlü 'meslek'ten sayılamayan 'yazar'lık üstüne bazı düşüncelerimi açıklama fırsatı vermekte. Konuşmaya girişteki en büyük zorluğun ağırlığı altından böylece kalkabileceğimi bile umdum ummaktayım diyebilirim... Zaten bu, konuşmaya giriş bahsinde sözü uzatıp durmamdan da belli değil mi?

Yazar olabilirim, ama gazeteci değilim. Barolar Birliği, acaba neden bana bu ek unvanı verdi?

Bakıyoruz, bütün değerli konuşmacıların adları yanında "Profesör, doktor, şu üniversitede öğretim üyesi, buranın dekanı, şuranın bölüm başkanı" gibi mesleki "unvan" belirlemeleri var. Ama eğer bir yazar, (edebiyatçı demek daha doğru) herhangi bir bordroda yer almıyorsa, bağımsızsa (ki yaratı buna mecbur) ona "gazeteci" denerek bir meslek sahibi kılınmış oluyor galiba Edebiyat türünde kalem oynatan yazar, Cumhuriyet'in

ADALET
AĞAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

ADALET
AĞAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

80 yıllık ömrü içinde, günübirlik haberlerin yorumunu yapan "gazeteci yazar", daha da ciddi isteniyorsa "araştırmacı yazar" kadar iş sahibi sayılamamıştır. Son yirmi yıldır eserlerinin geliriyle geçinebilen yazar sayısında bir artma var. Eskiden edebiyat yazarının kendi yarattı emeği için paradan bahsetmesi yadırganır, ayıp sayılırdı. Giderek bu emeğe de maddi değer biçilir oldu, ama tek başına 'yazar' diye anılmasında bir eksiklik mi duyuldu nedir, edebiyat hayatımıza 'kadın yazar' gibi cinsiyete dayalı bir tür, böyle bir 'unvan' bile eklenmiş bulunmakta. Aydınların bilincinde bu, İslam ülkesinde laik cumhuriyetin sağladığı bir kazanım sayılıyor olabilir, fakat toplum bilincinde yazık ki böyle değil. Toplum bilincini hoşnut ederek 'rating' sağlamaya yakınlık duyanlar ortamı 'kadın cinsini pazara sürmede' büsbütün kızıışmış bulunuyor. Genelde kitap kadar, yazarına da önem vermeyen bilinçlerin gözündeki 'önemsiz kadın'ın yazarlığı da 'mallastıkça' sınıfından iki kere daha aşağıya çekilmiş olmamakta mı acaba? Benim pek ciddiye aldığım bu soru beni 'erkek yazar' lafını kullanmaya itmiştir. (Bunu parantez içinde söylediğimi lütfen kabul edin, çünkü benim 'erkek yazar' deyimim hiç tutmadı; söyleyen dışında bir kere bile kullanılmış değil...)

Toplum bilinci, diyordum... Bilinç deyince, eğitime sığarmaktan başka çare yok. Eğitim ve öğrenim.

Orta Eğitimde edebiyat dersi var. Ezberlenebilir bilgiden ibaret, edebiyat tarihi benzeri bir ders. Şu yıllarda şunlar, şunlar Divan edebiyatında, bunlar halk edebiyatında, Ahmet Haşim, Cahit Sıtkı Cumhuriyet'in şairleri gibi... Oysa tarihin, coğrafyanın, felsefenin, özellikle de toplumbilimin, psikoloji derslerinin bünyesinde edebiyat da karşılaştırmalı biçimde yer almalı değil miydi? Türkiye Cumhuriyeti nüfusunun çoğunlukla kitaptan, okumaktan uzak duruşunun temel nedenlerinden biri bu. Toplum insansız okunamaz 'tarihi yapan el' de insansız yapılamaz. Edebiyat, geleceği görebilmek adına başlı başına bir etkinlik. Öyle olmasa, sanatsal üretimler bağlamında müzikten, danstan, resimden bin kat daha fazla gözü altında tutulmazdı, şiirlere, romanlara bu kadar sık el konulmazdı,

değil mi? Şiir, öykü, roman, deneme yazarlarının 'mesleksiz' sayıldığını pasaporta 'yazar' diye yazdırmanın güçlüğünden biliriz. Cumhuriyet tarihimiz boyunca edebiyatçı yazarımıza sıkça sorulan "işiniz ne?" sorusunu "yazarım" diye yanıtlamak iyi değildir. Çünkü bunun ardından hemen "nerde yazıyorsunuz?" sorusu gelecek ve yazarımız bunu nasıl yanıtlayacağını bilemeyecektir. Pasaportuma ya 'mesleksiz' ya da 'ev kadını' diye yazıldığı zamanlar çok uzak değil. 'Yazar' yazdırana kadar çok zaman kaybettim. Toplum bilinci, 80 yıl boyunca yazarlığın işler içinde bir iş olduğu düşüncesinden neden bu kadar uzak kalmıştır acaba? Oysa, Cumhuriyet tarihimiz yaratı sanatlarına heveslenenler bakımından hayli zengin. Kitaplar gitgide hem içerik, hem türler bakımından büyük bir çeşitlenme göstermekte. Bunu da büyük oranda 'kadrosuz, bordrosuz' bağımsız yaratıcılarına borçludur, diyeceğim. Şiirlerin düşünce üretimi neyse ki ya da yazık ki söylevlerde işe yarar, böylece de sav sözleşip tüketilir. Romanların düşünce üretimi ise, tarihi gerçeklere uygun mu, değil mi, bağlamında ciddiye alınır, eğer alınacaksa... Günlük siyaset çıkarına tüketildiğine tanık oluruz; ama insanın kendini tanıması, kendisiyle hesaplaşması bağlamında bir yaklaşım görülmez. Siyaset ortalıkta peşinen patron imajıyla dolanıyorsa, romanımızla, hikayemizle yakın bir ilişkisi olmamışlığındandır diyebilirim.

Bazan düşünürüm: Acaba Atatürk, konuşmalarından birinde: "Dün gece Halit Ziya'nın Aşk Memnû'sunu okudum, 'hakimiyet milletin olmalıdır' düşüncemi hayata daha iyi bağladım", demiş olsaydı, edebiyat milletin gözünde 'lâfi güzaf' olmaktan, hükümetlerin gözünde de 'potansiyel suç unsuru' olmaktan çıkar mıydı, diye...

Hani sanki Atatürk'ün, Yakup Kadri'nin ilk baskısı 1932'de yapılan Yaban'ı için, "Roman kahramanı Ahmet Celâl, Sakarya Savaşı'ndaki insanımızı hayatın içinde tanıdı; bu tanıklık bilim kadar önemlidir" demesi, edebiyatın ışığı açısından yerini anlamakta tek şartmış gibi...

Şimdiye kadar sunulan bildirilerde Atatürk'ün ilim, bilim, eğitim, kültür, sanat üstüne ne demiş oldukları sık sık

ADALET
AĞAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

dile getirildi. Düşünceleri onun kendi cümleleriyle açıklandı. Bu savsözleri dinlerken -özür dilerim- içimden: "İyi ki edebiyat üstüne bir şey söylememişler yaratıcı yazarı kendi haline bırakmışlar" diye geçti. Edebiyat üstüne devrim ilkelerine dayalı onun özelin özeli bir sözünü bulamıyorum ama, burada çok daha hayat içre bir şey görüyoruz: Yaratıcı yazarlar Atatürk'ün masasında. Çoğu yanı başında. Onlara danışıp onlarla tartışarak 'ulus'un dilini, tarihini, sanat-edebiyatını değerlendiriyor; Cumhuriyet'in kültür hayatını dönüştürüp çağdaşlık yolunda yönlendirecek tasanlar çiziliyor. Gazetecisinden şairine, dilcisinden tarihçesine, büyükelçi yazarından romancısına, anuların Çankaya'sıyla belli ki, kültürel gözlemcisi, hattâ tutanakçısına kadar heyecan dolu pek çok arayışçı kişi yanında, masasında...

Hasan Ali Yücel, Milli Eğitim Bakanı olduğu zaman lisede öğrenciydim. Öz-Türkçe olarak Bakan'ın kendi çevirisinden Descartes'ın mantığı önümüze konuyor. "*Descartes'ın mantığı, o 'yeni Türkçe dille' Anadolu'nun dört bir köşesinden gelmiş lise yaşındaki çocuklara ne desin?*" demeye kalmıyor:0 kuşak, belki de bu nedenle sorgulayıcı bir kuşak oluyor. Descartes'ın kuşkuculuğuyla önümüzde açılmış yolda sorgulamayı yaşayarak da öğrendik. Uzun süre içre atılmış, yazılamamış sorular ve içre atışlardan doğma kuşku... Öyle ki, Cumhuriyet'in 40.-45. yılları, 1960-70'ler Türkiye'si, kendi kesip biçtiği Anayasa'sına karşı yürüyenlerin ülkesi dahi olmuştur. Kendisine karşı yürüten aydınlar ve yazarlar... Bütün bunların yansıması, 80 yıllık Cumhuriyet sanat ve edebiyatımızın çeşitli türlerinde görülebilir. Büyük çoğunlukla, kendinden başka her şey olabilmış romanımız, hikayemiz 80 yıllık bir süre için hayli belirleyicidir. Kendinden başka dönüşümlerin yanında olmak üzere kendini görevlendirmiş bir edebiyat. Zamanun sesi... Verili siyasa boyuna eğmişlik. Cumhuriyetin ilk adımlarında onun ilk ve ikinci kuşakları Milli Eğitim Bakanlığı'nun 'beyaz kapaklı' yayınlarını ardı ardına okumuştur. Doğu-Batı klasikleri, hemen görülemeyen bilinçaltı bir birikim sağlamıştır; yaratı yolunda merak, kışkırtıcı bir dürtü. Zihinsel bir kışkırtı. Herhalde. Çünkü, 2. Dünya savaşı yıllarında, karartma

geceleeri ortamında, o çifte karanlıkta içimizden pek çoğu şair ve 'yazar olma' tutkusuna yakalanmış, giderek gerçek birer 'edebiyatçı'mız olmuş pek çok değerli kimse çıkmıştır. Başta, Tercüme Bürosu'nun çalışanları Melih Cevdet Anday, Oktay Rıfat'lar yanı sıra Orhan Veli, giderek Rıfat Ilgaz, derken Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Aziz Nesin... Necati Cumalı... Yazarları gün gün izleyen, *Resmi Gazete'* de onlarla tartışmalı değerlendirmelere yol açan Ataç. Bir yanda. 'pembe edebiyat' var, bir yanda da Pardayanlar, ama asıl öğrencileri peşine takınış şiir matinelere. Salt Yunus Emre, Kocaoğlan değil, Vatan Yahut Silistre'nin anlam rengini dönüştüren Yahya Kemal başta, Ahmet Haşim, Tanpınar, Dranas. Bir yanda Kaside'yi cumhurlaştırmış Behçet Kemal, öte yanda tutucu kafalara göre "şiiri sokağa atmış" Orhan Veli olmak üzere hepsinin şiirleri hemen ezberlenmiş, dilden dile dolaşmakta, Nazım Hikmet 'el altından basılıp' okunmaktadır. Memleketimden İnsan Manzaraları destan şiiri, daha orta eğitimde, sosyoloji ve tarih derslerinde okutulmalı, incelenmeliydi; öyle değil mi?

Dönüşüm zamanının arayışlarla dolu karmaşık edebiyatı. Dönemin yazarları Kızılay'daki kahvede ister-istemez buluştuklarında, anlayış farklılıkları nedeniyle Ataç'la Dranas'ın birbirlerinin yakasına yapışmaları, bağır çağır olmaları az şey mi? Dönüşüm döneminin sanat ve edebiyat hayatım olumlu olumsuz yönleriyle iç içe ele almazsak, gerçek yüzünü göremeyiz sanıyorum.

Günlük hayat kendi ilkelerini edebiyatta da, yazarlıkta da kendisi yaratıyor. Günlük siyasa bastırdıkça gömlekler daralıyor, gömlekler daraldıkça sınırlar zorlanıyor. Bu zorlanışların da yaratı nabzına iyi geldiğini söyleyebilirim.

Yaratı psikolojisinin önde gelen isimlerinden Rollo MAY'ın unutamadığım bir sözü var: "İnsanlığın en hayırlı belâsı darlıktır, bunalımdır, kötülüktür. Çünkü kimse, daraldığını hissetmeden gömleğini çıkarıp atmaz, yırtmaz; daralmayı hissetmeden yeni bir keşfe çıkılmaz; arayış başlamaz", diyor. Ben de yaratının temel itici gücü olarak bunu böyle kabul ediyorum. "Şart mıdır?" denilebilir ama, etkinin tepkisi mecburidir.

Güncel siyasanın topluca kültürel hayatımıza etkisi, yaratıyı değerlendirmekteki rolü, birbirinden farklı inceleme ve araştırmaların konusu olmuştur.

Edebiyat eğitiminden şiirine, tek tek hepsine bu kısa sürede değinmek mümkün değil, ama türler arasında tek başına romana, bütünün parçası bir uzmanlık alanım olarak yaklaşabilirim. Roman türüne özellikle değinmek istiyorum. Şöyle bir deneyimim, Cumhuriyet hayatının romanına canlılık kazandıracak gibi bir hissim var da ondan... İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi her yıl kuruluş yıldönümünü kutlamaktadır. Sanırım 26. sempozyumunda beri de, buraya olduğu gibi, konuşmacı olarak çağırıldılar.

İktisat üstüne ne konuşacağım? Farklı disiplinleri izlemeyi, bu disiplinlerin uzmanlarını dinlemeyi hep istemişimdir. Fakat konuşmak? Disiplinlerin bütünlüğü görüşüm baskın çıktı; çağrıyı kabul ettim. Fakat edebiyatla iktisadı nasıl bütünleştireceğim?... Düşüne düşünce gittim. Düşündükçe de korkum artmakta... Derken içimden bir ses, Arşimed gibi "Buldum!" diye bağırdı: Öyle ya, İnsan şifreleşti. XX. yüzyıl savaşlar yüzyılı oldu. Toplu kıyımlar başladı. İnsan akli atomu parçalandı; toplu kıyım silahı yaptı... Bu icat adına Nobel Ödülü dahi kondu, fakat arkadan Hiroşima oldu. Sanayi devrimi, eşittir, toplu kıyım. Kapitalist sistem insanı yavaş yavaş şifre haline getirdi; insan parçalandı. Kendine yabancılaştı. Belirsizleşti. Makineleşti. İnsan denen varlık yok oldu. Demek ki bugün artık bilimsel bilimin de teknolojinin yok ettiği insanı aramaya ihtiyacı var. Para, para, para. Araba araba, araba... Silah silah... Peki bunları kime nasıl, hangi amaçla dağıtacağız? Malımızı nasıl çoğaltacağız? İnsan 'mal' haline geliyor. Beri yanda sanat, edebiyat kaybolan insanı derinlerde arıyor. Daha derine, daha...

Roman yazarı, yaratı dürtüsü doğrultusunda insan içre arkeolojik kazılar yapmaya mecbur. Bu arayış sırasında öyle çağrışımlar oluyor ki, tarih de, toplumbilim de, paranın anlamı da yazarın gündemine giriyor. İşte bunlardan yola çıkarak,

edebiyatı iktisat bilimiyle de bütünleştirme üstünde konuşabilirim, diye düşündüm ve bu söylediklerime değindim.

Gazeteci olarak değil ama, bir yazar olarak yaptığım işi seviyorum. Hikaye, roman, sahne oyunu yazarken kendimi de öğreniyorum. Hesaplaşmayı, parmağımı sadece dışarı doğru uzatmamayı öğreniyorum. Bunu da burada, şu deneyimime yaslanarak dile getiriyorum. Başta da değindim, burada hemen hepimiz Cumhuriyet' in birinci, ikinci ve tabii üçüncü kuşaklarındanız. Hepimiz de işbaşındayız. Her birimizin yaptığı bir şey oldu; şimdi de var. Cumhuriyet'in 50. yılı yaklaşırken, 1970'lere doğru burada, Atatürk Bulvarı'nda 27 Mayıs Anayasası'na karşı bir yürüyüş yaptık; ses çıkarma hakkını bize kısmen vermiş Anayasa'ya karşı. Yürüyüş sırasında baktım, halk, yani Ankaralılar iki yanlı kaldırımlarda dizilmiş bize bakıyorlar. Biz memuruz, falan demeksizin hepimiz yürüyorduk. Çok heyecanlıydık. İnsanlar bize bakıyor; seyrediliyoruz. Yine içimden bir ses bana dedi ki: *"Adalet, galiba siz kendinize karşı yürüyorsunuz, çünkü Cumhuriyet'in 1970'lere doğru içine düştüğü durumda sizler vardınız; ne olduysa sizlerle birlikte oldu."* Yürüyenler arasında cüppeleriyle profesörler var, genel müdürler var, yazarlar var, yanılmıyorsam TÖS'ün başkanı da aramızda... Biz *"Ordu-Gençlik Elele..."* diye diye 27 Mayıs *'devriminin'* yaptığı, görüp göreceğimiz en aydınlık(!) Anayasa'ya karşı yürümekteyiz. O zaman ister istemez insanın kendisine yönelttiği sorular yoğunlaşıyor.

Biliyor musunuz, romanın hayatla, toplumla, dünya ile, bütün insanlıkla ilişkisini sayın Prof. Taner Timur (az önce konuştu) Osmanlı-Türk romanında tarih, toplum ve kimlik başlıklı inceleme kitaplarında çok güzel, bütün bağlarıyla anlatırlar. Burada tarihle romanın, romanla toplumbilimin bağlantısını, ortak noktalarını veya *"evet"* ve *"hayır"*larını göstermişlerdir. Sağ olsunlar. Bu incelemeden çok yararlandım. Bizde bu tür kitaplar yavaş yavaş çıkmaya başladı, ama Timur'unki öncülerden.

Ölmeye Yatmak adlı ilk romanımın karnuma düşüşü işte söz açtığım o yürüyüş sırasında oldu.

ADALET
AĞAĞLU'NUN
KONUŞMASI

50. yılına yaklaşırken "Cumhuriyet nerede?" sorusunun peşine düşme, yazarla birlikte Cumhuriyet'in kendisini arayıp bulma an'ı. O andan başlayarak romanı ancak dört-beş yıl içinde yazabildim. Roman, (ilk yayım 1973) Cumhuriyet'in 75. yılında aydınlarımız tarafından hazırlanmış *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş Doğru* adı altındaki kitapta söz konusu edilmiştir. Konuyu ele alan öğretim üyesi, ekonomi siyaset bilimcisi Ercan Eyüboğlu'dur. Kitap, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınıdır. Bu örneği özellikle veriyorum, çünkü, Cumhuriyet tarihimiz boyunca bilimsel bilgiyle sanat ve edebiyatın bütünleşmesi sorununa yakınlık duymuş ender örneklerden biridir. Aynı zamanda yayınlamış *Aydınlanmacı Kadınlar* yayını ise tam karşıtı bir örnek; çünkü sanatı, edebiyatı ve bu alanda çalışanları 'aydınlatici' saymamıştır mesela. Derlemede bir tek bestecimizin, ressamımızın, yazarımızın adına rastlayamazsınız. 'Aydınlatici' olmak demek sanki doktor, avukat, öğretim üyesi, mimar, mühendis olmakla sınırlıdır. Bir öncekinin aksine burada edebiyat yazarının işi, işten sayılmamakta. Alınganlık ediyormuşum gibi görülebilir ama, Cumhuriyet'in 80. yılında hemen görülemeyen bazı boşlukların içinin doldurulmasını beklediğine mim koymak iyi olabilir.

Dış dünyada Osmanlı zamanı bizim bildiğimizden fazla biliniyor; analiz ediliyor. Ama Cumhuriyet toplumunun durumu bilinmiyor. Tanınmamaktan yakınıyoruz. Tanınmak istiyorsak, önce Türkiye Cumhuriyeti edebiyatının bilinip tanınması için özen gösterilmeli. AB'ye girmek-girmemek gibi tuhaf bir sorunla boğuşurken, türbanla falan uğraşmış nafiye. Oraya girsek de, girmesek de biz dışarıyı için hep 'öteki'yiz. Çünkü dünyada bir örneği daha bulunmayan biçimde biz-sabah değerli konuşmacıların çok güzel anlattıkları gibidini bir devlet biçiminden laik bir devlet biçimine geçmiş, böylece de ekonomik, kültürel ikilemleri iç içe yaşamış bir toplumuz. Eski dönüştürülürken, pek çok kalıntının taş altına itildiğini, halı altına süpürüldüğünü inkâr etmezsek, milletin bugün seçe seçe seçtiği siyasetin Allah bilire dayalı olmasına şaşırmayız. Cumhuriyet kesinlikle 'bati'yı seçti, ama toplum

son yıllarda açık seçik görüldüğü üzere, 'doğu'yu yaşıyor. Toplumun değişmesi çok uzun bir zaman istiyor; aydınlanma, kültürel 'devrim' ha demekle olmuyor; özen ve sabır istiyor. Toplumumuzu, insanımızı iyi, doğru, gerçeğe yakın biçimde anlayıp anlamlandırmaya ihtiyacımız var. Bu anlamı başkalarına bütün boyutlarıyla anlatmaya... Çok boyutlu çözümlere için bakınız: Edebiyat, roman, hikaye, şiir, müzik, tiyatro, resim... Bu kaynaklarımıza ilgi duyan izleyiciyi dahi potansiyel suçlu diye görmekten geri durmamış asker, sivil kadrolar... Düşünce özgürlüğüne engeller: En büyük kaybımız.

Gülüp geçiyoruz ama, seksen yıllık cumhuriyet hayatımız gerçekten bir roman. Buna "*Romanım Hayat*" da diyebilirim.

Belli bir toptancılıkla hep: "*Biz romanı 'batı'dan aldık*" denir. Edebiyat derslerinde roman sanatının önsözü bu. Peki ama, her kültürde olduğu gibi bizim '*sözlü anlatı*' birikimimizin hiç katkısı yok mu? Destanların, masalların, dilden dile dolaşan manilerin, şiir ve hikayesi bulunan türkülerin? Biz romanı bir '*burjuva ürünü olarak batı'dan aldık* ve toplum burjuvalaşma derecesine bir türlü çıkamadığı için Osmanlı'nın İstanbul hayatım, Cumhuriyet'in de '*köy hayatım*' okutmaktan kurtulmak, şurasına kadar daralmış yazarların kişisel cesaretine bağlı kaldı. Bizde ilk '*batılı romana*' yakınlık yüzünü gösterenlerden biri Halit Ziya'dır; Tanzimat'tan buraya geçiş dönemi yazarlarının mekânı ne ise, eserlerinin coğrafyası da odur. Adalılar Ada'yı, Modalılar Moda'yı, Memet Rauf gibi kaptandan güzelim yazarlar, Boğaz yalılarını yazarlar.

Cumhuriyet'le birlikte şöyle bir şey oldu: Edebiyatçı egemen ideolojiye, veriliye duyduğu bağlılığın yazarı oldu. İlkelerle dayanan uyumlu yazar. 1920-30'lar romanı böyle bir roman. Yazarların çoğu ideolojinin içinde, bir bölümü milletvekili ya da kültür ataşesi. Başta Halide Edip var: İdeolojiyi çok zengin biçimde okura mal ediyor. *Sinekli Bakkal* hariç. Bu, gerçek bir düşünce romanıdır. Doğu-batı, Müslüman-Hıristiyan kültür ikilemlerini gündeme taşımak cesaret ve becerisini göstermiştir. Yakup Kadri ve Ahmet Hamdi Tanpınar '*kentli*

aydın'ın dünyasını okumaya yönelik yazarlar oldular. Doğu-Batı ikilemi, Köy Enstitüleri ilk mezunlarını verene kadar ana sorunlardan biri oldu. Köy Enstitüleri eğitiminden feyz almış yazarlar Cumhuriyet in şehirli okur yazarlarını köyle tanıştırdılar. Değerli Sevda Şener'in belirttikleri gibi çok da güzel şeyler yazdılar, ama popülistçe bir yaklaşım sonucu, bir roman türüymüş gibi algılanan '*köy romanı*' diye , birbirine benzer bir roman -hikaye toplamı oldu. Köy öğretmenlerinin hemen hepsi nerdeyse '*best seller*' denen yazarlardan oldular. Ne kadar güzel, ne aydınlık bir gelişim değil mi? Yine de, köy Enstitüleri'nin kapatılmasının yarattığı boşluğa değinmiş değerli konuşmacılarımızın görüşlerine karşı "*Köy Enstitüleri iyi ki kapatıldı!*" deyivereceğim. Bütünüyle yaratıcı edebiyat, roman, hikaye bağlamında tabii... Bir iki çok boyutlu roman hariç, köy öğretmenlerimizin yazdıkları romanlar genelde birbirlerinin kopyesiymiş gibi oldu... TÖS üyesi öğretmenler önce birbirlerini okumaya başladı ve bu da biz ilk ikinci Cumhuriyet kuşaklarının kendi yaptıkları Anayasa'ya karşı yürümleri gibi bir şey oldu. Her köy okulunun önüne yarım baş bir Atatürk heykeli dikildi; Milli Eğitim Bakanlığı buna bir heykel sanatı yaratma yatırımı sağlamadığı için de, köyümüz öğretmeni kendi elışı becerisi bağlamında fetişik bir bunalıma yol açtı. Cumhuriyet ilkeleri doğrultusundaki ilk yazarlarımızdan Reşat Nuri Güntekin -Milli Eğitim Müfettişi- Memduh Şevket Esenal, -o da Bakü'de büyükelçi- çeşitli tabakalardan insanların iç dünyalarına ışık tutan yazarlar oldular. Salt bu iç dünyalara eğilme başarılarından ötürü bugün de hâlâ ilgiyle okunmaktalar. Sol ideolojiye bağlı olarak Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf*'unu Cumhuriyet roman birikiminin baş köşelerinde görmemizin nedeni de ayrı. Dar bir mekânda çeşitli konumlardaki insanları olumlu olumsuz yönleriyle ele almıştır; bir romanın toplumun aynası olabilmesi buna bağlı. Çok boyutlu yaklaşım. Orhan Kemal'ler, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'ler... Cumhuriyet edebiyatının üç değerli 'K'sı...

Cumhuriyet'in 75. yılında Tarih Vakfı yayınlarından Tebedadan *Yurttaş Doğru* adındaki inceleme, araştırma kitabı çıktı-

ğında, orada. bütün söylenenler, 75 yıl içinden üremiş sorularla doluydu. Bu sabah değinilen bütün sorunlar orada da vardır. "Biz hukuk devleti miyiz? Bu laik bir devlet mi?" gibi. Cumhuriyet' de ne yaptık, ne yapılmadı? Birey var mı, yok mu?

ADALET
AĞAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Hala kitle miyiz, bireyler toplamı mıyız? Böyle, önemi büyük bir çerçevede ele alınmış birçok soru. Ama toplumumuza ayna tutacak edebiyatımız üstünde Ercan Eyüboğlu'nun benim Ölmeye Yatmak romanım üstüne yaptığı inceleme, aydınlatma yazısı dışında bir yazı yok. Bu inceleme yazısından bakın şu cümle aklımda kalmış: "Romanın baş kahramanı Aysel ölürken, yurttış doğmuş oldu" diyor. Demek ki, Cumhuriyet'in ilk kuşakları olarak bizim de yaratıda sorgulayıcılığa önyak olabilmış olmamız söz konusu. Böyle bir dönemin başlaması. Bu da on yılda bir askeri darbeler altında kalına kalına bireyliğini fark edip onu savunmak üzere 'kurtarıcıları' sorgulama yoluna girildiği dönem. 1960-80'ler arası yaratıcılık. Bu dönemlerin yaratılarına yine siyasal, ideolojik unvanlar takıldı. Değerli incelemecilerin kitaplarında dahi "12 Mart Romanı", "12 Eylül Romanı" diye anılmalarına yol açıldı.

Tutuklu aydınların, yazar ve öğrencilerin yaşadıklarına tanıklık eden anlatılarını toptan böyle yaftalamak yine günlük siyasanın yaratı üstündeki egemenliğini gösteriyor. Fakat asıl önemlisi, 1980 sonrasının liberal ekonomisinin belirlediği şey. Edebiyat, şiir, öykü, roman pazarlanıyor, tüketim malzemesi haline geliyor. Bu ahlak içine göz açmış genç yazarlar ise birey olma aşkınlığı ile bireyselliği birbirine karıştırıyor; anlatıda, 'yazarlık şöhreti' kulvarında yarış atı haline getiriliyor; onların da henüz yuvarlandıkları yerden 'uçarak kurtulma' dışında bir sorgulayıcılıkları yokmuş gibi görülüyor.

Kitabın 'mal'laşmasına karşı değilim. Yayınevi bir sermaye ise, o sermaye ile yayımladığı kitap da 'mal'dır. Fakat insan, giderek toplumlarla tanışmaya yol açan yaratı sanatlarının, edebiyatın bu niteliğinin yok edilmesine, içeriklerinin boşaltılmasına, 'en iyi bu deterjan yıkar' pazarında harcanmasına ne demeli? Cumhuriyet 80. yılında ekonomide, eğitim ve sağlık kurumlarında neyse, kültüründe de, edebiyatında da odur.

ADALET
AĞAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Yazarın 'telif hakkım' diye diretmesi artık utanılacak bir şey değil. Bu bir kazanım. Ama gidişata eleştirel bir ayna tutan yazarın '*derin devlet listesinde*' boy göstermesi başlı başına bir kayıp. Edebiyatımız bütün tabuları yıkmuş, onların üstüne çıkıp aşkınlaşmış değil. Biçimsel zenginlikler, tür bolluğu yanı sıra, eleştirel yaklaşımda bir '*hiç*'leşme söz konusu. Dokunulmasına hiç göz yumulmayan en '*kurtulmuş*'ta. Bu ise sivil kamu hizmetinin asker ucu. TSK'ya en minik dokunuş (burada artık haklı haksız olup olmamak söz konusu değil) yok ediliyor. Yok saydırma infazı, pazarlama becerisiyle elele kol kola olabilmekte... İstenen salt uyumluluk. (Neyle?) demeyen uyumlular arttıkça artmakta, denebilir. Burada varoluşun anlamı ise, az önce beyefendinin de sorularında söyledikleri gibi, postmodern kurtuluş yolu. Sanki modernlik belkemiği olmadan bu olabilirmiş, ticareti... Ne yapsanız oluyor artık. Belkemiksizlik var. Öncesi yok, böylece sonrasının ne olacağı derdi de yok... Ben bu durumu, yine de çok boyutlulukla bakmaya çalışarak şöyle değerlendiriyorum: "*parçalanmış insan ve parçalanmış bir dünyanın sanatı, edebiyatı da parçalanmıştır*" diyorum. Kaotik bir dönem yaşıyoruz. "*Kaosun yaratısı nedir, ne olmalıdır?*" diye sorduğumuzda, "*biraz kafa çılgınlığı yaratısı, diyebilirim. Postmodernizm de ortaya durup dururken çıkmış değil; bütün dünyanın bugün içinde yaşadığı durumda, gittikçe normalleşen korkutucu film, terör hareketleri bağlamında, mimari nasıl çılgınca değişiyorsa, romanın kurgusu da öyle değişecektir; değişmeye mecburdur*" diyorum. Ancak, mimarlık temele nasıl muhtaçsa, edebiyat da öyle...

Cumhuriyet'in şimdi geldiğimiz dönemde yavaş yavaş zamanla edindiğim, Melih Cevdet'lerden, Esenal'lardan edindiğim umutlan, bütün çok değerli yazarlarımızdan edindiğim umutlan, bir sorumluluk gibi sırtımda taşıdığımı hissediyorum. Ama şunu itiraf edeyim ki, insanımızı tanıma yolunu aydınlatmada derlediğim zenginlikleri, giderek edinememeye başladım. Yapamıyorum, çünkü ortalıkta tüketim cevap verecek '*mal*' bolluğu var.

Çok kitap çıkıyor. Değil işi yazmak olan bizler, okur olan

ve olacak olan kimsenin yetişmesi mümkün değil. Her yayına derinliğine dikkat etmek de mümkün değil. Bütün dünyada bu böyle. Yıllar önce, ABD’de bir gazetenin kitap ekinde şöyle bir şey okumuştum: “*Burda şiiri yalnız şairler okuyor.*” Onlar birbirini okuyormuş. Eskiden olduğu gibi dilden dile dolaşan, ezbere yatkın şiirler yok artık. Eh, yeni romanı da romancılar bile okumuyor; tanıtım peşinde koşmaktan biri ötekine yetişemez dununda.

TBMM’de muhalefet neyse, edebiyat hayatımızda da o. Günlük hayatın içyüzü, sadece görünen dış yüzüyle medyaya bırakılmış durumda.

Kendi alanım bakımından ben 80 yıllık Cumhuriyet tarihi içinde gelişmelerin, sayısal çokluk dışında insanların hayatı anlamlandırma açısından donatılabildiğini düşünemiyorum.

Tek olumlu nokta: Bunun yaygın bir tepkisinin olacağı ve tepkinin çok güzel olacağı yönünde.

Ben Paris’e gitmeden Paris’i ve insanını biliyordum. Çünkü onların romanlarını okumuştum. Frankfurt Kitap Fuarı’na gidin bakın, Yaşar Kemal’in dahi ortalıkta, yabancı stand raflarında yapayalnız kaldığını görürsünüz. Bütünleşmiş bir Türk Edebiyatı bahsi yok. Flaubert’i okumasaydım, Fransa’nın sanayileşmeye doğru nasıl adımlar attığını, bugünün popstar yarışmasında kuyruk olanların başında Madame Bovary’nin durduğunu göremezdim. Tehlikeli İlişkiler romanı, kendi zamanı içinde, taşra ve başkent arası çekişmeleri anlamlandırmayı kolaylaştırmakta. Keşke Üç Beş Kişi’deki taşra ‘köklüsü’ Ferit Sakarya’nın geleceğin habercisi olabildiğine mim koyulsaydı.

Edebiyatımızla sahiden tanınır olabilmemiz için önümüzde dil sorunu var. Aşılamayacak bir şey değil. Yeter ki ‘parçalanmışlığımızı bütünlemede ‘çılginlaşmaktan’ yılmayalım. “Küreselleşme iyi mi. kötü mü? Şöyle mi olsun, böyle mi?” bunlar üstüne tek olumlu yanıtımız ‘yaratı ürünlerimizin’ kalitesi olmalı, değil mi? Yani ‘edebi’si. Kimliğimizin şiiri... Fazla da so-

ADALET
AĞAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

yut kaçmamak üzere şunu söylemek istiyorum: Dış dünyaya işçi ihracatından sonra sıra bari edebiyatın, romanın içeriğiyle tanıtılmasına gelsin; bunun sağlanmasına da bundan sonra bizi kimler yönetecekse, onlar özen gösterecekler.

Parçalanmış ve kendine yabancılaşmış insan üstüne yazdığım roman Almanya'da yayınlandığı zaman, o dönemin çalışma bakanı, yazarları Max Frisch'in bir sözünü hatırlayarak "Türkiye'den işçi istedik, insan geldi" demişti de...

Çok uzattım. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

(Alkışlar).

MUAMMER SUN'UN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Muammer SUN: Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı'nı bu tür toplantılar düzenlediği için ve bizi davet ettiği için teşekkürle selamlıyorum. Değerli konukları da saygıyla selamlıyorum.

Ben de bir sürü notlar aldım, eski yazılardan, kendi yazılarım da yararlandım. Söyleyeceğim şeyler biraz bilgi verme gibi olacak. Onun için biraz sohbet havası gibi olsun diye, izin verirseniz konuşma üslubunu değiştireceğim.

Burada Esenboğa'nın sol tarafında Yenice Köyü var. Benim annem, babam oradan Ankara'ya gelmişler. Hacıdoğan Mahallesi'nde oturuyorlar. Babam 5 yaşında ölmüş, bekçiydi. Annem üvey babamla evlenmiş, Hergelen Meydanı'nda aşçı dükkanı var. Ben orada ilkokula giderek ve aşçı dükkanında babama yardım ederek ilkokulu bitirdim; Anafartalar İlkokulu. Sonra üvey ağabeyim gibi ikinci sanat okuluna gitmek istedim, bir yıl gittim, sonra tahsilden vazgeçtim, berbere de çıraklık ettim. O sırada Nurullah Ataç gelirdi Yenişehir'deki Birlik Berber Salonuna, ben sırtını fırçalardım onun. Enginar derlerdi, sakalı çok sert olduğu için. Yani ben yazılarını tanımadan, onu tanıdım. Eve Kâzım Akses gelirdi. Sonra bazı şeyler gücüme gitti, okumak istedim. Kuleli Lisesine gitmek istedim, şubede dediler ki "giremezsin, tahsile bir yıl ara vermişsin". Aklımda sadece Jandarma Gedikli Okulu var. Kendi kendime "artık Jandarma Gedikli Okulu'na gitmekten başka çare

yok" dedim. O sırada orada Allah'tan bir üsteğmen var, adı Rıza Akın, "Delikanlı, mutlaka bir gedikli okuluna gideceksen, mızıka gedikli okuluna git, oranın yemekleri de güzeldir" dedi. Kendisi orada tarih öğretmeniymiş, yemeklerde akşam nöbetçi olduğu zaman, böyle bir karavana tatlı falan kendisine ayırıyordu. İyi ki öyleymiş, yemekler mızıka okuluna harp okulundan geliyordu. Ben gittim, sınavını kazandım, girdim. Küçük bas verdiler. Harp okulunun altında Askeri Mızıka Okulu. Küçük bas bozuldu, üç kişi çalışıyorduk, iki arkadaş öteki baslara dağıldılar, ben çalgısız kaldım.

Evden harçlık alamadığım için cumartesi günleri arkadaşımın ayakkabılarını boyuyordum 5 kuruşa. Bir kitap aldım, "Ortaokulda Müzik". Cemal Reşit Rey'le, Öktem'in yazdığı bir kitap. Oradaki şarkıları yeni öğrendiğim nota bilgisiyile okurken, çok sevdim, "ben de yazamaz mıyım?" diye başladım. Hiçbir bilğim yoktu, o gün bugün beste yapıyorum.

Bu hikayeyi anlatmamın sebebi, köy, Hergelen Meydanı, Askeri Mızıka Okulu, yani toplumun alt sınıfından geliyorum ben, yani halkım ben. Halkı tanımak diye dışarıdan halka bakmak problemin yok benim. Bunun için söylüyorum. Müzik sorununa da öyle bakacağım ve bizim aydınlarımızın çoğu dışarıdan bakıyorlar, halkı göremiyorlar. Yani gerçekten aydın olan kimsenin, halkı anlamak için AKP'lilerden daha keskin gözünün olması lazım.

Derken öğrenciyken o okulun marşını besteledim. Subay kısmı açıldı, birincilikle oraya geçtim. Oradan mezun olmayı beklemedim, çünkü besteci olmak istiyordum ve mızıka okulunda bestecilik yoktu. Konservatuara geçmek istiyorum. Ödeyecek param olmadığı için kaçtım. Uzun zaman firarda kaldığımdan dolayı, "kaydı lüzumsuz görülmüştür" ibaresiyle beni çıkardılar. Amacımı biliyorlardı. Geldim konservatuara sınava girdim, toplumun başka bir kesimi, onu yaşamaya başlıyorum. Sınıf atlatarak aldılar, sınavda Saygın, Akses, Elkin, Mithat Tönmen vardı. Adnan beyle 7 yıl okuduk, 9 yıllık bölümü. 1960'ta yine sınıf atlayarak bitirdim. Ben sınıf atlayarak bitirdiğimde yıl 1960'tı, ihtilal henüz olmuştu, biz eylülde

MUAMMER SUN'UN
KONUŞMASI

sınıf atladık. O güne kadar kompozisyon bölümünden 19 kişi mezun olmuştu. Henüz İstanbul, İzmir'de konservatuar, bir kompozisyon bölümü yoktu. Bu 19 kişinin ikisi İranlıydı, ülkelerine gitmişti. Geriye kaldı 17 kişi. Bu 17 kişiden de 8-9'u besteye yapmıyor, ötekiler beste yapıyordu, yani Türkiye'nin müzik ihtiyacını karşılaması olarak bir kere mümkün değildi. Onların anlayışlara ayrıca geleceğim ve konumu "*müzikte toplumun şu katlarını beraber düşünelim?*" diye çok özele indirgedim.

Askeri Mızıka Okulu'nda ben askeri müzik alanını tanıdım. Annemin evde söylediği türküleri notaya aldım, hem çalışıyordum, hem de o türküleri tespit ettim. hâlâ sözleri kırmızı mürekkepli kalemle, notalar mavi mürekkepli kalemli yazılmış olarak durur. O sırada bir müzik yazdım. Okulda Batı müziğinden başka her şey yasaktı. İçinde Türk müziği havasında parçalar da vardı. Hocamız Adnan Kopuzlu, Musiki Muallim Mektebini bitirmiş, çok iyi bir hocaydı. O müziği görünce bana dedi ki "*bu milli müziğin falan vakti geçti, her şey batı, batı müziği yaz!*". Ben hem Türk müziği, hem batı müziği tarzında bir şey yapıyordum. Şimdi de düşünüyorum, batı müziği mi yazmak lazım, Türk müziği mi, başka bir şey mi? Onları yaşadım, ben batı müziği yerine, hem Türk müziği, hem batı müziği türünde şeyler yazmaya devam ettim. Tabii, orada batı müziği öğreniyorduk.

Yaz aylarında köye gidiyorduk, büyükannem ve dayımlar oradaydı. Demin, çok sevdiğim değerli yazarımız Adalet Ağaoğlu'na karşı çıkarken, köylere yüzbinlerce öğretmen gönderilmedi. Biz orada Yenice Köyü'nde yaz tatilinde -ki ben de büyükannemlerde kalıyordum- dayımın çocuklarıyla birlikte o okula taş taşıldık. Atatürk büstü falan yoktu, Atatürk fetişizmi falan yoktu. Adamcağız doğru dürüst bir öğretmendi, yani neydi? Çok iyi öğretmendi, çocuklara şarki türkü öğretiyordu, halay öğretiyordu. Ben de onlarla birlikte öğrendim. İki köy arasında yarışma düzenlediler, o güne kadar olmamış. Ben de güreş ve koşuya katıldım. Kitap okuyordu, okutuyordu ve insanlarla çok iyi ilişkisi vardı, yazık oldu.

Türk Milleti'ne karşı çok büyük bir cinayettir, Köy Enstitüleri'nin kapatılması.

MUAMMER SUN'UN
KONUŞMASI

(Alkışlar)

Ben yaşadığım için biliyorum, Köy Enstitüleri'nin kapatılması olayı, halkın bir isteği falan da değildi. Mesela, ben orada "*Yenice Yolları Bükülür Gider*" şarkısını orada öğrendim. Ben bizim köyün türküsü zannediyordum, değilmiş. Adana tarafının türküsü o. Fakat öğretmen o kadar akıllı ve ilişki kurmakta becerikli ki bize öğrettiği ilk türkü "*Yenice Yollarıydı*". Bize öğrettiği "*Yenice*" türkü, Adana tarafındaki Yenice'nin türküsüymiş. Fakat Yenice köylüleriyle ilişki kurmak için, burada Esenboğa'nın bitişiğindeki Yenice Köyü'nde de onu öğretiyor. Bunu tabii, sonra anladım. Bütün çocuklarla ve ailelerle çok iyi geçiniyordu. İsmi de aklımdaydı, şu anda bilmiyorum. İki yaz ben o öğretmenle yaz tatillerinde çalıştım, yani köyün yapımına, okulun bitişiğindeki öteki binaların yapımına köylüyle birlikte ben de eski bir köylü olarak -artık şehirliydim- katkıda bulundum. Onun için Köy Enstitüleri konusunda yaramız büyüktür, bugünkü konuma düşmezdik.

Sonra elime kendim kitap yazmaya gelince, başka müzik kitaplarını karıştırdım. "*Köy Enstitüleri'nde Müzik*" diye bir kitap geçti, Bedri Akalın. İçinde bir tane Atatürk şarkısı yok. Nota öğretiyor, teorik bilgiler veriyor, arkada da dağarcık var, halk türküleri var, yabancı şarkılardan "*Dağ Başını Duman Almış*" gibi -İsveç şarkısıdır o- yabancı şarkılardan uyarlanmış parçaların Türkçe sözlüsü var. Ben birçok türküyü de o kitaptan gördüm, yani Türk Halkına yabancı değildiler. Türk Halkı'nın kültüründen hareket ediyorlar. Dünya kültürünü de vermek istiyorlardı. Zaten bizim sorunumuz ne ki? Uluslararası kültüre katılmak ve katkıda bulunmak. Katılabilmenin şartı katkıda bulunmaktır. Siz fındık üretmezseniz, dünya fındık piyasasında adınız yoktur. Bu anlamda dünya çoksesli müzik piyasasında adınızın olması için, çoksesli müzik üretmeniz lazım; ona ayrıca geleceğim.

MUAMMER SUN'UN
KONUŞMASI

Bu hikaye böyle devam ederken, ben mızıka okulundan konservatuara geçtim. Mızıka okulunda Ziya Gökalp okumuştum, Remzi Oğuzark okumuştum. İsterseniz, kitaplar da sayabilirim: Andre Karnec'inin "*İşlet Kafanı Doldur Keseni*" adlı kitabını okudum. Konuşma sanatıyla ilgili bir şeyler okudum, yani orada bir sürü şey okudum. Ayakkabı boyacılığıyla kazandığım paradan "*Musiki Terbiyesi*" kitabını aldım. Bir de, sonraki tahsilimi etkileyecek bir olay: Ben beste yapıyorum, ama beste nasıl yapılır bilmiyorum. Yukarı çıkıyorum armoni mızıkasında eserleri gece nöbetçi subaydan izin alarak inceliyorum. Nasıl inceliyorum? Şu an tam bilmiyorum, ama inceliyorum, onlara bakıyorum. Kendim de yazıyorum. Yazdığım parçalar tabii, bando için çok sesli. Arkadaşlarımı toplayıp, hem de akşam 5'ten 7'ye kadar top oynama saatinde toplama becerisini gösterip, onlara çaldırıyordum. O sırada arkadaşlar itiraz ediyorlar, mesela birisi Tavşan Vecdi diyor ki "*benim partim güzel değil, çalmıyorum*", "*aman tavşan otur, sana bir dahaki sefere güzel yazarım*" diyorum. Öbür taraftan Hakkı. Derken bana bir şey öğretmişler, sonra fark ettim ki "*her parti güzel olsun*" diye uğraşırken, Ankara Devlet Konservatuarı'nda Adnan Saygun'la çalışırken, her partinin güzel olmasını öğreten sanatsal, bilimsel bir alan kotpuanı öğrenmişim. Tabii, Saygun'dan bilimsel esasıyla öğrendim.

Doğrudan doğruya hayatın içinden yetiştirme olayı var, okumasıyla müziğiyle. Son olarak oranın marşını besteledim ve ayrıldım. 1952'den bugüne 51 yıldır askeri mızıka okulunun benim resmi marşımdır, yani resmi marşı benimdir.

Derken konservatuarda başka şeyler, Arif Kaptan sanat tarihi hocamızdı, Adnan Saygun kompozisyon hocamızdı, Muzaffer Sarısözen halk müziği hocamızdı, Ruşen Feritkam klasik Türk müziği hocamızdı, Mithat Tönmen piyano hocamızdı. Çok iyi bir kadroyla eğitim gördüm. O sırada Milli Eğitim klasiklerini okuduk. Mesela, Andre Jealt'ten bir kitap okumuş Arif Kaptan demişti ki -o kitabı sonra ben de okudum- "*babam kuzeydi, annem güneyli, ben nereliyim?*" diyor Andre Jealt. O da diyor ki "*artık ulusalcılık bitti*" Ben buna

karşı savunmaya geçmiştim, Arif Kaptan'la epey de tartıştık, "ulusalcılık nasıl biter?" diye. Sonra Jean Paul Sartre'nin "Çağımızın Gerçekleri" var. Orada ulusalcılık tekrar savunuluyor. O varoluşçu felsefesiyle birlikte sosyalist sayılabilir bir kimse.

Ben o zamandan beri hep ulusal müzik diye tutturdum. Konservatuarda da arkadaşlarım, şimdi "ulusallık bitti" Debussy, -o zaman Stravinskiy'i tanımıyorlardı- vesaire birtakım isimler söylüyorlardı. Ben de, kendi müziğimizden kaynaklanan eserler yazmalıyız istiyorum. Okuduğumuz kitaplar bizde birikim yaptı. Öğrencilikte başlayan çok okuma, yeni mezuniyetten sonra -1960'ta mezun olduk Cengiz, ben- devam etti. O sırada bildiğiniz gibi, 27 Mayıs devrimi ve sosyalist kitapların serbestliği ortaya çıktı; Karl Marks, Lenin, Mao, hatta Arnavutluk Başkanı Enver Hoca dahil, Stalin'in kitapları. Ne kitap çıktıysa, aşağı yukarı hepsini okudum. Okurken bir şey dikkatimi çekti: Herkes bir şey söylüyor. Bizim çocuklar da, -Allah selamet versin- solcuların çoğu "Marks böyle dedi, Engels böyle dedi, Lenin böyle dedi, sen ne diyorsun?" Ben TRT Yönetim Kurulu üyesiydim, o sırada sayın Adalet Ağa-oğlu hanımefendiyle de çalışıyorduk, O da Merkez Program Dairesi Başkanlığı'ru ısrarımız üzerine lütfedip kabul etmişti. 12 Martta sevgili hocamızı -Mümtaz Soysal- aldıkları gibi, bizi de içeri aldılar. Ben de üç kere girdim, girmeyen az kaldı. Girdiğimde solcular koğuş tabii, yıldırım bölge gözetim yeri. Hangi taraftan olduğumu sordular, yani "Leninci misin, Maoçu musun, Mustafa Kemalci misin?", "Ben sizin kafanızdaki şablonlara göre düşünmüyorum, Lenin şunları demiş biliyoruz, Mao bunları demiş biliyoruz, Karl Marks bunları demiş biliyoruz, hepsi kendi koşulları içinde söylemiş. Hatta Atatürk de şunu demiş, bunları biliyoruz. Siz Kur'an'ı Kerim kafasıyla düşünüyorsunuz, dinciler 'Allah böyle dedi, peygamber böyle dedi' der. Siz de 'Mao böyle dedi, Marks böyle dedi, Lenin böyle dedi' diyorsunuz. Bütün bunları bilin, bilmeden bir şey yapamayız. Ama bunları bir kenara koyup, siz ne diyorsunuz, onu yaratmaya çalışın". O sırada Türk solunda yeni fikirler ortaya çıkıyordu. Onun dışında da pek yeni fikir yoktu. Bir Yön Dergisi'nde ve onun devamı olan dergide vardı, yeni görüşler getirilmeye çalışılıyordu. Bizde

öyle bir düşünce ortamı maalesef olmadı. Onlara verdiğim bir örnekte şuydu: Ben besteciyim, kim gibi yazayım, Beethoven gibi mi, Bach gibi mi, Bartok gibi mi, Stravinskiy gibi mi? O gibilerin hepsi yanlış, ben kendim olmalıyım. Peki kendim olmanın şartı ne? O da şu ve bence herkesin yapması gereken: Klasik Türk müziğini çok iyi bilmek, halk müziğini çok iyi bilmek, batı müziğini çok iyi bilmek, bizim dini müziğimizi çok iyi bilmek. Bunların hepsini yazabilecek kadar iyi bilmek. Sonra bunların hepsini bir kenara koyup, kendi müziğini yazmak. Konservatuarda batı müziğiyle eğitim yapılıyor, batı müziği sınırları içinde kalıyor. Siz öğrenciye deseniz ki “*zor bir tondan, do majörden bir beste yap, fa diez bir beste yap*” yaparlar. Peki fa diez Hüseyin’den ya da re bemol Bestenigâr’dan beste yapabilir misiniz? Hayır, bilmiyorlar ki. O zaman özgürlük sınırınız batı müziğinin sınırları çerçevesinde bitti. Özgürlük sınırını genişletmek için seçenekleri çoğaltmak lazım. Ne kadar çok seçeneğimiz olursa, onlardan hangisini seçerseniz seçin özgürce seçmiş olursunuz.

Buraya nereden geldim? Kavramlarda bir karışıklık var. O konuda düşüncemi açıklamak için izin verirseniz, bir örneğe gitmek istiyorum: 1800’ün Osmanlısını düşünün ve Osmanlı içinde Anadolu’yu düşünün, 1800’ün başında henüz Yeniçeri Ocağı kaldırılmamış, 1826’da kaldırılacak, yani müzik açısından eski toplum devam ediyor. Kırsal alanda köylü müziği var. Ona ben “*yerel ve bölgesel*” diyorum. “*Halk müziği*” diye tümünü ifade edebilirsiniz, ama yerel, bölgesel özellikleri görmezlikten gelemesiniz. Karadeniz müziğiyle Ege’nin zeybeği farklı, Orta Anadolu’yla, Trakya Bölgesi’nin müziği farklı; o farkları da bilmek lazım. Bizim halk müziğimiz yerel ve bölgeseldir. Osmanlı başkenti İstanbul başta olmak üzere, büyük yerleşim yerlerinde de kullanılan müzik zümreseldir. “*klasik Türk musikisi*” dediğimiz ya da “*geleneksel Türk sanat müziği*” dediğimiz müzik, yani Dede Efendi’ler, onlar zümreseldir. Osmanlı’nın belirli bir zümresi için yaratılmışlar ve onların günlük yaşamına katılmaktadırlar. Ulusun bütünü temsil etme, ulusun bütününe kültürünü içermiş olma durumu olmadığı için, ulusal değildir. Halk müziği de, yerel ve

bölgeseldir; oradaki halkın ekonomik, sosyal, kültürel yapısının bir yansımasıdır ve onların günlük yaşamına katılmaktadır. Bu özelliğiyle de yerel ve bölgeseldir, onlar da ulusal değildir, ulusal kültürün alt basamaklarıdır. Ulusal musiki kaynağını geleneksel müziklerimizden alan, yani halk müziği, klasik Türk müziği dahil, dinsel müzik dahil, kaynağını geleneksel müziklerden alan, evrensel, insanın biriktirdiği her türlü müzik, bilgi, beceri ve tekniğini edinen ve değerlendiren ve çağdaş anlayışla yaratılan eserlerde vardır. Bu anlamda ulusal olan hem ulusun kültürünü temessül etmiş, hem de ulusu başka uluslar yanında kendiliğinden temsil etme özelliği kazanmış eserdir. Kendiliğinden temsil etmenin altını çiziyorum. Bazı Türk müziği mensupları diyorlar ki *"Paris'e gitti, bizim saz heyeti de çok alkışlandı, çok iyi yaptı"*. Tamam da, uluslararası geçerliliği yok. Otando'dan geliyor oraya, çok ilgi gösteriyorlar. Onların günlük yaşayışına girmiyor ki! *"Katılmak ve katkıda bulunmak"* sözü burada yeni bir anlam kazanıyor. Bizim çalgılarımızı Paris Konservatuari'nda öğretmeye başlamıyorlar, makamlarımızı öğretmiyorlar, dinleyip *"çok güzel bir renk"* diyorlar, alkışlayıp bırakıyorlar. Ama Adnan Saygun şimdi orada öğretilmeye başlandı. Almanlar bütün eserlerini plak yapmaya çalışıyorlar. Bu anlamda ulusal olan ulusun geleneksel kültürünü temessül etmiş ve uluslararası kendiliğinden temsil eden eserlere diyorum. Bu anlamda bizim yerel, bölgesel, zümresel ve ulusal kültürümüz söz konusu.

Size sorsam, *"bir Türk bestecisi nasıl müzik yazmalı; Alman müziği gibi mi, Fransız müziği gibi mi?"* Onları az bilenler, hepsini aynı zannederler, aynı değil. Alman müziğiyle, yani Bach'la Vivaldi arasında dünyanın farkı var. Çağdaş olan Rus bestecileriyle Alman besteciler arasında çok fark var. Wagner'le Verdi 1813 doğumlu, ikisi de opera bestelemişler, ikisinin de müziği çok farklı. Nereden kaynaklanıyor? Kendi özel kültürlerinden kaynaklanıyor. Tabii, yakın ülkeler olduğu için, birbirlerinden bilgi, teknik alışverişleri de var. Öyleyse bizim sorunumuz, uluslararası kültüre katılmak ve

MUAMMER SUN'UN
KONUŞMASI

katkıda bulunmaksa, kendimize özgü ve uluslararası alanda da hemen geçerli olabilecek nitelikte eser yazmaktır.

Osmanlı dönemindeki müzik durumundan kısaca bahsettim, yerel, bölgesel, zümresel. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, batı tipi ordu ve batı tipi bando geliyor. Onun için İtalya'dan hocalar getiriliyor, bando okulu kuruluyor, hatta programı harp okulunun programı gibi ağırlıklı bir program oluyor. Okul 1929'da kuruluyor, resmen 1931'de açılıyor. 1865'lerde bu saray müzik okulu orkestra ve bando, senfonik eserleri de çalabilecek bir düzeye geliyor, hatta yabancı sanatçılarla birlikte 1865'lerde opera da temsil edildiği söyleniyor. 1885'te Dikran Chucain isimli bir Osmanlı yurttaşı, -Paris'te ve İtalya'da eğitim görmüş- ilk Türk operasını yazıyor, "*Leblebici Orhor*". Onun başka eserleri de var. 1960'lı yılların sonuna doğru Fethi Kopuz'un öncülüğüyle Ankara'da da temsil edildi.

Osmanlı döneminde bildiğiniz gibi, 1910'larda Osmanlı Milli Konservatuvarı kurma girişimi var. Bunun için Floransa'dan Andre Antoin diye birisini getiriyorlar. O hazırlıklar devam ederken savaş çıkıyor, Osmanlı Milli Konservatuvarı kurulmuyor, ama sonradan Narüelhan adına çevrilecek olan İstanbul Belediye Konservatuvarı olacak olan bir kurum kuruluyor. Saray orkestrası o kadar iyi ki 1918'de Avrupa turuna çıkıyor, yani her şey Cumhuriyetle olmadı. 1918'de senfonik orkestramız var, Avrupa turuna çıkıyor, Londra'ya kadar gidiyor. Sonra Cumhuriyet ve Cumhuriyet'te o kurumlar Ankara'ya taşınıyor. Bando ve orkestra olarak ayrılıyor. Biri, Reiscumhur Arma Mızıkası ki benim okuduğum müzik okulunun üst katında İhsan Künçer yönetiminde çalışırdı. Biri de, orkestra idi. O da, Cumhurbaşkanlığı Orkestrası adını aldı. 1933'te onlar resmen ayrılmış oldular. Türk musikisi kısmı İstanbul'da kaldı, "*Türk Musikisi Saz ve İcra Heyeti*" diye.

1934'te Atatürk, biraz önce arkadaşımızın okuduğu sözü okudu. Burada o var, vakit geçtiği için ben tekrar okumaya çağım, bir iki kelimeyi düzeltmek lazım. "*Ancak bu güzeyde*" diyor, bu sayede demekmiş.

1934'te Mahmut Ragıp Gazimahalli'yle, onun kardeşi olan Nurettin Şazip Kösemyal'in çıkarttıkları "Müzik Hareketleri" dergisi var. Atatürk konuşuyor, aynı ay burada yayınlanıyor. Fazla Türkçe olduğu için, altına bir de sözlük eklemişler, onun yankılar var. Bir komisyon toplanıyor, 1963'te Cumhuriyet Gazetesi'nde Cemal Reşit Rey'in bir yazısı var, ondan sadece bahsedeceğim, size okumayacağım. Atatürk'ün bu sözünden sonra bir komisyon kuruluyor. Kültür Bakanı Abidin Özmen, 13-14 kişi topluyor, "hadi bakalım, musiki devrimi yapacakmışız, nasıl yapacaksınız yapın bakalım" diyor. O zamanın tanınmış kişileri var, yani Cemal Reşit Rey, Halil Bedüğü Yönetken, Necim Kazım Akses, Cevat Memduh Artel vesaire 8-10 kişi. Toplantı sırasında ikide bir de telefon geliyor, Bakan dışarı çıkıyor geliyor, nihayet sonunda diyor ki "Paşa soruyor, 'musiki devrimi ne alemde?' diye". Tabii, bizimkiler son derece şaşkın, çünkü Almanya'da, Viyana'da ve Paris'te eğitim görmüşler. Orada böyle musiki devrimi diye bir ders okumamışlar; bu çok önemli. Çok şaşkınlık içindeler, burada Cemal Reşit Rey anlatıyor, nihayet birisi demiş ki; "tekseşli şarkı söylemeyi yasak edelim" Uzun süre bu tartışılmış, tekseşli şarkı söylemek yasak edilecek. "Sonra galiba ben dedim ki" diyor, bu deyim de onun, "tekseş şarkı söylemeyi yasak edersek, dağda bir çoban türkü söyleyecek, tekseş söylemek yasak, gidip köyden ikinci birini alıp, 'ikinci sesi sen uydur' Bunu mu diyecek? Olmaz" demişler, bundan vazgeçmişler. Ama iyi kararlar da almışlar. Bu kararlardan biri de, Milli Musiki Temsil Akademisi kurulması. 1934 tarihli Milli Musiki ve Temsil Akademisi Kanunu var, halen yürürlükte, kaldırılmadı ve böyle bir kurum kurulamadı. Çünkü, Viyana Milli Musiki ve Temsil Akademisi'nin Kanunu'nu alıp, çevirmişler, bizim Meclis'ten de geçmiş o. Ne o? Hem öğretmeni var, hem orkestrası var, korosu var, balosu var, operası var. Böyle bir kurumu birdenbire bir kanunla yapabilir misiniz? İki yıllık gecikmeden sonra Cevat Dursunoğlu Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü sırasında konservatuar kurma fikri gelmiş. Onun anlattıkları var, anlatmayacağım, çok güzel, çok tatlı şeyler. Futvander var, Hitler döneminin ünlü orkestra şefi, çok büyük bir orkestra şefi, ondan tavsiye alıyor. Pahündemit

geliyor, inceliyor, konservatuar kurulmasına karar veriliyor. Sütten ağzı yanmış olan yoğurdu üfleyerek yemiş, 1941'e kadar konservatuar kanunu çıkarılmıyor. Konservatuar 1936'da kuruldu. Sonra halkevinde temsiller veriliyor, kanun çıkıyor.

Bugünkü Türkiye müzik, tiyatro, bale ve opera varlığının temeli Atatürk'ün 1936'da kurduğu Ankara Devlet Konservatuarı'dır. O zaman belki esas şeydu: Lozan'da Lord Curzon'un söylediğini hatırlarsınız, Türkleri beceriksiz, iş bilmez sayıyor, "*sonra biz bunların hepsini sizden tek tek alacağız*" diyor. Belki o zaman konservatuar kurmanın amacı şeydu: Bizim milletimiz de bu sanatları başarıyla yapabilir. Çok güzel bir iddiaydı ve 1949'da Devlet Tiyatroları kurulduğunda, saraydan alınan orkestra genç elemanlarla takviye edildiğinde bu iddia ispat edildi. Yanlış bundan sonra başlıyor. Bundan sonraki amaç -ki bugün de en büyük problemimizdir- şu olmalıydı: Bu sanatları biz becerebiliyoruz, bütün Türkiye'ye yaygınlaşsın, bunun için Türkiye'de yeni okullar kurulsun. Atatürk modeli çok önemli. O, İstanbul'dan tiyatrocuları getirip, Ankara'da tiyatro oynatabilirdi, bir iki temsil veriyorlar, biliyoruz, ama okul kuruyor, bütün devlet tiyatroları, orkestralar, öğretmenler, baleciler, operacılar, hepsi bu okuldan çıkıyor. Bu model tekrarlanabilir. Bir de tatbikat sahnesi vardı, öğrenciler yaptıkları işi hemen uyguluyorlar, sahneliyorlardı. Bunun için 1961-63 arasında bölge tiyatroları tartışması vardı. Ben de "*oraya bölge tiyatroları yerine, bölge konservatuarları kurulmalıdır, akarsuya ark açılmalıdır, taşıma suyuyla değirmen döndürülemez*" diyordum. Uzun süre Konya'da, Adana'da ve benzeri yerlerde kurulan tiyatrolar çalışmadı, şartlar kötüydü, oradakiler içkiye alıştılar vesaire, bir sürü olayları olayın içini bilenler bilirler, yani taşıma suyuyla değirmen döndürülemedi.

Başka bir şey daha: Nasıl Ankara'da bir köylü çocuğu müzika okuluna giderek yolunu bulduysa, Türkiye'de de milyonlarca çocuk var. Okuyacağı kurum olmadığı için, müzik ve sahne sanatlarında ilerleyemiyor. Bunun için Türkiye'de müzik ve sahne sanatları alanında yetenekli çocukları arayıp,

bulup yetiştirecek bir okullar manzumesinin kurulması lazım. Mesela, Adana'ya ya da Kayseri'ye orkestra gittiği zaman, dışarıdan gelen bir orkestrayı izlerler. Oysa Kayseri Konservatuarı'nun yetiştirdiği bir orkestrada öğrenciler çalarken, *"bizim Mehmet'i görelim o çalıyormuş, Ayşe'yi görelim o oynuyormuş"* diye bizim derler, benimserler, yani orkestra oranın malı olur. Temel fikir, akarsuya ark açmak olmalı, her yerdeki çocukları yetiştirmeli. Bunlar Türkiye'nin her tarafında tabii ki sanatlarını icra edebilirler. Kayseri'de konservatuar zayıfsa, çok yetenekli bir çocuk İstanbul'a da Ankara'ya gelebilir. Nasıl şimdi Avrupa'ya gidiyorlar, bu mekanizma akışkan olur, yerinde hapsetmek anlamına değil.

Türkiye'de bugün en önemli sorun, bu yaygınlık. Bu yaygınlık YÖK'ün üniversiteleri çoğaltmasıyla müzik alanında da gerçekleşti diye düşünülebilir. Eskiden sadece Gazi Eğitim Müzik Bölümü varken, müzik öğretmeni yetiştiren, çok az sayıda 50-100 kişi öğrencisi oluyordu. 18 tane müzik öğretmeni yetiştiren kurum var. Öğretim elemanı yetmediği için, öğretim elemanları şimdi çok zayıf. Azerilerden yararlanıyorlar, onların iyisi de var, kötüsü de var, aynı ona hazırlıksız yakalandık. Anadolu liseleri müzik meslek kısımları var. Onlar da iyi, fakat yine öğretim elemanı eksik. Altyapısını ve öğretim kadrosunu hazırlamadan Anadolu'da üniversite açmak, öteki bölümlerin hepsinde verimsiz sonuç verdiği gibi, bugün müzik alanında da bu verimlilik henüz sağlanamadı.

Benim söyleyeceğim özetle şu: Bizim şartlarımız Avrupa'nın şartlarından çok farklı. Besteci olarak da, politikacı olarak da, öğretmen olarak da, kültür-sanat sorunlarına yaklaşan kişi olarak da, içinden gelen kişiler gibi, kendi şartlarımızı ve insanımızı çok iyi bilmeye ihtiyaç var. Dünyada geliştirilmiş her türlü fikri, teoriyi de bilmeye çok ihtiyaç var. Tıpkı besteci gibi, bütün eserleri bildikten, bütün teknikleri bildikten sonra bir yana koyup, yeni baştan düşünmek var. Böylece özgün eser, özgün düşünce, özgün çözümler bulunabilir ve o temel amaç, Batılılaşma değil de, uluslararası kültüre katılma ve katkıda bulunma gerçekleşebilir, yani Türk ulusu katkıda

TARTIŞMA bulunduğu alanlarda da varolabilir. Sorunumuz hâlâ bir varolma, yok olma sorunu.

Teşekkür ederim.

(Alkışlar)

Prof. Dr. Ülkü AZRAK: Ben hukukçuyum, bir hukuk hocasıyım, ama bu konularla çok yakından ilgim var. İstanbul'da tiyatro alanında çok şeyler de yaşadım.

Bir kere ufak bir anekdotla sözüme başlamak istiyorum: Hocam Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Cumhuriyet öncesinde yargıçtı, bana bu anekdotu o aktardı. Olay şu: Mahkemenin önüne bir gün bir tiyatrocucu geliyor, tanık olarak ifade vermek istiyor. Yargıç mesleğini soruyor, "tiyatrocuyum" deyince hakim kendisini fevkalade hiddete kaptırıyor, "be adam, sen bilmiyor musun ki tiyatrocular tanık olarak ifade veremezler, çık dışarı!" diyor. Sebep şu: O zaman yürürlükte bulunan Mecellede bir hüküm var, o hüküm de şu: "Hokkabaz, orta oyuncusu misillu kimselerin, şahitliği dinlenmez". Sebebi ne olursa olsun, herhalde mahkeme önünde rol yapacağından korkuyorlardı. Fakat devir ne kadar değişti, şimdi artık böyle bir şey kimsenin aklından geçmez. Bu Cumhuriyet'in güzel bir değişimidir.

Herkes bilir ki kilisesiz papaz olmaz, ama tiyatro binaları zannediyorum ki tiyatro olmaya pek elverişli değil. İstanbul bu alanda çok büyük kayıplara uğradı. Benim yüreğimi yakan iki olay vardır: Tepebaşı bir tiyatrolar semtiydi. Orada fevkalade güzel bir rokoko tiyatrosu vardı, bu bir dram tiyatrosuydu. Bunu belediye yıktı, kaza falan geçirmede, resmen yıktı, yerine çirkin bir bina oturttu. Öbür tiyatro komedi tiyatrosuydu, o da Tepebaşı'ndaydı ve oda yangına kurban gitti. Ondan sonra yıllarca belediye tiyatroculuk işini yürütemedi. Bu bir kere bizim belediyenin o zamanlardaki tiyatroculuk anlayışı, yani sanat anlayışını ortaya koyuyor.

Size bir şey sormak istiyorum: batıda çok geçmişe kadar uzanan tiyatroculuk geleneği var, ama bu gelenek büyük tiyatroların ayakta tutulmasıyla ancak yürütülebiliyor. Bir ufak

örnek vereyim: Bir zamanların Doğu Berlin'i. Doğu Berlin'de 1945'te kurulan Brecht Tiyatrosu -Brecht kendisi kurmuştu o tiyatroyu- hâlâ ayakta, Brecht yok ortada, ama tiyatrosu ayakta, o geleneği sürdürüyor. Batı Berlin'de bir Schiller Tiyatrosu vardır, geçmişi uzun yıllara dayanır. Türkiye'de acaba, böyle bir tiyatro müesseseseleşmesi ve geleneği niçin yerleşemedi? Yani böyle eskilere dayanan, namı duyulmuş ve geleneğini sürdüren tiyatro niçin yok?

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Sevda ŞENER: Bizim tiyatromuzun 1,5 yüzyıllık bir geçmişi var. Bu epey bir geçmiş, yani kendine bir gelenek oluşturmuş. Sizin söylediğiniz belli bir topluluksa, bir Kenteliler Tiyatrosu'nu örnek olarak verebilirim, orta oyuncularını verebilirim, Genco Erkal'ın tiyatrosunu verebilirim. Dediğiniz gibi, bireysel girişimlerle oluyor, ama onların sürdürülmesi kolay değil. Çeşitli zorlukları var. Devlet Tiyatrosu varlığını sürdürmeye çalışıyor. Her şeye rağmen İstanbul Şehir Tiyatrosu geleneğini sürdürmeye çalışıyor. Büsbütün de kopmuş değil, ama sizin dediğiniz anlamda ekol olarak süren ancak böyle belirli sanatçıların kendi özverili çalışmalarlarıyla kurdukları tiyatroların kendi ömürlerinin sınıрыyla sınırlı olarak yürüdüğünü görüyoruz.

Efendim, başka sorusu olan var mı?

Av. Şevket ÇİZMELİ: 1950'lerden sonra anormal şehirleşme ve şehirlerin civarında yerleşen köyden gelme halkımızın, bugün çektiği sıkıntılarla, acaba Köy Enstitüleri'nin erken kapanması arasında bir ilişki kurulabilir mi? Bu suali, ya Adalet hanıma veyahut beyefendiye sormak istiyorum.

Prof. Dr. Sevda ŞENER: Ben söyleyeyim o zaman. Bir kere Köy Enstitüleri'nde, -ben örnek olarak onu da vermek isterim- halkevlerindeki gibi, Köy Enstitüleri'nde tiyatro da yapılıyor. Burada mesela Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne Devlet Konservatuvarı'nın sanatçıları gidip ders veriyorlar. Hatta çok da güzel bir öyküsü var. Buradan gidip Torton Valder'ın

TARTIŞMA *"Bizim Şehir"*i oynuyorlar. Bir de bakıyorlar ki ertesi hafta gittiklerinde köy çocukları toplanmışlar, onun paralelinde *"Bizim Köy"* diye onlar da bir oyun çıkarmışlar. Türk halkının zaten geleneksel olarak oyun çıkarma istidadı var, biraz görgüsü var. Hiç kuşkusuz Köy Enstitüleri olsaydı, yalnız köy oyunları filan açısından değil, eğitimin yaygınlaşması ve aydınlanmanın, aydınlık düşüncenin bütün Türkiye'ye yayılması konusunda ben yürekten inanıyorum ki çok büyük katkısı olacaktı. Yani bugün bambaşka bir Türkiye olacaktı diye düşünüyorum.

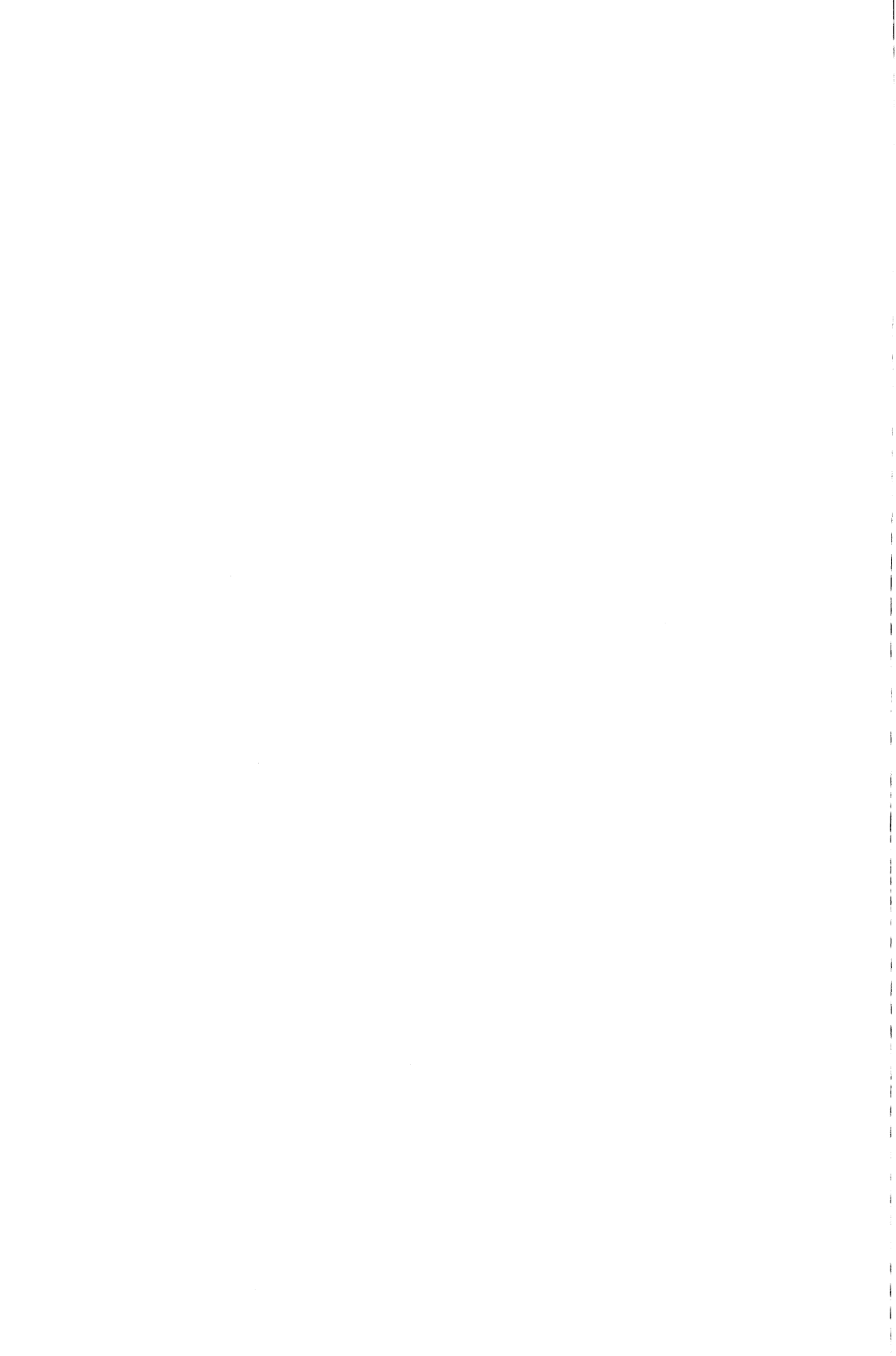
Bütün bunlara o kadar güzel bütün konuşmacılar değindiler ki ben artık derinleştirmedim. Yani *"halkevlerinin, enstitülerinin işlevleri, 50'den sonra neler oldu?"* diye. Son derece açık seçik vurgulanarak cesaretle sergilendi. Onun için ben sadece sanata yansımısını ele aldım.

Çok teşekkür ederim efendim, iyi akşamlar.

(Alkışlar)

İKİNCİ GÜN

1 Kasım 2003

**CUMHURİYET
VE AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM
SÜRECİNDE TÜRK HUKUKU**

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ünal TEKİNALP

Av. Zeki EKMEK: Türkiye Barolar Birliği'nin Cumhuriyet'in 80. yılı nedeniyle düzenlemiş olduğu etkinliklerin ikinci gününde "*Cumhuriyet ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türk Hukuku*" konulu toplantının ilk oturumunu açıyorum.

ZEKİ EKMEK'İN
KONUŞMASI

Toplantıyı yönetmek üzere yönetici olarak Prof. Dr. Ünal Tekinalp beyefendiyi davet ediyorum.

Konuşmacılar; İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Aysel Çelikel, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ülkü Azrak, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Turgut Tarhanlı, Marmara Üniversitesi Devletler Hukuku ve Deniz Hukuku Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal. Buyurun sayın konuşmacılar.

Teşekkür ediyorum, başarılar diliyorum.

Oturum Başkanı (Ünal TEKİNALP): Değerli dinleyiciler; hepinizi saygıyla selamlıyoruz. Toplantıya katıldığınız için, onurlandırdığınız için de ayrıca hepinize teşekkürlerimizi sunuyoruz.

ÜNAL TEKİNALP'İN
KONUŞMASI

Sayın Başkanın da açıkladıkları gibi, panelimizin konusu "*Cumhuriyet ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türk Hukuku*"dur. Görüldüğü gibi, panelimizin iki zirve noktası vardır. Bunlardan biri, Cumhuriyet döneminde Türk hukuku. İkinci ise AB sürecinde Türk hukukudur. Hemen kabul edeceğimiz gibi, AB sürecindeki Türk hukuku çok kısa bir süre içerisinde bazı değişikliklere veya gelişmelere tabi tutulmuştur. Arkadaşlarımız bu konuyu çeşitli açılardan sizlere açıklayacaklardır.

Kısaca panele katılacak arkadaşlarımı sizlere tanıtmak istiyorum: Sayın Prof. Dr. Aysel Çelikel İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı. Kendisi burada panel içerisinde Cumhuriyet dönemi hukuk devrimi ve AB düzenlemelerine, Avrupa Birliği düzenlemelerine uyum konusunda açıklamalarda bulunacaktır.

ÜNAL TEKİNALP'İN
KONUŞMASI

Sayın Prof. Dr. Ülkü Azrak İstanbul Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesidir. Kendileri bu panelde Cumhuriyet döneminin hukuk öğretimi ve Avrupa Birliği ve bu konuda uyum yasaları konusunda değerlendirmelerde bulunacaktır.

Sayın Prof. Dr. Turgut Tarhanlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanıdır. Kendileri, Cumhuriyet dönemindeki haklar bağlamında insan haklarının gelişimi ve uyum yasaları bakımından bu gelişimin nasıl bir tablo çizdiği konusunda değerlendirmeler yapacaktır.

Sayın Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal, İstanbul Marmara Üniversitesi Devletler Hukuku ve Deniz Hukuku Ana Bilim Dalı Başkanıdır. Kendisi, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin siyasi ve hukuki açıdan değerlendirmesini yapacaktır.

Hepinizi tekrar saygıyla selamlıyor ve ilk olarak konuşmasını yapmak için Prof. Dr. Aysel Çelikel'i davet ediyorum.

AYSEL ÇELİKEL'İN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Aysel ÇELİKEL (İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı): Değerli arkadaşlar, saygıdeğer konuklar; bu kadar nitelikli bir dinleyici grubuna hitap etmenin doğrusu hiç de kolay olmadığını söylemeliyim. Aynı zamanda da söyleyeceğimiz sözlerin, yaşamımız boyunca hiç duymadığımız sözler olduğunu da iddia edemiyorum, çünkü hepimiz Cumhuriyet'in çocukları olarak belirli konuları yaşamımız boyunca hep dinledik, izledik, söyledik, yüreğimizde hissettik. Ama ben sizi sıkmadan Cumhuriyet'in hukuk devriminin satırbaşlarını söyleyerek bugüne gelmek istiyorum.

Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü; bu vazgeçilmez üçlü paket, bütün uygar ülkelerin bir numaralı gündem maddesini oluşturuyor. Küreselleşme olgusu bu konunun bütün dünyada etkili olmasını, yayılmasını sağladı. Türkiye'miz Cumhuriyet'in başlangıcından itibaren diyebiliriz, ama özellikle son yıllarda batı kökenli ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra damgasını vurmuş olan bu kavramları yaşama geçirmek için etkin bir hukuk ve yargı reformu yapma

kararlılığındadır. Bütün mesele, bu kararlılığı gerçekleştirmek için gerekli toplumsal altyapının varolup varolmadığı sorundur; yani yapılan değişikliklerin, getirilen yeniliklerin toplumun bilincine yerleşmesi ve yaşama geçmesi belirli bir altyapıyı gerektirmektedir. Bu altyapı Cumhuriyet'in hukuk devrimiyle atılmıştır.

Anayasalarımızda ifadesini bulan demokratik, laik, insan haklarına saygılı hukuk devleti kavramları, Cumhuriyet'in getirdiği hukuk devriminin ürünleridir. Anayasalarımızda yer alan bu kavramlar amaca uygun olarak uygulanmış olsun olmasın, şekil olarak kalmış olsun olmasın, ama yine de Cumhuriyet'in bize bahsettiği hukuk devriminin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle şöyle söyleyeyim: Cumhuriyet güçlü bir hukuk devrimi üzerine yükselmiştir. Bizler yakın tarihlere kadar Cumhuriyet'in ve devrimlerin anlamlarını hep şekil olarak kelime anlamıyla algıladık ve bu toplumda bizim çocuklarımız olan gençler de, hep böyle baktılar olaya. Cumhuriyet ve devrimler öz olarak, anlam olarak değil, ama sözcük olarak yerini aldı diye düşünüyorum.

Bu gün sivil toplumun da gayretleriyle Türkiye'de ulaşılmış olan bir hukuk düzeni var. Gerek kişiler arasındaki ilişkilerde, gerekse kişiyle devlet arasındaki ilişkilerde, gerekse devletin organlarının işleyişinde hukuk kurallarının haki-miyeti olayı ulaşılması kolay olmayan bir çizgi olmuştur***. Ayrıca gerçekten buna inanarak söylüyorum, nitelikli, iyi yetişmiş insan gücü bu toplumda vardır. Ekonomiyi, kültür-sanatı, toplumsal yaşamı bütünüyle nazara aldığımız zaman, Cumhuriyet'in anlam ve değeri biraz daha belirgin olarak ortaya çıkacaktır diye düşünüyorum.

Türkiye'deki hukuk sistemi 80 yıl boyunca çeşitli çevre-lerce çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin bir kısmı ideolojik ve etnik kökenlidir. Bir kısmı da gerçekten daha iyi bir hukuk ve yargı sistemi içinde yaşama arzusunun ifadesi olarak söylenmiştir. Ne denilmiştir? *"Cumhuriyet'in getirdiği hukuk sistemi normatif pozitivist hukuk sistemidir. Türkiye bir hukuk devleti değil, bir kanun devletidir"*. Ayrıca hukuksuzluğun,

AYSEL ÇELİKEL'İN
KONUŞMASI

hukuk eksikliğinin örnekleri de yaşadığımız olaylarla gündeme gelmiştir.

Ben bu konuşmada bu kapsamlı soruların cevabını ele alacak değilim. Ancak yine de Türk toplumunun gelişme sürecini nazara alacak olursanız, o günden bugüne gelinceye kadar nasıl bir hukuk yaşamı içinde olduğumuzu özetle şu sözcüklerle ifade etmek yerinde olacaktır.

Bugünkü Cumhuriyet'in ve hukuk düzeninin varlığını algılamak için, kısaca 80 yıl önceye gitmek lazım. Biliyoruz ki Türk toplumuna yaklaşık 600 yıl teokratik denilebilecek mutlakiyetçi bir rejim uygulanmıştır. Bu sistemde devlet, din ve hukuk iç içe olmuştur. Tek yetkili olan padişah; yasama, yürütme, yargı yetkilerini kullanmış, çok defa yargıya da müdahale hakkına sahip olmuştur. Bu mutlakiyetçi düzen 1908'e kadar devam etmiştir denilebilir. Tanzimat döneminde yapılmış olan reformların, sadece ferman niteliğinde olduğunu biliyoruz ve bunlar padişahın her zaman geri alma yetkisi olan birtakım hak kısıtlamalarıydı, padişahın kendisini kısıtlamalarıydı. Kanunsuz suç olmaz, yargılamasız ceza verilemez; can, mal, ırz masuniyeti gibi konular, sadece ferman niteliğinde, ama önemli aşamaları ifade eden olaylardı.

Anayasa Hukuku'nda önemli dönemeç 1908 tarihidir, ama esas önemlisi 1921 Anayasası'nın kabulüdür. Anayasa'daki iki cümleyi anmak istiyorum: "*Hakimiyet bila kayd-ı şart milletindir. Türkiye Devleti Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur*". Bu iki cümle, egemenliği tanrı adına kullanan padişahı ulusa ve onun temsilcilerine vermiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından temsil edileceğini bildirmiştir.

Hukuk devleti alanında asıl önemli gelişme, Cumhuriyet ilanı ile birlikte gündeme gelmiştir. Ulusal egemenliğin yanında kuvvetler ayrılığı, idarenin yargısal denetimi gibi konular, hep 1924 Anayasa'sıyla hayatımıza girmiştir. 37 yıl yürürlükte kalmış olan bu Anayasa, Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle kurumlaştığı dönemi ifade eder.

Cumhuriyet'in kurumsallaşmasında hepimizin bildiği üç önemli aşama vardır: Birincisi, saltanatın kaldırılması. İkincisi, Cumhuriyet'in ilanı. Üçüncüsü de, hilafetin kaldırılmasıdır. 1922, 1923 ve 1924 tarihleri; demek ki Cumhuriyet'in kritik noktaları bu üç tarih etrafından toplanmıştır.

Cumhuriyet bu bahsettiğim, kelime olarak söylediğim kaldırılma, ilan vesaire gibi konuların ne kadar zor şartlar altında yapılmış olduğunu biraz hissetmemiz gerekiyor. Ben sadece şöyle bir açıklama yapacağım: Bunu tarih kitapları, konuların uzmanları fevkalade ayrıntılı biçimde yazmışlardır. Saltanat kaldırılıncaya kadar Osmanlı Hükümeti ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti var. Yani Kurtuluş Savaşı devam ediyor ve iki hükümet bir arada yaşıyor. Bunlardan hangisi yetkileri kullanacaktır? Lozan Anlaşması'nun müzakerelerine doğal olarak Büyük Millet Meclisi Hükümeti temsilcileri çağırılmıştır. Çünkü savaşı ulusal hakimiyet adına onlar yürütmüş ve kazanmışlardır. Ama İstanbul Hükümeti de davet edilmiştir. *"Lozan'da Türk toplumunu ve Türkiye'yi hangi hükümet temsil edecek?"* sorunu, bakın çok ciddi bir sorun, iki devlet, iki hükümet aynı anda var ve yaşıyor. Bunun nasıl çözülmesi gerekecekti, nasıl çözüldü? Hemen şöyle bağlıyorum: Tabii, zamanlamayı çok iyi yapmasını bilen Mustafa Kemal Atatürk, konuyu saltanat ve hilafetin kaldırılması olarak Meclise getiriyor. Atatürk'ün çok yakınında bulunan kişiler, -isimlerini söylemiyorum- padişahın nimetleriyle kendisinin ve ailesinin yetiştiğini, bu kararın yerinde olmayacağını, İslam aleminin iyi karşılamayacağını, onun için yapılmaması gerektiği düşüncelerini söyleyince, Atatürk konuyu kapatıyor ve müzakere etmiyor; zamanlama işte burada. Ondan sonra konu kısa bir sonra tekrar yeniden gündeme getiriliyor ve müzakerelerin sonunda saltanat kaldırılıyor. Saltanatın kaldırılması bir heyet-i umumiyye kararıdır ve *Osmanlı İmparatorluğu'nun İnkıraz Bulup, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Teşekkül Ettiğine Dair Heyeti Umumiye Kararı*.

Öğrenciliğimiz boyunca bize öğretilen, bizim de başkalarına aktardığımız, *"saltanatı kaldırdık!"* ifadesi oldu. Bu önemli

AYSEL ÇELİKEL'İN
KONUŞMASI

olayın gerçekleştirilmesi hiç kolay değildi. Bunlar ince bir siyasetin, yürekliliğin ve inanmışlığın sonucuydu.

Saltanatın kaldırılmasından sonra Cumhuriyet'in ilanıyla ilgili yine çok kısa bir şey söyleyeceğim: Anayasa değişikliği yapılmıştır. 1924 Anayasası'nda Bu anayasa değişikliğinin başlığı şöyleydi: *"Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Tavzihan Tadiline Dair Kanun"* Burada da gene bir anahtar kelime *"tavzihan"* kelimesidir. Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilan edildi, ama bunun başlangıcı 1920'lerden, hatta ulusal kongrelerden gelir. Onun için *"tavzihan"* denilmiştir, yani Cumhuriyet aslında varolan ve yaşamakta olan bir olayı açıklamıştır; bu da önemli bir tarihi belgedir.

Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet demokratik bir cumhuriyet miydi? Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet, 1920'lerin, 1923'lerin Cumhuriyeti'dir ve o Cumhuriyet getirdiği hukuk düzeniyle, siyasal düzenle Cumhuriyet'in ilk ışıklarını vermiştir ve gelişmeye açık bir Cumhuriyet'tir, yani devrimler tamamlanacaktır. Donmuş, kalıplaşmış devrimler hiçbir zaman Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in varsaydığı devrimler değildi. Gelişmeye açık bir devrim düzeni öngörülmüştü.

Demokrasi kavramı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmelerle örtüşmediği için, Atatürk'ün çeşitli ifadelerinde *"Demokrasi prensibinin en asri ve mantıki tatbiki Cumhuriyet'tir"* gibi, yani *"demokrasi"* kelimesinin bu Cumhuriyet'le oluştuğunu ve yerleşeceğini ifade eden çok ilginç açıklamalar vardır. Ama bugünkü anladığımız demokrasi, tabii ki hukukun üstünlüğü anlayışını, hukuk devleti anlayışını pekiştiren, bireysel özgürlüklerin yanında, devletin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimi altında olduğu; keyfi uygulamaların değil, hukuk devletinin var olduğunu öngören ve konuşmamın başında andığım üçlü ayrımı öngören bir yönetim biçimidir.

Bu yönetim biçimi insanlık ve demokrasi tarihinin en az beş yüzyıllık bir mücadelesinin ürünüdür ve Türkiye, Cumhuriyet'le birlikte bu mücadelenin ürünlerinden yararlanmış ve topluma mal edilmiş bir değerler demetini yaşamına geçir-

miştir. Bu eksiksiz miydi, kusursuz muydu? Böyle bir iddia hiçbir zaman hiçbir sistem için zaten söylenemez.

Cumhuriyet'le ortaya çıkan radikal değişikliklerin varolduğunu biliyoruz. Bu radikal değişiklikler yaklaşık 150 yıllık bir geçmişe dayanır. Bu 150 yıllık geçmiş Tanzimat'tan başlar ve bugüne kadar gelir. Tanzimat'tan sonraki değişikliklerde önemli olan bir iki nokta vardır. Bu dönem yargı ve hukuk konusunda Batılı kanunların tercüme edilme dönemidir. O dönemde 5 çeşit mahkemenin var olduğunu biliyoruz. Kadı mahkemeleri veyahut da şeriat mahkemeleri, cemaat mahkemeleri, konsolosluk mahkemeleri, ticaret mahkemeleri; bu arada yeni kanunları uygulayacak nizamiye mahkemeleri kuruluyor. Daha sonra Danıştay ve Yargıtay'ın ilk nüvesini oluşturan iki üst mahkeme, yine bu dönemin ürünüdür. Yine, bu dönemde ilk hukuk fakültesi İstanbul Hukuk Fakültesi olarak 1878'de kurulmaya başlanmış, 1880'de hayata geçmiştir.

Ben hemen şunu söyleyeceğim: İlk baro levhası, yine 1876 yılına aittir. Bunu şuraya bağlamak istiyorum: Yetişmiş insan gücü, yetişmiş hukukçu sayısı yok denecek sayıda idi. Bakın, 1880'de İstanbul Mektebi Hukuku'nda ders veren hocaların yarısı gayrimüslimdir; Ermeni'dir, Rum'dur, Musevi'dir. o dönemde baro levhasında kimler kayıtlıdır? 62 kişi kayıtlıdır. 28'i Ermeni'dir, 11'i Rum'dur. Geri kalanı İtalyan, Fransız, Rus ve İngiliz'dir. Peki hiç Müslüman'ı yok mudur? Sadece 11 Müslüman vardır. Bu tablo yetişmiş hukukçuların olmadığının bir kanıtıdır. Zaten Osmanlı İmparatorluğu bütün uluslararası müzakerelerle, batıyla ilişkilerinde hep gayrimüslimleri kullandığına, müzakereye gönderdiği de bilinen bir gerçektir.

Tanzimat'ın oluşturduğu altyapı, Cumhuriyet'in devrimlerinin tepeden inme, bir İslam toplumuna tepeden inen devrimler olmadığının bir ölçüde kanıtıdır. Nasıl ki bugün ulaşacağımız demokratik hak ve özgürlüklerin altyapısını Cumhuriyet hazırlamışsa, Cumhuriyet devriminin altında çok da kayda değer olmamakla beraber, yine de hiç olmazsa İstanbul'da, İzmir gibi büyük yerlerde, böyle bir laikleşme,

AYSEL ÇELİKEL'İN
KONUŞMASI

uluslaşmaya dönük bir altyapı çok fazla uygulamaya geçme-
se dahi fikren oluşmuştu.

Laikleşmede birkaç devre önemlidir. Süreç 1920'den baş-
lar ve 1937'ye kadar sürer. 1924'ü özellikle vurgulamak isti-
yorum: 1924 çok önemli bir dönüm noktasıdır. 3 Mart 1924'te
üç yasa teklifi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur.
Birincisi; Şeyh Sait Efendi 53 arkadaşıyla birlikte hilafetin
kaldırılması için verdiği bir kanun teklifi. İkincisi; Şer'iyeye ve
Efkâf mahkemelerinin kaldırılması. Üçüncüsü; bugünlerde
sürekli andığımız Tevhidi Tedrisat Kanunu, yani Öğretim
Birliği Kanunu.

Cumhuriyet'in hukuk devriminin özü laikliktir. Cumhu-
riyet dönemi laik hukuk, laik toplumsal, hukuksal, ekonomik,
siyasal, kültürel yaşamın Türkiye'de hakim olmasının anahtarı
olmuştur. Ben bir tek cümleyle şöyle söylüyorum: Cum-
huriyet'in kimliği laikliktir, demokrasidir. İkisi vazgeçilmez
kimliklerdir. Biz iki konuyu bir arada bütünleştirebileceğimiz
bir yaşam biçimini özlemekteyiz ve bu yaşam biçimini Cum-
huriyet'in vazgeçilmez ilkesi olduğu için değil, yaşamımızın
temel amacı olduğu için, toplumsal barışını yolu olduğu için
benimsemeliyiz.

Laiklik'in Türkiye'de toplumun barış içinde yaşamasının
bir çimentosu olması gerekir. Çünkü, laiklik aklın özgürlü-
ğüdür, laiklik genel olarak özgürlük ve çoğulculuğun, ayrıca
özelde dinsel özgürlüğün güvencesidir. O zaman gerçekten
laiklik toplumun mutluluğunun bir anahtarı olması lazım ge-
lirken, yaşadığımız dinsel kökenli toplumsal sorunlar kanım-
ca, din ve vicdan özgürlüğüyle laiklik arasındaki sınırın çi-
zilmesinde farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır. Bu farklı
yorumlar din ve vicdan özgürlüğünün bazen sınırının çok ge-
nişletilmesini, bazen de laikliğin sınırının genişletilmesi gibi
bir karşılıklı etkileşimi doğurmaktadır. Bugün yaşadığımız
sıkıntıların kökeni buradadır. Peki anahtar ne olmalıdır? Na-
sıl bir kriter benimsemeliyiz? Bu kolay bir şey olsaydı, zaten
bugüne kadar çözüldü bütünü sorunlar. Ben şöyle diyorum:
Mademki bir hukuk dünyasında yaşıyoruz ve uluslararası

hukukla bütünleşmişiz, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetkisini 1987'den beri benimsemiş ve uyguluyoruz. O halde sözleşmenin ve mahkemenin din ve vicdan özgürlüğünün sınırlarıyla, laikliğin sınırları arasında koyduğu çeşitli kriterler vardır. Türkiye aleyhinde başörtüsüyle ilgili açılmış davalar vardır, onlar için verilmiş kararlar vardır. Ayrıca Avrupa'nın dinsel özgürlüklerle ilgili kendi kararları vardır. Bütün bunlarda bir kriter, bir sınır konulmaktadır. Din ve vicdan özgürlüğü nerede, hangi ölçüler içinde kullanılacak? Sanıyorum, biz kendi içimizde, Cumhuriyet'in yetiştirdiği laikliğin faziletine inanmış gruplarla, daha İslami yaşam biçimi içinde olan ve laikliği yalnız İslam'a özgürlük biçiminde anlayan grupların kendi aralarında uzlaşmaya varmalarının pek mümkün olmadığını görüyorum. Bizim Anayasa Mahkemesi'nin kararları, bizim Danıştay'ın kararları var, ama onlarla birlikte Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları sanıyorum ki bir anahtar oluşturacaktır.

Gerek tülke içinde, gerekse uluslararası alanda ve Avrupa Birliği adaylık sürecinde yaşadığımız sorunların kökeninde etkin bir hukuk ve yargı reformu ihtiyacı yatmaktadır. Bu her dönemde, her ülkenin yaşamsal sorunudur, ama bizim de yaşamsal sorunumuzdur.

Uzun süre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hukuk reformu olarak anayasal değişiklikler yapıldı. Şikayetlerimiz nelerdi, neler yapıldı? Bunları tek tek burada kelimelerle anlatmak istemiyorum, ama en önemlisi bireysel hak ve özgürlüklerde kısıtlamaların olduğu söyleniyordu. Özellikle düşünce özgürlüğünde, kişi güvenliği, yaşam hakkı gibi konularda sıkıntıların olduğu, kolektif özgürlüklerde eksiklikler olduğu söylenmişti. Bu eksikliklerin demokratikleşme ve insan hakları bağlamında giderilmesi gerekiyordu. Son koalasyon döneminde iki Anayasa değişikliği ve Avrupa Birliği'ne üç uyum yasası paketi çıkarıldı. Bunlardan en önemlisi, 3 Ağustos 2002'de çıkarılmış olan pakettir. Bu paketin içinde çok radikal ve Türk toplumu için devrim niteliğinde değişiklikler getirilmiştir. Bunlar; idam cezasının kaldırılmasıydı,

AYSEL ÇELİKELİN
KONUŞMASI

-ben sadece hatırlatmak için söylüyorum- düşünce özgürlüğüyle ilgili değişikliklerdi, anadilde yayın ve eğitim, yabancı kökenli gayrimüslim vakıflarının taşınmaz malları üzerindeki haklarıyla ilgili değişikliklerdi. Bunların yaşama geçirilmesinde sorunlar devam ederken, seçimler oldu, ondan sonra yeni hükümet geldi, o da yeni paketler ekledi. Bugün 7. pakete geldik. Bu 7. pakete kadar hakikaten önemli değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler yalnız AB'ye uyum amacıyla yapılmıyor. Bunlara ekonomik amaçla, yabancı sermayenin ülkeye getirilmesi ve ekonominin de düzeltilmesi amacıyla yapılan değişiklikleri eklemek gerekiyor. Biz yapılan her değişikliğe "AB adaylık sürecinde, uyum yasaları" diyoruz; hepsi öyle değil tabii. Yasaların ismi uyum yasası değil zaten, ifadesi böyle. Onun için ben AB dememeyi tercih ediyorum, bu Türk toplumunun demokratikleşmesi, hak ve özgürlüklerini daha iyi kullanabilmesi için getirilen değişikliklerdi. Bu değişiklikler tartışılabilir, çok acele getirilmiştir, yağmur gibi yasalar yağmıştır, kanun tekniği açısından çok eleştirilebilir. Yedi paket diyoruz, bir paketin içinde 20-30 kanunun ayrı maddesinde değişiklik oluyor. Hangi madde hangi kanuna girecek, nerede ne yapıldı? Ben takip edemiyorum, yargıçlara soruyorum, Yargıtay'daki yargıçlar da "biz de, takip etmekte çok zorlanıyoruz" diyorlar. Kanun derleyen arkadaşlarıma soruyorum, "derlesenize şu kanunları" diyorum, "durmadan değişiyor, biz de takip edemiyoruz" diyorlar. Hakikaten yeterince incelenmeden, tartışılmadan toplumun ihtiyaçlarıyla ne derece örtüştüğü de konuşulmadan yasaları çıkardık.

Ben kişisel olarak demokratikleşme ve insan hakları yönünde yapılmış bütün değişikliklerin yanında yer alıyorum. Bunu AB adaylığıyla kesinlikle ilgili görüyorum, ilgili görmek de istemiyorum. "Acaba, bizi alırlar mı?" gibi bir duygu ve düşünceyi de kafamdan sildim ve çıkardım. Biz bunları kendimiz zaten 30 yıl önceden beri gündeme getirip, yapmalıydık, çünkü demokrasi ve hukuk barışın da anahtarıdır. Ne kadar çok yasak ve sınır getirirseniz, o kadar çok sorun yaşarsınız ve o sorunla birlikte toplumsal kargaşa da gittikçe artar ve büyür. Ama bana göre asıl sorun, bu kanunların çıkarılmasının

dan daha önemli, uygulanmasındadır. Bu yasaları uygulayacak olan yürütmeye mensup ve yargıya mensup kişiler, acaba bir hukuk toplumu yaratma yönünde bir mesafe kaydedebilecekler mi? Çünkü, bir ülkede demokrasinin yerleşmesinde yargının yadsınamaz bir gücü vardır. Bir ülkede demokrasi, yargıçların kararıyla yükselecektir. Eğer, yargıçlar böyle bir donanuma, teknik bilgi yanında, bu kavramları özümsemeye, konuya inanmaya, içtenlikle inanmaya hazırsalar bu yaklaşım kararlarına yansiyacaktır. Yansımadığı takdirde, yine "Türkiye kanun devletidir" iddiasıyla karşı karşıya kalmak zorunda kalacağız.

Emniyet güçleri icra organı olarak hukuku uygulayan kişilerdir. Onların işlevleriyle ilgili olarak benim de Bakanlık görevinde bulunduğum sırada pek çok genelge yayınladı, şiddet ve kötü muamelenin önlenmesinde alınacak tedbirler bağlamında, ifade alma, tutuklama, gözaltına alma yönetmeliğinde ciddi değişiklikler yapıldı. Bütün bunlar yapıldı, ama acaba elle tutulur bir sonuç çıktı mı? Sosyolojik gelişme çok yavaş hissediliyor. Bunların hayata geçmesi için bir süre sabırlı olmamız gerektiğinde kuşku yok. Bizi şöyle veya böyle çok kolayca sözcük olarak eleştirerek ulusal onurumuzu kıran Avrupa Birliği'nin yetkilileri, acaba kendileri bu kuralları kendi toplumlarında kaç yüzyıl içerisinde uygulamışlardır ve hâlâ ne kadar eksikleri vardır? Bunları hiç nazara almışlar mıdır? Türk toplumu sürekli bir dönüşüm içindedir. Her alanda, yalnız hukuksal değil, kültürel alanda, yetişmiş insan gücü alanında, ekonomik alanda toplum dönüşüm içindedir. Anadolu'nun hangi şehrine giderseniz gidin, çok kısa sürede mutlaka toplumun bir aşama kaydettiğini göreceksiniz. Ben çok gezen biri değilim, ama her gittiğim yerde dikkat ediyorum, ekonomiye bakıyorum, toplumsal yaşama bakıyorum, giyim kuşama bakıyorum, mutluluğa bakıyorum, halk kendi kendine bir aşamaya gelmek çabasında, hukuk bunu kuşkusuz takip edecektir.

Çağımızda hukuk iç ve dış barışın sağlanmasında en önemli araçtır. Bu araç, mutlaka toplumun yol göstericisi ola-

AYSEL ÇELİKEL'İN
KONUŞMASI

rak bir adım önünde gitmelidir ve Cumhuriyet'in eseri olan demokratik rejimimizin devamı ancak hukukun benimsenerek, uygulanmasıyla, bir adım önde gitmesiyle olacaktır.

Ben sözlerimi bitirirken, Cumhuriyet'i kuranlara ve başta büyük Atatürk olmak üzere mesai arkadaşlarına minnet ve şükranlarımı Cumhuriyet kuşağının bir bireyi olarak sunmayı içtenlikli bir görev biliyorum.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Sayın Prof. Çelikel'e açıklamaları için teşekkür ediyoruz.

Sözü Prof. Dr. Ülkü Azrak'a veriyorum.

ÜLKÜ AZRAK'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Ülkü AZRAK (Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi): Sayın Başkan, değerli konuklar; ben konuşmamda şöyle bir yöntem izlemeyi düşündüm: Türkiye'de hukuk öğretiminin geçmişi, Cumhuriyet döneminde hukuk öğretiminin kazandığı nitelikler, bugünkü hukuk öğretiminin nitelikleri ve bu hukuk öğretimi ve daha genel çizgileriyle üniversite sistemimizin, yüksek öğretim sistemimizin batı sistemleriyle mukayesesi, o sistemlere yaklaştırılması ve belki de konu başlığı Avrupa Birliği uyum sorunu olduğuna göre, bugünkü haliyle ne kadar uyuma elverişli olabileceğini; bunları gözden geçirmek istiyorum.

Burada Osmanlı Dar-ül-fünun'u hakkında fazla bir şey söylemek istemiyorum, çünkü bu konuda çok söylendi, yazıldı, çizildi. Yalnız şu kadarını söylemek istiyorum: Türkiye'de bir hukuk reformu yapıldı. Bu reform iki aşamada ortaya çıktı. Bu aşamanın bir ayağı Osmanlı döneminde, Tanzimat, yenileşme dönemindedir. İkinci ayağı da, Cumhuriyet dönemindedir. Tanzimat döneminde yapılanlar Cumhuriyet dönemindeki kadar radikal değildi. Bir yenileşme ortaya çıktı, ama bu yenileşme biraz da batılı devletlerin baskıları altında daha ziyade, Türkiye'deki yabancı unsurların, azınlıkların haklarını korumaya yönelik bir sistem değişikliği için geldiğinden için dışarıdan o baskılar, o yöne doğru giden bir değişiklik

oldu. Şüphesiz ki bu Türk halkı için yeterli olabilecek bir şey değildi, Tanzimat'a "bir Osmanlı Rönesansı" diyenler var, ama bu Osmanlı Rönesansı belki Abdülhamit'in deyimiyle ecdad yadigarı olan "devlet-i âliyye"yi içine düştüğü kötü durumdan kurtarma girişimi olarak görülebilir. Bunun üzerinde daha fazla durmak istemiyorum, çünkü konumuz bu değil.

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde; Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin batı hukuk sistemlerine yaklaştırılması çok daha güçlü bir biçimde ortaya çıkmıştır. Medeni Kanun, o zamanki deyimle kanun-ı medeniye, belki bu reformun belkemiğiydi, çünkü toplum düzenini temelden değiştiren hükümler içermekteydi ve o dönemde en modern bir kanundu, batıda en modern bir medeni kanundu. Bu kanun birçok meseleyi çözüyordu, yani sadece bir kadın-erkek meselesi, bir aile hukuku meselesi değil, ama eşya hukukuyla, borçlar hukukuyla, modern hukuk ilişkilerini düzenleyen bir kanun olduğu için bunun seçiminde çok büyük bir isabet vardı. Ama sadece bundan ibaret değil tabii, birçok şey, bu arada muhakeme usulü de bütünüyle değişti. Ama her şeyden önce 1924 Anayasa'sı, 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Türkiye'ye yepyeni bir yapıyı getiriyordu.

Bu konuda çok kısa olarak değinmek istediğim bir şey var: O zaman kuvvetler birliği sistemi kabul edilmişti, bir zorunluluktu. Kuvvetler birliği sisteminin bugünkü anlamıyla demokrasiyle bağdaştırılması kuşkusuz ki güçtür, ama bir reformu geçiren bir ülkede kuvvetler birliği halkın iradesinin en iyi biçimde yansımaları sağlayıcı bir araçtı, çünkü ağırlık Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeydi, bütün güçler onun içinden çıkmaktaydı ve icra kuvveti de, o zamanki deyimiyle kuvvey-i icrâiye de onun sadece bir "komi"si durumundaydı. Aslında onun emir ve direktifleri altında çalışan bir organ, ama kuvvetler birliği çok bariz. Bütün ihtilallerden, sonra ortaya çıkan, yenilik yaratan rejim değişikliği ki Türkiye'de çok güçlü bir değişiklikti. Bütün rejim değişikliklerinde ortaya çıkan tablo da budur. Sovyetler Birliği büyük ihtilali yaptıktan sonra, kuvvetler birliğini uygulamak mecburiyetindeydi, o da

ÜLKÜ AZRAK'IN
KONUŞMASI

aynı şeyi yaptı. Kaldı ki hepsinin kaynağı aslında Jean Jacques Rousseau'nun görüşleridir. Neyse, bunu fazla derinleştirmek istemiyorum. Ama o zamana dönüp baktığımız zaman, hukuk devrimini, Cumhuriyet'i, hep bu çerçeve içerisinde ele almak mecburiyeti vardır.

Bunun Türkiye'de hukuk öğretimine yansımaması düşünülemezdi, tabii ki yansıdı. Eski hukuk öğretimiyle, Cumhuriyet döneminin hukuk öğretiminin birbirinden farklı olması kaçınılmaz bir şeydi. Ama bu Dar-ül-fünun eski arkaik yapısıyla, Osmanlı yapısıyla buna direniyordu. Onun için bir üniversite reformu yapılırken, ağırlık merkezi hukuk oldu. O dönemde Milli Eğitim Bakanı, yani o zamanki Maârif Vekili olan Dr. Reşit Galip Beyin şu sözleri çok enteresan: *"memleketinde büyük siyasi ve içtimai dalgalanmalara olmaktadır. Dar-ül-fünun bunun karşısında bitaraf bir seyirci rolüne devam etti. Hukukta esash değişiklikler yapıldı. Dar-ül-fünun ise sadece yeni kanunları ders programları almakta iktifa etti"*. Bu Cumhuriyet'in ilanından sonra, yani 1930'lara yakın yılların ifadesi, çünkü Reşit Galip Bey 1930'lu yılların başında Maârif vekili olmuştu. 1933 reformu onun döneminin bir eseri idi, ama söylediği ilgi çekici bir şey. Hukuk fakültesi o zaman sadece kanunları öğretiyordu.

Tam o dönemde Türkiye'nin büyük bir şansı doğdu. O şans, Türkiye'nin tarihi şansı, Alman milletinin talihsizliği idi. Çünkü nasyonal sosyalist rejimin kaba, hoyrat yok edici, baskıcı rejimi, üniversiteleri de avcunun içine almıştı ve üniversitelerde görev yapan iki tip bilim adamı ayrılmak zorunda kalmıştı. Bunlardan biri, o dönemin Sosyal Demokrat Parti mensupları ve daha solda olanlar, yani o rejimin yandaşlarının vedestekçilerinin deyimiyle *"zararlı kızıl komünistler"*, öyle ifadeler edilirdi. Bunlar ve bir de Yahudi ırkından olanlar. Onlar daha büyük tehlikeyle karşı karşıyaydı, çünkü onların sadece üniversiteden uzaklaştırılmaları değil, toplama kamplarında yok edilmeleri tehlikesi de vardı. Bu iki grup bilim adamı o dönemde gidebilecekleri bir ülke arıyorlardı ve tam o sırada Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti kurulmuştu. Bu yar-

dım cemiyetine destek olan İsviçreli bilim adamı Prof. Albert Malche, bu işi organize etti. Onunla birlikte çalışan ve Türkiye'ye daha sonra gelip, burada görev de yapan bir profesörü Philip Schwarz ki meşhur operatör, Berlin'de çok büyük operatör olarak Sauebruch'un öğrencisiydi. Sauebruch'un bile Türkiye'ye gelmesine yardımcı olmuştu. Bunların yardımıyla o zaman dünya çapında isim yapmış büyük bilim adamları, Röpke gibi, Andreas Schwarz gibi, Kosacer gibi büyük bilim adamları, hukukçular Türkiye'ye geldiler. Bunlardan bir kısmı İstanbul Üniversitesi'ne geldi. Kosacer mesela, bir Roma hukuku otoritesi olan Koschaker, Ankara Hukuk Fakültesi'ne geldi. Prof. Hirsch Almanya'ya döndükten sonra Berlin Hür Üniversitesi'nin daha önce rektörlüğünü, sonra Hukuk Fakültesi Dekanlığı da yapmıştı. Hukuk Fakültesi'nde maliye dersleri de veren Neumark mesela, o da bunlardan biriydi ki Türkiye'de Gelir Vergisi Kanunu'nu hazırlayan kişidir. Bunların büyük bir çoğunluğu, Noymark ve Hirsch kısa zamanda Türkçe'yi de öğrenmişlerdi, derslerini Türkçe veriyorlardı. Bu ileriye doğru çok önemli bir hamleydi. Yalnız bu yeterli değildi, çünkü Türkiye'de Marsch iki sene kaldı. Raporlar yazdı, çizdi, telkinlerde bulundu, öğrencilerle konuştu, öğretim üyeleriyle konuştu, şunu yaptı, bunu yaptı. Fakat sonunda iki yıldan sonra biraz hayal kırıklığı içerisinde ülkesine döndü. Marsch işlerin çok yavaş ilerlemesinden şikayetçiydi ve bir doğu toplumu yapısının bir anda değiştirilemeyeceğini bir sosyal bilimci olarak o da görmüştü. Fakat bu önemli değil.

Kendi alanım olan kamu hukuku, idare hukukundan bir iki ufak örnek vererek, o zamanki hukuk öğretimi üzerinde bir parça durmak istiyorum. İdare hukukunda okutulan kitaplar Hacı Adil Arda ile İbrahim Hakkı Paşa'nun "*Hukuk-u İdare*" adlı kitaplarının yanı sıra, Mülkiye Mektebi ve Harp Akademisi İdare Hukuku Hocası olan İbrahim Ali'nin Paris Hukuk Fakültesi Amme Hukuk Hocası Luis Rolland'dan çevirerek, 1932'de yayınladığı "*Hukuk-u İdare*" adlı eseriyle, Leon Üniversitesi hocalarından Jean Appleton'un "*İdari Yargılama Hukuku*" başlıklı ve 1927 tarihli eserini çevirip "*İdari Davalar*" adı altında 1933'te yayınladığı kitap ders kitabı

ÜLKÜ AZRAK'IN
KONUŞMASI

olarak okutulmaktaydı. Fransız kitapları ders kitabı olarak, reformdan önce.

“*Hukuku İdare*” başlıklı kitabın başlangıç sayfasında İbrahim Ali'nin kısa notlarında kullandığı şu cümle çok dikkat çekici: “*Tasnif edip, tedris etmekte bulunduğum mevzuatımız, bu kitabın 1935 senesinde intişar edecek olan ikinci tabında takdim edilecektir*”. Mevzuat takdimi, ders bundan ibaret, yani Reşit Galip Bey haklıydı, kanun okutmayı benimsemiş hukuk hocalarıydı bunlar. Bunlarla tabii, bir reform, bir hukuk öğretimi reformunu yürütmek fevkalade güçtü.

1933 reformuyla üniversitenin bir gün kapatılıp, ertesi gün açılması ve yeni açılan üniversitede eski hocalardan birçoğunun tasfiye edilmiş olması eleştirilebilir. Bunu eleştiren meslektaşlarım, arkadaşlarım var. Kısmen haklı olabilirler, çünkü gerçekten o kaçınılmaz bir şey vardır bilirsiniz, kurunun yanında yaş da yanar ve hakikaten kuruların yanında yaşlar da yanmıştır, ne yazık ki iyi hocalar da tasfiyeye uğramışlardır. Ama çok yanlış yolda yürüten, çok yanlış yöntemlerle hukuk öğretimi yapan eski tip hukuk hocalarıyla bu öğretimin yürütülmeyeceği de ortadaydı. Onun için hukuk fakültesinde özellikle yapılan reformun etkileri çok açık biçimde kendisini gösterdi. Ondan sonra yeni tayin edilen genç hukuk profesörleri, kendileri Alman hocaların tam da altını ısrarla çizdikleri gibi, kendileri oturup kitap yazmaya başladılar. Ders notları yazdılar, geliştirdiler kitap haline getirdiler. Bir yandan da dersleri Alman profesörlerin kitapları... Schwarz önce medeni hukuk okuttu, sonra Roma hukuku okuttu. Benim de hocam oldu, Roma hukuk hocamdı. Onun kitapları Türkçe'ye tercüme edildi. Hirsch'in “*Ticaret Hukuku*” kitabı tercüme edildi. Daha birçok hocaların, hukuk felsefesi, tarihi hocası Honig vardı, onun kitabı tercüme edildi. Böylelikle hukuk fakültesinde kitabı olan bir öğretim başlatıldı, bir heyecan vardı, o dönemde bir ileriye atılım esprisi, ruhu vardı. Ama Almanya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra rejim değişince yavaş yavaş ülkelerine dönmeye başladılar. Onun nedenleri üzerinde durmak istemiyorum, çok çeşitli neden-

leri var. Geride bıraktıkları sadece yetiştirdikleri genç bilim adamlarıydı. Bu yetiştirdikleri genç bilim adamları onların yollarında yürüdüler.

Ankara Hukuk Fakültesi, İstanbul Hukuk Fakültesi bugün eğer, modern anlamda hukuk öğrenimi yapma çabası içindeyse, bunu -eleştirilerimi saklı tutuyorum, biraz sonra değineceğim- kısmen de yapmayı başarıyorlarsa, hiç kuşku yok ki bunda o dönemde üniversite öğretimi konusunda Türkiye'ye çok büyük destek olan yetişmiş, dünya çapında bilim adamlarının büyük rolü vardır. Bunu itiraf etmek zorunda olduğumuzu zannediyorum.

Son yıllarda hukuk öğretimi üzerine çok şeyler yazıldı, çizildi, söylendi, ama oralarda ileri sürülen şeylerin, altı çizilen şeylerin, bugün değişmiş olduğunu iddia etmek çok güç, yani aslında değişen bir şey yok. 20 yıldır bunun tartışması yapılıyor, her yerde eleştiriliyor, ama ne yazık ki hukukçuların, hukukçuluk mesleğine düzeyi yüksek, iyi ve hukuk inancı sağlam dürüst elemanlar yetiştirilmesinin güçlükleriyle boğuşuyoruz. Bunu hepimizin itiraf etmesi icap ediyor. Uygulamacıların da, yargıçların da, baroların da itiraf etmesi gerekiyor, tablo ortada. Başta hukuk fakültelerine gereken önemi vermeyen ve öğretim kadrolarıyla kitaplıkların gelişmesine yardımcı olmayan üniversite yönetimlerimiz, tıp fakültelerinin ağırlığını her vesileyle hissettiren üniversite yönetimlerimiz, ders programlarını ve öğretim düzeyini iyi bir hale getirmekte aciz gösteren hukuk fakülteleri olmak üzere, yargıç ve savcı sınavlarında yeterli titizliği göstermeyen Adalet Bakanlığı, avukatların iyi meslek adamı olmasına yeterince katkıda bulunamayan barolarımız ve Türkiye'de olabileceğinden ve olması gerektiğinden çok fazla hukuk fakültesi kurulmasına yol açan kararları veren YÖK ile Bakanlar Kurulu'nun çok büyük sorumluluğu vardır.

Hukuk öğretiminde ortaya çıkan sorunların başında, hukuk öğrenimi yapmak isteyen gençlerin genel kültürlerindeki büyük boşlukları ve düzey düşüklüklerini görmemek mümkün değil. Ortaöğretimin programlarında felsefe,

ÜLKÜ AZRAK'IN
KONUŞMASI

sosyoloji, mantık ve tarih konularının ne denli yüzeysel ve yetersiz bir çerçeve içinde ele alındığını hepimiz biliyoruz. Hukuk fakültesinde öğretim kadrolarının önüne böyle bir malzeme geliyor. Tabii böyle olunca, ciddi bir mantık eğitimi görmemiş gencin, bir hukuk problemini çözmede kaçınılmaz biçimde kullanılması gereken silojizm -yani büyük önerme, küçük önerme, sonuç, o bildiğimiz düşünce şeması- hakim olmayan bir hukuk öğrencisinin hukuk problemini çözmesi mümkün değildir.

Ayrıca sosyoloji alanında yeterince iyi yetişmeyen birinin hukuk sosyolojisinin bir alanı olan, ahlak ve hukuk arasındaki ilişkiyi ya da örf ve adetin dayandığı sosyal temeli kavramasındaki güçlük gözden kaçırılabilir mi? Felsefe kültürü zayıf olan bir kimsenin adalet özgürlük ve insan hakları kavramları üzerinde düşüncesini derinleştirmesi imkanı var mıdır? Örnekleri çoğaltabiliriz.

Sonuçta ortaya çıkan tablo şudur: Ortaöğretimde bu alanlarda düşünmeyi öğrenememiş bir genç, hukuk fakültesinde karşılaştığı biraz önce örneğini verdiğim konularda, kitaplarda yazıldığı ve derslerde açıklandığı biçimde bunları ezberlemekten başka bir çare görememektedir. Geleceğin hukukçularının bütün hukuk kültürünün ezberlenmiş birtakım yazılı malzemeye dayanması, sadece öğrenimde değil, bunların nasılsa bir hukuk diplomasına ulaşmaları durumunda meslek yaşamlarında da çok ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Mahkemelerin verdikleri kararlardaki mantık hatalarını ve adalet ve eşitlik kavramları konusundaki düşünce yetersizliklerinin, bireysel ve toplumsal açılardan ne denli kötü sonuçlar yarattığını uzun uzadıya anlatmanın gereğinin olmadığını düşünüyorum.

Üstelik hukuk alanında çok büyük değişikliklerin ortaya çıktığı Avrupa'da, şimdi ulusal yargının üzerinde bir de uluslararası yargı var. Bu uluslararası yargının eli sopalı temsilcisi de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'dir. Onun verdiği kararların Türkiye üzerinde yarattığı sonuçların ne olduğunu hepimiz biliyoruz. Tek tek vergi ödeyicisi olarak Türkiye'nin

mahkumiyetlerinin birer payını öduyoruz. Bunlar tabii, kâh Türk idaresinin günahlarını, kâh da yargının günahlarının sonucudur.

Üniversitelerimizde Türkçe dersleri verilmesi ortaöğretimde Türkçe'nin iyi öğretilmemesinin bir itirafıdır. Bunu söylemek mecburiyetindeyiz. Onun için üniversiteye Türkçe dersleri konulmuştur, ama hiç de tatmin edici bir düzeyde öğretilmemektedir. Orada kompozisyon, retorik, belâgat; bunlar nedir? Efendim, hukukçularımızda konuşma yeteneği kalmamıştır. Neden? Çünkü, sözlü sınav diye bir şey yok, öğrenciyle öğretim üyesi karşı karşıya bile gelmiyor. Yazdıkları şeyleri örnek getirip burada okusam, hayretler içerisinde kalırsınız; ne mantık var, ne Türkçe var, ne dil var. İnsanları umutsuzluğa sürükleyici manzarayla karşı karşıyayız. Bunları söylemekten eza duyuyorum, ama gerçeği de birbirimize anlatmak mecburiyetindeyiz diye düşünüyorum.

Hukuk fakültelerinde çok büyük öğrenci kitleleriyle karşı karşıyayız. Şu öğrenci sözünü kullanmak bile istemiyorum, çünkü hiçbir ülkede üniversiteye devam eden kişilere öğrenci denilmez, orada esas olan öğrenmek değildir. Bakın, Fransızca'sı "*étudiant*", İngilizce'si "*student*"; bu inceleyici, araştırmacı demektir. Nerede, ne araştırması, hiç böyle şeyler yok. Derslerde bir diyalog kurma imkanı bile kolay kolay bulunmuyor. Bunlar, hukuk öğretiminde bizim çok büyük eksiklerimiz. Bu konu üzerinde daha fazla durmayacağım, ama şimdi Avrupa'da hukuk eğitimi ve Avrupa Birliği meselesi gündeme geliyor. Avrupa'da hukuk eğitimi bizimkine nazaran hem daha yoğun, ders sayısı çok, seçimlik derslerle daha da zenginleştirilmiş halde, hem de süresi uzundur. Amerika'dan bahsetmek istemiyorum, Amerika'da zaten bir üniversite bitirmiş olmak ya da iki yıllık bir koleji bitirdikten sonra hukuk fakültesine kabul edilmek gibi bir şart var.

Avrupa'da hukuk fakültesi en az 9 sömestir, bazı yerlerde 10 sömestirdir. Bizde bir hazırlık sınıfı, hatta belki bazı yerlerde iki hazırlık sınıfı yapılması öngörülmüştür. Aslında bir hazırlık sınıfı yapılması da yeterli değil. Hukuk fakültesinin

ÜLKÜ AZRAK'IN
KONUŞMASI

8 sömestrden 10 sömestre çıkarılması zorunludur ve derslerinin zenginleştirilmesi lazımdır. Yoksa biz iyi hukukçu yetiştirme ve batıyı da yakalama imkanı bulamayacağız. Böyle bir hukuk öğretimiyle Batıyı yakalama imkanı bulamayacağız. Onun için bu konuda da esaslı bir reform yapılması gerektiği kanaatindeyim.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin hukuk fakültelerinde uzun yıllardır Avrupa hukuku ayrıntılı biçimde öğretilmektedir. Bizim hukuk fakültelerimizde Avrupa hukuku dersi ya hiç yok ya da varsa bile seçimlik ders. Avrupa Birliği'nin mevzuatını, müktesebatını kavramak bu şartlar altında zaten mümkün değil. Bu Avrupa hukuku mevzuatının çevirisi bile az, çok düşük düzeyde yapılmıştır. Onun için büyük güçlükler var, yani günün birinde ola ki -pek umutlu olmadığını söylemek mecburiyetindeyim- Avrupa Birliği'ne Türkiye kabul edilsin, elma ağacından aşağıya düşmüşse benzeyecektir, yani o iş hiç kolay değil, çünkü hiç hazır değiliz. Avrupa Birliği sözleşmelerinden tutun da, Avrupa insan hakları mevzuatı ve mahkemelerin içtihatları, bunların hepsinin öğretilmesi hukuk öğrenimi çerçevesinde Türkiye'de büyük zorluklar yaratıyor.

Avrupa hukuku şimdi olduğu gibi seçimlik ders olmaktan çıkarılıp, zorunlu ders yapılmalıdır. Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa insan hakları hukuku da gerekirse dört yarıyla yayılarak okutulmalıdır. Sadece medeni hukuk değil, Avrupa'nın kamu hukuku da var. Bunun da çok ciddi biçimde mukayeseli hukuk çerçevesinde öğretilmesi lazım, yani Avrupa hukuk sistemlerinin öğretilmesi lazım.

Avrupa hukuk fakültelerinde uygulanan "mut court" denilen sanal mahkeme çalışmalarının Türk hukuk fakültelerinde de yapılması icap ediyor.

Önemli bir noktaya değinmek istiyorum: Avrupa'da Almanya merkezli bir girişimle kurulan (ELPIS) European Legal Practice Integrated Studies, daha önce Bologna'da yapılan bir toplantının protokolüne uygun bir biçimde yıllık

toplantılar yapmaya hazırlanmaktadır. Hedef, hukukçuların yetiştirilmesine ilişkin çarta yaratılmasıdır. Türkiye'nin belki YÖK aracılığıyla, hukuk öğretiminde Avrupa düzeyinde gerçekleştirilmeye çalışılan bu uyumlaştırma projesine katılımının sağlanması büyük yararlar sağlayacaktır.

Sözlerimi bitirirken şunu işaretlemek istiyorum: Avrupa Konseyi'nin 1970'li yılların başlarında çıkardığı üniversite öğretimine ilişkin, üniversiteye ilişkin bir karar vardır. Bu karar üniversite özerkliği ve öğretimin özgürlüğünün, bilim özgürlüğünün altına çizen bir karardır. Üniversite özerkliğinin Türkiye'de mikroskobik harflerle yazıldığını biliyoruz. "Efendim, biz bilim özerkliğini koyduk", YÖK'ü yaratan zatın ifadesi. Bilim özerkliği diye bir şey yoktur efendim. Özerklik bir tek kavramdır, onun içinde idari özerklik vardır, mali özerklik vardır ve bilim özgürlüğü vardır, özerkliği değil, özgürlüğü vardır. Türkiye'de bunlardan hiçbiri yok. Bu yapıyla Türkiye'nin, Türk üniversitelerinin Avrupa entegrasyonunu sağlaması mümkün olduğu düşünülebilir mi?

Bakınız, hukuk öğretilimiyle ilişkisini kuracağım: Türkiye'de bütün otoriter rejimler sosyal bilimler üzerinde baskı oluşturmuştur, ya hukuk fakülteleri, ya siyasal bilgiler fakülteleri. Biz İstanbul'da ikinci siyasal bilgiler fakültesini kurduğumuz zaman, 1980 müdahalesiyle karşılaştık, daha başında boğazımızı sıktılar, bizi tek bölüme düşürdüler. O zaman itiraz edince, "fazla konuşmayın, kapatırız sizi. Zaten Türkiye'de bir tane siyasal bilgiler fakültesi var, başımıza bela. Bir de, ikincisini açarsanız, onlarla uğraşmak istemiyoruz, kapatırız" diye tehdit ettiler. Bir bölüme inmeyi kabul etmek mecburiyetinde kaldık, ama her müdahale, her otoriter rejim kurulmasından sonra daima sosyal bilimler üzerinde baskı olmuştur. Üniversite hocaları 147'lik oldular, %80'i hukuk hocasıydı. Üniversite hocaları 1402'lik oldular, %80'i hukuk hocasıydı. Niye? Çünkü, siyasal bilgiler ve hukuk çok kritik alanlardır. Bu, asıl bu alanlarda, bizim özerkliğe ve özgürlüğe ihtiyacımız var. Eğer, bunu gerçekleştirebilirsek, biz Avrupa üniversiteleriyle yarışabiliriz. Yoksa onlarla yarışmamız aynı düzeyde asla söz konusu olmaz.

Sabrınız için teşekkür ederim.

(Alkışlar)

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz sayın Prof. Azrak.

Sözü Prof. Tarhanlı'ya veriyorum. Daha evvel de bildirdiğim gibi, kendisi konuya insan hakları bağlamında bakacaklardır.

Buyurun.

TURGUT
TARHANLI'NIN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Turgut TARHANLI (İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı): Teşekkürler sayın Başkan.

Efendim, benim bugünden geçmişe bir bakış olarak öncelikle Cumhuriyet'i görmemiz gerektiği şeklinde bir yaklaşımım olacak. Fakat Cumhuriyet'i sadece 1920'lerin ilk yarısındaki kuruluş gerekçeleri ve misyonu bağlamında değil; aynı zamanda bugün nasıl yararlanabileceğimiz konusunda bazı sonuçlara bizi ulaştırabilecek verileri sunup sunmayacağı noktasında da değerlendirmek istiyorum.

İkincisi; bugün bize önerilen, konuşmacı olarak katılmamız istenilen ve bunun için kendilerine teşekkür ettiğim Barolar Birliği'nin bu toplantısında uyum yasaları da üzerinde durmamız gereken ya da uyum yasaları değil de, belki hukuki uyum faaliyetleri de üzerinde durmamız gereken ikinci konuyu oluşturuyor. Dolayısıyla, Türkiye'nin siyasi ve hukuki geleneği ya da mirası ile bugünün dinamizmini nasıl bir araya getirebiliriz ve ileriye nasıl bakabiliriz? Temel olarak yaklaşım çerçevem bu.

Bu bağlamda bakıldığında, Cumhuriyet'in kurulmasını, yani Türkiye Cumhuriyeti Devleti diye bir devletin kurulmasını çok kısaca ve belki hepinizin de aşına olduğu bir kavramla açıklamak istiyorum. Bu Türkiye halkının kendi mukadderatını tayiniydi. Bugünün terimiyle, Türkiye halkının kendi geleceğini, kendi kaderini tayini idi. Bunun oluşum sürecinin ki bu konuya ilişkin olarak -rahmetli- Prof. Bülent Tanör çok anlamlı bir kazanımı Türkiye literatürüne sağlamıştı.

"Kongre İktidarları" çalışması zannediyorum, Cumhuriyet'in kuruluşundaki ilkelere bugün vereceğimiz anlamı ön plana çıkartmak açısından ışık tutucudur. "Kongre İktidarları", yani kongreler, aşağıdan yukarıya bir örgütlenme. Elbette ki bir elit var; fakat bir aşağıdan yukarıya örgütlenmenin, üstelik toplumun, o dönemin Türkiye'sinin çok farklı kesimlerini toparlayabilecek bir demokratik, belki o gün demokratik adı taşınması da, demokratik nüveyi içinde barındırabilecek bir dinamizme sahip bir örgütlenme. Hocam Tarık Zafer Tuna, bunu "Anadolu'daki çoban ateşlerinin bir araya getirilmesi" diye adlandırır. Bu demokratik nüveye sahip girişimi, farklı yanar ateşler var, bunların bir araya getirilmesi olarak adlandırıyordu.

Sayın Çelikel'e katılıyorum, o tarihte belki cumhuriyet değildi, bir devlet oluşumu tartışılırdı belki ama gidiş ona yönelikti ve demokratik hedefi gözeten bir oluşumu biçimidir bu. Bugün özellikle vurgulanması gerekir, yani Cumhuriyet'in kuruluşu sonrası bu anlayışın ortadan kalktığı akamete uğradığı, saptığı tarihi safhalarla yakın tarihimizde karşılaştık, bunu inkar etmiyorum. Ama başlangıçtaki o kuruluş esprisi ve onun siyasi zihniyetinin bugün yorumlanması zannediyorum, bugünün Türkiye Devleti'nin ve icraatının değerlendirilmesi açısından da çok önemlidir. Tabii, bu bağlamda yurttaş kavramı büyük önem taşıyor. Yalnız zannediyorum, yurttaş kavramı tanımlarken, yurttaş kavramını Cumhuriyet'in kuruluşundaki Türkiye'de yaşayan bireyin devletle arasındaki hukuki bağın nitelenmesi ve bunun aynı zamanda Cumhuriyet öncesi devlet ve ülkede yaşayan insanlar arasındaki bağın nitelenmesinden de farklı bir hukuki statü olduğunun vurgulanması önemlidir. Dolayısıyla, Osmanlı döneminin devlet ve tebaa ya da devlet ve ülkede yaşayan, imparatorluk topraklarında yaşayan insanlarla arasındaki bağ ile Cumhuriyet dönemindeki teknik hukuk bakımından kurulan bağın niteliği açısından farklıdır. Ama bugün tabii, sadece bu da değildir.

Ne açıdan farklıdır? Osmanlı dönemindeki yurttaş değil,

TURGUT
TARHANLI'NIN
KONUŞMASI

ama tebaa kavramı, siyasi otoriteyle devlet aygıtlarıyla bireyler arasındaki bağın niteliği açısından Cumhuriyet dönemindeki oranla çok ciddi bir farklılık ortaya koyar. Eşitlik, hak ve özgürlükler yelpazesi, hakkını arama imkanı, kendini geliştirebilme imkanı açısından bu kesinlikle göz önünde tutulması gereken farklılık elbette, ama hukuki statü itibariyle ortaya çıkan bir farklılık. Bu bağlamda bugün değerlendirdiğimizde, daha farklı bir yaklaşımı belki bir bakışı yurttaş kavramıyla bir arada düşünmemiz gerekir.

Sayın Azrak temas etti. Üçüncü konuşmacı olduğum için, önceki konuşmacıların bana sağladığı mirastan da yararlanmak isterim. Sanıyorum, belki sonra tartışmaya da katkısı olur düşüncesindeyim. Cumhuriyet dönemi açısından Medeni Kanun gerçekten önemli bir başlangıç metni, bir kod. Fakat Medeni Kanun'u da biz sadece özel hukuka hapsedilmiş, bireyler arası ilişkilerin düzenlenmesi olarak göremeyiz. Böyle görmediğimiz ölçüde, Medeni Kanun zaten bir önemli reform kodu olarak anlam taşıyacaktır. Bunun zannediyorum, yıllar yılı yazılarıyla bu vurguyu yapan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu oldu. Başka genç kuşak yazarlar da var, ama kendisi özellikle de bunu vurguluyordu. Bu nedenledir ki son Medeni Kanun Tasarısı'nın önsözü ve genel gerekçesi konusunda ortaya çıkan hukuki ve siyasi bir kökene de belki sahip olduğunu düşünebileceğimiz tartışmalarda bu tekrardan ortaya çıkmış oldu. Ne ölçüde izale edildi kuşkuluyum, ama Medeni Kanun bu anlamda önem taşıyor. Bunu bugüne baktığımız zaman, belki daha da iyi anlayabiliriz, çünkü bugün özel hukuk dünyada insan hakları hukuku bağlamında da artık değerlendirilebilecek bir hukuk alanı niteliği taşıyor. İngilizce literatürde, "insan haklarında özel hukuk alanı" diye adlandırıyorlar.

Bugün Medeni Kanun kapsamında yer alan bütün ilişkiler, insan hakları hukuku alanı içine oturan ilişkililerdir. Bunları Cumhuriyet'in ilk 10 yılı içinde gerçekleştirmiş bir kadronun bu metni ortaya sunmasını, ben bugün geçmişe baktığımız zaman, Medeni Kanun'u nitelerken şöyle tanımlıyorum: "Medeni Kanun; Türkiye'deki Anayasa, belki dönemin

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun da ötesinde doğrudan toplumun gündelik hayatındaki haklar düzenini, bireyler arasında, yani yatay ve devletle olan ilişkilerinde, yani dikey dinamizmi içinde de düzenleyen bir metin olduğu için, aynı zamanda da ilk en geniş kapsamlı haklar kodudur da" diye o onu tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla, Medeni Kanun, sadece bir torba buğdayın satılıp satılmamasından doğan borç ilişkisini düzenlemek değil, bunun çok daha geri planında yatan bireyler arası ve bunun oluşturduğu o toplumsal düzen içerisindeki hak kavramını gündelik hayatımızda telaffuz edebileceğimiz atmosferi yaratan bir metin olarak görülmesi gerekir.

O tarihlerde Türkiye'deki tartışmalar da aksettirilebilir, ama yabancı gözlemcilerin de aksettirdiği bir husustur. Teyidini yapmak için mutlaka bir dış kaynağa ihtiyaç duymuyorum, sadece örnek olarak aktarıyorum. Örneğin, 1920'lerin ikinci yarısında Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'yle diplomatik ilişkisi yoktur, tanınmamıştır, Amerika Birleşik Devletleri mesafelidir. Uzun yıllar 1930'ların başlarına kadar bu ilişki kurulmamıştır. Kurulmamıştır, ama Amerika Birleşik Devletleri pazar bakışı itibarıyla de Türkiye'ye karşı ilgi duymaktadır. Nitekim, Lozan Konferansı sırasında özel ABD gözlemcileri bulunmaktadır, gelişmeyi takip etmektedirler. Dolayısıyla, "Türkiye nasıl bir pazardır?" anlayışı ABD açısından o dönemde önemli olduğu içindir ki ABD Adalet Bakanlığı'nun bir heyeti Türkiye'ye gelip, yapılan hukuk reformunun nasıl icra edildiğine dair gelişmeleri raporla bakanlıklarına sunmuşlardır. Bu raporları okuduğunuz zaman, bırakınız hukuki metinlerin modern bir hukuku yansıttığı konusundaki referansları, ama işin şekli, atmosferi açısından örneğin, mahkeme salonlarının nizamı, sıralar, kürsü, koridorlar, adliye binaları açısından da, yani gündelik adliye faaliyetlerinin icraatı açısından takdiri şayan olduğuna dair bu raporları bulursunuz. Dolayısıyla, sadece bizim aktarmamız değil, ama dışarıdan bakılan bir açıdan da, o gözlemlerde de bunu görmek mümkün. O halde Türkiye 1920'lerin başlarında neyi başlattı, neyi gerçekleştirdi? Biraz önce söylediğim bir hususu tekrar etmek istiyorum: Kendi geleceğini tayin

TURGUT
TARHANLI'NIN
KONUŞMASI

hakkını kullandı. Bu kavramı bugünün modern uluslararası hukuku bağlamında kullanıyorum. Modern uluslararası hukuk bağlamında bu kavram tekil bir niteliğe sahip değildir; yani sadece bir devletin, siyasi anlamda bir devlet yapısının oluşturulmasıyla sınırlı değildir. Siyasi anlamda bir devletin oluşturulmasıyla da nokta koyup, kendi kaderini tayin hakkının icraatı bitmiş diye niteleyemeyiz. Bugün pozitif uluslararası hukukunu kastederek söylüyorum. O halde bu dinamizmi biz nasıl göreceğiz? Konuşmamın ikinci evresinde buna geleceğim.

Türkiye siyasi açısından konuya bakıldığında, Cumhuriyet'in sonraki dönemlerinde Türkiye'nin uluslararası bir işbirliği ve ilişkiler içinde olduğunu gördüğümüz, özellikle 45 sonrası dönemle karşılaşıyoruz. Bu Türkiye'deki çok partili hayata geçişin de bir aynı başlangıcı. Türkiye'deki iç siyasi gerginliklerde, iç siyasi gelişmelerde Türkiye'nin bu açılımı da, uluslararası açılımı da, uluslararası işbirliği aygıtlarını, mekanizmalarını genişletmesi de, hem hukuki anlamda, hem siyasi anlamda kullanılır elbette. Bu başlangıçta belki bize yadırgatıcı görülebilir. Örneğin, 1945 yılı yazını hatırlayalım, 1945 Ağustos ayında Türkiye, Birleşmiş Milletler örgütüne üyeliği, Büyük Millet Meclisi'nde görüşmektedir, müzakeresini yapmaktadır, Birleşmiş Milletler örgütüne tam üyeliği sağlayacak onay kanununun görüşmelerin yapmaktadır. Bütün o dönemin mebuslarının dışında bir tek Cumhuriyet Halk Partisi içinde oluşmuş muhalefetin temsilcilerinden sayabileceğimiz Adnan Menderes, bunu sadece bir uluslararası örgütün kurulması olarak değil, ama ülkedeki siyasi ve hukuki düzenin de demokratikleşmesi yolunda ışık tutabilecek bir halk iradesini de güçlendirici bir gelişme olarak ifade eder. O oturumda bu büyük protestolara yol açar. Bu nedir? Bu kendini görece zayıf hisseden siyasi kesimlerin kendini güçlendirme amacıyla, uluslararası hukuk standartlarını da kullanabilecekleri anlamına gelir; burada da yapılan budur. Bugün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde yürütülen bireysel başvuruların büyük ölçüde böyle bir niteliğe sahip olduğunu da

söyleyebiliriz. Yani oraya gitmek ihtiyacında olan kesimlerin kendi konumlarını ülke içinde daha güçlendirici bir dış hukuki mekanizmanın da meşruiyetinden yararlanmak. Kaldı ki Avrupa sistemi zaten devletlerin de iradesiyle bunu öngörüyor. Devletlerin böyle bir güçlendirme mekanizmasını ortaya koymalarını öngörüyor zaten. O bakımdan da İkinci Dünya Savaşı sonrasında oldukça ilginç hak koruma mekanizmalarından biri. Ama bunu bir tarafa bırakacak olursak, sosyolojik anlamda kendini zayıf kabul eden siyasi kesimlerin, bir toplumla uluslararası standartlara referansla kendi konumunu güçlendirme çok anlaşılabilir bir şey.

Bunu tekrardan Cumhuriyet, hukuk ve bugüne getirecek olursak, aslında olması gereken nedir? Aslında olması gereken, bu güçlendirmenin, yani toplumdaki değişik kesimlerin bu toplum içerisinde, bu hukuk düzeni içerisinde, bu siyasi düzen içerisinde, bu düzenin sağladığı olanaklarla bu güçlendirmeyi gerçekleştirebilme imkanlarının sağlanması, olması gereken aslında budur. Öncelikli olarak olması gereken budur. Bu aynı zamanda bir uluslararası hukuk kriteridir, onun için öncelikle yerel tüketim yollarına başvurulur. Hak arama yollarının tüketilmesi istenir. Avrupa Mahkemesi'ne gitmeden önce veya başka uluslararası mercilere başvurmadan önce içinde yaşadığınız toplumun size sunduğu imkanlardan yararlanmanız arzu edilir.

Bu açıdan baktığımız zaman, şunun söylenebileceğini düşünüyorum: Günümüzde halkın kendi geleceğini belirleme hakkının kullanılması -ki bu bir pozitif hukuk kuralıdır- uluslararası hukuk metinlerinde şöyle tanımlanabiliyor: Halkın ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal anlamda kendi geleceğini sürekli olarak serbestçe belirleyebilmesi. Bunu bir başka terimle ifade etmek gerekirse, aslında bu demokrasidir. Burada bu hakkın icrası sırasında devletin yapısı, devletin niteliklerine ilişkin temel ilkeler de mi yeniden belirlenmelidir? Hayır, bunu kastetmiyorum. O halde kastedilen ne? Kastedilen siyasi iktidarın işlevlerine ilişkin bir geleceğin sürekli olarak belirlenebileceği ülkesi. Bu imkanların, bu gücün halka

TURGUT
TARHANLI'NIN
KONUŞMASI

sağlanmış olması. Tabii, "halk" derken, anonim bir yapıyı da kastetmiyorum, sonuçta bireyler topluluğunu kastediyorum. Bu nasıl sağlanacak? Bunun hukukdışı araçlarla sağlanmasını kastetmiyoruz, hukuk içinde konuşuyoruz, o zaman hukuki araçlarla sağlanacak. Nedir o hukuki araçlar? O hukuki araçlar tabii ki öncelikli haklar ve özgürlüklerdir. O haklar ve özgürlüklerin hemen karşısına istisnaların sınırlandırılması gibi bir karşı söylemi getirmek istemiyorum, ama bu tabiidir, sınırsız değildir. Tabii ki sınır veya istisnalar da olacaktır, ancak bunun ölçüsü önem taşıyacaktır. O halde modern hukuk bağlamında değerlendirdiğimiz zaman, size belki bir tarih vermek gerekirse, son çeyrek yüzyılın hukukta sağladığı bir gelişmedir. Özellikle soğuk savaştaki yumuşaya bağlı olarak, doğu ve batı blokları arasında. O tarihlere kadar böyle bir kendi geleceğini belirleme hakkının bu biçimde icra edileceğine dair bir hukuki standart da söz konusu değildi. 1970'li yıllarından ortalarından bugüne söz konusu olan bir hukuki standart niteliği taşıyor.

Bunu Cumhuriyet'e ve günümüze uyguladığımız zaman, şöyle bir tabloyla karşılaşıyoruz: Yurttaş ve hakları, ama sadece yurttaş ve onun bir hukuki bağı ile bağlandığı devlet arasındaki tabiiyet yurttaşlık statüsü değil, o teknik bir ilişkidir. Onun dışında o yurttaşın insan olarak hakları, o zaman tabiiyet bağına aşırıyorsunuz ve sınırların ötesine geçiyorsunuz, ülkede yaşayan insanlara devlet sınırlarının ötesinde birtakım standartlara erişme imkanını tanıyorsunuz. Bunun standartları nelerdir? Bunun standartlarının neler olduğunu tabii, tek tek anlatmam mümkün değil, ama insan hakları hukuku bugün bunun neler olduğunu geniş bir yelpazede uygulamayla, mücadeleyle belirlemiştir. Avrupa mekanında belki daha kolay belirlenmiştir ve kendini yenileyebilecek mekanizmaları da oluşturmuş Avrupa mekanı. Bunun için bu anlamda bir Avrupa mekanının üyesi olmaktan ötürü çok avantajlı bir konumda olduğumuzu söyleyebilirim. Daha olgun benzeri bir başka mekanizma dünyada yok. O nedenle bundan yararlanmak mümkün olabilir.

Ancak bu noktada Türkiye hukuk uygulamasında büyük de bir şekilciliğin hakim olduğunu söyleyeyim. Nasıl bir şekilcilik? Çok basit, yakın örnekler de verilebilir. Mesela, Adalet Bakanlığı'nun bütün teşkilata dağıttığı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadının özetlerini içeren kitaplar gibi. Bu bir şey sağlamaz arkadaşlar. Nasıl sağlamaz? Yani karar özetlerinin dağıtılması, adliye teşkilatının uyum bağlamında kıvraklığını ve uyumu sağlaması noktasında bir adım ileri gitmesini sağlamaz. Neyin yapılması lazım? Hukukun nasıl uygulanacağını görmek lazım. Türkiye'de hukuk uygulamasında genellikle hukuk eşittir devlet olarak görülür. Hukuk faaliyetleri sadece devletin gerçekleştirdiği, hukuk normları sadece devletin gerçekleştirdiği normlar değildir. Hukuk kurallarının oluşumuna toplumsal örgütlerin ve toplumun katılması ölçüsünde o hukuk kurallarının etkililiği, ama aynı zamanda da meşruiyeti sağlanır. Meşruiyet'in sağlanmasında, etkililiğin sağlanmasında da gönüllü bir itaatin önemli olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle eğer, devlet eşittir hukuk pozitivizmi içinde bakılacak olursa ve hukuk kurallarının mutlaka devlet nazarında, yani özellikle haklar ve özgürlükler devlet açısından sadece değerlendirilecek, nitelendirilecek olursa, o zaman bir ilişki biçimini belirlememiz lazım. Bu bireysel hak ve özgürlüklerle ne ölçüde çatışır, ne ölçüde bağdaşır? Bunun kriterleri nedir? Bunun kriterlerini insan hakları hukuku belirliyor. Bir hakkı sınırlamaya ilişkin ölçütlerdir. Ama mesela, bugün çok temel noktalarda biz Türkiye hukuk uygulamasında bu bağdaşım ölçütlerinde ciddi hatalar yapıldığını görüyoruz. O zaman günümüze dönerek buraya yeniden sonuç bölümünde değinmek istiyorum.

Bugünlerde olan, özellikle bu son iki yılda belirginlik kazanan ve adına "uyum" denilen faaliyetleri nasıl adlandırmanız lazım? Neye uyum sağlanmaya çalışılıyor? Aslında çok teknik bir ilişki biçimi kurulmuş durumda, bunu çok olumlu karşıladığımı söyleyemem. Bu teknik ilişki biçimi Türkiye hukukunun Avrupa hukukuna uyumunun sağlanması gibi bir teknik ilişki biçimi ve dolayısıyla bir tarafa Avrupa Birliği hukuku olarak adlandırdığımız, sadece insan hakları

TURGUT
TARHANLI'NIN
KONUŞMASI

alanında da değil, balıkçılıktan tarıma, ticaretten konserve sanayine kadar bütün bu standartlar söz konusu ve bir uyum gerçekleştirilmeye çalışılıyor. Burada son yapılan değişikliklere insan hakları açısından bakmak gerekirse, teknikalite açısından değil, ama özü itibariyle bakıldığında şunu söylememiz mümkün: Bireylerin veya birey topluluklarının kendi geleceklerini belirleme konusunda siyasi iktidarın işlevleri karşısında etkili bir konuma sahip olmalarını sağlayabilecek hukuki araçların verilmesi noktasında epey adım atıldı, bunu inkar etmek mümkün değil; 2001 yılı sonbaharındaki anayasa değişikliklerinden sonraki 7 reform kanununa kadar. Nedir? Mesela, ölüm cezasının kaldırılması. Gözaltına alınan bir kişinin yakınlarına haber verilmemesinin sonucunu düşünebiliyorsunuz tahmin ediyorum, bu konuda bilginiz, tecrübeniz olduğunu göz önünde tutacak olursak nedir? Devlet aygıtlarının gücünün toplum karşısında artırılmasıdır. O zaman insan hakları hukukunun büyük ölçüde temel bir ilkesiyle karşı karşıya olduğumuz yapılan reform paketlerinin çoğunda söylemek mümkün. Toplumsal örgütlenmenin ve bireylerin ve birey topluluklarının güçlendirilmesi. Neye karşı güçlendirilmesi? Bir karşı otoriteye karşı haklarını savunabilme noktasında özellikle güçlendirilmesi. Birçok örnek vermek mümkün. Mesela, işkence konusunda sorumlu tutulabilecek kamu görevlilerinin adli tatilde bile soruşturmasının yapılması davalarına devam edilmesi, en fazla 30 güne kadar ertelenmesi, daha uzun bir ertelemenin yapılmaması, gerektiğinde onlara rücu edilmesi. Onda o rücu etme konusunda aslında bazı rezervlerim var. Derneklerin işleyişiyle ilgili olarak bunun bir emniyet meselesi, bir vakayı adliye olmasının ötesinde, sadece İçişleri Bakanlığının idari anlamda bir düzenlemeyi yapmasını sağlayacak temel bir değişiklik çok önemlidir. Zihniyet anlamında icraatta henüz tam anlamıyla uygulandığı belki söylenemez, ama zihniyet anlamında önemli bir değişikliğin kapısını açmıştır.

Keza cemaat vakıfları konusunda sayın Çelikel temas etmişti. Mülkiyet edinme hakkı konusunda Türkiye'yi giderek ayrımcılık noktasına getiren bir uygulamanın, yani "Türki-

ye'de mülkiyet hakkı uygulaması konusunda ayrımcılık yapılıyor" dedirtecek bir noktaya getiren bir uygulamaya son verme imkanının açılması, fakat ilgili yönetmelikte bazı tartışılabilir hususlar var.

TURGUT
TARHANLI'NIN
KONUŞMASI

Bunların tümü, diğerleriyle birlikte, keza Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikler, Siyasi Partiler Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Radyo Televizyon Üst Kurulu Kanunu, Basın Kanunu, devletin önde gelen organlarının Başbakanlık, Bakanlar Kurulu, bakanlar gibi, Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesi çerçevesinde manevi şahsiyetinin tahkir edildiği anlamına gelecek çok geniş anlamda yasakları ve cezaları öngören bir uygulamanın zihniyet farklılığını açabilecek bir biçimde değiştirilmesi. Dolayısıyla, demokratik bir açılımı sağlayabilecek çok önemli adımlar atılmıştır. Bunları inkar etmek mümkün değil, daha da yapılması gerekiyor.

Öte yandan, gerek yürütme ve idare, gerek yargının icraatında bu zihniyetle bağdaşmayacak bazı örneklerle de karşılaşabiliyoruz. Mesela, bir örnek vermek isterim: Çok çarpıcı bir örnek ve Türk yargısının en üst düzeyindeki Anayasa Mahkemesi'nin son iki yıl içinde bir kararda, bir önce koalisyon hükümeti döneminde kabul edilmiş Şartlı Tahliye Kanunu, adam öldürme ya da vahşiyane bir his şevkiyle adam öldürme suçlarından mahkum olan kişilerin ya da bu suçu işlemiş olmakla itham edilerek haklarında dava açılmış olan kişilerin de şartlı olarak tahliye edilebileceğini karar vermişti. Bu Ceza Kanunu'nun bir hükmüne bağlı olarak suçlanmış kişiler. Fakat Ceza Kanunu'nun 243 ve 245. maddeleri kamu görevlilerinin gerçekleştirdiği gayri insani muamele, sui muamele veyahut işkence gibi uygulamalardan sorumlu tutulacak kişileri nasıl bir cezalandırmaya tabi tutulacağını öngörür. Fakat Ceza Kanunu'nun bu hükmü, yani işkence, kötü muamele gibi eylemlerin gerçekleştirilmesini cezalandıran hükmü Şartlı Tahliye Kanunu kapsamına alınmamıştı, yani kanun koyucu bunların, bu kişilerin şartlı tahliyesini öngörmemişti. Buna karşı 200 civarında itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne, Anayasa'daki eşitlik hakkının ihlali gerekçesiyle

TURGUT
TARHANLI'NIN
KONUŞMASI

dava açıldı. Anayasa Mahkemesi konuyu görüştü. Anayasa Mahkemesi'nin 11 yargıcının 5'i bu talepler yönünde görüş açıklamışlardır ve şöyle açıklamışlardır: "Ceza Kanunu'nun 243. maddesinde yasaklanan eylemler, kamu görevlilerinin kamu düzenini korumak, suç delillerini tespit etmek, faili ortaya çıkarmak üzere gerçekleştirdiği eylemlerdir". Bunu bir Anayasa Mahkemesi yargıcı telaffuz dahi edememelidir, çünkü Ceza Kanunu onu suç olarak tanımlamıştır. Anayasa Mahkemesi'nin 5 yargıcı Ceza Kanunu'nun suç olarak tanımladığı bir eylemin, kendi muhalefet şerhlerinin gerekçesini oluşturarak kayda geçirmişlerdir. 1 oy farkla Anayasa Mahkemesi, Türkiye'de işkencenin bir suç olma vasfının ortadan kalkacağı bir kararı çıkmaktan önlemiştir, alıkoymuştur. Dolayısıyla, 6 yargıcın oyunun yüz akımız olduğunu söyleyebilirim, ama 1 oyla farklıdır. Hukuk sosyolojisi açısından baktığınız zaman, Türkiye yargısının en üst mertebesinde işkence 1 oy farkla suç tanımına sahip görünüyor; bunu başka türlü izah etmek mümkün değil.

Bu nasıl bir bakışı gerektirir? Zihniyet, hakların ve özgürlüklerin korunması yönünde bir uygulamayı gerçekleştirmek zorundadır, uygulama bu şekilde icra etmek zorundadır; başka türlü bir uygulamayı gerçekleştirmemiz mümkün değil. Bu nasıl sağlanacak? Eğitimle sağlanacak. Yürüyen eğitim faaliyetleri var, ancak çok yeterli olduğu kanısında değilim, çünkü bizde üniversite olarak, Adalet Bakanlığı'yla işbirliği halinde insan hakları eğitimi faaliyetlerine katılıyoruz. Dar gruplara yönelik. Orada da oldukça etkili bir düzen kurmaya çalışılıyor. Fakat daha sonra eğitilen kişilerin bu eğitimin gerçekten gündelik uygulamada sonuçlarını yaratabilmesi için, eğitim alanların ve eğitim verileceklerin aynı zamanda eğitimin şartları ve eğitim çerçevesi içerisinde etkili bir uygulamayı gerçekleştirebilip gerçekleştiremediklerinin de sınanması lazım, takibi lazım. Bunu devlet aygıtlarının kendisi, başta ilgili bakanlıklar yapabilir, ama bunu aynı zamanda toplum da yapabilir. Bu takip mekanizmalarını kurup, etkili bir gelişimin sağlanıp sağlanmayacağı konusunda, kendi örgütleri aracılığıyla, sivil toplum örgütlenmesi ve tabii en başta da barolar yapabilir.

Toparlarken şunu söylemek isterim: Ben son iki yıldır gerçekleştirilen uyum çalışmalarını Cumhuriyet'le belirlenen başlangıcı gerçekleştirilmiş bir halkın kendi geleceğini belirleme hakkının icrasına ilişkin temel aygıtların kuvvetlendirilmesi ve Türk hukuk düzenine dahil edilmesi olarak niteliyorum. Ancak bunun bu biçimde nitelenebilmesi, gerçekten bunun gerçekleştiren siyasi otoritenin hem zihniyet olarak, hem uygulama olarak buna sahip çıkması ve bunu kanıtlanmasıyla etkili olabileceği gibi, toplumun da bunun denetimini bu biçimde bu algılamayı gösterir bir biçimde ortaya koyması ve takibini yapabilmesi lazım.

Avrupa Birliği bu noktada belki bir dış faktör gibi görünüyor, ama ben bu noktada Avrupa Birliği'nin bir dış faktör olarak nitelenmesi vurgusunun çok ön planda tutulmaması gerektiği kanısındayım. Bunu biz kendi tarihimizdeki hukuki gelişmelerden de güç alarak yapabiliriz. Mesela, 1939 yılında çok önemlidir, tek parti dönemidir, ama "*Şurayı Devlet*"in, yani bugünkü Danıştay'ın selefinin bir kararı vardır, Türkiye hukuk devletinin belki önemli köşe kilometre taşlarından biridir. O Şurayı Devlet kararı "*haklar, özgürlükler ancak kanunla sınırlanabilir*" der. 1939 yılı, belki sayın Azrak daha iyi bilecektir, kendi alanları. Bunlar çok önemlidir, yani bunlar üzerine inşa edilebilecek bir zihniyet değişikliğinin Türkiye'de icrasdır söz konusu olan. Avrupa Birliği belki bu noktada katalizör olmuştur, olabilir. Türkiye'de bir dönem Birleşmiş Milletler de oldu.

1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu önünde bireysel şikayet hakkının kullanılması da, Özal'ın pragmatizmi çerçevesinde, 5 ay sonraki Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun önkoşullarından biri olarak gerçekleştirildi. O dönem çok tartışılabilirdi. Bugün de bu yaklaşım biçimi teknik açıdan tartışılabilir. Ama bunun daha sonradan toplumun kendi yolunu belirlemesiyle çok farklı bir biçimde kullanılabileceğini de gördük. O yüzden uyum yasaları bağlamında da bu görüşümü koruyorum.

Sabırla dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: sayın Prof. Tarhanlı biz de teşekkür ederiz.

Son konuşmacı olarak sayın Prof. Ferit Hakan Baykal, siyasi ve hukuki açıdan Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliğini değerlendirecekler.

Buyurunuz efendim.

FERİT HAKAN
BAYKAL'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Ferit Hakan BAYKAL (Marmara Üniversitesi Devletler Hukuku ve Deniz Hukuku Ana Bilim Dalı Başkanı): Teşekkür ediyorum. Sona kalan konuşmacının durumunu biliyorsunuz, benim söylememe gerek yok. Tabii, bu arada sizlerin durumunu da biliyorum. Sabrınızı çok zorlamak istemiyorum. Ben kısa kesmeye çalışacağım, zamanımı aşmamaya çalışacağım.

Öncelikle Barolar Birliği'ne, böyle bir toplantı tertiplelediği için teşekkür ediyorum. Sadece bizim grubumuz açısından değil, ama iki günlük toplantıda dün sabahtan akşama kadar izledim ve ben çok yararlandım; yani sanat boyutuyla, uluslararası ilişkiler boyutuyla, hukuk boyutuyla gerçekten güzel konuşmalar oldu. Sabah da, üstatlarımız, değerli bilim adamlarının görüşlerini de burada alma imkanımız oldu. Ben kişisel olarak yararlandığımı söyleyeyim. Barolar Birliği'ne teşekkür dışında, sizlere de teşekkür etmek gerekiyor, çünkü Cumartesi günü dinlenme hakkınız var. Bu dinlenme zamanınızdan ayırıp, buraya gelip, bilimsel konuda bazı fikirleri dinliyorsunuz. Onun için size de çok çok teşekkür etmekte bence bizim açımızdan bir borç.

Genel bir değerlendirme yapacağım, hukuki ve siyasi açıdan Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin değerlendirilmesi. Acaba, Avrupa Birliği kurum olarak nasıl bir kurum? Bazı şeyleri biz maalesef detayına inmeden bir Avrupa Birliği türküsdür tutturmuşuz gidiyoruz. Bu nasıl örgüttür? Halk bunun bilincinde midir? Bırakınız halki aydınlarımız

bu kurumun detayları hakkında bilgi sahibi midir? Bizlerin kendimize karşı samimi olmamız lazım, hangimiz Avrupa Birliği'nin tüm kurumlarını biliyoruz? Bunlar nasıl seçiliyor, nasıl çalışıyor? Egemenlikle ilgili nasıl bir problem var? Bunların detaylarını bilmeden, Avrupa Birliği'yle ilgili bence çok çok tartışma ve konuşma yapmak da doğru değil. Ben biraz bu noktaya yoğunlaşacağım. Önce hukuki açıdan bize AB ne getirecektir, ne götürecektir? Bir de, acaba Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin böyle bir örgüte mevcut anayasasıyla, mevcut anayasadaki ilkelerle tam üye olması mümkün mü? Bu noktalarda bir değerlendirme yapacağım ki bunu hepimizin yapması gerekiyor. Bunun halka indirilmesi gerekiyor, öncelikle bu değerlendirme yapıp, sonra Avrupa Birliği'yle uyum içerisine girmek gerekiyor. Halk istiyor mu, istemiyor mu? Bilmediği şeyi nasıl ister ya da istemez? Özgür bir düşünceyle ben bunun bağdaştırmasını da yapamıyorum.

Kurum olarak bakarsak, çok kısa söyleyeceğim, detaylara girmeyeceğim; ama "*Avrupa Birliği*" dediğimiz bu uluslararası örgüt, ulusalüstü nitelikte bir örgüt, "*supra-nasyonal*" dediğimiz... "*Supra-national*" kelimesinin karşılığını kullanıyorum. Bazı kelimelerin açıklamasını yapacağım, çünkü aramızda hukukçu olmayanlar da olabilir ya da teknik laflardır, ifadelerdir, açıklamakta fayda vardır. Bu itibarla "*supra-national*" demek ya da "*ulusalüstü*" demek, devletlerin egemenliklerini devrettikleri bir örgüt demektir. Devletler egemenliklerini -ki bu yasama, yürütme, yargı yetkisi- belirli bir örgüte devrederler. Tabii, tamamı olması gerekmiyor, kısmen devrederler. Bu örgütün organlarının aldığı kararlar doğrudan doğruya devletin iç hukuku açısından hüküm doğurur. Yargı açısından da bakarsak, o örgütün mevzuatının uygulanması, onun yorumlanması da doğrudan doğruya örgütün mahkemesine aittir. Örgütün mahkemesi bu konuda tek yorum organıdır, yani iç hukukun mahkemeleri, milli mahkemelerin burada hukukun yorumlanması yönünde bir fonksiyonu yoktur.

Bu yapıdan bakarsak, Avrupa Birliği'nin kurumlarına bakalım; Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Birliği Parlamen-

FERİT HAKAN
BAYKAL'IN
KONUŞMASI

tosu, Bakanlar Konseyi, bir de Avrupa Birliği Adalet Divanı. Bunun dışında yeni oluşturulan başka şeyler de var: Sayıştay var ve bazı yine ekonomik oluşturulmuş komisyonlar var.

Bunların nasıl seçilmiş olduklarına bakalım; bu kurumlara bir kere süpranasyonal bir örgüt olduğu için, bir devlet buraya üye olurken, egemenliğini buraya devretmiş oluyor. Tamamıyla olmasa bile, yasama, yürütme, yargı yetkilerini bu kurumlara vermiş oluyor. O zaman şuna bakacağız: Bizim Anayasamız egemenliği herhangi bir kişiye, kuruma ya da örgüte devrine imkan veriyor mu? Vermiyor. Bunun değerlendirmesini biraz yapacağım.

Kurumlarla ilgili şöyle bir değerlendirme yapmakta fayda var: Avrupa Birliği'nin kurumları, komisyon olsun, konsey olsun, parlamento olsun, temelinde demokratiklik yok. Çünkü, birçok noktada halka da dayanmıyor. Bakın, yasama işlemlerini yapan, yani yasama, iç hukuktaki kanun teklifi diyelim, meclisin yetkisinde olan bir husus, Avrupa Birliği'nde bu tip teklifte bulunmak, yasama önerilerinde bulunmak yetkisi komisyona verilmiş. Komisyon, üye devletler tarafından 5 yıl süreyle seçilen 20 üyeden oluşuyor. Bürokratik bir organ yasama işlemi yapıyor. Avrupa Parlamentosu seçmiyor bunu, üyelerini de Avrupa Parlamentosu seçmiyor. Üyelerinin Avrupa Birliği'nin halkı tarafından seçildiği organ olan Avrupa Parlamentosu, esaslı kararlar zaten alamıyor, yani bağlayıcı türde karar alabilen bir organ değil. Bakın, ne kadar ilginç bir yapı; halkın doğrudan doğruya seçtiği kişilerden oluşan organ, ikinci planda kalan bir organ, bizim anladığımız anlamda parlamento değil. Yani "egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir" ifadesini hatırlatmak açısından söylüyorum, böyle bir yapı. Bu demokratik bir yapı mıdır? Hayır, bunu demokratik bir yapı olarak değerlendirmek mümkün değil.

Yine, Bakanlar Konseyi açısından bakarsak, 15 üyeden oluşuyor. Bunun çeşitli oy hakları var, değişik şekilde derecelendirilmiş. Bu da, konulacak kurallar, uygulanacak kurallar açısından son sözü söyleyen bir organ. Evet, parlamentonun

içinden, yani seçimlerle gelmiş insanlar bakanlar burada görev yapıyor, ama karar alma mekanizmasına bakarsanız, kapalı kapılar arkasında karar alıyor. Çok karmaşık bir yapı, halk bundan da kopuk. Bu nasıl örgüt ki halktan kopuk olan bir örgüt. Avrupa Birliği de bunun farkında, enteresan bir şekilde bir örgüt. Bunu aşabilmek için ne yapıyorlar? Avrupa Birliği anayasasını oluşturmaya çalışıyorlar ve bunu kurucu anlaşmalar arasına yerleştirip, böylelikle halkın da doğrudan doğruya işin içerisinde olmasını, katılabilmesini temin etmeye çalışıyorlar.

Bu bilgiler çerçevesinde, belki çok dar bilgi verdim, ama vakit darlığı sebebiyle can alıcı noktalara girmek istiyorum. Şu genel çerçevede bizim Anayasa'mıza bakalım; acaba, bizim Anayasa'mız egemenliğin devrine imkan veriyor mu? Türkiye Cumhuriyeti'nin temelindeki ilke nedir? 80 yıldır gelen bir cumhuriyet var. *"Egemenlik kayıtsız, şartsız millettir"*. Bunu millet adına kullanabilecek organları Anayasa belirtilmiştir ve bu organların da kendilerine verilen yetkiyi başkasına devretme hakları da yoktur.

Anayasa'nın hükümlerine şöyle bir bakalım, bir gezinti yapalım: Başlangıç bölümü var, Anayasa'nın giriş bölümü ki Anayasa'nın giriş bölümü de diğer hükümleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken hükümler, çünkü her türlü yorum yaparken, Anayasa'nın konu ve amacının ışığında değerlendirme yapmak lazım. O zaman başlangıç bölümünde bizi ilgilendiren şu hükme ben dikkat çekiyorum: Üçüncü paragrafın da başlangıç bölümü: *"Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız, şartsız Türk Milleti'ne ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun Anayasa'da gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeninin dışına çıkamayacağını..."* belirtir. Bu başlangıçta yer alan ifadeler ki bizi burada ilgilendiren bölümü, millet iradesinin mutlak üstünlüğü ve egemenliğin kayıtsız, şartsız Türk Milleti'ne ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun bu Anayasa'da gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icapla-

FERİT HAKAN
BAYKAL'IN
KONUŞMASI

rıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı. Buraya birazdan atıfta bulunacağım.

Diğer ilgili olabilecek maddelere geliyorum: Yine, Cumhuriyet'in nitelikleri arasında "demokratik" ifadesinin altını çiziyorum, bizim Cumhuriyet'in niteliklerinden biri bu ve bunun değiştirilmesi de mümkün olmayan hükümler arasında. Egemenlikle ilgili 6. madde hükümlerini okuyorum: "Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir. Türk Milleti egemenliğini Anayasa'nın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz".

Yasama yetkisi 7. maddede düzenleniyor; "yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir, bu yetki devredilemez". Avrupa Birliği'nde yasamayı kimin yapacağını söyledim; yasama teklifini komisyonlar, konsey ve parlamentoda bu onaylanacak ve son sözü Bakanlar Konseyi söyleyecek. Bakın, yasama yetkisini tamamen değişik bir organa vermiş olacağız.

Yürütme yetkisi ve görevi 8. maddede düzenleniyor; "yürütme yetkisi ve görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir". Bunlar seçilen kişiler, halbuki Avrupa Birliği'ne baktığımızda, komisyonun hükümet gibi hareket ettiğini görüyoruz. Komisyon da 20 bürokrattan oluşuyor. Devletler tarafından seçiliyor, ama düşünün, bürokratlar bu işi götürmek durumunda kalıyorlar. Bu da, bizim Anayasamız açısından kabul edilebilir bir durum değil.

En önemli nokta, "yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır" diyor. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na ya da Avrupa Birliği Adalet Divanı diyelim, buna baktığımızda, bu Adalet Divanı Avrupa Birliği Mevzuatı'nın tümünün yorumlanmasında temel yetkili organ. Avrupa Birliği'nin yaptığı anlaşmaların yorumlanması, kurucu anlaşmaların yorumlanması gibi, birincil hukuk diyoruz, en

önemli hukuk kaynakları, bu konuda tek ve asli yetkili organ. Hani benim mahkemelerimin bağımsızlığı, hani yetkinin devredilemeyeceği? Yargı da Türk Milleti adına yapılmıyor mu? Bu çerçevede benim ilginç bulduğum nokta şu: Hal böyleyken, Anayasa buyken, halen de buyken, Avrupa Birliğiyle bütünleşme çerçevesinde her türlü işlemi yapıyoruz. Hukukçu olarak soruyorum size: Bu Anayasa suçu değil mi? Yani Anayasa'nun çizdiği sınırlar varken, kişiler ve kurumlar Anayasa'nın belirlediği sınırların dışına çıkamayacakken ki bir hüküm daha burada okumakta fayda var: Anayasa'nun bağlayıcılığı ve üstünlüğü. 11. madde diyor ki: *"Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı onlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz"*. Yine bir önemli maddeyi daha belirtmekte fayda var, Anayasa'nın 90. maddesinin 5. fıkrası; orada da usulüne göre yürürlüğe girmiş anlaşmalar kanun hükmündedir, *"bunların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez"* diyor. Avrupa Topluğuyla olan anlaşmamız, Ortaklık Anlaşması, Ankara Anlaşması açısından bakarsak, nedir bizim hukukumuz açısından değeri? Kanun değerindedir, usulüne göre yürürlüğe girmiş bir anlaşmadır, kanun hükmündedir. Anayasa'da milletlerarası hukuku iç hukuka üstün kılan bir hüküm mevcut değildir. Bunun aksini de şöyle söyleyebiliriz: Son 2001 yılındaki anayasa değişiklikleri paketinde milletlerarası hukuku üstün kılacak şekilde bir değişiklik yapılmaya çalışılmış; ama o gerekli oyu Meclis almamıştır, değişiklik gerçekleşmemiştir. Zaten milletlerarası hukukun üstün olduğu kabul edilmiş olsaydı -bazı bilim adamları tarafından tartışılıyor- o zaman böyle bir değişikliğe gerek kalır mıydı? Zaten kalmazdı. Anayasanın atıfta bulunduğu bazı hükümler vardır; 15. maddesi, 16. maddesi, 42. maddesi, 92. maddesi, bunlar milletlerarası hukuka atıfta bulunur; yeri gelir milletlerarası anlaşmalara, yeri gelir milletlerarası anlaşmalar, örf ve adet hukuku kuralları ve genel hukuk prensiplerini de kapsar. Bu durumlarda, özellikle insan haklarına ilişkin konularda Anayasa'mız insan hakları kurallarını, buna ilişkin sözleşmeleri Anayasa'yla eşdeğer ya da üstünde kabul

FERİT HAKAN
BAYKAL'IN
KONUŞMASI

etmiştir, bunu çok açıklıkla söylüyorum; ama Anayasa'da belirtilen durumlar dışında bizim uygulamamız gereken madde Anayasa'nın 90. maddesinin son fıkrası, yani 5. fıkrasıdır. Bu çerçevede de bakarsak, bu hükümler doğrultusunda bir kere Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği hukuken bu mevcut Anayasa ile mümkün değildir.

Peki ne yapmak gerekir? Şöyle bir değerlendirme yapacağım: Halka Avrupa Birliği'nin kurumları anlatılmalıdır. Halkımız aydınlatılmalıdır, Avrupa Birliği'nin bize getireceği ve götürcekleri de söylenmelidir. Hiçbir zaman, hiçbir kurum tek taraflı olarak bir şey vermez; sizden bir şey almadan, kimse bir şey vermez. Ama Avrupa Birliği'nin bizden aldığı şeyler nedir, verecekleri nedir? Bugüne kadar hep aldı, hiç vermedi; ama yarın bize ne verecektir, onu da düşünmemiz lazım ve bunun kararını bizim adımıza uzman kişiler değil, halkın kendisi vermesi gerekir. Bizim halkımızın bilinçlendirilmesi gerekir. Bakın, bir Macaristan Avrupa Birliği'ne üye olacağı dönemde, 1996 yılında başlattığı projeye ilk iş olarak halkı aydınlatmayı, bilinçlendirmeyi hedef alıyor, milli iletişim stratejisi diye bir strateji tespit ediyor. Bu stratejide Avrupa Birliği kurumları nedir, Avrupa Birliği kurumları nasıl çalışır, devletin organlarıyla uyumu nasıl olacaktır, mevzuat nasıl olacaktır? Bunları değerlendirmek durumunda ve bunu halka öğretiyor, her bir idari birimde bir Avrupa Birliği bürosu oluşturuyor, broşürler dağıtıyor ve halkı bilinçlendiriyor, halkı da işin içine katıyor. Siz halkı işin içine katmadan, tamamen siyaset olsun diye... Bakın hükümet politikası olarak, devlet politikası olarak değil, milli politika olarak değil, bir şeylerin peşinde giderseniz, iyi hesabınızı yapmazsanız zarar görürsünüz.

Şimdi yine hukuki noktasını söyleyeceğim, en önemli nokta. Bizim kabul etmemiz gereken şeylerden birisi Avrupa Birliği'nin birikimi; yani mahkeme kararlarıyla oluşan kurucu anlaşmalarla, yapılan anlaşmalarla direktifler, yönergeler, bunların hepsine bakalım. Bu birikimi 120 bin sayfa tutuyor, bunları uyumlu hale getirmemiz gerekiyor bizim hukuku-

muyla. Yapılan ortaklık çerçevesinde komisyonlar oluşturmuşuz ve büyük zorluklarla, yalan yanlış tercümelerle biz bunları hukukumuzun bir parçası haline getiriyoruz. Benim ne hakimim bunu anlayabiliyor, ne savcım, ne avukatım, ne öğretim üyem, ne de vatandaşım. O zaman bu hukuk kimin için? Yani hukuka yabancılaşma diye bir kavram, benim kişisel ifadem, biz kendi hukukumuzla yabancılaşmış oluyoruz. Avrupa Birliği bizim için iyi mi? Olabilir. Bizim için getirileri var mı? Olabilir; ama bizim buna hazır olmamız lazım, bizim insanlarımızı belirli bir bilinçte yetiştirmemiz lazım, özgün düşünebilecek insanlar haline getirmemiz lazım ve bu karar verecek duruma getirmemiz lazım. Bir insanın bağımsız karar verecek duruma gelmesi için, çok bilgili olması lazım, onun en iyi şekilde eğitilmesi lazım, kültürel ve ekonomik emperyalizmin baskısı altında yetişmiş olmaması lazım, kendi onuruna saygılı olması lazım. Bizim almamız gereken mesafe var ve bu "*hukuka yabancılaşma*" dediğim şey inanın bizi çok zora sokacaktır ve sokuyor. Gümrük birliği'ne Türkiye, Avrupa Birliği'ne üye olan devletlerden farklı olarak tam üye; önceden Gümrük birliğini kabul etmiştir. Gümrük birliği ile ilgili olan ihtilaflarda da bakın kimler danışmanlık yapmaktadır; Türkiye'de bulunan yabancı hukuk şirketleri. Bizim yetiştirdiğimiz insanlar, hukukçularımız 100 dolara, 200 dolara bunların yanında çalışmaktadır; onlar 1 milyon dolardan bahsederken, bizim çocuklarımız 100 dolar, 200 dolar, 500 dolar, bu paralarla onların yanında çalışmakta ve işi de öğrenmemektedirler, yine o şirketler bunu organize etmektedir, verilen görevi yapmaktadırlar. O zaman bu tip bir yapıyla gitmek, ille de bir kurumun mensubu olacağız diye hareket etmek bana göre ihanettir.

Yapılacak şey şu: Türkiye'nin dürüst davranması gerekir. Avrupa Birliği güzel bir hedeftir, çağdaşlık hedefidir; ancak hazır olduğumuzda bizim "*gelin, alın*" dememiz lazım. Sırf oraya girebilmeyi kişisel menfaatleri ya da hükümet politikaları için istemek gerçekten memlekete verilecek en büyük zarardır. Kim istiyor acaba şiddetle Avrupa Birliği'ne girmeyi? Bakın, bugün Lozan Anlaşması'nın azınlıklara ilişkin hü-

FERİT HAKAN
BAYKAL'IN
KONUŞMASI

kümleri Kopenhag Kriterleriyle bertaraf edilmiştir, bu acı bir gerçek. Kim girmek istiyor; şeriat düzeni getirmek isteyenler. Bugün bu zihniyette olan insanların karşısında maalesef aydınlarımız ayakta duramıyor, gerekli mücadeleyi vermiyor. Ordu, işte ordu da yıpratılıyor ve Avrupa Birliği ilerleme raporlarında sürekli ordunun üstüne geliniyor. Evet, ordunun siyasete karışması kadar yanlış bir şey yoktur; ama bir de bir devletin özgün yapısını düşünmek lazımdır, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu düşünmek lazım. Atatürk ilkeleri ve inkılaplarının devamı için, kimlerin mücadele ettiğini, kimlerin yeri geldiğinde bazı eylemlere giriştiğini de düşünmek lazımdır. Tabii ki ordunun siyasette olmasından hiçbir zaman yana değilim; ama devletin içinde bulunduğu durumu da objektif değerlendirmemiz gerektiğine inanıyorum.

Çok az bir zamanım kaldı, ben zamanıma sadık kalacağım. Önümdeki noktalara bakarsak çok şey söylemek isterim, ama size *"Avrupa Birliği bizi nasıl görüyor"* diye 2000 yılında yayınlanmış bir kitaptan bir değerlendirme yapacağım. Helmut Schmidt, ismen hepimiz biliyoruz; sosyal demokrat, Alman. Etkilendiği şey de şudur: Medeniyetler çatışması tezinden büyük ihtimalle etkilenmiş gözüküyor. Diyor ki *"Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olması mümkün değildir, olmaz"*. Gerekçelerini de şöyle sıralıyor: *"Birincisi, Türkiye ve Avrupa arasında değişik dinlere ve değişik tarihi geçmişe dayanan kültürel farklılıklar vardır"*. Doğrudur bu; yani bunun aksini söylememiz yanlış; doğru. Avrupa kültürü Hıristiyanlık ve Yunan-Roma mirasına dayalı tek bir kültürdür; bu da doğru, bu noktası doğru. İkinci nokta, Avrupa Birliği'nin ortak güvenlik politikası Türkiye'yle birlikte gerçekleştirilemez; çünkü Türkiye, Ankara'ya düşman birçok devletle sınır komşusudur ya da devletlerle çeşitli problemleri vardır. İşte burada Ermenistan'ı da kastediyor. Sınır kapısı, bakın. Yeni görevlendirilen Amerika Elçisi diyor ki: *"Ermenistan'la sınır kapısını açın"*. Sana ne, öyle değil mi, sana ne, senin üstüne mi vazife? Yani Türkiye'nin politikasını sen mi tayin edeceksin? Son olarak da, *"Türkiye yakın bir gelecekte Kopenhag Kriterlerinde aranan ön şartları yerine getirmeye muktedir gözükmemektedir"*

diyor. O halde mevcut ortaklık ve Gümrük Birliği anlaşmaları -Brüksel ve Ankara arasında imzalanmış olan- İslamla komşu olarak yaşamak için yeterlidir. Bakın, bu dürüst bir insan, açıkça söylüyor, bu dürüst, Avrupa Birliği'nin bakış açısı bu; çünkü bize uyguladıkları çifte standartlara bakarsak -vaktim olmadığı için söylemiyorum- yani bu dürüst bir ifade, biz de dürüst olalım, söylenenlerden doğru olanları da kabul edelim, aklımızı başımıza alalım. Eğer Cumhuriyet'i muhafaza etmek istiyorsak, devletin ülkesel bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını muhafaza etmek istiyorsak, kendimize bir zaman verelim, hazır olalım, Avrupa bize yalvarsın, biz Avrupa'ya değil.

FERİT HAKAN
BAYKAL'IN
KONUŞMASI

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Sayın Profesör Baykal'a değerlendirmeleri için teşekkür ediyoruz.

TARTIŞMA

Şimdi hemen tartışma bölümüne geçiyoruz. Söz almak isteyenler lütfen işaret buyursunlar.

Buyurun sayın Abadan.

Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT: Efendim, sayın Özok'a bir kere daha teşekkür etmek istiyorum; çünkü öğrencilik yıllarımı hatırlamama izin verdim. Ben sayın Mardin'in öğrencisiyim, kendisi bize ders verirken, anlatır, anlatır, ondan sonra öne doğru eğilir, "*anladınız mı nur-u aynım*" derdi. "*Zevkine vardınız mı nur-aynım?*" Bugün bu oturum müthiş, yani hukuk tahsili yapmış bir insan olarak büyük bir zevk verdi bana ve herhalde bütün dinleyicilere ve yeni bakışlar kazandırdı. O bakımdan bir kere o teşekkürü söylemek istiyorum.

İkincisi, sayın Ülkü beyin değindiği bu hukuk öğretiminde sözlü imtihanın öneminin bir kere daha altını çizmek istiyorum; yani sözlü sınav ve kur pratik yahut seminer çalışmaları bizim zamanımızda... Yani ben 1940'ta girdim İstanbul Hukuk Fakültesi'ne, 2000 öğrenci kayıtlıydı, tabii hepsi devam etmiyordu; fakat büyük bir sayı devam ediyordu, kur

TARTIŞMA

pratik vardı, bu kur pratikten bir tanesini Anayasa hukukunda Mehmet Ali Aybar yapıyordu, birisini de Sulhi Dönmezer. Yazılı vazife veriyordu. hâlâ ben Sulhi beyle biraz kavgalıyım; çünkü bana tam not vermedi. Fakat demek istiyorum ki o zamanki hukuk fakültesinin yönetimi bu kadar büyük sayıya rağmen bu kur pratiklere de yer ayırabilmiş. Bu kadarını söylemekle yetineceğim.

Bir de sayın Prof. Baykal'la Tarhanlı'nın, ikisinin birbirini tamamlayan, en azından benim kafamda tamamlayan bildirimleri var. Anladığım kadarıyla bu Anayasa'nın mutlaka değişmesi lazım, değişmedikçe de körü körüne angajmanlara girmemeli. Sayın Tarhanlı da yurttaşlık kavramının yeni bir biçim alması gerektiğini ifade ettiler. Her ikisine bunu biraz daha açıklamalarını rica ediyorum; yani sayın Turgut bey nasıl bir farklı yurttaşlık düşünüyor, onu öğrenmek isterdim. Sayın Baykal'dan da barışçı yollardan biz bu Anayasa'yı nasıl değiştiririz, onu öğrenmek istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ederim. Müsaade ederseniz, ilk önce soruları alalım, sonra bütün cevapları.

Sayın Prof. Soysal, buyurun.

Prof. Dr. Mümtaz SOYSAL: Ben iki noktada söz aldım, birincisi belki bir terminoloji sorunu ve hepimizin aşması gereken bir sorun. Dikkat ettim, konuşmacılar zannediyorum sayın Azrak da ona dokundu, sayın Tarhanlı da dokundu; bu oto-determinasyon ya da self-determination dediğimiz kavramın yavaş yavaş uluslararası hukuktan da neredeyse kamu hukukuna ve hatta iç hukuka "*bireyin kendini belirlemesi*" tarzında girmekte olduğunu söyledi. Fakat dikkat ettim, bunu genellikle "*kendi kaderini tayin etme hakkı*" diye çeviriyorduk eskiden, şimdi de "*kendi geleceğini belirleme hakkı*" diye sayın Tarhanlı söyledi: "*Niye kader ve gelecek?*" Aslında oto-determinasyon ya da self-determination kendini belirlemedir. Tabii o statüye ayrıca hukuken dönüşecek de, ama "*ben buyum, ben*

bir milletim" demektir, *"ben devletim"* demektir. Onun için *"kendini belirleme"* diye çevirmek bana daha doğru gibi geliyor. İçine biraz böyle şarkça bir gelecek ya da kader gibi bir şeyler katıyoruz, o hafifçe kavramı da etkiliyor; yani hep gelecekte gerçekleşecek bir şeymiş gibi; halbuki şimdi. Medeni hukuk bireyi o anda birey yaptı ya da bir referandum ya da plebisit bir halkı bir devlet yapıyor. Bunun için kendini belirleme hem daha kısa, hem anlama daha uygun.

Öbür konu Avrupa Birliği konusu, sayın Baykal da belirtti. Tabii o kadar çok iştihak, beklenti, özlem var ki o konuda halkımızda, Anayasa engelleri çok rahatlıkla aşılacaktır; yani bunlar Meclise geldiği zaman *"anayasamızda değişiklik yapmak gerekiyor"* denildiğinde, millet de *"yapılsın"* diyecektir, sorun orada değil. Bu meselenin daha açıkça tartışılması; yani Anayasa hukukundan değil, başka açılardan da tartışılması gerekir. O bakımdan sayın Baykal'a katılmamak mümkün değil. Ama bu arada Avrupa kurumlarından ikisinin, biri Avrupa Konseyi'nin kurumu İnsan Hakları Mahkemesi; öbürü Lüksembourg Mahkemesi, Avrupa Birliği'nin ya da Topluluklarının mahkemesi. Onların özellikle Kıbrıs konusundaki davranışları yalnız Avrupa'yla olan ilişkilerimizde değil; Türk hukuk camiasının uluslararası hukuk organlarıyla olan ilişkisinde diyeyim ya da onlar hakkındaki değerlendirmesinde negatif, olumsuz bir etki doğuruyor. Yani öylesine hukukiliği aşan, siyasal nitelikte kararlar alıyorlar ki bizim bu uluslararası hukuk organlarına güvenimiz sarsılıyor; biri Loizidu kararı dolayısıyla, öbürü ambargolar dolayısıyla. Aslında tartışmaları gereken konuları tartışmadan, bir başka siyasal organın, Güvenlik Konseyi'nin *"bu devlet yoktur, tanımayın"* diyen kararını başlangıç noktası alıyorlar. Oysa devletler hukukunda bu ne kadar bir sağlam temeldir, bu tartışmalıdır.

Dolayısıyla asıl, yani hukukçu camiası olarak bizim üzerinde durmamız gereken ve Avrupa'yla ilişkilerimizi daha sağlam temele oturtmakta yardımcı olacak olan nokta bunlardır. Bunlara karşı bizim hukuk camiamız, barolar, üniversiteler yeterince hem sağlam, hem de güçlü tepki gös-

TARTIŞMA

termediler. Ben onu belirtmek istedim. Her iki kararların da ayrıntılarına girmek istemiyorum; ama bu Avrupa'yı da aşan, bizi bu uluslararası yargı organlarına başvurmakta tereddüde sevk eden ve Cumhuriyet'in başlangıçtaki Bozkurt davası dolayısıyla, Lotus davası dolayısıyla o kurumlara olan güvenini sarsan bir yan görüyorum. Bunun üzerinde konuşmacıların görüşlerini almak isterdim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ederiz.

Sayın Bilal Kartal, buyurun.

Bilal KARTAL: Teşekkür ederim sayın Başkan. Önce sayın hocam Aysel Çelikel bir cümle kullandılar, yanlış anlamadıysam, "ne kadar çok yasak getirirseniz, o kadar çok sorun yaşarsınız" gibi bir cümle kullandılar. Acaba Türkiye'nin bugün içerisinde bulunduğu sorunların altında böyle bir yasak düşünce, yasak uygulama var mıdır?

Türkiye'de AB sorunu tartışılmaktadır. Bunun nedeni bir spor kulübüne, bir başka derneğe aday olmak, üye olmak değildir; bu insanların mutluluğu içindir, bu bir devletin insanların sağlıklı ve geleceğe daha güvenli yaşaması içindir. Tabii ki bu konu tartışılırken birçok sorun gündeme gelecektir. İki tane kişiyi evlendirdiğiniz zaman dahi onun etrafındaki yakınlar, aileler bu konu içerisine girmekte ve sorunu şu veya bu şekilde yönlü tartışmaktadır, bu son derece doğaldır. Ancak eğer Avrupa Birliği'ne girmek Türkiye insanına bir mutluluk getirecekse, şu veya bu şekildeki Anayasa kurlarını veyahut da yasa maddelerini gündeme getirmek suretiyle veya başka nedenleri gündeme getirmek suretiyle bunu göz ardı etmenin daha fazla zarar vereceğini düşünüyorum. Bu bakımdan sayın Hakan Baykal şöyle bir şey söylediler: Anayasa maddelerini okudular, bildiğiniz maddeler ve bu maddelerin varlığı karşısında bir Avrupa Birliği'ne girmenin olanaksız olduğunu ifade ettiler. Evet, yargı yetkisini devredemezsiniz, yasama yetkisini devredemezsiniz, yürütme

yetkisini devredemezsiniz; ama bugün eylemli bir durum var ve hukuken yürürlükte bir durum var; bir Anayasa'nın maddesinin yazılı olmasına karşın, bugün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye'yle ilgili kararlar vermektedir. Bu demektir ki bu Anayasa maddesinin bu varlığına karşın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul eden Türkiye taraf olması itibariyle o yargı yetkisini de kabul etmiş bulunmaktadır. Yine kendileri ifade ettiler, anlaşmaların anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceğini ifade ettiler. Her ne kadar sözleşmelerin anayasanın üzerinde bir düzenleme olmayacağı hususundaki bir teklif Meclis'ten geçmemişse de, eylemli olarak ve bugün hukuken anayasa maddesinin varlığına rağmen anlaşmalar öne geçmekte ve anlaşmaların anayasaya aykırı olmadığı da uygulamada kendisini göstermektedir. Bu bakımdan bunu bir engel olarak görmek mümkün değil; yani bir yazılı hukuk kuralıdır bu. Bu yazılı hukuk kuralını her an başka bir anlama, başka bir yere getirmek olasıdır, zaten hukukun da öngördüğü budur.

Yine Hakan Baykal hocamız çok karışık olduğunu ifade etti. Doğrudur, çok karışık, mevzuat çok karışık, sorunlar çok karışık, bir metin de okundu, bunlar çok doğrudur, bunlara katılmamak mümkün değil; ama bunların aşılması gerekiyor. Yani hangi durumlarda mutlu olabilirsiniz? Türkiye 80 yıldan bu yana, Cumhuriyet'in ilanından bu yana tüm yasal düzenlemelerin varlığına rağmen, tüm güzel metinleri içermesine rağmen insanların mutlu edememiştir. Bugün bakınız, Türkiye'de çok yakın geçmişte çok önemli sorunlar yaşanmıştır. Böyle mi gidilecek, hangi durumda gidilecek? Demek ki bir yerde eğitimin, hukukun, beyindeki düşünce biçiminin değiştirilmesi, değişmesi de gerekmektedir. Bu bakımdan bunu güzel bir amaç olarak görmek lazım; toplumunu, hukukunu, tekniğini, zihniyetini buna hazırlamak lazım; eğer bunda bir yarar görülebiliyorsa.

Sayın Tarhanlı Anayasa Mahkemesinin bir kararından söz etti. Tabii o karar da yine bizim bugüne kadar yazılı hukuktaki yapımızı yansıtan bir karar. Ben yazılı hukukla yazılı

TARTIŞMA

olmayan hukuku birbirinden son derece ayırıyorum; yani yazılı hukuka zaten yazılı hukuk demenin de bir yanlış terim olduğunu söylüyorum, bu bir yasadır, bu yasanın asıl varolması gereken hukuka aykırı olmanın bir sonucudur. Tabii o yazılı hukuktaki kural kişiyi etkilemekte ve kişi o yapıyla büyümektedir. Hakikaten işkence eden bir kişi, "bu devlet adına hareket ediyor, gelin biz bunu birazcık koruyalım" dediğiniz zaman, orada yazılı hukuka belki de uygun hareket edebilirsiniz; ama yazılı olmayan evrensel kurallara son derece yanlış bir sonuca varmış olursunuz.

Çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ederim.

Prof. Tekinel, buyurun.

Prof. Dr. Ünal TEKİNALP: Ben tüm konuşmacıları zevkle dinledim, bütün konuşmacılara teşekkür ediyorum; çünkü kendileri bilinen konuları açıkladıklarını söyleseler de, geçmişten günümüze o kadar güzel derlediler ve söylediler ki ben şahsen hatırlamaktan da çok mutlu oldum ve bu bağlamda, bu şekilde kendi kendime yapar mıydım, bilmiyorum. Çok teşekkür ediyorum hepsine. Saat çok ilerledi, onun için sadece küçük bir noktadaki görüşümü iletmek istiyorum, sayın Hakan Baykal'ın konusuyla ilgili.

Avrupa Topluluğu'na katılım konusunda herkes büyük bir heyecan gösteriyor; yani bütün devletler gösteriyor, hatta artık Avrupa'da olmayan devletler de gösteriyor, Türkiye'nin küçücük bir parçası var, kendini haklı kılarak belki bu yaklaşımda bulundu; ama hiç irtibatı olmayanlar da istiyorlar. Demek ki bir istek var; bir hedef, iyi bir hedef. Biz de bu isteği gösterdik. Ve girmek istiyorum; ama sayın konuşmacının söylediğine göre, Anayasa engel. Diğer devletlerin anayasalarında egemenlik konusunda, mahkemeler konusunda, onların bağımsızlığı konusunda hiç mi hüküm yoktu? Hepsinde vardı, hepsinde vardı ve bu aşıldı, hem de bir şekilde değil; anayasa değiştirilerek aşıldı çoğunda. Yani onun için

bu böyle feci bir şey değil, yani Türkiye'nin de yapabileceği. Ama daha iyi anlatalım Avrupa hukukunu, olabilir, 40 yıldır anlatmadır, önümüzdeki 3-5 yılda anlatmaya çalışalım; yani bu 40 yıldan beri yapmamız gereken bir şeydi. O konuda bir tenkit yürütülebilir gerçekten.

Bir diğer küçük nokta da şu: Evet, yetkileri devredeceğiz. Hepsini değil, devlet olarak tüm yetkilerimizi değil; bir kısım yetkileri gerçekten Avrupa organlarına devredeceğiz. Ama bu acaba gerçek bir devir mi, hiç mi katkımız olmayacak orada? Bütün organlarda temsil edileceğiz, bunu küçümsemek lazım, başımıza ne geliyorsa aslında birtakım organlarda temsil edilememekten geliyor; yani orada yetkiyi paylaştığımızda kaybettiklerimizi bulacağız diye düşünüyorum. Bu konuda sayın konuşmacının görüşü ne olurdu, onu öğrenmek istedim. Yani kaybettiğimiz yetkiyi orada bulmamızın hiçbir yararlı yanı yok mu? Bence Avrupa Topluluğu'na katılmamızın, AB'ye girmemizin en önemli yararlarından birisi o organlara katılmak olacaktır. Tabii bu zorlukları getiriyor, çok mevzuat var; ama bu bütün yeni katılımcılar için söz konusu. Hatta ilk başlarda bütün o 6 üye devlet fevkalade zorluklara düştüler, bütün isteklerine rağmen, çok uğraştılar. Tabii ki onların tecrübelerinden de yararlanacağız.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Buyurunuz.

Remzi ALTINPOLAT (Ankara Hukuk Fakültesi Uluslararası Hukuk Yüksek Lisans Öğrencisi): Genelde hukuk tekniği üzerine konuşuldu ya da hukuki tartışmalar yapıldı da; yani biraz da uluslararası ilişkiler veya sosyolojik boyutuna bakarsak, bizim Avrupa Birliği'yle, daha doğrusu Avrupa'yla ilişkimiz bir aşk ve nefret ilişkisi. Bu çerçevede Kaan Durkan kitabının başlığı olarak bir metafor kullanmıştı, bir Türk sanat müziği makamına yönelik olarak, hani kürdili hicazkar vardır, bizim de Türklü hicazkarımız var; bu da "*Avrupa, Avrupa, duy sesimizi*". Yalnız Türkiye'nin değil, bütün Batı dışı toplumların yaşamaya çalıştığı modernleşme, o travmatik

TARTIŞMA

süreç içerisinde Avrupa karşısındaki gerek ona taraf olalım, gerek karşı çıkalım, bir kompleksimiz var. Bu çerçeve içerisinde değişik şekillerde kendimizi konumlandırıyoruz. Diğer kesimler, benim için çok önemli değil; ama mesele, sol, sosyal demokrat ya da Kemalist kesim ya da sivil toplumlular, bunlar arasındaki tartışmalarda karşı çıkarlar veyahut da onu savunanlar -sol içerisinde- Avrupa Birliği'ni savunuyorlar veyahut da "Cumhuriyet'i, devrimci Cumhuriyet'imizi koruyalım" diyorlar; ama bu ikisinin de burjuva kapitalist devlet biçiminin bir ürünü olduğunu nedense es geçiyorlar, herhalde. Sosyal bilimlerde moda kavramlar var. "1960'larda, 1970'lerde emperyalizm veya kapitalizm ya da burjuva devlet biçimi tartışılırken, bugün bunları tartışmaya gerek yok, o zaman bunun üstünü örtelim". Hiç gerek yok, değil mi? Devrimci Cumhuriyet'imizi savunalım; bu bir burjuva devlet biçimi ya da Avrupa Birliği'ni savunalım, bu da kapitalist bir devlet biçimi. Bunları hiç görmeden, bir körler sağırlar diyalogu şeklinde bir tartışma yapalım. Turgut Tarhanlı'nun görüşlerini istiyorum ve Ferih Hakan Baykal'dan bu konudaki görüşlerini istiyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Buyurun.

Mehmet Handan SURLU (Yargıtay 14. Hukuk Dairesi Başkanı): Ben sayın Tarhanlı'dan, eğer yanlış anlamadıysam, "uygulama açısından hukuk eşittir devlet, uygulamacılar bu açıdan bakıyorlar" diye söyledi. Bu konuda söyleyeceklerimi rahat konuşabilmem açısından bazı somut örneklerle konuyu açarsa, çok sevineceğim. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim. Başka soru sormak isteyen yok. Ben şimdi aynı sırayla panelistlere söz vereceğim, kendilerine yöneltilmiş olan soruları kısaca cevaplamalarını rica ediyorum.

Sayın Prof. Çelikel, buyurun.

Prof. Aysel ÇELİKEL: Sayın Kartal'a cevap vereyim. Ben dedim ki "ne kadar çok yasak koyarsanız, yasaklar o kadar

çok sorun olmaya devam ediyor toplumda". Gerçekten öyle. "Hukuk, iç ve dış barışın sağlanmasında en etkili araçlardan bir tanesi" demiştim. Ama hangi hukuk? Mutlaka demokratik hukuktan bahsediyorum; çünkü her devletin bir hukuku var. Ancak demokratik bir hukuk düzeni getirirseniz, herkes kendi özgürlüğü ve haklarını kullanma olanağı içerisinde daha mutlu olabilir. Cumhuriyet dönemi bir devrim dönemidir. Yeni nesiller hayata geçtiği zaman çağın gereklerine uygun demokratikleşmenin şartlarına uymalıydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insan hakları yeni bir içerik kazandı ve ona dayalı olarak hukuksal düzenlemeler bütün uygar ülkelerde ulaşılmak istenilen bir özlem halinde yerini aldı. Türkiye bu konuda geç kalmıştır. Ama doğru bir felsefeden hareket etmiştir; Cumhuriyet'i korumak. Ama nereye kadar korumak? Cumhuriyet'i korumak uğruna özgürlükleri ne kadar kısıtlayabileceksiniz?

İşte sorunlarımızın kökeninde ideolojik bakış açısının olduğunu biliyoruz. Aynı zamanda etkin bir milliyetçilik duygusunun da olduğunu biliyoruz. Bu dünyanın her yerinde her toplumda vardır ve bunu önleyemezsiniz. Ne yaparsanız yapın, ister büyük yasakları koyun, isterseniz büyük özgürlükler verin, o her zaman varolacaktır; ama insanları mutlu etmek de mutlaka bu getirmiş olduğumuz yasakların yavaş yavaş kaldırılmasıyla şeye bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Eğer daha özgürlükçü bir ortama daha önce geçebilmiş olsaydık, toplumsal barışın sağlanmasında daha çok başarı kazanmış olacaktık diye düşünüyorum. Sanıyorum ki bu düşüncem, yanlış bir düşünce değil. Ne kadar çok yasak getirirseniz, "bir davranış, o yasağın içine giriyor mu, girmiyor mu; öyle mi olmalı, böyle mi olmalı" ve sürekli yeni bir tartışma ortamı yaratıyor. Küreselleşmenin motor gücüyle birlikte bütün bu kavramlar dünyaya yayılırken ve iletişim teknolojisinin de olağanüstü gelişmesi buna eklenirken, biz Türkiye olarak bu gelişmenin dışında kalamayız, bu toplum bu gelişmenin dışında kalamazdı. Onun için sorunların çözümünde ben tabii ki etkin devlet, ama özgürlükler olmalıdır diyorum.

Teşekkür ederim.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum.

Sayın Prof. Azrak, buyurun.

Prof. Dr. Ülkü AZRAK: Teşekkür ederim.

Sayın Soysal hocamız terminoloji konusunda benimle Tarhanlı'nın aynı şeyi paylaştığını söyledi. Bilmiyorum, hatırlamıyorum, o deyimini kullandığımı hatırlamıyorum, belki bir yanlışlık oldu, bilemiyorum; y ani kendi kaderini belirleme, ben de katılıyorum tabii aslında, yani "*kendi kendimizi belirleme*" yaklaşımı daha sağlıklı bir yaklaşım gibi geliyor.

İzin verirseniz, burada konuşulan hususlardan bir iki noktaya değinmek istiyorum.

Oturum Başkanı: Buyurun.

Prof. Dr. Ülkü AZRAK: Bir kere bu süpranasyonelite meselesi, ulusüstülük zaten içinde bulunduğumuz süreç, bizim. Bu süreci biz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisine ilişkin sözleşmeyi imzalamakla kabul ettik diye düşünüyorum, yani bu sırf Avrupa Birliği'yle gelecek bir kavram değil Türkiye'ye. Biz İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararların da bağlayıcılığını kabul etmiş durumdayız. Onun için zaten süpranasyonelite Türk hukuk sistemi içine girmiştir. Yalnız yetki devri meselesine gelince, yetki devri meselesine biraz daha farklı biçimde yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum. Yani Anayasa değiştirilir, Avrupa anayasalarında olduğu gibi yasama yetkisinin ve egemenliğin halkımıza ait olduğu söylenir; ama Avrupa anayasalarında değişiklik yapılırken, Avrupa hukuku konusunda istisnaların da egemenlik istisnası olduğuna dair hükümler konuldu o anayasalara; Alman Anayasası'nda da var, başka ülkelerin anayasasında da var. Bu sorun değil, ama yetki devri tabiri pek doğru değil. Yetkinin kendisi devredilmiyor; çünkü bu aslında çok ağır bir şeydir, yetki devri. Çünkü yetki devredildiği zaman, delegasyon yapıldığı zaman o yetkiye bir daha dönme imkanı yoktur o devletin, hiçbir organın da dönme imkanı yoktur; kime devretmişse, hangi

organa devretmişse, ancak o kullanabilir. Ama durum öyle değil, Avrupa hukukunda da durum öyle değil. Yetki devri değil, yetkinin kullanımının bazı hususlarda sınırlanması ve o kullanımın bazı hususlarda Avrupa organları tarafından yapılacağına dair bir istisnadır bu. Bu itibarla şimdi global bir yetki devri yaklaşımıyla insanlarımızı biraz böyle çekingenliğe sokmak pek doğru değil gibi geliyor bana.

Türkiye'nin hareket noktası yanlış olmuştur, gerçekten yanlış hareket etmiştir. Bu Avrupa Birliği'ne eşit bir hukuk üyesi olarak girme yaklaşımını Türkiye pek gösterememiştir. Nerede gösterememiştir? Gümrük Birliği'yle çok yanlış bir adım atmıştır. Ona karşı deklarasyonun altına ilk imza atanlardan biriyim ben; çünkü o dönemde iktisat bilimiyle uğraşan bir bilim kadınının başkanlığındaki hükümet sırf siyasi prestij; yani *"bunu ben yaptım, Gümrük Birliği'ni gerçekleştirdim"* amacıyla paldır kültür gümrük birliğine soktu Türkiye'yi. Bakınız, nasıl bir yanlış hakim oldu. Denildi ki *"Gümrük Birliği, Avrupa Birliği'nin entry chambre'ıdır, ön odasıdır"*. Asla böyle bir şey yok; çünkü Türkiye Gümrük Birliği'ni imzaladıktan sonra Avrupa Birliği'ne alınan Avusturya'nın böyle bir aşamadan geçmediğini herkes biliyor. O iktidar Türkiye'yi Büyük bir yanlışlığa sürüklüştür. Şimdi reperküsyonlarını başka taraflarda hissediyoruz, zayıfız; yani tartışma gücümüz zayıf, pazarlık gücümüz zayıf. Oradan başladı o yanlışlıklar ve devam ediyor bundan sonra. O bakımdan Avrupa Birliği'ne girerken herhalde Gümrük Birliği'nden önceki kadar güçlü olamayız. Ankara Anlaşması'nda olduğumuz kadar güçlü olamayacağız, onu bilmemiz lazım. Bunun şartlarını çok iyi hazırlamamız icap eder, eğer gireceksek.

Şunu eklemek istiyorum: Barolar Birliği'nin geçen yıl yaptığı bir toplantı vardı, uluslararası bir toplantı, bu toplantıya şimdi Avrupa Birliği'ne aday olan ülkelerin temsilcileri iştirak ettiler; bilim adamları, Anayasa Mahkemesi Başkanı gibi birtakım şeyler; Balkan ülkeleri ve Orta Avrupa ülkelerinin temsilcileri. Büyük bir merakla gittim oraya, onu izledim, başından sonuna kadar dikkatle izledim. Her biri kendi prob-

TARTIŞMA

lemelerini anlattı, Avrupa Birliği'ne girmeden önceki sorunlarını anlattı, gayet ilginç birtakım konturlar orada ortaya çıktı. Onların hukuku bizden geri; yani bir Polonya'nın temsilcisi çıktı, "biz şimdi kamulaştırmalara bedel ödenmesini kabul ettik" dedi. Siz neden bahsediyorsunuz? Türkiye'de kamulaştırmalara bedel ödenmesi 30'lu yılların mevzuatıyla kabul edilmiş bir şey. Arkadaşlar, bu kadar alttan almalıyım. Türk hukuku bazılarının düşündüğü kadar da geri, kötü bir hukuk sistemi değil. Uygulamadaki aksaklıkları düzeltmek lazım, onun için de hukuk kültürüne hakim, egemen olan uygulayıcıları yetiştirmek; sorunumuz bu bence.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Turgut TARHANLI: Şimdi isterseniz sayın Sosyal'ın işaret ettiği terim konusuna değineyim. Bu konu aslında Türkçe'de gerçekten biraz karmaşık, zira biliyorsunuz Türkçe'de telaffuzu self-determinasyon diye de adlandırılıyor, bu da bir garabettir; yani İngilizce ön takıyla Fransızca telaffuz. Kendileri de ifade ettiler, auto-determination'dur Fransızca, İngilizce self-determination. İlla da "self-determination" denilecekse, sonunda "syon" diye telaffuz etmemek gerekir, pek hoş bir şey çıkmıyor ortaya. Türkçe aslında ifade itibariyle ben katılıyorum kendilerine, ifade vurgusu itibariyle; fakat zannediyorum terimin Türkçe'de ki tarihi itibariyle, yani o Türkiye Devleti'nin oluşumuna giden yoldaki beyannamele-re de baktığınız zaman "milletin mukadderatını tayini" diye bir ifade vardır. O bizim sanki siyasi ve hukuki terminolojimizde gelenekselleşti gibi görünüyor adeta; fakat o dönem açısından belki etimolojik olarak bakıldığında çok isabetsiz de olmayabilir. Yani "geleceği, mukadderatı" derken, belki ona çok uhrevi bir anlam yüküyle de düşünmemek gerekir. Geleceği görebilmek; bu bugün de geçerli aslında, kendinizin geleceğini görebilmeniz önemlidir. Bugünkü anlamıyla da baktığımız zaman, insan hakkı çerçevesinde de baktığımız zaman, aslında bu nedenledir ki 1966, o ikiz sözleşmelerin ilk maddelerine konuşmuştur; çünkü diğerlerinin hepsi aslında buna bağlıdır, geleceği görebilme imkanı, bütün hak ve özgürlüklerin güç-

lü icrası bu hakkın icrasına bağlı. Ama doğrusunu isterseniz tabii bugün belki sizin terim önerinizi ben dikkate alıyorum kendi adıma, kendini belirleme hakkı hoş da geliyor kulağa ve kısa ve önemli de geliyor. Bu halkın açısından olduğu gibi, bireysel anlamda da... Nitekim bu hakkın aslında öznesi çok boyutlardadır; yani birey, birey toplulukları, halk, ulus, değişik ölçekte tartışılabilir ve anlamlandırılabilir. Bu uyarınız için teşekkür ederim ayrıca.

Sayın Abadan-Unat'ın sorusu aslında bununla bağdaşiyor gibi görünüyor bana; yani yurttaşlık kavramının yeniden tartışılması, düşünülmesi konusu. Zannediyorum o yurttaş kavramının, mesela bir vatandaşlık kanunu bağlamında düşünülen bir vatandaşlık ilişkisi, bir uyrukluk ilişkisinin ifadesinin ötesinde, o hukuki bağın ötesinde yurttaş diye adlandırdığımız ya da tanımladığımız kişinin aslında o kendini belirleme olanaklarını kullanabilen ve böyle bir ortam içinde hareket edebilme kabiliyetine sahip; fakat aynı zamanda ortamın da buna müsait kılınması için de mücadele eden kişi olarak düşünülmesi gerekir. Bu dolayısıyla hem belki kendini özne olarak belirleme anlamı taşıdığı kadar, kendi çevresini ve topluma yönelik de anlam taşıyan bir sorumluluğu ifade ediyor. Dolayısıyla biraz Türkiye'de yurttaş, yurttaşlık veya vatandaşlık kavramı hatta belki vatandaş ve yurttaş arasında da bir anlam yükü farklılığı var gibi. Türkçe kullanımını dikkate alırsanız, yurttaş biraz daha bu haklara yakın dururken, vatandaş biraz daha sanki bir ulus-devletin bireyi, belli hukuki bağlarla devlete bağlı kılınmış bir anlama sahip gibi düşünülebiliyor, tartışılabilir. Ama ben biraz önce belirttiğim anlamda bir tartışmanın olabileceği kanısındayım, en azından böyle bir yaklaşımın olduğunu düşünüyorum.

Diğer bir soru, zannediyorum soru olarak yorumlar dışında, hukuk fakültesi doktora öğrencisinin. İkimize yönelikti o, kısmen ben söyleyeyim. Evet, böyle bir tartışma var, ama bu tartışmayı Türkiye'de gördüğüm kadarıyla bütün çevreler, özellikle Avrupa Birliği'yle tam üyelik süreci içinde bir ilişkiyi değerlendirdiğinizde, bir tür güçlendirme motifi gibi,

TARTIŞMA yani güçlendirme kavramını, bu “*empowerment*” kavramını yüreklendirme, güçlendirme diye düşünebiliriz. İnsan hakları hukukundaki yani kendi konumlarını görece daha tahkim etmek, ülke içindeki siyasi, sosyal, ekonomik ilişkiler bağlamında değerlendiren bütün kesimlerde öyle bir güçlendirme motifi belirgin oluyor. Aslına bakarsınız, bu siyasi bir motif ve bir taktik niteliği taşıyabilir. Siyasi avantajları göz önünde tutan bir yaklaşım olabilir. O nedenle de AB’nin ideolojik bağlamda belli ideolojiler perspektifinden değerlendirilmesi, bu bağlamda şu aşamada belki görülüyor; dışarıdan bir tespit olarak, gözlem olarak bunu aktarıyorum. Ama bunu yapanlar da olduğunu görüyorum. Belki daha dar marjinal gruplar da olsa, yani söylediğiniz anlamda burjuva ideolojisi vesaire. Zannediyorum, soğuk savaş dünyası biraz daha farklı bir dünya, yani çok fazla kamplaşmanın etkisinde tanımların ortaya dökülmediği bir dünya, biraz başka şeyler aranıyor.

Sayın Yargıtay Daire Başkanı’nun sorularıydı. Evet, belki şöyle düşünmek gerekir: -Tabii, süre darlığı içinde bu konuları çok fazla derinlemesine açıklamaktan alıkoyuyor.- Devlet eşittir hukuk diye baktığımız zaman, bütün bu demokratikleşme sürecinde aslında tamamen karşı bir söylemi ortaya koymuş oluyoruz. Şu demek değil: Devlet hukuki bir yapı, hukuki bir karaktere sahip değil mi? Evet. Devlet hukukun üstünlüğü bağlamında, hatta Anayasa hukuk devleti diye tanımlanan bir biçimde teşhis edilmesi ve icraatı da hukukla ölçülmemeli mi? Tabii ki evet. Ama hukuktan belki burada kastım, pozitif hukuk, yani “*pozitif hukuk sadece devlet faaliyetlerinin bir ürünüdür*” diye gördüğümüz zaman, pozitif hukuku sadece devletin hukuk üretme birimlerinin içine hapsedmiş oluruz ki bu demokratik teori anlamında buna uygun bir söylem niteliğini taşımaz.

Burada mesela, yakın tarihten bir örnek vermek isterim: 1960’larda Amerika Birleşik Devletleri bugün de tartışıldığı gibi Vietnam’ı işgal etmişti. Buna karşı uluslararası toplumsal bir direniş baş gösterdi ve ünlü İngiliz filozof, düşünür Bertrand Russell’in başkanlığında, -sayın Abadan-Unat, hocaları

olarak Mehmet Ali Aybar'dan söz etti- Mehmet Ali Aybar'ın da üyesi olduğu bir mahkeme kuruldu. Bu entelektüellerden oluşan uluslararası bir mahkeme. Bu mahkeme Paris'te faaliyetine geçecekti ve mahkemenin başkanı da ünlü Fransız düşünür Jean Paul Sartre. Sartre, bu durumu o dönemin Fransız Cumhurbaşkanı De Gaulle'e bildirir. Fahri bir mahkeme ve Amerika'nın Vietnam'daki savaş suçlarını yargılayıp, ortaya dökcekler. De Gaulle'ün Sartre bir cevabı vardır, der ki: *"Buna müsaade edemem, çünkü biliyorsunuz, adalet ve hukuk ancak devletten neşet eder. Bu tür oluşum imkan vermemiz mümkün değildir"*. Pozitivist açıdan baktığınız zaman, evet; ama burada söz konusu olan aslında Russel Mahkemesi'nin de işaret ettiği bir hukuk vardır, yani onlar bir tür farklı bir hukuku Amerika'nın egemenliğini sorgulamak anlamında kullanmıyorlar, ama orada başka bir referans var. O referans, *"sadece devlet işlem ve eylemleri eşittir hukuk ve uyulması gereken faaliyetler budur"* değil; onun meşruiyetini alacağı bir başka kaynağa ihtiyaç var. O halk, halkın kendisi. Zaten devletin o hukuk gücünü oluşturmasının kökeninde de bu vurgunun olması lazım. O nedenle benim burada kastettiğim büyük ölçüde böyle bir meşruiyeti, devletin hukuki faaliyetlerine meşruiyetini kazandıracak bir toplumsal gücün, halk gücünün varlığına işaret etmemiz. Bu nasıl olacaktır? Tabii, bu herkesin kendi hukukunu ilan edip, belli adacıklar halinde yaşama değil, bunu kastetmiyorum. Kastettiğim, o devletin faaliyetlerinin meşruiyet ekseninde yürümesini kolaylaştırıcı toplumsal örgütlenmenin de -o hak ve özgürlükler bağlamında olacak bir şeydir zaten- görünür olması. Bu aslında *"kendini belirleme süreci"* dediğimiz sürecin de ta kendisidir. Dolayısıyla, belki öyle de bağlamak bu noktada uygun olabilir.

Bakın, burada bir adil denge vardır, yani devlet açısından da, kişilerin hakları açısından bakma arasında bir adil denge kurmak zorundasınız. Bu adil denge özellikle nerede söz konusu olabilir? Mesela, bu bir haklar tartışmasında çok daha ön plandadır. Ama daha dolaylı olarak belki tartışılan bir konuda, mesela bir rekabet yaşağı konusunda, daha ekonomik ticari alana ilişkin, onun teknik yönlerine ilişkin konularda bi-

TARTIŞMA

raz daha uzaklaşıyor. Biz bunun örnekleriyle çok karşılaştık. Benim çok değil iki yıl öncesinde Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu o karardaki 5 muhalif yargıcın görüşünün hiç de haklar cephesinde olmadığını takdir edersiniz.

Burada benim vurgulamak istediğim, uyum çerçevesinde yargının sahip olması gereken haklar bakışıdır. Sizin verdiğiniz örneğin karşısında belki ondan çok daha fazla başka örneği ben de verebilirim, ama mesele bu değil. Cımbızla çekip örnekleri masa üstüne sergilememiz değil, bunun rutin yargının etkili işlevini gerçekleştirmesidir. Bakın, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde, bizim vergi ödemelerimizle ödenen tazminata yol açan o ihlallerin büyük ölçüde temelinde Türkiye adliyesinin yeterli etkili bir işlevi yerine getirememesi vardır.

Örneğin, Türkiye'de Doğu Anadolu'da bir kahve baskını sonrasında, kahve baskınına gerçekleştiren kişilere dair trafik raporları, otomobil plakası, kişilerin eşkalleri tespit edilmiş olmasına rağmen, oradaki savcının bunları adli soruşturmada dikkate almaması, Türkiye'ye tazminat ve mahkumiyet olarak dönmüştür. Siz böyle bir savcılık faaliyetinin, adliyenin işlevleri arasında bulunabileceğini düşünüyor musunuz? Balistik raporları ve otopsi raporları, üstelik de güvenlik görevlilerinin öldürüldüğü, PKK silahlarıyla öldürüldüğü bir vakada, o güvenlik personelinin olaydaki balistik raporları yapılmaması veyahut otopsi raporlarının alınmaması ki bu sonuçta devlete dönecektir. Niye yapılmamıştır? Yani ben bunları sorabilirim, size sormuyorum, ama bunun olmaması lazım; kastettiğim budur. Burada bunun olmaması, yapılmaması nedir? Devletin bu işleri yerine getiren görevlilerinin o hukuk devleti anlayışına uygun -birtakım nedenlerle bilemiyorum, o vakalarda şu olmuştur, bu olmuştur- çalışmamasıdır.

Nitekim, Katılım Ortaklığı 2000 ve 2003 metinlerinde karşımıza bu nasıl çıkıyor? Adliyenin işlevlerinin, etkinliğinin artırılması. Adliyenin etkinliğini artırdığımız ölçüde, biz Strasbourg'a gitmeyeceğiz, kirli çamaşırları burada yıkacağız. Bizim yaptığımız nedir? Kirli çamaşırlarımızı Fransa'ya

götürüp orada yıkıyoruz. Bu hem çok pahalı, hem de aynı zamanda ele güne çamaşırlarımızı teşhir etmek açısından hiç yakışıklı bir davranış biçimi de değil; kastettiğim bu. Önemli örnekler var, fakat tersi de var.

Şunu söyleyeyim; yaşam hakkına ilişkin adliye bu şekilde çalışmaz, söz konusu olan yaşam hakkıdır.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Ferit Hakan BAYKAL: Ben yine sona kaldım, kaderim bu. İnşallah, sizi çok fazla sıkmadan cevap verebildiğim kadar cevap vermeye çalışacağım.

Sayın Nermin Abadan-Unat'ın bir sorusu vardı: Barışçı yollardan Anayasa'yı nasıl değiştirmek mümkün olabilir? "*Anayasa şu anda müsaait değil*" dediğimi söyleyerek, barışçı yoldan bunun nasıl olabileceğini sordu. Bu aslında çok basit; önce halkın bilinçlendirilmesi lazım, yani Avrupa Birliği kurumlarının halka öğretilmesi lazım. Bilinçlendirdikten sonra, özgün düşünme kabiliyetine kavuşturulduktan sonra da, bu çok kolay, bir halk oylaması veya referandum yapılabilir. Referandum yapılmasına ilişkin bir kanun çıkartılır, halkın görüşü alınır ve onun sonucunda anayasada değişiklik yapılır.

Ben burada bir noktaya daha değinmek istiyorum: Anayasa'da bu hükümler mevcutken, süpranasyonal bir yapıyla bu denli ilişkiye girmek ve ona tam üyelik çerçevesinde çalışmayı ben hukuka aykırı buluyorum. Bir hukukçu olarak, o zaman bu Anayasa'nın hiçe sayılmasıdır. Kişi ve kuruluşları bağlayan belgeyse, anayasanın üstünlüğü varsa, o zaman nasıl yapıyorsun? Bunu istediğim zaman değiştiririz. Bu mantıkla bakarsak, Yüksek Seçim Kurulu'nun değerlendirmesi gibi bir sonuca da varabiliriz, yani ben bunu bir hukukçu olarak doğru bulmuyorum, yeri gelince onu söyleyeceğim.

TARTIŞMA

Sizin sorunuzu cevap verebildim mi; bilemiyorum. Ama ben barışçı yoldan ancak bu şekilde olacağına inanıyorum. Anayasa'nın değiştirilmesi de gerçekten Türk milleti bunu istiyorsa olmalı, birileri millet adına karar vermemeli. Bugün verilen rakamlar yanıltıcıdır, yalandır. *"Avrupa Birliği'ni halkın yüzde 70'i istiyor"*. Kime sordunuz, hangi halka sordunuz? Bakın, bütün Avrupa Birliği'yle ilgili, Macaristan'a, Polonya'ya, birçok devletin katılımıyla ilgili makalelere bakın, hepsinde aynı rakam telaffuz edilir, *"yapılan kamuoyu araştırmalarında, halkın yüzde 70'i istemektedir"*. Kim yapıyor bu kamuoyu araştırmasını? Bunun finansal desteğini kim veriyor, parasını kim veriyor? Avrupa Birliği sivil toplum örgütlerine ne kadar para akıtıyor. Mali protokolle Türkiye'ye parayı vermeyen, *"vereceğim"* dediği halde vermeyen Avrupa Birliği, acaba bizim buradaki sivil toplum örgütlerine ne kadar para veriyor? Hiç araştırdık mı? Burada Avrupa Birliği'nin sözcülüğünü yapan birçok insanlar karşınıza çıkıyor, sebep budur. Dolayısıyla, Anayasa'nın da değiştirilmesi için halkın önce bilinçlendirilmesi, gerçekten Türkiye halkı Türk milleti bunu istiyor ise, o zaman oraya girilmesi gerekir. Bunun karşılığında ne verilecektir, hangi fedakarlıklarda bulunulacaktır?

Buradan sayın Soysal'ın sorusunun değerlendirilmesine geliyorum. Avrupa Birliği bize çifte standartlar uyguluyor. Biz bunu hak ediyor muyuz? Kendi davranışlarımızla maalesef hak ediyoruz. Ama nereye bakarsanız bakın, işçilerin serbest dolaşımı... Ankara'yla Brüksel arasındaki temel sorunlardan biri neydi? İşçilerin serbest dolaşımı. Ortaklık anlaşmasında var bu, ama Almanya buna karşı çıktı ve birbirini takip eden hükümetler de karşı çıktı. 1986'dan sonra bir daha biz sesimizi çıkarmadık. Anlaşmadan kaynaklanan bir hakkımızı biz kullanamıyoruz, kullanmak istemiyoruz, çünkü teslimiyetçi bir yapımız var. Belirli bir beklentimiz var ve biz bu beklentimizi Avrupa Birliği'ne gösteriyoruz, yani elimizi açık oynuyoruz. Hiçbir tedbir almadan, ekonomik konuda, siyasi konularda, kültürel konularda biz maalesef, *"ille üye olalım"* diye belirli bir noktadan gidebiliyoruz.

Avrupa Birliği'nin bize çifte standartları neler? Basit bir örnek daha söyleyeyim: Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin Irak'a müdahalesinin ortaklarından biri İtalya, şimdi yeni üye olacaklardan Polonya. İşin arkasında İspanya da var. Bu devletlere bakın, İngiltere'ye, İtalya'ya, İspanya'ya, Polonya'ya bakın, bunlarla ilgili hiçbir değerlendirme yok. Türkiye'nin Irak'a müdahalesi söz konusu olacağı dönemde ki kendi ülkesel bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı için gerekirse bu yapılacaktı, yoksa Amerika istediği için değil.

Oturum Başkanı: Biraz özetleyelim, çünkü öteki toplantı başlamak üzere.

Prof. Dr. Ferit Hakan BAYKAL: O zaman isterseniz kese-yim, ben daha fazla cevap vermeyeyim. O soruları kişi kişiye cevaplayayım, çünkü benim biraz bu konuda haksızlığa uğradığımı düşünüyorum, ama hakkımı helal ediyorum.

Peki burada kesiyorum.

(Alkışlar)

Oturum Başkanı: Bütün konuşmacılara, soru soranlara çok teşekkür ediyoruz.

Konu çok sorunlu bir konu, çok tartışılması gereken konular var. Onun için biz de programımızı bir türlü bitiremedik. Ama bundan da çok yarar sağladık.

Herkese tekrar teşekkür ediyorum.

BİLİM ve EĞİTİM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İpek GÜRKAYNAK

Av. Zeki EKMEK (Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı): Saygıdeğer konuklar; Türkiye Barolar Birliği'nin Cumhuriyet'in 80. yılı nedeniyle düzenlemiş olduğu etkinliklerin ikinci gününde bilim ve eğitim konulu toplantıyı başlatıyoruz.

ZEKİ EKMEK'İN
KONUŞMASI

Konuşmacılar; Prof. Dr. İpek Gürkaynak, Gürkaynak Yurttaşlık Enstitüsü; Prof. Dr. Ali Alpar, Sabancı Üniversitesi; Prof. Dr. Hasan Yazıcı, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Komonoloji ve İç Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanı; Prof. Dr. Bahattin Akşit, Orta Doğu Teknik Üniversitesi; Prof. Dr. Tosun Terzioğlu, Sabancı Üniversitesi.

Başarılar diliyorum, teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı (Prof. Dr. İpek GÜRKAYNAK): Çok teşekkür ederiz.

İPEK GÜRKAYNAK'IN
KONUŞMASI

Ben, ilk konuşmacı olmak ve yeri ortada olmak dolayısıyla aynı zamanda oturum başkanlığı da yapıyor olacağım. İzin verirseniz şöyle bir şeyi hemen sizin huzurunuzda arkadaşlarımla paylaşayım. Konuşmacılarımızdan iki tanesi şu anda burada değil, Hasan Yazıcı ve Tosun Terzioğlu. Biz üçümüz arka arkaya başlayacağız. Öyle anlaşılıyor ki Tosun Terzioğlu, üç kişinin konuşması bitene kadar belki yetişecek, ama Hasan Bey yetişemeyecek gibi duruyor. İsimler okundu, şu anda burada olan arkadaşlarımız, Bahattin Akşit ve Ali Alpar.

Efendim, benden üniversite öncesi eğitim ve eleştirel düşünme konusunda bu nazik daveti aldığım zaman, dedim ki *"Ben eğitimci değilim yahut da alaylı eğitimciyim. Uzun yıllar Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde hocalık etmek dolayısıyla belki bir tür eğitimci olarak düşünülebilirim, ama art alanım itibariyle, yetiştirilişim itibariyle eğitimci değilim, sosyal psikologum. O nedenle de Cumhuriyet'in 80 yılı boyunca üniversite öncesi eğitimin nereden başlayıp nereye geldiği konusunda bir özetleme yapmak benim hadim değil. Ancak eleştirel düşünme, benim üstünde çalıştığım bir konu. O nedenle lütfen mümkünse ya başka bir arkadaş düşünün ya da ben yaparsam, üniversite öncesi eğitimde eleştirel düşünme*

İPEK GÜRKAYNAK'IN
KONUŞMASI

gibi bir şey söyleyin, eğitimde eleştirel düşünme demeyin, bunları ayrı ayrı ele almak gereği gibi bir şey doğmasın". Daveti yapan arkadaşta telefonda aynen de böyle söyledim. Bu konuda anlaşmıştık, ama burada yine bu açıklamayı yapma ihtiyacı duydum.

Belki de konuşmamın ağırlığı, eleştirel düşünme ve bunun örgün eğitim içerisinde ele alınışı meselesi olacak. Ama yine de Cumhuriyet'in 80. yılı dolayısıyla bu toplantının yapılmakta olduğunu göz önüne alarak ve her ne kadar "*eğitimci değilim*" filan dedimse de şuna benzer bir küçük çalışma yapmaya çalıştım: Şura kararlarını biraz inceleyerek, "*acaba uzaktan yakından eleştirel düşünmeye benzeyen birtakım kavramlar 'şûra'larda Cumhuriyet'in başından bu yana geçmiş mi ve geçmişse bunlar daha sonra uygulamaya acaba konulmuş mu?*" gibi bir küçük çalışma yapmaya çalıştım. Bununla ilgili sizlere bir şey söyleyerek başlayacağım, ondan sonra da eleştirel düşünme konusuna geçeceğim.

Yakın bir yıldan başlamak istiyorum: 1996 yılında yapılan 15. Milli Eğitim Şurası'nda, eğitim programlarının bilgi yüklenme karakterli yapısının değiştirilmesi gereği, bunun yerini bilgiye ulaşma tekniklerinin öğretilmesine, bilgiyi araştırma yolunun öğretilmesine bırakması gereği, 6., 7. ve 8. sınıflardaki seçilmiş derslere işlerlik kazandırılması gereği, bunların çeşitlendirilmesi gereği üzerinde durulmuş.

Başka neyin üzerinde durulmuş? "*Öğretim yöntemleri konusunda derslerin özelliklerine göre değişik ortamlar oluşturulması söz konusu olmalı. Yalnız geleneksel yöntemlerle değil, yani ezberci iletici yöntemlerle değil, şu şu şu yöntemlerle -'bildiğimiz daha çağcıl yöntemler sıralanmış'- eğitim yapılmasına geçilmeli. Eğitim ortamlarında sorumluluk, paylaşma, takım çalışması, özeleştirme yapabilme ve saire...*" denilmiş. "*Özeleştirme yapabilme, durum eleştirisi yapabilme*" gibi sözcükler kullanılmış, "*bunlar söz konusu olmalı*" denilmiş.

Bu demin okuduklarım Genel Kurul tutanakları. Ama bir üye, ezberci eğitimin ne kadar kötü bir şey olduğu, bundan

uzaklaşılması gerektiği konusunda önemli gördüğüm ve uzun bir konuşma yapmış. Aynı üye, sınavlarda onur sisteminin getirilmesinin, gençlerin yetişmesinde önemli bir ahlaki boyut kazandırıcı olacağıyla ilgili birtakım şeyler söylemiş. 1996 yılı, tekrar hatırlatıyorum, 15. Şura.

Aynı şûrada bir de şu var, bunu size okuyacağım. Bir üye de şöyle diyor: *“Bir de bir kelime üzerinde durmak istiyorum. Bu kelimenin çıkarılmasını, muadili benzeri bir kelimenin yerleştirilmesini arzu ediyorum; o da yaratmak, yaratıcılık, yaratıcılık kazandırmak”*. Demin buradan okumayı galiba unuttum, *“yaratıcılık ve ifade becerileri geliştirilmelidir, eğitim-öğretim öğrenci merkezli olmalıdır, yaratıcılık geliştirilmelidir”* diye bir şey var. Şimdi ona gönderme yapıyor ve muadili sözcük yerleştirilmesi gerektiğini söylüyor: *“Yaratmak, yaratıcılık, yaratıcılık kazandırmak, yaratıcılığı geliştirmek şeklindeki ifadelere büyük itirazım vardır. Bence bunların raporların tamamından çıkarılması gerekir. Mesele burada ‘yaratıcılık ve ifade becerileri geliştirilmeli’ denilmiştir. Efendim, yaratıcılık geliştirilmez, yaratıcı olunur. Bu ifade yalnız Cenabı Hakk için kullanılır, insanlar için kullanılamaz. Yani niyet için bir şey demiyorum, herhangi bir kötü kasıt herhalde burada yoktur, iyi niyetle konulmuş olmalıdır. Ancak kelime, mahiyeti itibarıyla iyi bir kelime değildir, insanlar için kullanılmayan bir kelimedir. Hepimizin aynı Allah’a inandığını varsayarak söylüyorum; yaratmak, yerine göre üretmek yahut istihsal etmek yahut ortaya çıkarmak olarak kullanılsın, bu ifadeler kullanılsın. Bu bir galattır, insanların hududunu aşan bir mana ve mahiyeti olan bu kelimeyi kullanmayınız”* diyor. 1996 yılındaki bir şûrada bir taraftan birileri neler söylerken, bir taraftan başka birisi neler söylüyor, bunu görmek, bence çok göz açıcı oluyor.

Buna mukabil 1929 yılına dönüyorum; ilk Mektepler Talimatname’sinden size bir parça okuyorum, beni heyecanlandıran birtakım laflar var burada, onları paylaşıyorum sizinle: *“Daha küçük yaşta talebe, terbiye ve nezaket dahilinde münakaşaya, fikrini kimseyi incitmeden müdafaaya, başkalarının kendi fikirlerine uymayan fikirlerini incinmeden dinlemeye, icabında yanlış bir kanaatini başkalarının ikazıyla üzülmeden düzeltmeye*

İPEK GÜRKAYNAK'IN
KONUŞMASI

alıştırılmalıdır. Bütün içtimai meziyetlerin ancak hayat içinde bilfiil tecrübe edilerek öğrenileceği ve itiyatların yalnız bu suretle teşekkül edeceği, bir an hatırdan çıkarılmamalı. Talebede husulü istenilen iyi huylar için öğüt, nutuk ve konferans tarikinden ziyade, onlar için böyle itiyatlar kazanmalarına müsait faaliyet zeminleri hazırlamak tarzına müracaat edilmelidir". Bu okuduğum 1929 yılı efendim.

Devam ediyorum: "Mektep haricindeki büyük cemiyetin işleri, faaliyetleri ve bunlarla alakadar olan müesseseler hakkına talebe, vâzih fikir ve uyanık alâka sahibi olmalıdır".

Yine devam ediyorum, başka bir parçası: "Ders kitapları, talebenin ezberlemesi için değildir, belki onun öğrenme faaliyetlerine yardım içindir. Talebe, ders mevzuunu derste öğrenir, onu zihninde köklendirmek, teferruâtıyla kavramak, unuttuğu cehdleri yeniden öğrenmek, uğradığı bir müşkülü halletmek için de kitaptan istifade eder. Kitabın pek mühim olan bu mahiyeti gözden kaçırılmamalıdır".

1931 yılında Sadettin Celal Anter, bir yazısında, baştan çocuklara iyi muamele edilmediği yolunda bir şeyler anlatıyor, öğretmenlerin görevinin bu olmadığı yolunda bir şeyler söyleyeceğini söylüyor ve şunları söylüyor: "Halbuki muallimin vazifesi, bozmak, kırmak, mahvetmek değil; bilakis birçok çocukların ekseriya kendilerinin de haberdar olmadıkları gizli kalmış kuvvet ve kabiliyetlerinin meydana çıkmasına çalışmak ve bu suretle onlardan kendilerine karşı itimat hissi hasıl ederek, yükselmek için cehd ve gayret yapmalarını temin etmektir. Muallimin vazifesi, esasen zeki ve kabiliyetli olan çocuklara muktedir oldukları malzemeyi cehtle, gayretle sarf ettirmekle beraber, daha az kabiliyetli, belki cesareti kırılmış, kendine itimadını kaybetmiş çocuklara itimat, ümit ve cesaret vermektir. Lazımdır ki mektep, çocukların hayatlarının en tatlı senelerini geçirecekleri mektep, ümitsizlik, neşesizlik, itimatsızlık tevlit eden, uyuşturucu ve öldürücü bir muhit haline gelmesin. Bilakis tam bir insan hayatı yaşamak zeoki tadılan, kuvvet, haz, ilham, ümit ve itimat veren neşeli bir faaliyet muhiti olsun".

Ben biraz sonra eleştirel düşünmeyle ilgili bir şeyler söylerken, okul binalarının da eleştirel düşünmeyi engelleyici

özellikler gösterdiğinden, fiziksel yapı olarak da birçok başka özellik yanında eleştirel düşünmeye okullarımızın uygun olmadığından söz edeceğim ve Füsun Üstel ve Sami Gülgöz'le birlikte yazdığımız bir makaleden büyük ölçüde alarak bir şeyler söyleyeceğim. Bu makale geçen yıl yazıldı, yani buraca Sadettin Celal Anter'den yaptığım 1931 alıntısından 60 yıl sonra yazdığımız bir makalede biz hâlâ aynı şeyleri söylüyoruz; *"çocukları öldüren değil, öğrenmeyi keyifli hale getiren, düşünmeyi mutluluk verici bir etkinlik olarak ele alan ortamların yaratılması gereklidir"* diyoruz. hâlâ bunları söylüyor olmamız, tabii epey acı.

Birinci şûradan başlayarak bütün şûralara bakıyorum; zaman zaman mesela ahlak eğitimi diye bir kavram geçiyor. Burada ahlak eğitiminin bugün din ve ahlak denildiği şeklindeki bir ahlak eğitimi olmadığı; daha olumlu, daha modern, daha iyi, düzgün anlamda bir ahlak eğitimi olduğunu gösteren konuşmalar geçiyor, zaman darlığı nedeniyle çok fazla okumaya yönelmek istemiyorum. *"Okulların çocukları iyi ahlaklı yapmak gibi bir görevi vardır"* denilmiyor da, *"çocukların özgürlüğü bir ahlak meselesi olarak ele alabilecekleri ortamlarda bulunmaları"* gibi sözler ediliyor.

Necdet Sakaoğlu'ndan bir alıntı yapıyorum size: *"Cumhuriyet boyunca yurttaşlık bilgisi, malumatı vataniye dersleri okullarda okutulmuş; öğretmen derste birtakım konuları anlatmasıyla çocuklarda hakimiyet, bağımsızlık, özgürlük, vicdan özgürlüğü ve saire gibi kavram ve duyguların gelişeceği zannedilmiş ve umulmuştur"* diyor. *"Temeli özgürlük fikri olan ahlak ilkeleri, oysa eğitim programlarına hiçbir zaman girememiştir"* diyor ve çok haklı olduğunu düşünüyorum.

Eğitim için genellikle yapılan bir tanım vardır; denir ki *"İstendik davranış değişikliği yaratma sürecidir eğitim"*. Geçmişte bu tanımı ilk duyduğum zamanlarda *"kimin istediği"* meselesini sorgulardım kafamda; *"peki istendik davranış değişikliği de kimin istediği davranışlara yönlendirmek?"* Şimdi artık bugünkü kafamla sadece kimin istediği davranış meselesini değil, bu tanımı baştan aşağı sorguluyorum ve diyorum ki bence

İPEK GÜRKAYNAK'IN
KONUŞMASI

eğitim, temelde öğrencinin mantığının, entelektüel gelişiminin ele alınması sürecidir. Bunun içinde birtakım konuların alan bilgisi olarak aktarılması, şu ya da bu biçimde verilmesi vardır, önemlidir ve saire. Ancak tümünün altyapısında, tümünün ortak paydası olarak düşünülmesi gereken şey, bir entelektüel gelişim meselesidir diye düşünüyorum. Mesele- nin en önemli kısmının, her bir öğrencinin görüşlerini açık, belirgin, spesifik, gerekçeli, tutarlı, mantıklı, hem derin, hem geniş, tüm, anlamlı, hakça biçimlerde ortaya koyabilmesi ve bu yolda eğitilmesi meselesidir diye düşünüyorum.

Birtakım insanlar, yabancı yayınlarda "guten kin" diye bir kavramdan söz ediyorlar. Bilemiyorum, iyi düşünme diye bir şey, Türkçe'de çok anlamlı değil, belki cins düşünme denilebilir; kalitesi iyi olan düşünme, süreci ve içeriği ve biçimiyle iyi kalitede düşünebilme, mantığını kullanabilme, yansıtabilme, uslamaya yapabileme. Birçok araştırma, örneğin eleştirel düşünebilen insanların kendi entelektüel gelişimlerini de önemseyen, bu konuda da eleştirel düşünebilen insanlar olduklarını gösteriyor. Bunun çok önemli bir şey olduğunu düşünüyorum. Yahut soru sormayı bilme, sorulan sorulara dikkatli ve amacına uygun yanıt verebilme, bakış açısı alabilme, bir düşüncenin veya bir davranış biçiminin doğurgularını, sonuçlarını önceden düşünebilme, nedenleri değerlendirebilme, uslamayarak değerlendirme yapabileme, -eleştirel düşünmenin kökeninde yattığını düşündüğüm şeyleri söylüyorum- uslamaya değer verme meselesi veya bir eleştirel ruha sahip olma meselesi.

Burada tabii söylemeye bile gerek yok, sizinki gibi bir dinleyici kitlesinin huzurunda; eleştirmek meselesinden söz etmiyoruz, eleştirel düşünmek, sorgulayarak düşünmek meselesinden söz ediyoruz. Biraz sonra bir tanım yapacağım size, Füsun ve Sami ile yaptığımız tanımı sizinle paylaşacağım. Ama mesela devam ediyorum; yargı oluşturabilme meselesinden söz ediyoruz, birtakım veriler, birtakım görüşler üzerine yargı oluşturabilme ve bunu yaparken eleştirel düşünme ölçütlerine dayanabilme, ölçüt kavramını önemseme,

kendi düşüncesini düzeltebilme, iyileştirebilme meselesinden söz ediyorum.

Burada şunu hemen söylemek lazım: Eleştirel düşünme, “*müfredata eleştirel düşünme dersi koyalım da öğretilim*” denilebilecek bir mesele değil. Eleştirel düşünme, yalnız sosyal bilim öğretmenlerinin şu veya bu niteliklere sahip olurlarsa çocuklarla, öğrencilerle paylaşabilecekleri bir şey hiç değil. Eleştirel düşünme, beden eğitiminden bilgisayara kadar, üniversite öncesi eğitimde söz konusu olan tüm alanlar, tüm konu alanları için geçerli olan bir mesele. Her alanda, beden eğitimi düşünerek söylüyorum, beden eğitimi derslerini eleştirel düşünmeyi geliştirecek biçimde yaptığını bildiğim insanlar var, yapıldığını bildiğim çalışmalar var. Onun için de alanların hocalarının “*bu benim işim değil*” diye düşünmelerinin çok yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu çok karışlaştığım bir şey, onun için burada dile getiriyorum.

Biz, 30 sayfaya yaklaşan bir makalenin bir noktasında varolan birtakım tanımlardan ve kendi düşüncelerimizden çıkarak kapsamlı bir şey söylemeye çalıştık, şöyle bir tanım yaptık: “*Eleştirel düşünme; bireylerin amaçlı olarak ve kendi kontrolleri altında yaptıkları, alışılmış olanın ve kalıpların tekrarının engellendiği, önyarguların, varsayımların ve sunulan her türlü bilginin sınındığı, değerlendirildiği, yargılandığı ve farklı yönlerinin, açılımlarının, anlamlarının ve sonuçlarının tartışıldığı, fikirlerin çözümlenip değerlendirildiği, akıl yürütme, mantık, uslaamlama ve karşılaştırmaların kullanıldığı ve sonucunda belli fikirlere ya da davranışlara varılan düşünme biçimidir*”.

Daha sonra ben, Ahmet Cemal'in Cumhuriyet Gazetesi'ndeki “*Odak Noktası*” sütununda çok sevdiğim bir eleştirel düşünme tanımıyla karşılaştım, onu da sizinle paylaşıyorum. Şöyle tanımlıyor Ahmet Cemal, kendi tanımı olarak sunuyor bunu: “*Eleştirel düşünebilen insan, kendisine ulaşan bütün iletile-ri, o iletinin hangi otoriteden, hangi kişiden ya da kalıplaşmalardan geldiğine bakmaksızın, kendi bilgiyle beslenmiş aklının süzgecinden de geçirdikten sonra değer yargılarına varabilen insandır*”. Bunun

İPEK GÜRKAYNAK'IN
KONUŞMASI

da çok doğru, değerli, önemli noktalara değinen bir tanım olduğunu düşünüyorum.

Ne gibi şeyler yapabiliyor eleştirel düşünen insanlar, ne gibi zihin işlemleri gerekiyor eleştirel düşünebilmek için? Sadece adlarını söylüyorum, açıklamaya girişmiyorum: Değişkenlerin ayırt edilmesi ve denetlenmesi, bilgideki eksiklikleri fark edebilmek, açık seçik tanımların gerekliliğini fark etmek, sonuca varan gerekçelerin ne denli güçlü olduklarını değerlendirebilmek, gerekçeleri tartabilmek, -tartma işlemi çok önemli- verilerden ve bulgulardan çıkarımlar yapabilmek, karar verirken akılcı kıstaslar kullanmak, anlamak için okumak, problem çözüme yaklaşımı.

Eleştirel düşünme neden önemli? Bireyleşme ve yurttaşlaşma; bunların her ikisi için de eleştirel düşünmenin önemli olduğunu düşünüyoruz. Düşünüyoruz derken hep tekrar ediyorum; bunlar salt bana ait fikirler değil, iki arkadaşımın yazdığı bir makaleden alıyorum. Bireyleşme konusunda şunu diyoruz: *"Eleştirel düşünme, kişinin kendi yaşamında en doğru çözümleri üretebilmesi, en doğru kararları verebilmesi için gerekli ve önemlidir; kişinin bağımsız düşünebilen, özgün ve özgür bir birey olabilmesi için önemlidir. Çocuğun toplumsallaşmasındaki en önemli iki kurumdan birinin okul olduğu düşünülürse, kesintisiz eğitim süresinin giderek artacağı da dikkate alınrsa, bireyleşme süreci içindeki kırılmayı okulda yakalamanın ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Bir başka deyişle okul, tüm öğeleriyle öğrencinin özgün ve özgür bir birey olabilmesi için gereken donanımı ona sağlamaya dönük bir kurum olabilmelidir"*.

Yurttaşlaşma konusunda da söylediğimiz şu: *"Eğer çağdaş demokrasilerin gereksinime duyduğu bireyler, toplumsal sorunlara duyarlı, toplumsal sorumluluk sahibi, her türlü dogmatik düşünceden uzak, etkin katılımı bilen ve isteyen, bilgili, akıllı katılımı başarabilen, kendi düşüncelerini oluşturabilen, başkalarınınkini veri, kanıt ve saireye dayanarak tutarlılık ve sağlamlılık bazında sorgulayıp değerlendirebilen, duygudaşlık sahibi, tartışma ve uzlaşma kültürüne sahip kişilerse, eleştirel düşünme, birey olmak gibi yurttaş olmanın da tam odak noktasında duruyor demektir"*. Günümüzde-

ki yurttaş profilinin siyasal ve hukuksal okuryazarlık, -yine bunları sadece ad söyleyerek geçiyorum, arzu edilirse soru-cevap noktasında tartışırız- etik anlayış, dili çözümleyebilme ve kullanabilme, sorun çözücü, uzlaşmacı, barış kültürü içerici, karar verme ve verilen kararlara uyma olgularını da bilen insanlardan geçtiğini söylüyoruz.

Bir son şeye değineceğim: Okullar ve eleştirel düşünme meselesine bakıldığı zaman, söylenmesi gereken yahut da yüzümüzü dönmemiz gereken çok alan var. Bunlardan birkaçını hızla sayayım, sadece bir tanesine döneceğim yüzümü, başka türlü yapmaya olanağım yok: Yasal düzenlemelere, mevzuata bakmak gerekir, yani ta ilköğretim yasasındaki nasıl bir insan istediğimizi gösteren sözcükleri ayıklamaktan işe başlamak gerekiyor. Öğretim programlarına bakmak gerekiyor, ders kitaplarına bakmak gerekiyor, okul binaları, fiziksel çevre meselesine bakmak gerekiyor ve öğretmen yetiştirme ve öğretmen nitelikleri konusuna bakmak gerekiyor. Bir okulun veyahut bir örgün eğitim sisteminin tüm bunlar yoluyla eleştirel düşünmeyi oluşturucu, pekiştirici, sürdürücü bir yapı kazanabileceğini düşünüyorum.

Bunlar arasında benim asıl alanıma yakın olan ya da daha fazla bildiğimi düşündüğüm alana yalnızca yöneleceğim, kalan zamanımda; o da öğretmen nitelikleri meselesi. Öğretmenin sınıf içinde eleştirel düşünmeyi olanaklı kılmak için yapabilecekleri, yapması gerekenler meselesi. Benim için bunların en başında gelen bir şeyi hemen paylaşayım sizinle: "Mış" gibi yapmamak gerekiyor. Benim öğretmenlerle olan çeşitli ilişkilerim, "her ne kadar eğitimci değilim" dediysem de yaşamımın son 15 yılında insan hakları eğitimiyle uğraştığım için özellikle, aşağı yukarı bin öğretmenle uzun sürelerle bir arada olma durumunda oldum. Benim görebildiğim kadarıyla "mış" gibi yapmak sorunuyla malulüz. Birtakım şeyleri yaptığımızı zannediyoruz, yapmadığımızın farkında bile değiliz. Öyle olduğu için de arkamıza dayanmış ve rahatız.

Örneğin zaman zaman yaptığımız insan hakları eğitimlerinde birtakım yöntemleri etkileşimsel, çocukları tartışmaya

İPEK GÜRKAYNAK'IN
KONUŞMASI

yönelten yöntemleri, paylaşıyoruz öğretmenlerle; yeni yöntemler, çağcıl yöntemler, farklı yöntemler. Daha başlarken, "biz zaten" diye başlayan birtakım şeyler alıyoruz öğretmenlerden; "biz zaten hep etkileşimsel yöntem kullanırız, biz zaten hep öğrenci odaklı, merkezli eğitim yapıyoruz, biz zaten hep tartışma yapıyoruz sınıfta". 5-6 gün bizimle birlikte olduktan sonra, giderken öğretmen diyorlar ki : "Biz zaten yapmıyormuşuz, bunu şimdi görüyoruz".

Bir tane örnek vereyim: İstanbul'daki özel bir okulda insan hakları eğitimi kapsamında değil, başka bir nedenle oradayken, yine "biz zaten" konuşması, böyle bir enformel konuşma öğretmenlerle; bir öğretmen, "artık bizim çalışmalarımız, hep öğrenci odaklı" dedi. "Ne kadar hoş; çok mutluluk verici bir şey söylüyorsunuz. Nasıl yapıyorsunuz, sizce ne öğrenci odaklı eğitim ve nasıl yapıyorsunuz, bana bir-iki cümleyle bir şey söyler misiniz?" dedim. Aynen şunu duydum: "Veriyoruz öğrenciye bir konu, gidiyor evinde ansiklopedilerden falan bakıyor, geliyor, ben kürsüden kalkıyorum, gidiyorum öğrencinin sırasına oturuyorum, öğrenci kürsüye geçiyor, arkadaşlarına konuyu anlatıyor".

Eğer öğrenci merkezli eğitimden bizim anladığımız buy- sa, gidecek çok ciddi yolumuz var gerçekten; çünkü uzaktan yakından bu yapılanmayla ilgili olmayan bir şeyden söz etmeye çalışıyoruz. Onun için de genellikle bu konularla ilgili yazıp çizdiğim her şeyde veya bu tür fırsatlar bulduğum zaman şunu vurgulamaya çalışıyorum: Mış gibi yapmaktan vazgeçtiğimiz ve olması gerektiğini söylediğimiz şeylerin sadece beceri kazanmakla ve yamama olamayacağını fark ettiğimiz değerlerin değişmesi, zihniyetin değişmesi gerektiğini, bu olmadan hiçbirinin olamayacağını iyice gördüğümüz zaman, gerçekten bir adım atmış olacağız.

Öğretmenle ilgili olarak, nasıl bir öğretmen beklediğimizle ilgili olarak bir şuradan bir şey okuyorum size: "Buyurma-itaat etme ilişkisi içinde olmayan, birbirini besleyen ve birbirine gereksinen bu kolayı reddeden, uslu çocuk, muhlis, muti öğrenci aramayan, fiziksel güç, şiddet yerine, bilginin, uzmanlığın ve duyarlı bir insan olmanın gücünü kullanabilen, gücünü rasgele

kullanmayan yahut kötüye kullanmayan, kaprisli kullanmayan, çocuğun güçsüzlüğünü vurgulamayan, kontrol ve denetimi mantık ve umursama temelinde ela alan, bilgiyi dayatmayan, dinleyen, göstermelik olmayan katılmayı özendiren, barışı oluşturmadaki rolünü kavramış, kendisi de okuyan, meraklı, her türlü cinsiyetçilikten ve kalıp yargı, önyargı, ayrımcılıktan arınmış –'ve saire, bir dolu başka sıfat' – öğretmenler arıyoruz". Ancak böyle öğretmenlerin, bir de üstüne nasıl yapacaklarını, yöntem ve beceri bazında bu işi nasıl yapacaklarını bilebilirse veya bu konuda eğitimlerden geçerlerse, ancak bu durumdaki öğretmenlerin gerçekten de eleştirel düşünme olanağı olan sınıflar oluşturabileceklerini düşünüyorum.

Tabii burada birçok başka şey de söylenebilir, şu anda bunlara girmek mümkün değil, örgün eğitim içinde sınırlı tutuyorum. Bütün bunlar olsa bile, okulun kapısından içeri girdikten sonra çocuk, eleştirel düşünmeye en uygun ortamda kendini bulsa bile, toplumun diğer kesimleri, medya ve saire gibi şeyler söylenebilir, o işin bambaşka bir boyutu.

Burada bırakayım; çünkü "ille düşündüğüm her şeyi söyleyeceğim" derdine düşmenin fazla bir anlamı yok, öbür söyleyeceklerimi bırakayım. Olur da soru olursa yahut katkı olursa, katkıya katkı yapmak olanağı doğarsa bana, o zaman tekrar bir şeyler söylerim.

Çok teşekkür ederim efendim.

Oturum Başkanı: Sayın Ali Alpar, buyurun efendim.

Prof. Dr. Ali ALPAR (Sabancı Üniversitesi): Ben, bilim ve kültür üzerine konuşmak istiyorum.

İpek Hanım, üzerinde duracağım şeylerin çoğuna değindi. Önce bir insanın, bir bilim insanının hayat hikayesinden söz etmek ve sonra da bilim uğraşının kendisi ne tür bir dünyaya bakış içerir sorusunu yanıtlamak istiyorum. Bilimin dünyaya bakışının da sadece bilimin kendisi için değil, toplumun bir işleyişi, tartışmaların, düşünmenin, demokrasinin iyi yürütmesi için önemli bir cevher olduğunu düşünüyorum.

ALİ ALPAR'IN
KONUŞMASI

Bilim deyince, birtakım sayılar, kuru istatistikler akla gelir. Oysa işin önemli tarafı, aslında bir fikir tarafı, bir kalite tarafı. Bu açıdan insanın hayatından bahsedeceğim: Remziye Hisar.

Remziye Hisar, Cumhuriyet'in ilk bilim insanlarından biri, 1902 doğumlu, enteresan bir hayat hikayesi var. TÜBİTAK'ın *Bilim ve Teknik Dergisi*'nin Ağustos 1995 sayısında yayımlandı. Ne yapmış önce? 1932 yılında Sorbonne'dan Doctorat d'Etat almış, yani oraya devam ettiğini bildiren bir sertifika değil, herkesin kolayca kazanamadığı ciddi bir derece, kimya dalında. Türkiye'den ikinci Sorbonne doktorası fen bilimleri alanında ilki Osman Hamdi Bey'in. İlk Türk kadını, Cumhuriyet'ten sonra Avrupa'ya okumaya giden insanlar arasında fen bilimleri için gidenler küçük bir azınlık, onlar arasındaki kimyada ilk doktora. Bunu yaptıktan sonra Sorbonne'da kalıp araştırmalarına devam etmek için teklif almış, Türkiye'ye dönmüş. Türkiye'ye dönmesinde birtakım baskılar, kargaşalar da var, ama kendisi dönmek istemiş, yani o teklif aşamasında kalabilirmiş ve dönmüş.

Ne yapmış? O zamanlar çalıştığı, sonra da devam etmek istediği bilimsel problemler, fosfatların kimyası. Bu 1930'larda, 1940'larda (Fosfat bileşikleri, sonra 1950'lerden itibaren polimer kimyası ve biyolojide, mesela DNA'nın içerisindeki bazlarda önemli bir araştırma alanı olmuş.) Remziye Hisar, bu işi nasıl yapmış? Devlet bursu, milli eğitim bursu almış, ama ailesinin desteği, çeşitli kişisel fedakarlıklarla ve bunu iki küçük çocuğu varken, eşyle ayrılma sürecindeyken, yani birçok kişisel zorluklara karşı yapmış.

Sistem nasıl çalışıyordu? Şimdi de olduğu gibi, yani bir yanda -demin birkaç alıntı yaptı İpek hanım, çok doğru tahliller- ileri görüşlü insanların eğitimle ilgili fikirleri var 1920'de, ama uygulayanlar, yetkililer, ne olup bittiğinin hepsi farkında değiller. Çok duyduğumuz hikayelerden biri Remziye hanımın da başına gelmiş. Aslında iki defa: Önce bir lisans eğitimi yapıyor Paris'te bunu bitiriyor, "bitirdin artık, dön" diyorlar. O diyor ki "ben araştırma yapmak istiyorum, doktora

yapmak istiyorum". "Yok, dön". Dönüyor, tamamen yaptığı işle alakasız, mecburi hizmet karşılığı bir yere atıyorlar.

ALİ ALPAR'IN
KONUŞMASI

Çok kuvvetli ve sivri kişiliği olan bir insan. Zaten Türkiye'de o tarihte örneksiz bir işi tek başına bir kadın yapmaya çalışıyor, mücadele ediyor. Bir liseye atmasını yapıyorlar. Milli Eğitim Bakanı'na bir mektup yazıyor, "ben oturuyorum, bir şey yapmıyorum, bunu benden daha iyi yapacaklar var, benim de yapacağım başka şeyler var" diye. Milli Eğitim Bakanı'yla o zaman bir karşılıklı konuşması oluyor. Bakan randevuya çağırıyor ve kendisine, "benim hakkımda ne düşünüyorsunuz hanımefendi?" diyor. "İki şey düşünüyorum: Birincisi, fen bilimlerinden, araştırmadan hiçbir şekilde anlamadığımızı, ikincisi de kendi otoritenizi göstermeye biraz meraklı olduğunuzu düşünüyorum" diyor. Bunu söylüyor, Bakan da bunu anlayışla karşılıyor, neden sonra tekrar Fransa'ya gönderiliyor. Doktorasını bitirmesine yakın benzer bir hikaye tekrar yaşanıyor falan, neyse sonunda doktorasını bitirip Türkiye'ye geliyor.

Dönüşten sonra yine bir yere atıyorlar, O "benim yapacağım iş bu değil" diyor. Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü'nde çalışıyor, ondan sonra İstanbul Üniversitesi'nde ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde çalışıyor. Bu sırada etrafındaki kültürle, yani okullarımızda, üniversitelerimizde, yöneticilerde, diğer öğretim üyelerinde hakim olan davranışla ilişkisi neydi? İki örnek vereyim. Bir tanesi, araştırma, araştırma, araştırma diye bir hikaye anlattı bana. Geç saatlere kadar laboratuvarında falan çalışıyor, herkes gidiyor. Hoşlanmıyorlar tabii bundan, yani hademeler falan gitmek istiyorlar. Akşam ancak saat 19.00-20.00'de bu Hanım laboratuvarı kapatıp çıkıyor, sık sık oradaki görevliler, hademeler laf atıyorlar, "araştırma, araştırma", öyle esrarlı bir şey.

Akademik olarak yükselmek istiyor, doçent olarak atanıyor, ama ondan sonra profesör olması çok uzun bir süre alıyor. Yani başvurduğu jüriye gittiği zaman, yönetici pozisyonunda olan, kendi alanında yetkin, ama hiçbir zaman ciddi bir uluslararası standartta bir araştırmacı olmamış bir başka

ALİ ALPAR'IN
KONUŞMASI

harumefendi “Efendim, daha erken, yani beklesin biraz, kıdem alsın” diyor. Ne yaptığı önemli değil, ne yaptığı çoğu zaman anlaşılmıyor. Araştırma diye bir şeyin yapılabileceğine, bizde böyle bir şey olabileceğine de zaten kimse ihtimal vermiyor. Bu kadıncağız orada çalışıyor, “daha erken, daha erken” filan diyorlar. 27 sene doçent kalmış, bu süre içerisinde de Fransız Kimya Derneği'nin yayın organında, Paris'te sürekli burada yaptığı araştırmalarda bulduğu sonuçlarla ilgili makaleler çıkıyor, yani bu konuda da Türkiye'deki ilklerden biri. Ne yapmış bilimde? Bilimsel araştırma yaptığınız zaman, her zaman şöyle bir tartışmaya, uzak veya yakından, konumuza göre muhatap olursunuz bir yerde. Senin yaptığın iş neye yarıyor yahut da bizim Türkiye'nin problemleriyle ilişkisi ne? Bunun cevabı, konuya göre değişir. İşini iyi yapan, bilen bir insan, eğer o konuda da gerçekten burada yerel problemler varsa yapabileceği, onu çoğu zaman isterse yapabilir, öbürtünü, yani temel araştırmasını da yapabilir.

Remziye hanımın yaptığı şeylerden bir tanesi, Türkiye'deki yerel bitkilerin, yani halk arasındaki inanışlarda geçen “iyi gelir” falan denilen birtakım otların kimyasal analizi. Mesela kendi ailesinde o zaman verem çok. Raşitizme karşı çocukları korumak için sütlerine annesi mahlep tohumu dövüp koyarmış, çocuklara bu içirilirmiş, çok yaygın bir şeymiş. Mahlebin analizini yapmış, içinde D vitamini olduğunu gösterip yayınlamış. Buna benzer Türkiye'de kullanılan başka şeyler için de nelerde ne var; onu epey çalışmış. Sonra Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde çalıştığı sıralarda şöyle bir hikâyesi var: Diyarbakır Silvan Cumhuriyet Savcısı, entere-san, çözemediği bir vakayla karşılaşılıyor ve “bunu Ankara'da Hıfzıssıhha Enstitüsüne sorayım” diyor. Vaka da şu: Aşiret içerisinde insanların birbirlerine husumeti var, kavga-dövüş oluyor, birileri gelip savcıya şikayette bulunuyor. Her tarafı yara bere içerisinde “beni dövdüler” diyor. Karşı taraf da “hayır, bu bir iftira” diyor. Ama bakılıyor, hakikaten çürük içerisinde. İşte bir kök var oralarda bulunan, bu dövülmüş etkisini yaratan bir şey. Araştırıp gönderiyorlar sanırım, “bu doğru mu, böyle mi?” diye. Onu deniyor, tahlilini yapıyor, “içinde ne

var?" diye, bir de kalkıp kendi kolunda deniyor. Tabii böyle yapmasa daha iyi olurdu. Paris'te Madame Curie'nin öğren-cisiymiş, birtakım şeyleri o zaman bilmiyorlar, radyasyonun etkilerini filan, Madame Curi Radyum'u bulduktan sonra uzun boylu araştırmış ve çok dikkatsiz davranmış. Hem kendisi, hem eşi sonunda kanserden ölmüşler, o zamanki birçok bilim insanı gibi...

Remziye Hanım'ın böyle direkt, pratik, hem burayla ilgili, hem de kendi bildiği kimyayla ilgili işleri var. Yani saf bilimle uğraşmakla uygulama, yerel problemlere dönmek arasında bir bilimsel hayatı olmuş, ikisini de yapmış. Bu da herkesin yaptığı, yapabildiği bir şey değildir, yapması gereken bir şey de değildir, ama Remziye Hanım bu bakımdan böyle enteresan...

Mesleki hayatından sonra bir de kişi olarak hayatı, bizim kültürümüzle, Türkiye'yle insan olarak ilişkisi neydi? Ona biraz değinmek istiyorum. Anadolu Hisarı'nda çocukluğundan itibaren yaşamış, ben o evi de gördüm. Remziye hanım, çok büyük fizikçimiz rahmetli Feza Gürsey'in de annesiydi. Kızı Deha Gürsey ise Amerika'da John Hopkins Üniversitesi'nde psikiyatri profesörü. Avleri Anadolu Hisarı'nda -şimdi satıldı, restore edildi filan- eski bir iki katlı ev, 150 yıllık falan. Çok mütevazı bir eski bahçesi var, dağınık, eski İstanbul bahçesi. Neredeyse yere oturarak çalışmak gereken, hiçbir modern şeyin henüz girmediği bir mutfak vardı 1990'da, kediler, mutfakta bir kuyu, yani çok eski asrın başından kalma bir havası olan bir ev.

Remziye hanımın babası bir subay. Üsküp'de doğmuş, İstanbul'da Çapa'da Darülmualimat, Kız Öğretmen Okulu'na giriyor; çünkü o sırada yapabileceği tahsil bu. Çok meraklı ve kuvvetle ailesine bastırıyor, okuması konusunda. Ondan sonra 1920 başında bu Darülmualimat'tan bir grup öğrencinin hocalarıyla beraber -o sırada Anadolu da karışık- Azerbaycan'da öğretmenlik yapmak üzere gitme girişimi oluyor. O kadar kuvvetli ve bağımsız bir karakter ki bunu ailesine dayatıyor, kabul ettiriyor. İlk heyecanla 20 tane kız, "gideceğiz"

ALİ ALPAR'IN
KONUŞMASI

filan diyorlar, sonunda 3 tanesi kalıyor, bir tanesi Remziye hanım olmak üzere Azerbaycan'a gidiyor, orada öğretmenlik yapıyor. Bütün hayatını anlatmayacağım, bazı safhalarını geçeceğim; orada evleniyor filan...

Sonra 1922 yılında Adana Öğretmen Okuluna müdire olarak gidiyor, 1922-23'te orada çalışıyor, öğretmen okulunu tekrar canlandırıp açıyorlar... Atatürk orayı ziyaret ediyor, Kurtuluş Savaşı'nın artık bittiği dönem; onunla bir konuşması, ona hitabeti, var. 1922'de savaşın sonunda Anadolu'yu geçip, Ulukışla üzerinden Adana'ya gidişlerini anlatır. Ulukışla'da kalabilecek, trenlerin filan geçip ikmal yaptığı bir yer var. Kurtuluş Savaşı'nın sonunda. Çünkü birtakım altyapı, yetişmiş insan vesaire tabii Osmanlılardan beri vardı. Bir süreklilik, hem altyapı, hem de aydınlar açısından vardı. Son dönem Osmanlı gençliğinin ve Cumhuriyet'in ilk kuşağının bir parçası olduğunu kendisiyle konuşurken hissederdiniz.

Kendisinin çok genç olduğu dönemde Çanakkale Savaşı'nın ne kadar büyük bir etkisi olduğunu anlatırdı. Aydın kıyımı olarak, yani subay, okumuş insan, mühendis, doktor ve saire kaybedildiği için.

Kimyayı neden seçmişti? Kimyaya merakı var tabii, ama başka şeylerde de çok becerikli. Mesela gayet güzel şiir yazar, edebi tarafı da olan bir insan. Okuyor, hiçbir Türk ismi yok, yani ulusal bir heyecanı, bir gurur meselesi var; "neden bir Türk kimyacı, Türk fizikçi ismi görmüyorum kitaplarda?" Aynı şeyi ben mesela Cahit Arf'ten de duymuştum. O kuşaktaki ilk bilim insanlarında, Cumhuriyet döneminde kariyer yapmış insanlarda, hakikaten kuvvetli bir motivasyon olarak "herkes biz de bilim yapalım" düşüncesi var.

Remziye hanımın şimdi hâlâ konu olan Türkiye'nin kültürü ve dönüşümüyle ilgili konularda rasgele söyledikleri şeyleri hatırlıyorum. Mesela dinle ilgili tartışmada, Cumhuriyet'ten sonra yapılanlara sosyal bir reaksiyon olduğunu, bunu bilmek gerektiğini söylerdi.

Remziye hanım 1993'te öldü. O sıralarda İstanbul'da artık iyice gözle görünür bir örtünme, çarşaf artışı vardı. *"Eskiden böyle değildi, yani insanlar bu şekilde örtünmezlerdi; böyle bir kara çarşaf değil, kendini göstermeye, güzel görünmeye özenilir daha renkli şeyler giyilirdi"* derdi. Bunlar böyle kısa kısa benim aklımda konuşmalardan kalan şeyler.

Vurgulamak istediğim şey şu: Buraya ait bir insandı; fakat Türkiye'nin dönüşümünde de birtakım şeyleri ilk yapanlardan bir tanesi. Bilim yapması böyle ve bunu yaparken, bilimi yaparken, tamamen kendi profesyonel metotlarını kullanan, uluslararası standartta bu işin bir yapılma yolu vardır, o şekilde yapan bir insandı. Kendi psikolojisi, kendi aidiyeti, kendi toplumu, kültürü, tabii burasıydı, bu kültüre ait bir insandı.

"Bilim yapma ilhamını bir şekilde kendi kültürümüzden alalım, kültürümüzden çıkaralım" gibi bir gayretin içinde değildi. Böyle bir gayret çok yapay bir tavır tabii, bilimle ilgili olan herkesin bilebileceği gibi. Ama dikkat ederseniz Türkiye'de ciddi bir siyasi ideoloji olarak denendi ve hâlâ deniyor. Yani *"her şeyin iyisini yaparız, ama bir şekilde dinimizden, kendi kültürümüzden motivasyon bulacağız bunun için, oradan çıkarak yapacağız"* iddiası. Olmayacak bir proje.

Hayatını incelediğiniz zaman, Remziye hanım gibi bir insan, toplum içerisinde o nesilde bence izole bir ada üzerindeki birkaç kişiden biri; kültürel olarak ne kadar buraya ait olsa da, yaptığı iş, içinde olduğu düşünce biçimi açısından bir ada. Bu ada, bir kıta olabilir mi? Bilimin bir felsefi duruşu var, o felsefi duruşun toplumun düşünce paylaşımında, modernleşmesinde çok önemli olduğuna inanıyorum. Demin İpek hanım, tamamen aynı yönde benzer şeyler söyledi, mesela *"gerekçeli, gerekçelendirerek tartışma ve mantık"* dedi, bunların ikisi doğrudan bilim pratiğindeki esastır. Yani *"objektif bir dünya vardır, ben oraya atıfta bulunarak, oradan bir şey çıkararak bir laf edebilirim, o tür laflar değer taşır"* yaklaşımı. Bu anlamda bir gerçek bilimde hipotezinizi doğrulamak için çalışırsınız. Ama yanlış çıkabileceğini de kabul edersiniz. Gerçeği ara-

ALİ ALPAR'IN
KONUŞMASI

manın arkasında bu yaklaşım vardır. Bunun arkasından da mantıkla inşa edersiniz.

Bu anlamda bilimin -bilimle eğitimi tartışıyoruz- önemi, bilim yapmak, sadece "bir toplumda kimya, fizik, matematik temel bilimler yahut uygulamalı bilimler gerçekten gelişsin" onun için lazım değil. Bilimin temsil ettiği bir dünyaya bakış şekli var, özünde bir temel felsefe var. Bu dünyanın işlerini, bu dünyayla ilişki içerisinde bu dünyayı nasıl anlayacağımızı, nasıl tartışacağımızı bilerek ancak yapabiliriz. Bunun başka bir referans noktası, bize özgü veya dünyanın dışında, önceden belirli temeli, başlangıç noktası yok. Bu anlamda da bilimin temsil ettiği önemli bir şey var; konuları bir öze bağlayarak, ortak, tahkik edilebilecek bir öze bağlayarak tartışıp üretmek.

Burada insanın yaratıcı olmasına ve iyi eğitime temel olan bir yaklaşım var. Eğitim aracılığıyla ürettiğimiz, yeniden ürettiğimiz şey nedir? Bizim ortak kültürümüzdür. O kültürün bu felsefi bakışla bir sentezi lazım. Bütün güncel tartışmaların referans noktası olarak bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ama bir sentez de tabii sentetik olarak "hadi böyle bir şey yapalım" diye olabilecek bir iş değil. Açık seçik felsefi temel nedir? O konuda bir bilinçlenme, bir ortak atıf noktası olarak gerçek anlayışını alırsak, bu anlamda bilimi bir ortak referans alırsak, belki uzun sürede eğitimimize, kültürümüze bir bilim-kültür sentezi kazandırmış oluruz. Böyle bir tavır yaygınlaşmadan da kolay kolay modernleşmenin problemlerini bizim toplumumuzun, herhangi bir toplumun halledemeyeceğine inanıyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim. Buyurun Hasan bey.

HASAN YAZICI'NIN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Hasan YAZICI (İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Romatoloji ve İç Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanı): Böyle bir seçkin topluluk önünde bana konuşma olanağı verildiği için, Türkiye Barolar Birliği'ne çok içten teşekkürler.

Teknoloji nedeniyle galiba oturarak konuşmak durumundayım. Belki bu oturarak konuşma da bugünün konusuna bir miktar uygun. Bu yaz büyük bir zevkle Hirch'in anılarını, 1933 reformundan sonra bir daha okuyordum ve orada gördüm ki ayakta ders anlatmak büyük bir sorun haline gelmiş o devrede. Hirch ayakta ders anlatıyormuş, bir süre sonra eski hocalar çok kızmışlar, gitmişler rektöre şikayet etmişler, "bu adam acayip işler yapıyor" diye. Onun için etrafta bu 1933 ve sonrasına ve belki de evveline geri dönmek teması benim kafamda var. Belki de öyle bir durum var ortada, o da onu anımsatıyor bana.

Cumhuriyet'in 80. yılında -gerçekten bunu gayet içtenlikle söylüyorum- çok övünmek için nedenimiz var. Daha dün Dünya Sağlık Teşkilatı'ndan bir yetkiliyle İstanbul'da başka bir konferanstaydım ve özellikle yaşam, beklenti düzeyimiz bakımından oldukça övünülecek bir yerde olduğumuzu tamamen nesnel bir şekilde bana anlattı. Her ne trenim 2,5 saat kadar geç kaldıysa da ulaşımda oldukça iyi bir yerdeyiz, karayollarımız çok iyi, dış satımımız hiç fena değil, turizmimiz hiç fena değil. Ancak eğitim alanında ve özellikle üniversitelerde -ben üniversiteleri hemen doğrudan diğer eğitime çok bağlamak istemiyorum, biraz ayrı gibi geliyor bana- ve bir de adalet ve yargıda belki de daha az sevinmek durumundayız. Adalet ve yargı hakkında tabii çok ufak bir değinmeden başka bir şey söylemek benim pek haddim değil, ama o ufak değinmeyi de yapacağım.

Konuşmamın başlığı, belki biraz antika bir başlık, umarım onunla ne demek istediğim, -esasında benim bir hocanın görüşü o- konuşma sırasında ortaya çıkacak. Önce biraz bilimsel düzeyimizle ilgili hoş birtakım hoşnutsuzluklardan bahsedeceğim. Arkamda Türkiye Bilimler Akademisi'nin bundan iki yıl evvel yayınladığı bir kitapçıktan alıntılar var. Biliyorsunuz güncel, "üniversitelerimiz iyi mi, kötü mü" tartışmasında, üniversitelerimizin iyi olduğunu savunanların özellikle arkasında durdukları, -örneğin Boğaziçi Üniversitesi Rektörü'nün pek açıklıkla bunu beyan ettiğini anlıyorum,

HASAN YAZICI'NIN
KONUŞMASI

başka rektörler de söylüyorlar; İstanbul Üniversitesi Rektörü de söylüyor- "güvendiğimiz bir yer var, o da ülkemizdeki bilimsel yayınlarımızın artması".

Gerçekten bakıldığında, gayet belirgin, son yıllarda atıf endekslerinde olan yayınlarımızda büyük bir artma var. Ancak buna biraz daha yakından baktığımızda, bu yayınlarımızın aldığı göndermelere baktığımızda, bu sefer bunun tersi bir tablo gözüküyor. Ancak bu çok da hakkaniyetli değil, buna böyle bakmak. Tabii son yıllarda yapılmış olan bir yayının kendisine gönderme alabilme olanağı tabii daha az. Ancak şöyle bakıldığında, yani bu yayınların çıktığı dergilerin niteliklerine bakıldığında, birçok İngilizce laf arasında bir "impact faktör" diye bir olay var, dergilerin ne kadar okunduğunun belki bir göstergesi. Bakıldığında, son yıllardaki yayınlarımızın böyle biraz daha düşük düzeyle impact faktörlü dergilerde yayınlandığı, yani ortada bir nitelik sorunu olduğu çıkıyor.

Son zamanlarda başka bir aritmetikle meşgulüm, o da şu: Bizim bu yayınlarımızın niteliğinin ve özellikle öğretim üyelerimizin niteliğinin baş döndürücü bir hızla düşmekte olduğu kanısındayım ve kendi üniversitem başta olmak üzere, yükseltmelere baktığımız zaman, çok ileri aritmetik hesapları yapıyor. Yani yayın sayısı, kaçınıcı yazar, adayın boyuna bölünüyor ve saire... Böyle bir hesapla etrafta pek emsalini görmediğim bir şekilde bir yükseltme sistemimiz var. Onun için şöyle bir hesap yaptım: Burada, aşağıda 1997'den 2002'ye kadar, bunlar doğrudan doğruya -YÖK'ün İnternet Sayfasından alınmıştır- tüm yurtdışı yayınlarımızın sayısı var, tüm dallarda; sosyal bilimler, sağlık bilimleri... Bunların büyük bir kısmı sağlık bilimleri, görülüyor.

Aynı yıllar içinde 18 binden 28 bine çıkan öğretim üyesi sayımız var. Salt bu sayı, yani 6 yıl içinde 18 binden 28 bine çıkıyor. Beni esasında çok rahatsız ediyor. Yani bunu hem YÖK taraftarları, hem YÖK karşıtları, bu başarıyı paylaşamıyorlar esasında; çünkü AKP Başkan Yardımcısı, bundan 1,5 ay evvel kadar "bu sizin marifetiniz değil, bu öğretim üyesi sayısının

artması, biz daha da arttıracamız bunu" diye beyan etti. Halbuki öbür taraf da *"biz bunu arttırdık"* diye övünüyor. Şöyle baktığımızda, ikisi arasında oldukça büyük bir paralellik var ve bu 6 nokta arasında istatistikçilerin sıkça kullandıkları bir yöntem, bir korelasyon katsayısı bakılırsa, birinde olan değişikliğin öbüründeki olanların kabaca yüzde 96'sını açıkladığı gibi bir veri var ortada.

Yani bu olay şöyle yorumlanabilir: *"Öyle öğretim üyeleri yaratıyoruz ki bu öğretim üyeleri fevkalade fazla yayınlar yapıyorlar, bu da çok iyi"*. Pek öyle değil gibime geliyor. Örnek: Hasan'ın yanında çalışan asistanı Ahmet, yayın yapmak zorunda, o Hasan'ın yanındaki yayın yaparken, ondan sonra Hasan'ın ismini de oraya koyuyor ve saire, böyle gidiyor. Yani üniversitelerimiz, bana niteliksiz yayın üretme makinesi haline gelmiş gibi geliyor ve tüm yaşamını -tevezua gerek yok- bu işlere ayırmış bir insan olarak bana biraz dokunuyor ve kendi kendimizi de aldatıyoruz gibime geliyor.

Bunun nedenlerinden kısaca bahsetmek istiyorum, iki tane bir miktar vülgarize ettiğim görüş: Bence bunun birtakım temel düşünce nedenleri var. Özgün düşünceye ve bireyselliğe çok açık bir toplum değiliz. Bir örnek vereyim, bu tıptan alınmış bir örnek: Üçüncü yıl tıp öğrencisini eğer çaktırmak istersem sınavda, dahiliye sınavında, şöyle sorarım: *"Evladım, ateşi ve nabızı hangi renklerle gösterirsin?"* ve o öğrenci de hiç hastanın yatağının başına gitmemişse, *"hocam ateşi kırmızıyla, nabızı maviiyle gösterelim"* der. Halbuki o yanlıştır, bizim şeylerimizde geleneksel, belki 100 yıldan beri ateş maviiyle, nabız da kırmızıyla gösterilir; ama niye gösterilir, bilinmez.

Ben bunu derslerimden bir tanesinde bundan 15 yıl evvel filan söyledim, bu hiyerarşik düşüncenin tehlikelerinden bahsederken. Çocuklar dinlediler, ondan sonra gitmişler bir başka hocalarına, bir yaşlı hocalarına demişler ki *"böyle böyle, Hasan diye bir hoca var, böyle laflar ediyor"*. demiş ki: *"O Hasan daha genç, bilmiyor bu işi; çünkü eğer ateşin tam gözüne bakarsan, onun mavi olduğunu görürsün"*. Tabii bu, hani *"Gülün Adı"* filan var ya, Ortaçağ düşüncesi, bunun fevkalade bence büyük

HASAN YAZICI'NIN
KONUŞMASI

örneği. Bunu diyen hocanın da birkaç yıl arka arkaya kendi üniversitemde en iyi hoca -öğrenciler tarafından, hiç kimse- nin kabahati yok- şeyi aldığını biliyorum, yani böyle rahatsız edici bir şey. Bu biraz hani çuvaldızı önce kendine batır, ondan sonra birazcık da belki öbür odaya bunu hızla götürmem lazım, o da bu mesele.

Bir süredir bunu söyledim İstanbul'da birkaç kez, ama Ankara'da inşallah bir tekrar olmuyor: Bir süredir bir dava nedeniyle uğraşıyorum, kendim de bir şeyler okumaya çalışıyorum. Çocuklarımdan iki tanesi hukuk okudu, bir tanesi bitirdi. Hukuk okuyana dedim ki: "Evladım, bana HMUK'u getir". Çünkü benim davam hukuk mahkemesinde görülüyor. "Baba, HMUK diye bir şey yok, HUMK var" dedi. "Evladım, HUMK nasıl olur dedim, yani nasıl CMUK var, HUMK olması lazım" dedim. "Yok vallahi" dedi. Neyse, biraz sonra kitap geldi, ben de artık münakaşa etmedim, hakikaten kitabının kapağında "HUMK" yazıyor.

Ondan sonra büyük oğluma sordum; o hem hukuk fakültesini bitirdi, hem dışarılarda bir yerde filan da şey yaptı. Dedim ki: "Böyle böyle, bu nasıl olur?". "Vallahi Baba, öyle, böyle deniliyor." Birkaç avukata filan sorduktan sonra bu işten vazgeçtim. Derken bir gün jeton düştü, o da şu tabii: Bu HMUK değil tabii, Hukuk Usulü Muhakemeleri, "usulü muhakemesi" diye bir şey ortada, usulü muhakeme alınmış, usulü muhakeme bu hale gelmiş. Fevkalade kötü bir şey. Bu arada da Medeni Yasa değişti, bundan 1,5-2 yıl evvel, birtakım değişiklikler yapıldı; buna kimse aldırıyor. Bundan rahatsız olmamak, bence çok büyük bir rahatsızlık nedeni ve bir sürü diğer söylemeye çalıştığımın da temel nedenlerinden bir tanesi.

Efendim, dikiz aynası modeli, dediğim gibi benim bir Hocamın, -Paul Sevil diye, şimdi 80'lerinde. İngiliz kökenli bir Amerikan vatandaşı- bana kızdığı zaman söylediği bir şey; derdi ki: "Hasan, dikiz aynasıyla bakıp yola çıkmaya çalışma". Ondan biraz bahsedeceğim, tanımından, biraz tarihsel çerçevesi, bilim, ahlak ve buradan dikiz aynası modelinin kısaltılmışı, -biraz Genelkurmay gibi konuşuyorum, kısaltıyorum direkt-

bilimsel araştırmalarımın bahsedeceğim ve bilim yönetimi ve denetiminden bahsedeceğim.

Dikiz aynası modeli şöyle: Hep olmuş, bitmişle ilgilenmek, yaratıcı olmamak, aşırılmak, bu modelin bir parçası. İki edilgenlik nedeniyle devamlı her şeyde geç kalmak. Diğer bir şey, Ankara yoluna çıktığımız zaman, geriden gelene engel olmak, arkayı kollamak ki beni geçmesinler. Bence üniversite yaşamımızın çok büyük şeylerinden bir tanesi, devamlı yolu kapamak ve tabii bunun sonucunda devamlı duvara toslamak. Herhalde öğleden sonra daha iyi şey yapacağız. Üniversite yasalarımıza bakınca, 33, 46, 50, böyle gidiyor, belki bunun nedeni de bu, devamlı tosluyoruz duvara; çünkü birtakım sorunlar var, ortada büyük sorunlar var.

Dünyada özgün düşünce üretimine şöyle biraz çok kaba, ansiklopedik bakarsak; en başta tümdengelim yöntemi var esasında, Aristo'nun yöntemi bu. Dinler de öyle, bir şey var, oradan aşağı iniyorsun; bir büyük gerçek var, oradan her şeye ona göre doğru mu, değil mi diye bakıyorsun, sınıyorsun.

Sevgili arkadaşımız Celal Şengör, Aristo'ya çok kızıyor ve diyor ki: *"Hanımının ağzının içine bakmamış, ağzının içine baksa, 28 değil, 32 dişi olduğunu söyler"*. Ama orada katılmadığım bir nokta var ve o çarpıcılığa inmek istiyorum. Derken bu tümdengelim yönteminden sonra, dinlerin de etkisinin kaybolması, Rönesans, Reform ve saire, yavaş yavaş pozitivizm geliyor ve tümevarım yolu başlıyor ve Newton gibi bildiğimiz çok büyük bilim adamları bu yolla bilim üretiyor. Fakat daha sonra *"belki bunda yanlışlar var"* deniliyor, tekrar geriye dönülüyor. Bu, 1920'ler filan. Ondan sonra Einstein'ın, bir yerde bir miktar Newton'un sorgulanması başlıyor. Tabii bunun önderi Popel ve dünyada iş değişiyor; Medaval var, biyolog, bunlar böyle bilim yapıyorlar ve sonra da bir güncel bilim üretimine geliyoruz.

Güncel bilim üretimi, çok ilginç olarak tümevarıma tekrar bir miktar dönüyor gibi, ondan bahsetmek isteyeceğim ve nasıl dikiz aynasıyla biz bunu kaçırıyoruz? Bunu anlatmaya

HASAN YAZICI'NIN
KONUŞMASI

çalışacağım. Demin dediğime şöyle bir şematik bakarsak, tümevarımda gözlem var, gözlem yapıyorsun bir sürü, birtakım ilişkiler kuruyorsun, arkasından sentez ve kuralı koyuyorsun. Bunun tam tersi var, dünya üniversitelerinin belki 70 yıldır bilim üretmesi bunun tersiyle oluyor. Bir kurala bakıyorsun, o kuraldan o kuralı çürütecek şekilde bir varsayım, kural yönünde bir varsayım üretiyorsun önce ve ondan sonra gözlemlerle o varsayımı çürütmeye çalışıyorsun ve onu çürütemezsen de varsayımı kanutluyorsun. Tam birbirinin esasında tersi gibi, ama güncel tabii; belki doğru bilimde şu tarafla varsayımı üretmek, bu tarafla da varsayımı çürütmek, ama sonuç, daima varsayımı çürütmeye çalışmak.

Şu şemayla, -eğer bu şemaya inanıyorsanız- biz ne yapıyoruz, bir bakalım: Birinci evrede Cumhuriyet veya 1933 reformu öncesinde gerçekten pek elle tutulur bir bilim anlayışı pek yok, ama pozitivism yerleşmeye çalışıyor tabii ki. Ama ondan sonra pozitivism yerleşiyor Türkiye'ye ve gayet açık olarak söyleyeyim, bir daha da çıkmıyor. Yani kendi eğitimimi düşünüyorum ve etrafın eğitimini düşünüyorum, çıkmıyor. Ta ki 1980'e geliyoruz, 1980'de birden bire Popel'in lafı edilmeye başlıyor. O sıralarda Popel'in lafı pek edilmiyordu. Hatta bizim özellikle solcu aydın kesim, Popel'e çok kızıyor; çünkü komünistlere de karşı gibi, o tarafını işliyorlar, ama pek lafı edilmiyor. Birden bire 80'den sonra çok benimseniyor. Galiba o benimsenmesinde de yine aynı şey var; yine komünistlere karşı diye benimseniyor ve Popel'in başka yapıtları filan unutuluyor, Popel adı her yerde zikredilmeye başlıyor.

O kadar ki mesela Türkiye Bilimler Akademisi 1994'te kuruluyor ve kıymetli bilim adamımız sayın Güvenç diyor ki : *"bilimin tüme varan oluş mantığı, Aristo'nun 'tümden gelen tasım doğrudur veya değildir' mantığından farklıdır. Aristo mantığı iki değerli iken, bilim mantığı 0-1 arasında birden çok değerli olabilir. Onun için bilim, yaklaşık 2 bin yıl süreyle Aristo mantığının aşılmasını beklemiştir"*. Sayın Güvenç'in konuşmasında çok büyük bir eksik var. Sorun, Aristo mantığında değil,

Aristo'nun kabahati yok, Aristo mantığına başka bir şey daha eklenmiş; Aristo mantığı yine var, Aristo mantığında bu sefer gözlem yapmak var, veri toplamak var, veriyle onu çürütmek var. Yoksa temel, yine Aristo'nun mantığı esasında. Bu Aristo mantığıyla ki şimdi böbürlendiğimiz, övündüğümüz Ortaçağ'larda Arap dünyası bilimi götürmüş. Halbuki öbür taraf, Hıristiyan dünyası, bir süre kapalıymış o işe ki sonra öğrenebilmiş.

Şimdi çok kaba, tıptan bakarsam; bu resim, kendini çürütmenin tıpta ne denli önemli olduğunu göstermeye çalışıyor. Bir taraftan bir varsayım üretiyoruz, esas yaptığımız bu. İşte bu birikmiş bilgi, özgün düşünce hepsi bir arada, birtakım yetenekler, çevre filan, ondan sonra bunda bir varsayım yapıyoruz. Ondan sonra -ki bence bilim, esasında doğrudan doğruya buradan başlıyor- bu varsayımı çürütmeye çalışıyoruz ve tüm verilerimizi olanca gücümüzle çürütmek için yapıyoruz. İşte kontrol grubu dediğimiz. "A'da varsa, B'de de var mı" ona bakıyoruz, "kör gözlem" dediğimiz işler yapıyoruz. Ondan sonra ilaç çalışması yapılacak bir gruba gerçek ilacı veriyoruz, bir gruba şeker veriyoruz. Bütün yaptığımız, bu çok kıymetli, bizim için çok özel olan varsayımı çürütmeye çalışmak.

Bu bir miktar ahlak gerektiriyor esasında, yani devamlı olarak kendini kanıtlamaya çalışmak bir tarafa, çürütmeye çalışmak çok büyük bir disiplin gibime geliyor ve bence bilimle ahlakın birbirinden ayrılamamasının çok büyük öğelerinden bir tanesi de bu. Bu işle de bitmiyor; yayın yapıyoruz. Yayın yapmak, yükselmek için yapılmıyor esasında. "Ben bunları söylüyorum" diyorsun, önce senin rakiplerin buna bakıyorlar, hani eş değerlendirme var ya, onun için bakılıyor, o rakiplerin seni çürütmeye çalışıyor, en sonunda bir yerde yayımlanıyor. Yayımlandıktan sonra en tehlikeli durum; çünkü başkaları onu çürütmeye başlıyor, çürütemezlerse, dediğin bir süre sonra doğru oluyor.

Çok basit bir örnek vereyim: Yani bana, "Hasan, sen Cerahpaşa'da ne yapıyorsun?" dersanız, ben şu işi yapıyorum ve en beğendiğim işim bu. Uğraştığım bir hastalık var, behçet

HASAN YAZICI'NIN
KONUŞMASI

hastalığı diye bir nesne. Bu hastaya bir iğne batırırsan, 48 saat sonra burada bir iltihaplanma oluyor. *"Bu, hastalığa özgü mü, değil mi"* diye tartışması var, yıllardan beri tartışması yapılıyor. Ama önündeki hastanın *"beğçetli mi, değil mi?"* olduğunu bilersen, taraflı davranıyorsun. Halbuki hastayı perdenin arkasına sokup da kolu oradan uzatıp bakarsan, o zaman gözlemlerin daha kıymet kazanmaya başlıyor. Yani o perdeyi koymak, kendini çürütmek yönünde bir yöntem.

Bizim toplumumuzun bu tümevarım yöntemiyle bir uygunsuzluğu var gibime geliyor; yerleşik görüş kutsal. Arkeolojiden bir örnek vereyim: Türkiye Bilimler Akademisi'nin içinde çok kıymetli arkeologlarımız var ve hakikaten övündüğümüz bir dal. Ama bundan iki-üç yıl evvel ben bir kazıda şunu gördüm: Turistik amaçla yürüyordum, orada bir doktora öğrencisi vardı, o da bize yardım ediyor, tamamen turistik... Derken *"bu, bu devirden, şu, bu devirden kalmış"* dedi. Dedim ki: *"Kardeşim, siz böyle çalışma yapıyor musunuz? Sen diyorsun ki: Mmilattan önce III. yüzyılda bu'. Ben sana bir ay sonra gelsem, sorsam, ne dersin? Nereden biliyorsun bunu? Bunu hocana sorsan veya Ankara'daki doktora öğrencisine sorsan, yani bir tekrarlanabilirlik çalışması yapmak veya gözlemciler arası hataya bakmak". "Hocam, bizde hiç böyle çalışma yapılmaz"* dedi. *"O zaman sen yapmaya başla, fevkalade iyi yayınlar yaparsın"* dedi. *"Aman yapmayın, beni fakülteden atarlar sonra"* dedi. Daha sonra bu arkadaşın hocalarıyla da konuştum ve öğrendim ki hakikaten arkeologlarımız kesinlikle tekrarlanabilirlik çalışmaları yapmıyorlar. Yani işin içinde yok, yani varsayımı çürütmek yok, tamamen bir hiyerarşik düzen içinde hocanın dediği, onun dediği, onun dediği diye gidiyor, tabii fevkalade yanlış.

İkinci bir tartışma var, Darwin tartışması var etrafta. Ben Darwin'e inanan bir insanım, ama şu anda Türkiye'de Darwin tartışmasına girmek, *"dincisin-dinsizsin, Birinci Cumhuriyet-İkinci Cumhuriyet"* tartışması. Halbuki bakıldığında, Darwin teorisi, tabii tamamen bir tüme varmak teorisi. Ama tüme varmak teorisi dediğin zaman, *"vay, sen gericisin"* diye insanın karşısına çok rahat çıkılabiliyor; çünkü düşünce yok-

sunluğu var, düşünce tembelliği var. Belki bu genel ahlak düzeyinde, bilemiyorum, ama bunlar ortada.

İsterseniz biraz daha vülgarize edelim: Edebiyatçılardan öğreniyorum ki yine tümünden gelme mantığının en büyük şeylerinden bir tanesi dedektif hikayeleri. Adı üzerinde, "*didaction*" dediğimiz bir olay. Böyle düşünmeye pek alışık bir toplum değiliz. Hani dedektif bakar, "*bu değildir, bu değildir, o zaman budur*" mantığı var ya, galiba edebiyatımızda pek dedektif eserleri de yok.

Bu dikiz aynası modelinin diğer bir yönü, aşırımlar dedim. Aşırımlar tabii bize özgü değil. Bir Martin Luther King dedikodusu yapmak istiyorum, ama bu amaçla yapmak istiyorum; çünkü Martin Luther King ve o kavga, bu aşırmanın bir toplumda nereye oturduğunu biraz gösteriyor. Martin Luther King'i bu topluma anlatmaya gerek yok, doğum günü ulusal tatil olmuş ve saire filan bir büyük adam. Bunun aşırması ortaya çıkıyor, ama çok ciddi, şimdi İnternete girin, aşırma diye, plajinizm diye başlayın, ilk örneklerden bir tanesi Martin Luther King örneği. Hatta bir deyim var ya, "*bir duyan var benim lafı*" onun da aşırma olduğu gayet açık olarak söyleniyor, her neyse...

Bunun doktora tezini alıyor Papas diye bir yazar ve diyor ki: "*Bu aşırmadır*". Boston Üniversitesi birden bire buna fevkalade karşı çıkıyor, büyük bir kavga başlıyor ve Boston Üniversitesi, tutuyor Martin Luther King'i, diyor ki: "*Martin Luther King'i küçük göremeyiz. Siz New York'ta, Boston'da filan insanlarsınız, ama bu adam güneyden gelmiş birisi. Babası papazdı, güneyde bir sözlü kültür var, en azından yaptıkları...Güneyden böyle büyük bir insanın çıkması fevkalade kıymetlidir*". Eğer güncel gazeteleri filan takip ediyorsanız, bunları söyleyen Boston Üniversitesi başkanı ve yeni başkanı arasında bugünlerde büyük bir kavga var; "*yerinden gitmek istiyor-istemiyor*" filan ve saire bir tartışma var.

Bu aşırmasının örneği burada var, bu tarafta King'in dedikleri var. Orada doğrudan doğruya kelime kelime nasıl

HASAN YAZICI'NIN
KONUŞMASI

aşırmanın olduğunun bir örneği var. Diyor ki bu yazar, Papas diye bir yazar: *"Hayır, aşırma, ne vatanına ihanet, ne de seri halinde cinayettir. Ancak bir kandırmadır ve o nedenle de önemli bir suçtur, telif hakkı ve patenti ilgilendirdiğinde ceza yaptırımı gerektirir. Aşırma bir göz boyama ve onursuzluk kokusu vardır. Bu nedenle de aşırma, sadece aşırıcının karakterindeki zayıflığı göstermekle kalmaz; aşırma, aynı zamanda aşırma kültüründe yer verip, onun yeşermesine neden olan ülkenin genel karakterinin de bir aynasıdır. O ülkenin eğitim düzeyi, düzeni, okuryazarları ve hatta o ülkenin tüm insanların eleştirisel ve yaratıcı yetenekleri hakkında kitaplar dolusu bilgi verir".*

Peki niye aşırıyoruz? Bir defa yayın gereği ve genel ahlak düzeyimiz, yükseltmelerde bu yayın çok önemli bir hale gelmiş durumda, yapıyoruz. Bir de tabii uygarlığı kestirme yoldan yakalamak, ben buna bir kortikal tembellik diyorum, bir hekim deyimi kullanarak, böyle bir şey var.

Bütün bunlardan bahsettikten sonra biraz da tündengelemi, *"varsayım çürütme de yok bizde"* diyorum; ama dünyada şimdi başka bir akım var, bunu tamamen de kaçırıyoruz: Moleküler biyoloji şimdi çok önemli, Genom Projesi'ni bütün çocuklar biliyor. Halbuki o Genom Projesi, esasında çok da bilimsel, yani bu anlamda proje değil. Rash analizi, psikolojiden bir örnek. Bakın şöyle diyelim: Genom Projesi, bir varsayım esasında sınıyor, çok ileri ve duyarlı teknolojilerle birçok gözlem yapıyor ve bu gözlemlerle gerçeğe ulaşmaya çalışıyor. Arada çok önemli işler çıkıyor, ama demin dediğim klasik popülizm değil o. Veri toplama, bir istatistik yaparken de bu gerçeği aradığı gerçeğe uyarlıyor. Bu, biraz bilimsellik dışında bu.

Bir örnek vereyim size: *"Akdeniz Ateşi"* diye bir hastalığımız var bizim, oralarda bundan 3-4 yıl evvel genler bulunduğuna söylendi, buna *"hastalığa özgü"* denildi. Ancak daha sonra bunu çürütmek yolunda *"başka hastalıklar da var mı?"* diye baktığımızda, çıkmaya başladı. Niye? İlk başta moleküler biyologlar, hastalığı kontrol grubu dediğim şeyleri kullanmıyorlardı. İşte bu moleküler biyoloji dediğimiz, bir tek gene

bağlı hastalıklarda çok iyi, ama daha sık olan kompleks hastalıklarda çok fazla işe yaramadığı gibi, bu yöntemle yapılan çalışmalar, -ki şu anda en azından 40 tıp fakültemizin en az 15'i, 20'si bu yöntemleri hemen almak istiyor, ilerlemek için- çok ciddi birtakım bilimsel dergilerde artık baştan reddedilmeye başlandı. Ama bunun bize gelmesi, belki bir 10 yıl alacak.

Raş analizi, başka bir örnek, psikolojide bir örnek. Raş analizi ayrıntısına tabii girmeyeceğim, ama eğer bir insanı alıp, hastalıklı bir insanı alıp, ona çok derin sualler sorar isen, bir süre sonra o hastalığa çok özgü olduğunu varsaydığın birtakım veriler elde ediyorsun, bu çok güzel diye düşünüyor. Ama bir süre sonra bakıyorsun ki başka hastalıklar da çıkabiliyor. Aynen Raş uygulayıcıları da moleküler biyologlar gibi varsayımları çürüterek hastalıkta kontrol gruplarını pek sevmiyorlar. Şimdi eminim, nasıl moleküler biyoloji böyle büyük bir patırtı, gürültüyle "*çok istiyoruz, istiyoruz*" deniliyor, Raş analizi de girmeye başlıyor, İnternetten taradım, girecek. Ama yine dikiz aynası modelinden dolayı bir miktar geç kalacağız.

Bilim yönetiminde bu dikiz aynası modeli çok önemli. Bilim yönetimi, mesela çalışma usulleri; tam zaman çalışma, yarı zaman çalışma ve saire filan... Tabii tam zaman çalışma, tabii tam zamanını verme, ama... Şu anda bütün Amerikan üniversiteleri, İngiliz üniversiteleri tam zaman çalışıyorlar, ama nasıl başladılar buna; 30 yıl evvel nasıldı bu olay; onu sorgulayan yok. Biz mutlaka en sonu alacağız, o arayışı atlayacağız. Çok kolay gidebiliyor; bilim denetiminde var, bilim denetiminde daha da çarpıcı. Biliyorsunuz şu anda dış denetim önemli, yayınlar sayılıyor, Avrupa'dan denetimciler geliyor, YÖK denetimcileri var filan, herkes sayılıyor. Ama bu nasıl başladı; 15-20 yıl evvel başladı. O kadar fazla bilim yapıldı ki batıda, yavaş yavaş o bilim bir miktar toplumu unutmaya başladı. Buna tepki olarak ve o sıralardaki Thatcher, Reagan ve saire, o şeylerin etkisinde güdümlü bilim kavramı daha fazla gelmeye başladı. Yani onlar çok iyiydiler, o iyilikleri bilim bakımından zararlı olmaya başlamıştı. Ama bizde o insanlar

HASAN YAZICI'NIN
KONUŞMASI

daha yetişmedi, onun için dikiz aynası modeli diyorum ona. O insanların yetişeceği birtakım lükslere gerek var.

Bu, demin bahsettiğim Papas'ın kitabının, başlığını koydum buraya, yine aşırıya dönmeyeceğim de "bu aşırma, bir kültür savaşı diyor esasında". Bence Cumhuriyet'in 80. yılında bunu anımsamakta yarar var. Hakikaten Cumhuriyet bir kültür savaşı ve başka bir kültürü benimsemeye çalışıyor ve onu benimserken de onun birtakım sorunları var, onları da çok iyi bilmemiz lazım. Demin Ali'nin de bir miktar değindiği gibi, bize iyi, Ortadoğu'ya iyi işler yapmamamız lazım.

Bu, Newsweek'ten alınmış çok sevdiğim bir karikatür, o da şu: Bir varsayım var; eğer bir ailede birçok çocuk var ise, dahi hemen her zaman en küçük çocuktan çıkıyor. O bizim masallarımızda filan da var biliyorsunuz. Bu araştırılmış hakikaten ve gerçekten çok çocuklu ailelerdeki önemli insanlar hakikaten hep son çocuklardan ve tabii bu karikatürle en öndekinin habire yaptığını yapmamamız lazım, başka işler yapmamız gerekiyor. Biraz tehlikeli de yapılan iş, ama bu Yükseköğretim Yasa Taslağı, güncel yükseköğretim tartışması içinde bu ibarı hiç düşünen yok, onun yetişmemesine çalışıyoruz, bence o çok yanlış.

Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Sayın Yazıcı'ya çok teşekkürler.

Sayın Bahattin Akşit; buyurun efendim.

BAHATTİN AKŞİT'İN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Bahattin AKŞİT (Orta Doğu Teknik Üniversitesi): Teşekkür ederim. Bana imkansız bir konu verilmiş; Cumhuriyet döneminde sosyal bilimlerin gelişmesi, 80 yılda sosyal bilimlerin gelişmesi. Ben bunu daha da imkansız yapıp, 100 yılda sosyal bilimlerin gelişmesi diye ele alayım dedim ve size yarım saatte hakikaten böyle makro ve kuşbakışı bir bakışla birtakım şeyler sunmaya çalışacağım; nereden nereye gelmişiz!

Bu "nereden nereye gelmişiz"i anlatırken, ilginç bir şekilde

üç konu seçtim kendime. Birincisi, paradigma sıçramaları dedim; tam da Poper Kuhn tartışması, Hasan Bey benden önce değindi. Sosyal bilimlerde paradigma tartışmaları fen bilimlerindeki gibi değil; çünkü paradigma oluşturamıyorsunuz sosyal bilimlerde. Paradigma sıçramaları da paradigmanın puzzleleri çözme, yani bir paradigmanız varsa, didaction, didaktif tündengelim yapmanız... Tündengelim bilinçsiz olarak yapılıyor, kural koyulmuş paradigmada, siz onu çürütmeye çalışıyorsunuz sürekli, esasında Popel'in dediği o. Ama bir yandan da tabii kuralı değiştirmek üzere, yeni bir kurama atlamak üzere gözlemden tümevarıma doğru da gidiyorsunuz. Sosyal bilimlerde böyle olmuyor, yani içsel bir şekilde değil, dışsal; yani toplumdaki siyasetteki ve ekonomideki etkiler sonucu bir paradigmadan öbür paradigmaya geçiliyor, bunu anlatmaya çalışacağım.

İkincisi, sosyal bilimlere yine toplum ve siyaset tarafından dayatılan tabular. Bu tabular, sosyal bilimlerin gelişmesini ve gelişmemesini nasıl etkilemiş ve bir de tam tersi; tabu olmayıp, çok değer verdiğimiz şeyler nasıl sosyal bilimin gelişmesini engelliyor, böyle bir şey yapacağım.

Bir de son olarak, üçüncü olarak, sosyal bilimlerin artık bundan sonra veri toplarken Devlet İstatistik Enstitüsü'nden ve onun yazdığı bakanlıklardan izin alması gerekir, anket uygulamak için. Bu da iki veya üç yıl önce koyulmuş, yani gelişme böyle giderken nasıl böyle bir şey oldu? Hukukçuların önünde, acaba bu yasayı nasıl çürütebiliriz veya geri alınabilir? Yani böyle bir şey olamaz, onu gündeme getirmek istiyorum.

Paradigma değişimleri, çatışmaları ve de bölmelenmişlikleri, yani paradigmalar yan yana, birbirini tanımadan bazen aynı bölümde iki farklı paradigmayla çalışanlar insanlar, böyle bir şey olabiliyor. Bunları belki de göstermeye çalışacağım. "100 yıla çıkardım" dedim, hakikaten Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişmesini anlamak için Cumhuriyet dönemi öncesinden başlamak gerekiyor. Belki de ta Naima'ya, Kâtip Çelebi'ye, Cevdet Paşa, Koçi Bey'e falan gidilebilir, ama orası değil.

BAHATTİN AKŞİT'İN
KONUŞMASI

Mesela sosyoloji benim mesleğim; çünkü sosyoloji odaklı konuşacağım daha çok, diğerlerine göndermeler yapacağım.

Ziya Gökalp ile Prens Sabahattin, ilginç bir şey yapıyorlar. İttihat ve Terakki dönemidir, İmparatorluk hâlâ geçerlidir, ulus-devlet bağlamında, kapitalistleşmiş, sanayileşmiş, ulus-devleti kurulmuş bir toplumda çıkan sosyal bilim, henüz ulus-devlete geçmemiş, kapitalistleşmemiş veya sanayileşmemiş bir topluma uygulanmaya çalışılıyor. Tamam, batıdan birtakım kavramlar alınıyor, ama bir yandan da buradaki tarihsel, kültürel birikimi de görmek...

Bir yandan Ziya Gökalp, merkezîyetçiliği savunuyor; diyor ki: *"Önce ulus-devlet oluşturulmalı ve ulus-devlet yukarıdan aşağıya doğru bir uygulamayla modernleşme; bilimi, teknoloji, ekonomisi, bütün şeyleri, okul sistemi yerleştirilmeli"*. Prens Sabahattin, bunun karşısında ademi merkezîyetçi; *"hayır, aşağıdan yukarıya doğru; yani çevreden, toplumlardan, köylerden başlayarak ve bireyselliği falan geliştirerek"* diyor. Hakikaten 100 yıl sonra, şimdi biliyorsunuz bu Avrupa Birliği'ne girme çerçevesi içinde yetki devri falan, yani tam da Prens Sabahattin'in 100 yıl önce yazdıkları şimdi Türkiye'de tartışılmaya başladı.

Cumhuriyet projesi, Prens Sabahattin'in dediklerinden değil, Ziya Gökalp'in söylediklerinden yola çıkar. Mesela Ziya Gökalp'in gençlere emanet ettiği bir proje; 1927'de Nutuk'ta da bu projenin, geliştirilmeye doğru giden bir projenin korunması şeklinde emaneti vardır.

Bu sosyoloji yapılırken veya toplumbilimleri, sosyal bilimler geliştirilirken, daha toplum kavramı, yani ulus-devlete tekabül eden toplum; çünkü toplum, ulus-devletle birlikte oluşuyor, oluşturuluyor, yapılıyor. Ulus-devletten önceki toplum, *"cemiyet"* demeye çalışıyorlar -yine batıdan çeviriyle cemiyet, cemiyet ve cemaat- ama Türkiye'de varolan, o sırada İmparatorluk içinde köyler, aşiretler, sülaleler, yani toplum yok. Toplum, ulus-devletin eğitim sistemiyle ve birçok kurumuyla birlikte vatandaşlara dönüştürdüğü, vatandaşların oluşturduğu bir sivil toplum.

Sivil toplumun sosyolojisi, batıda bu yapılıyor, ama burada “o sivil toplumu nasıl kurabiliriz”in sosyolojisi, buna daha fazla girmeyeceğim. Birinci paradigma bu. Bu, Cumhuriyet dönemiyle birlikte Ziya Gökalp’inkinin değiştirilerek, dönüştürülerek uygulanmasıyla birlikte... Yani burada tabii tartışmalar var; Ziya Gökalp’le Atatürk’ün uyguladığı sistem arasında ne kadar benzerlik, ne kadar zıtlık vardır, o ayrı bir tartışma, ona girmek istemiyorum.

1930’larda ikinci bir paradigma çıkıyor. Bu da Kadro Dergisi etrafında 6 düşünürün; Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev, Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Biliyorsunuz yakın zamanda da Tekeli ve Selim İlkin yeni kitap yayınladılar; hakikaten 300-400 sayfalık, hem bu kişileri tek tek taratıyorlar, hem *Kadro Dergisi*’nin bütün bir içerik analizini yapıyorlar, hem özgünlüğünü tartışıyorlar. *Kadro Dergisi* etrafında toplanan 6 kişiden 4’ü daha önce Marksist, Sovyetler Birliği’ne gitmiş gelmiş filan; fakat Türkiye’de Marksizmin yapılamayacağını görüyorlar. Dertleri de Marksizm yapmak değil, dertleri -1932, *Kadro*’nun çıkmaya başlaması- “*acaba Türkiye’de gerçekleşmekte olan modernizasyon projesinin, cumhuriyet projesinin, laiklik projesinin bir kuramı üretilebilir mi, onu nasıl anlamamız gerekir?*”

Hakikaten iki yıl, üç yıl bu dergide bu tartışılıyor, yani hem sosyal bilimsel, hem ideolojik, hem siyasal bir tartışma. Bir tarihte de bir şekilde derginin kapatılması isteniyor ve hemen kapatılıyor. Kadro hareketi, Cumhuriyet’in tam da yukarıdan aşağı kurulduğu, ulus-devletin kurulduğu, dünya düzeyinde kapitalizmin, emperyalizmin hakimiyetinin bir şekilde kesintiye uğradığı, -küreselleşme kuramcıları o döneme baktıkları zaman, ona “*deglobalizasyon*” yani “*küreselleşmenin sekteye uğradığı dönem*” diyorlar- aşağı yukarı 1918’lerden, yani o krizden, oradaki büyük ekonomik krizden 1945’lere kadar gelen dönem bu. Yani iki bloklu dünyanın çıkışına kadar olan döneme özgü bir bağımlılıktan kurtulma, neredeyse bir az gelişmişlik kuramı üretip, “*bu az gelişmişliği nasıl aşarız?*” sorusunu sorup, onun çarelerini araştırıyorlar. 1945’te yeni bir paradigma çıkıyor. Bu orada kalıyor, kapanıyor dergi.

BAHATTİN AKŞİT'İN
KONUŞMASI

1940'larda, bu sefer İkinci Dünya Savaşı başlamış, yeni bir dünya sistemine doğru gidiliyor. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde felsefe, sosyoloji, sosyal bilimler bölümüyle Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif, öğrencileri bir arada. Bu sefer Kadrocuların uyarlamaya çalıştıklarından da öte, -Behice Boran mesela Chicago Üniversitesinde doktorasını yapmış, dönmüş- daha cesur bir atılımla onların devamı, ama onlardan sıçrama oluşturan bir yeni araştırma paradigması veya araştırma programı oluşturmaya çalışıyorlar. Hakikaten Behice hanım, Manisa köylerinde, dağ köyleri, ova köyleri, nasıl bu köyler dönüyor, yapı değişimleri diye onu araştırmaya çalışıyor. Niyazi Berkes, Ankara köylerinde; Muzaffer Şerif, zaman algısı, mekan algısı, bunlar üzerinde çalışıyor, yani öylesine bir üretkenlik.

Biliyorsunuz 1945 ve 46'da bir darbe daha iniyor; Behice Boran hapse, Niyazi Berkes Kanada'ya, Muzaffer Şerif Amerika'ya gidiyor ve bu üçüncü diyelim, -birincisi Merkez, ikincisi Kadro- bu da kesintiye uğruyor.

Dördüncüsü, buna reaksiyon olarak, yani üçüncü yaklaşımın -belki de paradigma demek olmaz bunlara, ama- esas vurguladığı şey, "yavaş gidiyoruz, yani daha hızlı dönüşmemiz lazım ve bunu belki de aşağıdan yukarıya yapmamız lazım, yani yukarıdan aşağıya yaptığımız kadar, aşağıdan yukarıya da yapmamız lazım, onun için de toplumu tanımamız lazım". Remziye hanımın da dediği gibi, "toplumu tanımamız lazım", böyle bir şey. Bunun karşısında Ziya Gökalp'in kurduğu kürsüde, o bölümde daha muhafazakâr, daha milliyetçi, "yavaş gidiyoruz değil, çok hızlı gidiyoruz, yavaşlayalım" diyen muhafazakar, milliyetçi bir sosyal bilim, sosyoloji ortaya çıkıyor. İşte Kösemihal, Fındıkoğlu, onların öğrencileri. Orhan Türkdoğan, yani günümüze kadar gelenleri de var. Hakikaten orada tamamen daha sonraları Türk-İslam sentezine doğru gidecek olan bir paradigmanın şeyleri yapılıyor, yani dördüncüsü bu.

1960'lara geldiğimizde, bütün bunlar Türkiye'de bazı bölümlerde, diyelim ki dördüncü dediğim bazı bölümlerde, üçüncü dediğim bazı bölümlerde, ikinci, bazı bölümlerde hat-

ta birinci; hepsi bir arada bölümler açmaya başlıyor örneğin. Yani sosyolojik açıdan baktığım zaman, Orta Doğu'da sosyal bilimler bölümü açılıyor, Mübeccel Kıray orada, Oğuz Arı, yurtdışından gelenler, Follers var, Çiğdem Kâğıtçıbaşı, Ayşe Ön var. Burada bütün bunların ötesinde, dış dünyadaki sosyal bilimle daha direkt ilişkide, ama aynı zamanda geçmişle de ilişkisi olan bir yeni yaklaşım ortaya çıkmaya başlıyor. Bunun bir şeyi, Hacettepe'de, oradaki Sosyal Bilimler Bölümü'nde ve özellikle Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde, Nusret Fişek, Bozkurt Güvenç, onların çalışmaları...

Bu çalışmalar, hakikaten çok özgün, doğrudan doğruya tabanda neler oluyor, onları çalışan şeyler. 1968'de her 5 yılda tekrarlanacak bir nüfus sağlık araştırmaları yapıyor ve şunu saptıyorlar, çok önemli bir şeydir bu: 1965'te Türkiye'de toplam doğurganlık oranı, yani kadın başına ortalama çocuk sayısı Türkiye ortalaması 6 civarında, 6,6 civarında; doğuda 8 civarında, batıda 4,5-5 civarında, ama ortalama bu. 1993'e geldiğimizde 2,5'e düşüyor bu ortalama, yani kadın başına doğurganlık oranı 6.6'lardan 2,5'lere düşüyor, batıda 1.8'e düşüyor, -Ege'de, Marmara'da falan- doğuda 4.4'e düşüyor. Buna sosyal bilimlerde, sosyolojide demografide, demografik geçiş diyoruz, yani büyük bir devrim. Bu da böyle iki kişinin, karı-kocanın gerçekleştirdikleri bir devrim, bir geçiş. Tam da bunu saptamak üzere 5 yılda bir, yani 6.6'dan kaç düştü 5 yıl sonra?.. Yani doğrudan doğruya belki de hani tümevarım şeklinde alandan verilerle çalışan, yani hem Orta Doğu'da, hem burada, hem Siyasal'da, İbrahim Yasa'lar, Şerif Mardin'ler, -ekonomideki gelişmeleri söylemiyorum; dün bir ekonomi oturumu vardı, ona girmeyeceğim- böyle bir yeni kuşak, yeni paradigma diyeyim.

Buna sırf tümevarım denilir mi bilmiyorum, yani tümden-gelim yöntemi olarak dünyadaki sosyal bilimler paradigması alınıyor, ama Türkiye'ye özgü bir şekilde, eleştirel bir şekilde dönüştürerek, anketlerini, sorularını ona göre sorarak soruluyor ve veriler toplanıyor ve hem dünyadan gelen kuramlar, hem de daha önce Türkiye'de üretilmiş kuramlar eleştiriliyor, çürütülüyor, yeni getiriliyor, böyle bir şey.

BAHATTİN AKŞİT'İN
KONUŞMASI

Bundan bir sonraki aşama da, bundan bir sonraki gelen de şu: Sosyal bilimciler, genç sosyal bilimciler ve yayın sayısı ile bölümlerin sayısı artıyor. Bunlar artık Türkiye'de oluşturulmuş bir paradigma, yani Türkiye şartlarından oluşturulmuş sosyal bilim kuramı yerine, tamamen dışarıdaki paradigmalara yönelik ve dışarıdaki dergilerde yayınlamaya yönelik bireysel araştırmalara dönüyor sosyal bilimler, herhalde bu fen bilimlerinde zaten çoktan varolan bir şeydi.

Fakat buradaki soru şu: Acaba Türkiye'yi gerçekten anlamak için, Türkiye'deki toplumu, kültürü, eğitimi anlamak için sırf dışarıdaki dergilerde yayınlanmak üzere makale yazmak ne kadar geçerli? Bu bir soru, tartışılabilir.

Ben hemen ikincisine geçeyim: Tabular. Türkiye'de sosyal bilimlerin bütününe baktığımız zaman, üç tabunun sosyal bilimlerin gelişmesinde, sosyal bilim düşünülmesinin önünü tıkadığını görüyorum. Bunlardan birisi İslamiyet, şeriatçılık, korkusu, tabusu. Diğeri sosyalizm, komünizm ve sınıf araştırmaları korkusu. Üçüncüsü etnik gruplar; Kürtçülük, azınlıklar korkusu. Dördüncüsü bir tabu değil, ona geleceğim.

Şimdi hemen birincisine geleyim: Ali Alpar'ın söylediği bir şeyi tartışmak istiyorum. *"Bu proje, çıkmaz bir projedir"* dedi, yani Türkiye'den özgün bir kuram üretmek. Fen bilimleri için, az çok fizik için doğru olabilir bu.

Prof. Dr. Ali ALPAR: Ben, onu demedim.

Prof. Dr. Bahattin AKŞİT: Demek ki ben çarpıttım senin dediğini, ama yani sen şunu dedin: *"Bilim ve kültür sentezi; batıdan bilim geliyor, yani Türkiye'de bizim kendi geleneklerimizden çıkarak bir bilim kuramı paradigması üretip, oradan doğru bilim yapmak..."*

Prof. Dr. Ali ALPAR: Türk-İslam sentezi, yani şimdi Fetullah okulları falan gibi, modernleşme için gereken, bilim-teknoloji yapmak için gereken ilhamı dinden veya yerel kültürden alma projesine takıldım, bu olmayacak bir kurgulama.

Prof. Dr. Bahattin AKŞİT: Ama batıda böyle olmamış. Mesela Mark, Kapital'i yazmaya başladığı zaman, Feuerbach ondan önce o kadar çok din üzerine, din eleştirisi üzerine; ondan önce o kadar düşünür, o kadar çok din, Hıristiyanlık eleştirisi üzerine yazmışlar ki Hıristiyanlık kendi içinde dönüşmüş, önce reformasyonla Protestanlığa dönüşmüş, sonra başka bir şeye dönüşmüş ve laiklikle bireyselleşmiş, en azından sosyal bilimler için. Yani Türkiye'de İslam konusunda ne oluyor, insanlar ne düşünüyor? Bunu tabii ilahiyatçılar engelleyecek, o değil benim dediğim, yani sosyal bilim araştırması olarak onun yapılması. Yani bunun içine girmek istemiyorum, yani Şerif Mardin bunu benden önce çok vurguladı.

Ben mesela Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü olarak Orta Doğu'da, Ortadoğu Araştırmaları Programı'nı kurmak istedim. 1994'te müdür oldum, 1995'te kurmak istedim. Hakikaten 25 kişi Ortadoğu konusunda çalışıyormuş. Onları bir araya getirip, daha çalışmalar yapılması için. Senato'ya gitti, Senatoda reddedildi. Reddedilişlerin arkasında, *"Ortadoğu araştırmaları, tabii İslamiyet de var bu işin içinde, yani bağımsız olarak çalışılmaz, yani bunun içine kimler girer acaba?"* Hakikaten bir ürkme... Nihayet 2003 yılında sonunda Ortadoğu Araştırmaları, Avrasya Araştırmaları'nı, Avrupa Araştırmaları'nı önce kurdum, üçüncü olarak ancak Ortadoğu.

Dolayısıyla biz ne yapıyoruz? Ortadoğu ile ilgili bilgileri batılı sosyal bilimcilerin Ortadoğu araştırmalarından, İslam araştırmalarından alarak kendimizi tanımaya çalışıyoruz, yani böyle bir şey. Ben 1988'de imam hatip okulları üzerinde çalışmaya başladım, daha sonra Gencay Şaylan'la falan bu İslami köktendincilik üzerine çalışmaya başladım ve ilk çalışmaya başladığımda korktum, yani *"bu konuda çalışırsam -ben daha önce köy araştırmaları, kent araştırmaları falan yapıyordum- ne olurum acaba, ne derler?"* falan diye ürktüm. Ama neyse, girdim, yaptım, araştırmaları yapmaya da devam ediyorum, bu tabuyu yıktık gibi geliyor.

İkincisi, komünizm, sosyalizm, sınıf araştırmaları korkusu. Hakikaten burada hukukçuların önünde konuşuyorum;

BAHATTİN AKŞİT'İN
KONUŞMASI

eğer bir yazınızda sınıf, sınıfsal analiz... Yani batı toplumu bir önceki dönemden kapitalist döneme dönüşürken nasıl bir sınıfsal yapıdan, nasıl sınıfsal yapıya değişti; bunu anlamadan modern bir toplumun, modern bir demokrasinin, siyasi rejimin kurulma imkanı var mı? Biz nasıl bunun arkasından dolandık; köylülüğü çalıştık. Bu tabu da diyelim ki sendikaların kurulması, 1960'ların başı, -yine hâlâ şey oldu, ama- 1980'lerde, 1990'larda bu konuda da daha rahat çalışmaya başladık.

Üçüncüsü, etnik gruplar, azınlıklar. Azınlıklar kısmına değinmeyeyim, ama etnik gruplar kısmına değineyim. Modernleşme projesi, Cumhuriyet projesi, bütün dünyada bir homojenleştirme projesidir, yani heterojen olan, etnik olarak, dinsel olarak heterojen olan bir nüfusu alırsınız ve bunları ortak bir dil, ortak kültür, değerler etrafında birleştirecek bir eğitim sisteminden geçirip böylece homojenleşmiş bir yere getirirsiniz, sonra da bunları tekrar çoğulcu kültürel şeylere bırakırsınız, yani o geçmişte homojenleştirme sırasında kaybedilenler kazanılsın diye. Ümit ediyorum bu da yapılmaya başladı; meslektaşlarım arasında, antropologlar arasında gidip Kürt köylerinde araştırma yapan, doğrudan doğruya etnik gruplar üzerine araştırma yapıp, onların Türk milliyetçiliğiyle, Türk kimliğiyle Kürt kimliği, "*Türk Kürt mü, Kürt Türk mü?*" yani o kimliklerin oluşması, yani böyle bir konuma geldik.

Bir de Atatürk inkılapları, ilkeleri, Cumhuriyet tarihi araştırmaları da veya Cumhuriyet tarihinin öğrenilmesi de o kadar çok vurgulanıyor ki o kadar çok ilkokuldan başlayarak ortaokulda, lisede okutuluyor ki bu konuda aykırı düşünmek, yani bu konuda, eğer düşünmek sınırları aşmaksa, sınırları aşarak düşünmek zor hale geliyor. Yani bunun bir örneğini verip bunu bitireceğim.

ODTÜ'de bundan iki yıl kadar önce devrim tarihinin okutulmasını, devrim tarihini okutan Tarih Bölümünün o zamanki Başkanı Uygur Kocabaş'la onun yardımcısı Aykut Kansu, daha çoğulcu bir şekilde yapmaya çalışmış; Türkiye Cumhuriyeti tarihini çalışan yerli-yabancı araştırmacılardan

farklı makaleler, kitaplarından bölümler olarak. Bizim Orta Doğu'da bir liste var, öğretim üyelerinin üye olduğu liste; hem fen kanadından, hem sosyal bilimler kanadından. Bir tanesinin makalesinde 1890'lardaki Girit olaylarından sonra etnik cemaatler arasında gerilim ve çatışmalardan bahseden bir bölüm, yani dolayısıyla Ermeni sorununa da atıfta bulunan bir bölüm. *"Nasıl olur da devrim tarihinde ODTÜ'de, -bakın, ODTÜ'de devrim tarihinde, artık lisede, ortaokulda değiliz- böyle bir cümlesi olan bir siyaset bilimcisi tarihçinin cümlesi alınabilir?"* tartışması başladı. Hakikaten bu arkadaşlar üzerine öyle bir yürüdü ki -herhalde bu fen bilimlerinde, tıpta olmuyordur- neredeyse aforoz edileceklerdi. Edilmediler, *"olmaz böyle bir şey; devrim tarihi eleştirel bir şekilde okutulmalı, insanların kafaları açılmalı bu konuda"* falan... Ama sonunda yine de etkisini gösterdi herhalde; Uygur Kocabaş emekli oldu Tarih Bölümünden, Aykut Kansu da başka bir bölüme, İstanbul'da daha özgür çalışabileceğini düşündüğü başka bir bölüme gitti.

Son olarak daha önce de vurguladığım şeyi vurgulayıp bitireyim: Biz kendimiz Ankara'da bunu hissetmiyoruz, ama Sosyoloji Derneği olarak ulusal kongreler düzenleniyor; İzmir'de düzenleniyor, yani hep bir merkezde olmasın. Mesela son düzenlediğimizi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde düzenledik. Çocuklar gelmişler, 130 tane tebliğ, bunların bir kısmı, 130'un 10 tanesi bile değil, yayınlanabilir düzeyde, geri kalanı... Başka bir çalışmamda onun tipolojisini de yaptım; sosyal bilimlerde, en azından sosyolojide araştırma yapma nasıl anlaşılıyor, yayınları analiz ettiğimizde nedir onun tipolojisi, sorulursa anlatabilirim.

Bir öğrenci dedi ki: *"Biz hocamızla birlikte köylere gidip araştırma yapacaktık"*. Biliyorsunuz üniversitelerde BAP, Bilimsel Araştırma Projeleri diye de devlet fon veriyor, alıyorsunuz. Bir hoca, bir doçent, sosyoloji doçenti, öğrencilerle birlikte köylere gidip bir araştırma yapacak. Valiliğe başvurmuşlar, köylere gidecekler. Valilik, *"bu biraz şey filan"* demiş. Onun üzerine Devlet İstatistik Enstitüsü'ne gönderilmiş, Devlet İstatistik Enstitüsü onu İçişleri Bakanlığı'na yazmış, bekliyor

BAHATTİN AKŞİT'İN
KONUŞMASI

ve bu fon da aralığın sonunda bitiyor, yani kullanılmaz hale geliyor. Çocuklar da sosyoloji üçüncü sınıf, dördüncü sınıf öğrencileri, nasıl heveslenmişler, "köye gideceğiz, anket uygulayacağız..." Yani kitaplarda okudukları yerine kendileri bilgi üretecekler ve bu da bir kanunla geçerli olmuş, en azından taşradaki üniversiteler için, ama herhalde bizlere de uygulanacak bu. Hukukçulardan ricam; bu kanunun nasıl değiştireceğiyle ilgili bize bilgi verirlerse sevinirim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Efendim, çok teşekkür ediyoruz sayın Bahattin Akşit'e.

Son konuşmacımız, sayın Tosun Terzioğlu, 1993-2003 yılları arasında Türkiye'de bilim ve teknoloji politikasını değerlendirecek bize.

Buyurun efendim.

TOSUN
TERZİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Tosun TERZİOĞLU (Sabancı Üniversitesi): Benim konum belki biraz teknik olacak, ama yüzeysel olarak da olsa Cumhuriyet'in 70. yılında yazılıp da 80. yılında biten dönem içerisindeki bir dokümanın, politika dokümanının bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağım.

Dünyada artık birçok ülkede bilim, teknoloji üretim veya inovasyon politikaları, ülkelerin ekonomik gelişme politikalarının kimi yerde lokomotif, kimi yerde çok önemli bir parçası. Dolayısıyla bahsedeceğim şey, bilim, teknoloji, üretimi bir arada tutuyor; eğitimi dışlıyor, o tarafı eksik, ama bu politik dokümanının o tarafı yok.

Türkiye'de bilim-teknoloji politikası var mı, bu hükümetler tarafından bu kadar benimsenmiş mi, bunların tartışmasına da girmek istemiyorum. Türkiye'de örneğin TÜBİTAK 1963'te kurulmuştur. OECD'nin 1995'te Türk bilim-teknoloji politikaları konusunda yaptığı bir çalışmada, gerçekten o çalışmayı yapanlar, bu kadar erken, 1963'te böyle bir kurumun kurulmasını oldukça hayretle ve takdirle karşıladılar. Hemen

hemen DPT ile beraber kurulmuştur, ikisinden de belki bir ölçüde çok şey beklenilmiştir. Dünyada bilim-teknoloji politikaları dediğimiz husus, hükümetlerin gündemine özellikle İkinci Dünya Harbi'nden sonra geldi. Burada iki kutup söz konusu, iki kutuplu bir dünyaydı. Her iki blok da, Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri veya Sovyetler Birliği ve müttefikleri, bilimi, teknolojiyi savunma politikalarının en önemli öğeleri olarak gördüler, İkinci Dünya Harbi'nden aldığı derslerle.

Amerika'nın yaklaşımı şöyle oldu: 1950'lerde yazılmış bir kitabın başlığını söyleyeyim size, Yazarı Bush; -Başkan Bush değil, Venivir Bush, oldukça akıllı bir adamdı; tabii bununla "Başkan Bush akılsız" demek istemiyorum- "Science the Endless Frontier" yani "Sonsuz Ufuklar: Bilim" diye Türkçe'ye adapte edebileceğimiz bir şey. Venivir Bush'un tavsiyesi şuydu: "Bilime önem verin, kaynak ayırın, proje verin, bilim adamı yetiştirin, ama bunu dikkatli de izleyin, teknolojik fırsatlar da buradan çıkacaktır. Yani kendi halinde bırakın, bırakın matematikçi matematiğini yapsın, fizikçi fiziğini yapsın, sağlık bilimlerine önem verin, -'Amerika zaten eskiden beri o konuya önem verirdi'- ama dikkatli izleyin, fırsatlar buradan çıkacaktır. Buradan aldığımız fırsatlarla teknolojik geliştirmelerle savunma sanayinizi yahut savunma araç gereceğinizi güçlendirin".

Sovyetler Birliği'nde ise farklıydı; onlar da "bilime önem verin, bilime kaynak ayırın, burada dünya şampiyonu yetiştirmeye çalışın -'hatırlarsınız, olimpiyatta kim fazla altın madalya kazanacak, böyle şeyler vardı; bilimde de öyleydi, yani falanca teoremi kim ispat edecek, bir Rus mu, bir Amerikalı mı yahut bir İngiliz mi falan'- fakat askeri araştırma-geliştirmeleri de tamamen kapalı yapın". Tamamen kapalı ne demek? Bir Rusya haritası aldığınız zaman, orada ismini görebileceğiniz şehirler var, fakat o şehirlerin en basit bir sokak haritasını dahi alamazdınız, bunlar askeri kapalı alanlardı, bu şekilde yola çıkıldı.

Daha sonra, farklı aşamalardan sonra baktığımız zaman, Avrupa Birliği'nin son bilim teknoloji politika dokümanının başlığının Venivir Bush'a bir gönderme olarak "Society the

TOSUN
TERZİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Endırs Fonteir" olduğunu görüyoruz, yani tekrar iş insana geliyor.

Benim yapacağım değerlendirme, 3 Şubat 1993'te toplanan Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu toplantısında alınan kararlar ki bu kararlar 13 Mayıs 1993'te Başbakanlık genelgesiyle ilgili bütün kuruluşlara -özel-kamu- duyuruldu. Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu, 1983'te Devlet Bakanı sayın Nimet Özdaş'ın gayretiyle kurulmuş olan bir kurul. Görevi, hükümete bilim-teknoloji politikaları konusunda önerilerde bulunmak; yasal olarak bakarsanız, "*bilim ve teknolojinin MGS'si*" diyebilirsiniz. Hangisi daha etkili, zaman gösterecek. 8 bakan, başbakanın başkanlığında toplanır; mili eğitim, milli savunma, enerji, sanayi, maliye, tarım, sağlık bakanları, benim hatırladığım bakanlar. Eğer TÜBİTAK başka bir bakana, bir devlet bakanına bağlıysa, başbakana değil de, o bakan da katılır. TÜBİTAK iki kişiyle temsil edilir, DPT müsteşarı, Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı, TOBB, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, TRT, YÖK, artı YÖK'ün uygun göreceği, teknik konularda öne çıkmış bir üniversite.

Kanuna göre bu kurul, yılda en az iki defa toplanmak durumundadır. 1993'e kadar 10 yıl boyunca bir defa toplanmıştır. Bunun müeyyidesi yoktur; dediğim gibi başbakandır bu kurulun başkanı, ister toplar, ister toplamaz. Bir defa, 1989'da toplanmıştır ve o tarihte de Kurul, Çalışma Yönetmeliği yapmış, onu kabul etmiş, yani bilim-teknoloji politikası yapmamış, nasıl çalışacağına dair bir yönetmelik yapılmış. O yönetmeliği ben bir sefer okumuştum. Burada gerçekten kısa bir süre içerisinde hazırlanmak -TÜBİTAK da bu kurulun sekreteryasını yapar- zorundaydık. O sırada Erdal İnönü'yü TÜBİTAK'a bakan -başbakan yardımcısı, Süleyman Demirel de başbakandı. Yaklaşık 2 haftayı biraz aşan bir süremiz vardı. Dolayısıyla çok böyle katılımcı bir süreçle böyle bir politika tasarımı yapma imkanımız yoktu, eldeki birikimden yararlanmak zorundaydık, öyle de yaptık. Birtakım hedefler ortaya konuldu, şimdi bunların hepsine tek tek bakmak istiyorum. Bunlara bakarken de hedef neydi, nereye geldik, ne

kadar saptık ve zaman içerisinde Türkiye nasıl değişti ve bir de biraz da dünyayla karşılaştırmak, birtakım başka ülkelerle karşılaştırmak.

OECD'nin Praskatti ve Oslo el kitaplarında tanımlanan birtakım göstergeler, bilim teknoloji politikasının göstergeleri vardır, tam zaman eşdeğeri olarak Ar-Ge personeli tanımlanır ve bütün ülkeler de aynı tanıma göre ölçülür ve bu iktisaden faal 10 bin nüfus başına düşen tam zaman eşdeğeri olarak Ar-Ge personeli olarak tam tanımı geçer. Türkiye'de bu 1990'lı yıllarda 7,5'ti. Yarım insan demiyorum, tam zaman eşdeğeri diyoruz. Hedef olarak biz bunun ikiye katlanmasını ve aşılmasını hedefledik. Çok iddialı bir hedefti; çünkü unutmayalım ki bir Ar-Ge, araştırma-geliştirme personelinin yetiştirilmesi, üniversiteye gitmek, artı yüksek lisans, artı doktora, yani neresinden baksanız, pek böyle 8 yıldan aşağı sürmeyen bir süreç.

Sonuçta nereye geldik? 13,1'e geldik, ama gelişme trendine bakarsanız, -Devlet İstatistik bunu ölçüyor, her yıl ölçülüyor- 2003'te sanıyorum 15'i bulacağız. 15'i aşmadık, 15'e geldik. Güzel, diyebiliriz ki burada bir yere geldik. Geldik, ama bir de kendimizi bir başkalarıyla karşılaştıralım; biz bu dünyada yalnız yaşamıyoruz, başkaları da var.

Şöyle baktığımız zaman; Türkiye'nin 13, -99'dur o, burada 99 diyor, ama zannediyorum 2000 doğru- Yunanistan 68, İspanya 77, Avrupa Birliği ortalaması 105, Japonya 135, Rusya 156. Rusya örneğine geri döneceğim daha sonra, Sovyetler Birliği'nin mirasçısı olarak Rusya'ya bakacağız daha sonra. Demek ki biz burada bir hedefi aşmadık, aşamadık, vardık sayabiliriz, ama daha gideceğimiz çok ve çok yol var. Burada tabii araştırmacı kalitesi ve saire, onlara bakılmadı, bu tamamen, sayısal bir şey. Bir hedefimizi tutturabildik gibi, fakat mütevazı bir ilerleme kaydettik. Sayımızı ikiye katladık, ama katladığımız sayı o kadar ufaktı ki vardığımız yer de o kadar iyi bir yer diyemeyiz.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde Ar-Ge harcamalarının

TOSUN
TERZİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

payı, 1990-91'de yüzde 0,33 idi; yani binde 3'ü biraz geçiyordu. "Hedef, yüzde 1'i aşması" dedik, buna varamadık, 2000 olarak yüzde 0,64, varamadık. Burada başka ülkelere geçmeden önce şunu da belirtmemiz lazım: Ar-Ge harcamaları içine neler giriyor? Örneğin, üniversitede çalışan, tam zamanlı çalışan her öğretim üyesinin veya öğretim elemanının maaşının belli bir yüzdesi girmekte. Ne kadar olduğunu söylemeyeyim; çünkü ne kadar araştırma yapmamız gerektiği ortaya çıkar, yüksekçe bir yüzde. Başka birtakım değerler de giriyor, tabii özel sektörün araştırma-geliştirmeye sarf ettiği miktarlar da bunun içerisinde. Burada hedefin iki altında kaldık, yani hedef bu: Çok küçük olan sayıyı 3'e katlamaktı, ancak ikiye katlandı.

Yalnız şunu da bir hatırlayalım: Bu dönem içerisinde birincisi 1994'te olmak üzere üç ekonomik kriz geçirdik veya bir tanesini hâlâ geçiriyor muyuz bilmiyorum, bir de deprem geçirdik. Ekonomik krizlerimizden birisi de galiba insan yapımı bir depremdi, diğerlerini bilmiyorum. Yani burada sonuç çok yetersiz, ama bir bakalım ülkelere: Türkiye'nin 2000'de yüzde 0,64; Yunanistan'ın da çok benzer, İspanya'nın yüzde 1'e yakın, Avrupa Birliği'nin yüzde 2'ye yakın, Amerika Birleşik Devletleri'nin yüzde 3'e yakın, Japonya'nın yüzde 3'tür. Kore'yi koymadım, yüzde 3'ü geçmiştir çünkü. Zannediyorum 2000'li yıllarda yüzde 3,5'tu. Unutmayalım ki Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın içerisindeki Ar-Ge'nin payı budur. Avrupa Birliği'nin hedefi de 2010 yılında bu 2'ye yakın olan yüzdeyi 3'e çıkarmaktır.

Hasan Yazıcı'nın bahsettiği bir şey; evrensel bilime katkı açısından dünya sıralamasında halen 40. sırada olan yerinin 30.'luğa çıkarılması. Bu biraz maalesef dokümanın niteliği, toplum mühendisliği gibi yapılmış, yani veri tutuyor, çıkartıyor, yani bu yayınları insanlar yapıyor. Yani TÜBİTAK veya Başbakan, tutup çıkarmıyor bu yayınları, ama söylemi öyle. Esasında hedef 1996'da aşıldı, 22. sıradayız 2002 olarak. Hasan Yazıcı, burada atıfların düştüğünü söyledi, makale artış sayısının sağlık bilimlerinden özellikle kaynaklandığını

söyledi. İkinin bir araya getirirsek, sonuçta sağlık bilimlerinde çok yayın yaparak, fakat çok az atıf alan yayınlar yaptığımız sonucu çıkar mı, bilmiyorum. Şöyle bir şey var: Bu, değişik şekillerde irdeleniyor; nüfus başına bölünüyor, nüfus başına yayın sayısı. Bu biraz garip, bu biraz bir futbol turnuvasındaki takımların attığı golleri o ülkelerin nüfusuna bölmek gibi bir şey. O durumda eğer gol atarsa Liechtenstein dünya şampiyonu olur; çünkü küçük bir nüfusu var. 11 kişi oynuyor o futbolu, 11 kişiye bölerseniz, oyuncu sayısına göre bir şey çıkar. Dolayısıyla burada araştırmacı sayısı başına düşen yayın için konuşabiliriz. Madem araştırmacı sayımızı da biliyoruz, o bize mesela biz üniversitelerimizi aşağı yukarı karşılaştırırken onu yapıyoruz, yani araştırmacı sayısı başına veya tam zamanlı öğretim üyesi sayısı başına düşen yayın. Bir karşılaştırma veriyor, eğer üniversiteler aynı disiplinlerde çalışıyorlarsa. Bu, araştırmacının verimliliği. Ama nüfusa bölüp de bir şey söylemenin pek anlamı yok. Kaldı ki öyle bir sıralama yaptığım zaman, bütün ülkelere lütfen aynı sıralamayı yapalım. Mesela birinci olan Amerika Birleşik Devletleri, artık birinci olmaz. Amerika Birleşik Devletleri burada açık farkla birincidir yıllar boyunca, daha önce Sovyetler Birliği ikinciydi, şimdi İngiltere veya Almanya oluyor yıldan yıla. Ama araştırmacı başına yayına baktığımız zaman, yine Amerika Birleşik Devletleri birinci olmaz, zannediyorum yedinciliğe düşüyor benim yaptığım bir şeyde, birinci İsviçre'dir, bazı yıllarda İsrail'dir veya İsviçre birinciyse İsrail ikincidir. Dolayısıyla kendimize uyguladığımız makası bir de başkalarına uygulayıp öyle karşılaştıralım. Sayın Ersin Yurtsever ve arkadaşlarına, aynı analizi başka ülkelerle de yapıp sizin behçet hastalığına tutulan hastalara yaptığımız gibi, yani perdenin arkasında hastanın yüzünü görmeden kolunu uzatıp muayene etmesi, istediği sonuca varmak için analiz yapmak değil, analiz yapıp o sonuçlardan çıkandan bir şey yapılabiliyor mu, onu görmek daha iyi: Ben şöyle bir şey yaptım: Dünyada toplam yayın sayısı da artıyor, azalmıyor. Bu fen bilimleri endeksi, toplam yayınlar içerisinde Türkiye'nin payı ne kadar, arttı mı? Evet, bu dönem içerisinde 4 katından fazla arttı. Buna en yakın ülke Çin'dir,

TOSUN
TERZİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

benim yaptığım ülkelerde, başka belki ülke vardır. Çin'in de 3.7 artmıştır, Türkiye'nin 4 katından fazla artmıştır. Başka ülke var mı 5 katı artan, bilmiyorum, bakmadım. Yani ben bir gözüme çarpan 10-15 ülkeye baktım burada. Mesela Kanada'nun bir miktar düşmüş toplam yayınlardaki payı. Ama burada bir şeyi kabul etmek gerekli ki buradaki hedefe varılmıştır, bu ne YÖK'ün başarısıdır, ne TÜBİTAK'ın başarısıdır, ne şunun başarısıdır, ne bunun başarısıdır, yani buna bakarak kimse ne YÖK'ü savunsun, ne YÖK'tü yersin, ne TÜBİTAK'ın teşvik programının buna çok olumlu etkisi olmuştur ve saire. Bu bir şekilde Türkiye'de yapılan küçük teşviklerin ve bazı yükseltme politikalarının, Hasan Yazıcı'nun belirttiği komik ekstremlere kaçanlar da var bunların içerisinde, hepsi toplanıyor, kareleri alınıyor, toplandıktan sonra karekökü alınıyor, logaritmasına bakılıyor falan... yani öyle komikliklere rağmen, bir objektif kritere bağlanıyor yükseltmelerin getirdiği düşünce tarzı bunda etkili olmuştur. Ama bu yayında birinin başarısı varsa, bu yayınları yapan kişilerin başarısıdır, bu yayınları o kişiler yapıyor. Özel sektör payının Ar-Ge harcamaları içerisinde, şimdi Ar-Ge pastamız var, o küçük bir pasta, dilimi birazcık büyümüş, ama beklediğimiz yüzde 1'e gelmeden epey uzaktayız. Bu pastanın içerisinde de daha ince bir dilim, özel sektör payı yüzde 18, yüzde 30'a çıkması öngörülmüştü, yüzde 38'e ulaştı 2002'de. Böyle baktığımız zaman, güzel, bu hedefi geçtik diyoruz, bir sürü teşvikle buraya ulaştık, güzel de ulaştık. Ama neyin içerisinde yüzde 30? Yüzde 1'in yüzde 30'u başka, yüzde 0,64'ün yüzde 40'ı diyelim, başka. Yani öyle baktığımız zaman, evet özel sektör kamuya göre göreceli olarak pastadan, bu pastanın diliminden daha fazla pay alıyor, ama onun da beklediğimiz yere esasında mutlak değerle bakarsak, gelmiş sayamayız, ama burada ciddi bir gelişme var. Türkiye ile başka ülkeleri karşılaştırsak, deminki ülkelere benzer bir şekilde. Türkiye'de yüzde 38 olan bu kesimin payının Yunanistan'da sadece yüzde 28, bunlar farklı yıllardadır, ama birer yıl araylıdır, İspanya'da yüzde 54, Avrupa Birliği ortalamasının 64, Amerika Birleşik Devletleri'nin 75, Japonya'nın 71. Güney Kore'yi buraya almadım,

çünkü inanmadım, ama galiba doğru, yüzde 90 bir şeydi burada. Güney Kore'deki bilim adamları, şirketlerin çok iyi projelerle kendilerine gelmelerinden şikayetçiler, yani kendi merakımı tatmin edecek araştırma yapmaya fırsatım olmuyor diye böyle şikayet de o tarafta var. Peki bunlara şu an, şurada bir an için duralım. Diyelim ki biz bunları 1970'te ölçseydik, Sovyetler Birliği nerede olurdu? Özel sektör kısmını bırakalım, hepsinde çok yüksekti. Yani demin gördünüz, 10 bin iktisaden faal kişi başına 156 araştırmacı var bugünkü Rusya'da, o zaman daha eksik değildi, belki daha fazlaydı. Araştırmageliştirme harcamaları, kendi ifadelerine göre yüzde 3'ü geçmişti, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içerisinde. Yayınlarda dünya ikincisiydi, kesin ikinciydi, hatta Amerika'yı ilerde zorlar mı diye de bir şey vardı. Ama Rusya, bu alandaki vardıği mükemmeliyete rağmen ayırdığı kaynağı sivil ekonomisine aktarmadı, aktarmadı veya aktarmak istemedi. Askeriye evet. Unutmayalım ki Sovyetler Birliği'nde yapılan bir Mig-29'la bir Amerikan F-15'ini rahatlıkla karşılaştırabilirsiniz, biri de ötekinin 1/4'ü fiyatına satılır. Yani Mig-29 da Sovyetler Birliği tarafından tamamen geliştirilmiştir. Ama tamamen o alana hasredilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve batı diyelim daha doğrusu, yaptığı araştırmaların sonuçlarını sivil sektöre de aktarma becerisini, bilgisini göstermiştir. Örnek, iki örnek, iki ekstremden: Teflon, teflon askeri araştırmalar sonucunda çıkan bir maddedir. Bugün tavalarımıza kızartma yaparken dibi tutmasın diye kullanılan madde. İkinci örnek, İnternet. İnternet ve askeri araştırma sonucu olarak çıkmış ve bugün herhalde askerler tarafından da kullanılan, ama esas olarak bütün dünyada bilgiye ulaşma, iş yapma biçimimizi değiştiren bir şey. Bunların ikisi de başlangıcı askeri araştırmalar, bunun başka bir sürü örneği verilebilir. Geliştirme, destekleme fonundan TÜBİTAK'a kaynak ayrılması, böyle bir geliştirme-destekleme fonu diye bir fonumuz vardı, fonlar kalkmadan evvel, TÜBİTAK'a da buradan kaynak ayrılabilirdi, o döneme kadar ayrılmamıştı. 1993'te 9 milyon dolar kadar ayrıldı. Bunlar şu programlara gittiler, bilimsel yayınları teşvik, Doğu Blokundan bilim adamı getirme, ulusal gözlemevi

TOSUN
TERZİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

yapımı, Avrupa moleküler biyoloji organizasyonuna katılım payı, üniversite projeleri ve saire başka şeylere, bir de 1996'da da 1 milyon dolar kadar ayrıldı.

Şunu söyleyeyim: Türkiye'ye İnternet'in gelmesi, TÜBİTAK'ın desteklediği bir proje sayesinde olmuştur. TÜBİTAK bu projeyi yapmamıştır, bu proje ODTÜ ve Bilkent'teki arkadaşlarımız tarafından yapılmıştır ve 1996'da da TÜBİTAK, 1 milyon dolar harcayarak, -1 milyon doları belki birazcık da geçti- ULAK-NET denilen, üniversitelerin hepsini çok küçük kapasiteyle de olsa o gün için, İnternet ağına bağlamak. Bir akademik ağ, yani ulusal akademik ağın kısaltmasıdır ULAK-NET, onun için şey edilmiştir. Onun dışında da başka buradan bir şey ayrılmamıştır. Zaten bu fon da diğer fonlar gibi tarihe karışmıştır.

Çok başarılı olduğumuz bir konu; patent ve fikri mülkiyet mevzuatının güncelleştirilmesi. O tarihteki Patent Kanununu, biz okuduğumuz zaman pek bir şey anlamıyorduk; çünkü 1879 tarihinde kanunlaşmış. Ben bunu yabancı biriyle konuşurken, bunun güncelleşmesi lazım diye, "evet, doğru, 1979'dan bu yana çok şey değişti" dedi. O kanun da 1859'daki bir Fransız kanununun tercümesidir. Türk Patent Enstitüsü kuruldu; patent haklarının korunması, faydalı model belgelendirmesi, bütün bunlar gerçekten özellikle 1995'te Avrupa gümrük birliği dürtüsüyle yapılan şeylerdir. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ise 5 yıllık bir gecikmeyle, değişik bakanlıkların çekişmesiyle 2001'de çıkabildi, ama dönem içerisinde hiç olmazsa çıktı. Gerçekten bir yasal altyapı en azından var diyebiliriz.

Mesela Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda şeyi bulamıyorduk; yazılımı nereye koyacağız? Çünkü yazılım enteresan bir şeydi. Mesela bir şirketimiz, NETAŞ, Kanada'ya yazılım ihraç ediyor; o dönemde ihracat teşvikleri var ve 10 milyon dolarlık yazılım ihraç ediyor. İstanbul Gümrüğü'ne bunu anlatmaya çalışıyor, "ben 10 milyon dolarlık yazılım ihraç ediyorum" diye. "Nasıl yapıyorsun bunu?", "İnternet'le" diyor. "Ne demek İnternetle?" "Şöyle". Yok, olmuyor. Ertesi sene diskette

göstererek, -gümrük müdürüyle de konuşuldu, çok anlayışlı bir insandı- *"bunlar gidiyor"* diye. *"İyi, bu da küçükmüş, ama yani bayağı para ediyormuş"* denildi. Bana söylemediler, galiba disketlerin içi boştu, yani onlar yine internetle yolluyorlardı.

TOSUN
TERZİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Türkiye Bilimler Akademisi kuruldu. Bu, BTK kararlardan bir tanesiydi. Esasında BTK kararları değildi, ama TÜBİTAK Kanunu yenilendi, TESAK ise kurulamadı. TESAK da bu kanunda değildi, TESAK, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kurumu, TÜBİTAK'ın kardeş kurumu olarak şey edildi. O sırada şubattan hazirana kadar hazırlıklar yapılarak... Bir münakaşa söz konusuydu: *"TÜBİTAK'ın çerçevesi genişletilsin, bütün bilimleri kapsasın"* ve *"TÜBİTAK aynı kapsamda kalsın, kanunu yenilensin, ama benzer bir kuruluş sosyal bilimler alanında kurulsun"* diye. Dolayısıyla bu iki kanun için üç tane tasarı vardı. İlk başta siyasiler tarafından iltifat gören, kapsamlı TÜBİTAK Kanunu'ydu, yani her şeyi kapsayan.

24 Temmuz 1993'te Pembe Köşk'ün bahçesindeki bir konuşmadan sonra TESAK'ın ayrı kurum olmasının siyasiler tarafından daha uygun karşılanacağı anlaşıldı. O da kanun hükmünde kararname olarak sunuldu; fakat Anayasa Mahkemesi, kanun hükmünde kararname çıkarmaya izin veren kanunu iptal etmişti. Bazı siyasilerimiz de hukuka çok uygun davranmak konusunda TESAK Kanun Hükmünde Kararnamesi'nin iyi bir örnek olacağını düşünerek bunu imzalamamaya karar verdiler, o şekilde maalesef kadük oldu. Sistem hala, bir anlamda TÜBA'nın zaman zaman kanunu epey çekerek, esneterek sosyal bilimlerde bir şeyler yapmaya çalışmasına rağmen, eksik olarak da kaldı.

İstanbul'da bir Teorik Araştırmalar Merkezi kurulması öngörülüyordu. Daha sonra bunun TÜBA ile birlikte kurulması, böylelikle bütün bilim alanlarını kapsaması ve daha ziyade geçici elemanlarla yurtiçinden ve yurtdışından belli temeller etrafında araştırma yapılması öngörülen bir merkez olması tasarlanıyordu. Bunun için iki tane tarihi yer saptandı, ikisi de reddedildi. *"Çok önemli şeyler yapılacak burada, devlete ait bu yerlerde"* denildi. Herhalde çok önemli; çünkü ben göre-

TOSUN
TERZİOĞLU'NUN
KONUŞMASI

miyorum, her gün geçtikçe Boğazi, bakıyorum oraya, o kadar önemli ki hiçbir şey gözüküyor, öyle duruyor onlar. Nedeni de, nereden reddedildiği de çok ilginçtir, ama bilimsel hiçbir tarafı yoktur, politik de bir tarafı yoktur.

Evet, bu konularda çok daha fazla bilgi, tabii TÜBİTAK'ın web sitesinde var; fakat bir de dünyada neler olup bitiyor, ona mutlaka bakmak lazım; zaman içerisinde nasıl geliyor, bakmak lazım. Bu Aykut Göker ve arkadaşlarının yaptıkları web sitesi, inovasyon.org.tr. diye. Esasında burada benim yerime Aykut Göker veya bir arkadaşın konuşması daha iyi olurdu; çünkü ben, onların yaptıkları şeylerden yararlanıyorum. Ama artık Türkiye'de bilim-teknoloji politikasında da bayağı çalışan, sadece Aykut Bey değil, ODTÜ'de Erol Kaymaz, Metin Turgut, başka arkadaşlar var.

Türkiye'de bilim, gündemin en önemli maddesi hiçbir zaman olmuyor; söylemde oluyor, siyasilere söyleminde oluyor, ama yavaş yavaş artık bizim de şunu kavramamız lazım: *"Bizim pek anlamamıza gerek yok, ama kutsal bir alandır, bilim bilim için yapılır"* bu anlayış oldukça geride kaldı. Bilim sağlık için de yapılır, bilim matematikte yeni buluş için de yapılır, bilim savunma için de yapılır, bilim zenginleşme için de yapılır ve bütün bunların hepsinin toplamına da bilim-teknoloji politikaları denilir.

Teşekkür ederim.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı: Efendim, çok teşekkür ederiz.

Dilerseniz birkaç dakikamızı soru-cevap bölümüne ayıralım. Dün sabah oturumunu kapatırken sayın Mümtaz Soy-sal'ın dediği gibi, *"şu soruyu sormazsam yahut şunu söylemezsem çatlarım diyen varsa"* gibi benzer bir şey yapalım.

Prof. Dr. Hasan YAZICI: Ben, Tosun beye bir yanıt vermek istiyorum: Bir anlaşmazlık var tabii, yani anlaşmazlık değil, katılmamak var birbirine. Benim altını çizmeye çalıştığım, büyük bir nitelik sorunumuz olduğu ve senin verdiğin bir örnekte galiba bu çok çarpıcı olarak ortaya çıktı. Yayın sa-

yısındaki artışı Çin'le kıyasladık. Aşırmalar bakımından Çin, dünyada en önde gelen ülke, bu tescilli bir durumda. Galiba hatta senin alanında, matematikte sırf aşırımlarla ilgili bir dergi de çıkartıyorlar. Bundan bir-iki ay evvel birtakım önlemler almaya başladılar; çünkü , nasıl biz de artık televizyon, sinemalarda "şu kadar sene hapis yersin" diye yazıyorsa, rekabet onları yavaş yavaş bir düzgün tarafa çekmeye başladı. Bu, birinci demek istediğim.

İkincisi, benim verdiğim o regasyon eğrisinde, yani bu suni olarak arttırılan öğretim üyesi sayısı ve beraber araştırmaların artmasına bakıldığında, kişi başına düşen, öğretim üyesi başına düşen araştırma sayısı 1.6 veya 1.7 gibi. Yani birbiriyle ilişkili, ama daha fazla artıyor, orada hakkın var. Ancak burada verdiğim örnek, birden fazla sayılı araştırmalarda, -ki daha ince analiz yapmak lazım- suni şişirmenin onu bir miktar yaptığı. Ama bütün bunlar, örneğin 21. olmak, bundan birkaç hafta evvel "bilimde Danimarka'nın önüne de geçtik" diye yazılar yazmak, bence tamamen yanlış. Bilimde bu kadar Nobelli insanı olan, bu kadar uygarlığa, bilimsel uygarlığa katkıda bulunan bir ülkenin önünde olduğumuzu, en azından bundan sonraki yapacağımız işler için sorgulamamız lazım. Bir şeyler yaptık, tamam, yani bütün bunlardan, diyelim ki bu kadar futbol takımı ürettik, milli ligi kurduk ve saire, ondan sonra ise...

Son husus: Bilimsel araştırmaya gol atmak, hiç iyi bir şey değil, gol atmak için yapmıyoruz, imaj için kesinlikle yapmıyoruz, patentlerimiz 0.1'de filan bir yerlerde saymaya devam ediyor. Onun için bilimimizde bu sayı hiç fena değil, ama bilimimizden ben hoşnut değilim, açıkça söylemek isterim.

Prof. Dr. Tosun TERZİOĞLU: Ben hemen şunu ekleyeyim: Hiç katılmıyorum, kesinlikle hiç katılmıyorum. "Biz bilimde Danimarka'nın önüne geçtik" o yanlış bir ifade. Ama daha fazla makale üretiyorsak, daha fazla da makale üretiyoruz, sayılar da ortada. Futbol takımıyla yapmaya çalıştığım şey bir benzetmeydi. Yani bilimle ben de uğraşıyorum, ama burada da "efendim biz bunu iyi gösterirsek, tembelliğe düşeriz falan" da

TARTIŞMA bence yanlış bir yaklaşım. Çok da kötü gösterirsek de, “zaten bunlar da hiçbir şey yapmıyorlar, bırakın” da diyebilirler.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz.

Sayın Sina Akşin, siz buyurun lütfen.

Prof. Dr. Sina AKŞİN: Aslında Bahattin Akşit dostuma pek çok şey söyleyecektim, ama çatlama kriteri getirildi. Onun için başka bir-iki noktaya değinmek istiyorum.

Bir tanesi, bu değinilmedi, makalecilik saplantısı. Ben öyle düşünüyorum ki YÖK’ün gelmesiyle Türkiye’de araştırmacılık bir bakıma büyük darbe yedi; çünkü doçentlik tezi kaldırıldı, profesörlük tezi kaldırıldı ve böyle insanlar “7 makale yazarım, sonra birleştirip kitap yaparım”. Yani kitap yazmayı istiyor aslında, profesörlük tezi yapacak falan, onun yerine 7 makaleye bölüyor kitabını; çünkü puanları falan daha fazla, makaleciliği teşvik ediyor ve bunun bir saplantı olduğunu düşünüyorum. Kitap aleyhtarlığı, yani tez aleyhtarlığı, bu profesörlük tezinin ve doçentlik tezinin kaldırılması bence bir darbe olmuştur.

İkinci bir nokta, tabii TÜBİTAK’a falan değinildi, burada da bizim fen bilimlerine saplantımız ortaya çıkıyor. Bu denge-
siz bir şey, tek kollu bir uçak, tek kanatlı bir uçak gibi; sadece fen bilimleri vurgulanıyor, süper lise kurulacağı zaman fen lisesi kuruluyor. TESAK da bence yanlış. Niye ekonomi ve sosyal, hani bunun insan bilimleri, nerede felsefe ve tarih? Yani bu konuda maalesef çok yaya kaldık, bunu da belirtmek istedim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Efendim, katkınız için çok teşekkürler.

Sayın Burhan Şenatalar, buyurun efendim.

Burhan ŞENATALAR: Teşekkür ederim.

İki kısa nokta üzerinde duracağım; bir tanesi soru, daha sonra Tosun beye, bir tanesi de Hasan’la Tosun arasındaki

tartışma hakkında. Ben, doğrusu çok uzlaşmacı bir yaklaşım görülmezse, kendi kanaatimi belirteyim: İki gösterge de önemli, yani toplam sayı da önemli, ama oranlar da önemli. Çin, dünyanın ikinci büyük ekonomisidir, dünya üretiminin yüzde 10'unu üretmektedir, bu çok önemli bir göstergedir. Ancak Çin'de, aynı zamanda insanların kişi başına geliri de çok düşüktür, yoksul bir ülkedir; o açıdan baktığımızda, bu da başka önemli bir göstergedir. Dolayısıyla burada çok fazla birbirini dışlayan iki saptama olduğu kanısında değilim, ikisi de kendi başına önem taşıyor.

Sorum ise şu olacak: Sizin verdiğiniz tablolardan, 10 bin kişiye düşen tam zaman eşdeğerinde, Ar-Ge personeli sayılarında Türkiye ile Yunanistan ve İspanya arasında çok ciddi fark vardı. Fakat Gayri Safi Milli Hasılaya oranla Ar-Ge harcamalarının oranına baktığımızda da hiç o kadar bir fark yoktu, birbirine çok yakındı. Bunu nasıl açıklayacaksınız, merak ediyorum, açıklamasına sahip misiniz? İlk akla gelen şey, acaba biz insan sayısını doğru ölçüyoruz da harcamayı abartıyor muyuz? Bu konudaki açıklamanızı rica ediyorum.

Prof. Dr. Tosun TERZİOĞLU: Bilmiyorum, ben devlet istatistiğın ve TÜBİTAK'ın rakamlarını kullanıyorum. Yani 1990'dan sonrakinin tamamen OECD usullerine göre yapılan bir istatistik çalışma olduğunu biliyorum. Yunanistan için aynı şeyi söyleyemem, ben de bunu bir web sitesinden bulduğum için, yani Yunanistan'ın bilgilerini, söyleyemem, onu bilemem.

Burhan ŞENATALAR: Çelişkili olduğu görüşüne katılıyor musunuz?

Prof. Dr. Tosun TERZİOĞLU: Emin değilim; çünkü burada bir de şu var: Bu ülkenin kendi harcadığı. Şunu da hatırlayalım ki Yunanistan Avrupa Birliği kaynaklarından bilimde, teknolojiye de, araştırmalarda da çok ciddi bir şekilde yararlanıyor, yani dış kaynaktan yararlanıyor. O, bunun içerisinde var mı, yok mu, onu da bilmiyorum açıkçası, ama ciddi bir şekilde yararlandığını, en azından 1990'lı yıllarda ciddi

TARTIŞMA bir şekilde yararlandığını biliyoruz. Bu yararlanma İspanya için daha ziyade 1995'e kadar, yani 1980-95 arası sürdü, ama bilmiyorum açıklığı.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim. Buyurun.

Av. Cemal HAKİMOĞLU: Sayın Terzioğlu hocama bir soru yöneltmek istiyorum: Türkiye'de gerek harcamalar yönünden, gerekse personel sayısı yönünden Ar-Ge harcamaları ve Ar-Ge personelindeki 1990-2000 arasındaki artış yönünden acaba bu artıştaki en büyük etkenlerden biri askeri amaçlı Ar-Ge araştırmaları mı? Çünkü özel sektörü de belli bir kefeye koyup, çok fazla olmadığını söylediniz. Kamusal alandaki Ar-Ge harcamalarının büyük çoğunluğu askeri amaçlı mıdır veya yüzdesini biliyor musunuz? Bunu sormak istiyorum.

Prof. Dr. Tosun TERZİOĞLU: Yüzdesini bilemiyorum, ama şunu söyleyeyim: Özel sektör yüzde 38'e geldi, yani iyi bir yere geldi. Tüm Ar-Ge pastası yeteri kadar büyümediği için, "özel sektör ne güzel, yüzde 30'u geçti, yüzde 40'a geldi, oh ne iyi" diyemiyoruz; çünkü pasta o kadar büyümedi.

Av. Cemal HAKİMOĞLU: Hayır, neyin içinde yüzde 38 olduğunu söyleyemediğiniz için o ifadeyi kullandım.

Prof. Dr. Tosun TERZİOĞLU: Şunu belirtiyim: Ar-Ge yardımlarından da bunu biliyoruz; özel sektörün Ar-Ge yardımlarından, Ar-Ge teşviklerinden, kredilerinden ne kadar yararlandığını biliyoruz, o miktarda yararlanıyor. Bu şahsen benim beklentimin altında bir yararlanma oldu, ben çok daha fazla projeye gelebileceklerini tahmin ediyordum. Ancak şunu da unutmamak lazım: Araştırma-geliştirme yaparken, bir ticari kuruluş için uygulamalı araştırma-geliştirme, en azından üç-dört yıl sonra meyvesini verecek bir şeydir, işlerin olumlu gittiğini tahmin edersek.

Bir de benim başka bir şeyim vardı; Burhan bey onu çok iyi bilir, yani yılbaşı-yıl sonu TÜFE karşılaştırması, kur karşılaştırması. Yani Hasan Yazıcı'nın gösterdiği o hastanın ateşi ve nabızı örneğinden çok daha radikal değişimler gösteriyor,

yani önünü göremeyen bir özel sektör bu kadar yapabildi. Askeri harcamalar o kadar artmadı, orada yani benim bildiğim kadarıyla o kadar arttı.

Av. Cemal HAKİMOĞLU: Sayın Terzioğlu hocama bir sorum daha var: Geldiğimiz süreçte yazılı ve görsel basından izlediğimiz kadarıyla TÜBİTAK'ta yeni bir şeyler yapılmak isteniyor. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi açısından TÜBİTAK'ta yeni bir yapılanmaya -basında okuduğumuz şekliyle değil tabii- buna ihtiyaç var mı sizce?

Prof. Dr. Tosun TERZİOĞLU: Basında ne okuduğumuza yahut bu Hükümetin ne yapmaya çalıştığını unutalım; evet, yeni bir yapılanmaya ihtiyaç var. Ben, yine TÜBİTAK'ın bütün bilim alanlarında ilgili olmasını düşünürüm, ama farklı bir yapılanma içerisinde olması gerektiğini düşünüyorum. Sözleşmeli araştırma yapan enstitülerinin TÜBİTAK'a bağlı olmaması gerektiğini düşünüyorum. Bütün bu günlük siyasi şeylerin dışında. Bunlar da benim TÜBİTAK Başkanı olarak yapamadığım şeyler, onu da belirtirim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Sayın Ali Alpar, buyurun efendim.

Prof. Dr. Ali ALPAR: Hasan ve Bahattin'in konuşmalarından çıkarak bir şey eklemek istiyorum: Bilimin nasıl yapıldığı, aslında sonradan görüldüğü gibi, yani birtakım felsefi kalıplara veya birtakım sosyolojik kalıplara uyan bir şey değil. Bilim insanları bunu yaparken, kendiliğinden özümstedikleri bir tavır içerisinde yapıyorlar. Yani üzerinde duracağım şey, bilimin büyük ölçüde şartlı önermelerden oluştuğu, yani "*şöyleyse şöyle olur, böyleyse böyle olur*" duruma göre çok farklı yönleri var. Ama sonunda iş olup bittikten sonra yanlışlanmayı kabul eden, belli bir sınır içerisinde bir şeyin doğruluğuna ulaşan bir sistem oluyor.

Benim üstünde durmak istediğim şey, işin toplum açısından önemli olan kısmı, çok basit, kendiliğinden, neredeyse içgüdüsel bir şey, yani "*ortada ne var diye bakalım, ona göre*

TARTIŞMA *karar vermeye çalışalım". Baktığımız şeyin niteliğine göre bu çok zor, çok karmaşık olabilir, ama üstünde durulacak bilimin buradaki katkısı, eğitime vesaireye katkısı, hani yapmış olmak gibi, öyle görünmek gibi değil, işlerin gerçekten yapılmasına hizmet edecek, insanlarla da kolayca paylaşılabilir bir sağduyu özü.*

Bunun bir proje olarak Cumhuriyet'le ilgisine bakarsak; eğitim, toplumun kültürüne yeni bir şeyler katmak, her zaman aslında seçkinlerin getirdiği projedir, ona isterseniz "tepeden inme" dersiniz. Ancak işin içerisinde olan insanların bazıları, özünde ne gerektiğini İpek hanım burada alıntıladi, gayet iyi görmüşler. Gerçekleşip gerçekleşmemesi, sosyal dinamiklere, başka şeylere bağlı, ama o özün ne olduğunun bilincinde olmak gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Efendim, çok teşekkürler.

Oturumu kapatıyoruz. Konuşmacılara da, dinleyicilere de çok teşekkür ederiz.

DÜNDEN YARINA ÜNİVERSİTE

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Gencay ŞAYLAN
(Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi)

Sunucu: Değerli konuklarımız; oturum konumuz "*Dünden Yarına Üniversite*". Oturumu yönetmek üzere Prof. Dr. Gencay Şaylan'ı kürsüye davet ediyorum.

Buyurun sayın Şaylan.

Oturum Başkanı: İyi günler.

GENCAY ŞAYLAN'IN
KONUŞMASI

Oturuma biraz geç başlıyoruz. Avrupa Birliği önemli bir konuydu, epeyce uzadı. Aramızdan da ayrılacaklar var, sanıyorum 7 uçağıyla İstanbul'a dönmek durumunda olanlar var. Onun için hızlı bir tempoda, bize ayrılan zamanı fazla da uzatmadan tamamlamamız gerekiyor. Beş konuşmacımız var. Onun için ben önce o beş konuşmacımızı buraya davet edeyim.

Panelimizin konusu "*Dünden Bugüne Üniversite*". Herhalde, tartışmaların ağırlık noktasını Türkiye'deki üniversite sorunları ve bu sıralarda çok güncel olan üniversite yasası teşkil edecek. Ama aslında üniversite Türkiye'de hep tartışma konusu. Çok uzun zamandan beri, belki de Cumhuriyet'in başından beri Türkiye'de aydınlar, akademisyenler, hukukçular üniversiteyi tartışıyorlar. Bu tartışma içerisinde bilemiyorum, sayın konuşmacılarımız tabii o konuda değerlendirmeler de yapacaklar. Acaba, bir idealize edilme mi var? Yani Cumhuriyet kültürümüzde bu pozitivizm, bilim vesairenin çok ağırlıklı rol oynaması ve bundan dolayı üniversitenin idealize edilmesi ve bu idealize edilme çerçevesinde mi acaba çok yoğun tartışmalar ortaya çıkıyor? Öyle zannediyorum, panel içindeki ele alışlar, yaklaşımlar ve sonra da sizlerin katkılarınızla, soru ve öneri biçimindeki katkılarınızla bu tür konuları zengin bir şekilde ele almak fırsatı doğacak.

Hem 7 uçağına yetişmesi açısından, erken ayrılması, hem de galiba konuya tarih açısından yaklaşması söz konusu olduğu için, ilk sözü Mete Tunçay'ın almasında yarar var gibime geliyor.

Buyurun sayın Tunçay.

METE TUNÇAY'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Mete TUNÇAY (İstanbul Bilgi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı): Efendim, İstanbul Üniversitesi bu yıl fetihle birlikte kuruluşunun 550. yıldönümünü törenlerle kutladı. Rektör Alemdaroğlu, Fatih Medresesi yerine, ondan 600 küsur yıl önce Kayzer Bardas'ın Magnaura Sarayı'nda açtığı Konstantinopolis Üniversitesi'ni de başlangıç sayabilirdi, ama tabii Bizans geçmişini benimseyemezdik. İstanbul Üniversitesi gerçekte 70 yaşındadır, 1933'te kurulmuştur. Biraz zorlamayla 1870'te kurulmuş olan, ama bir yıl sonra kapatılan Dar-ül-fünun'a kadar geri gidebiliriz. Maârif Nazırı Saffet Paşa'nın açtığı, ama gericilerin yaşatmadığı bu kurumun başındaki Tahsin Efendi şu beyti söylemişti: "*Cehalet mültezim, kesbi kemaldır cünhamız bizim, ilahi cürümü tahsili ilimden tövbeler olsun*", yani "*bilgisizlik kayırılıyor, gerekli görülüyor. Bildim ki yetkinleşmektir suçumuz bizim, Tanrım bilim öğrenme cürümünden tövbeler olsun*".

Efendim, benim üniversite tarihini merak edişim, bundan 20 yıl önce 8 Şubat 1983'te SBF'de doçentken 1402'lik olmamla başladı. Rahmetli arkadaşım Haldun Özen'le birlikte bir çalışma yaptık. Ben işsiz ve parasız kaldım, sonra dergi çıkarmakla uğraştım. '*Tarih ve Toplum Dergisi*'nin 1984 Ekim ayında çıkan 10. sayısında Haldun'la birlikte hazırladığımız uzun bir yazı çıktı; "*1933 Dar-ül-fünun Tasfiyesi veya Bir Tek Parti Politikasının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü; Dr. Reşit Galip*". Aslında Haldun'la birlikte ilginç bir çalışma yapmıştık. 4 dergide aynı gün bu makaleyi, '*Tarih ve Toplum*'daki yazıyı bütünleyen yazılarımız çıktı. O zaman çıkan '*Yapıt*'ta 1933 öncesi Dar-ül-fünun, '*Yeni Gündem*'de 1933 tasfiyesinde hukuk edebiyat ve ilahiyat fakültelerinden uzaklaştırılanlar, '*Bilim ve Sanat*'ta tıp ve fen fakülteleriyle dışçı ve eczası mekteplerinden atılanlar konularını işledik; 1 Ekim 1984.

Bu araştırmayı bize o zamanki YÖK Başkanı İhsan Doğramacı ilham etmişti, çünkü YÖK hareketinin 50 yıl önceki üniversite devriminden beri en esaslı reform olduğunu söylüyordu. Pek çok kişi buna itiraz etti, yani "*sen Atatürk'ün devrimiyle nasıl kendini bir tutarsın?*" falan diye. Biz İhsan beyin

haklı olduğunu söyledik ve 1933'teki temizliğin de 1983'teki kadar politik bir ayıklama olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Bu *Tarih ve Toplum*'da çıkan yazıda editör notunda şöyle bir paragraf var: 1933'te tasfiye edilenlerden aklını kaçıran, intihar edenler olmuş, işbaşındakilere yaranmaya çalışan, milletvekili yapılanlar olmuş, yaranmaya çalıştığı halde hiçbir şey yapılmayanlar da, sonradan üniversiteye dönüp ordinaryüs ve rektör seçilen olmuş, büstü dikilen, anısına posta basılanlar çıkmış vesaire.

Ben burada size o çalışmayı anlatmayacağım. İlgilenen 20 yıl önceki bu yazılara bakar. Ama ben yaptığımız çalışmanın önemli olduğunu düşünüyorum, çünkü 1933 üniversite reformu hakkında bir klişe vardı; daha çok da bu tasfiyeden sonra gelen Alman hocalarıyla İstanbul Üniversitesi'nin kazandığı ivme nedeniyle.

Aslında Osmanlı'da çağdaş teknik öğrenim daha 18. Yüzyıl bitmeden askeri mühendishanelerle başlamıştır, Mühendis-hane-i Berrî-i Hümayûn, Mühendis-hâne-i Bahrî-i Hümayûn. 1826'da yine teknik sayılabilecek Tıphâne-i Âmire ve Cerrah-hâne-i Ma'mûre açılmıştı. Sonra 1834 Mekteb-i Ulûm-ı Harbiyye, 1859'da Mekteb-i Mülkiyyey-i Şâhâne, 1866'da Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye -yani sivil tıbbiye- kuruldu. Tahsin Efendinin 1870'teki 1 yıl süren Dar-ül-fünunun'dan sonra 1874'te Galatasaray bünyesinde bir Sultanî Dar-ül-fünun açıldı, ama o da kısa sürdü. Nihayet, 1900 yılında, yani II. Abdülhamit döneminde Dâr-ül-fünun-ı Şâhâne kuruldu. İkinci Meşrutiyet'te bu kurum Dâr-ül-fünun-ı Osmaniyye adını aldı. 5 şubesi vardı: Ulûm-ı Şer'iyye -yani ilahiyat- Hukukiyeye, Fünun ve Edebiyye. Eczacı ve dışı mektepleri de Tıbbiyye'ye bağlanmıştı. İmparatorluğun çeşitli yerlerindeki tıp ve hukuk okulları da, Dar-ül-fünun'daki ilgili fakültelere bağlandı.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra İttihatçılar Dar-ül-fünun'daki ilk politik tasfiyeyi yapmışlardır, ama burada kendi çizgilerine uygun görmedikleri hocaları atmanın yanında, özellikle tıp fakültesi mensupları arasındaki çekişmeler de tıpkı bugün

METE TUNÇAY'IN
KONUŞMASI

olduğu gibi önemli bir rol oynamıştır. Fakat o zaman da, bu İttihatçı tasfiyesinden sonra, Birinci Dünya Savaşı'ndaki müt-tefikimiz Almanya yardımımızı koşmuş, Dar-ül-fünun'da 19 Alman ve 1 Macar profesör hocalık etmeye başlamışlar.

Mütareke döneminde Dar-ül-fünun devam etti. Onun içinde milli mücadele yanlıları ve milli mücadeleye soğuk bakanlar vardı. Fakat Ali Rıza Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, o kısa süren sadrazamlık sırasında Dar-ül-fünun, 1933'te kapatılıncaya kadar sürecek olan muhtariyetini kazandı, yani 1919'dan itibaren İstanbul Dar-ül-fünunu özerk oldu.

Aslında Dar-ül-fünun'un yanısıra medreseler de eğitim vermeye devam ediyordu. Bildiğimiz, 3 Mart 1924 tarihli yasalarla Şer'iyye ve Evkâf Nezareti kaldırılarak bu bakanlığa bağlı medreseler, tevhidi tedrisat ilkesi gereği kapatıldı. Dar-ül-fünun'un özerkliği Cumhuriyet döneminde 1924'te bütçesinin Maârif Vekaleti'nden ayrılarak, katma bütçe haline getirilmesiyle pekiştirildi. O yıl bu değişiklikten önce Gazi Paşa İzmir'de halifelik'in kaldırılması konusunu bir yandan askeri ümerayla tartışırken, bir yandan da Dar-ül-fünun Emi-ni -yani rektör- İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun başkanlığında bir üniversite heyetine danışmış ve onların desteğini almıştı.

Fakat tek parti döneminde genel olarak eğitimden beklenen işlev, devrimci rejimin aleti olmak, propagandasını yapmaktı. Dar-ül-fünunda Türk inkılabı hakkında yazılacak en iyi eser için 5 bin lira ödüllü -o zaman için çok büyük para- bir yarışma açılmış, ama yıllarca başarılı bir aday çıkmamıştı. 1931-32 yıllarında ortaya atılan dil ve tarih tezleri de, üniversite tarafından desteklenmiyordu. 1930 Ekiminde Fuat Köprülü, bu tezi müjdeleyen ve ertesi yıl mükâfeten milletvekili yapılan Yusuf Ziya Özer beyin, "*Dar-ül-fünun dışında dilediği nazariyeyi savunabileceğini, Adem babamızın Türk olduğunu, Mısır firavunlarının kanında Türk küreyveleri bulunduğunu, sfenksin bir Türk mimari tarafından imal edildiğini söyleyebileceğini, fakat Dar-ül-fünun ilmi şahsiyetini temsil edemeyeceğini*" ileri sürüyordu. Aynı Fuat Köprülü sonradan Türk tarih tezinin savunucuları arasına girdi. Ama 1932'de Birinci Tarih

Kongresi'nde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Umumî Kâtibi Dr. Reşit Galip'in anayurt Orta Asya'da çıkan kuraklık yüzünden Türklerin batıya göç ettikleri iddiasını eleştirince Zeki Velidi Togan istifaya mecbur edildi ve ondan sonra Türkiye'yi terk etti, gitti. Basında Dar-ül-fünun'un bilimsel düzey düşüklüğü tartışılmaya başlandı, hocaların yetersizliği konuşuldu, ama birçokları da *"evet, üniversitede bilimsel düzey düşüktür, ama bu lise öğretiminin zayıflığından ileri gelmektedir"* diyorlardı. Fakat temel mesele dediğim gibi, Dar-ül-fünunun inkılâba destek olmayışıydı. Mesela, bir parti mektebine ihtiyaç duyulduğunu, galiba *Kadro*'da Burhan Asaf Belge ileri sürüyordu.

Nihayet, 31 Temmuz 1933'te Dar-ül-fünun kapatıldı ve ertesi gün 1 Ağustosta İstanbul Üniversitesi açıldı. Dar-ül-fünun 88 müderrisi -ordinaryüs- ve 44 mualliminden -düz profesör- 71'i, 36 müderris muavininden -doçent- 13'ü ve 70 asistanının tamamı kadro dışı bırakıldı. Ne yazık ki bunların belgelerini erişemiyoruz, çünkü İstanbul Üniversitesi'nin arşivinde bu döneme ait herhangi bir şey yok. İşlerine son verilenlere bakan imzalı kibar bir teşekkür mektubu yazıldı ve açık maaşı bağlandı. Bu nokta 50 yıl sonra bize yapılan muameleden bir hayli farklıdır, bizim için hiçbir şey düşünülmedi, bir açık maaşı, bir iş bulma falan gibi. Oysa 1933'te böyle bir kibar mektup yollanmıştı; bize gönderilen ise peltür üzerine yazılmış *"sıkıyönetim komutanının emriyle işinize son verilmesi uygun görülmüştür"*den ibaret bir şey, yani en azından 1933'teki üslup farklıydı. Fakat Dar-ül-fünun tasfiyesi de ve yeni kurulan üniversite de en azından başlangıcında çok problemlili oldu. Üniversite açılır açılmaz, Dar-ül-fünun Emni ve fakülte reisleri istifa ettiler, bir tek Fen Dekanı Kenan Erim mevkiini muhafaza etti. Dr. Reşit Galip bütün bu operasyonun mimarı, üniversitenin açılışından iki hafta sonra 14 Ağustosta istifa ettirildi. Bunların ayrıntılarını dediğim gibi, *Tarih ve Toplum*'da bu İnkılap Tarihi dersinin okutulmasıyla ilgili olarak anlattık.

Dar-ül-fünun ıslahatı, üniversite reformu için getirilen İsviçreli danışman Mansche da, 1934 ilkbaharında hayal

METE TUNÇAY'IN
KONUŞMASI

kırıklığı içinde Türkiye'den ayrıldı ve 1933'te (yapılan, aslında 1932'de Zeki Velidi'yi ve başkalarını düşünürseniz, o zaman başlamış olan) tasfiye 1934'te de sürdürüldü. Bu adamların niye atıldıkları, hani kurunun yanında yasin da yanıp yanmadığı falan, tabii çok tartışılmaya açıktır. Mesela, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun öyle anlaşılıyor ki yegane günahı 1930'da Serbest Fırka zamanında İstanbul İl Başkanlığı'nı kabul etmektir; yoksa onun yobazlığı, devrim karşıtlığı falan söz konusu değildi. Ahmet Ağaoğlu için de benzer şeyler söylenebilir. Ferit Kam atıldı, tıp fakültesinden birçok namlı profesör çıkartıldı. Ben bu yazıları yazarken, İstanbul Üniversitesi'nde görev kabul eden Almanlara da küçük bir serzenişte bulundum ve şu soruyu sordum: *"Acaba, böyle bir üniversite tasfiyesi bir başka ülkede, meselâ İngiltere'de olsaydı, siz tasfiye edilmiş olan Oxford'da iş kabul eder miydiniz? Çünkü, sizler Hitler Almanya'sında benzer bir muameleye uğramış insanlardınız. Bu bakışta acaba, Türkleri aşağı görmek gibi bir şey var mı, Almanlık mı yaptınız?"* Ben bu yazıları yazdığım zaman sağ kalan ya da Türkiye'de oturmaya devam eden Almanlardan çok az kişi vardı. Mesela, rahmetli Anheger *"bilmiyorduk"* cevabını verdi ki bu en azından hepsi için doğru değil. Mesela, bazı tıp dallarında Dar-ül-fünun'dan çıkartılan hocaların uluslararası şöhreti vardı ki bunları bilmemeleri mümkün değildi. Bunların pek çoğu batı ülkelerinde okumuş insanlar falandı.

Ben sözü uzatmak istemiyorum, belki başka arkadaşlarım da konuşmalarında bu konulara tekrar tekrar dönülecektir.

Genel bir şey söylemek istiyorum: Bizim tarihimizde bütün siyasi iktidarlar üniversiteyi kontrol etmeye çalışmışlardır. Geçerken söylemiştim, 1910'lu yıllarda İttihatçılar ilk üniversite tasfiyesini yapmışlar ve kendilerine muhalif gör-dükleri insanları çıkartmışlardı. Tabii, bu muhalefet sadece üniversitede değildi. Biliyorsunuz, o yıllarda İttihatçı zabitaneye karşı Halâskar Zabitan hareketi de çıkmış ve hükümetin düşmesine, seçimlere falan yol açmıştı. Ama üniversitenin de bu içten masun kalmadığı görülüyor.

1930'lu yıllarda, bu 1933 tasfiyesinde olduğu gibi, Halk Partisi üyeleri üniversiteye hakim olmak istediler ve beğenmedikleri kişileri değiştirdiler. Bir küçük tasfiye de yine Halk Partisi iktidarında 1945-50 arasında Dil Tarih'teki "*üniversitedeki cadı kazanı*" diye bilinen, o zaman solcu oldukları düşünülen Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve arkadaşları hakkında olmuştur. Ama bu iş orada bitmemiştir. 1950'li yıllarda en azından benim yaşımdakilerin hatırlayacağı, "*vekâlet emrine alma*" mekanizması ile Demokrat Parti Hükümeti de üniversitede hoşuna gitmeyen muhalif sesleri susturmaya, onları kürsülerinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. 1960'ta bir askeri darbeyle bir hareket olduktan sonra yine üniversiteye dokunulmuştur. Ünlü 147'ler olayı 1960'ta, ama bu olay fazla uzun sürmemiş, onlar bir mücadele sonucunda yeniden kürsülerine dönebilmek imkanını kazanmışlardır.

Şunu söyleyeyim: 1933'te İstanbul Üniversitesi kurulurken, Dar-ül-fünun özerkliği kaldırılmış ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştı. Galiba 1946'da yeni Üniversiteler Kanunuyla üniversitelere yeniden özerklik verilmeye çalışıldı. Tabii, üniversite için özerklik bilimsel özerklik demektir. Üniversitede hocaların muhalif olması bence doğal bir şeydir, yani bir aydının sürekli iktidardan yana olması, bana herhangi bir dönemde sanki misyonuna ihanettir gibi görünüyor. Dolayısıyla, siyasi iktidarların bunu kabul etmeleri, üniversitelerin biraz da anarşik, yani herhangi bir disiplin içinde değil, çeşitli görüşlerde insanların bir arada olabilecekleri, tartışabilecekleri, ders verebilecekleri ve birbirlerini eleştirebilecekleri, bu arada hükümeti eleştirebilecekleri bir hava esmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bugün yeniden üniversiteler düzenlenirken, başka teknik meselelerde "*rektör kaç kere seçilsin, görev süresi ne olsun?*" falan bunlar düşünülürken, kavranması gereken temel sorun, üniversitelerde bu bilimsel özerkliğin sağlayabileceği özgürlük havasının muhafaza edilmesidir. Eğer bu olmazsa, üniversitede bilim yapmak, yeni bilgi üretmek ve bunu aktarmak işlevleri olamaz gibime geliyor.

METE TUNÇAY'IN
KONUŞMASI

Bir de, benim üstüme vazife değil ve söylediklerimle de bir ilgisi yok; ama tarihe bakarak şunu da eklemek ihtiyacını hissediyorum: En azından Türkiye'de şimdilik bu sağlık bilimleri üniversitelerin dışında örgütlenmelidir. Eğer, bu tıp fakültelerinin, tıp fakültesi olan üniversitelerde -ki büyüklerin hepsinde var- devam ederse, bu doktorların elinden üniversiteyi kurtarmak mümkün olmayacaktır.

Salondan: Tekrar Atatürk kurtarır.

Prof. Dr. Mete TUNÇAY: Söyleyeceklerim bu kadar sayın Başkan. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Sağolun. Çok zevkli bir sunum oldu.

Gerçekten Türkiye'de siyasi elitin üniversiteler üzerinde bir denetim kurma eğilimi hiç değişmiyor. Hangi ideolojide olursa olsun bu var. Burada bizim siyasi kültürümüz mü daha ağırlıklı rol oynuyor; yoksa çok araçsal bir rasyonalite içinde mi bakılıyor? Burada geleceğin eliti belirleniyor. Bunun belirlenişini ben mi deneteyim? Ama sayın Tunçay'ın gerçekten çok renkli bir şekilde bu tarihsel panoramayı vermesi bunu açıkça ortaya koyuyor.

Ben hiç sözü uzatmadan sayın Aydın Aybay'a vereyim. Yarım saati geçmemek üzere hocam buyurun.

AYDIN AYBAY'IN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Aydın AYBAY (Maltepe Üniversitesi): Efendim, evvela başlıktan başlayalım: "*Dünden Yarına Üniversite*". Başlık bu:

1. Üniversite tabii Türk üniversiteleri; Osmanlı ve Türk.
2. Dün ama nereye kadar dün?

Mete Tunçay'ın konuşmasından ortaya çıktı ki "*üniversite*" deyince epey geriye gitme, medreseden değilse de, XIX. yüzyıldan başlamak lazım. Tabii, yanımızda çok değerli tarihçi ve hukuk tarihçileri olduğu için, bana o kadar geriye gitmek uygun düşmüyor. Ben tespitlerimi Cumhuriyet dönemiyle sınırlı kalarak anlatmaya çalışacağım.

Yalnız burada uzmanlarına bırakmakla birlikte tarihi kesitle ilgili, bir noktaya değinmek istiyorum: Bizde öğretim kurumları da dahil olmak üzere bir eskimiş olma merakı var. En tipik örneği de İstanbul Üniversitesi, "biz 550 yıllığız" diyor. Derken bu liselere filan da sığırdı, bazı bilinen liseler de "biz de, sultan bilmem kim zamanından beri mektebiz" dediler. Lise Fransa'dan alınmış ve XIX. yüzyılda Türkiye'ye gelmiş bir kavram biliyorsunuz; üniversite de öyle.

Tabii, üniversiteyi 550 yıla dayandırınca, iki ihtimal var: "Sahn-ı Seman" dedikleri Fatih öncesi medreseler, Fatih medreseleri var. Ondan sonra da Süleymaniyye; bizim İstanbul üniversitemizin bulunduğu yerde kurulmuş. İki arasında bir kere 50-60 yıllık bir fasıla var. Ayrıca 6-7 kilometrede bir mesafe var. Hangisine dayandığını bilmiyorum, ama böyle bir iddia var. Böyle olunca benim Bursa Uludağ Üniversitesi mensuplarına, Trakya Üniversitesi mensuplarına bir önerim var: Onlar da derhal kendilerinin daha eski olduğunu iddia edebilirler; çünkü Orhan Bey ilk medreseyi İznik'te kurmuştu, sonra Bursa'ya nakletmişti. Demek ki Bursa Üniversitesi'nin kökü de oradan başlayacak. Bu merakı doğrusu ben anlayamıyorum, bundan da ne çıkartıyorlar; onu da anlayamıyorum. Eskiysen eskisin, şarap da olmadığına göre, eskisin, o kadar. Bunu bir tarafa bırakarak, kendi asıl konuma veya çerçeveme döneyim.

Bir kere Cumhuriyet döneminde köklü değişim 4 kez olmuştur üniversite yaşamında veya kurumunda, ben bunlardan 3'ünü yaşadım; yani 1947'de üniversite talebesi oldum ve sonra 1960'ta, 1971'de ve 1980'de de ayrıca öğretim üyesi veya asistan olarak da tespitlerim ve gözlemlerim oldu. Bu arada Mete TUNÇAY'ın değindiği gibi, bu üniversite yaşamında biz de kâğıt alanlardanız, yani 1402 sayılı Yasa uyarınca üniversite dışına çıkarılanlardanız. Yalnız bir şey söyleyeyim, Mete tarihçi olarak ilgilensin. O tarihte, 1933'te bazılarına tek zarf, bazılarına çift zarf göndermişler. Benim hocam vardı, Kemalettin Birsen, "biz çift zarf aldık" dedi. Birisinde "azledildiniz", ikincisinde "tayin edildiniz" tasarrufu

AYDIN AYBAY'IN
KONUŞMASI

varmış. Sonra hocayı 1947'de 147'ler arasına da kattıkları için "ikinci defa başıma geldi" demişti.

Medreseler dışında -tabii onlar ilahiyatla meşgul kurumlar- Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi var. Tabii bunlardan tarihçiler bahsedecekler; ama bu Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi, ilm-i hukuk, ulûm-ı tabîiyye ve riyazîyye ve hikmet ve edebiyat şubelerinden oluşan bir kurum öngörüyor. Daha sonra Dar-ül-fünun-ı Osmanîyye -Metem'in özetlediği gibi- o dönem geliyor, 1870'te açılıyor, 2 sene sonra kapanıyor. Cumhuriyet kurulduğu zaman, işte bu Dar-ül-fünun kucağına düşüyor Cumhuriyet'in. 1924 yılında çıkarılan bir kanunla da Cumhuriyet idaresi Dar-ül-fünuna ve fakültelerine tüzelkişilik ve bir çeşit özerklik tanıyor.

Yine sayın Tunçay'ın belirttiği gibi, üniversiteyle, o zamanki adıyla Dar-ül-fünunla siyasi iktidar arasında bir türlü uyum sağlanamıyor. Bunun günahkarı çoklukla -ben tabii o konuda Metem'e iştirak etmeyeceğim- Dar-ül-fünun'un kendisi; asıl günah ona ait. Bir devrim karşısında olduğunu kabul etmiyor, bir devrim olayının cereyan ettiğini kabul etmiyor; Türkiye'de. Bunu kabul etmeyenlerin arasında bir de İstanbul Barosu vardır. Onun tarihini bilenler bilirler; onlar da mukavemet ediyorlar, Ankara'daki Hükümeti ve Ankara'daki devrim yapısını reddediyorlar. Ahmet Mumcu, herhalde daha yakından bunları dile getirecektir. İstanbul Dar-ül-fünun ilgasına ve Maârif vekaletince yeni bir üniversite kurulmasına dair kanun -1933- bunun sonucu. Ama üniversite adı kullanılmakla birlikte hâlâ o kanunda müderris, müderris muavini deniliyor. Yalnız, kanunda asistan demişlerdi asistanlara eskiden *muîd* dedikleri yardımcılara asistan denmişti. Bu kanun zannedildiği gibi çok uzun ömürlü olmamıştır; genellikle bu kanun yapıldı, ondan sonra da işler buna göre yürüdü sanılır. Yanlıştır bu; çünkü bir sene sonra bir kanun daha çıkarılmıştır, bu kanunun adı: "*İstanbul Üniversitesi'ni Muvazene-i Umûmiyyeye Alınmasına Dair Kanun'dur*" (1934). Bu kanunun 9. maddesiyle 1933 Kanunu ilga edilmiştir, yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kanunun en önemli sonucu da

üniversitenin tüzel kişiliğinin kaldırılmasıdır. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı'na, o zamanki adıyla Maârif Vekaleti'ne bağlanmıştır.

Bu arada çok ilginç bir talimatname çıkarılmıştır. Adı, *"İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi"*dir. Bu adeta bir kanun gibidir; Üniversiteler Kanunu gibi. Teşkilatı anlatıyor; hocalık nasıl olur, hangi kademelerden geçer vb. Yine bu Kanunla ilk defa üniversite hocaları, ordinaryüs profesör, profesör, doçent ve asistan olarak zikrediliyor.

Tabii en önemlisi 1946 yılında çıkarılan Üniversiteler Kanunu; 4936 sayılı Kanun. Bu kanun çıkarıldığı zaman Türkiye'de üç tane üniversite var -yüksekokullar filan var, onları saymıyoruz- biri İstanbul Üniversitesi, biri Ankara Üniversitesi, bir de İstanbul Teknik Üniversitesi. Sadece bunlara mahsus çıkarılmış gibi bir kanun; ama ileride kurulacak üniversiteleri de kapsıyor şeklen, kavram olarak. Ondan sonra kurulanlar bu kanuna istinaden kurulmamıştır; Erzurum Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, bütün bunlar bu kanun kapsamında değil, özel kanunlarla kurulmuş üniversitelerdir. Bir de bir tüzük çıkarılmış, bu tüzük de üniversite öğretim üyeleri bakımından önemli; çünkü bu tüzükle eylemli öğretim üyelerinin seçimleri hakkında düzenleme var, o tarihte çok tafsilatlı bir düzenleme bu da.

Bu üniversite yaşamına çok uygun çözümler getirmiş olan ve belki de -yine Mete Tunçay'a yollama yapalım- ilk defa Tasfiye Kanunu olmayan üniversite kanunu; çünkü ondan sonrakiler ve ondan öncekiler hep tasfiye kanunu olmuştur. 1950 yıllarının başında çıkarılan Ortadoğu vs. kanunlarının yanında bu kanun (4936) hep yürürlükte kalmıştır; ta 1961'e kadar, daha doğrusu 1960'ta bunda esaslı bir değişiklik yapılmıştır. 115 sayılı Kanun'la 4936'nun önemli maddesi, çok sayıda maddeleri değiştirilmiştir. Daha sonra 1971 darbesinden sonra da yine bir değişiklik olmuştur, bu kez 1973'te Üniversiteler Kanunu adı altında 1750 sayılı Kanun yürürlüğe konmuştur. 1750 sayılı Kanun hakkında tabii çok ilginç

AYDIN AYBAY'IN
KONUŞMASI

şeyler var; burada bulunanların bir çoğu o Kanun zamanında üniversitede vazifeliydi. Mesela bu kanunda "üniversiteler devletin gözetim ve denetimindedir" diyor. Hangi devlet? Türkiye Cumhuriyeti Devleti. Peki üniversite ne? Üniversite devlet üniversitesi. Nasıl denetleyecek? Hükümet demek istemiyorlar, lafı kivrırıp devlet diyorlar. Ayrıca başka bir şeyi daha hatırlatayım; ilk defa YÖK bu kanunla kurulmuştur; bununla ilgili hükümler sonradan Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Nihayet bildiğiniz gibi, 1982 Anayasası'ndan önce becerikli bir işadamı niteliğindeki hocanın önderliğinde alelacele çıkarılan; o zamanki iktidarın "üniversite nedir, ne olmalıdır, nasıl olmalıdır?" diye hiçbir bilgileri olmadığı için, bu adama güvenerek çıkardığı meşhur YÖK Kanunu geliyor. Bu doğal olarak hakiki bir reform kanunu değildir. Burada da sayın Tunçay'la herhalde aynı fikirde değiliz. Bunda tasfiye de yapılmıştır, üstelik tasfiye edilenler arasında sayın Tunçay ve ben de varım.

Salondan: Siz de var mıydınız?

Salondan: Daha önceden.

Prof. Dr. Aydın AYBAY: Bu mevzuat hakkında kendi görüşlerimi kısaca söyleyeyim. Bir kere şu: Türkiye'de siyasal iktidarlara üniversitelerin yıldızı barışmıyor. 1870 yılından beri ki, 1870 yılında Dar-ül-fünunun açılışı büyük bir merasimle, bütün devlet büyüklerinin iştirakiyle, tantanayla olmuştur ve buna rağmen 2 sene sonra kapatılmıştır. Kapatılma kararı da siyasi bir karardır. Bütün iktidarların iktidara geldikten ve bir süre bir cicim ayı geçtikten sonra ilk sataştıkları müessese, hoş gitmeyen müessese üniversiteler oluyor. Üniversiteler özerklik veya benzeri bir yapı içinde faaliyette buldukları için, siyasi iktidarlar zannediyorlar ki kendi münhasır alanlarına saldıracaktır bunlar sonuçta; yani üniversite, siyasi iktidara ait olması gereken alana el uzatıyor, onun için elleri kesilmelidir. Bu görüş aşağı yukarı devamlı suretle var ve bugün de vardır. Bugünkü tasarılar bunun örneğini gösteriyor. 1946'da özerk üniversite gerçi o zamanın siyasi iktidarı tarafından desteklenerek kurulmuştur; fakat kısa

zamanda onu da hırpalamaya başlamışlardır. Daha Halk Partisi zamanında, yani o zamanki tek parti iktidarı zamanında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış olan bu kurum hakkında -ve hiç de iyi olmayan- emeller beslenmeye başlanmıştır. Birtakım tatsız sürtüşmeler başlamıştır; kadro ilgası işlemleriyle veya üniversite organlarının yasaya dayanarak yaptıkları akademik yükseltmeleri reddetmek suretiyle ve buna benzer sebeplerle bu sürtüşmeler devam edip gitmiştir.

O zamanın devlet ve tek parti içindeki anlayışı göstermek bakımından. önemli bir örnek vereyim: Halk Partisi iktidarı var ve bunun devam edeceği kanaati var kendilerinde. Onun için bir yeni seçim yasası taslağı hazırlanıyor, İstanbul Üniversitesi'nden o tarihte birkaç kişi davet ediliyor, bu arada benim hatırladığım Hüseyin Nail Kubalı da gidiyor. Ankara'da Adalet Bakanlığı'ndaki komisyonda İstanbul temsilcileri de nispi temsil usulünü öneriyorlar seçimlerde. Şiddetle karşı çıkıyor o zamanki Halk Partisi'nin iktidarı buna, "*Ne demek yani? Bize ortak gelmesini mi istiyorsunuz*" diyorlar. Bu bir gösterge. 1950 seçiminden sonra ortaya çıkan havada üniversiteler yine biraz memnun durumdan, kendilerine artık sataşılmayacağı, rahat rahat iş görecekları kanaatindeler. Bu arada benim de bir öğrenci olarak bulunduğum bir toplantı yapıldı. İstanbul'da, yeni açılan binalarda; yani ek binalarda. Celal Bayar ve Adnan Menderes üniversiteye geldiler; o tarihte biri Cumhurbaşkanı, Başbakan. Kantinde talebe etraflarını sardı, çok güzel bir diyalog oldu, güzel konuşmalar oldu. Sonra Fen Fakültesi Konferans Salonu'nda -şimdi adı değişti, ne oldu, bilmiyorum- Adnan Menderes, güzel, üniversiteyi öven, destekleyen bir konuşma yaptı. Ben şahsen şahit oldum buna; ama kısa bir zaman sonra tekrar ananevi sürtüşmeye başlandı. Galiba 1954 seçimlerinden sonra siyasi iktidarın tavrı daha da sertleşmeye başladı. Birtakım hocaları vekalet emrine alma filan şeklinde işlemler o tarihe ait işlemlerdir ve 1960 senesine böylece gelindi.

1960'a kadar uzanan dönem için söylenecek çok şey var, onları atlıyorum. Askeri müdahaleden sonra 27 Mayıs

Devrimi'nden sonra geçici iktidarın yine ilk işi üniversiteye el atmak oldu, bu söylediğim 115 sayılı Kanun da bu arada çıkarıldı. Bu kanun aslında o zamanki deyimle doçentler Kanunuydu. Çünkü üniversite rejiminde şöyle bir durum vardı: Üniversite doçentleri bir türlü profesör olamıyorlardı. Senesi dolanlara eylemsiz profesör filan da diyorlardı, ama bu çözüm hiç de tatminkar değildi. Büyük bir çabayla bunlar profesörlüğe terfi için bir çare buldular ve bu Kanunu (115) çıkardılar. Bu kanunun birçok başka hükümleri de vardır, ama asli hükmü budur. Bu arada o zamanki doçent arkadaşlar aşağıdan gelen dalgayı da önlemek için -zannediyorum Ünal Tekinalp de aynı kadrodan- doktor asistanlıktan sonra doçentliğe geçiş için süreyi 4 yıla çıkardılar, eskiden 2 yıldır. Bu sıkıntılara rağmen 1968 yılına kadar birtakım dertli havalar da veya olaylar da cereyan etti; ama 115 sayılı Kanun'la değişen yapı içinde üniversite epey bir ileri gitti sayılır. Tabii 1971 müdahalesi var; bu müdahalenin içinde de yine üniversiteye yönelik bir düşmanlık, husumet vardır bildiğiniz gibi. 1971 sonrasında ilk yaptıkları işlerden biri üniversite öğretim üyelerini alıp Davut Paşa Kışlası'na tıkmak olmuştur. Bunların arasında Tarık Zafer Tunaya vardır, İsmet Sungurbey vardır, daha başkaları vardır.

Salondan: Cahit Talas, Mümtaz Soysal.

Prof. Dr. Aydın AYBAY: Onlar Ankara'da, benim söylediklerim Davut Paşa Kışlası'na tıklanlar. Bu arada çok hazin bir şey olmuştur; idam sehpalarına gönderdikleri çocuklar filan bir tarafa, İstanbul Hukuk Fakültesi'nde doçentlik sınavı yaparken birtakım adamları alıp götürmüşlerdir, hocaları. Sınavı tamamlatmaya bile müsaade etmeden, bir binbaşı nezaretinde cipe koyup Davut Paşa'ya götürmüşlerdir. Bu da, benim anladığıma göre Davut Paşa Kışlası'ndaki Hapishaneye gidişin sebebi de o zamanki iktidarın bazı asker kişileri kandırıp *"bütün bu melanetin sebebi işte bu üniversite hocalarıdır ve onların kıskırttığı talebelerdir"* imajı...

Salondan: Balyoz hareketi, değil mi?

Prof. Dr. Aydın AYBAY: Evet, 1750 sayılı Kanun işte bu dönemin sonunda çıkarılmıştır. İdamlar bitmiştir, üniversiteden tasfiye edilenler ezilmiştir, ondan sonra bu kanun çıkmıştır. Dediğim gibi, bunun bazı hükümlerini Anayasa Mahkemesi iptal etmiştir; ama devletin gözetim ve denetimi hükmü kalmıştır. Bu, bugünkü yasamıza da intikal etmiş olan güzel(!) bir hükümdür bu; üniversiteler devlet tarafından gözetilir ve denetlenir. Hangi devlet? Ya derin devlet ya hükümet!

1981 Kanunu, YÖK Kanunu, iyi bir kanun değildir, daha ilk çıktığı andan beri eleştirilere maruz kalmıştır. 1982 Anayasası'yla bu ayrıca korunmuştur. Bilindiği gibi, kanun önce çıkmıştır; fakat üniversiteyle ilgili hüküm sonradan Anayasa'ya sokulmuştur. Bu aynı zamanda bütün yükseköğretim kurumları adıyla anılan ne kadar kurum varsa, hepsini üniversite şekline dönüştüren bir kanundur. Onun için de adı zaten Üniversiteler Kanunu değil, Yüksek Öğretim Kanunu'dur. Bu son konuyla ilgili şahsi düşüncelerimi özetlemem gerekir, daha bir iki dakikam var. Bir kere temelden yanlış bir düzenleme bu; böyle bir düzenleme yapılacaksa, sadece bunun bir çerçeve yasası olması da lazım, bugünkü tartışmanın ana konusu da bence bu. İkincisi, özerklik kavramını bu kanun yanlış anlamıştır. Ben "*bilimsel özerklik*" diye bir kavram olduğuna inanmıyorum; bilimsel özgürlük olur, özerklik olmaz. Özerklik, otonomi, idareye mahsus bir niteliklidir. Onun için "*bilimsel özellik verdik, zaten ötekine gerek yok*" filan tarzındaki yaklaşımlar yanlış yaklaşımlardır. En doğrusu, üniversite eğer yeniden düzenlenecekse, en iyi kanun olan 4936 sayılı Kanun model alınmak suretiyle yeni bir düzenleme yapılmalıdır. Bu yapılabilir. Fakültelere tüzelkişilik tanınması da dahil olmak üzere. Bu konuyla ilgili bir çalışma da var; İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyeleri Derneği, özel demokratik üniversite modeli adıyla -1991- çok mükemmel bir çalışma yapılmıştır. Burada 4936 sayılı Kanun'daki temel esaslar göz önünde tutulmak suretiyle nasıl bir düzenleme yapılacağı açık seçik belirtilmiştir. Özerk demokratik üniversite modeli aranıyorsa, bu çok iyi bir rehberdir. Ayrıca yine

AYDIN AYBAY'IN
KONUŞMASI

1970'te yapılmış bir çalışma vardır; Prof. Ragıp Sarıca, Prof. Lütfi Duran ve Prof. Aytekin Ataay tarafından yapılmış bir çalışmadır. Bu da mükemmel bir çalışmadır.

Şunu söylemek istiyorum bu son sözlerimle: Üniversite nasıl bir üniversite olması gerektiğini kendi mensupları aracılığıyla zaman zaman açık seçik ortaya koymuştur. Bunun altında bir siyasi iktidar hevesi veya ona benzer bir heves yoktur. "Üniversite bir bilim yuvası olarak; özerk çalışan bir bilim yuvası olarak nasıl çalışmalıdır" dersiniz, gerek 4936 sayılı Kanun'da, gerekse bu söylediğim çalışmalarda bu soru kesin hatlarıyla ortaya açıklanmıştır. Yapılacak şey, eğer bugün bir değişiklik öngörülüyorsa, o kanunu model olarak yeni bir Yüksek Öğretim Kanunu değil, yeni bir Üniversiteler Kanunu yapmaktır. Yükseköğretimin öteki yanlarıyla ilgili ayrı düzenlemeler düşünülebilir.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Efendim, sayın Aybay'a çok teşekkür ediyoruz. Hem bir genel tarihsel çözümleme yaptı, ondan sonra da reformun ya da yeni düzenlemenin nerelere yönelmesi, hangi sorulara cevap vermesi, nasıl cevap vermesi gerektiği konusunda bize belli ışık tuttu. Gerçekten şu sıralarda üniversitede, özellikle İstanbul Üniversitesi'nde bir tarih merakını 550 yıla uzatmak... Acaba diyorum bu şeyden mi kaynaklanıyor, Avrupa Birliği'ne gireceğiz, Avrupa'da üniversitenin tarihi 1000 yıllık; yani XI. yüzyılda filan kuruluyor. Ona mı öykündü? Ama hiç öykünülebilecek bir tarih değil; yani üniversite 19. Yüzyıla kadar, sanayi devrimi ve ulusalcılığa kadar skolastiğin egemen olduğu, gerici, tutucu kuruluşlar; yani ona herhalde pek öykünmemek gerekir. Ancak ulusçuluk, bir de sanayi devrimi üst üste binince, Alman tipi üniversite bilim üreten üniversite. Yoksa bütün bilimler üniversite dışında, zaten bilimsel devrimler üniversite dışında patladı. O kadar eski tarihe galibe öykünmemek gerek ya da bu öykünmenin arkasında bu Avrupa merakı mı var, bilemiyorum.

Sayın Ahmet Mumcu, buyurun.

Prof. Dr. Ahmet MUMCU: Türkiye Barolar Birliği sayın Başkanı, sayın Başkan, değerli konuklar; değerli ve sevgili dostum Mete TUNÇAY hemen tasfiye ile başladı işe. Daha üniversitenin ne olduğunu anlatmadan bir tasfiye kızgınlığı içinde -haklı olduğu taraflar da şüphesiz var- işe girişti ve biz Türkiye'de üniversitenin nasıl kurulduğunu ve üniversitenin ne olduğunu anlayamadan, kendimizi bir tasfiye olayının içinde bulduk. Ardından çok değerli -hazirun da kusura bakmasın, ağabeyim Aybay diyeceğim, kusura bakmayın-. (Gülüşmeler) Hocam diyemem, çünkü hocam olmadınız.

A. AYGAY: 75 yaşındayım.

Prof. Dr. Ahmet MUMCU: Aşağı yukarı 10 yaş fark var. Sayın Tunçay'ın tasfiye olayını daha sonraki mevzuata da yayarak, ama daha hukuksal bir şekilde anlattı ve bugünü de gayet güzel bir şekilde eleştirdi. Tabii sayın Tunçay'ın 1933'te yapılan tasfiyenin yanlış olduğu konusunda bir söylem ileri sürecektir değiliz değiliz, yani ona imkan yok, bu doğrudur. Daha sonraki tasfiyeler, sayın Aybay'ın söylediği tasfiyeler, onlar da doğrudur.

Hatta ben bir aralık yarı şaka Mete beye söyledim, Mete kardeşime, *"ben utanıyorum, bir beni atmadılar üniversiteden"* dedim, yani bu kadar arkadaşlar arasında, şu grupta atılmayan bir ben varım...

Salondan: Bir de ben varım, listeye yazın.

Salondan: Siz de layıktınız aslında. (Gülüşmeler)

Salondan: Konuşma sıralaması bozulunca, işin mantıki zinciri de bir parça bozuldu; fakat iyi de oldu. Ben şunu düşündüm: Acaba niçin 1870'lerde kurulmaya başlayan ve 1900'de iyi kötü *"Dar-ül-fünun"* adını alarak kırık dökük bir üniversite şeklini alan ve geçmişi daha 100 yıla ulaşmayan Türk Üniversitesi böylesine korkunç olaylarla boğuşmak zorunda kaldı? Bunun sebebi ne acaba? Bunun sebebi Ata-

AHMET MUMCU'NUN
KONUŞMASI

türk'ün yaptığı o büyük devrim midir? Bunun sebebi 1970, 1971 ve 1981 yıllarındaki olaylar mıdır? Yoksa işin içinde daha derin bir sebep mi yatmaktadır?

Prof. Dr. Ahmet MUMCU: Evet, çok daha derin bir sebep yatmaktadır; çünkü biz Türkler üniversitenin ne olduğunu hâlâ bilmiyoruz. Bakınız, 1870'te, Dar-ül-fünun ikinci kez açıldığı zamandı galiba, niçin kapatılmış, biliyor musunuz? Aynı zamanda Dar-ül-fünun'un müdürü olan Tahsin hoca, havanın canlılar için önemini belirtmek amacıyla havasını boşalttığı cam bir fanusa koyduğu kuş ölünce, Tanrı'nın verdiği canı almakla suçlanmış ve üniversiteyi kapatmışlar. Yani yıl 1870, artık emperyalizm de büyümüş, palazlanmış, bilim ise sınırını aşarak kimi aydınlar böyle bir eksikliği hissettiler de ondan. Ama gelişmenin en üst düzeyine doğru uçmaya başlamış, biz bu hava içerisinde üniversite açmaya çalışıyoruz. Neden? Nedenine gelince, efendim, biz üniversiteyi bilmiyoruz ki tanımıyoruz. 1870'e kadar zaten adı Dar-ül-fünun olsun, ne olursa olsun, üniversite kavramı yoktu, Türk toplumunda; medrese kavramı vardı. Gerçi sayın Şaylan'ın dediği gibi, batıda da üniversiteler uzun süre skolastik bir yapı içindeydi; ama unutulmasın ki aydınlanma dönemi de batıda üniversiteyle başlamıştır ve Fransız ihtilalinden önceki etkinlikler de, düşünsel olaylar da üniversitelerde filizlenmiştir. Fransız Devrimi'nden sonraki siyasal ve hukuksal bütün büyük reformlar da üniversite öğrencileri tarafından yayılmıştır. Alman ülkelerindeki öğrenci hareketlerini düşününüz, sayın Aybay çok iyi bilir bunu; 1848'den itibaren Alman devletlerindeki üniversite öğrencileri -Hitler Almanya'sıyla lütfen karşılaştırmayın; iki ayrı alem- "özgürlük" diye sokaklara dökülmüşlerdir. Biz bu sırada üniversite adını bile bilmiyoruz, üniversitenin ne olduğunu bilmiyoruz, bilimin ne olduğunu bilmiyoruz. Daha hâlâ Türkiye'de bilim, medreselerde fıkıh bütünlüğü içerisinde öğretiliyor, bütün bilimler bir bütün içinde görülüyor. Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi, skolastik zihniyet egemen. Bilimin ne olduğunu bilmeyen bir ülkede siz nasıl üniversite açarsınız ve bu açılacak üniversite bilime ne kadar katkıda bulunur? Hemen arkasından şunu eklemek istiyorum: Bu günkü üni-

versite, ne yazık ki sayın bir işadamı kimliği ağır basan değerli bir profesörün eseridir. Üniversiteleri meslek okulu haline getirilmiş ve Türk toplumu da bunu benimsemiştir; çünkü Türk toplumu üniversiteyi gençlerine daha üst düzeyde meslek sağlayan bir çeşit üst düzey meslek okulu olarak kabul ediyor. Halbuki batıda üniversite, esas Latince anlamıyla *üniversalis*, bilimin ve öğrenimin birleşmesi, evrenselleşmesi demektir. Yani üniversite denilen kurumda bilim yapılır ve bilimin sonuçları aktarılır; başka bir deyişle üniversitede esas olan bilim yapmaktır, ikinci planda gelir öğretim.

Evet, üniversiteler skolastik zihniyetle başlamıştır kuşkusuz. XI. yüzyılda. ilk önce İtalya'daki bazı kentlerde ilk üniversiteler açılmıştır; ama özellikle rönesanstan sonra üniversitelerde, sayın Aybay'ın dediği gibi, bilim özgürlüğü havası da esmeye başlamıştır. Galileo bir üniversite profesörüdür, ama başına çok şey geldi. Galileo'nin ve benzeri bilim adamlarının geçirdiği o müthiş, büyük, insanlığı bugünkü düzeyine getiren mücadeleyi Türk aydını, doğu aydını bilmiyordu, tanııyordu, bu mücadelenin içinde değildik. Hatta Galileo'nin çok yakın arkadaşı Descartes biliyorsunuz korkmuştur Galileo'nin başına gelenlerden. Mektuplaşmayı kesmiştir, ne olur ne olmaz diye, Descartes gibi bir dahi. Yani bilim özgürlüğüne çok düşkün, akılcılığa çok önem veren bir büyük aydınlanmış kuşak beliriyor ve bu kuşak üniversite içinde yetişiyor ve o üniversite içinde yavaş yavaş özgür bilim yapılmaya başlanıyor. Ama onun karşısına dikilen kimler var? Kilise var, başka reaksiyoner çevreler var, onlarla yapılan bir mücadele var.

Türk toplumunda bu yok. Türk toplumunda ne var? Medrese var. Nizamiye medreselerinin bir kopyası, Büyük Selçuklu Veziri Nizam-ül Mülk'ün kurduğu medreselerin kopyası. Zamanında bazı çağsal gereklerin zorunlu sonucu olan birtakım bilimsel faaliyetlerde bulunmuşlar, ama öyle kalmış. Özellikle İslamiyette içtihat dediğimiz; yani serbest düşünceyle bilgi üretmek yolu kapanınca, bilim iyice donmuş kalmış, bu medreseler fıkıh içinde hapsedilmiş, birer birer sa-

AHMET MUMCU'NUN
KONUŞMASI

dece din adamı yetiştiren, daha doğrusu din bilgini yetiştiren kurumlar haline gelmişler.

Evet, Osmanlı Devleti çökmeye başlıyor, çökmeye başlıyor; ama bu çöküşte esas sebebin ekonomik ve kültürel olduğunun kimse farkına varmamış. Hep geriye dönüş, parlak zamanlara dönüş, Kanuni devrine dönüş -çökme Kanuni döneminde başlamıştır aslında, gerilemenin temelleri o zaman kendini göstermeye başlamıştır; Kanuni zamanında zayıflamıştır Fatih'in açtığı, bir parçacık müspet ilimlerle uğraşan medreseler- hep o döneme dönüş arzusu var. Yahu, batıda ne oluyor, bu üniversite nedir? Üniversitede bilim, özgür bilim ve bu özgür bilimi öğrenciye aktarma sonucunda oluşan burjuva sınıfı ve ardından başlayan sanayi devrimi nedir? Hiçbir fikir yok. Peki ne yapmak lazım? İlk önce sayın Tunçay'ın dediği gibi, askeri alanda birtakım okullar açılmış, hep kopyacılıkla geçmiş bizim hayatımız zaten, her şeyi kopya etmişiz, onları kopya etmişiz. İlk modern okullar askeri okullar olduğu için, askeri gücün de ayrı bir önemi olmuş Türkiye'de, bu hâlâ Türkiye'nin siyasal hayatında biliyorsunuz başat bir konudur.

Ardından ikinci hamle gelmiş. Yönetimde birtakım ıslahat yapılması kararlaştırılınca, sayın, çok değerli arkadaşımın mezun olduğu Mekteb-i Mülkiye kurulmuş. Bütün mülkiyeliler iftihar ederler; çünkü ilk sivil, yüksek, batılı öğretim kurumudur, yıl 1858. Halbuki Humboldt Üniversitesi'nin kurulup da bilimin tam özgürleştiği dönemler artık batıda eskimiş de daha yeni yöntemlere doğru gidiliyor. 1858'de biz sadece Mülkiye'yi kurabilmişiz, o da yüksek düzeyde bürokrat yetiştiren bir okuldur, yüksekokuldur, üniversite değildir. Ardından batının bilim aleminde ve alanında dev adımlarla ilerlemesi karşısında darülfünunun açılması zorunluluğu kendisini hissettirmiş; ama hiçbir altyapı olmadığı için, bilim özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, düşüncenin ve eleştirinin, ki sabahleyin İpek hanım çok güzel anlattı. İlköğretimde başlıyor bizim şu anda daha hâlâ eleştiriye kapalı olmamız, çocuklarımız daha ilkokulda dahi eleştirisiz bir dünya görüşünün içine sokuluyorlar. Cumhuriyet'in 80. yılında sabahleyin İpek

hanımın bunu söylemesi gerçekten beni çok üzdü. Düşünün ki 80 yıl içerisinde biz çok büyük adımlar attık, ona rağmen hâlâ aynı konuyu konuşuyoruz. Şimdi de 100-150 yıl önceki Türk toplumunun halini düşününüz. Verdiğim kuş örneğinde olduğu gibi başka pek çok olaylar geçmiştir. Örneğin, İslamiyet'e göre resim çizmek yasaktır, askeri okullarda haritayı bile bir ara o yüzden yasak etmişlerdir. Böyle bir zihniyetin üstüne kurulacak üniversitede elbette tasfiye de olacaktır. Bu üniversite içerisinde sivrilmiş, okumuş, yazmış, akıllı bazı insanlar siyasal iktidarla ters düşeceklerdir; kuşkusuz o yüzden siyasal iktidar bunlardan kurtulmak isteyecektir, tasfiye edilecektir -işte İkinci Meşrutiyet tasfiyeleri- ve bu şekilde ancak yavaş yavaş belki Türkiye'de üniversiteler kökleşecek.

1933 reformuna gelemim. Tabii Mete kardeşim, benim gerçekten çok sevdiğim bir arkadaşım; ama pek çok konularda onu benden de fazla seven bazı arkadaşlarıyla birlikte pek aynı kanıda olmayız. Aslında Mete kardeşimiz devrim olayının ne olduğunu benden çok daha iyi bilir, çok çok iyi bilir; ama tabii şimdi işi kişiselleştirmek istemiyorum, belki sevgili Mete için Türk devrimi onun kafasındaki istediği cinsten bir devrim değildi. Halbuki Kurtuluş Savaşı arifesindeki Türk toplumunu düşününüz, parçalanmış, mahvolmuş, kırık dökük imkanlarla kendisini kurtarmaya çalışan, bağımsızlığını kurmaya çalışan bir halk. Ankara'da iyi kötü ulus egemenliği ya da gazi egemenliği, ne dersiniz deyin, ona dayalı bir yeni devlet kuran ve bu şekilde ulusal bağımsızlığını yeniden kazanmak isteyen bir toplumda, eğer bu bağımsızlığa karşı, ülkenin tek üniversitesinden "*hayır, bu yapılanlar yanlıştır*" şeklinde çok kuvvetli eleştiriler gelirse, benim devrim olarak nitelendirdiğim, başkalarının belki devrim olarak nitelendirmediği; ama mutlaka çok büyük, çok kutsal olan bu mücadelenin başında bulunanların Dar-ül-fünun'daki hocaların bu tutumlarından memnun olmaları kuşkusuz beklenemez. Kaldı ki yeni batı yasaları kabul edilmeye başlanacağı zaman büyük bir sorun ortaya çıkmış; biz bu yasaları kabul edeceğiz, ama kim öğretecek? Öztür dilerim sayın Aybay'dan; ama siz uluslararası, enternasyonal bir fakültesiniz, biliyorsunuz,

AHMET MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Ankara Hukuk Fakültesi öyle değil. (Gülüşmeler) Ama o enternasyonal, uluslararası Hukuk Fakültesi'nde yeni alınacak batı kanunlarını tedris edecek, öğretecek, okutacak; bu devrime inanmış zihniyette hocalar bulmak çok zor olduğu için, Atatürk 1925 yılında "Ankara Adliye Hukuk Mektebi" adıyla Ankara'da Cumhuriyet'in ilk yükseköğrenim kurumunu açmıştır. Bugünkü Ankara Hukuk Fakültesi 1927'de fakülte haline geldi.

Salondan: Parti mektebi olarak.

Prof. Dr. Ahmet MUMCU: Neyse, tabii, rejim tek partili olunca gayet tabii parti mektebi olacak. Ben o dönem bir demokratik rejimde yaşadığımızdan bahsetmiyorum, bundan hiç kuşumuz yok, bunun tersini Atatürk de iddia edemez zaten. (Gülüşmeler) O yüzden İstanbul'da esas bilim, iyi kötü 1900'den beri başlayan ve bir 22-23 yıllık birikimi olan bir parçacık bir bilim hayatı varsa, o da İstanbul'da. İstanbul'daki bu bilim kurumunu yenilemek lazım, bu yenileme iki amaçlı yapılıyor. Mete kardeşim kusura bakmasın, sadece tasfiye amacıyla yapılmıyor; aynı zamanda Türkiye'de gerçek bir üniversiteyi, size anlattığım batıdaki üniversitelere benzer, bilim yapabilecek kapasitede bir üniversiteyi kurmak amacı da var. Nitekim bu konuda rapor yapmak için çağrılan Malche'in hazırladığı çalışmayı büyük bir dikkatle inceleyen Atatürk şöyle diyor, altına kendi elleriyle yazmış: "Okuduğum rapor, bir bakıma göre güya Türkiye'de bir yükseköğrenim kurumu kurmak için öğütleri içeriyor. Halbuki gerçek, bütün Türkiye'de bir kültür programının ne olması, nasıl olmasına işarettir. O halde bizim için 'İstanbul Dar-ül-fünun'unu ne yapalım' diye bir sorun mevcut değildir. Bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım bizim için?" demiştir ve "Dar-ül-fünun ilga edilmiştir, İstanbul Üniversitesi kurulmuştur" şeklinde bir not atmıştır yanına. Benim kişisel kanaatime göre -ki sevgili hocam Şerafettin Turan da aynı şeyi söylüyor- bu tasfiye sırasında bütün kabahati lider kadrosuna atmak yerinde değildir. Bakınız, Şerafettin bey ne diyor, isterseniz onu da kısaca okuyayım size. Bu arada tasfiye konusunda bazı ihtilafli rakamlar var, onu da Şerafet-

tin hocamız belirmiş. *“Bu tasfiyede bilimsel ölçütler yanında kimi kişisel değerlendirme ve sürtüşmelerin de büyük etken olduğunu kabul etmek gerekir”*. Tıpkı 147’ler olayında olduğu gibi, tıpkı daha sonraki tasfiyelerde olduğu gibi. Gerçekten çok değerli isimler üniversite dışında kalmıştır; ama bunlar Hitler’in ya da Stalin’in yaptığı gibi, asılmamışlardır, fırınlara gönderilmemişlerdir; hatta sevgili Mete’nin de dediği gibi, kendilerine biraz maaş filan da bağlanmıştır, teşekkür de edilmiştir, bir kısmı sonradan işe de alınmıştır.

1000 yıllık bir mutlak monarşiden –ki bana göre Osmanlı meşrutiyeti de aslında mutlak monarşinin değişik bir şekliydi- Cumhuriyet rejimine geçiliyor. Böyle tasfiyeleri zorunlu kabul etmek lazım. Nitekim zaten Malche’in raporunda bakın ne diyor: Marsh, İstanbul Dar-ül-fünun’un inceledikten sonra şu eksiklikleri tespit etmiş: *“Türkçe bilimsel yayınlar yok denecek kadar azdır, çok eksiktir. Öğretim üyelerine çok az ücret ödenmesi onları yan görevler almaya zorlamış, bu da öğretimin düzeyini düşürmüştür. –Bugünkünden de pek farkı yoktur aslında- Yapı, örgütlenme biçimi Dar-ül-fünunu toplumdan ve hükümetten soyutlamaktadır. Ders verme yöntemleri eskimiştir. Dersler kuramsal yöntemlerle yürütülmekte, pratiğe dönüştürülmemekte, uygulama yapılmamaktadır. Öğretim kadrosunun yabancı dil bilgileri yetersizdir. Geleceğin öğretim üyelerinin bu ortamda yetişmesine olanak yoktur, onları yurtdışında yetiştirmek gerektir”* şeklinde daha da başka gerçeklere çok önemle değinen aksaklıklar tespit etmiştir. Bu durumda yeniden bir kurum oluşturmak ve bu kurumda hiç olmazsa batıdaki bazı model üniversitelerin can alıcı, temel noktalarını benimsemek gerekirken, bir büyük nimet çıktı, büyük bir şans çıktı. Mete kardeşimiz onu başka türlü anlattı; ama aslında Nazilerin zulmünden 1933 yılında kaçan Yahudi kökenli ya da Alman kökenli olup da Nazilerle aynı fikirde olmayan pek çok değerli bilim adamını zamanın Berlin Büyükelçisi ve İsviçre’de Andreas Schwartz’ın başkanlığında bir komisyon neredeyse bir CIA çalışması yaparak gizlice topladı, Hitler rejiminin tasfiye edeceği bu dünya çapındaki büyük bilim adamlarını gizlice Türkiye’ye kaçırdı. Evet, belki bunlar tasfiye edilmiş, bazı meslektaşları üniversiteden

uzaklaştırılmış yeni bir kurumda belki çalışmak istemezlerdi, Anheger'in dediği gibi, bilmiyorlardı belki bunu, istemezlerdi; ama hepsi de Türklere şükran borçlu olmuşlardır, çünkü Türkler onların hayatlarını kurtarmışlardır. Biz bugün Avrupa Birliği hikayesinin -hikaye diyorum, çünkü bana göre bir hikayeden başka bir şey değil- propagandasını yaparken, bundan da bahsediyoruz; "*bakın, Musevi asıllı ve Hitler zulmünden kaçan bilim adamlarını da kurtardık*" diyoruz. Onlar da gerçekten Türkleşmiştir. Bakın, Prof. Kurt Cosswig, dünyanın yetiştirdiği en büyük zoologlardan biri Musevi değildir, biz onun zooloji kitabını okuduk lisede. Aşiyân Mezarlığı'na gömülmesini vasiyet etmiştir. Hamburg'da öldü, Aşiyân Mezarlığı'na da gömüldü. Bir Musevi asıllı olan Prof. Frank, ünlü iç hastalıkları uzmanı, ünlü bir uzman, o da Aşiyân Mezarlığı'na gömülmek istedi. Prof. Hirsch, Türk Ticaret Kanunu'nun yarıcı, Ankara Hukuk Fakültesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni yeni baştan düzenledi. Yani Hitler'in zulmünden kaçan bu bilim adamları Türk üniversitesine -idari açıdan bir değerlendirmede bulunmayacağım, çünkü idari açıdan gerçekten Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıydılar- yeni bir hava getirdiler. Ben şuna inanıyorum: Benim hocalarım, o Alman hocaların yetiştirdiği topraktan geliyorlar. Yani Türkiye'de bugün iyi kötü, bir parça, az bir şey de olsa bilimsel merak, bilime karşı ilgi eğilimleri varsa, bu Alman hocaların çok çok büyük etkisi olmuştur. Biz onlara büyük ölçüde atıfette, lütufta bulunmuşuzdur, onlar da Türk üniversitesini kurmakta büyük ölçüde bize destek olmuşlardır. Nitekim 1946 tarihli ve Türkiye'nin gördüğü en iyi Üniversiteler Kanunu ki bu kanuna göre hem üniversiteler, hem fakülteler, hem de enstitüler tüzel kişiliğe sahipti; tam bir özerklik ve bilimsel özgürlük getirdi. Yoksa bu Alman hocaların eseridir, biz hâlâ o mirası yiyoruz.

Efendim, XI. yüzyılda kurulan üniversiteler Avrupa'da gerçek üniversite niteliğini XVII. yüzyılda aldılar, 500 yıllık bir mücadele geçti, anlatmaya çalıştım size. Biz bu mücadelenin daha henüz başının başındayız. Eh, memlekette iyi kötü artık demokrasi de var; demokrasi içinde bütün bu tasfiyelere

rağmen, bütün bu eksikliklere rağmen. Ama Cumhuriyet'in getirdiği ilkeye sarılırsak, yani Cumhuriyet'in halkın devleti olduğu ve halkın da Cumhuriyet'in kendi devleti olduğu düşüncesini sonuna kadar savunur da bu görüşle, bu eğilimle yalnız üniversite sorununu değil; mesela yargımızın da sorunlarını çözmeye çalışırsak çok büyük yol alacağız gibime geliyor 80. yılı bitirdikten sonra.

Vaktimi biraz aştım, özür diliyorum.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Sayın Mumcu'ya teşekkür ediyoruz.

Gerçekten Türkiye'de bir üniversite sorunu var, bu sorun hep var ve bu sorunu çeşitli şeylere bağlayabiliriz; Cumhuriyet, devrimler, bir mutlakıyetçi yönetimden Cumhuriyet'e geçiş devrimleri, modernleşme ya da aydınlanma, siyasal kültürümüz, siyasal kültürümüzün özellikleri, kültürel yetersizliklerimiz, Türkiye'ye özgü boyutu var. Ama acaba bunun bir de evrensel boyutu yok mu? Bugün de üniversite galiba her yerde tartışılıyor. Üniversite bir toplumsal kurum ve eğer şu varsayımdan hareket edersek; yani bütün toplumsal kurumlar önemli ölçüde birikim kalıbından, sermaye birikim sürecinden etkilenir ve belirlenir. Örneğin bugün bu ciddi olarak tartışılıyor; postfordist sermaye birikim düzeninde, yani dünyanın bugünkü aşamasında üniversite önemli bir işlev değiştiriyor. Fon Humbort tipi üniversite, bu bilginin metalaşması vesaireye bağlı olarak bir dönüşüm geçiriyor ve bu her yerde tartışılıyor. *"Acaba tabii bu tartışmalar içerisinde üniversite sorununun Türkiye'ye özgü yönü var; ama bu evrensel boyutlarla ilgisi yok mu?"* sorusu aklına geliyor insanın. Sanıyorum şu andaki sistemde bu bilimsel atıf indeksleri vesaireler hep bu dışarıdaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yenilikler olarak ya da değişimler olarak yorumlanabilir. Belki bunlara sayın konuşmacılar değinirler.

Ben sözü uzatmadan, sayın Işıklı'ya bırakıyorum.

ALPASLAN
IŞIKLI'NIN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) : Efendim, çok yetkin sunuşlar yapıldı, özellikle sayın Tunçay'ın sunuşundaki başarıyı kabul etmek zorundayız. Konuşmacıların, benden önceki konuşmacıların hepsinin tarihçi olmasından da kaynaklanan bir durum bu. Tarihe kilitlendik, yanlış da olmadı, yararlı bir göz atış oldu. Ben tarihçi değilim; fakat bu vesileyle sayın Tunçay'ın yaptığı değinmeyle ilgili, değinmenin çağrıştırdığı birkaç gözlemimi ortaya koyduktan sonra, tasarladığım başka bazı hususları sizlerin dikkatinize sunmak niyetindeyim.

Son zamanlarda, epeyce uzun zamandan beri Cumhuriyet tarihini, özellikle Atatürk dönemini çok hassasiyetle incelemek ve Atatürk dönemini yasadışı, otoriter bir rejim olarak tanıtmak doğrultusunda yoğun çaba gösteren tarihçilerimiz ortaya çıktı. Bunların sayısız örnekleri var. İzninizle bunlardan sadece birkaç tanesine değinmek istiyorum: Mesela, İstiklal Mahkemeleri'nde öldürülenlerin sayısı, İstiklal Mahkemeleri'nde idam cezalarına çarptırılanların sayısı. Belki izlediniz, bu açık artırmaya çıkarıldı; sayın Mete Tunçay bir rakam söyledi, Abdurrahman Dilipak başka bir rakam söyledi, derken akıl almaz büyüklüklere ilişti bu rakam. Sonunda bir başka tarihçi Genelkurmay arşivlerine de eğilmek suretiyle gerçekçi rakamı ortaya koydu. Bir başka örnek de sayın Tunçay'ın atıfta bulunduğu makalenin yayınlandığı İletişim Dergisi mensuplarının geniş ölçüde adeta bir hürriyet kahramanı ortaya çıkardıkları, bulup çıkardıkları Birinci Meclisten Hüseyin Avni Ulaş vesilesiyle kendini gösterdi. Hüseyin Avni Ulaş, o zaman anlatılanlara göre, bu değerli arkadaşların anlattıklarına göre, otoriter, yasadışı, despot Atatürk'e karşı bir hürriyet kahramanı olarak bayrak açmış bir insanmış. Ulaş'ın mezarı bulundu, Cem Boyner'le beraber bazı arkadaşlarımız (bunlar kendilerine İkinci Cumhuriyetçi adını takıyorlar) mezarını ziyaret ettiler. Sonradan Meclis gizli zabıtlarından ortaya çıktı ki Hüseyin Avni Ulaş tipik bir McCarthysttir. Mustafa Suphi'nin öldürülmesi, hatta Mustafa Suphi'ye selam verenlerin cezalandırılması, Mustafa Suphi'ye mektup yazarların -ki Mustafa Kemal onlardan bir tanesidir-

mahvedilmesi konusunda yoğun bir kampanya yürütmüştür. Atatürk ise Mustafa Suphi'nin Türkiye'ye gelmesi için çaba göstermiştir, "yararlı bir insandır" demiştir, "tek kusuru ülke içinde faaliyet göstermemesidir" demiştir, "gelsin, bu kusurundan da arınsın" demiştir. Gerçekler böyle çarpıtılıyor, bu da bazı tarihe ve bazı tarihçilere olan güvenimi, takdir edersiniz ki derinden sarsıyor.

Bunu belirledikten sonra şu noktayı dikkatlerinize sunmak istiyorum: Atatürk dönemi tartışmasız (bunun ayrıntılarına her zaman, yer yerde girmeye hazırım) döneminin bütün rejimlerine göre daha demokratik, daha özgürlükçü bir rejimdir; Almanya'dan da, İtalya'dan da, hatta Büyük Britanya'yı bir bütün olarak ele aldığımız zaman Büyük Britanya'dan da. Sadece İngiltere Adasını ele alırsak, o zaman sağlıklı bir karşılaştırma yapmış olmayız. Büyük Britanya İmparatorluğu'nun egemenliği altında, Çin'de olanlarla, Afrika'da olanlarla birlikte düşündüğümüzde, Mustafa Kemal'in Türkiye'si hepsinden daha özgürlükçüdür; Amerika'dan da. Amerika'da geniş bir kesimin yakın zamanlara kadar, değil yurttaş, insan bile sayılmadığı koşulların Türkiye'ye göre daha demokratik olduğunu söylememiz mümkün değildir. Birinci söyleyeceğim nokta bu.

İkincisi, son zamanlarda bir yaygın eğilim, davranış biçimi daha ortaya çıktı: "her türlü değişim iyidir, çağ atlama iyidir, her türlü statükonun korunması da kötüdür; ne tür olmasına bakılmaksızın". Bunun en uç örneğini sayın Tansu Çiller verdi, "son sosyalist devleti de yıktık" dedi, 5 Nisan kararlarını aldığı vakit. Yıkılan Kemalist devlettir. Çağ atladığımız yer neresidir? Atladığımız yer -Özal'ın dilinde ve başkalarının dilinde- ya Fethullah'ın yanındır, Ortaçağ karanlığıdır yahut XIX. yüzyıl vahşi kapitalizmidir. Atatürk bunların hepsinden daha yenidir, daha ileri bir sentezin temsilcisidir, 1917'nin ve 1789'un muhteşem bir sentezidir ve bu sentezi ortaya koymakla da sadece bugünümüze değil, yarınımıza ışık tutacak bir eser ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla değişimin yönüne bakmadan, çağ atlamanın hangi çağa olduğuna bakmadan; acaba

ALPASLAN
IŞIKLI'NIN
KONUŞMASI

XIX. yüzyıla mı, yoksa 2000'lere doğru mu, ona bakmadan çağ atlamadan, değişimden yana olmak ne kadar yarlıssa, 1933 olayını değerlendirirken de "ne tarafa doğru, nasıl?" sorusunu sormadan değerlendirme yapmak biraz olayı basite indirgemek oluyor kanısındayım. Kaldı ki sayın Tunçay da kadirşinaslık gösterdi, onun asla 12 Eylüldeki tasfiyelerle kıyaslanamayacağını ortaya koydu. Bir şeyi daha ilave edeyim; Uğur Mumcu çok tekrarlardı, Disraeli'nin bir sözü olduğunu zannediyorum: "*Devrimler gülsuyuyla yapılmaz*" derdi. Ben inanıyorum ki Türk devrimi gülsuyuyla yapılmıştır. 1789'la kıyaslanırsa, 1917'yle kıyaslanırsa, Türk devrimini yapanlar, hanedanın mensuplarının kılına bile dokunmamışlardır, hepsi selametle yurtdışına çıkmıştır. Dolayısıyla Türk devrimi gülsuyuyla yapılmış bir devrimdir.

Bu noktayı belirledikten sonra, ben bu üniversite konusunu bugünlere getirecek başka bazı şeyler söylemek istiyorum. Sayın Şaylan, açış konuşmasında Türkiye'de aydının idealize edildiğini söyledi; gerçekten de öyle, belki bu bize Osmanlı'dan kalmış bir mirastır. Tarihçi değilim, fazla iddialı konuşmak istemem; ama Osmanlı'da ulemanın çok mutena ve yüce bir yeri vardır, mesela bildiğim kadarıyla o ipe bile gönderilmez başkalarının fetvasıyla. Şeyh Bedrettin, kendi idam fermanının altına kendi mührü basmıştır. Böyle ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bu ayrıcalıklı yer Cumhuriyet döneminde de "*hayatta en hakiki mürşit ilimdir*" sözünde yansıdığı üzere devam etmiştir. Daha sonra 27 Mayıs'ta bu doruğa çıkmıştır, hatta idealize etmenin ötesinde bir aydın fetişizmi dönemi yaşandığını söyleyebiliriz 27 Mayıs'ta. Mesela planlamanın odasında bir formülle yeni bir plan yapacak iktisatçıların Türkiye'yi bir anda kalkındıracağına inananlar vardır veyahut Anayasa'ya uygun birkaç tercüme madde koymak suretiyle Türkiye'nin demokratikleşeceğini düşünenlerimiz olmuştur, böyle bir dönem yaşanmıştır. Tabii burada 147'ler olayına değinmeden edemeyeceğim, sayın hocam Nermin Abadan-Unaf'la birlikte yaşadık o günleri. Hiç alakası yok, 12 Eylül tasfiyeleriyle kıyaslanması mümkün değil. Olayın hemen ertesinde Cemal Gürsel özür dilemiştir zaten, hemen ertesinde. Biz o zaman

öğrenci temsilcileri olarak Sezai Okan'la şu karşıdaki ilk Meclisin girişinde bu derdimizi, hocalarımıza yapılanların yakışık almadığını anlatan bir ziyarette bulunmuştuk. Sezai Okan'ın gözleri yaşardı; yani bir öğrenci parçası gidiyor, ihtilal yapmış adamlara dert anlatıyor. 12 Eylülle bunu mukayese edemezsiniz. 12 Eylülde öğrenciler değil ihtilal komutanlarına, hademelere bile söz söyleyecek özgüveni yitirmişlerdi, 12 Eylülün baskısı ve zulmü altında.

Zarf meselesi orada da vardır. Mesela, Fadıl Hakkı hoca görevinden alınmıştır, ama Strasbourg'da kendisine Türkiye'yi temsil etmek gibi onurlu bir görev verilmiştir.

Salondan: Tarık Zafer hoca da.

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI: Tarık Zafer hoca da. Bazı hocalarımız belki kabul etmiyor, ama bir kere maddi açıdan en ufak bir sorunla karşılaşmamışlardır. Bu konu, yani basite indirgediğimi zannetmiyorum, işin özünü ifade ettiğimi zannediyorum. İnsanların ekmeğiyle oynamak meselesi Amerikalılara özgüdür. McCarthy geleneğine dahildir; ne Osmanlı'da böyle bir şey vardır, ne Kemalist dönemde böyle bir şey vardır. Gerçi Türkiye küçük Amerika olmaya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır, ama üniversitelerdeki uygulamalarla bu iş iyiden iyiye bütünlenmiştir. McCarthy gibi yapmıştır biliyorsunuz; ilişkisi kesilen hocaların maaşları anında kesilmiştir. Bazılarının maaşlarının peşin ödenmiş bir bölümü geri alınmıştır.

Şimdi bu 1960'taki aydının ve üniversitenin zirvedeki yerinin aşılmasında 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 önemli bir dönüm noktasıdır. 12 Mart'ta aydının bu itibarı acımasızca istismar edilmiş, Nihat Erim beyin kabinesi kurmuştur, yani aydınlar kabinesi kurmuştur; ama ardından balyoz hareketi gelmiş, aydınlar üzerinde büyük bir zulüm ve baskı dönemi başlamıştır. Sonra 12 Eylül'de bu aydın ve bilim düşmanlığı iyiden iyiye doruğa varmıştır. Mesela Sendikalar Kanunu'nda (bir örnek olarak veriyorum) eğer bir işçi aynı zamanda gece okulunda falan okuyorsa, sendikalı olmak hakkından yoksun

ALPASLAN
IŞIKLI'NIN
KONUŞMASI

birakılmaktadır; yani okumayla, bilmeyle haklardan yararlanma arasında bir ters bağlantı kurulmuştur. Öğretmenler biraz daha kültürlü bir kesim, sadece sendika hakkından yoksun bırakılmamış, dernek hakkından da yoksun bırakılmamıştır. Üniversite hocaları iyiden iyiye mahvolmuş, o dönemde çıkarılan YÖK Yasası'yla üniversite hocalarının Kanarya Sevenler Derneğine girebilmeleri için rektörün iznine ihtiyaç duyulmuştur. Böylece aydın böyle bir düzeye indirilmiştir.

Sayın Şaylan'ın da bu arada konuşmasında altırı çizdiği gibi, 12 Mart, 12 Eylül, dünya konjonktürüyle yakından alakalıdır. 1970'lerden sonra dünyada bir şeyler değişmektedir, bir yeni ekonomik bunalım dönemine girmiştir dünya kapitalizmi ve bundan çıkış için neo-liberalizme sarılmayı çare olarak görmüştür; daha açık bir deyişle XIX. yüzyıl vahşi kapitalizmini diriltmek, sorunlardan çıkış için bir çare olarak görülmeye başlanmıştır. 12 Mart'ta ve 12 Eylül'de olanları bu bağlamda izah etmek gerekir. 12 Mart'ı yapan sayın komutanların başı Tağmaç, *"sosyal gelişme ekonomik gelişmenin önüne geçmiştir, onun için sosyal gelişmeyi gereken düzeye indireceğiz, onun için bu darbeyi yaptık"* demiştir. Tabii terör vesaire bu işin sadece bahanesidir ve bu bahane yaratılmıştır. 12 Eylül'de ise bu çok daha açıktır; 12 Eylül, Pinochet'nin Şili'de yaptığına koşut olarak (o Chicago boy'ları iktidara getirdi) Türkiye'de de başlarında Özal olmak üzere prensleri iktidara getirmiştir. Üniversiteler de buna koşut bir yapılanma içerisine sokulmuştur. Üniversitelerin buna koşut bir yapılanma içerisine sokulmasında tasfiyeler ve yasakçı, baskıcı düzenleme, YÖK düzenlemesi önemli bir adım oluşturur. Ayrıca, bu oluşturulan neo-liberal yeniden yapılanmanın ruhuna uygun olarak üniversitenin de piyasa düzenine endeksli bir yapıya kavuşturulması için çok yoğun, kesin ve başından itibaren ihmal edilmeyen bir çaba sergilenmiştir. Bu bağlamda vakıf üniversiteleri adı altında hayata geçirilen oluşumlar önemli bir adım teşkil etmiştir.

Son zamanlarda moda laflardan bir tanesi, *"üniversitede yeni bir paradigma lazım vesaire, vesaire"*. Benim *"bu, paradig-*

madan ne kastediliyor” diye düşündüğüm olmuştur. CNN’de uzun bir söyleşide sayın Gürüz açık kalplilikle bunu ortaya koydu; *“öğrencinin müşteri konumuna indirgenmesi, yeni paradigmanın hayata geçirilmesi olacaktır”* dedi. Öğrenci müşteri olacak, bilim meta olacak, üniversite hocası satış yapan insan olacak; böyle bir üniversite yapılanması tabii üniversite eğitimini, yükseköğrenimi yalnızca bazı varlıklı kesimlerin çocuklarının okuduğu bir alan haline indirgemekten öteye sonuçları olacak bir değişiklik ifade eder. Bir defa bizim 1402 yıllarında çok kullandığımız Lima Bildirgesi’nde ifade edildiği gibi, özerklik ve bağımsızlık, bilimin bağımsızlığı ve özgürlüğü sadece siyasal iktidara karşı düşünülecek bir durum değildir; bağımsızlık, özerklik ve özgürlük, toplumdaki her türlü güce karşı korunması gereken bir değerdir. Lima Bildirgesi’nde ifade edilen budur. Bu bağlamda tabii yoğunlaşmış olan sermaye odakları karşısındaki bağımsızlık da önemli bir bağımsızlıktır.

Bizim gibi ülkelerde bunun önemi ayrıca büyüktür, çünkü biz yabancı sermayenin at oynattığı bir ülkeyiz. Bakkallar gidiyor, yerine süper marketler geliyor; ama bakıyoruz ki süper marketlerin ardından yabancı süper marketler bu alanı işgal etmeye başlıyorlar. Alınıp satılan domates, peynir olmayıp bilim olunca, bunun ortaya çıkaracağı sonuçlar tabii çok daha vahim olmak tehlikesini taşıyor. Şöyle ki: Mesela yabancı sermayenin egemenliği altındaki bir üniversitede siz Kurtuluş Savaşı’nı nasıl anlatacaksınız? Herhalde şöyle anlatmak icap edecektir: *“Tarihin gördüğü terörist eylemlerden, kanlı terörist eylemlerden bir tanesidir”*. Bir yabancı ilaç şirketinin egemenliği altındaki bir tıp fakültesinde o ilacı dışlayan bir tedavi yöntemini bir tıp hocası nasıl okuyacaktır? Örnekleri artırmak mümkün; çevreyi tahrip ederek kurulmuş olan bir üniversitede çevrebilim hocası, çevre hukuku hocası nasıl anlatacaktır, neyi anlatacaktır? Bu artırılabilir.

Bu konuda bir de şöyle bir yanılısama yaygınlaştırılıyor: *“Efendim, dünya böyle gidiyor işte, biz de buna ayak uydurmak zorundayız, bu gelişmeye karşı duramayız”* vesaire. Gencay’la şa-

ALPASLAN
IŞIKLI'NIN
KONUŞMASI

kalıştık oturduğumuz yerde, "burada, kamu üniversitesinde sadece ikimiz varız" dedi, "herhalde bizi işe yaramaz buldular" diye yanıtladım Gencay'ı. (Gülüşmeler) Doğrudur. Yalnız şunu söyleyeyim; yani bu arkadaşlarımızın kamu üniversitelerini terk etmesi, yaşanamaz bulması açısından söyleyeceği bir yığın haklı gerekçe vardır ve hepsine katılabilirim. Ama özelleştirmeyi okuma yazma bilmeyen işçilere mazur göstermek için bile önce kendi işletmeleri, fabrikaları, kamu işletmeleri dejenere edildi. Buna rağmen durumu kavradılar ve özelleştirmeye karşı çıktılar. Bunu da hatırlatmak ihtiyacını duyuyorum. Üniversitelerdeki bu özelleştirme doğrultusundaki gidişin, dünyadaki genel gidişin önüne geçilemez bir parçası olduğu söyleniyor. Doğru değil; yani bugün batı ülkelerinde, Avrupa ülkeleri kastedildiğinde, yükseköğretimde okuyan öğrenciler arasında özel yükseköğretim kurumlarında okuyanların sayısı ya sıfırdır yahut sıfıra yakındır. Nerede bu rakamlar? Sayın Kemal Gürüz'ün imzasını taşıyan kitapçıkta. Almanya'da böyle, İsveç'te böyle, Fransa'da böyle. Amerika'da yüzde 18. Nerede yüksek: Bolivya'da, Nijerya'da yüzde 70, yüzde 80. Bunların rakamlarını verebilirim. Filipinler'de çok yüksek, yüzde 100'e yakın oranlarda; yani yükseköğretim kurumlarında okuyanlar arasında özel yükseköğretim kurumlarında okuyanların sayısının oranı. Bu müthiş bir fark. Şimdi nasıl oluyor? Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde düşük, Amerika'da bile yüzde 18; bu ülkelerde, yani sömürülen ülkeler kategorisindeki ülkelerde, yüksek. Türkiye'de düşük. Bütün bu son yıllardaki gelişmelere rağmen yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrenci sayısı içerisinde özel yükseköğretim kurumlarında okuyanların oranı yüzde 2-3 civarında, vakıf üniversiteleri olgusuna rağmen. Bu çok önemli. Bu neden önemli? Bu, Kemalizm'in eseridir, Kemalizm'in kamusalçı anlayışının eseridir. Tansu Çiller'in "son sosyalist devleti yıktık" dediğinde ne kastettiği de bu sözlerde yansımaktadır.

Burada görüyoruz ki Mustafa Kemal'in devletinde, (ben onu üçüncü dünyaya özgü bir sosyal devlet olarak tanımlıyorum) İsveç'tekinden, Almanya'dakinden, şuradakinden,

buradakinden şöyle önemli bir farkı var: Kemalist devlette sömürtüye dayanmayan bir kamusal ve sosyal anlayışı olan bir yapılanma söz konusudur. Biz bunu neye borçluyuz; biz bunu Kemalizm'e borçluyuz. Yani Kemalizm, yoksul bir ülkede kamusal yönü ağır basan bir yükseköğrenim yapılanmasını kurmayı başarmış, bize armağan bırakmıştır. Şimdi biz de onu uluslararası finans ve sermaye çevrelerinin gösterdiği doğrultuda ortadan kaldırmakla meşgulüz.

Tabii 1980 sonrasında olan sadece bundan ibaret değildir, bunu bütünleyen başka şeyler var; bunlardan bir tanesi de sayın hocamın, Aybay'ın yazısında geçenlerde dile getirildi. Burada bekledim ki onu konuşsun; takıldı Mete'nin söylediklerine, o dile gelmedi. (Gülüşmeler) *Science Citatin Indeks*. Onu ne güzel tercüme etmişsiniz.

Prof. Dr. Aydın AYBAY: Profesör pazarı.

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI: Profesör pazarı. Evet, yani şimdi genç bir bilim adamının yükselmek için ne yapması lazım? Profesörüne kendisini beğendirmeyecek. Eskiden biz, "*Nermin hanım bizi beğensin, Bahri Savcı bizi beğensin*" telaşı içerisinde olurduk. Şimdi onu unutacaksınız. Ne yapacaksınız? *Science Citatin Indeks*'te, pazarlarında yazınız çıkacak. Böyle bir sektör oluşmuş, bir tezgah kurulmuş, oralarda yazınız çıkacak.

Salondan: Bilgisayar şirketlerinin desteğiyle.

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI: Hatta yazı sipariş ediliyor filan, bazıları sizin için yazı yazıyor, o yazılar çıkıyor. Profesörün vazifesi ne? Bu çıkan yazıların çetelesini tutup "*tamam, kazandı, kazanmadı*" diyecekti. Profesör buna indirgenmiştir, bu vahimdir. Ben hep burada dalga geçildiğini zannetmedim, yani Mülkiye'ye bazı övücü şeyler söyledim, doğruyu söylediğimi zannediyorum. Mülkiye'yi Mülkiye yapan nedir mesela? Hocalarıdır. Yani bilgisayar, kütüphane, bunlar önemli şeylerdir; ama insan unsuru hepsinden önemlidir, önünde bir örnek olması çok önemli. Şimdi örnek sifra indirgeniyor,

ALPASLAN
İŞİKLİ'NİN
KONUŞMASI

bütün mesele o “*bilmem ne indekslerde kaç yazın çıktı*” meselesine indirgeniyor. Bu komikliğin mesela İspanya’da, mesela Fransa’da olmadığını biliyorum. Bildiğim kadarıyla böyle şey olmaz; yani onurlarına dokunur öyle bir şey ve böyle bir şeyin olması mümkün değildir. Bu *Science Citation Index* çok komik bir hal almıştır hakikaten.

Bizim bölümden bir hanım arkadaş, “*sendikacı kadın kimliği*” diye bir araştırma yapıyor, çok güzel bir araştırma. Bunun için saha araştırması dedikleri şeyi yapıyor, gidiyor, sonra bunu uluslararası itibarı yüksek olan yayın organlarından bir tanesine yolluyor, kabul edilmiyor. Neden, biliyor musunuz? “*Derneklere etnik kimliğini sormamışsın*” diyorlar. Oysa kadınların sendikal katılımını ölçmek için anketler yapıyor, sorular oluşturuyor. Bu bizim bölümden bir arkadaşımızın başına gelendir, yani somut bir olay. Diyorlar ki “*sen her şeyi sormuşsun; ama sen hangi etnik kimliktensin, hangi ırktansın, bunu sormuyorsun*”. Bu tabii vahim bir şey. Etkin kimliği; yani “*Kürt müsün, Türk müsün*” diye sormamış. Araştırmacı, bizim bölümden arkadaşımız. Bu yazı bu nedenle bilimsel olmuyor. Yani kendimizi başkalarının aynasında değerlendirmeye başladığımız vakit -ki bu bazılarımıza çok sempatik geliyor, Tanzimat geleneğinin uzantısı olarak- böyle komiklikler ister istemez kendisini ortaya koyuyor. Tavsiye ederim, Aybay hocamızın yazısında bu değişik boyutlarıyla anlatıldı.

Şu da var: Mesela tarikatlar bu tezgahı çok iyi başarmışlar. O sözde tarikatın mensubu bir zat, istediği yazıyı istediği dergide kolayca çıkarabiliyor; çünkü parayla oluyor bu işler ve onun için yazı da yazılabiliyor, böylece onların kolaylıkla yükselmesi mümkün olabiliyor. Bu Yerel Yönetim Yasasıyla ortaya çıkarılmak istenen durum var ya değerli izleyenler, onunla koşut bir gidiştir. Orada da Ankara’yı devreden çıkarıyorsunuz; Tekirdağ, Diyarbakır, Trabzon doğrudan doğruya Dünya Bankası’yla eklemleniyor. Burada da hocasını devreden çıkarıyorsunuz, üniversiteyi devreden çıkarıyorsunuz, doğrudan doğruya bu uluslararası sözde bilim merkezleriyle eklemlenen bir bilim hayatı başlıyor ve oralarda tamamıyla

bir profesör pazarı çerçevesinde yürüyor bu işler. Birinci yönü bu.

İkincisi, tabii Türkiye’de üretim yapma imkanı zorlaştı, sermayedarlar da sıkıntıda; çünkü bu kumarhane kapitalizmi (Keynes’in ifadesidir bu) koşullarında üretmeyen, istihdam alanı yaratmayan işler yapmak daha kolay. Onun için sıkıntıya düşen sermaye, küçüğünden büyüğüne kadar bazı klasikleşen yollar buluyor artık. Mesela biraz parası olan sarı renkli taksi plakalı araba alıyor, biraz daha parası olan üniversite açmak yolunu tutuyor; bu hem prestij sağlıyor, hem de fazla riskli değil. Türkiye’nin realitesi farklı, bugün özel üniversitelerde yüzde 45 öğrenci açığı var; yani öğrenci parasına güvenip üniversite açmanın sınırları var. Türkiye’deki özelleştirmeler, yani yükseköğrenimin özelleştirilmesi olgusu aslında özelleştirmeden de daha vahim bir şey. Özelleştirme ne demek? Parasını bastırıyor, devlet fabrikasını alıyor; ucuz alıyor, pahalı alıyor, her neyse, parasıyla alıyor. Burada daha farklı bir durum var; devlet parasıyla özel üniversite kuruyor. Nasıl devlet parasıyla özel üniversite kuruluyor. Bir defa özel üniversitelerin harcamalarının yüzde 50’ye varan kısmının devlet tarafından karşılanması yasanın emri. Bu bir. Bu görünen kalem, bir de başka kalemler var. Ucuz ve değerli araziler tahsis ediliyor, ormanlar tahsis ediliyor, böyle kolaylıklar gösteriliyor. Bence hepsinden vahimi, kamu üniversitelerinde yetişmiş çok değerli bilim adamları hiçbir karşılık almadan bunlara hediye ediliyorlar ve bu üniversiteler belki bunlara çok para veriyor; ama... *“Bu arkadaşlarımız para için gidiyorlar”* demek istemiyorum asla, kendilerince geçerli çok sebepleri vardır. Arkadaşlarımızın gittiği bu üniversitelerde önemli olan nokta şudur: Herhangi bir karşılık ödenmeksizin, kamunun özel kesime beyin üretmesi durumu söz konusudur.

Bir noktayı daha kısaca söyleyeyim. Bu vakıf üniversitelerinin meşruiyetini göstermek için denilen şeydi: Bu sayede bilim ülke sathına yayılacak. Tam tersi oldu, 22 vakıf üniversitesinin 17’si İstanbul’da; Ankara, İzmir, İstanbul dı-

ALPASLAN
IŞIKLI'NIN
KONUŞMASI

şında bir tek Mersin'de var. Yine oralara, yani Diyarbakır'a, Malatya'ya, şuraya, buraya ne gidiyor; devlet gidiyor. Size kıvançla söyleyebilirim: Bütün kısıtlamalara rağmen ve bütün çarpıklıklara rağmen, yokluk içerisinde orada çok kayda değerli bilimsel araştırma yapan arkadaşlarımız var.

Son tasarıyla ilgili bir şey söyleyeyim, aslında tasarının gerekçesinde söylemişler. Katiyen bu tasarımı YÖK'ün antidemokratik yapısına karşı bir özgürleşme hareketi olarak telakki edemeyiz. Bu tamamıyla YÖK mantığının ve 12 Eylül mantığının uzantısı olan bir girişimdir. Tasarının gerekçesinde zaten diyor, "YÖK, başlangıçtaki olumlu havasını kaybetmiştir" diyor. Gerçekten de YÖK, başlangıçtaki "olumlu" havasını, Türkiye'deki demokratik birikimin yüze vurmamasıyla belli ölçüde kaybetmiştir. Onun olumlu hava dediği, binlerce öğretim üyesinin tasfiye edildiği ortamdır, ona dönüş özlemi söz konusudur. Ayrıca ekonomik-sosyal mantığı itibarıyla de sayın Tayyip Erdoğan açıkça söyledi, "biz eğitimi özelleştireceğiz, veya üçüncü sektöre vereceğiz". Üçüncü sektör nedir; siyaset, tarikat ve ticaret üçgeninin düğümlendiği sektördür.

Efendim, sabırla dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.
(Alkışlar)

Oturum Başkanı: Sayın Işıklı'ya çok teşekkür ediyoruz. Bildiğim kadarıyla bu uluslararası atıf endeksi hemen hemen her yerde geçerli; yani Avrupalı bilim adamları da önemli ölçüde bu motive ediliyor, bu galiba metalaşmayla ilgili. Belki biraz Türkiye'de ileri gidiyor. Yanılıyorsam söylesinler, Orta Doğu'daki arkadaşlarım yanılıyorsam düzeltsinler; öğretim üyelerine lojman tahsisi yapılırken, puanlamada uluslararası *Science Citation Index*'e atfın var mı, yok mu, ona bakılıyor.

Salondan: Yalnız şimdi Fransa, İtalya söz konusu olduğunda onların kendi dergileri zaten...

Oturum Başkanı: Zaten bir kısmı onun içinde, ama İngilizce tabii çok egemen hale geldi; yani her yerde var gibime geliyor.

Şimdi sıra son konuşmacımızda sanıyorum. Sayın Şenatalar, buyurun efendim.

Prof. Dr. Burhan ŞENATALAR (İstanbul Bilgi Üniversitesi): Değerli dinleyiciler; toplantımızın başlığı “*Dünden Yarına*” gibi bir ifade içeriyor. Benim konuşmam da esas itibarıyla bu “*yarın*” kısmıyla ilgili olacak. Bugünden yarına neler olabilir, neler kurulabilir, nasıl bir bakış açısıyla yaklaşabiliriz; öngöreceğimiz, hedefleyeceğimiz model ne olabilir? Bununla ilgili olarak şu anda Türkiye’de bir tartışma yapıldığı da söylenebilir, yükseköğretimle ilgili bir tartışma yaşanıyor zaten, denebilir. Sanıyorum bunun gerçek bir yükseköğretim tartışması olduğunu iddia etmek mümkün değil. Şu anda tartışılan yükseköğretim modeli değil, yükseköğretim vizyonu değil; şu anda tartışılan maalesef imam hatipler, türban vesaire gibi sorular. Şimdi bu Türkiye’nin kaçınılmaz realitesi; ama biz burada üniversiteyi tartışmak üzere toplandığımızı göre, üniversiteyle ilgili olarak üniversite tartışmasını önce hangi bağlamda yapacağımızı belirlememiz lazım. Bu bağlam bence üniversite kelimesine uygun olan, uluslararası bir bağlamdır. Üniversite yerel olacak, yerel olabilecek bir kavram değil; üniversite uluslararası olmadığı takdirde anlamını yitirecek bir kavram. Dolayısıyla sormamız gereken şey şu: Dünya nereye gidiyor, neden gidiyor, nasıl gidiyor, bu gidişatın getirdiği sakıncalar nelerdir, olumlu sonuçlar nelerdir, ne kadar etkileyebiliriz? Gelişmekte olan bir ülke olarak üniversiteleri bir açıdan belli bir seviyeye gelmiş, bir açıdan da bir sürü sorunla karşı karşıya olan bir ülke olarak.

Üniversitelerin -isteyen kabul etmeyebilir- uluslararası düzeyde işlevi ve misyonu değişmektedir. Üniversitelerin kurumsal kimliği ve işleyişi değişmektedir. 2003 senesinde konuşuyoruz, çok değil, sadece 20 yıl öncesine gidin; 1983 yılında bütün Avrupa ülkelerinde, istediğiniz Avrupa ülkesinde üniversiteleri inceleyin, son 20 yılda, hatta özellikle son 10 yılda muazzam bir değişim süreci içine girdiklerini görürsünüz. Her yerde yasalar yenilenmektedir, her yerde yeni organlar kurulmaktadır, her yerde yeni modeller gün-

BURHAN
ŞENATALAR’IN
KONUŞMASI

BURHAN
ŞENATALAR'IN
KONUŞMASI

deme gelmekte ve hayata geçirilmektedir. Bunları herhangi bir komplo teorisine bağlarsak, bu bizi çok yüzeysel bir yerde tıkar, bırakır. Anlamaya çalışmamız lazım, aydınlatmaya çalışmamız lazım. Türkiye'ye bunlar yansıyor, yansımaması mümkün değil. Biraz evvel söylediğim gibi, üniversite kavramı, üniversite hayatı, üniversite mesleği uluslararası bir şey ve dolayısıyla yansıyor. Bu gelişmeleri biz görmezden gelirse, bugüne kadar çok defa olduğu gibi yine treni kaçırmış oluruz. Görüyoruz zannederek teslim olursak, treni başka bir anlamda kaçırmış oluruz.

Üniversitelerle ilgili değişenler neler acaba Batı ülkelerinde? Biraz daha geriye gidecek olursak, 1960'lı yıllarda okullaşma oranı son derece düşüktü ve üniversite seçkinlere özgü bir kavramdı, hiçbir Avrupa ülkesinde okullaşma oranı yüzde 10'un üzerinde değildi; fakat 1960'lardan itibaren bütün bu ülkelerde okullaşma oranı sürekli olarak yukarıya çıktı, toplumdan sürekli bir talep geldi. Bu sadece kültürümüz artsın veya diplomamız yükselsin diye değil; ekonomik gelişmeyle ilgili, teknolojik gelişmeyle ilgili bir süreçti. Yani sürekli olarak yaşadığımız teknolojik devrim hem üretim süreçlerini değiştiriyor, hem de daha nitelikli işgücüne ihtiyaç yaratıyor. Daha nitelikli işgücüne ihtiyaç demek, daha yüksek öğretime ihtiyaç demek. Dolayısıyla Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda bugün okullaşma oranı yüzde 40'larda; Amerika, Japonya gibi yerlerde 2 yıllık okulları da katarsak, yüzde 70'lerde. Okullaşma oranı yükselirken, öğrenci sayısı yükseliyor, öğretim üyesi sayısı yükseliyor; binalar, laboratuvarlar, kütüphaneler yükseliyor. Bunların hepsi yeni harcama demektir. Yeni harcama gerektiren başka bir gelişme var; o da bilimsel bilginin zenginleşmesi, çeşitlenmesi, derinleşmesi.

Alanlar o kadar ayrıntılanmış, derinleşmiş durumda ki bunun bir yansıması olarak inanılmaz sayıda dergi çıkıyor ve yine teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak birtakım dergiler sadece elektronik ortamda yayınlanıyor. O kadar ayrıntıya gidilmiş durumda ki iktisat alanından bir örnek vereyim: "AIDS'in -bildiğiniz AIDS hastalığı- Ekonometrisi" diye ulus-

lararası dergi çıkıyor. Bu çeşitlenme de yeni harcama kapısı demek. Uzmanlık konularının artması, kılcallaşması demek, bir sürü alanda o alanın uzmanını istihdam etmek zorunda üniversiteler. Dolayısıyla uzmanlaşma, kadro sayısını nice-lik olarak da yukarı doğru itiyor, bunların hepsi maliyetleri yukarı doğru itiyor. Normal sonucu şu olmalıydı: Devletler daha fazla para ayırmalıydılar. Fakat küreselleşme sürecinin getirdiği bir açmaz var; küresel rekabet bütün ülkelerde sosyal hizmetler ve sosyal harcamalar üzerinde bir baskı yaratıyor. Dolayısıyla devletler toplumlara dönerek, *"bizim eskisi kadar eğitim harcaması yapmamız mümkün değil, yeni ihtiyaçları karşılayacak kadar yapmamız hiç mümkün değil"* diyorlar. İngiltere'den bir örnek vereyim; Thatcher döneminde başlamıştır, Blair döneminde devam etmiştir, geriye döndürülmesi de çok zor olacaktır. Öğrenci başına kamu harcaması reel olarak bugün 10 sene öncesinden bariz olarak daha düşüktür. Bu açmaz karşısında hükümetler yeni finansman kaynakları aramak zorundalar. Artı, eğitime bakış açılarıyla ilgili olarak çoğumuzun, çok olumlu karşılamayacağımız bir şekilde temel bilimlerden çok daha fazla uygulamalı alanlara, çok daha fazla meslek eğitimine doğru kaymaktalar. Bunun bir kaçınılmazlık olduğunu söyleyebiliriz; ama olumsuz bir yansıması olduğunu da, zaman zaman olabileceğini de kabul etmemiz lazım.

Bilgi üretim süreçleri değiştikçe, üniversitelerin endüstriyle ilişkileri değişiyor. Türkiye'de, bu şehirde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde bir tekno-park kurulmuştur. Eski bakış açımızla diyebiliriz ki *"üniversite kapitalizmle uzlaşıyor, kapitalizme teslim oluyor, ben buna karşıyım"*. Ben kişisel olarak diyorum ki bu maalesef geride kalmış bir bakış açısidir. Günümüzde üniversiteler endüstriyle işbirliği yapmak zorundadır, tekno-park bunun başarılı bir modelidir. Orta Doğu'da bir tekno-park kurulmuş olması Türkiye'nin ekonomik gelişmesi açısından son derece önemli ve yararlıdır. Hiçbir sakıncalı sonucu olmayacağını garantisi var mı; hayır, yok, ama hayat zaten çelişkilerle dolu. Önceden hazır formüller, modeller garantisizle kuramıyoruz hayatı. Tekno-park keşke

BURHAN
ŞENATALAR'IN
KONUŞMASI

ODTÜ'den sonra İstanbul Teknik Üniversitesi'nde kurulsa, Sabancı'da kurulsa, başka üniversitelerimizde kurulsa. Türkiye ekonomisinin bu işbirliğine ihtiyacı var.

İkinci bir nokta finansmanla ilgili. Sabah burada yine Tosun bey söyledi, Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının yüzde 38'i günümüzde ticari kaynaklardan finanse ediliyor, 10 yıl önce çok daha az olduğu halde. Batı ülkelerine baktığımız zaman, gelişmiş ülkelere, Ar-Ge harcamalarının 3'te 2'si -Avrupa Birliği ortalamasını söylüyorum- ticari kaynaklardan finanse ediliyor, Amerika Birleşik Devletleri de 4'te 3'ü. Bu ister istemez bazı konularda sakıncalı sonuçlar yaratır. Bu proje bazında olduğu zaman biraz daha özgürsünüz, *"alırım, almam"* tartabilirsiniz vesaire. Bazı modellerde bu daha da ileri gidiyor, Amerika'da uygulamaları var; büyük bir ilaç tekeli geliyor, *"size 25 milyon dolar veriyorum, 50 milyon dolar veriyorum, şu konuda araştırma yapın"* diyor. 5 senelik sözleşme imzalıyorsunuz, bir tane ağır şart koyuyor, *"bulacağımız bulguları siz açıklamayacaksınız, ben açıklayacağım. Dolayısıyla keyfim isterse açıklarım, istemezse açıklamam"*. Bu düzeye gelmesinin sakıncalı olduğu bence açık da; ama *"her türlü işbirliğinden kaçalım"* dersek, o zaman üniversitedeki odamıza kapanmamız gerekir. İşbirliği gereklidir ve zaman içinde bunun ölçütlerini geliştirmek de üniversitelerin görevidir.

Kurumsal yapıda çok önemli değişiklikler getiriyor. Almanya'dan bir örnek vereyim: Alman üniversiteleri uzun süre kamu tüzel kişiydi, 8-10 sene kadar evvel kanun değişikliği yapıldı, *"kamu tüzel kişisi olmak zorunda değilsiniz, hukuksal formunuzda özgürsünüz"* denildi. İki tane örnek vereceğim, bunlar yaygınlaşamaz; ama sadece esnek bakış açısının bir örneği olarak söylüyorum. Bir tanesi Bremen'de -Bremen, Alman idari sistemine göre bir eyalet sayılır, kent eyaletidir- Amerikan Ordusu'nun kullandığı kocaman bir kışla vardı. Bremen Belediyesi oraya 200 milyon Marktan fazla para verdi. O kışlaları şimdi bir özel üniversite yaptılar, uluslararası bir özel üniversite. Kâğıt üzerinde paralı; fakat çok fazla burs veriyorlar, bir sürü ülkeden öğrenci çekmeye çalışıyorlar. Başka bir

örnek: Hamburg Üniversitesi bir Amerikan üniversitesiyle birlikte İngilizce-Almanca bir özel üniversite kurdu, teknik üniversite. Bunların iyi kötü olduğu veya olumlu olumsuz sonuçları yakından izlemeden söylenemez; ama sadece örnek olması için söylüyorum.

Aynı şekilde kaynak kullanımıyla ilgili çok yeni modeller getirildi. Yeni modeller derken, nedir bunlar? Mesela birkaç yıllık bütçe, global bütçe, global kadro. Bazı harcamaların önceden belirlenmiş, bazı harcamaların ise devletle sözleşmeye tabi olması; yani devletle oturuyor üniversite yönetimi, bütçesinin yüzde 30'u için bir sözleşme yapıyor, "3 sene içinde araştırma ve öğretim olarak şunları, şunları üreteceğiz ve bunları gerçekleştireceğiz" diyor ve onun karşılığında alıyor bütçeyi. Aksi takdirde o kısmını alamıyor, öbür kısmıyla yetinmek durumunda.

Çok önemli bir nokta, buradan bu *Science Citatin İndeks* meselesine geçeceğim; kaynak kullanımıyla ilgili saydamlık ve hesap verebilirlik. Biraz evvel de değinildiği gibi, Türkiye'de üniversitelerin biraz abartılması, idealize edilmesinin bir sonucu da şu olmuştur: Üniversiteler hocalarıdır, veya hocaların ve öğrencilerindir; ama "toplumdur" demek hiçbir zaman kolay gelmemiştir bize. Üniversiteler aslında toplumdur, üniversitelerin topluma hesap vermesi gerekir. Topluma hesap vermesi demek, "anlayan, anlamayan gelecek, benden hesap soracak" demek değildir; kıstasları olacak, performans göstergeleri olacak. Dolayısıyla ben üniversite olarak ne tip öğrenci yetiştiriyorum; mezunlarım işe yarıyor mu, yaramıyor mu, ortaya çıkacak; ne kadar araştırma yapıyorum, ne kadar patent alıyorum, ne kadar yayın yapıyorum? Bunların hesabını vereceğim ben üniversite olarak. Şunu unutmayalım: Üniversite sadece mekanik ölçülerle ölçülebilecek bir yer değildir. Sayın Mumcu'nun konuşması çok güzeldi o açıdan. Üniversitenin bir numaralı misyonu toplumu eleştirmektir, düzeni eleştirmektir, iktidarı eleştirmektir, üniversite içi iktidarı eleştirmektir. 20 yıldır esas kaybımız da bu alanda olmuştur, bu alandaki kayıplarımızın kahramanlarının çoğu da maalesef Atatürk'ün isminin arkasına saklanmıştır.

BURHAN
ŞENATALAR'IN
KONUŞMASI

Bu konuşmayı bitirmeden önce Barolar Birliği'ne özel bir teşekkürümü ifade edeceğim, o zaman ne demek istediğim biraz daha açık anlaşılacak. Akreditasyon meselesi son derece önemlidir. Yine üniversitelerimizden güzel bir örnek vereceğim. İstanbul Teknik Üniversitesi mühendislik bölümlerini uluslararası akreditasyona soktu. -Bilenler vardır, kusura bakmasınlar- ABET, Mühendislik ve Teknoloji Akreditasyon Kurulu. Amerika'dadır, uluslararası ismi, ağırlığı vardır, ölçütleri bellidir ve çok yoğun çalışmadığınız takdirde o ölçütleri karşılamanız mümkün değildir. İstanbul Teknik Üniversitesi bölümlerini bu yarışa soktu. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin 12 bölümü buna başvurdu ve aldı. Şimdi o bölümler uluslararası olarak her yerde tanınacak, öğrencileri tanınacak, ona göre çok daha kolay öğrenci değişimi yapacaklar, çok daha kolay öğretim elemanı değişimi yapacaklar.

Science Citatin İndeks meselesine gelince, sosyal bilimlerde tartışmaya çok açıktır, hele hukukta bence geçerliliği yoktur. Ama müsaade edin, tıpta, biyolojide, fizikte, kimyada bu işlerin ölçüsü uluslararası düzeyde iş yapmaktır. Ben süper biyologum, ama hiç uluslararası yayınım yok. Peki kerametin kimden menkul sayın hocam? Fen bilimlerinde, temel bilimlerde ve mühendislikte bu tartışmanın yapılması bile abestir. Hele şunu söylemek: "*Batı ülkelerinde böyle şeyler yok*". Batı ülkelerinde böyle şeyler olmaz olur mu, biz mi icat ediyoruz? Bu performans ölçme meselesi ve akreditasyon, son 10 yılın en önde gelen kavramlarıdır ve bunları içselleştirmemiz lazım. İngiltere'de ve bütün batı ülkelerinde, Avrupa ülkelerinde kalite ölçmeyle ilgili yeni kurumlar kurulmuştur. İngiltere'deki Kalite Güvencesi Ajansı adıyla görev yapmaktadır, Portekiz'de bu görevi Rektörler Komitesi yapmaktadır, Almanya'da Akreditasyon Kurulu son yıllarda kurulmuştur, Hollanda'da bu görevi Üniversiteler Birliği yapmaktadır. Nedir bu görev? Bu görev şudur: Türkiye'de 21 tane tıp fakültesi var, hepsi öğrenci alıyor, hepsi öğrenci mezun ediyor, hepsinin mezununun adı doktor. Toplumun bilmesinde yarar yok mu? Ne yapıyorsunuz, nasıl öğrenci yetiştiriyorsunuz, kaç hocanız var, kaç laboratuvarınız var, hangi aletleri kul-

lanmasını biliyor, hangilerini kullanmasını bilmiyor? Bunun araştırılması için, bunun ölçülmesi için bir sistem kurmak demektir akreditasyon. Bu değerlendirmenin içinde birçok faktör vardır, bunlardan bir tanesi de uluslararası yayındır. Uluslararası yayın fetişizmine tabii ki karşı çıkalım, bunun abartıldığını görüyoruz bazı yerlerde, tabii ki karşı çıkalım, her konuda geçerli bir ölçüt değildir; ama karşı çıkmanın makul noktası orada biter.

İngiltere'de yapılanı söyleyeyim şimdi. Bakın, bu Kalite Güvencesi Ajansı 5-6 yılda bir üniversitedeki bütün bilim alanlarındaki bölümleri bir değerlendirmeden geçiriyor. İki tür değerlendirme var: Bir tanesi iç değerlendirme, öz değerlendirme ve bir tanesi dış değerlendirme. Size diyor ki: "Siz kendinizi bir değerlendirin. Ben sosyoloji bölümüyüm, iktisat bölümüyüm, tarih bölümüyüm". Ben diyorum ki: "Bizim amaçlarımız şunlardır: Kadromuz budur, bütçemiz budur, öğrenci sayımız budur, dışarıdan bulduğumuz kaynak budur, hedeflerimiz şunlardır, şu kadarına ulaştık". Ondan sonra şunları mutlaka belirtmem lazım: Benim hocalarımın kaç tanesinin uluslararası düzeyde kaç yayını var, ulusal düzeyde kaç yayını var ve yayın dışındaki faaliyetleri nelerdir? Bu Kalite Güvencesi Ajansı'nın yaptığı değerlendirme sonunda bütün bölümlere puan veriliyor. London School of Economics, Oxford vb. giderseniz, birçok bölümü 5 yıldız, en üst puan budur, 5 yıldız; en kötüsü 1'dir, 2'dir, hiçbir anlam taşımaz. Bütçe tahsis edilirken bu puanlar etki yapıyor, rol oynuyor. Hele bu dergilere "parayla yapılıyor da" filan diye bakarsak, çok yanlış yaparız. *Science Citation Index*'e giren yüzlerce dergi var; bunlara makale yazdırmak o kadar, "efendim, tarikatlardan birisi yazacakmış da, öyle olacakmış" filan. Lütfen yapmayalım; yani çok yanlış bilgi veriyor, çok yanlış yönlendiriyor oluruz. Ben isterdim ki bu oturumda birkaç mühendis olsun, birkaç tıpçı olsun, bu işler nasıl oluyor, anlatsınlar.

Bir noktaya daha gelelim. Maalesef kabul edilmesi gereken şey şu: Uluslararası bilim dili İngilizce oldu. Alman dergilerine bakın, ya 2 dilli çıkıyorlar, ya İngilizce çıkıyorlar.

Alman dergilerinden bahsediyorum. Almanca çıkan dergi hâlâ var; ama ciddi, iddialı dergiler ya Almanca-İngilizce ya da sadece İngilizce çıkıyor. Türkiye’de çok yanlış yapılan bir tartışma var; yabancı dilde öğretim. Tabii ki ideal olan kendi dilimde öğrenim yapılmasıdır. Ama yabancı dille öğretimi eleştirirken, artı ve eksilerine bakarken şu argümanın hiç geçerliliği yok: Efendim, bunu sadece sömürgeler yapıyor. Almanya’da şu anda 100’den fazla program İngilizce’dir, lisans veya yüksek lisans programı; bazıları 2 dillidir, bazıları sadece İngilizce’dir. Dolayısıyla bu gibi konularda gelişmeleri hakikaten daha yakından inceleyip ve eleştirilerimizi ona göre yapmamız lazım. Ben “*bütün gelişmeler olumludur*” demiyorum, çok açık eleştirilmesi gereken yerler var.

Şimdi toparlayayım. Üniversite meselesinin özü özgürlüktür; hükümete karşı, büyük sermayeye karşı, din odaklarına karşı, üniversite içi despotlara karşı, üniversitelerin üzerindeki baskıcı üst kuruluşlara karşı. Üniversiteler içinde hukuk egemen olmadığı takdirde özgürlük gerçekleşemez, özgürlük ve hukuk mutlaka şarttır. Üçüncüsü de liyakatin ölçülmesi, performansın ölçülmesi, suyu getirenle testiye kıranın bir tutulmamasıdır.

Barolar Birliğine özel teşekkürüm: Türkiye’nin yetiştirdiği bence en değerli hukukçulardan biri ve Atatürkçülük adına da en başarılı, en değerli insanlardan biri Bülent Tanör. Bülent Tanör’e yapılan baskılar karşısında Türkiye Barolar Birliği şu açıklamayı yapmıştır: “22 Eylül 2001 günü Ankara’da toplanan baro başkanları ve Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakülte’si Anayasa Kürsüsü Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Bülent Tanör hakkında üniversite yönetimi tarafından uygulanmak istenen hukuksuzluğu kınamaktadırlar. Prof. Dr. Bülent Tanör, hukukçu kimliği ve bilim insanı olarak ülkemizin yetiştirdiği değerlerdendir, binlerce hukukçunun yetişmesinde hukukun üstünlüğü ve insan hakları mücadelesinde önder bir düşün adamıdır. Hukuka ve yasal düzenlemeye aykırı biçimde üniversiteden kopartılmak istenilmesinde, başını dik tutmasının, hukuk adına, temel hak ve özgürlükler adına verdiği mücadelenin yatkınlıkta

olduğunu düşünmekteyiz. İstanbul Üniversitesi'nin Yönetimini ve Rektörü'nü bu hatalı kara nedeniyle kınıyor, YÖK Yüksek Disiplin Kurulu'nun hukukun ve yasanın gereğini yerine getirerek, eserleri başucu kitabı olmuş bilim insanı Prof. Dr. Bülent Tanör hakkındaki haksız ve dayanaksız uygulamanın yolunu tıkamasını bekliyoruz".

Türkiye Barolar Birliği Başkanı Av. Özdemir Özok ve Barolar Birliği Yönetim Kurulu üyelerinin tek tek imzaları var; Ankara'dan Urfa'ya, Batman'dan Muğla'ya kadar, Mardin'e kadar, Erzurum'a kadar bütün baroların başkanlarının imzaları var ve bence bir onur belgesidir. YÖK buna karşı ne yapmıştır; meseleyi sulandırmıştır, hukukun ve üniversite kavramının gerektirdiği dürüst tavrı göstermemiştir, meseleyi zaman aşımına sokmuştur ve Türkiye'nin akademik hayatındaki önemli cinayetlerden birini işlemiştir. Barolar Birliği'nin bu tavrından dolayı içten teşekkürlerimi, şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum. Bu konuşma fırsatını bana verdikleri için de bu açıdan özellikle teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Sayın Şenatalar'a çok teşekkür ediyoruz. Demin değindiğimiz noktada çok doyurucu bir sunum yaptı. Gerçekten bugün, yani dünyada yeni bir aşama, bu kapitalizmin yeni aşaması. İsterseniz postfordist birikim deyin, isterseniz küreselleşmiş kapitalizm deyin, bu bütün kurumları etkiliyor ve üniversiteyi de etkiliyor. Üniversite artık bu mekanizma içerisinde metalaşmış bilgi üretmek durumunda, bir başka deyişle ürettiği bilginin pazarda alıcı bulması lazım; yarışma vs. Bu tabii ciddi bir sorun da getiriyor, sayın Şenatalar ona da değindi. Üniversitenin olmazsa olmaz koşulu özgürlük, gerçekten bilgi üretmenin; ama artık bilimi bilim için yapan Von Humboldt tipi üniversite bitti, kapitalizmin bu yeni aşamasında yeri yok. O zaman üniversite içinde metalaşma, pazar egemen oldukça, kritik bilgi nasıl üretilecek, kim alacak o kritik bilgiyi, nasıl olacak? Kritik bilgi üretilemezse, özgürlük nasıl sağlanacak? Herhalde bunları soru-cevap kısmında bol bol tartışma fırsatı bulacağız.

Oturum Başkanı: Oturumumuzun ikinci bölümünü açıyorum. Bu bölümde esas olarak tartışma bölümümüz, ko-

TARTIŞMA

nuşmacılara sorular yöneltebilirsiniz ya da kendiniz çok fazla uzun olmamak koşuluyla yorumlar yapabilirsiniz. Yalnız uçağa yetişecek arkadaşlarımız olduğu için 17.30'da bitirmeye çalışacağız.

İlk sözü ev sahibimiz sayın Barolar Birliği Başkanı'na vereceğim, ondan sonra sizlere açacağım efendim.

Av. Özdemir ÖZOK (TBB Başkanı): Saygıdeğer konuklar, saygıdeğer hocalarım; gerçekten iki gün, dün ve bugün çok büyük bir coşku yaşadık. Özellikle Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu olarak ve şahsım olarak bu toplantıya katılan ve çağrımızı duyduğu andan itibaren gerekli duyarlılığı gösteren değerli hocalarımıza şahsım ve Yönetim Kurulu üyesi arkadaşlarım adına teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum. Özellikle bu güzel organizasyonun, bu anlamlı toplantının düzenlenmesinde bize ayrı ve özel bir duyarlılık gösteren sayın hocamız Ahmet Mumcu'ya da ayrı teşekkürümü sunuyorum.

Değerli dostlar; sayısal olarak belki salonda yeterli kalabalığı, yeterli coşkuyu bulamadık; ama katılanların niteliği, özgünlüğü ve saygınlığı anlamında iki gün toplantımızda sayın hocam Nermin Abadan başta olmak üzere gerçekten çok değerli birikimi olan özgün ve saygın insanların hem birebir kürsüden bize aktardıklarıyla, hem de salondan katılımlarıyla Cumhuriyet'in 80. yılında anlamlı, bizim için çok yararlı bir toplantıyı bugün tamamlamış oluyoruz. Bu toplantı başından şu saate kadar, şu ana kadar sürekli banda alınıyor. Bu bantlar çözülecek ve konuşma yapan değerli katılımcılar ve değerli hocalarımıza bu bant çözümleri yollanacak, değerli hocalarımız bunları kendileri düzenleyecekler, bize yollayacaklar; biz bu gelen yazıları ya bir cilt, mümkünse iki cilt biçiminde bir kitap haline getirip bunu bir eser halinde bizden sonraki arkadaşlarımıza armağan edeceğiz.

Değerli konuklar; Türkiye Barolar Birliği kurulduğu günden bu yana, yani 1969'dan bu yana ilk Kurucu Başkanımız Prof. Dr. Faruk Erem'in ilkeleri doğrultusunda, onun katkısı

doğrultusunda; hümanizmayı, insan sevgisini öne alan ve katıksız bir Cumhuriyet yandaşı, Cumhuriyet'in kazanımlarını savunan; bunları hiçbir şekilde tartışılmaz, konuşulmaz birer tabu olarak değil, günün koşullarına uygun; ama o anlayış, o ruh, o içerikle savunan bir anlayışı bugünlere kavuşturmuş ve getirmiştir. Türkiye Barolar Birliği, ülkemizde insan hakları, demokrasi ve bütün bunların bütünü olan hukuk devletinin gerçekleşmesi konusunda duraksamadan çalışmalar sunmaktadır. 74 baromuz ve 53 bine varan ve her ay yaklaşık 200-300 tane genç avukat arkadaşımızın katıldığı bir avukatlar ordusuyla Atatürk'ün ve onun silah arkadaşlarının bize emanet ettiği Cumhuriyet'i çağın gereklerine uygun, saygın, ulusçu, üniter devlet ve bu saydığımız bütün değerleri savunan bir Türkiye Cumhuriyeti'ni bizden sonraki nesillere devredecek bir anlayışla çalışıyor ve bu konuda da duraksamadan elinden gelen bütün gayreti sarf ediyor.

Bize bu anlamda 80. yıl etkinliklerimizde katkı sunan, her türlü konuda bize yardımcı olan, gerekli duyarlılığı gösteren, burada katılım ve dinleyici olarak başta olmak üzere bilim adamı ve öğretim görevlisi olarak bize katkıda bulunan herkese ayrı ayrı şükranlarımı, saygılarımı ve sevgilerimi sunuyorum. Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum. sağ olun efendim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Demin de söylediğimiz gibi, yaklaşık bir saat, bilemediniz 1 saat 10 dakika içerisinde bu bölümünü bitireceğimiz toplantımızın. Eğer siz de uygun görürseniz şöyle bir yöntem izleyelim: Önce ben salona söz vereyim, sorularınız varsa sorularınız, yorumlarınız varsa yorumlarınızı alalım. Bu arada sorularınızı özellikle yöneltmek istediğiniz bir panelist arkadaşım varsa, onu belirtin; ama genel olarak da sorabilirsiniz. Ondan sonra yine her paneliste 5 dakika civarında konuşmak üzere, cevap vermek üzere bir zaman ayırarak toplantımızı tamamlayalım.

Buyurun, sizden başlayalım.

TARTIŞMA

Prof. Dr. Ali ALPAR (Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi): Deminki konuşmaların geneline bir şeyler eklemek, bir şeyin altını çizmek istiyorum. Burada bilimden bahsediyoruz, bilgi üretmekten bahsediyoruz; bizim doğa bilimlerinde belki yöntem olarak daha alışık olduğumuz, ama herhalde herkes için geçerli olan bir felsefi temeli var. Yani bir objektif, gerçek dünya var; ulaşabildiğiniz kadar ona ulaşıp, söylediğiniz sözü "*doğru mu, yanlış mı*" diye oradan üretmeye çalışmak lazım. İkincisi de aldığınız bilgi genellikle kategorik bilgi değildir; şartlıdır, belli şartlar, "*şunlar şöyle olursa, bu da böyle olur*" türünden bilgidir.

Biraz önceki tartışmaya bir örnekle dönmek istiyorum. Sabahleyin bilim ve eğitim üzerine konuşurken, ben bir kişinin hayatını örnek verdim; Remziye Hisar; Türkiye'nin ilk bilim insanlarından, Cumhuriyet'in ilk Avrupa'da doktora yapmış bilim kadını. Türkiye'de uluslararası standartta kimya yapıp 1930'larda yayınlamış bir insan. Sabahkinde duyanlar için belki tekrar oluyor, çok kısaca söyleyeceğim. 1933 reformu burada bir tartışma konusu oldu. Remziye hanımdan duyduklarıma istinaden 1933 reformunda onun bildiği bilim çevresinde ne oldu? O içeriğe bir bakmak istiyorum. Remziye Hanım 1933'deki kimyacılar, fizikçilerden bahsediyordu, isim olarak bana aktarmıştı. Bunların bazıları için "*üniversiteden ayrılmaları gayet iyi oldu, zaten bir şey yapmıyorlardı hoca olarak*". Bazıları için "*üniversiteden ayrılmaları çok haksızdı, bir kayıp oldu; çünkü kendi alanlarında hoca olarak yetkindiler. Mesela kimyanın o zamanki yahut 10 yıl önceki durumunu batıdaki kitaplardan izleyip iyi aktaran bir hocaydı, öyle bir fonksiyonu vardı.*" Şeklinde konuşurdu. Hiçbiri için "*gerçek bir kimyacıydı, yani kendisi bilgi üretti, araştırma yapardı, üniversitede onun için olmalıydı*" demedi; ama üniversitenin o zamanki yapısı içerisinde bu insanların bazıları için, "*devam etmeleri iyi olurdu, bazılarının tasfiyesi yanlış oldu*" dedi, böyle bir şey oldu. Yani iyidir kötüdür, siyasi sonuçlara yahut buradan çıkarmak istediğiniz sonuçlara göre bir argüman yapmak değil; içeriğine bakmak lazım.

Sonra Remziye hanımın kendisine ne oldu? 1933'te gelen çerçeve içerisinde üniversitede çalıştı, fen alanlarında birkaç kişiden biri, Cumhuriyet kuşağının ilk öncülerinden. Demin dediğim gibi, uluslararası standartta bilim yaptı ve yayınladı ve 27 sene üniversitede terfi ettirilmedi. O zamanki sistemin, 1933 reformuyla gelen kanunun uygulaması böyle oldu. Daha sonraki kanunlarda da bu aşağı yukarı genelde, çoğunlukta böyle olmaya devam etti; yani sahiden araştırma yapan, bilim yapan insanların yeri burada bir sürekli savunma halinde bir azınlık oldu Türkiye'de. Buna belki doğal bakmak lazım, Türkiye'de bu işin tarihi çok erken, kısa. Fakat bilimden, bilimsel özgürlükten bahsederken de özellikle bunun nasıl yapıldığına, ne şartlar altında olduğuna dikkat etmek lazım; yani olayın içeriğine eğilmek lazım.

Bir önceki oturumda sık dile getirilen bir husus, hükümetlerin, bütün hükümetlerin bilim insanlarına bunlar muhalif oldukları için karşı oldukları. Bilim insanlarının her zaman muhalif olmaları gerekmez, kişisel konularınız farklıdır; ama diyelim ki sosyal bilimlerde kendi çalışması sonunda bulunduğu şeyler bazen hükümetlerin hoşuna gidebilecek şeyler olur. Ama ciddi üniversite kavramının savunmak zorunda olduğu, hükümetlerin de Türkiye gibi ülkelerde hep karşı oldukları bir başka sebep var, dayanak var; o da patronaj, yani insanların yaptıkları işe göre değerlendirmemesi ve söylenen sözlerin, lafların da genel kategorilerle ve başka laflarla savunulması, içeriğe bağlı savunulmaması. Bilimde liyakat, bilimde akademik değer ölçüsü insanın ne yaptığını öne almalı ve bir de onu nasıl ürettiğini, bilgi üretecekse, o bilgi ne manada gerçek bilimsel bilgi, buna bakmalıdır. Bu konu yalnız şimdiki hükümetin değil; bence bütün hükümetlerin üniversitelere, bağımsız araştırma kurumlarına şüpheyile bakmalarının sebebidir. Ama bu noktada, yani işin içeriğinden bağımsız, bilimsel liyakatten bağımsız olarak birbirini tutma, hiyerarşi ilişkileri vesaire içinde üniversiteye götürme konusunda da üniversitelerimizdeki birçok yönetici, akademisyen her dönemde aynı ölçüde bence sorumludur. Savunulması gereken kalite noktasının bilimsel liyakat olduğunu unutmamak lazım.

TARTIŞMA

Son noktaya gelirsek, üniversitelerle ilgili ne olacak, bundan sonra nereye gidecek noktasına gelirsek, oturum genellikle *"şimdiye kadar ki çeşitli üniversite reformları, üniversite kanunları nasıldı, ne oldu? Genellikle de kötü şeyler oldu"* noktasında gitti. Bundan sonrasına baktığımız zaman, birincisi tabii ki dünya değişiyor, dünyayla bir ilişki içindeyiz, değişmeyi göz önüne almak lazım; ama diğer tarafı da bilimsel bilginin nasıl edildiği, yani çok temel bir felsefi noktada bu değişmeyen bir şey. Bilimsel özgürlük, akademik standartlar aşağı yukarı belirli, uygulaması her meslekte farklı oluyor; ama değişmeyen konular. Değişime açık olurken, birtakım temel standartları esas almaktan da vazgeçmemek lazım. Üniversite sistemi için baktığımız zaman, bu bilimsel özgürlük, bilimsel özgürlüğün getirdiği bir de bilimsel sorumluluk vardır; yani özgürce her lafı ettiğiniz zaman, o bilimsel bir laf değil, o bir demokratik özgürlük belki. Ama bunu *"ben bilimsel bir laf ediyorum"* diye söyleyecekseniz, o zaman bilimin yöntemleriyle o lafın nereden çıktığını, kanıtının ne olduğunu da söylemek sizin sorumluluğunuzdur.

İlke olarak bir akademik standartın savunulması gerek. Onun ötesinde kişilerin kendi tarihlerine göre, bölümlerine göre, disiplinlerine göre farklı, detaylı düzenlemelere tartışmanın hep saptığını görüyoruz. Genel, ülkeyi kapsayan bir üniversite düzenlemesinin temel akademik standartların ötesinde başka bir detayı olmaması lazım. Temelde standartları belirlemek ve bilimsel özgürlük konusunda yasal düzenlemelerin çok bağlayıcı, kesin, açık olması lazım; ama her üniversite ne yapar, kendini nasıl düzenler, her disiplinde ne yapılır, bunu da yasanın bağlamaması lazım.

Bir noktayı daha eklemek istiyorum, Burhan Şenatalar da değindi; bilimsel özgürlük denildiği zaman, tabii siyasi baskılarla ilgili, toplumsal önyargılarla ilgili, ticari eğilimlerle ilgili her konuda bilimsel özgürlük bilimsel özgürlüktür.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkürler. Tabii çok kıymetli katkılar; ama bütün salondan alabildiğince fazla katkı almak için, özellikle yorumları, ne söylemek istiyorsak ana hatlarıyla söyleyelim.

Buyurun.

Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT: Ben önce bir kere Prof. Ahmet Mumcu'ya teşekkür etmek istiyorum; çünkü Almanya'dan gelen bilim adamlarının katkılarından söz etti, bunlar gerçekten çok önemli. Özellikle benim gibi, yani 1940 yıllarında İstanbul Hukuk'a devam eden bir insan için şöyle bir durum oluyordu: Biz bir dersi 2 Türk yahut 1 Türk ve 1 yabancı hocadan görüyorduk ve dolayısıyla aynı anda aradaki metot farkı yaklaşım farkı konuşma tarzının değişikliğini de ölçmek imkanına sahiptik. Bu tabii bir değer skalası oluşturuyordu. Bu bence çok önemlidir.

İkincisi, Prof. Mumcu'nun belki vakit darlığından dolayı söylemediği bir şey de bu yabancı bilim adamları aşısı Türk üniversitelerine kütüphane konusunu getirdi; yani kütüphane diye bir şey yoktu. Gerek İstanbul'da olsun, gerek Ankara'da olsun, daha sonra başka yerlerde ve bu arada tabii Siyasal Bilgilerin de kütüphanesi o dönemden sonra zenginleşti, bu kütüphaneler adam akıllı geliştirildi. Sadece geliştirilmekle kalmadı, ben çok iyi biliyorum. ikinci sınıf öğrencisiyken kapitalizmle ilgili bir ödev yaparken, "kaynaklara gidin" dedi. Ben herhangi bir zorluğa uğramadan Marx'ın *Kapital* kitabını alabildim, götürdüm, okudum, tekrar iade ettim. Arkamdan da kimse gelip bakmadı, fişlemedi; ama sonra kimse buna el sürmek cesaretini göstermemişti. Kütüphaneler zaten üniversiteyi yaşatan şeydir; yani kütüphane olmayınca, ezberden öteye gitmez. Sayın Baro Başkanı'nun düzenlediği bu tarihi seminer, bu bence tarihi bir sempozyum, olmuştur. Böyle zaman zaman Türkiye'de, bir tanesi de 27 Mayıs'tan sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne böyle bir seminer olmuştur, o da bir tarihi seminerdir. Böyle bir tarihi seminerin sonunda belki şöyle bir çağrı yapılır: emekli hocaların kullanmadıkları

TARTIŞMA

kitaplarını yeni kurulun hukuk fakültelerine bağışlamalarını ve böylece üniversite kütüphanelerinin zenginleşmesi. Çünkü hep ödenek meselesi çıkıyor, böylece de dolaylı olarak bir hizmet yaparlar.

Bunu söyledikten sonra *“Türkiye’de demokrasi var mı yahut üniversite konusunda demokratik bir yaklaşım var mı?”* diye sorun olursa, bana göre bu oturumu izlemiş olmaları lazım. O zaman anlayacaklar ki birbiriyle yüzde yüz ters düşen, fakat son derece sevecen bir şekilde birbirine yaklaşan meslektaşlar var burada; yani yarısı başka türlü düşünüyor, yarısı başka türlü düşünüyor, kimse kimseyle kūs değil, herkes de son derece zarif birtakım mesajlar gönderiyor. Bu arada beni ara sıra iğnelemekten kendini alamayan, ama sonra da yine bana insafli davranan Alpaslan’ın bir şeyine dönmek istiyorum.

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI: Estağfurullah.

Prof. Dr. Nermin ABADAN-UNAT: Alpaslan konuşurken dedi ki *“Atatürk’ün yapmış olduğu en büyük katkılardan bir tanesi, üçüncü dünya ülkesinde kamusal üniversite yaratması”*. Bu hakikaten benim çok benimsediğim bir fikirdir. Dün sunuşumu yaptığım zaman, sunuşumun sonunda bir paragraf vardı, ben onu kestim, attım; yani okumadım, söylemedim. Sonra bir de kişisel bir şey olması ve bu seminerde yeri yok diye düşündüm; ama bugün fikrimi değiştirdim, çok kısa okuyacağım. Şöyle bitirdim o zaman: Yetişen kuşaklara Atatürk’ün aydınlanma felsefesini kavrayıp verilen hakkın hak edilmesi gerektiğini anladıkları gün, bugün tartıştığımız birçok sorunlar, bu arada kadın hakları sorunu da çözülecek. Sonra şöyle devam edecektim: Ben karma bir evliliğin çocuğu olarak 14 yaşına kadar yurtdışında Türkçe bilmeden yetiştim. Annemin parasal gücü beni daha fazla okutmaya elvermiyordu. Atatürk Türkiye’inde kız-erkek tüm çocukların en üst kademeye kadar parasız okutulduğunu, Almanca ve Fransızca gazetelerde okuyunca, tek başıma babamın ülkesine dönmeye karar verdim. 5 Kasım 1936 günü trene bindiğimde bir daha annemi hiç görmeyeceğimi bilmiyordum. İzmir’e geldim, baba tarafımın akrabaları yardımıyla İzmir Kız Lisesi’ne kay-

doldum. Liseyi, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni parasız okudum, hayata atıldım. Ben Atatürk'ün her Türk kız ve kadına açtığı yolu kat ederek buraya, karşınıza geldim. Şükran borcumu bugün de ödemeye devam ediyorum. (Alkışlar)

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Baskın ORAN: Ben iki konuda kısaca düşüncelerimi belirteceğim. Birincisi, dünkü konuşmamda da söylemiştim, şu anda üçüncü küreselleşme dalgasını yaşıyoruz. Batının gerek altyapısıyla, gerek üstyapısıyla dünyayı etkileme ve hatta fethetmesi anlamına gelen küreselleşmenin üçüncüsünü yaşıyoruz. İkinci küreselleşmeyle üçüncüsü arasında dünya yaklaşık 50 yıllık bir teneffüs dönemi yaşadı. Küçük ölçüde 1929 bunalımına, büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nin bir alternatif ideoloji getirmesine bağlı olarak. Fakat 1990 yıllarında bu teneffüs bitti, şu anda üçüncü küreselleşmeyi yaşıyoruz. Küreselleşme devletlerle değil de, sermayenin yapısıyla ilgili olduğu için, engellenebilir bir olgu değildir; fakat amortisör kullanılarak zararları azaltılabilir, bunun yanı sıra kendisinden yararlanılabilir bir olgudur. Burada Burhan'ın da belirttiği gibi, doğal bilimler, matematik bilimler gibi alanlarda hiçbir sorun yok. Mesela salyangozun sinir sisteminin kendi benliğimizle, ulusal benliğimizle hiçbir ilişkisi yok. Fakat sosyal bir hukukun da dahil olduğu sosyal bilimlerde acaba bu kendi benliğimizi nasıl koruyarak bu küreselleşmeye ayak uyduracağız, bunu tartışmamız lazım. Birinci söyleyeceğim bu.

İkinci söyleyeceğim, bütün iktidarlar üniversiteye saldırdılar, doğru bir tespittir; fakat üniversite de kendisine saldırılması için gereken her türlü bahaneyi verdi. Başka yerlerin aksine, üniversite kendisini devam ettirecek elemanları kendi seçer; kendi seçtiği gibi, başarısız olanları da atmak zorundadır. Üniversite bunu hiç yapmadı. Bir ucundan su ve un verilen bir ekmek fabrikasından, öteki taraftan kızarmış ekmeğin çıkması gibi, bir kere asistan olan, hele hele bir biçimde doktora alan mutlaka profesör oldu. Kaç kişi tek bir kitap yayınlamadan profesör oldu, tek bir kitap. Örnek bir de asistan-

TARTIŞMA

lardan vereyim size. Doktorasını ancak 13 yılda bitirebilen, o da 3 tane yönetmelik değişmesinin getirdiği geçiş dönemlerinin kazandırdığı zamandan kazanarak 13 yılda bitirebilen bir asistanı biz atamadık. En sonunda yurtdışına gitti, dönmedi, müstafi addedilmesi sayesinde kurtulduk. Şimdi böyle bir üniversiteyi didik didik etmez de ne yaparlar? Bir de bunu düşünmemiz lazım.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Buyurun.

Remzi ALTINPOLAT (Ankara Hukuk Fakültesi Yüksek Lisans Öğrencisi): Ben Burhan Şenatalar'ın konuşmasıyla ilgili bir değerlendirme yapmak istiyorum. Gerçi Baskın hoca da değindi, ama yine de kendimce önemli olan bazı noktalara değinmek istiyorum. Gerek Baskın hoca, gerekse Burhan Şenatalar sanki küresel kapitalizmi asla ona karşı durulamaz, o asla reddedilemez bir olgu gibi değerlendirdiler. Bilmiyorum, bu belki kendilerinin tarihsel kötümserlik filan gibi bir şey diyeceğim; ama ne kadar uyacak, ona da bir şey diyemeyeceğim. Yalnız şu var: Muhakkak ki bu sürecin çelişkileri söz konusu, siz de söylediniz, paradoksları var ve bunun olumlu yanları da olabilir; ama sonuçta şey var, bir şeyin neye hizmet ettiği önemli. Lenin'in bir şeyi vardır; *"neye hizmet ediyor?"* Neye hizmet ettiği önemli. Sonuçta siz küresel kapitalizme -önemli değil, yani milli kapitalizm de olabilir- ya karşısınızdır, ya ona taraftarsınızdır. Eğer siz ona *"şu yönleri var, bunu kabul edelim"* filan diyorsanız, o takdirde sizin bütün iyi niyetinize rağmen o bir başka amaca hizmet ediyordur. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Buyurun.

Hasan YAZICI: Kısa bir iki şey söyleyeceğim. Üniversiteme bu tarih bakımından başlangıçta epey dokunuldu. Üniversiteme dedim, tarihsel bakımdan, tarih bakımından dokunuldu. Haklı, eleştirenler çok haklı da, geçenlerde Boğaziçi Üniversitesi'ne gittim, Boğaziçi Üniversitesi'nde -ben

lisede okumuştum- ödülleri filan dağıldığında. Böyle bizim arkamızda üniversiteyi kuran Amerikalının resimleri vardı, 1880'lerde kurulmuş diye. Geçen gün baktım, bütün resimler inmiş aşağıya, çok güzel, Atatürk'ün resmi var orada. Fakat Boğaziçi Üniversite'si yazıyor, tekrar kuruluş tarihi 1880. Bu biraz ikiyüzlülük tabii. Ya onların resimlerini de bırak, Atatürk'ün resmini oraya koy yahut da onları indirirsen kuruluş tarihini değiştir. Ama bu kadar aydın, uygar, yenilikçi bir üniversitemizin bunu yapmasını yadırgıyorum doğrusu. Bizde olan da belki biz böyleyiz diyorum.

Bir iki saptama yapmak , bir de üniversite tarihçilerine bir soru sormak istiyorum. İkincisi bu **stasyon** tartışmasında sabahleyin de biraz söylemeye çalıştım, bunlar hep veya hiç olaylar değil tabii; yani *"dünya üniversitelerinde artık bilimsellik bırakıldı, tamamen ticarete dönü"* tabii böyle şeyler yok. Bizde şey örneği var; yani YÖK'ten emir geldi, bütün kitaplıklar tek kitaplık haline getirildi. Hani Papa'nın uçaktan indiği zaman sorduğu soru gibi. Canım, Oxford'da da tek bir kitaplık var, çok büyük bir kitaplık; ama her 280 tane kolejin de ayrı kitaplığı var. Çünkü biliyorlar ki o ufak kitaplıklar olmadan o insanların akşam saat 11.30'da uykusu kaçtığı zaman gidip dergi okuması lazım, öyle oluyor üniversiteler. Onun için bütün bu olaylara bakarken, sabah dediğim bu dikiz aynası modelinde oldu... Ama *"batılilar buna geçti, biz bunu yapacağız"* değil tabii. O arada çok mükemmel, tamamen bilim için bilim yapan bir sürü kullandığımız iş arasında, mesela MR'lar filan çektiriyorsunuz ya, o MR'ı bulan adamın yayını 1945'te o prensibi buluyor, tamamen oyun oynayarak buluyor, Merc'te çalışan bir adam. Hiçbir işe yaramıyor. Arkasından 55 sene sonra bir büyük buluş haline geliyor. Bütün buluşların arkasında, esasında bu habire kendi kendine meraklı insanlar yatıyor. Bu bilim hakkında söylemek istediğim bir şey.

Bir de ulusalcılık ve Mustafa Kemal Atatürk hakkında bir şey söylemek istiyorum. Demin Alpaslan bey bir örnek verdi. Hani birisi bir yazı yazmış, oradan birileri demiş ki *"etnik kökeni belirtmedi"*. Tabii kızdırıcı bir şey öyle sormaları, ona katı-

TARTIŞMA Iyorum; ama birazcık daha akıllı bir ulusalcılık var. Tamam, Türkiye’de bir Kürt sorunu olmuş, devam ediyor, tartışması var; peki o zaman sen birazcık yüreğine taş bas, bilmem ne yap, koy onu da oraya, öyle görsünler. Bence yapılması gereken o, akıllı ulusalcılık orada.

Salondan: Türbanı da koysaydı.

Hasan YAZICI: Yok, yok, bir dakika, bir dakika müsaade edin, ben Atatürk’ten örnek vereceğim buna, bunu doğrudan doğruya Falih Rıfkı’dan dinlediğim bir örnek. Atatürk hasta ve Çanakkale’ye abide yapılacak, şehitler anılacak ve Şükrü Kaya’yı görevlendiriyorlar. Şükrü Kaya, bir güzel, fevkalade şoven, ulusalcı bir yazı hazırlıyor ve Atatürk’e götürüyor, okuyor, Atatürk bunu bir güzel yırtıyor, “*bu olmadı*” diyor ve şimdi o Çanakkale Anıtı’nın üzerinde yazan, hani var ya “*onlar da bizim çocuklarımız*”, o yazı çıkıyor ortaya. Yani eğer Atatürk’e layık olacaksak, bir miktar akıllı ulusalcı olmamız lazım; bu bir.

İkincisi, Atatürk’ün yaptıkları işler, kahramanlıkları filan saymakla bitmez; ama bugün savunanların çok büyük kısmının arkasında yaptıklarının yüzde biri yok. Yüzde biri bile olmayan insanların böyle birisine sığınıp bu işleri söylemeleri bana fevkalade tuhaf geliyor, bir miktar ikiyüzlülük ve Atatürk’e büyük haksızlık gibi geliyor. Onun için akıllı ulusalcılığı savunmak istiyorum.

Benim son bir sorum var. Benim babam Nutuk’u tercüme etti ve galiba oldukça da iyi tercüme etti. İki şey yaptı: Aynı sayfaya hem Osmanlıca’yı veya eski Türkçe’yi koydu, hem de yeni Türkçe’yi. Ben onu İnternet’e uyarladım ve birkaç gün içinde de oradan indirip bakabilirsiniz, aynı sayfalar üzerinde, tarama yapmak da mümkündür. Diyelim ki Atatürk Nutuk’ta şu üniversiteden kaç defa bahsetti, saymak mümkün. Ben ısrarla baktım, Nutuk’un bir tek yerinde bile üniversite, darülfünun filan böyle bir laf yok. Nutuk, 1927’de, tabii İstiklal Savaşının sonunda bitiyor. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1925’te doğal olarak yok diyelim; ama bir yerlerde

de herhalde bu laf 1923'e kadar öğrendiklerimizden bir bahis olması lazım. Bir şey olmuş orada, bir yerinde böyle büyük bir dahinin bunu düşünmemesi olamaz. Sorum şu: Acaba niye hiç bahsetmiyor? Başka çok büyük işler mi var? Halbuki 1925'te açarken -öğreniyorum bu yaz okuyup- "*şimdiye kadar yaptığımız en önemli işlerden bir tanesi*" diyor Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken, demin Ahmet Mumcu beyin dediği gibi. Niye acaba Nutuk'ta hiç üniversite, darülfünun gibi bir tek kelime yok? Ben bulamadım, belki de yanılıyorum; ama iki türlü, hem okuyarak, hem elektronik tarayarak bulamadım.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler sayın Yazıcı.

Buyurun.

Prof. Dr. Sina AKŞİN: Burada çok şeyler söylendi, çok ilginç şeyler, tabii hepsine bir şey söylemek mümkün değil; yabancı dille eğitim konusuna belki biraz değinmek gerekir. Yabancı dil öğrenmek şarttır ve çok iyi öğrenilmesi ve öğretilmesi lazımdır. Ama bir Türk'ün, karşısına Türkleri alıp başka bir dilde onları eğitmeye çalışması, ona bir şeyler öğretmeye çalışması, onların da onu anlamaya çalışması, sınav kâğıtları yazması, bu biraz sapıklık. (Alkışlar) Çünkü iletişimi bozuyorsunuz; yani mükemmel bir iletişim kuracaksınız, anadilinizle konuşacaksınız, o da anadilinde anlayacak. Hayır, bunu kaldırılıyorsunuz. Böyle Tarzan İngilizce'siyle siz anlatıyorsunuz, o da Tarzan İngilizce'siyle anlamaya çalışıyor, Tarzan İngilizce'siyle de sınav kağıdı yazıyor. Ama tabii şu demek değil bu: "*Bu insanlar İngilizce, Fransızca, Almanca öğrenmesinler*" değil, çok iyi öğrensinler. İngilizce öğreniyorlarsa, Charles Dickens'in romanlarını da okusunlar, hiçbir itirazım yok, çok gerekli görüyorum; ama oradaki bilim adamı gülünç duruma düşüyor. Mesela adam biyolog, derdini anlatamıyor; çünkü ille İngilizce öğretmenliği yaptırıyoruz ona. Koca biyolog, koca matematikçi İngilizce öğretmenliği yapar mı? Bu nasıl şeydir? İşte sapıklık bu. Bu bir.

TARTIŞMA

İkincisi bu küreselleşme. Baskın da bunu ima etti, tarihsel bir olaydır ve her tarihsel olay gibi bunun da sonu gelecek; yani bu Allah'ın emri değil. Bazıları öyle anlatıyorlar, *"bu inanılmaz bir şeydir, buna teslim olmak lazım"* diye. Yok böyle bir şey, küreselleşme eskimeye başladı. 23 sene oldu, 1980'den alırsak 23 sene oldu, çeyrek yüzyıldır. Tabii daha ne kadar süreceği belli değil. Küreselleşme ayrıca ağır bir yara aldı bana sorarsanız, bu Irak olayında ahlaki yanını kaybetti. Yani ahlaksızca, rezilce bir şey oldu, lekelendi. Kalkıp da bizim burada bunun övgüsünü yapmamız filan hiç gerekli değil. Tabii uymak için belki birtakım şeyler yapılabilir zorunlu olarak; ama bunu böyle Allah'ın emri gibi, bilmem ne gibi görmek, bu tabii yanlış, tarihe aykırı.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz.

Buyurun.

Av. Uygur ERGİN (Kahramanmaraş Barosu Barolar Birliği Delegesi): Ben şu konuyu belirtmek istiyorum: Az önce Alpaslan Işıklı hocam, Aydın Aybay hocam, Amerika'daki bir profesör pazarından filan bahsetti. Daha sonra Burhan hocam ona cevap verdi. Biz ocak ayı içerisinde yapılan bir *"Hukukçunun Eğitimi Sempozyumu"*nda Amerika'dan gelen bir hocadan dinledik: Amerika'da 480 küsur tane hukuk fakültesi var; ama bunun 187'sini Amerikan Barolar Birliği akredite etmiş, yani o 187'si dışındakilerin baroların açtığı imtihana girmesi mümkün değil. Diyor ki: *"O Barolar Birliğinin yapmış olduğu imtihan herkes için çok önemli"*. Nasıl önemli? *"Profesörün üniversiteyle yeniden sözleşme yapıp yapmayacağı, profesörün alacağı maaş, üniversitenin öğrencilere tayin edeceği ücret miktarı hep bu Barolar Birliğinin yapmış olduğu imtihanla belli olur"* diyor. Bizde ise, ocak ayı içerisinde 2700 kişinin girdiği İdari Yargı Hakimliği Sınavı yapıldı, bunu bir Yargıtay üyesi o sempozyumda söyledi. *"300 kişi kazanır, mülakatta 300 kişiden 70'ini alırsız"* diye düşünürken idare, 71 kişi kazanmış bu imtihanı ve kazanan 71 kişiden 4 kişi siyasal bilgiler mezunu, 66'sı hukuk fakültesi

mezunu. O, 66 hukuk fakültesi mezunun da dağılım şöyle: 16 hukuk fakültesi mezunu imtihana girmiş, ama 10 tanesi sıfır çekmiş, 6 tanesinden kazanmış. Yani biz, tamam, uluslararası olarak bir ölçek olmayacak da, bir kimse şu veya bu şekilde, gerek kabiliyetiyle, gerek başka şekilde akademik kariyer elde etmişse, az önce Baskın hocamun dediği gibi, hiçbir şey de yapmamışsa ne olacak? Yani bu tip imtihan sonuçları Amerika'da açıklanıyor, indekslere dökülüyor. Ama bizde, o idari yargı hakimliği sınavı sonucu dökümünün bir yerde yayınlandığını görmedik. Orada eğer Yargıtay üyesi beyefendi söylemeseydi, bundan haberdar olmayacaktık. Objektif bir değerlendirme olmazsa, yani hani "durma, düşersin" diyor. Bizde insan bir yere gelip bir kariyer yapıyor ve duruyorsa durmadan, onu nasıl düşüreceğiz? Bunu soruyorum.

Saygılar.

Oturum Başkanı: Galiba çok önemli bir konu ve pek değinmedik buna; bugünkü kalite sorunu, üniversitede kalite sorunu. Yani en azından meslekte bir kişi olarak kalite konusunda çok ciddi endişelerim var; üniversite sayısı artıyor, oran artıyor. Yani yükseköğrenim çağındaki üniversite hizmeti verilen, eğitim verilen oran 1981'de yüzde 6'lardan şimdi 2001'de yüzde 28'lere çıktı. Bu tabii kaçınılmaz bir kalite sorununu gündeme getiriyor. Belki de bu vakıf üniversiteleri -ki çoğu gerçekten seçkin eğitim kurumları- bir ihtiyacı karşılamak için gündeme geliyor. Bunu da galiba pek tartışmadık; ama biz tekrar salona dönelim, soruları alalım.

Başka soru sormak isteyen var mı?

Salondan: İzin verirseniz ben buna bir şey katkı yapabilir miyim?

Oturum Başkanı: Tamam, geliyor sıra, size vereceğim zaten.

Başka sorumuz yok, o zaman son söz panel sunucularınıdır. Başladığımız sırayla sayın Tunçay'dan başlayalım. Hem panelde ileri sürülen görüşler, hem de burada sizler ta-

rafından dile getirilen görüşler ve katkılar konusunda onların değerlendirilmelerini ele alalım.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Mete TUNÇAY: Başkan'ın sözünü ettiği konuya hemen eklemek için şunu söyleyeyim: Üniversitelerde muhtemelen hocalık prestijinin, Osmanlı ulemasından beri gelen priminin -hovardaca yediğimiz hocalık prestijinin- azalması sonucu son yıllarda şöyle bir durum ortaya çıktı: Artık akademik kariyere heves eden, sınıfın en iyi öğrencileri olmuyor. Bu muhtemelen hocaların maddi ve manevi itibarının düşmesiyle de ilgili. Tabii vakıf üniversiteleri de iyi hocaları topluyor. Biraz da, vakıf üniversitesi olan hazır şeyi yiyorlar, yani yetişmiş insanları alıyorlar. Her halükârda üniversite öğretim üyeliğinin maddi ve manevi olarak daha cazip olması gerekir ki, daha yetenekli insanları çeksin. Bunun çok ciddi bir sorun olduğunu ben de düşünüyorum.

Bir-iki ilgisiz noktaya kısa kısa değinmek istiyorum. Sayın Hasan Yazıcı'nın *Nutuk*'la ilgili söylediği şeyi de hemen düşündüm, ben Nutku bir akordeona benzetirim. Biliyorsunuz, Atatürk başta çok daha ayrıntılı ve uzun bir metin yazmak istiyor; fakat *Nutuk*'u hazırlarken bir kalp sıkıntısı geçiriyor, doktorlar "*mutlak istirahat*" diyorlar. Onun için mesela 1919-20 yılını çok ayrıntılı yazmışken, sonrasını birdenbire özetliyor. *Nutuk*, İstiklal Harbi'nin sonuna kadar gelmez, 1927'ye kadar gelir. Yani Takrir-i Sükun Kanunu'nun tatbikatıyla, Terakkiperver'le bir hesaplaşma vardır; fakat oralar çok konsantredir. Muhtemelen baştaki tempoyla yazsaydı, (Ankara Hukuk Fakültesi'ni açması; burada değinildi, mesela İstanbul Barosu Reisi, İstiklal Mahkemesi tarafından hapsedildikten, afla çıktıktan sonra baro tarafından yeniden reis seçilmesi gibi bayağı rejime meydan okuma falan) bütün bu olaylar *Nutuk*'ta daha ayrıntılı olabilirdi. Dediğim gibi, eğer bu istirahat ihtiyacı olmasaydı tabii.

Sina'nın temas ettiği nokta da sadece hukukla ilgili olarak değil, bütün dallarda yabancı dilde öğretim var. Gerçekten

ben de son derece rahatsızım, bir Türk öğrenciler grubuna Türkçe'den başka dil ders vermek... İngilizcem iyi olsa bile, Türkçe konuştuğum zaman daha iyi hocayım, daha iyi anlıyorlar daha önemlisi. Ama bir yabancı dil sadece İngilizce öğretmenlerinden, Fransızca öğretmenlerinden öğrenilemiyor; bu çocukların yabancı dilde takrir de dinlemeye, yabancı dilde kaynak da okumaya, yabancı dilde ödev de yazmaya ihtiyaçları var. Bu nasıl bağdaştırılacak? Muhtemelen anadili İngilizce, Fransızca olan hocaların da mecburi dersleri olması ve çocukların çok daha fazla çalışması lazım; yoksa karşınızda böyle bir geri zekalıymış gibi duran çocuklar buluyorsunuz, arada bir Türkçe özet yaptığımız zaman gözler parlıyor falan.

Fakat bunlar sizlerin açtığı konulardı. Ben asıl Ahmet Mumcu'nun bana biraz haksızlık ettiğini -önce Aydın ağabey başlattı- düşünüyorum. Mesela Aydın ağabey, "*Dar-ül-fünun da kabahatliydi*" yani "*devrim oluyordu ve farkında değillerdi*" dedi. Hükümetlerin üniversite öğretim üyeleri üzerinde kurmaya çalıştıkları denetim; yani bu 1933'ten önce de vardı, sonra da var, bugün devam eden bir gerilim. Ben onu aktarmaya çalıştım, ben yine fikrimde musirrim. Bilim adamı için objektiflik birinci şart, eleştirel yaklaşım ikinci şarttır. Bir bilim adamının her ne mazeretle olursa olsun ideolog rolüne soyunması, rejim propagandistliği yapması benim gözümde onu çok küçük düşürür. Fuat Köprülü bunun parlak bir örneği. Biz ilim irfan sahibi olan insanlardan ahlâkî selâbet de bekliyoruz. Ama dediğim gibi, ne yazık ki bu her zaman böyle olmuyor. Hatta kimilerinin ilmi, irfanı ne kadar yüksek olursa olsun, kişisel davranışlarında büyük tutarsızlıklar görülüyor. Köprülü de bu 33 tasfiyesinde rol oynayan figürlerden biri. Ondan sonraki politik hayatını da düşünürseniz, Demokrat Parti'ye gitti, sonra Demokrat Parti'ye de ihanet etti filan. Bir yandan Türkiye'nin edebiyat tarihçiliği alanında yetiştirdiği en büyük -bir daha o kadar büyük adam çıkmamış- figür, öte yandan kişisel ahlâk bakımından zayıftı ve en kötü manasıyla rejim propagandistliğine soyundu. Alpaslan'ın gülsuyu devrimciliğine hiç dokunmayacağım.

TARTIŞMA

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler.

Buyurun hocam.

Prof. Dr. Aydın AYBAY: Efendim, ben kısa kısa bir-iki cevap da teşkil edebilecek açıklama yapacağım. Evvela Başkan Oran'ın söylediği o asistanlıktan profesörlüğe yükseltme işi Prof. Schwartz'ın değerlendirmesidir. O zamanki yöneticilere, dekana filan demiş ki: *"asistan alırken çok dikkat edin, ordinaryüs profesör oluyorlar sonunda"*. Doğrudur, bizim de gözlemimiz o yoldadır üniversitemizde. Onun için dikkat etmek lazım; asistan alırken. Tabii kavun gibi koklayıp alamazsınız, ama birtakım değerleri araştırmak lazım. Zaten resmi yapısı itibariyle -eski düzeni söylüyorum- bir 6 aylık deneme süresi vardır memuriyette olduğu gibi; ama kimsenin o süreyi doldurmadan gittiği vaki değildir.

İkincisi bu eski mektep iddiası. Yıldız Teknik Üniversitesi var Beşiktaş'ta. Ben Beşiktaşlıyım, o semtte doğdum, büyüdüm. 1940'larda orada öyle bir mektep vardı. Adı da Fen Tatbikat Mektebi'ydi ve oradan çıkanlar da fen memuru olurlardı. Şimdi bunlar diyorlar ki: *"biz 150 sene..."* Yani tuhaf bir şey bu. Aynı şeyi Ticaret Mekteb-i Âli'si için de söyleyebiliriz, onlar da bilmem kaç senelik diyorlar. Şimdilik Marmara Üniversitesi o. Şu kadar senelik üniversite istiyorlar. Bu komikliğe son vermek lazım. Başka komikliklerimiz de var; mesela bu yabancı dilde eğitim diyorlar ya! Öğretim değil de, eğitim, eğitimle öğretimi de ayıramıyoruz biliyorsunuz. O da YÖK ürünüdür. Eğitim başka, öğretim başka. Nitekim YÖK Kanununu İngilizce'ye çevirmişler, hep education diyorlar, eğitim filan demiyorlar. Maltepe Üniversitesi bir vakıf üniversitesidir; bir vakıf, ben şimdi onun mensubuyum. Başlangıçta *"çok ayıp bir şey mi yaptık"* diye epey tereddüt ettik; fakat devlet bizi çürüğe çıkardı, 1996'da *"haydi artık sen git, işe yaramazsın"* dedi. İşe yarayacak bir yer bulduk, oraya gittik, hikayenin esası budur ve birçok vakıf üniversitelerinde de halihazırda görevde olanlar hep benim emsalimdir. Tabii vatan ihaneti de

yapmıyoruz orada, öğrencilerle haşır neşiriz, bilimle ilgileniyoruz filan.

Yabancı dilde eğitim-öğretime gelince, bakın, YÖK'ün Maltepe Üniversitesi için verdiği izinde bir kayıt var, "yüzde 30 İngilizce ağırlıklı" diye. İlk açılış zamanında YÖK üyeleri de gelmişti, "ne demek istiyorsunuz" dedim, "kem küm" dediler, "derslerin yüzde 30'u" demekmiş. Ben medeni hukuku anlatırken keseceğim, yüzde 70'ten sonra İngilizce'ye mi başlayacağım? Bu saçma bir şey. Tam İngilizce yapanlar var, onu da söyleyeyim, hatta İngiliz hukukunu öğretmeye kalkanlar bile var. İngiliz hukukunu Türkiye'de hiç kimse öğretmez; çünkü ben uğraştım o işle, biliyorum. Bakın, saçmalığa bakın; yani sınavta bir hoca, zavallı bir hoca, İngilizce tekellüm etmeye çalışacak, karşısında söylediğinin dörtte birini anlayan öğrenciler. Bu maskaralık devam ediyor. Sina Akşin işte burada; Türkiye'de en iyi İngilizce bilen hocalardan biridir kendisi; ama herhalde böyle bir maskaralığa razı olmaz, olmadığını da belli etti.

Tasfiye işine gelince; bizim ülkemizde bu tasfiye işi en sonunda çoklukla bir merhamete dönüşüyor. Bu zannediyorum bizim ulusal niteliğimizden kaynaklanıyor. Üçüncü Selim, Sadullah Ağa diye çok sevdiği bir müzisyenin gözdesi olan bir cariye ile ilişkisini duyunca, "kafasını vurun" diyor. Götürüyorlar adamı, bir yerde saklıyorlar, öldürmüyorlar, boğmuyorlar. Bir süre sonra Sultan bir vesile ile "ah, Sadullah Ağa" deyince, ağayı saklayanlar "hayatta" dediklerinde çok seviyor. Bakın, buna güzel bir örnek daha vereyim, çok ilginç bir örnektir bu; İzmir suikastına iştirak edip de asılan zevatın ailelerine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmıştır!

1933 Üniversite tasfiyesinde, o tasfiyenin doğruluyla ilgili benim somut bir örneğim var; çünkü o tasfiyede tasfiyeye uğrayanlardan birisi bizim lisede kimya hocamızdı, o tasfiyenin haklı olduğunun somut bir örneği idi, onu da söyleyeyim. Öte yandan, 1933 tasfiyesinden sonra çıkarılan yasada (1934) tasfiye edilenlerin bir bölümüne üniversitede yeniden görev verileceği, bir bölümünün de emekli edileceği belirtilmiştir.

TARTIŞMA

Öyleyse, demek ki çok merhametsiz bir tasfiye değil bu; yani Güney Amerika'daki bir ülkede muhaliflerin sokaklarda cesetlerinin sürünmesi şeklinde bir tasfiye değil; "*sen bu işi yapamazsın, kusura bakma, kapının önüne koydum seni, cebine de maaşını koydum*". Tıpkı Abdülhamit zamanında sürgüne gönderilen kişiler gibi; tahsisatlı olarak giderlerimiş sürgün yerine. Onun için bu tasfiyeyi pek fazla da büyütmemek lazım. Kaldı ki buradaki 4 kişi 1983'te tasfiyeye uğramıştır biliyorsunuz. Ne oldu; hepimiz dönüp geldik. Bizimki 7 sene sürdü, arada daha kısa süreler de oldu. (Bizi tasfiye ederken sebep de söylemediler, "*sen işe yaramazsın, git*" dediler o kadar.) Bu tasfiye meselesini ön plana çıkarıp da bununla meseleleri tahlil etmeye filan kalkmamak lazım. Mesele 1933 reformu ise, bu doğru mu, yanlış mı? İçindeki adamlar atılmış, gelmiş filan bununla uğraşmayalım. Doğru mu? Bence doğru, o tarihte doğru bir yaklaşım; çünkü o zamanki yönetim tarafından, yani üniversite yönetimi tarafından "*İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde kızlı oğlanlı resim çekirdiler*" diye haklarında takibat yapılmıştır öğrencilerin. Ankara'da bir devrim ateşi yanıyordu, parlıyordu, ondan sonra bununla uğraşılıyor İstanbul Üniversitesi'ndeki adamlar. Bu bir örnek tabii, daha başka şeyler de var. Tasfiye meselesini de ben böyle görüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Buyurun hocam.

Prof. Dr. Ahmet MUMCU: Teşekkür ederim. İlk önce sevgili arkadaşşıma cevap vereyim. Zaten sağ olsun sayın Aybay benim adıma da konuşmuş sayılır. Sanıyorum Mete kardeşim beni sübjektiflikle suçladı. Ben "*tasfiye yapılmadı*" demedim ki "*tasfiye gerçektir*" dedim. Ancak sayın Aybay'ın söylediği gibi, devrimin gereği olan bir tasfiyeydi; çünkü bir devrim vakası var, bunu inkar edemeyiz. Devrim vakasını inkar edersek, o zaman tamam, tasfiye de haksızdı diyebiliriz; ama o devrimi baltalayanlar, o devrime uymayanların -sizin verdiğiniz misalde olduğu gibi- bulunduğu bir üniversitede yeni alınan yasalar, yeni bir bilim anlayışı nasıl gerçekleşecek-ti? Nitekim bazı zevat tasfiye edildi ki değerli arkadaşşımanızın

örneğini verdiği çok muhterem bir hanımefendi, o dahi tasfiye edilen bazı hocaların gerçekten hiçbir işe yaramadığını söylemiş. Zaten ben de sayın Aybay gibi işin özü üzerinde durmak istiyorum; yani 1933 Üniversiteler Yasası gerekli miydi, değil miydi? Fakat sevgili Mete öyle bir başladı ki işe; yani yasadan bahsetmeden tasfiyeyle başlayınca, sanki bütün konu üniversiteyi temizlemek, ideolojize etmektir gibi bir havaya büründü. Halbuki ilk önce bu 1933 Yasası lazım mıydı, değil miydi? Onun tartışmasını yaptıktan sonra bu tasfiyeye değinseydi, belki benim tepkim de, mazur görsün, belki kendisini küstürecek, kızdıracak kadar şiddetli olmazdı. Ama bu da bir vakıa, objektif bir tespit benimki de. Bunu söyledikten sonra kısa kısa diğer noktalar üzerinde durayım.

Sayın hocam çok haklı, ben kütüphane meselesi üzerinde de duracaktım; ama vakit yoktu. Biliyorsunuz, söylediğim Alman asıllı bilim adamları hukuk ve sosyal bilimler kütüphaneciliğinin de temelini atmıştır Türkiye’de. Hem hukuk, hem Mülkiye kütüphaneleri Hirsch’in ve Reuter’in eseridir. Gerçekten kütüphane kavramı onlarla girdi Türkiye’ye, Onu anlatmak istedim, üniversiteyi üniversite seviyesine çıkartan çok değerli ve muhterem insanlardır, bu kişiler haklısınız.

Nutuk’ta niçin Dar-ül-fünun’dan bahsedilmiyor? Bu konuda sayın Mete arkadaşına aynen katılıyorum, belki vakit bulamadı Atatürk. Mete çok daha iyi bilir. Daha çok basın üzerinde durmuştur; yani basın organlarında çıkan yazıları eleştiri konusu yapmıştır. Şimdi hatırlayamayacağım, ama bazı Dar-ül-fünun profesörlerinin de muhalif gazetelerde çıkmış yazıları olabilir. Ama biz belki onu profesör olarak değil de ya da müderris olarak değil de, yazar olarak algıladık. Yani olabilir, bu da bir varsayım. Şu anda dizinine de bakma imkanımız yok. Ama senin söylediğin de doğru, yani zamansızlık. Mesela Ankara Hukuk Fakültesi’nin açılmasından bahsedebilirdi pekala, etmedi. Evet, buna da o şekilde yanıt vereceğim.

Vakıf üniversiteleri üzerinde şu anda konuşan haziruna bakıyorum, 4’e 2; yani 4 vakıf, 2 devlet üniversitesi mensubu

TARTIŞMA

var. Ben de başlangıçta vakıf üniversitelerine karşıydım; ama sayın Aybay'ın söylediği birtakım mazeretler benim için de geçerli oldu. Ayrıca benim seçtiğim üniversitede de sayın Aybay'ın dediği gibi vatan hıyaneti filan yapmıyoruz, güzel bir hukuk fakültesi kurduk. Diğer fakülteler ise beni ilgilen-dirmiyor, onu söyleyeyim. Örnek bir hukuk fakültesi kur-duk, Bilgi Üniversitesi'ninki de öyledir, Maltepe de öyledir. Orada doğru dürüst hukuk öğretimi yapmaya çalışıyoruz, genç ve çok değerli arkadaşlar da yetiştirmeye çalışıyoruz, onlar da yetişecekler; ama zamanla oturur mu, oturmaz mı? Türkiye'de hiçbir kurum geleceği açısından güvence altında değildir. Yarın bir bakarsınız, bir kanun çıkar, bütün vakıf üniversitelerini kaldırırılar, devlet üniversitesi yapiverirler. Kimse bunu garanti edemez, cenabı Allah bile belki bilmez. Bu mübarek günde bunu söylemek doğru değil belki ama...

Salondan: Ama vakıf üniversiteleri üniversite sorununun çözümüne yetmez.

Prof. Dr. Ahmet Mumcu: Yetmez, tabii! Zaten şu anda vakıf üniversitelerinde okuyan öğrenci sayısı yüzde 10'un altındaki rakamlarla ifade ediliyor.

Yabancı dil meselesine gelince, ben hukukçu olarak ko-nuşacağım. Zaten yabancı dille hukuk öğretimi yapılırsa, Ada-let Bakanlığı kabul etmez. İngiliz hukukunu öğrenmiş adama avukatlık sertifikası vermez. Bu konuda ben sayın Sina Akşin kardeşime katılıyorum.

Çok teşekkür ederim efendim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkürler.

Sayın Işıklı, buyurun.

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI: Teşekkür ederim sayın Baş-kan.

Ben önce Yazıcı hocanın söyledikleriyle ilişkili bazı şeyler söylemek istiyorum. Kendisiyle aslında çok iyi anlaşmamız lazım, ilk defa burada karşılaştık; ama Doğramacı konusunda

çok ortak görüşlerimiz var. Buna rağmen burada fevkalade yanlış anlaşıldığımı anlıyorum, kendisi tarafından. Belki sorumlusu bu solumda oturan arkadaş; yani zaman sınırlılığı meselesi fazla gözettığımız bir şey olduğu için, bazı şeyleri eksik anlatmış olabilirim. Bizim bölümden harım arkadaşın o dergiye yollayıp da reddedilen yazısı etnik kimlikle alakalı bir konuda değil; önemli olan o. Türkiye’de etnisite sorunu üzerine bir şey hazırlasa ve orada bu soruyu sormasa, tabii büyük bir eksiklik olur. Ama konu sendikacı kadın kimliği olunca, yani Batıların hoşuna gitsin diye Kürt meselesini işin içine sokacaksın, türban meselesini işin içine sokacaksın, bunun anlamı yok. Böyle bir açıklama ihtiyacını duydum.

Bir de akıllı ulusçuluk meselesini de fevkalade yerinde buluyorum ve bizim en çok rahatsız olduğumuz konulardan birisi odur diye düşünmekteyim. Yani ne İkinci Cumhuriyetçiler, ne mürteciler, ne şu, ne bu, hiçbiri Atatürk’e ve Cumhuriyet’e bu kadar büyük kötülük yapmamıştır. Kimler kadar? Atatürkçülük görüntüsü altında Atatürk’e ters iş yapanlar kadar. Yani adam tren penceresinden Atatürk gibi poz veriyor, Atatürkçü oluyor mesela. Böyle Atatürkçü olunmaz tabii, trene bakarak da olmaz tren penceresinden bakarak da Atatürkçü olunmaz. (Gülüşmeler) Burada anlaşmamızın çok kolay olduğunu zannediyorum.

Öbür nokta, orada da galiba yanlış anlaşıldık. Batı biliminin ihtişamına gözümüzü kapamamız mümkün mü? Yani batı dediğimiz zaman elbette ki homojen bir şey değil; Einstein de batı, Russell da batı, Marx da batı; öbür taraftan sömürgecilik, emperyalizm de batı. Dolayısıyla batının hayran olduğumuz yanları var, başka yanları var. Batıyı bu neo-liberal gidişten dolayı eleştirmek, batının büyüklüğüne gözümüzü kapamak manasında algılanmaması gerekir herhalde. Bir noktayı daha söyleyeyim, bununla ilgili olarak herhalde anlaşacağımızı zannediyorum. Dar anlamda bilimsel gelişme, insanlığın gelişmesi değildir. Sizin buyurduğunuz bu MR vesaire konusunda Amerika’da çok iyi şeyler yapılmış olabilir; ama Amerika’da, dünyanın en zengin ülkesinde 40

TARTIŞMA

milyon, 50 milyon kişi her türlü sağlık güvencesinden yoksun ve sokaklarda yatıp kalkan insanların sayısı giderek büyüyor. Yani MR'da ilerisiniz, ama kime hitap ediyorsunuz? Sağlık harcamalarına en çok pay ayıran Amerika, sağlıktan yoksun kesimlerin en büyük olduğu ülke aynı zamanda. Kaldı ki mesele daha çarpıcı örnekler var: Hitler Almanya'sında da bilim gelişmiştir, hiç kuşku yok, müthiş gelişmiştir. Değil mi? Yani onların kalıntıları yıllarca Amerikalıları, ondan sonra Rusları uzay yarışında öne itti; ama bu insanlığın gelişmesi manasına gelmedi. *"İnsanlar ne kadar gazla ne kadar çabuk ölürler"* filan, bunun araştırmasını yapıyorsa doktorlar bir ülkede, o artık bilimin ve insanlığın gelişmesi manasında bir şey değildir. Neo-liberal gidiş böyle bir yere sürüklüyor. Bugün Amerika'da ve İngiltere'de böyle bir tabloyla karşılaşmamız tehlikesi başlamış; yani küresel kapitalizmin küresel faşizme dönüşmesi olgusuyla birlikte bilimi de böyle bir tehlike bekliyor. Unutmayalım ki napalm, sivilleri öldürmeye yönelik bir silahtır ve insanlığın tanıdığı en adi silahlardan biridir napalm, Harvard Üniversitesi'nde geliştirilmiştir, fen alanında bile olan budur.

Ayrıca sosyal bilimler alanında tablo çok daha korkunç. Üçüncü dünya ülkelerinde başkaldırılar nasıl bastırılır, sendikalar nasıl yolundan çıkartılır? Bunun araştırmalarının yapıldığı sosyal bilim kurumları vardır. Dar anlamda baktığımız vakit bu da bir bilimdir. İngiltere'de Thatcher dönemiyle birlikte sosyal devletin canına okudular. Ne sağlık kaldı, ne eğitim! Sağlıkta İngiltere (siz eminim benden çok daha iyi biliyorsunuz, bizim hasta safından bazı tecrübelerimiz var) değil sağlık kartesi, nüfus cüzdanı bile göstermeden hemen en iyi tedavinin yapıldığı bir ülkeydi; şimdi İngiltere Thatcher'in ve Blair'in sayesinde üçüncü dünya standartlarının altında sağlık hizmeti veren bir ülke konumuna gelmiştir.

Eğitimde paralılaştırma eğilimleriyle birlikte tablo gizlenmeyecek kadar ortadadır. Joliganları filan kim çıkardı? Neo-liberalizm çıkardı. Dünyanın centilmenler ülkesi olarak tanınan ülkesinde şimdi insanların maç yapmaktan korktuğu

gençler var. Amerika'da eğitimin paralı olmasının sonuçları Irak Savaşı dolayısıyla ortaya çıktı. Tabii bunların hepsi sizin sorunuzla ilgili değil de, eksik bıraktığım noktalar olarak izninizle gündeme getiriyorum. Irak Savaşında esir edilen Amerikalı askerlere: "Niye orduya katıldınız?" diye sorulduğunda "Eğitim masraflarımı karşılamak için orduya katıldım" yanıtını vermeleri düşündürücüdür. Düşünün, yani eğitim masrafını karşılamak için orduya katılacak, Irak'a gelecek, masum çocukları ve kadınları öldürecek, ondan sonra gidecek Amerika'da tıp tahsili yapacak.

Öbür meseleye gelince, bu vakıf konusunda sayın hocam Aybay'ı böyle biz "vatan haini miyiz?" filan diye konuşturacak bir şey söylediysem öztür dilerim, herhalde sizin onu yanlış anlamanız mümkün değil. Ama ortada bir gerçek var.

Salondan: Herkes söylüyor bunu.

Prof. Dr. Alpaslan IŞIKLI: Yok, yok, rica ederim, ben o manada söylemiş değilim. Ben şunu söyleyeyim: Ben vakıf üniversitesinde olsam sizin gibi, bu konudaki kanaatlerim değişmez; yani o konum ayrı bir şey. Burada korkunç tablo şuradan kaynaklanıyor: Eskiden bir devleti ortadan kaldırmak için, top, tüfek, bomba, tayıyare yollarırdı, şimdi devlet kendi kendini ortadan kaldırıyor ve bunu da ekonomik başarı olarak adlandırıyor. Hocamın verdiği örnek ortada; genç yaşta insanları emekli yapıyorsun, ondan sonra devlette çalışırsa emekli maaşı kesiliyor, öbür tarafta çalışırsa emekli maaşı artıyor. Özel okulun verdiği para gibi. İnsanları bu konuma sokan devlet suçludur; başka türlü anlaşılıysam, hocamın o sözleri beni üzer.

Bu akıllı ulusalcılık meselesi de bence çok önemli. Akıllı ulusalcılık konusunda şunu söylemek istiyorum: Ulusalcılığın manasını Hitler, Mussolini kirletmiştir; yani ulusalcılık onların dilinde ırkçılık, emekçi kitleler üzerinde zulüm ve zorbalığa dayalı bir baskı rejimi tesis etmektir. Oysa ulusalcılığın Mustafa Kemal'in dilindeki manası bambaşkadır; anti-emperyalizmdir. Bu manada ulusalcılık aynı zamanda

TARTIŞMA

uluslararasıdır ve uluslararasılık da eğer uluslararası sermayenin kuyruğuna takılmak değilse; uluslararasılık, insanların eşitliği, kardeşliği bağlamında demokratik bir dünyanın kurulmasıysa, bu Atatürk'ün ve bizim anladığımız manada ulusalcılıkla fevkalade örtüşür diye düşünmekteyim.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Sayın Şenatalar, buyurun efendim.

Prof. Dr. Burhan ŞENATALAR: Teşekkür ederim. Önce belki hafif bir giriş olması için, kütüphane meselesiyle ilgili bir Hirsch'in anılarında okuduğum bir pasajı aktarmak istiyorum. Hirsch şöyle söylüyor: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne geldiği zaman kütüphanenin durumunu görmüş ve birinci saptaması şu: Diyor ki *"Malche raporunu yazdığı zaman 'şu, şu fakültelerde kütüphaneler zayıf; fakat hukuk fakültesinde iyi durum' demiş"*. Hirsch diyor ki: *"Malche o raporu yazarken farkına varmamış ki hukuk fakültesinin kütüphanesindeki kitapların çok büyük bölümü Arap harfleriyle yazılı. Dolayısıyla Latin harfleriyle öğrenim görecektir öğrenciler açısından oldukça sıkıntı yaratacak"*. Daha önemlisi, kütüphaneyi o halde görünce Hirsch demiş ki: *"buraya çok ciddi bir sistem kurmamız lazım, bana dört tane asistan lazım"*. Asistanları çağırmış, onlara söylemiş. Asistanlar demek ki o zaman da biraz kısa vadeli bakıyorlarmış, *"bundan dolayı bize ayrı para verilecek mi?"* demişler, Hirsch de demiş ki: *"benim aldığımın iki katı verilecek"*. Çocuklar heyecanlanmışlar, *"iki katı nasıl oluyor?"* demişler, *"ben sıfır alıyorum, siz de iki sıfır alacaksınız"* demiş. Orayı hakikaten düzene koymuş, fakat şikayeti şu: *"Dört asistanla başladık, yavaş yavaş üçü kaçtılar, tüydüler, bir tane kaldı"* diyor. Kalan da Sulhi Dörmezer'miş. İktisat Fakültesi'nin kütüphane düzenini de kuran Gerhard Kessler'dir, sosyal siyasetçi. Hakikaten o kişilerin hizmetleri çok büyük. Ama tasfiye iyi oldu, kötü oldu tartışması tabii bunun dışında bir tartışma. Birinci mesele küreselleşme hakkında. Remzi Altınpolat arkadaşım çok net bir şey söyledi: *"Küreselleşmeye karşı durulmaz bir süreç mi diyorsunuz?"* Bir açıdan evet, bir açıdan hayır. Biraz evvel Baskın Oran çok kısa geçti, aslında bir iki saat konuşabilir, ben de bir yarım

saat konuşabilirim rahat. Sermayenin yayılma süreci, teknolojik bir altyapısı var. Maddi süreçleri, teknolojik süreçleri iyi analiz etmezsek, bu olayı sadece Amerika'nın saldırısı vesaire diye görürsek, biraz dar görmüş oluruz. Yani ulusal pazarın oluşması gibi, uluslararası bir ekonomik süreç yaşanıyor. Bütün markalar küresel olmuş. Fakat henüz denetim ve yönetim küreselleşmemiş; yani aynı XIX. yüzyıl kapitalizminin yaşanmasına benzer bir dönemdeyiz. Buna karşıyım demek bana bir şey ifade etmiyor, özür dilerim. *"Kapitalizme karşı mısınız?"* dediniz, ben kapitalizme eleştirel bakıyorum; ama kolektivist ekonomiyi benimsemiyorum. Ben sosyal demokratım. Dolayısıyla kapitalist ekonominin düzenlenmesi, denetlenmesi, yönlendirilmesi lazım diye düşünüyorum. Dolayısıyla küreselleşmeye karşı da çok güzel bir ifade kullandı: *"amortisör sistemi"*.

"Küreselleşmede mutlaka ben zarar göreceğim" diye bir şey olmaz, küreselleşmeden yararlanarak çıkan orta gelişmiş ülkeler de vardır. Dani Rodrik'in Sabah Yayınları'ndan çıkmış kitabını okumanızı öneririm. Küreselleşmeye karşı uluslararası düzeyde alınması gereken önlemler vardır. Bunlar çok zor maalesef; ama Sosyalist Enternasyonal'in bazı önerileri var, ATTAC uluslararası örgütünün -Fransa'da merkezi olan- bazı önerileri var. Bunlar tartışmaya açık, ama çok zor gerçekleştirilmiştir. Bir de ikincisi, ulusal düzeyde. Türkiye gibi bir ülke küreselleşme karşısında tabii ki teslim olmamalı. Sayın Akşin'in bazı ifadeleri var; mesela Allah'ın emri gibi görmek yanlış, yüzdeyüz katılıyorum; yani herhalde benim söylediklerime cevap olarak söylenmedi bu eleştiri. Tabii ki Allah'ın emri gibi değil; tabii ki bütün toplumsal ekonomik süreçler gibi bir kendi dinamikleri vardır, bir de onun üzerine getirilmiş, mesela Alpaslan beyin üzerinde durduğu neo-liberal ideolojik kılıf vardır. Yani *"küreselleşme eşit neo-liberal ideoloji"* demek değildir; ikisi birlikte olabilir, daha farklı olabilir. Dolayısıyla ben Türkiye olarak o neo-liberal ideolojiyi reddederim, tümüyle reddederim. Küreselleşme karşısında ulusal düzeyde hangi politikaları uygulayabilirim, bunu tabii ki araştırmam lazım. Teslim olmaya karşıyım, Allah'ın emri de

TARTIŞMA değil, övgüsünü yapmak da... Ben övgüsünü yaptığımı zaten hiç düşünmüyorum; yani birçok eleştirilecek tarafı var, ama "ben karşıyım" demekle bir şey söylemiş olmuyorum diye düşünüyorum. "Şu, şu, şu sorunlara karşı şunu yapmış olmalıyım" dersem, anlamlı bir şey söylemiş olurum kanaatindeyim.

İkinci mesele bu İngilizce öğretim meselesi. Sayın Akşin "sapıklık" sayın Aybay da "maskaralık" dedi. Ben bununla ilgili ne dedim? Ben dedim ki bu konu olumlu ve olumsuz yönleriyle çok tartışılabilir. Ancak buna maskaralık veya sapıklık demek bence yetmiyor, iyi bir tespit değil, iyi bir teşhis değil, doğru bir teşhis değil. "Aynı şekilde sömürge ülkelerde var sadece iddiası yanlış" dedim, onu açıklamaya çalıştım. Neden? Türkiye'yi kenara koyun, Almanya'da 100'den fazla program İngilizce yapılıyorsa, Belçika'da bu lisansüstü düzeyde uygulanıyorsa; Hollanda, İsveç ve Norveç'te, bir sürü yerde İngilizce program varsa, bunu en azından, "yahu, bunlar da mı sapık, bunlar da mı maskara, bunlar acaba niye yapıyor" diye sorgulamamız gerekmez mi? Ben bunu söylüyorum. Yükseköğretim alanında gidişat şudur (zamanım olsaydı keşke, bunu daha geniş ele alabilseydim): "Avrupa Yükseköğretim Alanı" diye bir alan oluşturuluyor, bu Avrupa Birliği'nden ayrı bir şey. 1998'de Sorbonne Deklarasyonu yayınlandı, 1999'da Bologna Deklarasyonu yayınlandı, Avrupa Yükseköğretim Alanında artık kredi transfer sistemi geliyor, herkes sömestr usulüne geçiyor, herkes kredi sistemine geçiyor. Avrupa Yükseköğretim Alanında 2010'da hedeflenen şey şu: Öğrencinin 4'te 1'i en az bir yılını başka bir ülkede geçirecek. Ben şimdi bugünden diyorum ki Türkiye önüne şu hedefi koymalıdır: Yükseköğretim mezunlarımızı biz 2 dilli yetiştireceğiz, uluslararasılaşma bunu zorunlu kılıyor. Peki 2 dilli nasıl yetiştireceğiz? Mete Tunçay'ın söylediği bir şey var, ciddiye alınması lazım; sadece İngilizce dil öğretilen sınıfta çok başarılı bir dil öğretimi amaca ulaşamıyor, madde bir.

Madde iki; çok sevdiğim, saydığım, Aydın bey "yüzde 70, yüzde 30, nasıl?" diye dalga geçti. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin bugün uyguladığı yöntem budur. Nasıl oluyor yüzde

30, yüzde 70? Tabii onun dalga geçtiği gibi dakikalara göre olmuyor, 4 yılın ders programının yüzde 30'unu İngilizce yapıyorsunuz. Bazı dersler, hukuk mesela İngilizce yapılacak bir şey değil, gayet güzel; ama matematik, istatistik, ekonometri veya elektronik İngilizce verildiği zaman, hukuk kadar sakıncalı değil. Dolayısıyla 4 yıl üzerinden yüzde 30'unu İstanbul Teknik Üniversitesi İngilizce yapıyor, yüzde 70'ini Türkçe yapıyor. ODTÜ ,Boğaziçi, bazı vakıf üniversiteleri her şeyi İngilizce yapıyor. Kötü uygulamaları kenara koyalım; hoca çok kötü konuşuyorsa, İngilizce'yi Tarzan'ca konuşuyorsa, o zaten sakat bir iş, onu tamamen kenara koyalım, onun savunulacak hiçbir tarafı yok. Ama belirli dersleri İngilizce yapıyorsunuz. Ama bazı arkadaşların bazı dersleri var ki onlar da başından sonuna kadar İngilizce veriyorlar, İngilizce'yi çok iyi biliyorlar ve belli düzeyde öğrenci biliyorsa da fazla bir sakıncası yok. Eleştiriye açık bir şeydir, ama bir tane çok ciddi özelliği var: Bakın İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Türkçe verilen derslerin kitapları dahi İngilizce bugün. Yani burada çok tartışmaya açık yönler var. Bir tanesi doğru demiyorum; "maskaralık, sapıklık", gırgır geçerek filan yanıtlanacak, çözüme bağlanacak kadar basit bir soru da değil diye düşünüyorum.

Benim açımdan mesele şudur: Kahramanmaraşlı arkadaşım çok güzel söyledi: Bütün alanlarda mezunları sınava sokalım, İngilizce öğrenim görmüş olanlar -mademki maskaralık ve sapıklık- o zaman sapır sapır dökülmeleri lazım, Türkçe öğrenenler de fevkalade başarılı olmaları lazım. O zaman kanıtlamış oluruz ki İngilizce çok kötü işliyor. Ama şimdi ODTÜ'de İngilizce öğretim yapan yüzlerce meslektaşımız var; maskaralık mı yapıyorlar, sapıklık mı yapıyorlar? Yani biraz daha dikkatli ifadeler kullansak daha doğru diye düşünüyorum.

Çok önemli soruyu, yanıtlanması en zor soruyu Baskın sordu: Sosyal bilimlerde kendi benliğimizi korumak... Ama onu biraz daha geniş anlıyorum ben; yani dünyaya sadece Amerika'nın, İngiltere'nin gözüyle bakmayıp, Türkiye'nin gözüyle bakmak, gelişmekte olan bir ülke gözüyle de bakmak

TARTIŞMA

sosyal bilimlerde nasıl olacak? İngilizce, Türkçe meselesinin dışında bir mesele bu. Yani uluslararası yayın meselesine kilitlenmememiz özellikle sosyal bilimlerde çok önemli. Uluslararası yayını dışlamıyor, dışlamamız da lazım, önemsemeliyiz; ama şu da çok önemli: Hakikaten biraz evvel söylenen şey mesela, Alpaslan bey örnek verdi, "*etnik soruyu koy*". Adam iyi niyetle ya da kötü niyetle demiş olabilir veya etnik sorun dışında tamamen ben Türkiye'de su kalitesiyle ilgili bir şey yaptığım zaman da saçma sapan bir eleştiri alabilirim. Bunların hepsi detay. Önemli mesele şu: Türkiye gibi bir ülkede sosyal bilim üretiminin ana işlevi ne olacak, ana misyonu ne olacak? Ana misyonu sadece indekslere giren yayın yapmak olmamalı, bunda mutabıkız. Bu konuda Bahattin bey konuşsa, çok güzel konuşur, burada olsaydı keşke; İlhan Tekeli ise benim söyleyeceğimden daha iyisini söylerdi. Türkiye sosyal bilimlerinin bilimsel topluluklar oluşturabilmesi, diyelim ki sosyologlar, iktisatçılar, uluslararasılar vesaire ve bunların hakikaten bir anlamda bir ekol oluşturabilmesi, çok önemli hedefler. Yani bu yabancı yayın bunu dışlamıyor. Bunu tek başına da sağlayamaz elbette. Ana meselemiz burada ve bunun da ön koşulu bence sabah yapılan konuşmalarda Bahattin beyin söylediği mesele. Türkiye'de birtakım tabular var arkadaşlar. Bunlardan bir tanesi etnik sorundur, bir tanesi laiklik-şeriat çelişkisidir, bir tanesi de ki hâlâ vardır, sağ-sol meselesidir. Onun için özgürlük çok önemli. Özgürlük olmadığı halde de çok dış yayın yapabilirsiniz, yüzeysel şeylerdir; yani dış yayına indirgemek çok yanlış, ama dış yayını tamamen küçümsemek de çok yanlış. Dolayısıyla sosyal bilimlerde hakikaten topluluk oluşturma ve misyonumuzu tartışma, işlevimizi tartışma, hedeflerimizi tartışma ve sorumuza yanıt öyle aramak gerekir diye düşünüyorum. Yani soruya ben yeterli bir yanıt veremiyorum; ama dış yayına kilitlenmeyelim, onu tamamen reddetmeyelim de. O faaliyetlerden bir tanesidir, ölçütlerden bir tanesidir. Ana misyonumuz, Türkiye'nin sorunlarına, hatta belki Balkanlar vesaire benzer ülkelerle de birtakım projeler içinde, Türkiye'nin ve benzeri ülkelerin bakış açısına, ihtiyaçlarına göre bilimsel üretim nedir, bunu

araştırmak ve ortaya çıkartmak lazım. Bugün bilimsel öğretim Türkiye’de biliyorsunuz fevkalade parçalanmış olarak yapılıyor, koordinasyonu son derece zayıf.

Konuşmamı şöyle sonlandırayım: Bakın, küreselleşme meselesinin önemli boyutlarından biri teknoloji. İnternet sayesinde bugün hepimize yüzlerce, binlerce merkezden bilgiler geliyor ve girip alabiliyoruz bilgileri. Diyelim ki Kaliforniya’da saat 09.00, bizde akşam üstü, verilen bir seminere Hollandalı bir yerden, Kanadalı bir yerden, bilmem kim bir yerden, bilgisayar bağlantısıyla giriyor; seminerde gösterdiği slaytları bütün bilgisayarlar alıyor ve telefon bağlantısıyla herkes seminer sunucusuna soru sorabiliyor, tartışmaya katılabiliyor. Bugün bunu görüyoruz, 10 sene sonra bunun çok daha ilerisini göreceğiz. Dolayısıyla uluslararasılaşma, uluslararası kıstaslara uyma, kurallara uyma veya uymaya çalışma onun için bana son derece önemli geliyor.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Efendim, toplantımızın sonuna geldik. Bizi sabırla dinlediniz. Ben kendim adına ve sizlerin adına bütün panelist arkadaşlarıma, hocalarımıza çok teşekkür ediyorum.

İyi akşamlar efendim. (Alkışlar)

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ KÜTÜPHANESİ

0 0 0 2 1 3

9 789756 689400

15.000.000.- TL

Karanfil Sokağı No: 5/62 06650 Kızılay-ANKARA
Tel: (+90.312) 425 30 11 - 425 36 19 - 418 13 46 Faks: (+90.312) 418 78 57
web: www.barobirlik.org.tr
e-mail: admin@barobirlik.org.tr • yayin@barobirlik.org.tr